

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

ATATÜRK'ÜN NUTUK'UNUN İÇERİK ANALİZİ

Hakan UZUN

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
DOKTORA TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

ANKARA 2005

H.Ü.

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında

DOKTORA/YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : .....

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Üye : .....

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Danışman)

Üye : .....

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Üye : .....

Yard. Doç. Dr. Ayten SEZER

Üye : .....

Dr. Yasemin DOĞANER

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Prof. Dr. Mustafa Yılmaz
Enstitü Müdürü

ÖZET

Mustafa Kemal Paşa, 15–20 Ekim 1927 tarihleri arasında 36 saat 33 dakika süren bir konuşma yapmıştır. Konuşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin salonunda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin İkinci Kongresi'nde gerçekleşmiştir. Bu tarihi konuşmasında, 1919 – 1927 yılları arasındaki gelişmeleri kendi sesinden aktaran Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve inkılâpların yapılışı ile ilgili konulara değinmiştir. Daha sonra kitap haline getirilen ve “*Nutuk, Büyük Nutuk, Söylev*” adlarıyla da anılan Mustafa Kemal Paşa'nın kendi kaleminden çıkmış olan bu eserde, tarihe yön veren bir liderin olaylara bakış açısı yansıtılır.

Okunduğu dönemde yalnız Türkiye'de değil, yurt dışında da ilgiyle karşılanan Nutuk, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kongresi'ni dahi gölgede bırakmış, üzerine birçok yorumlar yapılmıştır. Başka dillere aktarılarak, yurt dışında da yayınlanan bu eserin halka ulaşması ve başta gençler olmak üzere toplumun tüm kesimleri tarafından okunmasının sağlanması da ayrıca önem arz eden bir konu olmuştur.

Türk siyasi hayatında oldukça sıkıntılı geçen bir dönemden sonra ortaya çıkmış olan bu eser, birçok amaca yönelik olarak hazırlanmıştır. Buna karşın hazırlanmasının en temel sebebinin siyasi olduğu söylenebilir. Nitekim Nutuk, parti üyelerine ve topluma Cumhuriyet'in ideolojisinin ve geçmişin nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin en yetkili ağızdan aktarımıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın söylediği birçok nutuğu olmasına karşın, CHP kongresinde okuduğu Nutuk, eğitimden siyasete kadar birçok alanda etkili olmuş, üzerine oldukça fazla araştırma yapılmış, tarih biliminde sıkça referans olarak kullanılmıştır. Dahası siyasi bir polemik konusu haline de getirilen Nutuk, bir çok tartışmanın da nedeni olmuş, bu tartışmalar zaman zaman karşılıklı suçlamalara dönüşmüş, hatta Nutuk, siyasi bir araç olarak dahi kullanılmıştır. Nutuk'un nitelik olarak ne olduğu ya da ne olmadığı ile ilgili de çok farklı fikirler ileri sürülmüş, bu konuda bir birlik sağlanamamıştır. Ancak bir eser olarak Nutuk'un özellikleri, söylenme amacı, kapsamı ve söylendiği dönemin şartları da dikkate alınarak niteliği ile ilgili bir tespit yapmak gerekirse Nutuk bir “*hatıra*”tır denebilir.

Nutuk farklı şekillerde incelenmesine karşın daha önceden içerik analizi yöntemiyle incelenmemiştir. Farklı bir okuma tarzı olan içerik analizi yöntemiyle incelendiğinde buradan bir takım sonuçlara ulaşabilmek, Mustafa Kemal Paşa'nın çeşitli konulardaki uygulama ve düşüncelerine dönük bir takım çıkarımlarda bulunabilmek mümkündür. Ayrıca içinde kişisel bir takım yargıların da yer aldığı bir eser olan Nutuk'tan objektif bir şekilde yararlanabilmek için, bu tip bilgilerin diğer hatırat ve yeni araştırmalardaki bilgilerle kıyaslanarak kullanılması daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasını sağlar.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Pasha made a speech which lasted 36 hours and 33 minutes in 15-25 October, 1927 in the saloon of Great National Assembly of Turkey during the second Congress of CHP (Republican People's Party) in that speech Mustafa Kemal Pasha pointed out the subjects which were about the developments between 1919-1927, National war, Construction of the Republic of Turkey and the Revolutions. The speech had been published as a book and sometimes called as "Nutuk, Büyük Nutuk or Söylev" in which there were many points of view of the leader, Mustafa Kemal Pasha, who changed the fate of Turkish people.

The speech within its published period attracted People's attention not only in Turkey but also in other countries and overshadowed the congress of CHP and many critics were done related with it.

It had also great importance to provide people, especially young, some opportunities to read and understand the speech so it was translated in to foreign languages and also published in foreign countries.

This speech was prepared due to the fact of many reasons and appeared after a long lasting, painful period in Turkish political life. However, it can be said that the basic reason of the speech is political. So, the speech is an original talk of Mustafa Kemal Pasha who was the only ruler in his time. In the speech, there were many vital points that illustrated how the member of the parties and society was going to evaluate the Republic and the history.

Mustafa Kemal Pasha made many speeches but the Speech which he made in the CHP congress was effective in education, politic and many areas. Also lots of researches were done related with it and had been the main source for the investigations. Moreover, it was sometimes the subject of polemic and was the reason of discussions. The discussions became worse and worse and people started to blame themselves .Furthermore, the speech was used as a means of politics. From the point of quality, many discussions were made on what the speech was or wasn't but never couldn't be reached to conclusion .However, if you take the speech from

characteristics, aim, content and the conditions into account, it can be said that it was a memory.

The speech had been investigated in many different ways. However, content analyzing hadn't been used. It has a different way of reading it and it is possible to have many results by investing in the method of content analysis to have much information about what Mustafa Kemal Pasha's thought and applications on many different subjects. On the other hand, there are many personal beliefs in the speech and to have objective conclusions, other memory and the information with in new investigation should be considered together.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	X
TABLolar.....	XII

GİRİŞ

A. Nutuk'la İlgili Yapılan Diğer Çalışmalar.....	1
B. İçerik Analizinin Tanımı, Tarihçesi ve Özellikleri.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

NUTUK'UN SÖYLENİŞİ ve SONRASINDAKİ GELİŞMELER

I. Nutuk'un Söylendiği Dönem.....	15
II. Nutuk'un Hazırlanması ve Okunması.....	25
III. Nutuk Sonrası Gelişmeler ve Tepkiler	
A. Nutuk'un İç ve Dış Basına Yansıması.....	34
B. Nutuk'a Tepkiler.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

AMAÇ, KAPSAM ve NİTELİK AÇISINDAN NUTUK

I. Nutuk'un Amaç ve Kapsamı	
A. Nutuk'un Söylenme Amacı.....	56
B. Nutuk'un Kapsamı.....	68
II. Edebî Bir Metin Olarak Nutuk.....	81
III. Nutuk'un Niteliği Üzerine Görüşler.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONRAKİ YILLARDA NUTUK'UN YARATTIĞI ETKİLER

I. Nutuk'un Basımı ve Dağıtımı.....	100
II. Türkçe ve Yabancı Dillerde Basılan Nutuklar	
1. Resmi Olarak Türkçe Basılan Nutuklar.....	106
2. Yabancı Dillerde Basılan Nutuklar	112
III. Nutuk'un Sadeleştirilmesi Çabaları ve Tartışmalar.....	116
IV. Nutuk'un Misyonu Üzerine Görüşler.....	123

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
NUTUK'UN İÇERİK ANALİZİ

I. Kavram, Terim ve Söz Grupları.....	134
A. Dinî Nitelikli Kavram, Terim ve Söz Grupları.....	137
B. Türk Adı ve Milleti İle İlgili Kavram, Terim ve Söz Grupları.....	140
C. Vatan İle İlgili Kavram, Terim ve Söz Grupları.....	141
D. Millî Nitelikli Kavram, Terim ve Söz Grupları.....	141
E. Millet İle İlgili Kavram, Terim ve Söz Grupları.....	147
F. Ordu İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları...	148
II. Kurum ve Kuruluşlar	
A. Basın	149
B. İstanbul Hükümetleri.....	151
C. Partiler, Gruplar ve Cemiyetler.....	152
III. Kişi Adları	
A. Nutukta Kendilerinden Olumsuz Bağlamda Söz Edilen Kişiler.....	154
B. Nutuk'ta Kendilerinden Olumlu Bağlamda Söz Edilen Kişiler.....	184
IV. Nutuk'ta İçerik Analizine Dayalı Konu İncelemesi	
Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Bazı Olaylarla İlgili Görüşleri, İddiaları ve Karşı Cevaplar	
1. Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Dış Politika İlkeleri, Manda ve Himaye....	187
a. Dış Politika İlkeleri.....	190
b. Manda ve Himaye.....	195
2. Nutuk'ta Azınlıklar	207
3. Nutuk'ta Milli Mücadele'de ve İnkılaplar Döneminde Kullanılan Yöntemler..	219
SONUÇ	235
KAYNAKLAR	241
EKLER (Tablolar)	266

ÖNSÖZ

Mustafa Kemal Paşa'nın çeşitli konularla ilgili söylenmiş birçok nutuğu vardır. Bunların bir kısmı "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" adıyla kitap haline de getirilmiştir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın, 15–20 Ekim 1927'de, CHF'nin kongresinde söylediği nutuğu diğerlerinden daha farklı ve etkili olmuştur. Bir kitap haline de getirilen bu nutuk, söyleniş süresinin uzunluğu, içeriği ve yarattığı etki itibarıyla Türk eğitimi ve siyasetinde özel bir yere sahiptir.

Nutuk'un son derece zengin bir malzemeye sahip olması ve bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanması, onu farklı bilim dalları açısından yararlanılabilecek bir eser konumuna getirmiştir. Nitekim birçok olayı yönlendiren en tepedeki kişinin, yaşanan olayları ve bu olaylardaki kendi rolünü de değerlendirmesi, Nutuk'u tarih bilimi açısından da yararlanılabilecek, önemli bir kaynak haline getirmiştir. Ancak Nutuk'u hemen her sorunun çözümünde istifade edilebilecek bir eser olarak gören, onu neredeyse kutsal kılıp, tabulaştırılan anlayış sanırsanız, en azından tarih bilimi alanında Nutuk'tan objektif ve bilimsel bir tarzda yararlanılmasına engel olmuştur. Geçmişten günümüze kadar geçen süreç içerisinde tarih yazımı alanında son derece etkili hale getirilen Nutuk, Türk İnkılâp Tarihi, Türk Devrim Tarihi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adı altında yazılan kitaplarda ve ilköğretimden, üniversiteye kadar Türk İnkılâp Tarihi derslerinde okutulmak üzere yazılan ders kitaplarında temel bir kaynak haline getirilmiştir.

Nutuk'un Türkiye'de, zaman içerisinde siyasi ve ideolojik tartışmalarda ve iç politika çekişmelerinde de kullanılan bir araç haline getirildiği görülmüş, Nutuk'u okumak ve bilmek, Atatürkçü veya vatansever olup-olmamanın ölçüsü kılınmaya çalışılmıştır. Ayrıca birçok bürokrat, siyasetçi, asker vb. kişiler yaptıkları işlerde veya konuşmalarında sürekli Nutuk'u referans olarak göstermişlerdir. Nutuk adeta yapılan işlerin meşrulaştırması aracı olmuştur.

Tüm bunların dışında dikkati çeken bir diğer konuda, Nutuk'ta anlatılan hemen her olayın kritiği yapılmaksızın, tek gerçek olarak kabul edilip kullanılması ve kıyaslamalara gidilmemesidir. Nutuk'un neredeyse sorgulanmaksızın

kullanılmasına yol açan bu tutum, geçmişe tek bir pencereden bakılmasına neden olur ki, Nutuk'a bu tarz bir yaklaşım siyaset ve belirli bir anlayışı yerleştirme açısından kabul edilebilir olsa da; bilim açısından benimsenen bir yöntem değildir.

Dolayısıyla bu çalışmanın yapılmasında ki temel amaç, Nutuk'u yermek ya da övmek veya onu güvenilir bir kaynak durumuna getirmek olmayıp, aksine Nutuk'un, günlük iç siyasi çekişmelerin dışında tutulmasına ve Nutuk'taki her bilginin tenkit süzgecinden geçirildikten sonra kullanılmasına dikkat çekmektir. Nutuk'a kutsal bir kitaba bakar gibi değil, eleştirel ve bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğini belirtmektir. Bu tarz yaklaşımın Nutuk'u her türlü suiistimalden koruyacağı gibi, onun tarih bilimindeki yerini sağlamlaştıracağına, birçok konudaki değerini ve güvenilirliğini daha da artıracığına inanılmaktadır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın da işaret ettiği gibi, bilimde ve her alanda “*Çağdaş uygarlık düzeyine*” tabular oluşturarak değil, “*akıl ve bilimin rehberliğinde*” tartışarak ulaşılabilir.

Bu araştırma yapılırken arşiv çalışması olarak, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, ATASE Arşivi, Türk Hava Kurumu, Çankaya Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Halk Partisi, İnönü Arşivi (Pembe Köşk) ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü gibi kurum ve kuruluşlara müracaat edilmiştir. Yapılan sözlü ve yazılı müracaatlara, Çankaya Cumhurbaşkanlığı Arşivi tarafından, arşiv belgelerinin bilgisayar ortamına aktarılması gerekçesiyle olumsuz cevap verilirken; Cumhuriyet Halk Partisi de arşivinin daha önceki yıllarda dağıtıldığını, arşivinin bir kısmının Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde olduğunu ve yeniden bir arşiv oluşturma çabası içerisinde bulduklarını belirtmişlerdir. Müracaatlara olumlu cevap veren Türk İnkılap Tarihi Enstitü'sü, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu ve İnönü Arşiv'inde ise Nutuk ile ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Yeni arşiv tasnif ve hazırlığı içerisinde bulunan Türk Hava Kurumu'ndan da, bu nedenle, istenildiği gibi yararlanılamamıştır.

Araştırmada süreli yayınlara da yer verilerek, Nutuk'un okunduğu dönemin gazetelerinden ülke içinde yayımlanan, Hakimiyet-i Milliye, Cumhuriyet, Vakit, Akşam, Milliyet gazetelerinin yayında, İngiltere'den The Times, The Daily Telegraph, The Manchester Guardian gibi gazetelerde incelenmiş, yine Nutuk'un

okunduğu tarihten günümüze kadar konu ile ilgili çıkan haberler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışma sırasında, hatıratlara ve tetkik eserlere de müracaat edilmiştir.

Dolayısıyla çalışma konusunun tespitinde, içeriğinin oluşumunda yardımlarını gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a, yakın ilgi ve desteğini esirgemeyen tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a, Doç. Dr. Adil Dağıstan'a ve tez jüri üyeleri Prof. Dr. Mehmet Şahingöz'e, Yard. Doç. Dr. Ayten Sezer'e, Dr. Yasemin Doğaner'e teşekkür ediyoruz. Çalışmalarım sırasında yardımcı olan Prof. Dr. Selahattin Salman'a, Okt. Mahmut Bolat'a, Okt. Bengül Bolat'a, Yard. Doç. Dr. Yaşar Özüçetin'e, Cüneyt Aslenderen'e, Göksevenin ve eşi Aslı Kumbaroğlu'na da teşekkür ederim. Son olarak, bu çalışma süresince desteklerini esirgemeyen anneme, babama, kardeşime, eşime ve çocuklarıma da teşekkür borçluyum.

Hakan UZUN

Ankara, 2005

KISALTMALAR

A.A.M.N.	: Atatürk Araştırma Merkezi Nutuk
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.K.D.T.Y.K.	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
ARMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
A.S.D.	: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
A.T.T.B.	: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
B.	: Nutuk Belgeler
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
b.y.y.	: Basım yeri yok.
b.t.y.	: Basım tarihi yok
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	: Çeviren
Der. ve Yay. Haz.	: Derleyen ve Yayına Hazırlayan
G.	: Gömlek
Haz.	: Hazırlayan
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
K.	: Kutu
M.E. B.	: Milli Eğitim Bakanlığı

N.	: Nutuk’u Söylerken
O.N.	: Orijinal Nutuk
s.	: Sayfa
s.s	: Sayfa sayısı
Sa.	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
(T)	: Tablo
T.	: Toplam
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
T.T.K.N.	: Türk Tarih Kurumu Nutuk
Üniv.	: Üniversitesi
vb.	: ve benzeri
v.d.	: ve devamı
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Y.K.Yay.	: Yapı Kredi Yayınları

TABLOLAR

Tablo No	Tablonun Adı	Sayfa No
Tablo 1	Dinî Nitelikli Kullanımlar	266
Tablo 2	Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk Milleti İle İlgili Kullandığı Sıfatlar	267
Tablo 3	Türk Adı İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	268
Tablo 4	Vatan Kavramı ile İlgili Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	271
Tablo 5	Vatan Kavramı ile Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	272
Tablo 6	Millî Nitelikli Kavram, Terim ve Söz Gruplarının Kullanım Sıklıkları	273
Tablo 7	Millî Kavramı ile Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları (Nutuk)	277
Tablo 8	Millî Kavramı İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları (Belge)	279
Tablo 9	Millet İle İlgili Kavram, Terim ve Söz Grupları	284
Tablo 10	Millet İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	285
Tablo 11	Ordu ile Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	291
Tablo 12	Gazeteler	292
Tablo 13	İstanbul Hükümetleri	293
Tablo 14	Partiler, Gruplar ve Cemiyetler	294
Tablo 15	Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta Olumsuz Bağlamda Ele Aldığı Kişiler	296
Tablo 16	Nutuk'ta Olumsuz Bağlamda Ele Alınan Kişilerin Sıralı Listesi	315
Tablo 17	Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta Merhum Olarak İfade Ettiği Kişiler	320
Tablo 18	Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta 1927 Yılında Hayatta Olmamasına Karşın Merhum Olarak İfade Etmediği Kişiler	321
Tablo 19	Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta Olumlu Bağlamda Ele Aldığı Kişiler	322
Tablo 20	Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta Olumlu Bağlamda Ele Aldığı Kişilerin Sıralı Listesi	327
Tablo 21	Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta Hem Olumlu, Hem Olumsuz Bağlamda Ele Aldığı Kişiler	328
Tablo 22	İstiklâl Kelimesi İle İlgili Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	332
Tablo 23	İstiklâl Kelimesi İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	333
Tablo 24	Yabancılar ve Azınlıklar	334
Tablo 25	Birlik, Beraberlik ve Dayanışma İle İlgili Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	335
Tablo 26	Birlik, Beraberlik ve Dayanışma İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	336
Tablo 27	Cumhuriyet İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları	337
Tablo 28	Saltanat ve Hilafet Kavramları İle İlgili Olumlu-Olumsuz Bağlamda Kullanım Sıklıkları	338
Tablo 29	Nutuk'ta İsimleri Geçen Milletvekilleri ve Meclise Üye Oldukları Dönemler	339
Tablo 30	Nutuk'ta Kendilerinden Olumsuz Bağlamda Söz Edilen Milletvekilleri ve Meclise Üye Oldukları Dönemler	343
Tablo 31	Nutuk'ta Kendilerinden Olumlu Bağlamda Söz Edilen Milletvekilleri ve Meclise Üye Oldukları Dönemler	344
Tablo 32	Nutuk'ta Kendilerinden Hem Olumlu Hem Olumsuz Bağlamda Söz Edilen Milletvekilleri ve Meclise Üye Oldukları Dönemler	345
Tablo 33	Nutuk'ta İsimleri Geçen Yüzellilikler	346

GİRİŞ

A. Nutuk'la İlgili Yapılan Diğer Çalışmalar

Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yılının Ekim ayında söylediği ve yaklaşık olarak da bir yıl sonra basılan Nutuk, günümüze değin çok sayıda tarihçi, siyaset bilimci, sosyolog, edebiyatçı ve felsefeci tarafından incelenmiş ve araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Nutuk araştırılmaya ve incelenmeye değer bir eser olduğu kadar, özellikle tarihçiler tarafından -Cumhuriyet tarihinde- temel başvuru kaynaklarından birisi olarak da görülmüştür. Nutuk, araştırma, inceleme ve başvuru eseri olarak kullanılmasının yanı sıra, bazı araştırmacılar tarafından özetlenmiş, sadeleştirilmiş ve neredeyse hemen herkesin okuyabileceği bir el kitabı haline dönüştürülmüştür. Nutuk üzerinde yapılmış olan akademik çalışmaların çoğu makale düzeyindedir. Özellikle Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin dönüm noktalarıyla ilgili olarak organize edilen toplantı, bilgi şöleni, panel ve konferans türü etkinliklerle, bu etkinlikleri kapsayan yayınlarda Nutuk temel kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca bizzat Nutuk'un söylenişinin 50. 70. ve 75. yılları dolayısıyla düzenlenen akademik etkinliklerde de konuyla doğrudan ilgili bildiriler sunulmuş ve bu bildiriler daha sonra kitap olarak yayınlanmıştır.

Bunlardan birisi, Nutuk'un söylenişinin 50. yılı dolayısıyla Türk Tarih Kurumu ile İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü tarafından 17-19 Ekim 1977 tarihinde düzenlenen *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri*'dir. Bu seminerdeki bildiriler ve tartışmalar 1980 yılında bir kitap olarak yayınlanmıştır.¹

Nutuk'un 50. yılı dolayısıyla gerçekleştirilen bir başka akademik çalışma da, Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı *Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı* adlı

---

¹ **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50 Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, Ankara, 1980; bu kitapta yer alan bildiriler şunlardır: Yılmaz Altuğ, "Nutuk'ta Atatürk'ün Devrimleri ile İlgili Konular"; Afet İnan, "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi ve Gençliğe Seslenişi"; Jacop Landau, "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Dış Politika"; Cavit Orhan Tütengil, "1927 Yılında Türkiye"; Enver Ziya Karal, "Halifeliğin Kaldırılması"; İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı"; Sadi İrmak, "Nutuk'un Türkiye'deki Etkileri"; İsmet Giritli, "Nutuk'ta İç ve Dış Politika"; Ceyhan Atuf Kansu, "Dram Kaynağı Olarak Söylev"; Sami N. Özerdim, "Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri".

kitaptır.² Özellikle Nutuk'un edebî özelliklerinin vurgulandığı incelemelerin ön plana çıktığı bu eserde, Nutuk'la ilgili yapılmış birçok çalışmaya yer verilmiştir.³

Nutuk'un 70. yıldönümü dolayısıyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nün, Dil Derneği ile birlikte 20–21 Ekim 1997'de, düzenlediği Nutuk'la ilgili uluslar arası bilgi şöleni de sunulan bildiriler de yayınlanmıştır.⁴ Bu bilgi şöleninde de konuya farklı bakış açıları kazandıran çalışmaların başında, Cemil Koçak'ın *Nutuk ve Diğerleri* adlı incelemesi gelmektedir.⁵ Dikkati çeken bir diğer çalışmada özellikle Nutuk'un tarihinin yazılmasına katkı sağlayan Mihai Maxim'in *Yeni Romen Belgelerine Göre Atatürk'ün Büyük Nutku* adlı çalışmasıdır.⁶ Bu arada bilgi şöleni uluslar arası olmasına karşın katılımcıların isimlerine bakıldığında, yabancı bilim adamlarının sayısının yok denecek kadar az olması dikkat çekicidir.

Bunların dışında, Nutuk'un söylenişinin 75. yılı dolayısıyla 17–18 Ekim 2002 günleri arasında, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından da bir bilgi şöleni düzenlenmiş ve burada sunulan bildirilerde, *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak* adı altında kitaplaştırılmıştır.⁷ Buradaki çalışmalar içerisinde Kerstin Tomenendal'ın, *Büyük Nutuk Almanca Çevirisi ve Avusturya'da Uyardığı*

² Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi, Sa.: 314, b.y.y., Kasım 1977.

³ Bu kitapta yer alan makaleler şunlardır: Enis Batur, “Sözün Belleği”; Adnan Binyazar, “Söylev Türü ve Atatürk'ün “Söylev”i”; Afet İnan, “M.Kemal Atatürk'ün “Büyük Nutku”nu Söylediğinin Ellinci Yılı”; Cavit Orhan Tütengil, “Söylev'in Öğretisi”; Emre Kongar, “Söylev Hangi Koşullar Altında Söylendi?”; Emin Özdemir, “Söylev'in Anlatım Örüntüsü”; Bedia Akarsu, “Batılılaşma Aşamasında Söylev”; Ceyhan Atuf Kansu, “Dram Kaynağı Olarak Söylev”; Özdemir Nutku, ““Söylev”in Oyun Durumuna Getirilmesi ve Sahne Yorumu”; Konur Ertop, “Söylev'de Atatürk'ün Arkadaşları”; Samim Kocagöz, “Söylev'de Halk Adamları”; Tuncer Uçarol, ““Söylev”de Mustafa Kemal Paşa'nın Karşısında Görünen Kişiler”; Özer Ozankaya, “Söylev'in Toplumbilimsel İçeriği”; İnal Cem Aşkun, “Söylev'deki Kişiliğiyle Atatürk”; Mustafa Şerif Onaran, “Atatürk'ün Söylev'ci Kişiliği, Anlatım Gücü”; Cahit Öztelli, “Söylev'in Sadeleştirilmesinde Yol”; Sami N. Özerdim, “Nutuk'ta Dizin Sorunu”; Muzaffer Uyguner, “Söylev'in Zamandizini”; Türker Acaroğlu, “Söylev Kaynakçası”.

⁴ 70. Yılında Ulusal Ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi, Der. ve Yay. Haz.: Gül E. Kundakçı, Ankara, 1999.

⁵ Cemil Koçak, “Nutuk ve Diğerleri”, 70 Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi, Der. ve Yay. Haz.: Gül E. Kundakçı, s.s. (135-160), Ankara, 1999.

⁶ Mihai Maxim, “Yeni Romen Belgelerine Göre Atatürk'ün Büyük Nutuk'u”, 70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi, Der. ve Yay. Haz.: Gül E. Kundakçı, s.s. (179-189), Ankara, 1999; bu kitapta yer alan diğer çalışmalar şunlardır: Ergün Aybars, “Nutuk”; Haluk Bayülgen, “Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Işığında Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış İlişkileri”; Birten Çelik, “Nutuklarıyla Mustafa Kemal Atatürk ve Jawaharlal Nehru”; Hüsnü A. Göksel, “Yakın Tarihimizden Küçük Bir Mozaik”; İhsan Güneş, “1923 Seçimleri”; Yuluğ Tekin Kurat, “Büyük Nutkun Okunduğu Yılın Türkiye'si: 1927”; Yekta Güngör Özden, “Büyük Söylev”; Bülent Tanör, “Nutuk Eleştirisi Üzerine Düşünceler”.

⁷ Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17–18 Ekim, 2003 Ankara Bildiriler, Ankara, 2003.

*Yankılar*⁸ adlı incelemesi ile Salahi R. Sonyel'in *İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'u*⁹ adlı çalışması zikredilebilir. Bu iki çalışma özellikle Nutuk'un tarihi ile ilgili önemli bilgi ve belgeye sahiptir. Bu kitapta anılması gereken bir diğer çalışmada, Hüseyin Ağca'nın içerik analizi yöntemini kullanarak yazdığı, *Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Geçen Millî Kimlikle İlgili Kavram, Terim ve Söz Gruplarının Analizi* adlı çalışmasıdır.¹⁰ Ancak bu çalışma, yazarın da belirttiği gibi bir deneme niteliğinde olup, kapsamlı değildir.¹¹

Nutuk'un 50, 70 ve 75. yıldönümlerinde gerçekleştirilen panel, konferans, seminer ve bilgi şöleni türü etkinliklerin sadece akademik çevreleri kapsadığı söylenemez. Ağırlığını bilim adamlarının oluşturduğu çalışmalar, toplumun çok geniş kesimlerine Nutuk'u anlatmayı ve öğretmeyi amaç edinmiştir. Burada Türkiye Cumhuriyeti tarihi araştırmaları için önemli olan bir eserin, salt bilimsel amaçlara ulaşmak için değil, aynı zamanda belli bir misyonun yerine getirilmesine dönük çabalar için de temel dayanak olduğu ortaya çıkmaktadır. Aslında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin ve Atatürk İlkelerinin öğrenilmesi ve benimsenmesi, birçok yazar tarafından Türk devletinin geleceği açısından bir güvence olarak görülmekte ve Nutuk da bu öğrenme ve benimsemenin en doğru kaynağı olarak topluma

⁸ Kertsin Tomenendal, "*Nutuk Almanca Çevirisi ve Avusturya'da Uyandırdığı Yankılar*", **Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler**, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (97-105), Ankara, 2003.

⁹ Salahi R. Sonyel, "*İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'u*", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (74-86), Ankara, 2003.

¹⁰ Hüseyin Ağca, "*Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Geçen Millî Kimlikle İlgili Kavram, Terim ve Söz Gruplarının Analizi*", **Yetmişbeşinci Yılında Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler**, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (106-110), Ankara, 2003.

¹¹ Bu kitapta yer alan diğer çalışmalar şunlardır: Sadık Tural, "*Aydınlar Büyük Nutuk'u Anlayarak Yeniden Okusalar*"; İsmet Giritli, "*Okunuşunun 75.Yılında Büyük Nutuk*"; Utkan Kocatürk, "*Büyük Nutuk'ta Altı Çizilerek Okunacak Yerler*"; Nuri Köstüklü, "*Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün 'Kuvâ-yı Milliye'ye Bakışı*"; Reşat Genç, "*Özgüven Duygusunu Kaybetmişlik, Manda ve Himaye Arayışları Karşısında Büyük Nutuk'un Tesbitleri*"; Cemalettin Taşkıran, "*Osmanlı Ordusu'nun Yıkılıp Millî Ordunun Kurulması ve Savaş Stratejisi Açısından Nutuk*"; İsmail Özçelik, "*Büyük Nutuk'ta Güney Cephesi*"; Anıl Çeçen, "*Büyük Nutuk'ta Ulusal Sınırlar ve Uluslar Arası Antlaşmalar*"; Salahi R. Sonyel, "*İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'u*"; Yaşar Akbıyık, "*Cumhuriyet'e Giden Yolda İki Büyük Oluşumun (Erzurum ve Sivas Kongrelerinin) Değerlendirilişi Açısından Büyük Nutuk*"; Bahtigül Kalembekova, "*Kırgızlar İçin Büyük Nutuk'un Anlamı Çeviride Karşılaştıklarım*"; Hasan Cicioğlu, "*Atatürk'ün Büyük Nutuk'ta Adları Geçen Muhalipleri, Muhalefet Gerekçeleri, Atatürk'ün Cevabı*"; Zeynep Korkmaz, "*Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine*"; Taciser Onuk, "*Atatürk ve Türk Kadını*"; Önder Göçgün, "*Hatip Atatürk ve Atatürk'ün Büyük Nutuk'taki Hitabet Sanatı*"; Nuriye Kâhyaoğlu'nun Prof. Dr. Sadık Tural ve Prof. Dr. Reşat Genç ile Televizyon Söyleşisi.

sunulmaktadır. Kısacası Nutuk sadece akademik kaygılarla değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal hedeflere ulaşmak için de araştırılmış ve incelenmiştir. Bu arada asker kökenli kişilerin de bu konuya fazlaca ilgi duyduğunu belirtmek gerekir.

Bilgi şöleni bildirileri dışında, doğrudan Nutuk üzerine yapılmış araştırma ve incelemeler de vardır. Bu araştırmaların çoğunlukla 1980 yılı sonrasına rastlaması ilginçtir. Bundan hareketle Nutuk'un 1980 sonrasında daha fazla ön plana çıkarıldığı söylenebilir.

İsmail Hakkı Uluğ'un, *Atatürk'ün Çizdiği Portreler* adlı çalışması bunlardan birisidir.¹² Uluğ bu çalışmasında, Nutuk'ta yer alan 412 kişi hakkındaki Atatürk'ün sözlerini ve görüşlerini alfabetik olarak sıralamıştır. Sami N. Özerdim, Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. yılı Semineri'nde sunmuş olduğu *Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri* başlıklı bildiride Uluğ'un çalışmasında bazı kişilerin birbirine karıştırılmış olduğunu söyleyerek,¹³ Uluğ'un, Cemalettin Arif Bey'i komutan Arif (Ayıcı) ile Dâhiliye vekili Nazım Bey'i de (Resmor) Cumhuriyet dönemi milletvekillerinden Nazım Poroy ile karıştırdığını belirlemiştir.¹⁴

Adnan Önelçin ise *Nutuk'un (Söylev'in) İçinden* adlı çalışmasında¹⁵ bir dizin hazırlamıştır. Bu dizinde kişilerin kısa hayat hikâyelerinin de bulunduğu isimler, yer adları, kavramlar ve kurumlar yer almaktadır. Ayrıca 150'liklerin listesi, Mondros Mütarekesi dönemi kabine üyeleri ile TBMM ve Türkiye Cumhuriyeti kabine üyelerinin kişi adları dizini yer almakta olup, çalışmaya bir de sözlük eklenmiştir. Nutuk'la ilgili bir dizin çalışması da, Sami N. Özerdim tarafından yapılmıştır. Türk Tarih Kurumu tarafından Nutuk'un 4. cildi olarak yayınlanan ve tümüyle dizin niteliği taşıyan bu çalışma, konuyla ilgili dizinlerin en kapsamlısı olarak göze çarpmaktadır.¹⁶

Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı da *Nutuk'ta Anılan Komutanların Biyografileri* adlı çalışmasıyla¹⁷ dizin çalışmalarına katkı sağlamıştır. Bu çalışmada, Atatürk'ün Nutuk'ta sözünü ettiği komutanlar ve buldukları

¹² İsmail Hakkı Uluğ, *Atatürk'ün Çizdiği Portreler*, İstanbul, 1968.

¹³ Sami N. Özerdim, "Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, s.s. (235-247), Ankara, 1980, s.240.

¹⁴ Sami N. Özerdim, "Nutuk'ta Özdeş, Benzer Kişi Adları", *Seha L. Mera'ya Armağan*, C.II'den Ayı Basım, Ankara, 1982, s.502.

¹⁵ Adnan Önelçin, *Nutuk'un (Söylev'in) İçinden*, İstanbul, 1981.

¹⁶ Sami N. Özerdim, *Nutuk (Söylev) Genel Dizin*, C.IV, Ankara, 1993.

¹⁷ *Nutuk'ta Anılan Komutanların Biyografileri*, Ankara, 1981.

görevler, yabancı isimlerin telaffuzu ve eski yer isimlerinin bugünkü karşılıkları belirtilmiştir. Bu konuda yapılan en son çalışma ise M.Orhan Bayrak'a aittir. Yazar, *Büyük Nutuk'ta Kim Kimdir?* Adlı incelemesinde, Nutuk'ta adı geçen kişilerin çok kısa hayat öykülerinin yer aldığı bir eser hazırlamıştır.¹⁸

Nutuk üzerine yabancı araştırmacılar da çalışmalar yapmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi Paul Dumont'un *Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev* adlı çalışmasıdır.¹⁹ Bu çalışmanın en dikkat çekici tarafı, Dumont'un, Nutuk'un özelliklerine dair düşüncelerini ifade etmesidir. Dumont, burada, Nutuk'un ne olduğu, niçin söylendiği ve sahip olduğu içerik özellikleriyle ilgili bir takım düşüncelerini ortaya koymuştur.

Nutuk'un tarihinin yazılmasına katkı sağlayan bir başka kayda değer çalışma ise Bilâl N. Şimşir'in *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler* adlı kitabıdır. Şimşir bu araştırmasında Nutuk'un yurt dışında yayımlanmasına, yurt dışında yarattığı etkilere ve yurt dışından gelen tepkilere yer vermiştir. Aslında bir Dışişleri Bakanlığı mensubu olan Bilâl Şimşir araştırmasını Londra, Paris, Roma Elçilikleri ile Türk ve İngiltere Dışişleri Bakanlıkları Arşivlerinden derlediği belgelere dayandırmıştır.²⁰

Halil Ersoylu'nun, *Nutuk Üzerinde İncelemeler* adlı kitabı²¹ ile Taha Parla'nın, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Nutuk'u* adlı araştırması²² Nutuk'la ilgili olarak anılması gereken diğer çalışmalardır.

Ersoylu eserinde Nutuk'ta kullanılan, milli nitelikli kelimeleri, deyimleri ve kalıplaşmış ögeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milleti ile ilgili kullandığı sıfatları, söz birliklerini ve batı kaynaklı kelimeleri tespit etmiş, bunlarla ilgili bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur.

Parla ise Nutuk'a farklı bir okuma tarzı getirmemiş, kendi deyimiyle "*basit okuma*" tarzıyla, Nutuk'u okuyarak tespit ettiği bir takım başlıkları, yine Nutuk'tan aldığı parçalarla değerlendirmiş, farklı ve eleştirel bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır. Parla, bu yöntemle Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'ta ne söylemek istediğini, bizzat Nutuk'tan alınan parçalarla eserin yazarına söyletmiştir.

¹⁸ Orhan Bayrak, *Büyük Nutuk'ta Kim Kimdir?* İstanbul, 2004.

¹⁹ Paul Dumont, *Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev*, b.y.y., 1997.

²⁰ Bilâl N. Şimşir, *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler*, Ankara, 1991.

²¹ Halil Ersoylu, *Nutuk Üzerine İncelemeler*, Ankara, 1991.

²² Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Nutuk'u*, C.I, İstanbul, 1994.

Tüm bunların dışında Mete Tunçay,²³ Emre Kongar,²⁴ Sabahattin Selek,²⁵ Tarık Zafer Tunaya²⁶ gibi bilim adamları da Nutuk ile ilgili olarak yapmış oldukları araştırmaları konuya bilimsel katkı sağlamışlardır.

Nutuk’la ilgili olarak yapılan tüm bu çalışmalar, birçok soruya cevap verdiği gibi Nutuk’u okuyacak veya üzerinde bilimsel çalışmalar yapacaklar için de temel yol gösterici niteliği taşımaktadır. Nutuk’a yeni bir bakış açısı kazandırabilecek bu tür çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlayabilecektir. Ancak Nutuk’un üzerinden 78 yıl gibi uzun bir zaman geçmesine ve son derece zengin bir literatüre sahip olmasına karşın, ikinci dereceden bir okuma yöntemi olan, “içerik analizi yöntemiyle” incelenmemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Ayrıca, Nutuk üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların çoğunda dönemin basın-yayın organlarının yeterince değerlendirilmemiş olduğu görülür. Bu durum ise Nutuk’un söylendiği günlerdeki siyasal, sosyal ve ekonomik koşulların ele alınmasını engellemiş ve dönemin temel özelliklerinin açıklanmasını yetersiz kılmıştır. Nutuk hemen her düzeydeki eğitim ve öğretim için bir materyal olduğu kadar, aynı zamanda bilimsel araştırmalar için de kullanılabilir bir eser niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin kısa, orta ve uzun vadeli politik tercihleri üzerinde de az ya da çok etkisinin olduğu açıktır. Nutuk’un söylendiği dönemden bugüne kadar geçen süre içerisinde Türkiye’deki eğitim-öğretim ile bilimsel araştırmalar ve politika üzerindeki etkisinin ne olduğu; söylendiği dönemle daha sonraki dönemler arasında Nutuk’a bakış açısında bir farklılık olup olmadığı; Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta suçladığı kişilerle, daha sonraki ilişkileri ve onların kendileriyle ilgili olarak söylenenlere verdikleri cevaplar üzerine yeterince inceleme ve araştırma yapılmadığı düşünülmektedir. Bunların dışında günümüze kadar Nutuk ele alınmış olmasına karşın, Nutuk’la ilgili olarak yapılan çalışmalar üzerine bir araştırmanın yapılmadığı, Nutuk’un söylenme amacı ve niteliği ile sahip olduğu içerik özellikleri hakkındaki çalışmaların da yeterince

²³ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)**, 3. baskı, İstanbul, 1999.

²⁴ Emre Kongar, **Atatürk Üzerine**, İstanbul, 1983.

²⁵ Sabahattin Selek, “*Nutuk Nedir ve Ne Değildir*”, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1966; Sabahattin Selek, “*Atatürk ve Nutku*”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1966.

²⁶ Tarık Zafer Tunaya, “*Siyasal Belge Olarak Nutuk*”, **Cumhuriyet Söylev Özel Ek**, 15 Ekim 1977.

örneklendirilmediği ve öne sürülen bazı görüşlerin ise sorulara cevap vermek yerine, yeni sorular ve hatta sorunlar yarattığı söylenebilir.

Tarih biliminin önemli özelliklerinden birisi de, tarihe ait bilgileri içeren her kaynağın, farklı tarihsel kullanımlarının, değerlerinin ve dikkat edilmesi gereken sınırlarının olmasıdır.²⁷ Bu bağlamda, özellikle tarihçiler tarafından sıkça referans olarak kullanılan Nutuk'un, söylenme amacının, kullanım alanının ve kullanılırken dikkat edilmesi gereken hususların ne olduğunun belirlenmesi ve belirtilmesi de yöntem açısından bir zorunluluktur.

B. İçerik Analizinin Tanımı, Tarihçesi ve Özellikleri

İçerik analiziyle ilgili olarak birbirinden farklı çok sayıda tanım vardır. İçerik analizine ve gelişimi sürecine bakış açılarının değişik olması, bu denli farklı tanımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.²⁸ Farklı olmasına karşın içerik analizi ile ilgili yapılan tanımlarda²⁹ içerik analizi çıkarımlarına bilimsel bir nitelik kazandıran, “sistemantik”, “objektif” ve “nicel” olma gibi bir takım ortak noktalar yakalamak mümkündür.³⁰

Bununla birlikte içerik analizi ile ilgili bir tanım vermek gerekirse, içerik analizi; deney ve gözlem yapma imkânına sahip olmayan sosyal bilimlerde, somut ispatlamayı da sağlayabilmek için, üzerinde çalışılan metin içerisindeki tespit edilmiş kelime veya kavramlardan hareketle, bunların metindeki kullanım sıklığını, ne şekilde kullanıldığını, aralarındaki ilişkileri, varlığını veya yokluğunu belirlemek, elde edilen sonuçları sayısal verilere de dönüştürebilmek ve bir takım çıkarımlara gidebilmek için kullanılan bir araştırma metodudur denebilir.

²⁷ David E. Kyvig-Myron A. Marty, **Yanbaşımızdaki Tarih**, İstanbul, 2000, s.38.

²⁸ Bu tanımlara bazı örnekler vermek gerekirse: “bir metinde özelleştirilmiş karakteristiklerin nesnel ve sistemantik olarak kimikleştirilmesinden çıkarımlarda bulunmaktadır”; içerik çözümlemesi, yazılı ya da görüntülü materyalin dizgeli (sistemantik) analizidir”; “içerik çözümlemesi, yazılan ve söylenenin, hazırlanan açıklayıcı yönergeye göre ne kadar sıklıkla söylendiğinin bulunmasıdır”. Aysel Aziz, **Araştırma Yöntemleri -Teknikleri ve İletişim**, 2. Basım, Ankara, 1994, s.119.

²⁹ Orhan Gökçe, **İçerik Çözümlemesi Sosyal Bilimlerde Bir Araştırma Yöntemi**, 2. Baskı, Konya, 1995, s.15 v.d.; Ezel Tavşancıl-A.Esra Aslan, **Sözel Yazılı Diğer Materyaller İçin, İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri**, İstanbul, 2001, s.17 v.d.; Aziz, a.g.e., s.119; Maurice Duverger, **Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş**, Türkçe'si: Ünsal Oskay, 4. Basım, Ankara, 1990, s.144-145.

³⁰ Tavşancıl-Arslan, a.g.e., s.18.

İçerik analizi ile ilgili olarak çok eski örnekler bulunmakla beraber³¹ ilk içerik analizi uygulaması, Speed'in 1893 yılında yaptığı "NewYork Gazetelerinin Konu Analizi" adlı çalışması,³² bu alanın ilk önemli kişisi olarak ise H. Lasswell kabul edilir.³³ Çünkü Lasswell, 1925 yılındaki "Prusya Okul Kitaplarında Askeri Stereotipler" adlı çalışmasında ve 1947 yılındaki doktora tezinde içerik analizini sistematik ve kapsamlı bir şekilde kullanmıştır.³⁴

1940 ile 1950 yılları arasındaki dönemde içerik analizi çalışmalarından pratik bir takım ihtiyaçların karşılanmasına yönelik beklentiler olmuştur. Bu beklentiler içerik analizi yönteminin gelişmesini, analiz kurallarının sistematikleşmesini sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında, ABD Hükümeti içeride ve dışarıda olumsuz propaganda yapan yayınların tespiti için analiz uzmanlarının yardımına başvurmuştur.³⁵ Bu dönemlerde içerik analizinin bir ülkenin siyasal ve askeri çıkarları uğruna kullandığını söylemek mümkündür.

İçerik analizinin salt bilimsel kaygılarla uygulamaya konulması sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. İçerik analizinin bilimsel olarak kullanılmaya başlanmasında büyük katkıları olan Bernard Berelson'da içerik analizinin ilk tanımını yapan kişidir.³⁶ Berelson içerik analizini, "*iletişimin belli/açık içeriğinin objektif, sistematik ve nicel tanımlarını yapan bir araştırma tekniği*" olarak tarif etmiştir.³⁷

İçerik analizinin yaygınlaşp, çeşitli disiplinlerde uygulama alanına sahip olması ise 1950–1960 arası dönemde olmuştur. Bu dönemde yapılan çalışmalar neticesinde içerik analizi siyasal bilimler, gazetecilik, sosyoloji ve psikolojiden sonra etnoloji, tarih, psikiyatri, psikanaliz ve dilbilim gibi disiplinlere de girerek gelişmiştir.³⁸

1960 sonrası dönemlerde içerik analizi alanındaki çalışmalarda, bilgisayarların kullanılması, sözel olmayan iletişimlere ilgi ve semiolojinin gelişimi

³¹ Aziz, **a.g.e.**, s.117; Nuri Bilgin, **İçerik Analizi**, İzmir, 2000, s.2.

³² Tavşancıl-Arslan, **a.g.e.**, s.26.

³³ Bilgin, **a.g.e.**, s.2; Tavşancıl-Arslan, **a.g.e.**, s.26; Gökçe, **a.g.e.**, s.14.

³⁴ İçerik analizinin kavram olarak kullanılması ve kısa zamanda literatüre yerleşmesi ise 1941'de yapılan bir konferansla başlamıştır. Gökçe, **a.g.e.**, s.14.

³⁵ Bilgin, **a.g.e.**, s.35.

³⁶ Aziz, **a.g.e.**, s.119.

³⁷ Bernard Berelson, **Content Analysis In Communication Research**, NewYork, 1952, s.18.

³⁸ Bilgin, **a.g.e.**, s.3.

ve dilbilim çalışmalarındaki gelişmeler belirleyici olmuştur.³⁹ 1944 yılında bilgisayarın ortaya çıkmasından sonra, bu alanda yaşanan hızlı gelişmeler içerik analizinin uygulamasında birçok kolaylıklar sağlamıştır.⁴⁰

İçerik analizi yöntemi, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kullanılan bir yöntemdir ve bu yöntem kullanılarak yapılmış birçok çalışma vardır.⁴¹ Tarih alanında da uygulanan içerik analizi ile ilgili yapılan çalışmalara bir takım örnekler verilebilir.

Rıfki Salim Burçak’ın, İsmet İnönü’nün demokrasi anlayışını ve demokrasiyi uygulamaya ne kadar istekli veya kararlı olduğunu tespit etmek amacıyla, İsmet İnönü’nün konuşmalarından hareketle yaptığı bir içerik analizi çalışması vardır.⁴² Burçak, burada “*halkçı*” ve “*milletin murakabesi*” kelimelerini, anahtar kelime olarak kullanmış ve bir takım sonuçlara ulaşmıştır.

Şerif Mardin ise Ülkü Dergisi üzerine içerik analizi yaparak, en çok kullanılan kelimelerin tespit edilmesi yoluyla, 1930 ve 1940’lı yılların Türk Milliyetçiliği üzerine bir siyasî fikir tarihi çalışması yapmıştır.⁴³ Benzer bir çalışmada, İlhan Tekeli ve Selim İlkin tarafından Kadro Dergisi üzerine yapılmıştır. Tekeli ve İlkin, cümleleri bağlam birimi olarak almış ve her cümlede ideolojik olarak anlamlı bulunan kavramların olumlu ya da olumsuz değer yüklü olarak kullanıldığını tespit edip, bu kavramların kaç defa kullanıldığını sayarak bir takım sonuçlara ulaşmışlardır.⁴⁴

Hissedilen bir takım ihtiyaçların şekillendirilip, geliştirdiği içerik analizi, zaman içerisinde, özellikle de sosyal bilimler alanında deney ve gözleme dayalı yöntemlerin uygulanamadığı durumlarda kullanılabilir duruma gelmiştir. Nitekim içerik analizi sözlü iletişim nesnelere de dahil olmak üzere yazıya dökülmüş her metne uygulanabilme özelliğine sahip olması nedeniyle günümüzde psikologlar, sosyologlar, psikoterapistler, tarihçiler, edebiyat araştırmacıları, politikacılar ve

³⁹ a.g.e., s.4.

⁴⁰ Tavşancıl-Aslan, a.g.e., s.29; bu gün içerik analizinde kullanılan bilgisayar programlarından birisi de “*Concordance*” programıdır. Bu programa İnternet üzerinden <http://www.rjw.freeseerve.co.uk/> adresiyle ulaşılabilir.

⁴¹ Tavşancıl-Aslan, a.g.e., s.39-44.

⁴² Rıfki Salim Burçak, **İnönü ve Demokrasi**, Ankara, 1950.

⁴³ Şerif Mardin, **Siyasal ve Sosyal Bilimler, Makaleler 2**, Der.: Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder, 4. Baskı, İstanbul, 1997, s.9-24.

⁴⁴ İlhan Tekeli-Selim İlkin, “*Türkiye’de Bir Aydın Hareketi: Kadro*”, **Toplum ve Bilim**, 24 Kış 1984, s.s. (35–67).

reklamcılar gibi farklı kategoriden insanların ilgi alanına girmektedir.⁴⁵ İçerik analizinin tercih edilmesinin nedeni sosyal olguların kavranmasının güç ve yoruma açık olmasıdır. Olguları anlamaya çalışırken önyargı ve öznellik içerik analizi yaparak ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.⁴⁶

İkinci dereceden bir okuma olan içerik analizi kesinlik sağlama, kuşkuları giderme ve okumayı zenginleştirip, görüneni aşma gibi iki hedefe yöneliktir.⁴⁷

İçerik analizi yapılırken, bir yandan incelenen mesajlar anlaşılmaya çalışılır, öte yandan anlaşılmanın kanıtlanması ve temellendirilmesi çabası gösterilir. İçerik analizi tekniklerinin genel ve hazır kalıpları olmamakla birlikte, temel bir takım kuralları vardır.⁴⁸

Fiziksel bilimlerden farklı olarak bilimsel yöntem, gözlem yolu ile sosyal gerçeğe yönelik çıkarımları amaçlayan içerik analizi, diğer bilimsel yöntemlerden farklı olmayıp, onlar gibi bir yöntemdir.⁴⁹

İçerik analizindeki işlem basamakları da, diğer araştırma yöntemlerinden çok farklı değildir. Araştırma, problemin tanımlanması, araştırma amacının ve buna uygun soru/hipotezlerin oluşturulması ile başlar. Araştırmacı konuya ilişkin varsayımları bilmelidir. Probleme ve amaca uygun örnekleme belirleyebilmeli, birim ve kategorileri saptayabilmelidir.⁵⁰

İçerik analizinde ilk aşamada problemin saptanması gerekir.⁵¹ Çünkü araştırma sorusu, üzerinde çalışılan metinde hangi bilgilerin göz önünde bulundurulacağını ortaya çıkardığı gibi, sayısız bilgiyi aza indirdiği için temel bir seçme ölçütü görevi de görmektedir. Böylelikle neyin önemli veya önemsiz olduğuna, neyin göz önünde bulundurulması gerektiğine karar verilmekte ve metin bu yönde incelenebilmektedir.⁵²

⁴⁵ Bilgin, **a.g.e.**, s.5–6.

⁴⁶ Tavşancıl-Arslan, **a.g.e.**, s.36.

⁴⁷ Bilgin, **a.g.e.**, s.6–7.

⁴⁸ **a.g.e.**, s.7.

⁴⁹ Gökçe, **a.g.e.**, s.15.

⁵⁰ Tavşancıl-Arslan, **a.g.e.**, s.47.

⁵¹ Gökçe, **a.g.e.**, s.67; Tavşancıl-Arslan, **a.g.e.**, s.48.

⁵² W. Früh, **Inhaltsanalyse-Theorie und Praxis. München:Ölschläger**, 1981; naklen Gökçe, **a.g.e.**, s. 67-69.

Problemin belirlenmesinden sonra, mümkünse çeşitli varsayımlar oluşturulmalıdır. Böylece, araştırmalara bu varsayımları kontrol etme, sınama görevi yüklenmektedir. Araştırma sorusuyla bir sorun araştırılabilir hale getirilirken, varsayımlar araştırma sorusunu soruya cevap verecek ölçütlere götürmektedir.⁵³ Daha sonra materyale yönelinir, her şeyden önce evrenin kesin olarak sınırlandırılması gerekir. “Genel evren” ve “çalışma (araştırma) evreni” belirlenmelidir. İçerik analizinde, çalışma evreni, araştırma sonuçlarının genellenebileceği materyallerin tümüdür. Materyalin hacmine göre değerlendirilmek durumundadır. Bilgisayarında kullanılabilmesi bu bölümde, eğer materyalin zaman, mekân ve alana göre sınırlandırılması gerekli değilse, materyalin tümü analiz edilebilir. Ancak materyal bunu yapmaya elverişli değilse örnekleme yoluna gidilebilir. İçerik analizinde, birçok örneklem yöntemi olup, bunlar materyallerin baş edilebilir bir düzeye getirilip içerik analizi uygulamasında araştırmacıya yardımcı olur.⁵⁴

Hangi tür analiz yapılacağına da karar verildikten sonra, seçilen analiz türüne göre materyal analize tabi tutulur. Burada, analiz türüne göre ve materyalin içerdiği konulara ve amacına bağlı olarak kategorilere de ayrılmış olarak önceden belirlenen bir takım kelime veya kavramların materyalde kaç defa kullanıldığı tespit edilebileceği gibi, bunların varlık veya yoklukları veya hangi kelime ve kavramlarla birlikte kullanıldıkları da tespit edilebilir.⁵⁵ Son aşamada ise materyal kodlanır ve çıkan sonuçlar tahlil edilir.⁵⁶

Nutuk üzerine yapılan bu çalışmada, yukarıda tanımlı ve tarihçesi üzerinde durulan içerik analizi yöntemiyle inceleme yapılırken, şüphesiz öncelikle bir takım problemlerin belirlenmesi yoluna gidilmiştir.

Problemlerden biri Nutuk'ta kurum veya kişilerle ilgili olarak kullanılan olumlu veya olumsuz değerlerle yüklü ifadelerin tespit edilmesidir. Bu ifadelerin kullanım sıklığı da cevaplandırılması gereken bir başka sorudur.

⁵³ Gökçe, **a.g.e.**, s.70-72.

⁵⁴ Klaus Krippendorf, **Content Analysis, An Introduction to Its Methodology**, Volume 5. the Sage Comtext Series, Sage Publications, 1980, s.66-99; ayrıca bkz.: Gökçe, **a.g.e.**, s.94-100; Tavşancıl-Aslan, **a.g.e.**, s.52-62; Aziz, **a.g.e.**, s.127-129.

⁵⁵ Robert Philip Weber, **Basic Content Analysis**, Sage Publications, 1985, s.44-48.

⁵⁶ İçerik analizi uygulama safhaları ve örnekler için bkz.: Gökçe, **a.g.e.**, s.67-118; Bilgin, **a.g.e.**, s.9-14; Aziz, **a.g.e.**, s.122-132; Tavşancıl-Aslan, **a.g.e.**, s.47-83.

Belirlenmesi gereken bir diğerkonu, kelime kullanım sıklığından hareketle, Nutuk'ta en sık kullanılan kavramların ortaya çıkarılmasıdır. Bunların hangi kelime ve kavramlarla birlikte, kaç defa kullanılmış olduğunun tespiti de araştırmanın sınırları içindedir.

Problemler bu şekilde ortaya konulduktan sonra, vesikaları kapsayan cilt de dahil olmak üzere, Nutuk'un tümünde bunların cevapları aranmıştır. Daha sağlıklı sonuç alınabilmesi ve sonuçların test edilebilmesi için, bu işlem birkaç kez tekrarlanmış ve sonuçların aynı olduğu görülmüştür. Bu işlemler sırasında elde edilen veriler konu başlıklarının ne olacağına ve araştırmanın hangi yönde geliştirileceğine dair ışık tutmuştur. Sonuçta tespit edilen konu başlıklarından hareketle; Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, "Türk, Vatan, Cumhuriyet, Birlik, Beraberlik ve Dayanışma, Millet, Ordu ve İstiklâl ile ilgili hangi kelime ve kavramları kullanmıştır? Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta dinî ve milli nitelikli kullandığı kelime ve kavramlar nelerdir? Bunları hangi kelime ve kavramlarla birlikte, kaç defa kullanmıştır? Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta yabancılar, basın, İstanbul hükümetleri, partiler, gruplar, cemiyetler, saltanat, hilafet ve kişilerle ilgili olumlu ya da olumsuz değerlerle yüklü hangi ifadeleri kullanmış ve kaç defa yargılarda bulunmuştur?" gibi sorulara cevaplar aranmıştır.

Çalışma sırasında açıklanmaya muhtaç görünen bir başka konu da, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u söylediği 1927 yılındaki düşünceleriyle, öncesi yıllardaki düşünceleri arasında benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulmasıdır. Nutuk, Mustafa Kemal Paşa'nın 1919–1927 yılları arasındaki dönemi, 1927 yılındaki görüşleri çerçevesinde ortaya koymasındır. Kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yılında sahip olduğu görüş ve yargılarının oluşmasında, daha önce yaşamış olduklarının etkisi büyüktür.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta öznel düşüncelerini sergilerken, bunları hem metin içinde kullandığı, hem de ayrı bir ciltte topladığı belgelerle desteklemek ihtiyacı hissetmiştir. Bu nedenle tezin omurgasını oluşturan içerik analizinde hem metin içindeki hem de ayrı bir cilt olarak sunulan belgeler de analitik bir yöntemle incelenmiş ve kullanılmıştır.

Nutuk'un içerik analizinde kişiler çok önemli bir yer kaplar. Çünkü Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta olay ve olgular üzerinde durduğu kadar, yakın ve uzak

çevresindeki kişilerle olan ilişkilerine de açıklık getirmeye çalışmıştır. Nutuk'ta kişiler sadece isimleriyle geçmemiştir. Bazı kişiler unvanları, görevleri ve konumlarıyla ifade edilmiştir. Bu nedenle kişilerle ilgili içerik analizi yapılırken özellikle unvan ve görev bildiren kelimelerle, imalı tanımlamalara çok dikkat edilmiştir. Örneğin; Vahdettin yerine kullanılan Padişah, Zat-ı Şahane vb. gibi kelimelerle, bir takım unvanlar, o, onlar vb. gibi kişilerin yerine kullanılan zamirler de değerlendirmeye alınmıştır.

Nutuk, sadece Mustafa Kemal Paşa'ya ait belgeleri kapsamamaktadır. Bunun yanı sıra TBMM'deki çeşitli oturumlarda milletvekilleri tarafından sarfedilen sözler, bazı önde gelen isimlerin demeçleri, mektupları, telgrafları ve yine kişilere ait resmi belgeler Nutuk'ta yer almaktadır. Tezde bunlara yer verilmemiş, sadece Mustafa Kemal Paşa'ya ait olan belge ve sözler değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur.

XX. yüzyılın ortalarından itibaren insan hayatına giren ve bugün sadece akademik araştırmalar için değil, günlük yaşam için de vazgeçilmez olan bilgisayarın bu tür çalışmalara sağlayacağı katkıların çok olduğuna kuşku yoktur. Ancak Nutuk, sadece Mustafa Kemal Paşa'nın söyledikleri ve ortaya koyduğu belgeler düşünülerek ele alındığı için bu çalışmada bilgisayar programı kullanılamamıştır. Bu nedenle çalışmada kavram, terim ve sözlerin sayısal değerlerinin sonuçlarında araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sarsmayacak kadar farklılıkların ortaya çıkabileceği ihtimal dahilindedir. Yine aynı şekilde Nutuk'ta kullanılan kavram, terim ve söz gruplarının veya kişilerle ilgili sarf edilen sözlerin olumlu veya olumsuz bağlamda kullanılıp, kullanılmadığına; hangi ifadenin 1927'ye hangi ifadenin ise önceki yıllara ait belgelerle ilgili olduğuna karar verilmesinde de herhangi bir bilgisayar programı kullanılamamıştır.

Bu arada tezin başlığı "Nutuk'un İçerik Analizi" olmasına karşın çalışmanın kapsamı bu başlığa göre daha geniş olup çalışma monografik bir nitelikte taşımaktadır. Bir anlamda söz konusu tez ile bir taraftan bizzat Nutuk'tan hareketle bu eserin niteliğine açıklık getirilirken, diğer taraftan da okunduğu dönem ve sonrasında almış olduğu olumlu ve olumsuz tepkilerden yararlanılarak Nutuk'un ne olup, ne olmadığına dair açıklama getirilmiştir. Bunların dışında eserde, "Atatürk" yerine "Mustafa Kemal Paşa" şeklinde bir tanımlama yapılırken, bu tercih Nutuk'un

okunduğu dönemde soyadı kanununun henüz çıkmamış olması nedeniyle akademik bir yaklaşımın gereği olarak görölmüştür.

Tez 1928 yılında basılan orijinal Nutuk üzerinden yapılmakla beraber, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Araştırma Merkezi tarafından çıkarılan Nutuk metinlerinden de yararlanılmış ve tümü dipnotlarda kısaltılarak referans olarak gösterilmiştir.⁵⁷

---

⁵⁷Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Birinci Ellibin, Ankara, 1927; Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk-Söylev**, C.I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay., XXIII, Dizi-Sa.: 2, Ankara, 1981, 1986, 1989; Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1990; bunlar çalışmada şu şekilde kısaltılarak verilecektir: O.N.: Orijinal Nutuk; T.T.K.N.: Türk Tarih Kurumu Nutuk; A.A.M.N.: Atatürk Araştırma Merkezi Nutuk.

BİRİNCİ BÖLÜM

NUTUK'UN SÖYLENİŞİ ve SONRASINDAKİ GELİŞMELER

I. Nutuk'un Söylendiği Dönem

Nutuk'un okunmasından önce ülkenin siyasi hayatında yaşanan gelişmelere bakmak, daha sonradan bu eserle ilgili yapılacak açıklamalar ve yorumlara ışık tutacaktır. Nutuk'u tüm bu gelişmelerle birlikte düşünmek ve değerlendirmek gerekir. Çünkü Nutuk'un söylenmesi tüm bu yaşananların etkisiyle ortaya çıkan, bu gelişmelerin içinde, hatta bunları tamamlayan bir olaydır.

XX. yüzyılın ilk yarısında bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesindeki yerini alan yeni Türk devletinin bu başarısının devamını sağlayabilmesi, Mustafa Kemal Paşa'ya göre, ancak ekonomik ve siyasî yönden çok güçlü bir duruma gelip, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmakla mümkün olabilirdi. Bu amaca ulaşmak için de, yeni bir devlet ve toplum modelinin oluşturulması gerektiğine inanan Mustafa Kemal Paşa, 1927 yılına kadar siyasî alanda gerçekleştirdiği köklü değişikliklerin yanı sıra, toplumsal alanda da çok sayıda düzenlemeyi hayata geçirmeyi başarmıştır.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından hemen sonra gerçekleştirilen değişim hamleleriyle Türkiye kısa zamanda siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan çehre değiştirmiş ve eski Osmanlı düzeni ortadan kaldırılmıştır. Eski Osmanlı devlet ve toplum düzeninden tamamen kopuşun bir simgesi olan bu değişikliklerin toplumun tümü tarafından aynı derecede hazmedildiğini söylemek son derece zordur. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresi de dahil olmak üzere, değişime ayak uyduramayanlar ya da çıkarları sarsılanlar karşı cephede yer almışlardır. Meclis içinde ve dışında bu yaşananlara muhalif grup veya gruplar ortaya çıkması, ülkede siyasi ve sosyal gerginliklerin yaşanmasına yol açmış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarının sıkıntılı geçmesine neden olmuştur.⁵⁸

⁵⁸ Ergün Aybars bu durumu şöyle açıklar: "1925–1926 yılları Türkiye'nin en buhranlı dönemi olmuştur. Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklâl Mahkemelerinin sürmekte olan çalışmaları, Şeyh Sait Ayaklanması'nın yarattığı ortam, İnkılap hareketinin güçlenmesi, Terakkiperver Partisi'nin kapatılması, tekke ve zaviyelerin kapatılışı, Şapka Kanunu ve ona karşı çıkan gerici ayaklanmalar ve diğer olaylar ülkenin sosyal yapısını çok etkilemişti". Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri (1920–1927)**, C.I-II, İzmir, 1988, s.423.

Yaşanan gelişmelerin yönetime karşı ortaya çıkardığı muhalefet, ülke içinde ve dışında örgütlenmiştir. Ülke dışından sürdürülen muhalefeti, Lozan Barış Antlaşması sonrası yurt dışına çıkarılmış olan 150'likler ile onların dışında bir takım kişiler yürütürken;⁵⁹ ülke içindeki muhalefeti ise TBMM içindeki gruplar ve basın bir kısmı üstlenmiştir. Aslında Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefet yeni bir olgu değildi. Daha Milli Mücadele yıllarında Meclis içinde gruplar ortaya çıkmış ve disiplinli bir siyasal parti örgütlenmesi gibi olmasa bile iktidar-muhalefet çekişmeleri yaşanmıştır. Birinci Mecliste, İkinci Grup olarak nitelendirilen bu muhalif grup, Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı oldukça sert bir muhalefet yapmış ve mecliste yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.⁶⁰ Birinci Meclisin 1 Nisan 1923'te seçimleri yenileme kararı alması ve ardından 16 Nisan 1923'te son toplantısını yapmasıyla görevi sona ermesinden sonra yapılan seçimlerde İkinci Grup'a mensup milletvekilleri yeni Meclis'e girememiştir.⁶¹ Ancak İkinci Grup'a mensup milletvekilleri Meclis dışı muhalefetlerini bir süre daha devam ettirmişler ve hatta Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de düzenlenmek istenen suikastte başrolü oynamışlardır.

1923 yılında yapılan seçimleri, Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gösterdiği adayların kazanması,⁶² İkinci Grup'un tasfiyesi ve böylelikle TBMM'ye, Halk Fırkası'nın

⁵⁹ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 2. baskı, İstanbul, 1999, s.99-144.

⁶⁰ İkinci Grup'un mecliste oldukça sert bir muhalefet sergilemesi Mustafa Kemal Paşa ve I. Grup üyelerini oldukça rahatsız etmiştir. (Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, 2. baskı, İstanbul, 1995, s.383) bu rahatsızlıklar öylesi boyutlara ulaşmıştır ki, millet iradesine ve onun tecelli ettiği yer olan meclise karşı son derece saygılı olduğu bilinen Mustafa Kemal Paşa'yı, İsmet Paşa'nın (İnönü) hatıralarında belirttiğine göre meclisi feshetme düşüncesine dahi götürmüştür. (İsmet İnönü, **Hatıralar**, 2. Kitap, Ankara, 1987, s.107-108; Demirel, **a.g.e.**, s.384) Mustafa Kemal Paşa'nın, İkinci Grup'un muhalefetinden çok fazla bunaldığını, Halide Edip Hanım'da anılarında belirtmiştir. H. Edip Hanım, Mustafa Kemal Paşa'yla, 1922 Ağustos'unun son günlerinde cephe karargâhında İsmet ve Fevzi (Çakmak) Paşaların da bulunduğu bir görüşmesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine Meclis'teki muhalefetten hoşnutsuzluğunu dile getirerek, İkinci Grup'tan bir kaç mebusun adımı verip, "onların halk tarafından linç edilmeye layık olduklarını" söylediğini iletmiştir. (Halide Edip Adivar, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul, 1962, s.270; Demirel, **a.g.e.**, s.385).

⁶¹ Demirel, **a.g.e.**, s.584.

⁶² Seçimleri Birinci Grup üyelerinin kazanması için büyük çaba harcayan Mustafa Kemal Paşa, seçimden önce 8 Nisan 1923'te örgütüne şöyle bir çağrıda bulunmuştur: "milletimiz idare-i müstakbelesini deruhde edecek olanları intihabat ile tefrik etmek kararını vermiştir. Müdafaa-i Hukuk teşkilatımız milletin bu kararı karşısında mazide isbat ettiği liyakat ve evsafi ile ati için de şayanı itimat ve istinat olduğunu ve milletin arasına istihkakı bulunduğunu iddia edecektir. Eğer ümidimiz veçhile Müdafaa-i Hukuk teşkilatımızın muntehap ve mutemetleri milletin arasına nail olurlarsa atiyen Büyük Millet Meclisinde Halk Fırkası namı altında memleketin idaresi mesuliyetini deruhde edecektir.

egemen olması, Meclis'teki muhalefeti ortadan kaldırmamıştır.⁶³ Mustafa Kemal Paşa'nın tüm çabasına karşın, İkinci Meclis de tamamen uyumlu bir meclis olmamış ve doğal olarak her konuda ortak hareket edilmemiştir. Örneğin, bu dönem milletvekilleri son toplantı yılında pasif bir direniş içerisinde hareket etmişlerdir. Hükümet teklifine karşı red oyu vermemekle beraber, oylamalara katılmamışlar, katılanların sayısı, katılmayanlardan daha az olmuştur.⁶⁴ Oysa Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa (İnönü)'nin belirttiği gibi “*Yeni meclis ile anlaşacağına, onunla memleketi sulha götüreceğine ve düşündüğü reformları veyahut idare tarzını tatbik ettirebileceğine güveniyordu*”.⁶⁵

Ülkede Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan tartışmalar, Halifeliğin kaldırılmasından sonra ciddi bir kutuplaşmaya dönüşmüştür. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa, toplumsal dönüşümün, yukarıdan aşağıya hızlı ve köklü bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik hamleler yaparken, bu değişim ve dönüşümün uzun bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirilmesini savunan Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Rauf Bey (Orbay) ve Refet Bey (Bele) gibi kişiler ise farklı bir örgütlenmeye gitmişlerdir.

Bu kişiler, bir müddet sonra, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. Bu arada Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan TCF'nin oluşumunda ön ayak olanların tümünün Mustafa Kemal Paşa'nın Milli

---

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve atıyen Halk Fırkasını takip edeceği gayeler tecrübeden ve memleketin ihtiyacatından mülhem olarak ahiren ifade ve ilân edilen umdelerdir. Namzetlerimiz mezkûr umdelerin takip ve ikmalini deruhde edeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-î Hukuk Cemiyeti ve azaları ben reisiniz dahil olduğum halde hepimiz umdelerimizi milletimize neşr ve izah edelim. Bin müşkilât karşısında kemali cesaretle deruhde ettiğimiz mesuliyet vatanımızın hayır ve nefine medar oldu. Önümüzde bulunan yorucu ve müşkülâtlı devrei mesaide dahi vatanımızın hayır ve nefi için deruhdei mesuliyet edecek cesaretimiz tam ve layetezelzeldir. İtimadınıza mütamadiyen isbatı liyakata çalışmış reisiniz sıfatile cümlelerinizi yekvücut olarak intihap mesaisine davet ediyorum. Sizinle daima irtibattayım. Cümlelerinize selâm ve muvaffakiyet temenni ederim”. **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, C.IV, A.K.D.T.Y.K.A.A.M. Yay., b.y.y., 1991, s.519-520; Tunçay, a.g.e., s.46.

⁶³ Ömür Sezgin-Gencay Şaylan, “*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8., s.s. (2043-2051), s.2046.

⁶⁴ Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkiler**, Ankara, 1972, s.221–223; Işıl Çakan meclisteki bu durumu şöyle ifade eder: “II. TBMM'de gözlemlenen en önemli olgu, Halk Fırkası Grubu'nun, Mustafa Kemal karşısında meclis üstünlüğü ve meclis hükümeti sistemini korumak konusundaki inanılmaz çabadır. 1924 Anayasa görüşmelerinde parlamenter sistemin ana ilkelerinden olan yürütme ve yasama denkliğine koşut olarak, cumhurbaşkanına fesih yetkisi veren 25. madde hükmü hem Halk Fırkası, hem de geleceğin TCF mebuslarınca olumsuzlanmıştır”. Işıl Çakan, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul, 1999, s.403.

⁶⁵ İnönü, a.g.e., s.109.

Mücadele döneminde en yakınında bulunan kişilerden meydana gelmesi ilginçtir. Bunların dışında partide Adnan Bey (Adıvar), Sabit Bey, İsmail Canbulat Bey, Feridun Fikri (Düşünel), Cafer Tayyar Paşa, Münir Bey, Zeki Bey gibi kişiler de vardı. Partinin yönetim kurulu başkanlığına Kâzım Karabekir, ikinci başkanlığına Rauf Bey ile Adnan Bey getirilmiş, Ali Fuat Paşa'da genel sekreter olmuştur.⁶⁶

TCF, güçlü bir muhalefet olma fırsatını asla bulamamış,⁶⁷ TCF gibi bir muhalif fırkanın varlığı, inkılabın yapıldığı bir ortamda, CHF'nin ileri gelenlerince rejimin tehlikeye sokulması şeklinde değerlendirilmiştir. Partinin kurulmasından kısa bir süre sonra, doğuda çıkan Şeyh Sait İsyanı'nda bu kuşkuları doğrulayan bir örnek olmuştur. Nitekim Şeyh Sait İsyanı'nın ortaya çıkmasıyla birlikte, isyanın ilk günlerinden itibaren bu parti ile isyan arasında bir ilişki kurulmuş ve partinin dine saygılı olacağı hükmü gericilik olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla bu isyanın bastırılması sırasında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu⁶⁸ ve kurulan İstiklâl Mahkemeleri'nin verdiği güçle hükümet, TCF'nin 3 Haziran 1925'te kapatılmasına karar vermiştir.⁶⁹

Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkarılması ve İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulması Cumhuriyet tarihinde bir dönüm noktası olmuş, rejim sertleşmiş ve ülkede otoriter bir yönetim kurulmuştur.⁷⁰ İki yıllık bir süre içinde tüm muhalefet susturulmuş, basına da sansür getirilerek İstanbul'da yayınlanan Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Aydınlık, Son Telgraf, Orak Çekiç ve Sebilürreşad gibi bazı muhalif gazete ve dergiler kapatılmıştır.⁷¹

⁶⁶ Erik Jan Zürcher, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)**, İstanbul, 2003, s.79-86; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 2. baskı, Çev.: Prof. Dr. Metin Kıratlı, Ankara, 1984, s.265; Kinross, **a.g.e.**, s.459-464.

⁶⁷ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türkçesi: Yavuz Alogan, İstanbul, 1995, s. 87.

⁶⁸ 4 Mart 1925'te çıkarılan ve bütün ülkede geçerli kılınan bu kanun, hükümete kamu düzeninin bozulmasına yol açtığına kanaat getirdiği bütün örgüt ya da yayınları idarî tedbirlerle yasaklama yetkisi vermektedir. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. baskı, İstanbul, 1998, s.250.

⁶⁹ Uyar, **a.g.e.**, s.94; Zürcher, **Modernleşen...**, s.251; Cemil Koçak, “*Siyasal Tarih (1923-1950)*”, **Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye)**, Yay. Yön.: Sina Akşin, C.4, s.s. (85-173), İstanbul, 1995, s. 100-102.

⁷⁰ Zürcher, **Modernleşen...**, s.257; Zürcher, **Terakkiperver...**, s.123-124; Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Türkçesi: Necdet Sander, 12. basım, İstanbul, 1994, s.472.

⁷¹ Tunçay, **a.g.e.**, s.149; Kinross, **a.g.e.**, s.465-472; Zürcher, **Modernleşen...**, s.251; Koçak, “*Siyasal...*”, s.101; bu konuda ayrıca bkz.: Mustafa Yılmaz, “*Atatürk Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar*”, **(Meslek Hayatının 25. Yılında) Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı**, C.II, s.s. (1261-1350), Ankara, 1998.

Bu arada ülkede Şeyh Sait İsyanı'ndan ayrı olarak, 1927 yılına kadar birçok başka isyanlarda çıkmıştır. Bunlar genellikle Kürtçü bir nitelik taşımalarına karşın,⁷² ülkede yaşanan değişime karşı duyulan hoşnutsuzluktan kaynaklanan veya bu durum kullanılarak halkın kışkırtıldığı bir takım olaylarda yaşanmıştır. Şapka İktisâsı'ndan sonra, tekkelerin kapatılması ve tarikatların yasaklanması da ortamı uygun hale getirmiş ve Sivas'ta, Erzurum'da, Rize'de, Maraş'ta, Giresun'da şapka aleyhinde bir takım gösteriler yapılmıştır.⁷³

1927 yılına kadar geçen zaman içerisinde gerçekleşen önemli siyasi gelişmelerden birisi de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen suikast girişimidir. Bu suikast girişimi, Birinci Dönem TBMM'de ikinci gruba dahil olan Ziya Hurşit, Şükrü Bey ve Arif Bey tarafından örgütlenmiştir. Ancak suikastçiler 17 Haziran 1926 tarihinde ihbar edilmeleri üzerine yakalanmış ve bu teşebbüsleri engellenmiştir.⁷⁴

İzmir suikast girişimi Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına karşı girişilmiş bir eylem olarak algılanmamış, siyasi bir komplo olarak görülüp, rejime ve anayasaya yönelik bir olay olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı da suikastçileri yargılamak üzere Ankara'dan, İzmir'e gelen İstiklâl Mahkemesi soruşturmayı geniş tutarak, suikaste doğrudan karışanların dışında geniş sayıda bir tutuklamaya gitmiştir. Tutuklananlar arasında eski İttihatçılar ve kapatılan TCF'nin lider kadrosu Kâzım Karabekir Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Refet Bey, Ali Fuat Paşa'da vardır. Rauf Bey ile Adnan Bey ise yurt dışında oldukları için gıyabi tutuklanmalarına karar verilmiştir. Bu arada İsmet Paşa, paşalardan hiç birinin bu olayda rolü olamayacağı fikrinde ısrar ederek Kâzım Karabekir Paşa'nın serbest bırakılmasını sağlamış ancak Kâzım Karabekir Paşa daha sonra tekrar tutuklanmış mahkeme İsmet Paşa'yı da tutuklamakla tehdit etmiştir.⁷⁵ Görüldüğü gibi bu olay hükümetle mahkeme arasında bir huzursuzluk yaşanmasına dahi neden olmuştur.

İzmir'deki mahkeme 13 Temmuz 1926'da sona ermiş, mahkeme 15 kişi hakkında idam kararı vermiş, yakalanamayan Kara Kemal ve Abdülkadir'in

⁷² Bu konuda bkz.: **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları**, C. I-III, İstanbul, 1992.

⁷³ Tunçay, **a.g.e.**, s.158-164.

⁷⁴ Azmi Nihat Erman, **İzmir Suikastı ve İstiklâl Mahkemeleri**, İstanbul, 1971, s.11; Feridun Kandemir, **İzmir Suikastinin İç Yüzü**, C.I, 4. baskı, İstanbul, 1955, s.16.

⁷⁵ Kinross, **a.g.e.**, s.497-498.

dışındaki 13 kişinin idam kararı 14 Temmuz'da infaz edilmiştir. Ankara'daki mahkeme ise 18 Temmuz 1926'da 4 idam kararı vermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın talebi üzerine Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Cafer Tayyar Paşa ve Mersinli Cemal Paşa beraat etmişlerdir. Bu arada yurt dışında bulunan Rauf Bey ile eski İzmir valisi Rahmi Bey gıyaben onar sene kalebentliğe mahkûm edilmişlerdir.⁷⁶

Milli Mücadele'nin önder kadrosunu oluşturan paşaların tutuklanmasını hoş karşılamayan ordu ve halk⁷⁷ İzmir İstiklâl Mahkemesi'nin Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa gibi kişileri beraat ettirmesi karşısında memnun olmuş ise de Rauf Bey'e verilen ceza aydın çevrede üzüntü, hatta şüpheye yol açmıştır.⁷⁸ Bu arada mahkeme sonunda halen asker olan Kâzım Karabekir Paşa, Refet Bey, Ali Fuat Paşa ve Cafer Tayyar Paşa 5 Ocak 1927'de emekliye ayrılmışlardır.⁷⁹

İzmir suikasti davasının da aynen Şeyh Sait İsyanı gibi ülkedeki iç politika gelişmeleri üzerinde oldukça büyük etkisi olmuştur. Takrir-i Sükûn Kanunu ile büyük ölçüde etkisiz hale getirilmiş olan muhalefet, bu olaydan sonra siyaset sahnesinden tamamen silinmiştir. TCF'nin mecliste arta kalan milletvekilleri ile eski İttihatçılar tasfiye edilmişlerdir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadele'nin önder kadrosunu oluşturan diğer paşalar arasındaki anlaşmazlıklarda son noktaya gelmiş ve aralarındaki tüm bağlar kopmuştur.⁸⁰

İkinci dönem TBMM, 26 Haziran 1927'de Afyon milletvekili Ali Bey (Çetinkaya)⁸¹'in verdiği bir önerenin kabulü ile 1.11.1927 tarihine kadar tatil

⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C.III., 7. Basım, İstanbul, 1981, s.284; Aybars, **İstiklâl...**, s.245-252; Koçak, "*Siyasi...*", s.103; Cumhuriyetin 10. yılı dolayısıyla çıkarılan af yasasıyla yurda dönebilmiş olan Rauf Bey, kendisi hakkında verilen hükümlerin "tefhim ve infazından iki ay sonra" verilen bu kararları eleştirmeye başlamıştır. Meclis reisine gönderdiği bir mektupta İstiklâl Mahkemeleri'ni eleştiren Rauf Bey kendisi ile ilgili iddiaları da kabul etmemiştir. Rauf Bey'in bu mektubu Anadolu Ajansı, Hakimiyet-i Milliye, Akşam, İkdâm, Cumhuriyet, Vakıf, Son Saat, Yeni Sene gibi birçok gazetelerde yayınlanmış, mektuptaki sert eleştiri ve ithamlar kamuoyu tarafından böylelikle duyulmuştur. İsmail Arar, "*Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği Amacı*", **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s. (119-171), Ankara, 1980, s.167.

⁷⁷ Paşalar duruşma salonuna getirildiklerinde izleyiciler saygılarını belirtmek için toplu halde ayağa kalkmışlardır. Dietrich Gronau, **Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu**, İstanbul, 1994, s.239; Zürcher, **Modernleşen...**, s.254.

⁷⁸ Aydemir, **a.g.e.**, s.284.

⁷⁹ Koçak, "*Siyasi...*", s.103.

⁸⁰ a.g.m., s.104.

⁸¹ **Ali Bey (Çetinkaya, 1878-1949)** Afyonkarahisar Rüştüyesi'nde, Bursa Askerî İdadisi'nde okudu. 1899'da Harp Okulu'nu bitirdi. Genç subaylık yıllarını Makedonya ve Arnavutluk'da çete çarpışmalarıyla geçirdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 1908 Meşrutiyeti döneminde bazı idari

edilmiştir. Seçimlerin yenilenmesini de içeren bu kararlarla meclisin görevi de resmen sona ermiştir.⁸² Üçüncü dönem TBMM seçimleri genelde Türkiye açısından, özelde Nutuk açısından önemlidir. Çünkü Nutuk seçimlerden sonra III. TBMM'nin toplanmasından hemen önce okunmuştur. Bir başka deyişle seçilen milletvekilleri meclis açılmadan önce toplanan CHF'nin kongresine katılmışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın CHF'nin kurultayında söylediği tarihi Nutuk, kısa dönemde yeni toplanacak olan Meclis'i etkilemeye dönük bir girişim olarak ele alınabilir. Çünkü bu Meclis, daha önceki iki meclisten daha farklı bir nitelik taşımaktaydı ve Mustafa Kemal Paşa'nın öneri ya da direktiflerini daha fazla dikkate alabilecek bir yapıdaydı.

Nutuk öncesinde sadece Meclis'te nitel ve nicel değişiklikler yapılmamıştır. İktidardaki tek parti CHF'de de değişikliklere gidilmiştir. Üçüncü dönem meclisinin milletvekillerini belirlemek amacıyla yapılacak seçimden önce 23 Haziran 1927'de CHF'de bir tüzük değişikliği yapılmıştır. Buna göre, parti başkanı, milletvekili adaylarını tek başına belirleme yetkisine sahip olmuştur.⁸³ Böylece Cumhurbaşkanı ve CHF genel başkanı Mustafa Kemal Paşa, parti adaylarını fiilen olduğu gibi resmen de bizzat kendisi seçmeye başlamıştır.⁸⁴

---

görevler aldı. Gönüllü olarak Trablusgarp Savaşı'na katıldı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Ayvalık Bölgesi Komutanlığı'na atandı. Yunanlılar Ayvalık'a asker çıkarmak isteyince Ali Bey, düşmana ilk kurşunu sıkanlardan biri oldu. Halkı düşmana karşı ayaklandırdı. 1919 yılında son İstanbul Mebuslar Meclisi'ne milletvekili seçildi. İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgali üzerine diğer arkadaşlarıyla birlikte İngilizler tarafından Malta Adası'na sürüldü. Tutsaklıktan kurtulduktan sonra Ankara'ya geldi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I-VIII. dönemlerinde Afyonkarahisar milletvekilliği yaptı. İstiklal Mahkemesi Başkanlığı'nda bulundu. Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları yaptı. Önelçin, **a.g.e.**, s.13-14.

⁸² Cemal Avcı, **III. Dönem TBMM'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, b.y.y., 2000, s.16-17.

⁸³ Bu konudaki karar şu şekildedir: "Mebus Namzetleri Halk Fırkası'na Nasıl Tespit Edilecek? Ankara 23 (AA) CHF Grup Heyeti Umumiyesi bu günkü içtımında fırka nizamnamesinin 26. maddesi hakkında verilen bir tadil takririni müttehiden kabul ve tasvip etmiştir. Tadil esbab-ı mucibesinde deniliyor ki: Fırka grubu tarafından tanzim edilen fırka nizamnamesinde yapılacak tadilat ve ilavatin Fırka Kongresinin nazar-ı tasvibine arz olunması mukarrer idi ve bu maksatla fırka müfettişleri tarafından uzun müddet çalışılarak bir proje vücuda getirilmiştir. Fırka Kongresinin tehir-i içtimal sebebiyle nizamnamede bir tadil vücuda getirmek muvafık değilse de intihap münasebetiyle mebus namzetlerinin tespit ve ilanına ait maddenin tadil ve tasrihi icap etmiştir. Bu babda kabul edilen tadil teklifi bercevh-i atidir. Fırka divanının vazai fi meyanında BMM intihabatını idare ve fırka namına mebus namzetleri tayin olunarak Umumi Riyaset Vezaifi meyanına atideki cümleler ilave olunmuştur. Fırka namına mebus namzetlerinin tespiti ve ilanı Umumi Reisi aittir. Umumi Reis mebus namzetlerini ya bizzat imzasıyla ilan eder veya Umumi Reis Vekiline ilan ettirir. Umumi Reis BMM intihabatını Umumi Reis Vekili ve Katib-i Umumi ile beraber idare eder". **Vakit** 24 Haziran 1927; **Hakimiyet-i Milliye** 26 Haziran 1927.

⁸⁴ Koçak, a.g.m, s.104-105.

CHF seçimlere gidilirken bir yenilik daha yapmış ve milletvekillerinin uymak zorunda oldukları bir takım şartları seçimden önce açıklamıştır.⁸⁵

CHF'deki bu yenilikler, Mustafa Kemal Paşa'nın I. ve II. Meclislerdeki deneyimlerinden sonra, meclise seçilecek milletvekillerinin seçiminde daha hassas davranmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Böylelikle Mustafa Kemal Paşa, belirlediği amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken, artık kendisinin engellenmesinden yana değildir. Parti programına bağlı, homojen bir milletvekili kadrosuyla, parti ve meclis içinde bir disiplin oluşturmak istemiştir.⁸⁶ Özellikle önceki dönemde yaşanan TCF ve İzmir suikasti deneyimleri, Mustafa Kemal Paşa'yı TBMM'ne girecek milletvekillerinin seçiminde daha dikkatli davranmaya itmiş olmalıdır. Nitekim üçüncü dönem meclise giren 316 milletvekilinden; birinci dönemde üye olan üçüncü dönem milletvekili sayısı Mustafa Kemal Paşa da dahil olmak üzere 84 kişi, ikinci

⁸⁵ **Milletvekillerinin Tanımağa Mecbur Oldukları Özel Şartlar Hakkında Tamim (29.VIII.1927)**

1- Mebusların hususi hayatlarında ticaret ziraat ve sanayi vesairedeki iktisadi ve mali faaliyetleri devletin resmi kanunlarına tabidir. Fakat Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup mebusların mebusluk sıfatını hususi hayatı iktisadiyeleri için İstihkar edememelerine Fırka Reisi umumiliği dahi hususi itina gösterecektir.

2- Sermayesinin ekseriyeti devlete ait olan müessese ve şirketlerle menafii, umumiyyeye ait ve mukaveleli mahsuseye müstenid imtiyazı şirketlerde ve inhisar idarelerinde hükümet tarafından meclisi idarelere tayin olunan azalar ve bu müessesatı temsil vaziyetinde bulunanlar fırkaya mensup mebuslardan olmayacaktır. Mütebaki şirket ve müesseselerin Meclisi idare azalığı kavaidi umummiyyeye tabidir.

3- Büyük Millet Meclisinin reis ve reis vekilleri ve icra vekilleri de fırka kâtibi umumîsi ve Fırka gurubunun reisi ve reis vekilleri ve Cumhuriyet Halk Fırkasının müfettişleri gerek devletin alâkadar olduğu müesseselerde ve gerekse devletin alâkadar olmadığı hususî şirket ve müesseselerde Müdürlük ve Meclis idare azalığı gibi idare ve temsil vaziyetlerinden, hakiki surette feragat ederler. Müdürlük ve Meclisi idare azalığı gibi bir idare vaziyeti olmaksızın hususi müesseselerde hissedar olmak devletin kavanini umumiyesine tabidir.

4- Mebusların vazifeye devam noktasından vaziyetleri Büyük Millet Meclisinin kavaidi mahsusasına tabidir. Fırkaya mensup mebusların Büyük Millet Meclisinde devam noktai nazarından bulunacakları vaziyet fırkanın riyaseti umumiyesine hususi ehemmiyeti haiz olacaktır.

5- Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup olan mebuslar balâdaki kavaidi riayeti fırkanın riyaseti umumiyesine karşı teahhüt etmiş mevkiindedirler. Gazi Mustafa Kemal. **ATTB.**, s.581.

⁸⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 3.Kitap (Birinci Bölüm), Ankara, 1995, s.279; İhsan Güneş, **"1923 Seçimleri"**, **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u Ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz.: Gül E.Kundakçı, s.s. (113-131), Ankara, 1999, s.129; Hakkı Uyar CHF'nin durumunu şöyle açıklar: "Tek parti olarak ve tüm toplumsal kesimlerin temsilcisi olma iddiasının kaçınılmaz bir sonucu olarak CHP, yapı itibarıyla 'homojen' bir parti değildi. Diğer benzer birçok tek partilerde de görüleceği üzere, ideolojik ve siyasal olarak 'çok renkli' bir kimlik çizmekteydi. Parti üyelerinin ideolojik açıdan geniş bir yelpaze çizdikleri görülmektedir. Parti, o günün tanımlamalarına göre, sağ ve sol görüşleri, farklı düşüncelere sahip kişi ve grupları içerisinde barındırıyordu. Partinin ilk kuruluş yıllarında taşra örgütleri (il, ilçe, bucak ve ocak örgütleri) daha geniş bir hareket serbestisine sahipti. Sonraki yıllarda tek parti yönetimi pekiştikçe bu serbesti giderek ortadan kalktı. Hatta parti örgütlerine genel merkezce gönderilen yazılı emirler, genellikle altışar aylık dönemlere göre kitaplaştırıldı ve bunların parti bürolarında bulundurulmaları istendi". Uyar, **a.g.e.**, s.80-81.

dönemde üye olan üçüncü dönem milletvekili sayısı 128 kişi, hem birinci ve hemde ikinci dönemde üye olan üçüncü dönem milletvekili sayısı 79 kişi iken; üçüncü dönemde ilk kez seçilen milletvekili sayısı 121 kişidir.⁸⁷ Dolayısıyla üçüncü dönemde meclis milletvekilleri açısından tümüyle yenilenmemiş olmakla birlikte, yaklaşık üçte bir oranında yenilediğini söylemek mümkündür.

Seçimlerin ardından 15 Ekim 1927 tarihinde Halk Fırkası'nın II. Büyük Kongresi toplanmıştır. Bu kongrenin Türk siyasî hayatındaki önemi Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu bu kongrede okuması ve tek-parti yönetiminin kurumsallaşması yolunda ciddi adımlar atılmaya başlanmış olmasıdır. Ayrıca parti tüzüğü'nün birinci maddesinde “*Fırkanın Cumhuriyetçi, Halkçı ve Milliyetçi bir siyasi cemiyet*” olduğu belirtilerek CHF'nin parti olarak ideolojisinin belirgin hale gelmesinde de önemli adımlar atılmıştır.⁸⁸

CHF'nin 1927 Kongresi'ne Nutuk damgasını vursa da, kongrede başka önemli kararlar da alınmıştır. Kongrede kabul edilen 1927 Nizamnamesinde partinin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'nın CHF genel başkanı olduğu kabul edilmiş ve bunun asla değiştirilemeyeceği kararı alınmıştır. Böylece yeni tüzükle beraber Mustafa Kemal Paşa değişmez genel başkan sıfatı kazanmıştır.⁸⁹ Parti tüzüğü'nde yapılan son değişikliklerle beraber CHF, sadece ülkedeki tek siyasi teşekkül olmakla kalmıyor, kendi içinde de tartışma ve eleştiri imkânlarını ortadan kaldırmış oluyordu.

⁸⁷ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, b.y.y., b.t.y., s.661-672.

⁸⁸ Esat Öz, **Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923–1945)**, Ankara, 1992, s.76–78, 100.

⁸⁹ CHF Büyük kongresi sonucunda kabul edilen tüzüğü'nün program olarak nitelenen “umumi esaslar” bölümündeki maddeler şöyledir:

Madde 1- CHF, Cemiyetler kanununa göre kurulmuş, cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi siyasi cemiyettir. Merkezi Ankara'dır.

Madde 2- Devlet şekli kanaat ve gayesi cumhuriyettir.

Madde 3- Fırka, devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmayı en önemli esaslardan sayar.

Madde 4- CHF, kanun nazarında mutlak bir eşitliği kabul eder ve hiçbir ailenin ve hiçbir sınıfın ve hiçbir cemaatin hiçbir ferdin imtiyazlarını tanımayan fertleri halktan halkçı kabul eder.

Madde 5- Vatandaşlar arasında en kuvvetli bağ, dil birliği, his birliği olduğuna inanan fırka Türk dilini ve kültürünü hakkıyla yaymak ve geliştirmeyi esas kabul eder.

Madde 6- CHF'nin umumi reisi, fırkanın kurucusu olan Gazi M. Kemal Hazretleridir.

Madde 7- İş bu umumi esaslar, hiçbir vechile değiştirilemez, Hikmet Bila, **CHP 1919–1999**, İstanbul, 1999, s.55; Tuncay Dursun, **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları**, Ankara, 2002, s.13–14; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859–1952)**, İstanbul, 1952, s.568–569.

Böylece CHF “*hem ülkenin genel siyasal hayatında ve hem de kendi içinde otoriter yönetim biçimini kesin olarak kabul ettirmiş oluyordu.*”⁹⁰

CHF tüzüğünde yer alan “*o bütün memleketi şamil milli bir firkadır*”, ifadesiyle siyasi, idari, sosyal, ekonomik, kültürel ve bunları kapsayan kuruluşların yöneticileri hatta köy muhtarlarının adaylıklarının dahi parti müfettişleri tarafından onaylanması kabul edilmiştir. Böylece fırka, toplumsal hayatta kapsayıcı ve hakim bir kimliğe bürünmüştür.⁹¹

Tüm bu siyasi gelişmelerin dışında Mustafa Kemal Paşa Nutuk’unu hazırladığı sıralarda, 22–23 Mayıs 1927 gecesi çok çalışmasının neticesinde aşırı yorgunluktan kaynaklandığı söylenen bir kriz geçirmiştir.⁹² Geçirdiği krizden dolayı doktorların kendisine dinlenmesi tavsiyesinde bulunmaları üzerine Mustafa Kemal Paşa bu süreyi İstanbul’da geçirmeye karar vermiş ve bu karar 20 Haziran 1927’de İstanbul’a duyurulmuştur.⁹³ Bu gelişmeden kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa, 30 Haziran 1927’de, İsmet Paşa ile birlikte askerlikten emekliye ayrılmıştır.⁹⁴ Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’u ziyaret edeceğine dair açıklama, şehirde büyük bir sevinç yaratmıştır.⁹⁵ 16 Mayıs 1919’da Samsun’a hareket etmek üzere ayrıldığı andan beri İstanbul’a hiç gitmemiş olan Mustafa Kemal Paşa, sekiz yıllık bir aradan sonra tekrar 1 Temmuz 1927’de İstanbul’a gelmiş ve halkın büyük sevinç gösterileriyle karşılanmıştır.⁹⁶

Üç ay boyunca İstanbul’da Dolmabahçe Sarayı’nda kalan Mustafa Kemal Paşa, bu süre içerisinde Nutuk’unu tamamlamış, Eylül ayındaki milletvekili seçimleri sırasında da İstanbul’da kalmış ve seçim sonuçlarını burada öğrenmiştir.⁹⁷ Bu arada beklenmedik gelişmeler de olmuştur. Mustafa Kemal Paşa İstanbul’da iken kendisine

⁹⁰ Koçak, “*Siyasal Tarih...*”, s.105.

⁹¹ Tunaya, **Türkiye’de...**, s.569.

⁹² Mustafa Kemal Paşa, Kasım 1923’te de iki defa benzer bir kriz geçirmiştir. 1927’de geçirdiği kriz için, dışarıdan getirilen doktorlar “çok sigara içmekten” ileri gelen bir “anjin” olduğunu söylemişler. Dr. Asım İsmail Arar ise çok daha sonra bu durumu “hafif geçen bir enfarktüs” olarak değerlendirmiştir. Bilâl N. Şimşir, **Atatürk’ün Hastalığı**, Ankara, 1989, s.1–2.

⁹³ Mehmet Önder, **Atatürk’ün Yurt Gezileri**, b.y.y., b.t.y., s.177.

⁹⁴ Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938**, Ankara, 1983, s.467–468.

⁹⁵ Kocatürk, **Atatürk ve...**, s.468; **Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1923-1940**, C.I., Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s.96.

⁹⁶ Önder, **a.g.e.**, s.177-178; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.96; Necati Çankaya, **Atatürk’ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri**, İstanbul, 1985, s.262.

⁹⁷ Önder, **a.g.e.**, s.178.

bir suikast hazırlığı ortaya çıkarılmış, suikastçılar Sisam'dan Anadolu'ya geçerlerken 27 Ağustos 1927'de başlarındaki Hacı Sami⁹⁸ ölü, diğerleri yararlı olarak ele geçirilmişlerdir.⁹⁹

Sonuçta 1927 yılı itibarıyla Türkiye'de siyasal alandaki inkılapların bir çoğu gerçekleştirilmiş, sosyal alanda en zor olanları yapılmış, ordu bağlı ve güvenli hale getirilmiş, Tahrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri aracılığıyla muhalefet susturulmuş ve en büyük siyasî rakipler, paşalar, İttihatçılar, TCF'nin kapatılması ve İzmir suikast girişimi nedeniyle tasfiye edilerek, etkisiz hale getirilmiş, yapılan seçimle daha homojen ve bağlı yeni bir meclis oluşturulmuş,¹⁰⁰ CHF'nin tüzüğünde de yapılan değişikliklerle Mustafa Kemal Paşa ve CHF ülkede tek güç haline gelmiştir. Bütün bunlar yapılırken de isyanlarla, suikast teşebbüsleriyle ve küskünlüklerle dolu bir dönem geçirilmiştir. İşte, Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u tüm bunlardan sonra, anıtlarının dikilme çalışmalarının yaygınlaştığı bir dönemde okumuştur.¹⁰¹

II. Nutuk'un Hazırlanması ve Okunması

Mustafa Kemal Paşa'nın, CHF'nin kongresinde önemli bir nutuk söyleyeceği daha önceden kamuoyuna duyurulmuştur. Kongre toplanmadan iki gün önce çıkan gazetelerde bu konuya değinilmiş, hatta Nutuk'un günde kaç saat okunarak, kaç

⁹⁸ **Kuşçubaşı Hacı Sami**, Kuşçubaşı Eşref'in kardeşidir. Tahsili yoktur. Bir süre İzmir'de polislik yaptı. Ağabeyi Eşref Teşkilât-ı Mahsusa reisi olunca, onu yüklü bir para ile Afganistan, Türkistan, Kırgızistan ve Çin Türkistan'ı gibi yerlerde istihbarat yapmak, ayaklanma çıkartmak için görevlendirdi. Oralarda yedi yıl kadar dolaştı. Savaş bitince Rusya'ya, Enver Paşanın yanına gitti. Uzun uğraşılardan sonra, Türkistan'da ihtilal çıkartması için Enver Paşayı ikna etti. 8 Kasım 1921'de, Enver Paşa ile birlikte ihtilalin çıkarılacağı yer olan Tacikistan'a geldi. Enver Paşa, Lakay'ların eline tutsak düşünce oradan kaçarak Afganistan'a sığındı. Enver Paşa'nın öldürülmesinden (5 Ağustos 1922) sonra, Yunanistan'da bulunan ağabeyi Eşref'in yanına gitti. Mustafa Kemal'e suikast yapmak üzere geçtiği Anadolu'da, Madran Dağı'nda, 27 Ağustos 1927 tarihinde yapılan bir çatışma sonucunda öldürüldü. Kamil Erdeha, **Yüz Ellilikler Yahut Millî Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul, 1998, s.196.

⁹⁹ Kocatürk, **Atatürk ve...**, s.470; Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa'ya 1921'de İngilizler Mustafa Sağır adında bir Hintli vasıtasıyla, 1925'te Yunanistan'daki Ermeni komitacılar ve 1926'da da İzmir'de suikast teşebbüsünde bulunulmuştur. Feridun Kandemir, **Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayır 11 Suikast**, İstanbul, 1955.

¹⁰⁰ Hasan Ünder, "*Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce** **Kemalizm**, C.2, s.s. (138–155), İstanbul, 2001, s.142–143.

¹⁰¹ 1926'dan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın heykellerini dikme çalışmaları yaygınlaşmıştır. Sarayburnu'na (1926), Ankara-Ulus'a (1927), Taksim'e (1928) anıtları dikilmiştir. a.g.m., s.143.

günde bitirilebileceğine dair tahminler dahi yapılmıştır.¹⁰² Gerçekte Mustafa Kemal Paşa'nın CHF'nin kongresinde bir nutuk söyleyeceğinin Nisan ayından itibaren bilinmesine karşın,¹⁰³ bu haber, kamuoyuna 5 Ağustos 1927 günlü Milliyet gazetesinde, “*Bir Hatıra Büyük Gazi'mizin Eski Bir Not Defterine Dair*” başlığı altında yazdığı makale ile Mahmut Bey (Soydan) tarafından duyurulmuştur.¹⁰⁴

Kamuoyuna, Nutuk'un söylenmesinden sonra bir kitap olarak basılacağı ve bu işin Türk Tayyare Cemiyeti'nce¹⁰⁵ yapılacağı da yine basın aracılığıyla duyurulmuş¹⁰⁶ ve Nutuk'un önemine dikkatler çekilmiştir. O dönemdeki gazeteler incelendiğinde, Nutuk ile ilgili bu duyuruların daha söylenmesi öncesinde Nutuk'u

¹⁰² **Vakit** 13 Teşrinievvel 1927; 14 Teşrinievvel 1927; **Milliyet** 13 Teşrinievvel 1927.

¹⁰³ **Milliyet** 16 Teşrinievvel 1927.

¹⁰⁴ Mahmut Bey (Soydan) makalesinde Nutuk'la ilgili olarak şunları söylemektedir: “Hâdiseleri ve tarihi sadece sathî bir nazarla tetkik etmekten sâlim bir netice çıkarılamaz. Asıl sebep ve amilleri bulduktan sonradır ki onların mahiyeti hakkında bir hüküm verilebilir. Bu itibarla mücerret olarak mütalâa edilen en büyük bir eserin bile hakikî kıymetini anlamak müşkildir. Bugün niçin biz Türk inkılâbını yazamıyoruz? Çünkü yazılacak şeylerin, Türk inkılâbı ile alâkadar olan hadiselerin o kadar esrarengiz tarafları vardır ki kuvvetli vesaik ve delâil ile tenvir edilmedikçe onlara temas edilemez. Gazi Hazretlerinin Fırka Kongresinde irad buyuracakları Nutuk işte bu noktai nazardan çok mühim olacaktır. Çünkü bu hitabe mücadele-i milliyemizin, Türk inkılâbının şimdiye kadar mahfî ve müphem kalan taraflarını aydınlatacaktır. Türk inkılâbının hususiyetlerinden biri de onu teşkil eden hâdisat silsilesinin, tesadüflerin değil, iyi tertip ve hesap edilmiş planların mahsulü olmasıdır. Filhakika istiklâl mücadelesi devrini dolduran o harikulâde işlerden hiç birisi tesadüfe terk edilmiş değildir. Dumlupınar gibi cihanın askerî tarihinde misli bulunmayan bir zaferi tesadüf ve talii harbin lütfuna atfetmek doğru olur mu? Muzafferiyeti temin eden bütün esbap ve anasını bir araya getirip tahayyül etmeden Dumlupınar'ı izah etmek müşkildir. Bilfarz, Türk ordusunun emsalsiz kahramanlığına, Türk milletinin nihayetsiz fedakârlığına istinat ederek bu parlak zaferin ruhu ve onun istihsalinde birinci derecede amil ve müessir olan Büyük Gazi'nin şahsiyetini -yalnız askerlik ve kumandanlık noktai nazarından bile- iyi tanıyabilmek çok uzun ve ciddî bir tetkiki icap ettiriyor”. **Milliyet** 5 Ağustos 1927.

¹⁰⁵ **Türk Tayyare Cemiyeti**: 24 Mayıs 1935 tarihinde yapılan altıncı kongrede adı Türk Hava Kurumu'na çevrilen cemiyet, 16 Şubat 1925'de Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle kurulmuştur. Kurulduğu dönemde Türkiye'nin en ücra köy ve kasabalarından dahi kendisine büyük ölçüde yardımlarda bulunan Türk Hava Kurumu'na insanlar elde ettiği ürünün bir kısmını, canlı hayvanını, arazisini, tarlasını, bağını, bahçesini, maaşını, evlenme yüzüklerinin teberruu bağışlamışlardır. Merkezi Ankara'da bulunan Türk Hava Kurumu'nun başlıca amaçları Türk gençliğine havacılığın sivil ve askerî alanlardaki önemini anlatmak, askerî ve sivil havacılığa destek ve yardımcı olmak, Türkiye'de sportif ve turistik havacılığın gelişmesini sağlamak, bu doğrultuda gerekli gereçleri sağlamak, yurt içi ve yurt dışı yakın mesafelerde hava taşımacılığı yapmak, taşımacılık alanında hem bağımsız olarak, hem de başka kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütmek, Türkiye çapında bir uçak ve helikopter filosu kurmak, yeterli teknolojik birikim ve parasal kaynak sağlandığında uçak, planör, paraşüt, vb. hava araçları üretmektir. Oktay Zaif, (**Atatürk'ün Kurduğu Bir Müessese Olarak Türk Hava Kurumu: Dünü, Bugünü, Yarını**, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995, s.40-45; **Ana Britannica**, C.21, s.271.

¹⁰⁶ **Milliyet** 14 Teşrinievvel 1927.

son derece önemli bir hale getirdiğini ve hatta CHF'nin kongresini gölgede bıraktığını tespit etmek mümkündür.¹⁰⁷

Nutuk söylendiği sıralarda Mustafa Kemal Paşa'nın bir başka eseri “*Kumandan ile Hasbıhal*” de Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanmış ve Kâzım Nabi bu eserle ilgili olarak, “*Pedagoji Önünde Gazi*” adı ile günlerce makaleler yazmıştır.¹⁰⁸

Nutuk'un söyleneceği 15 Ekim 1927 Cumartesi günü, saat onda Meclis'te¹⁰⁹ toplanacak olan CHF'nin kongresine büyük bir rağbet olmuş, halk Mustafa Kemal Paşa'yı görmek için meclisin önünde yoğun bir kalabalık oluşturmuş, milletvekilleri, elçiler, üst düzey bürokrat ve askerler kongreye katılmışlardır. Kongreye katılanlar arasında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, Paris Elçisi Fethi Bey,¹¹⁰ Prag elçisi Vasıf Bey, Ordu Müfettişi Ali Sait Bey, Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, Şuray-ı Devlet Başkanı Nusret Bey, Milletvekili eşleri ile bazı diğer davetli hanımlar vardır. Kongreye ayrıca İtalya, Sovyet Rusya, ABD, İngiltere elçileri; Yunanistan, Polonya, Çekoslovakya orta elçileri; Afganistan, İran, Bulgaristan, Arnavutluk, Macaristan, İsveç ve İran maslahatgüzarları ile İran'ın sabık Harbiye Nazırı Furuğî Han katılmıştır.¹¹¹

Dönemin gazetelerinde yer alan bilgilere göre, Meclis salonundaki dinleyici yerleri, kongrenin başlamasından saatler öncesinde tıklım tıklım dolmuştur. 15 Ekim

¹⁰⁷ Bu konuda **Milliyet** gazetesi (14 Teşrinievvel 1927), “Cumhur Hazretleri tarihi Nutuklarını irad buyuracaklardır”. “Gazi Hazretleri kongreyi küşat ettikten sonra yalnız Türkiye de değil bütün dünyada sabırsızlıkla beklenen tarihi Nutuklarını irad buyuracaklardır”. “Pek büyük bir himmet-i mahsusayı haiz olan bu Nutuk'un hülasası evvelce de yaptığımız vech ile kitabın tab ve neşri-hafini haiz bulunan Tayyare Cemiyeti tarafından matbuata verilerek neşredilecektir”. “En mühim hakikatleri ortaya koyacak olan Büyük Gazi'nin bu tarihi nutkunu dinlemek üzere birçok murakıplarda evvelki gün ve dünkü trenle Ankara'ya gittiler” derken; **Hakimiyet-i Millîye** (14 Teşrinievvel 1927) ise “Vatanı kurtaran büyük Gazi'nin Fırka'nın ilk kongresi, yalnız memleketimiz için değil, bizimle münasebettar olan bütün cihan için büyük bir ehemmiyete haizdir” dedikten sonra bu önemin gerçek sebebi olarak ta Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu okuyacak olmasını göstermiştir. **Vakit** gazetesi de (14 Teşrinievvel 1927), elçilerin Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu dinlemek için istekli oldukları ve bu nedenle de kongreye davet oldukları haberini vermiştir.

¹⁰⁸ **Hakimiyet-i Millîye** 15 Teşrinievvel 1927.

¹⁰⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu okuduğu bina, Ulus'ta Ankara Palası karşısında bulunmaktadır. 1924–1961 yılları arasında meclis binası olarak kullanılan bu bina, mimar Vedat Tek tarafından yapılmıştır. Bayrak, **a.g.e.**, s.18.

¹¹⁰ Fethi Bey bu kongreye katılabilmek için 12 Teşrinievvel 1927 günü Paris'ten, Türkiye'ye gelmiştir. **Milliyet** 13 Teşrinievvel 1927.

¹¹¹ **Vakit; Milliyet; Akşam; Cumhuriyet; Hakimiyet-i Millîye** 16 Teşrinievvel 1927, Joseph C. Grew, **Atatürk ve Yeni Türkiye**, Çev.: Gülşen Ulutekin-Kamil Yüceoral, İstanbul, 2002, s.41; Sonyel, “*İngiliz Belgelerinde...*”, s.82.

1927, Cumartesi günü saat tam onda, Mustafa Kemal Paşa askeri bir törenle karşılandıktan sonra Meclis salonuna girmiştir. Üzerinde zarif bir lacivert resmi elbise (caket-i atay-i) bulunan Mustafa Kemal Paşa, sürekli alkışlar arasında başkanlık kürsüsüne doğru yürümüştür.¹¹²

Mustafa Kemal Paşa, kürsüye çıktıktan sonra başını eğmek suretiyle kongreyi selamlamış ve “*Halk Fırkası Kongresi açıldı*” diyerek, cebinden çıkardığı kırmızı kaplı, küçük defterinin sayfalarını karıştırıp, defteri önüne koymuş ve kongrenin açılış nutkuna başlamıştır.

Konuşmasında, Sivas Kongresi’ni CHF’nin ilk kongresi¹¹³ olarak kabul ettiğini söyleyerek, bu kongreyi CHF’nin ikinci kongresi olarak göstermiştir.¹¹⁴ Konuşmasının devamında, Sivas Kongresi’nin bütün milletin istek ve hislerinin temsil edildiği bir kongre olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa, “*bu günde CHF olarak yine bütün milletin hakiki hissiyat ve temenniyatına tercüman olmak vazife ve mecburiyetindeyiz*” demiştir. Ayrıca son seçimlerde alınan sonuçla halkın, CHF’ye büyük bir güven gösterdiğini belirterek, halkın da bu davranışıyla CHF’den böyle bir talebi olduğunu söylemiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın konuşmasındaki bu tavrı, CHF’yi Milli Mücadele’yi başarıyla yürüten ve yeni bir devletin kurulmasına öncülük eden ARMHC’nin bir devamı olarak kabul edip, iktidarını da bu meşruiyet temeline oturttuğunu göstermektedir.¹¹⁵

Mustafa Kemal Paşa yine bu konuşmasında, “*İstikbale ait tedabire müteallik medarın efkârda bulunmadan evvel maziye ait vekayi ve hadisat hakkında maruzatta bulunmak senelerden beri devam eden efal ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim. Dokuz senelik bir devrenin tarihine temas edecek maruzat ve beyanatım uzun sürecektir. Bu ifasını zaruri gördüğüm bir vazife*

¹¹² **Vakit; Milliyet; Akşam; Cumhuriyet; Hakimiyet-i Millîye** 16 Teşrinievvel 1927.

¹¹³ Bu arada basın bu kongreyi kamuoyuna “CHF’nin İlk Kongresi” olarak duyurmuştur. **Hakimiyet-i Millîye** 15 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 16 Teşrinievvel 1927; **Milliyet** 16 Teşrinievvel 1927.

¹¹⁴ CHF, Sivas Kongresi’nde oluşturulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin partiye dönüştürülmesiyle kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa 6 Aralık 1922 tarihinde partinin kurulmasıyla ilgili yaptığı ilk açıklamada, partiyi “Halk Fırkası” olarak isimlendirmiştir. Parti 10 Kasım 1924’ten sonra CHF adını alacaktır. İhsan Güneş, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkasına Geçiş”, **A.A.M.D.**, C.3., Sa: 8, Mart 1987, s.s. (427-442); geniş bilgi için ayrıca bkz.: Zeki Çevik, **Milli Mücadelede “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkasına” Geçiş (1918-1923)**, Ankara, 2002.

¹¹⁵ Öz, **a.g.e.**, s.62; Uyar, **a.g.e.**, s.69.

olduğundan beni mazur göreceğinizi zannederim” diyerek, Nutuk’unu söylemesinin kendisi için zorunlu bir görev olduğunu ve böylelikle milletine dokuz senelik faaliyetlerinin de hesabını verebileceğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın açılış konuşmasından sonra, yapılan seçimler sonucunda kongre ikinci başkanlığına İsmet Paşa, kongre kâtipliklerine de Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref Bey, Van milletvekili Hakkı Bey ve Zonguldak milletvekili Ragıp Bey getirilmişlerdir.¹¹⁶

Seçimler sonrasında Mustafa Kemal Paşa kürsüye yeniden çıkmış ve tarihi Nutuk’una başlamıştır. Kongreyi yakından izleyen basına göre; Nutuk’unu söylerken önünde duran notlara bakarak kelimeleri ve cümleleri tane tane, kuvvetle söylemiştir. Yine basında yer alan bilgilere göre, başlangıçta sesi zayıf çıkmasına karşın daha sonra sesi güçlenmiş ve müzikal bir ahenk almıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, hitap ettiği kişilere karşı da son derece nezaket göstermiş, Nutuk’u söylemeye başladığı sırada soğuk algınlığından dolayı nezle olması nedeniyle bu durumun yaratabileceği rahatsızlığı dinleyicilere açıklama gereği duymuştur. Hatta bir ara konuşmasına ara vererek, bir yudum su içtikten sonra *“Efendiler, biraz nezle oldum. Sizi rahatsız etmiyor muyum?”*¹¹⁷ Demiştir.

Nutuk toplam 6 gün, 36 saat 33 dakikada¹¹⁸ söylenmiştir. Nutuk’un ilk gününde (15 Teşrinievvel Cumartesi 1927) 19 Mayıs 1919’da Samsun’a ayak basmasından, Sivas Kongresine kadar olan bölümü aktaran Mustafa Kemal Paşa, diğer günlerde ise Nutuk’unu şu şekilde söylemiştir:

İkinci gün (16 Teşrinievvel 1927 Pazar) Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin seçimlerine kadar.

Üçüncü gün (17 Teşrinievvel 1927 Pazartesi) Büyük Millet Meclisi’nin açılışına kadar.

Dördüncü gün (18 Teşrinievvel 1927 Salı) İkinci İnönü Zaferi’ne kadar.

Beşinci gün (19 Teşrinievvel 1927 Çarşamba) Lozan Barış Antlaşması’na kadar.

¹¹⁶ **Vakit** 16 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 16 Teşrinievvel 1927; **Akşam** 16 Teşrinievvel 1927; **Milliyet** 16 Teşrinievvel 1927; **Hakimiyet-i Millîye** 16 Teşrinievvel 1927; **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, C.I-III, C.I., 5. baskı, b.y.y., 1997, s.369-371.

¹¹⁷ **Vakit** 16 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 16 Teşrinievvel 1927; **Akşam** 16 Teşrinievvel 1927; **Milliyet** 16 Teşrinievvel 1927; **Hakimiyet-i Millîye** 16 Teşrinievvel 1927; Grew, **a.g.e.**, s.37; Ahmet Rasim *“Her İki Manasıyla Nutuk Tarihi”*, **Cumhuriyet**, 22 Teşrinievvel 1927.

¹¹⁸ **Cumhuriyet** 21 Teşrinievvel 1927; **Milliyet** 21 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 21 Teşrinievvel 1927.

Altıncı ve son gün (20 Teşrinievvel 1927 Perşembe) ise Nutuk'unu “Gençliğe Hitabe” ile bitirmiştir.¹¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unu hazırlarken topladığı belgelerin bazılarını kendisi ifade etmiş, bir kısmını ise kongre kâtibi Ruşen Eşref Bey'e okutmuştur.¹²⁰ Nutuk söylenirken dinleyiciler arasında son derece duygusal anlar da yaşanmıştır. Basından anlaşıldığına göre, Mustafa Kemal Paşa'yı büyük bir dikkat ve heyecanla dinleyen kongre üyeleri, O'nun, İsmet Paşa'ya I. ve II. İnönü Muharebeleri'nin kazanılması nedeniyle çektiği telgrafları dinlerken gözyaşlarını tutamamışlardır.¹²¹

Nutuk'un sonunda söylenen “Gençliğe Hitabe” ise ülke genelinde büyük bir heyecan ve coşkuyla karşılanmış, özellikle de Mustafa Kemal Paşa'nın gençliğe seslenirken, sesinin titremesi ve ağlaması, bu heyecan ve coşkuyu bir kat daha arttırmıştır.¹²² Basından anlaşıldığına göre, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'unun sonlarına doğru, kısılan sesinin “*bilhassa bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum*” cümlesine gelince, ahengi değişmiş gözlerinden yaşlar akmaya başlamıştır. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, cebinden çıkardığı mendil ile gözlerinin yaşını silmiş ve alkış tufanı arasında kürsüden inmiştir. Bu sırada kendisi ile birlikte kongredeki de ağlamıştır. Hatta Necip Asım Bey,¹²³ Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u ve memlekete yaptığı fedakârlıkla ilgili olarak vermek istediği önerge hakkında bir konuşma yapmak istemiş, ancak heyecanını zaptedemediğinden

¹¹⁹ **Cumhuriyet; Vakit; Akşam; Milliyet; Hakimiyet-i Millîye** 16–21 Teşrinievvel 1927.

¹²⁰ **Hakimiyet-i Millîye** 17 Teşrinievvel 1927; Grew, a.g.e., s.42.

¹²¹ **Akşam** 20 Teşrinievvel 1927.

¹²² **Milliyet** 21 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 21 Teşrinievvel 1927.

¹²³ **Necip Asım Yazıksız (1861, Kilis - 12 Aralık 1935, İstanbul)**, Türk dili ve tarihi konusundaki çalışmalarıyla tanınan dilci ve tarihçi. Türkçülük akımının önde gelen temsilcilerindendir. Mekteb-i Harbiye'yi bitirdi. Henüz öğrenciyken *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yazmaya başladı. Daha sonra *Maarif* ve *İkdam*'da yazmayı sürdürdü. *Medresetü'l-Edeb* adlı dergiyi çıkardı. Türk dili ve tarihi üzerine yazdığı yazılarla ün yaptı. 1893'te Asya Derneği üyeliğine kabul edildi. *Revue Orientale*, Peşte'de çıkan *Kecti Szeml'e*, Paris'te Asya Derneği'nin organı *Journal Asiatique*, İstanbul'da yayımlanan *Le Bosphore* ve *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* (1925'ten sonra *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*) dergilerinde de yazıları yayımlandı. Bu arada çeşitli askeri okullarda öğretmenlik yaptı; rütbesi miralaylığa yükseldi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Darülfünun-ı Osmanî'de, Türk dili tarihi profesörü oldu, Edip Ahmed Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakayık* adlı manzum dinsel öğüt kitabını yayımlayarak (1918) bilim dünyasına tanıttı. 1927, 1931 ve 1935'te Erzurum milletvekili olarak TBMM'ye seçildi. Necip Asım Yazıksız tarih, dil, fen bilimleri, askerlik gibi konularda çok sayıda kitap yazmıştır. Bunların arasında *Ural ve Altay Lisanları* (1893), *En Eski Türk Yazısı* (1897, 1911) ve *Orhon Abideleri* (1914, 1925) en önemli olanlardır. **Ana Britannica**, C.22, s.335.

elindeki kâğıdı dahi okuyamamıştır. Onun yerine kâğıdı Ruşen Eşref Bey okumuştur.¹²⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın "Gençliğe Hitabe"sini söylerken ağlaması yurt içindeki gazetelerde köşe yazarlarının birçoğunun dikkatini çekerken,¹²⁵ bu durum yurt dışındaki basında da yer bulmuştur.¹²⁶ Örneğin; İngiliz gazeteleri, "Gazi Gözyaşlarını Tutamadı" ve "Mustafa Kemal Ağladı" gibi başlıklar kullanmışlardır.¹²⁷

Ruşen Eşref Bey'in okuduğu Necip Asım Bey'in önergesinde ise Necip Asım Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın "Nutuk'unun kongre tarafından teşekkür ve minnetle tasvip edilmesini ve fırka defterine geçirilecek olan iş bu tasvip kararının kongreye iştirak eden bilumum murahhaslar tarafından imzalanmasını ve Gazi'ye takdimini teklif" etmiştir. Nitekim Necip Asım Bey'in önergesi oybirliği ile kabul edilmiştir.¹²⁸ Böylelikle Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta dile getirdiği her şey CHF'de de onaylanmıştır.

Türk gençliği, Mustafa Kemal Paşa'nın gençliğe seslenişi karşısında son derece duygulanmış, toplantılar düzenleyerek aynı duygularla O'na cevap vermiştir.

Nutuk'un gençliğe ait olan kısmını dinleyen Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri 21 Teşrinievvel 1927'de saat 13.00'da Nutuk'un bu kısmını tekrarlamışlar ve duygularını tespit için okulda toplanarak, basına vermek üzere bir metin hazırlamışlardır.¹²⁹

¹²⁴ **Milliyet** 21 Teşrinievvel 1927; Mehmet Asım, "Gazi'nin Gözyaşları", **Vakit**, 22 Teşrinievvel 1927.

¹²⁵ Mehmet Asım, a.g.m., Yusuf Akçura, "O...", **Hakimiyet-i Millîye**, 23 Teşrinievvel 1927.

¹²⁶ Sonyel, "İngiliz Belgelerinde...", s.85.

¹²⁷ Şimşir, **Atatürk'ün Büyük...**, s.IX.

¹²⁸ **Vakit** 21 Teşrinievvel 1927.

¹²⁹ Basına verilen bildiride şunlar yazılıdır: "Ey Türklüğün büyük teşahhusu, ey bizim aziz babamız, ruhlarına heyecan, dimağlarına nur saldıgın gençlik sana diyor ki: Senin sevgini gönlünde, irşatlarını şuurlu adımlarının istikametinde bulan gençlik şüphesiz ki senin dehan ve senin azminle Türklüğe hediye edilen Cumhuriyeti hayatından daha aziz ve mukaddes tanımıştır. Onun müdafaası için hiç bir fedakârlıktan çekinmeyecek, onu gözlerken çok kıskanç davranacaktır. Bu günü, bu günde seni görmekle bahtiyar olan gençlik, tarihte masum ve asil kalmış milletimize köşe köşe dâhilî ve haricî tuzaklar hazırlayan bu tarihi nasıl değiştirdiğinden ve bunların acı neticelerinden habersiz ve hissiz kalamaz ve kalamayacaktır. Dedelerinin gafletleriyle yuvarlandıkları çukurlara bir daha düşmemek için bu günün dersini pek kara ve karanlık olan dünden ve halâs ve intibahının hassasiyetini ise senin mevcudiyetinden ve iradenin ateşinden alacaktır. Milletinin hissiyatı ve sevgisini ondan aldığı saf ve mert kanla damarlarında dolaştıran gençlik -Türk istikbalinin evlatları- milletin varlığına ve onun kalbi olan aziz Cumhuriyetine; en ufak yan bakışların bile tahayyül ve tasavvuruna uyuşuk ve hareketsiz kalamaz. Adı Türk, kanı Türk, bütün mevcudiyeti Türk olan millet ve onun gençleri kendisini yokluktan varlığa, ölümden hayata, karanlıktan ışığa isal edenlerin açtıkları kurtarış çığırında her vakit istiklâl ve istikbalinin koruyucusu, kan ve candan çizilmiş hudutlarının bekçisi

Ayrıca 22 Teşrinievvel 1927 Cumartesi günü Darülfünun öğrencileri de, Hukuk Fakültesi'nde bir toplantı yapmışlardır. Toplantı sırasında kürsüye ilk önce fakülte reis vekili ve kâtip umumisi Ethem Akif Bey çıkarak uzun bir konuşma yapmış, gençliğin yaptığı bu davranıştan memnun olduğunu, ölse bile mezarda kemiklerinin titremeyeceğini, çünkü gelecekte emin olduğunu söylemiştir. Öğrenci cemiyeti katib-i umumisi Mazhar Bey'de, Gazi'nin güvenine layık olan Türk Gençliği'nin bazı vesilelerle ahidine sadık kaldığını ve bunun dünyaya ve tarihe karşı tekrar gösterilmesini istemiştir. Müderrislerden Muslihiddin Âdil Bey de “*Ne mutlu bize ki Gazi'nin milletindeniz*” diye başladığı konuşmasında Gazi'nin Nutuk'unun bir tarih olduğunu, baştanbaşa Türk siyasetini vecizeler şeklinde gösteren bir mecmua niteliği taşıdığını, yaşayan ve yaşayacak nesiller için takip edilecek esasları ve gelecekte gideceğimiz yolu göstereceğini ileri sürmüştür. Muslihiddin Bey'in alkışlar arasında konuşmasını bitirmesinden sonra, gençliğin Gazi'nin hitabesine vereceği cevabı belirlemek üzere, ertesi gün Darülfünun'da toplanmasına karar verilmiştir.¹³⁰

23 Teşrinievvel 1927 tarihinde her tarafı bayraklarla süslenmiş olan konferans salonunda, müderrislerle birlikte toplanan gençlik, Mustafa Kemal Paşa'nın gençliğe hitabesine vereceği cevabı hazırlamıştır.¹³¹ Toplantı Milli Türk Talebe Birliği Cemiyeti Reisi Tahsin Bekir Bey'in konuşmasıyla saat 10.00'da başlamıştır. Önce gençliğe hitabeyi okuyan Tahsin Bey, daha sonra şunları söylemiştir: “*Biz Türk Gençleri; Büyük Gazi'nin söylediklerini yerine getirmek için icabında kanımızı, varlığımızı feda edeceğiz. Yaşasın büyük Gazi! Yaşasın Cumhuriyet, Yaşasın Türk Milleti...!*”¹³² Tahsin Bekir Bey'den sonra birçok kişi daha konuşmuş ve sonunda Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilecek olan telgraf metni okunarak toplantıya son verilmiştir.¹³³

---

olacak ve ebediyete kadar da öyle kalacaktır”. Ankara Hukuk Mektebi Talebesi. **Cumhuriyet** 23 Teşrinievvel 1927; **Hakimiyet-i Millîye** 22 Teşrinievvel 1927.

¹³⁰ **Cumhuriyet** 23 Teşrinievvel 1927; **Hakimiyet-i Millîye** 23 Teşrinievvel 1927.

¹³¹ **Akşam** 24 Teşrinievvel 1927; **Hakimiyet-i Millîye** 24 Teşrinievvel 1927; **Milliyet** 24 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 24 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 24 Teşrinievvel 1927.

¹³² **Cumhuriyet** 24 Teşrinievvel 1927.

¹³³ Telgrafta şunlar yazılıdır: “23. X. 1927 Bayezit, İstanbul—Türk gençliğine hitap eden ulvî beyanatınız münasebetiyle biz Darülfünun ve âli mektepler talebeleri hocalarımız ve büyük münevver bir kitle huzuriyle Darülfünun konferans salonunda toplandık. Memleketin istiklâlüne bütün dünyada misli görülmemiş, bir galibiyetin mümessilleri kasdetmiş, cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış, memleketin her köşesi işgal

Gençliğe hitabe öğrenciler dışında da yankı bulmuş, ülkenin birçok yerinden Mustafa Kemal Paşa'ya telgraflar çekilmiştir.¹³⁴ Bu telgraflar, Hakimiyet-i Millîye gazetesinde 27 Teşrinievvel 1927'den itibaren “*Gazimiz'in Hitabesi ve Gençliğin Hissiyati*” başlığı altında kısım kısım yayınlanmıştır.

Basında yer aldığına göre, Mustafa Kemal Paşa da kendisine çekilen tüm bu telgraflara ayrı ayrı cevap vermiştir.¹³⁵

Bu arada gençliğe hitabenin bütün okullarda sınıflara asılması da Maarif Vekâleti'nce kararlaştırılmıştır.¹³⁶ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu sırada Dolmabahçe Sarayı'nda halka hitaben yaptığı konuşma ile Gençliğe Hitabesi'nin, şehrin çeşitli yerlerine asılmasına karar verilmiştir.¹³⁷

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'unu söylediğinde metin haricinde bir konuşma yapmış ve dokuz seneden beri isimleri bilinen ve bilinmeyen kişiler tarafından kendisine verilen para ve yapılan bağışların hesabını vermiştir. Konuşmasında bu paranın önemli bir kısmının Büyük Taarruz için nasıl harcadığını, sonra nasıl iade edildiğini ve o güne kadar harcanan miktar ile kalan mevcut meblağın ne kadar

---

edilmiş olduğu, bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet, dalâlet ve hıyanet içinde bulunduğu ve milletin fakru zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olduğu bir sırada, içinde bulunduğumuz imkân ve şeraitin nihayetsiz derece-i vahametine karşın misilsiz dehânızla ve hudutsuz azminizle mücadeleye atıldınız. Tarihte misli görülmemiş zaferler ibda ederek milleti bulunduğu uçurumdan hâkimiyet ve istiklâlin şahikalarına yükselttiniz. Zulüm ve cehli batıl akideleri yıkarak asrî bir devlet kurdunuz. Memlekete medenî hayat, faaliyet ve saadet getirdiniz. Misilsiz bir cidal ve zafer, büyük bir inkılâbî siyasî ve içtimâî işte yüksek eseriniz.

Büyük Gazi; önünde beşeriyet tarihinin hayret, hürmet ve takdirle eğileceği büyük eserinizi bize emanet ediyorsunuz. Biz Mustafa Kemal asrının gençleri, bu büyük eseri yaşatacak, kuvvetlendirecek, nesilden nesile eriştirecek, açtığımız reha ve saadet yolunda metanetle ilerleyeceğiz. İcap ederse vücudumuzdaki son hayat zerresini feda edecek, damarlarımızdaki asil kanın son katresini de akıtacak, fakat Türk istiklâl ve Cumhuriyetine asla hâlel getirtmeyeceğiz. Ulvî hitabımız benliğimizde menkuştur; umdemiz Türk istiklâl ve Cumhuriyeti'dir, hedefimiz muasır medeniyettir, ey Büyük Gazi". Millî Türk Talebe Reisi Tahsin Bekir (Balta). **Vakit** 24 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 24 Teşrinievvel 1927.

¹³⁴ Mustafa Kemal Paşa'ya Türk Ocaklarının, Spor Klüplerinin, Tayyare Cemiyeti'nin, Muallimler Birliği'nin ve birçok Gençlik Cemiyeti ile Meslek Cemiyetleri'nin şubelerinden telgraflar gönderilmiştir.

¹³⁵ Mustafa Kemal Paşa telgrafında şunları söylemiştir: “Cevap telgrafnamenizi aldım. Hitabemin Gençliğimizin ve büyük milletimizin ruhunda uyandırdığı necip akisleri dinlemek ile pek müftekir ve mesudum. Millî azim ve şuurun zade-i kıymettarı olan aziz Cumhuriyeti nesl-i hazır ve müstakbelin demir ellerinde her an mütealli ve payidar olacağına itimadım ber kemaldir. Şahsıma karşıda izhar bulunan asar-ı tevcihe teşekkür ederim efendim”. Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal. **Hakimiyet-i Millîye** 28 Teşrinievvel 1927.

¹³⁶ **Cumhuriyet** 23 Teşrinievvel 1927; **Hakimiyet-i Millîye** 23 Teşrinievvel 1927; **Akşam** 23 Teşrinievvel 1927.

¹³⁷ **Cumhuriyet** 27 Teşrinievvel 1927.

olduğunu ifade ettikten sonra sözlerine şunları eklemiştir: “*Bundan başka efendiler vaktiyle Ankaralı hemşehrilerim tarafından bana hediye edilip elyevm ikâmet etmekte bulunduğum Çankaya’daki ev ile Bursa, Trabzon, Erzurum, Antalya, Konya, İzmir’de bana hediye edilen evlerin ve Ankara’da satın aldığım bir kısım arazi vardır ki bunların hepsi firkamındır*”.¹³⁸ Böylelikle Mustafa Kemal Paşa kongre salonundaki kişilerin gözlerinin yaşarmasına da yol açan¹³⁹ bu konuşmasıyla, tüm gayrimenkullerini CHF’ye bırakmıştır.

III. Nutuk Sonrası Gelişmeler ve Tepkiler

A. Nutuk’un İç ve Dış Basına Yansıması

Mustafa Kemal Paşa’nın CHF’nin kongresinde çok önemli bir nutuk söyleyeceğini günler öncesinden kamuoyuna duyurmuş olan basın, sonrası günlerde de bu olaya büyük bir ilgi göstermiştir. Nutuk’un söylenmeye başlanmasından sona ermesine kadar, gazetelerin baş sayfaları bu konuya ayrılmış ve gazeteler Mustafa Kemal Paşa’nın kendilerine göre önemli gördükleri sözlerini başlıklarına taşımışlardır.¹⁴⁰ Ayrıca Nutuk’un o gün söylenen bölümleri de özet olarak, Mustafa Kemal Paşa’nın fotoğraflarıyla birlikte gazetelerde yer almıştır. Basın, Nutuk’un Batı’da yarattığı tesirler hakkında da çok az olmakla birlikte kamuoyunu aydınlatıcı bilgiler vermiştir.¹⁴¹ Nutuk söylenirken gazetelerde, günlük köşe yazılarıyla birçok yazar, Nutuk’la ilgili görüşlerini ve kongre izlenimlerini okuyucularına aktarmışlardır. Basına göre Nutuk, geçmişin gizli kalmış birçok olayını açıklığa kavuşturmuş, şimdiye kadar kimsenin yazmaya cesaret edemediği inkılabın tarihinin

¹³⁸ **Cumhuriyet** 21 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 21 Teşrinievvel 1927.

¹³⁹ Ahmet Ağaoğlu “*Büyük Kongre*”, **Cumhuriyet**, 23 Teşrinievvel 1927.

¹⁴⁰ “Büyük Gazi ve Halaskâr diyor ki: “Dövüşerek mücadele ederek ölmek, hiç olmazsa şerefli idi hürriyeti gasp edilen bir millet ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, mütemadiyen insanîyet nazarında bir uşaktan daha iyi muameleye layık değildir. Türk’ün şerefi, haysiyeti, büyük ve yüksek kabiliyetleri vardır”. **Cumhuriyet** 16 Teşrinievvel 1927.

“İstiklâl ve inkılabımızın Büyük Taarruz ve zaferini halaskârın lisanından dinliyoruz. Her safhasıyla düşünülmüş, ihzar, idare ve zaferle intaç edilmiş bu harekât Türk ordusunun, Türk zabitan ve efradının eliyle tarihe tespit edilmiş muazzam bir eserdir. Bu eser, Türk Milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin layemot ebediyesidir. Bu eseri vücuda getiren milletin ferdi ve başkumandanı olmakla ilelebet mesud ve bahtiyarım”. **Vakit** 20 Teşrinievvel 1927.

¹⁴¹ **Akşam** 23 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 26 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 26 Teşrinievvel 1927.

bundan sonra daha kolay yazılabileceğini göstermiştir.¹⁴² Bu tip ifadeler Nutuk'un söylendiği ilk günlerden itibaren inkılabın tarihiyle bire bir örtüşen bir eser olduğunu, hatta bizzat inkılabın tarihi olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Basının ilgisini çeken konulardan birisi de, Mustafa Kemal Paşa'nın bazı kişilerle ilgili değerlendirmeleri olmuştur. Basın manşetlerde ve köşe yazılarında yer verdiği bu tip konuları sayfalarına taşıırken, sadece haberi aktarmakla yetinmemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın, eleştiri getirdiği birçok kişiyi aynı üslûpla ağır bir dille eleştirmiş ve daha da ileri giderek neredeyse yargılamıştır.¹⁴³ Böylelikle basın siyasi

¹⁴² "...düünden itibaren bizzat okumaya başladığı muazzam eser ve her şeyden evvel mahiyet-i edebiye ve fikriye-i ifade etmektedir ve her eseri edebî gibi müessirinin bütün kabiliyet-i ruhiye ve tehciyesini hamil bulunmaktadır. Onun için her şeyden evvel derin bir samimiyet vesikasidir". Yakup Kadri, "*Yaptı ve Yazdı*", **Hakimiyet-i Millîye**, 16 Teşrinievvel 1927.

"Türk İnkılâbının tarihini yazmak şimdiye kadar müşğil görünen bir işti. Gazi'nin bu nutkundan sonra çok kolay bir iş haline gelmiştir. Gazi bu katkıyla katii bir düstur haline girmiş olan bir ananeninde doğru olmadığını gösterdi; derler ki tarihi yapanlar başkalarıdır, yazan başkasıdır. Filhakika bir milletin tarihi bir insanın ömrüne, bir neslin hayatına sığmayacak kadar uzundur. Fakat Mustafa Kemal, O büyük ve harikulade insandır ki Türk Milleti'nin ceryan-ı mukadderatını baştan başa değiştirmiş olan tarihi, ömrünün kısa bir devresine sığdırmaya muvaffak olmuştur...; "tarih sırf onun eseridir. Binaenaleyh tarihi yapan da kendisidir yazanda". Necmettin Sadık, "*Tarih Yapanda Odur Yazanda*", **Akşam**, 17 Teşrinievvel 1927.

"Cumhuriyet Türkiye'sinin tarihini sen ibda etmiştin. Onu yazan ve milletin vicdanına, izatına tevdi edende sen oldun!". Siirtli, "*Büyük Gazi*", **Hakimiyet-i Millîye**, 21 Teşrinievvel 1927.

"Bu bir Nutuk değil veyahut bir Nutuk olmakla beraber bir eser bir şehname-i celadet, bir tarih, ...yerini kurulan devletin hengâme-i teşkilinde geçirdiği iyi kötü bin bir türlü ümit ve heyecan safhalarını ebediyete nakleden bir kitabe-i baliğdir". Vasıf, "*Nutuk'u Dinlerken*", **Hakimiyet-i Millîye**, 19 Teşrinievvel 1927.

"Büyük müncinin Anadolu'ya ayak bastığı günden, Ankara'da birinci TBMM'nin küşadına, BMM'nin küşadından İzmir'in istiradına ve nihayet İzmir'in istiradından bu güne kadar olan vekayi bütün tafsilat ve vesaikle ortaya koyacak olan bu Nutuk; inkılâp tarihimizin şimdiye kadar karanlık kalmış olan bütün köşelerini hakikatın nuru ile aydınlatacaktır. Bu mevzuda tabiatıyla hatıra böyle bir sual tedabür ediyor. Acaba inkılâbımızın esrarengiz ve mühim kalan noktaları hala mevcut mudur? Buna asla şüphe etmemelidir. İnkılâp hayatımızı yaşamış olanlar ve hatta onu sadece uzaklardan takip etmiş bunanlar bile bu hakikatı teyid ediyorlar. Herhalde büyük Gazi'nin tarihi hitabesini dinledikten ve okuduktan sonra zihinlerde biriken tereddüd ibham bulutları kendiliğinden zail olacak, bundan böyle ne maziye ait hatıra etmemizde, nede istikbale ait tasvir etmemizde hiçbir mazum nokta kalmayacaktır". Siirt Mebusu Mahmut, **Milliyet**, 15 Teşrinievvel 1927.

¹⁴³ "...İstiklâl mücadelesinden Cumhuriyete kadar, Cumhuriyet kanunlarının tatbikine kadar muhtelif safhalarda bir kısım arkadaşları yapılan şeyleri, kendi fikriyat ve ruhiyet dairelerinin hududu bittikçe muvafık görmemişler ve Gazi'ye mukavemet ve muhalefet etmeye başlamışlardır". Necmettin Sadık, a.g.m.

"Reis-i Cumhur Hazretleri'nin, ifşaatı tarihiyesi devam etmektedir: Ali Fuat, Refet Paşalar, İsmet Paşa'yı nasıl kıskandılar, Celalettin Arif Bey Erzurum'da meclisi yıkmak için nasıl bir oyun hazırlıyordu. Yeşil Ordu nasıl teşkil etti. Nurettin ve Süleyman Şefik Paşa'lar nelerden bahsediyorlar, Çerkez Ethem neler yaptı. Hele, şu Celalettin Arif Beyin, Gazi'ye oyun etmeye kalkmasına ne denir?". **Milliyet** 19 Teşrinievvel 1927.

"...en ziyade şayan-ı hayret olan cihet bu bir avuç arkadaşları içinden mühim bir kısmının zaman zaman izhar ettikleri muhalefetlere karşın bu neticeye eriştiğidir. Gazi dünkü nutkunda bu hakikati tebaruz ettirmek üzere Refet Paşa ile Rauf Bey v.s. tarafından mücadele-i millîyenin ilk safhalarında ne gibi muhalefetlere maruz kaldığını misaller ile göstermiştir". Mehmet Asım, a.g.m.

bir hesaplaşmanın aracı olmuştur. Tek Parti döneminde basın üzerindeki siyasi kontrol gözönünde tutulduğunda, gazetelerin Mustafa Kemal Paşa, daha doğrusu iktidar yanlısı bir çizgide bulunmaları şaşırtıcı değildir.

Nutuk söylenmeye başlandığı andan itibaren basının yaptığı bir diğer iş de, Mustafa Kemal Paşa'ya methiyeler düzmek olmuştur. Bunlar arasında bazı köşe yazarlarının kullandıkları ifadeler oldukça dikkat çekicidir. Örneğin bu yazılarda “...Gazi'nin kitabını okuyan ve onun eserlerini tetkik eden en mutet imansızlar bile artık onun bir (millî resul) olduğuna şüpheleri kalmayacağından emin olmak isterler”¹⁴⁴ denilerek Mustafa Kemal Paşa milli bir peygamber olarak nitelendirilirken, bir başka yazıda Mustafa Kemal Paşa için, “Bu gözlerden bütün ecdad bakıyordu. O müstesna yüzde Türk görülüyordu. O gur sestem Türk'ün sedası yükseliyordu. Gazi millet olmuştu. Milliyet millî ruh, millî vicdan Gazi'de tecelli ediyordu”¹⁴⁵ denilmiştir. Bir başka yazıda ise “O, yalnız Türk düşmanlarına galebe çalarak, Türk yurdunu kurtarmadı: O, yalnız Türk'lerin önüne düşerek, Türk'lere doğru yolu göstererek, Türk'lere hakikati göstererek Türk'leri necata erdirmemi. O, Ademoğullarının büyük bir kısmına, yalnız büyük kısmına değil, belki hepsine yeni bir hayat yaratıyor....Yeni bir hayat yaradana bilmem ne derler?”¹⁴⁶ Denilerek Mustafa Kemal Paşa'yı bir tanrı niteliğine büründürülenler de olmuştur.

O günlerin sıcak ve coşkulu havası içerisinde Mustafa Kemal Paşa ve Nutuk ile ilgili güzel ve övücü sözler sarf etmek her ne kadar olağan karşılanması gereken bir durumsa da, biraz önceki örnekler, Mustafa Kemal Paşa'ya bir övgü edebiyatı yapmak için adeta yarışıldığı ve bu konuda biraz aşırılığa gidildiğini göstermektedir. Aslında Nutuk'un söylenmesi ve Türkiye'nin gündemine oturması basının Mustafa Kemal Paşa yanlısı olduğunu göstermesi için bir fırsat olmuştur. Muhafif basının bulunmadığı ya da etkisiz olduğu bir dönemde Nutuk'taki ifadelerin ve yargıların nesnel bir şekilde gazete sayfalarına aktarılmasını beklemek siyaseten pek mümkün olabilecek bir şey değildir.

“...Bab-ı Ali ve Saray bu milletin bilâkaydüşart hamiyetini fikrini adeta isyan telakki ediyorlar. Gazi'nin ilk yakın muavinlerine gelince Rauf Bey'den, Çerkez Ethem'e, Refet Paşa'dan, Hoca Vehbi Efendiye kadar dimağları Bab-ı Ali ve Saray'ın bu saçmaları ile meşru olduklarından ta ilk günden Gazi Paşa ile aralarında manen bir muhalefet vardır”. Ağaoğlu Ahmet, “Büyük Kongre İki Zihniyet”, **Milliyet**, 21 Teşrinivevvel 1927.

¹⁴⁴ Avni Yavuz, “Büyük Gazi'yi Dinledikten Sonra!...”, **Hakimiyet-i Millîye**, 7 Teşrinisani 1927.

¹⁴⁵ İzzet Ulvi, “Büyük Gazi ve Eseri”, **Hakimiyet-i Millîye**, 27 Teşrinivevvel 1927.

¹⁴⁶ Akçuraoğlu, “O...”

Bunların dışında basın, Nutuk sayesinde, geçmişte gizli kalmış olan birçok olayın ortaya çıktığını öne sürmüş ve Milli Mücadele sırasında, Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği, yaşadığı zorluklara da atıfta bulunmuştur. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele ve inkılâbı gerçekleştirirken kullandığı yönteme değinilmiş ve O, diğer şahıslarla yaşadıklarından hareketle Milli Mücadele ve inkılabın başarıya ulaşmasında tek adam olarak gösterilmiştir.¹⁴⁷ Basının bu tür yayınları Mustafa Kemal Paşa'nın kamuoyunda zaten var olan saygınlığını daha da arttırırken, Nutuk'un da toplum tarafından benimsenmesi sürecini hızlandırmıştır.

Nutuk yabancı basına da yansımıştır. *Akşam* gazetesinin yazdığına göre, Nutuk'un ilk büyük özeti, Avusturya'da "*Neue Freie Presse*" gazetesinde yayınlanmıştır.¹⁴⁸ Bu gazete, 16 Ekim 1927 Pazar günü sabah nüshasında, "*Yeni Türkiye Nasıl Gerçekleşti*" üst başlığı ve "*Anadolu Devriminin Organizasyonu*" alt başlığıyla Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'una yer vermiş ve okuyucularına da "*İlişikteki verilen haber, yayınına bu günden itibaren başladığımız Yeni Türkiye'nin kurucusunun Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gelişmeleri aktardığı büyük konuşmasının parçalarından oluşmaktadır*" mesajını iletmiştir.¹⁴⁹ Aynı gazetenin 21 Ekim 1927 sabah nüshasında da Nutuk'la ilgili yarım sayfalık bir haber geçmiştir.¹⁵⁰

Bu gazeteden başka Avusturya'daki, "*Wiener Zeitung*" (18 Ekim 1927, 22 Ekim 1927), "*Wiener Allgemeine Zeitungun*" (22 Ekim 1927) "*Illustrierten Wiener Extrablatt*" (22 Ekim 1927), "*Neue Wiener Abendblatt*" (21 Ekim 1927) gibi gazetelerde de, Nutuk'la ilgili haberlere yer verilmiş ve bu gazetelerin tümünde Nutuk'la ilgili farklı başlıklar altında aşağıdaki şu aynı haber yer almıştır: "*Gazi Mustafa Kemal Paşa, bugün altı gün önce Cumhuriyet Halk Partisi Kongresi'nde okumaya başladığı konuşmasını bitirmiştir. Kongre sonunda istisnasız ortak bir kararla Kemal Paşa'nın bu konuşması kabul görmüş ve kendisine kongre olarak teşekkür edilmiştir. Bu karar, arşive kaldırılmadan önce bütün katılımcı delegeler tarafından imzalanmıştır. Nutuk, toplam otuz altı saat otuz üç dakika sürmüştür.*"¹⁵¹

¹⁴⁷ "Nutuk'un bugün okunan aksamı şu hakikati ispat ediyor ki; mücahede-i millîye hareketi tamamen Gazi'nin eseridir". Mehmet Asım, "*Gazi'nin Eseri*", **Vakit**, 16 Teşrinievvel 1927.

¹⁴⁸ **Akşam** 23 Teşrinievvel 1927.

¹⁴⁹ Tomenendal, a.g.m., s.101-102.

¹⁵⁰ a.g.m., s.102.

¹⁵¹ a.g.m., s.102-103.

Nutuk, Fransız basınında da yer bulmuştur. Çeşitli tarihlerde bu konuya sütunlarında yer veren Fransız basını, “*Fransız Basın Bülteni*”nde de (15 Ekim – 4 Kasım 1927) belirtildiği gibi, Nutuk vesilesiyle Türkiye’nin güncel politikası ile daha fazla meşgul olmuştur. Gazeteler Türk İnkılabı hakkında bilgi verirken, Nutuk ile ilgili değerlendirmelerde de bulunmuşlardır.¹⁵² Bu değerlendirmelerden bir kısmı şu şekildedir:

Le Quotidien (Paris) gazetesi (17. 10. 1927), yeni Türkiye başlığı ile verdiği haberinde, CHF’nin bir parti kongresi düzenlediğini ve Mustafa Kemal Paşa’nın da, bu kongrenin açılış konuşmasını yaptığını söylemiş, Mustafa Kemal Paşa’nın, CHF’nin bu kongresini, Sivas Kongresi’nden sonraki ikinci kongresi olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Gazete bu kongrede bir Nutuk söylenmesini de, “*Mustafa Kemal, Yeni Türkiye’nin Tarihi Üzerine Büyük Nutuk’una Başladı*” şeklinde vermiştir.¹⁵³

L’echo de Paris gazetesi (17.10. 1927), “*Üçüncü Yıldönümü: Moskova, Ankara, Roma*” başlığıyla verdiği haberde, bu üç ülkede yakın zamanda gerçekleştirilenlerden söz ederek, bir takım kıyaslamalara gitmiştir.¹⁵⁴

L’Homme Libre (Paris)gazetesi (18.10 1927), “*Mustafa Kemal Tarafından Türkiye’nin Uyanışının İfadesi*” başlığıyla verdiği haberinde Mustafa Kemal Paşa’nın yaklaşık on iki saat boyunca, CHF’nin oturumunda kaldığını ve eserini özetleme hakkına sahip olduğu üzerinde durmuştur.¹⁵⁵

Le Temps (Paris) gazetesi (21.10.1927), “*Mustafa Kemal ve Din*” başlığını kullandığı yazısında, Mustafa Kemal Paşa’nın, Nutuk’unda halifeliğin hangi şartlarda kaldırıldığını söylediğini belirttikten sonra O’nun, din anlayışı hakkında bilgi vermiştir.¹⁵⁶

L’avenır (Paris) gazetesi (22.10.1927), Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’unu bitirdiğini ve Nutuk’unun parti meclisinde oy birliği ile kabul edildiği haberini vermiştir.¹⁵⁷

¹⁵² Şimşir, *Atatürk’ün Büyük...*, s.51-52.

¹⁵³ a.g.e., s.46-47.

¹⁵⁴ a.g.e., s.47-48.

¹⁵⁵ a.g.e., s.48-49.

¹⁵⁶ a.g.e., s.49-50.

¹⁵⁷ a.g.e., s.50.

Les Debats (Paris) gazetesi (26.10.1927) ise “*Türkiye, Halk Partisi Kongresi*” başlığını kullandığı haberinde, CHF’nin kongresi hakkında bilgi vermiştir.¹⁵⁸

İngiliz basını da, Nutuk’a sütunlarında yer vermiştir. “*The Times*” gazetesi bu konuyla diğer yayın organlarına göre daha fazla ilgilenmiştir. *The Times* (London), 15.10.1927 tarihinde “*Ankara’da Kemalist Kongre, Gazi Paşa’nın Nutuk’u*” başlığıyla verdiği haberinde, kongre ve kongreye katılacaklar hakkında bilgi verdikten sonra, kongrede esas önemli olan olayın, uzun sürecek olan ve binlerce sayfayı bulan Gazi Paşa’nın konuşması olacağını ileri sürmüştür.¹⁵⁹ *The Times* gazetesi sonraki günlerde ise “*Kemalist Konferans, Ankara’da Gazi’nin Nutuk’u Devam Ediyor*” (18.10.1927),¹⁶⁰ “*Kemalist Konferans, Gazi’nin Nutuk’unun Üçüncü Günü*” (19.10.1927),¹⁶¹ “*Kemalist Konferans, Gazi Paşa’nın Genel Eleştirileri*” (20.10.1927),¹⁶² başlıklarıyla verdiği haberlerinde, Mustafa Kemal Paşa’nın o güne kadar yaptığı konuşmaları hakkında bilgi vermiştir.

The Times gazetesi 21.10.1927 günü sayısında ise “*Gazi’nin Nutuk’unun Özeti, Altı Günlük Bir Çaba*” başlığıyla verdiği haberinde, Mustafa Kemal Paşa’nın sesinin kısıldığından bahsetmiş ve Nutuk’un o güne kadar söylenen kısımları hakkında bilgi vermiştir. Yine aynı haberde “*Gazi, Türk Gençlerine, Türkiye Cumhuriyeti’ni Savunmak ve Çalışmak İçin Bir Çağrı Yaptı*” şeklinde bir ifadeye de yer verilmiştir. Ayrıca *The Times*’in, bu sayısında Mustafa Kemal Paşa’nın yaptıkları ile ilgili değerlendirmelerin yer aldığı bir yazı yayınlanmış, bu yazıda O’nun, CHF’nin Kongresinde verdiği Nutuk’la bir hatip olarak da kendisini kanıtladığı belirtilmiştir. Burada bir de kıyaslama yapılarak, “*Amerika Başkanlarının kongrelere yapmış olduğu en uzun konuşmalar, İngiliz Kraliyet memurlarının yapmış olduğu detaylı politik yorumlar Kemal Paşa’nın Nutuk’unun hikâye anlatma sanatıyla mukayese edildiğinde az ve öz kalmışlardır. Avrupalı, Asyalı, Amerikalı hiçbir diktatör, Türkiye’nin yöneticisinin hitabet gücüyle yarışmaya heves etmemişlerdir.*”

¹⁵⁸ a.g.e., s.50-51.

¹⁵⁹ **The Times** 15.10.1927; İngiltere’de yayınlan gazetelerin temininde yardımları olan danışmanıma bu vesileyle teşekkür ederim.

¹⁶⁰ **The Times** 18.10.1927.

¹⁶¹ **The Times** 19.10.1927.

¹⁶² **The Times** 20.10.1927.

Gazi çok söz söylemekten zevk alan bir kişi olarak düşünülmemelidir. Gazi, işi kelimelere tercih eder” denilmiştir.¹⁶³

Aynı yazıda, “*Gazi, belki de görevinin, kendisine ait bir kayıt oluşturmak ve aynı zamanda partisine yeni Türk tarihinin resmi bir versiyonunu sunmak olduğunu hissetti”* ifadesi kullanılarak, Nutuk’un ne amaçla söylendiğine dair bir açıklama yapılmaya çalışılmıştır. Yazıda, Nutuk’la ilgili olarak, “*ne savunmanın ne de onun idaresinin hesabıdır. Ama Türk milletinin Baş Komutanının siyasi ve askeri kahramanlıklarının gurur verici bir özetidir”* şeklinde bir görüş öne sürülmüştür. Ayrıca, Halide Edip (Adıvar)’ten bahisle “*millî direnişin oluşumunda önemli bir rol oynayan, önemli bir Türk kadını olan Halide Edip, okurlarımıza Gazi’nin Nutuk’undan farklı olarak tarihsel olaylardan birinin bir versiyonunu sunmuştur”* şeklinde bir de haber geçilmiştir.

The Times’in dışındaki İngiliz gazetelerinde de, Nutuk’la ilgili haberler yayınlanmıştır. Bu haberlerin bir kısmı özet olarak şu şekildedir:

Westminster Gazette (London) 15.10.1927’de “*Kemal, Türk Kongresinde Yedi Günlük Bin Sayfalık Bir Konuşma Yapacak”* başlığını taşıyan yazısında, Mustafa Kemal Paşa’nın, yedi gün sürecek, beklenen uzun bir konuşma yapacağını ve Nutuk’un bin sayfadan fazla olacağını belirterek, “*O, Millî Mücadeleye başlamak için Samsun’a ayak bastığı günden beri modern Türkiye’nin bütün tarihini kapsayan bir Nutuk verecek”* cümlelerine yer vermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’unda, Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası yöneticilerine de değineceği ve kıyafet, laiklik, Türk kadınları ile ilgili yapılan inkılabı anlatacağı haberi de verilmiştir.¹⁶⁴

Ayrıca 15 Ekim 1927 tarihinde *The Daily Mail* (London) “*Kemal’in Yedi Günlük Nutuk’u*”,¹⁶⁵ *The Morning Post* (London) “*Kemal’in Yedi Günlük Nutuk’u, Parti Kongresi Programı*”¹⁶⁶ *The Daily Chronicle* (London) “*Türk Cumhurbaşkanı’nın Rakip ve Taraftarları ile Bin Bir Gece*”¹⁶⁷ ve *The Daily Express*,

¹⁶³ **The Times** 21.10.1927.

¹⁶⁴ Şimşir, **Atatürk’ün Büyük...**, s.55.

¹⁶⁵ **a.g.e.**, s.54.

¹⁶⁶ **gös. yer.**

¹⁶⁷ **a.g.e.**, s.53.

“*Mustafa Kemal’in Yedi Günlük Nutuk’u, Ankara’da Tarihi Olay*”¹⁶⁸ başlıklarıyla konuyla ilgili bakış açılarını ortaya koymuşlardır.

Sonraki günlerde ise *The Daily Telegraph* (London) gazetesi (17.10.1927), “*Kemal’in Sekiz Günlük Nutuk’u*” başlığıyla verdiği haberinde, Cumhuriyet Halk Fıkrası’nın kongresini açtığını, Mustafa Kemal Paşa’nın sekiz günlük konuşmasının ilk kısmını yaptığını bir haber olarak geçmiştir. Yine aynı gazete Türkiye’nin resmi tarihi olarak kabul edilecek olan bu nutku dinlemek için kongreye yabancı diplomatik temsilcilerin ve büyükelçilerin katıldığını söylemiştir.¹⁶⁹ *The Manchester Guardian* (18.10.1927) gazetesinde çıkan bir makalede de, Mustafa Kemal Paşa’nın, Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi temellerinin anlatıldığı uzun konuşmasına Cuma günü başladığı ifade edilmiştir. Aynı gazete bu Nutuk’un yedi gün süreceğini de bildirmiştir. Türkiye’den aldığı bilgilere dayanarak Halk Partisi Kongresi’nin sıkıcı olmayacağını ileri süren *The Manchester Guardian*, başkan olarak nitelediği Mustafa Kemal Paşa’nın ilgi çekici açıklamalar yapmaya başladığını ifade ettikten sonra, Nutuk’ta o güne kadar söylenenler hakkında da bilgi vermiştir.¹⁷⁰

22 Ekim 1927’de ise Mustafa Kemal Paşa’nın gençliğe seslenirken sesinin titremesi ve gözlerinin yaşarması öne çıkan haber olmuştur. Bu olayı *Daily Telegraph* gazetesi, “*Gözleri Yaşlı Mustafa Kemal*”,¹⁷¹ *Westminster Gazette*, “*Gözü Yaşlı Türk Diktatörü Ankara Meclisinde Altı Günlük Bir Nutuk’un Sona Erişi*”,¹⁷² *Daily Herald* gazetesi ise “*Mustafa Kemal’in Göz Yaşları, Türk Başkanının Altı Günlük Nutuk’u*”¹⁷³ başlıklarıyla vermişlerdir.

İngiliz ve Fransız basınında, Nutuk bağlamında Mustafa Kemal Paşa ve yeni Türk devletinin bu kadar fazla yer alması ilginçtir. Yaklaşık 5 yıl önce Türkiye ile savaş halinde olan ve Sevr Antlaşmasını kabul ettiremeyerek Lozan’a razı olan İngiltere ve Fransa’nın, Türkiye’ye ve Mustafa Kemal Paşa’ya olan ilgilerini, erken

¹⁶⁸ a.g.e., s.54.

¹⁶⁹ *The Daily Telegraph* 17.10.1927.

¹⁷⁰ *The Manchester Guardian* 18.10.1927; gazetede Mustafa Kemal Paşa’nın ağzından Sivas Kongresi’nde tartışılan manda konusuna yer verilmiş ve manda savunucuları arasında Halide Edip Hanım ve Refet Bey (Bele) gibi değerli kişiler de vardı, denilmiştir.

¹⁷¹ Şimşir, *Atatürk’ün Büyük...*, s.67.

¹⁷² a.g.e., s.66.

¹⁷³ a.g.e., s.65.

kabullenme olarak görmek mümkündür. Kaldı ki bu ülkelerdeki Türkiye ve Türk İnkılabı ile ilgili yayınlar, Nutuk'un söylendiği günlerle sınırlı da değildir.¹⁷⁴

Nutuk'un söylendiği sırada yurt dışında yarattığı yankılar bunlarla sınırlı değildir. Başka ülkelerin yayın orgalarında da Nutuk'a yer verilmiştir.

Sofya'da yayınlanan *Quotidien Mır* gazetesi 19 Ekim 1927 tarihli nüshasında, “*Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u*” başlıklı haberlerinde, CHF'nin Ankara'da bir kongre yaptığını belirttikten sonra, kongrenin en önemli olayı olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın, yedi gün sürecek ve bin sayfadan fazla tutacak olan bir konuşma yapacak olmasını göstermiştir. Haberin devamında ise “*Mustafa Kemal Paşa halk için karanlıkta kalan Millî Mücadele hareketinin bütün yönlerini açıklamak istiyor. Sonunda, Türkiye Cumhuriyetinin yüksek ideallerinden ve son sekiz yıl boyunca temel değişikliklerden bahsedecek*” denilmiştir. Aynı gazetenin 26 Ekim 1927 tarihli sayısında da Mustafa Kemal Paşa'nın dine bakışı, uygulamaları ve planları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Yine bu sayıda, İsviçre'den Medeni Kanunun alındığı ve şeriatın kalktığı belirtilmiştir. Takip edilen bu politikalarla Müslüman ülkelerden uzaklaşıldığı ve Anayasa'daki Türkiye'nin dinî İslam'dır maddesinin çıkarılacağı söylenmiştir.¹⁷⁵ Bundan da anlaşılacağı gibi gazete sadece Nutuk'la ilgili bilgiler vermekle kalmamış, aynı zamanda Türk İnkılabını da tanıtmaya çalışmıştır.

La Bulgarie gazetesi 31 Ekim 1927'de, “*Türkiye'nin Özü, Gazi'nin Nutuk'u*” başlıklı yazısında, Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının içeriği üzerinde durarak, Milli Mücadele'nin ve elde edilen zaferin en küçük ayrıntılarına kadar ortaya konulduğunu okuyucularına duyurmuştur. Gazeteye göre Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması destansı bir nitelik taşımaktaydı ve sadece dış düşmanlar ve yabancılar değil, iç düşmanlar da mağlup edilmişti.¹⁷⁶

Madrid'te yayınlanan *D'el Liberal* (25 Ekim 1927), “*Yeni Türkiye, Mustafa Kemal Paşa'nın Laisizmi*” başlıklı haberlerinde, Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının otuz altı saat otuz üç dakika sürdüğünü belirttikten sonra, O'nun dine

¹⁷⁴ İngiliz kamuoyunun bakışı için bkz.: Mustafa Yılmaz, **İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiye'si**, Ankara, 2002.

¹⁷⁵ Şimşir, **Atatürk'ün Büyük...**, s.71-72.

¹⁷⁶ **a.g.e.**, s.74-76.

bakışı ve uygulamaları hakkında bilgiler verilerek Mustafa Kemal Paşa'nın, dini yasaya uymayı terk ettiği ifade edilmiştir.¹⁷⁷

The Japan Advertiser (Tokyo), “*Kemal'in Nutuk'u Beş Gün Sürdü, 700 Sayfa*” başlıklı haberinde, Nutuk'un kitap haline getirilecek olması ile ilgili bilgiler vermiş, ayrıca Türkiye'deki gelişmelere de değinmiştir. Yine Nutuk'la ilgili olarak, “*Hem uzunluk hem de karakter olarak göreneklere uymayan Nutuk, Türk tarihinde birçok asırda en dikkate değer olaylardan birinin ayrıntılı bir raporudur ve bu siyasi tarihte yegâne belgelerdir*” ifadeleri kullanılmıştır.¹⁷⁸ *Japan Chronicle*'de (Kobe) yayınlanan “*Türkiye Yeniden Doğdu*” başlıklı yazıda, Nutuk'un iyi tanınan Leipzig firması tarafından tüm temel Avrupa dillerine çevrildiği hakkında bilgi verilmiş ve Nutuk'ta yer alan bazı konular belirtilmiştir.¹⁷⁹

Yabancı ülkeler, Nutuk hakkında, sadece basın yoluyla değil, Türkiye'deki elçilerinin gönderdiği raporlar aracılığıyla da bilgi sahibi olmuşlardır.

Bunlardan birisi olan İngiliz elçiliği, Nutuk'la ilgili bir rapor hazırlayarak, ülkesine bilgi vermiştir. Raporda, Nutuk'un nasıl hazırlandığı, kongreye kimlerin katıldığı, nasıl söylendiği ve söyleniş amacı ile ilgili konular üzerinde durulmuş ve İngiltere ile ilgili ifadeler hakkında da bazı tespitler yapılmıştır.¹⁸⁰

Rapora göre Nutuk'ta, İngiltere doğrudan hedef alınmamış ve İngilizlerle ilgili olarak da hakarete varacak olumsuz ifadeler yer verilmemiştir. Bununla birlikte yine aynı rapora göre Nutuk, İngiltere'nin lehine gelişmelere de yol açmayacaktır. Elçilik, bu konuyla ilgili tedirginliğini rapora şöyle yansıtmıştır: “*Gazi'nin danışmanları İngiltere'nin adının bu biçimde tekrarlanması dinleyiciler arasındaki az akıllı ve safdil kişilerin dimağına yapacağı etkiyi maalesef dikkate almamışlardır. Onların birçoğu, hiç kuşkusuz İngiltere'yi, kötü ışık altında görecektir. Dolayısıyla Nutuk, seçmenlerin cahil olan çoğunluğuna ulaştığı biçimde tehlike yaratabilir, İngiltere'ye karşı duyguların yeniden canlanmasına neden*

¹⁷⁷ a.g.e., s.77.

¹⁷⁸ a.g.e., s.77-79.

¹⁷⁹ a.g.e., s.79-81.

¹⁸⁰ Raporda kongrenin toplantısının BMM binasında yapıldığı ve kongrenin 315 milletvekili ile 200 parti üyesi tarafından izlendiği belirtilmiştir. Sonyel, “*İngiliz Belgelerinde...*, s.81-83.

*olabilir; oysaki Gazi ile danışmanları bu gibi duyguları yatıştırmaya dilekli olduklarını son zamanlarda belirtmişlerdi.”*¹⁸¹

Rapordaki bu satırlar İngiltere Dışişleri Bakanlığı’ndaki yetkililer tarafından farklı şekillerde değerlendirilerek şunlar söylenmiştir:

G.W. Rendel Nutuk hakkında, “*Nutuk’un tarih olarak bir değeri olması olası değildir. Mr. Hadow’un da değindiği gibi, onun önemi, Türk’ün zihninde yaratacağı reaksiyona ve sonuçta yeni Türkiye’nin resmi tarihi olarak alacağı yere dayanır. Bu açıdan Nutuk tümüyle üzücüdür, İngiltere’ye karşı güçlü bir ön yargı yaratacak veya canlandırarak; azalmakta olduğunu umut ettiğimiz yabancı düşmanlığını (ksenofobi) muhtemelen kışkırtacaktır*”¹⁸² şeklinde sözler sarfederek, Nutuk’ta İngiltere’den söz edilmesinin sakıncalı olacağını belirtirken, bir başka Dışişleri Bakanlığı yetkilisi D.G.Osborne ise “*Nutuk’un her hangi bir zarar vereceğini düşünmüyorum*”¹⁸³ demiştir.

Nutuk hakkında, Türkiye’deki Romen elçiliği de raporlar hazırlayarak, Romanya Dışişleri Bakanlığı’na sunmuştur. Bu raporların birinde, Mustafa Kemal Paşa’nın alışılmadık uzunlukta bir Nutuk söyleyeceği belirtilmiş ve bu konuşmanın kapsadığı konulara değinilmiştir. Raporda Nutuk’la ilgili olarak “*...çok mühim bir belge olacak. Çünkü politik ve askeri olayların gidişatı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu tarafından bizzat sunulmuş olacak*” denilmektedir.¹⁸⁴

Elçilik tarafından gönderilen 19 Ekim 1927 tarihli ikinci rapor ise tamamen Nutuk ile ilgili olup, raporda, Mustafa Kemal Paşa’nın, CHF’nin kongresinde bir Nutuk söylemesinin kongreyi oldukça önemli bir hale getirdiği belirtilmiştir. Yine Nutuk’un o güne kadar ki bölümleriyle ilgili bilgiler de verilmiştir.¹⁸⁵

Nutuk’la ilgili ülkesine rapor gönderen elçilerden birisi de, Avusturya elçisi August Ritter Von Kral olmuştur. Kral, Mustafa Kemal Paşa’nın, CHF’de bir Nutuk söylemesinin nedeni üzerinde de durduğu raporunda, Nutuk’un sadece tarihi değil, aynı zamanda edebi bir eser olduğunu da belirtmiştir. Kral’a göre Nutuk; “*Öyle önemli ve geçmiş dokuz yılda vuku bulan olaylara o denli ayrıntılı malzeme*

¹⁸¹ a.g.m., s.82-83.

¹⁸² a.g.m., s.83.

¹⁸³ **gös. yer.**

¹⁸⁴ Maxım, a.g.m., s.182, 185.

¹⁸⁵ a.g.m., s.186-187.

*vermektedir ki, içeriğinin irdelenmesi, doğunun ve dünya tarihinin bu bölümün yakın geçmişindeki gelişmeler bakımından vazgeçilemeyecek bir kaynaktır”.*¹⁸⁶

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın, CHF'nin kongresinde söylediği Nutuk, Avrupa'da Türkiye'ye olan ilgiyi arttırmış ve dış basın Nutuk üzerine verdiği haberlerin yanı sıra, Türkiye'de yaşanan köklü değişimlerle ilgili değerlendirmelerde de bulunmuştur. Böylelikle Nutuk sayesinde, Türkiye ve Türkiye'de yaşananlar, dünya kamuoyunun gündemine taşınmıştır.

Bu haber ve raporlar, Nutuk'un kendisine karşı da bir merak ve ilgi uyandırmıştır. Dış temsilciliklerden gelen telgraflardan da anlaşıldığı üzere, Nutuk yurt dışındaki devlet yöneticileri tarafından da oldukça büyük bir ilgiyle karşılanmış, aralarında Bulgaristan Kral'ı III. Boris,¹⁸⁷ Mussolini¹⁸⁸ gibi yöneticilerin de bulunduğu yabancı devlet adamları Nutuk'u okumak istemişlerdir.¹⁸⁹ Nutuk'un Arapça'ya çevrilmesinin gündeme geldiği sıralarda,¹⁹⁰ Amerika Birleşik Devletleri'nde de dağıtılması ve bu yolla burada Türkiye aleyhinde faaliyet gösteren Ermeni ve Rum gruplarının etkinliğinin kırılması amaçlanmıştır.¹⁹¹ Nutuk yukarıda ifade edilen işlevlerinin yanı sıra, bir de dışarıda Türkiye lehine bir propaganda malzemesi olarak kullanılmak istenmiştir.

B. Nutuk'a Tepkiler

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta yakın çalışma arkadaşları olan Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Adnan Bey, Halide Edip Hanım gibi birçok kişi ile ilgili bazı suçlamalarda bulunacak; onları, Milli Mücadele sırasında zorluk çıkarmak, yetersiz olmak ve inkılabı karşı çıkmakla itham edecektir. O'nun Nutuk'taki bu yargılarına zaman içinde suçlanan kişilerin de bazı cevapları olacak, hatta Mustafa Kemal Paşa karşı suçlamalara da maruz kalacaktır.

¹⁸⁶ Tomenendal, a.g.m., s.100-101.

¹⁸⁷ Şimşir, **Atatürk'ün Büyük...**, s.13-14; Nutuk, Bulgaristan Kral'ı, III Boris'e ancak 1930 tarihinde, Sofya elçiliği aracılığıyla verilebilecektir. (**Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu.: 16, Ankara, 2002, s.265-269.

¹⁸⁸ Şimşir, **Atatürk'ün Büyük...**, s.18.

¹⁸⁹ a.g.e., s.9-23.

¹⁹⁰ a.g.e., s.15-16.

¹⁹¹ a.g.e., s.XI, 9.

Nutuk'a ilk tepki ve itiraz tespit edilebildiği kadarıyla, Çürüksulu Mahmut Paşa'dan¹⁹² gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unda Çürüksulu Mahmut Paşa'yı bir beyanatından¹⁹³ dolayı eleştirmiştir. Onun, Çürüksulu Mahmut Paşa'yla ilgili sözleri gazetelerde yayınlanır yayınlanmaz,¹⁹⁴ Çürüksulu Mahmut Paşa da, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek ondan sözlerini düzeltmesini istemiştir.¹⁹⁵ Çürüksulu Mahmut Paşa'nın bu telgrafına CHF Katib-i Umumisi (Genel Sekreteri) Saffet Bey (Arıkan) cevap vermiş¹⁹⁶ ve bu cevap gazetelerde yayınlanmıştır. Saffet Bey Nutuk'un eklerini oluşturan belgeler yayınlandıktan sonra gerçeklerin daha iyi anlaşılacağı şeklinde bir cevap vermiştir.

Bu arada gazetelerde, “*Gazi Hazretlerinin kongredeki beyanatu gayr-i kabil tereddüd-ü esasata müsteniddir*”¹⁹⁷ ve “*Gayr-i kabil tekzip vesikalara müstenid bulunan büyük Gazi'nin tarihi beyanatının hiçbir noktası red ve cerh edilemez*”¹⁹⁸ manşetleri yer almış ve Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unda belirttiği, Çürüksulu Mahmut Paşa'nın söz konusu beyanatu da yayınlanmıştır. Yine benzer yayın

¹⁹² **Çürüksulu Mahmut Paşa (1863–1931)**, 1885'de Topçu sınıfından Harp Okulu'nu, 1888'de de Harp Akademisi'ni bitirdi. 24.1.1913–3.3.1914 tarihleri arasında Bahriye Nazırlığı yaptı. Ayrıca Nafia Nazırlığı (1914), Balkan Savaşı'nda Kolordu Komutanlığı ve İstanbul Konferansı'da delege (1913) olarak görev yaptı. Müşir Topal Osman Paşa'nın damadıdır. Önelçin, **a.g.e.**, s.46; Bayrak, **a.g.e.**, s.77.

¹⁹³ Çürüksulu Mahmut Paşa bu beyanatını Bosphor Gazetesi'ne vermiştir. Paşa, beyanatında, Ermeniler lehine toprak tavizinde bulunulabileceğini söyler. Beyanat için bkz.: **Tasfir-i Efkâr** 31 Teşrinievvel 1919; Mustafa Kemal, **Nutuk (Vesikalar)**..., s.200-201; T.T.K.N., C.3, s.1676-1678.

¹⁹⁴ **Milliyet** 18 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 18 Teşrinievvel 1927.

¹⁹⁵ “Beyoğlu 19: (**Vakit**) gazetesinde Nutuk riyasetenahilerine atfen ihtihzarat-ı sulhiye komisyonunda bulunduğum esnada gazetelere hükümetin Şarkta Ermenistan lehine tavizat-ı arziyede bulunacağını vaat ve ifade eder sözlerde bulunduğumu ve zat-ı devletlerinin ikaz ve takbihi mütezammın telgraf çektiklerini okudum. Müttehir oldum Şark vilayetleri hakkında yegane beyanatım 24 Mart 1919 tarihli İstiklâl gazetesinde münderic olup şekl-i hazırım tamamen veya kısmen tadili maddeten müstehildir. Milletın hukuk-u millîye mukaddesini terk veya fedaya asla razı olamayacağı ve ila'-nihaye her türlü fedakarlığı ihtiyardan çekinmeyeceği ibaratu aynen müserrehtir. Komisyonunda memuriyetim esnasında ne komisyon namına ve ne kendi namına gazetelere beyanatta bulunduğum yoktur. Zat-ı devletlerinden telgraf aldığımı derhatır edemiyorum. Hayat ve mesleğim, memleketimizin selameti uğrındaki mesaim ve ayandaki beyanatım isnat ve esami redde kâfidir. Nezd-i fehimanelerinde husule geldiğini teessüfle gördüğüm bu yanlış zehabın tashihi ricasına cüret eylerek arz ve tazimat eylerim efendim hazretleri”. Kabataş, sabık-ı ayandan Çürüksulu Mahmut, **Vakit** 23 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 23 Teşrinievvel 1927.

¹⁹⁶ “Fırkamızın büyük kongresinde umumi reisimiz Gazi Hazretlerinin beyanatları üzerine çektiğiniz telgraf alındı. Vesaik kariban neşrolunduğu zaman Gazi Hazretleri'nin beyanatlarının gayr-i kabil tereddüt-ü esasata müstenid olduğu ve hatta daha ağır mevzular üzerinde ne kadar müsamahakâr buldukları görülecektir efendim”. Cumhuriyet Halk Fırkası Katib-i Umumisi Saffet. **Vakit** 23 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 23 Teşrinievvel 1927.

¹⁹⁷ **Cumhuriyet** 23 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 23 Teşrinievvel 1927.

¹⁹⁸ **Hakimiyet-i Millîye** 23 Teşrinievvel 1927.

organlarında Çürüksulu Mahmut Paşa'nın bu konuda haksız olduğuna dair köşe yazıları yazılmıştır.¹⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'un da, Halide Edip Hanım ile ilgili de bir takım iddialarda bulunmuştur.²⁰⁰ O sırada yurt dışında bulunan Halide Edip Hanım ise Mustafa Kemal Paşa'nın, eşi Adnan Adıvar ve kendisi hakkında bir takım yanlış değerlendirmelerde bulunduğu iddiasıyla "Times" gazetesine bir mektup göndererek cevap vermiştir. Halide Edip Hanım mektubunda, Mustafa Kemal Paşa'nın "Amerikan himayesi meselesini" yeniden ortaya atarak, sanki kendilerinin Türkiye'nin bağımsızlığını feda etmeye hazır insanlar gibi gösterildiklerini belirtmiştir. Halide Edip Hanım'ın cevabı bununla sınırlı kalmamış ve üslubu savunma durumundan çıkararak saldırı ve suçlama niteliğine dönüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir takım iddialarda bulunan Halide Edip Hanım, O'nu protesto ettiğini söylediği mektubuna şu satırlarla son vermiştir. "Lincoln'nin dediği gibi bazı kimseleri daima ve herkesi muvakkaten elde etmek kabil ise de herkesi her zaman elde etmeğe imkân yoktur".²⁰¹

Halide Edip Hanım'ın bu mektubuna CHF Genel Sekreteri Saffet Bey imzasıyla, gerçeklerin Nutuk'un içerik ve vesikalarının tamamen okunduğunda ortaya çıkacağını belirten kısa bir tekzip gönderilmiştir.²⁰²

Halide Edip Hanım'ın, bu tavrı Türk basınına da yansımış, basın ona karşı da, Çürüksulu Mahmut Paşa'ya gösterilen tepkiye benzer bir tutum sergileyerek, CHF ileri gelenlerinin açıklamalarını manşetlerine taşımışlardır.²⁰³

Adnan Bey'de, Nutuk'un söylenmesinden yaklaşık bir yıl sonra, 29 Eylül 1928'de "The Daily Telegraph" gazetesinde bir makale yayınlamıştır. Makalede

¹⁹⁹ Mahmut, "Çürüksulu Paşa", **Hakimiyet-i Millîye**, 24 Teşrinievvel 1927; Hakkı Tarık, "Mahmut Paşa'nın Telgrafı", **Vakit**, 24 Teşrinievvel 1927.

²⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip Hanım'ın Sivas Kongresi öncesinde Amerikan mandası istediğini belirtmiştir. Bkz.: O.N., s.56-60; T.T.K.N., C.I, s.128-132; A.A.M.N., s.66-68.

²⁰¹ Şimşir, **Atatürk'ün Büyük...**, s.24-25.

²⁰² "Doktor Adnan Bey'in zevcesi Halide Edip Hanım'ın 21 Teşrinievvel 1927 tarihli Times'da intişar eden mektubu görülmüştür. Hakiki hadisetin cerayarı Halide Hanım'ın mektubunda tehattur ve zikrettiklerine asla tevâfuk etmediğini nutkun mündericatu ve vesaiki aynen okunduğu zaman anlaşılacağını ve kendilerine de hakiki hadiseti tehattur ettireceğini ümit ediyorum". **Hakimiyet-i Millîye** 29 Teşrinievvel 1927.

²⁰³ "Halide Hanım'ın tahrifatı. Halide Hanım Times'de Gazi Hazretleri'nin tarihi beyanatındaki vekayi tahrife kalkıştı. Nutuk'un mündericatu ve vesaiki okununca hakiki hadisetin Halide Hanım'ın verdiği gibi olmadığı görülecektir". **Hakimiyet-i Millîye** 27 Teşrinievvel 1927.

doğrudan Nutuk'tan bahsedilmemiş, Mustafa Kemal Paşa'ya ve rejime yönelik suçlamalara yer verilmiştir.²⁰⁴

Nutuk'a ilk anda tepki gösterenler arasında Rauf Bey de vardır. Rauf Bey "The Times" gazetesine bir yazı göndererek, burada arkadaşlarını ve kendisini savunmuştur.

Rauf Bey yazısında, Mustafa Kemal Paşa'nın, kendisini ve arkadaşlarını, saltanatı desteklemek, ülkeyi anarşiye götürmek ve kurdukları TCF'den dolayı gericiilik ve Kürt isyanını çıkarmakla suçladığını belirttikten sonra, Milli Mücadele'de, Türk ordusunu zafere götüren Mustafa Kemal Paşa'nın bir diktatörlük kurmak için bu saygınlığından yararlandığını ileri sürmüştür.

Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'u söylemekle, yaptığı eylemleri meşrulaştırmaya çalıştığını belirterek, onu olayları saptırmakla suçlamıştır. Rauf Bey, diktatör olarak nitelendirdiği, Mustafa Kemal Paşa'nın izin vermesi durumunda, tüm gerçekleri Türk basınında yayımlayabileceğini de açıklamıştır.²⁰⁵

Rauf Bey'in daha sonra hatıraları da yayınlanacaktır. Bu hatıralar ilk kez 1962/1963 yıllarında, "Yakın Tarihimiz" adlı dergide yayınlanmıştır.²⁰⁶

Halide Edip Hanım ve Rauf Bey'in Nutuk'ta kendileriyle ilgili yer alan ifadelerle hemen cevap vermeleri ve bu cevapların son derece sert olması beklenmedik bir olay değildir. Çünkü Halide Edip ve eşi Adnan Bey ile Rauf Bey, o tarihlerde Mustafa Kemal Paşa ile düştükleri görüş ayrılıkları nedeniyle yurt dışında bulunmaktaydılar. Tek parti uygulamasının bulunduğu ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte olduğu bir dönemde, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ve politikalarına yönelik eleştirilerin yurt içinden yapılabilmesi oldukça zordu. Bu nedenle Nutuk'a ve burada söylenenlere karşı ilk eleştiriler, genel olarak yurt dışında bulunan muhaliflerden gelmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ve iktidarla anlaşmazlığa düşmesine karşın, yurt içinde kalan kişilerin Nutuk'a cevap vermeleri için biraz zamanın geçmesi gerekmiştir. Bu cevaplara bakıldığında, Takrir-i Sükûn Dönemi'nin sona erdiği ve belli bir yumuşamanın başladığı yıllara denk geldiği görülür.

²⁰⁴ Şimşir, *Atatürk'ün Büyük...*, s.31-32.

²⁰⁵ *The Times* 2.11.1927.

²⁰⁶ *Yakın Tarihimiz*, C.I-IV, İstanbul, 1962–1963; Rauf Bey (Orbay)'in bunun dışında anıları yoktur. Bu anılar sonradan "Cehennem Değirmeni", adıyla yeniden yayınlanmıştır.

Bu yargıyı güçlendiren en çarpıcı örnek Kâzım Karabekir Paşa'dır. Kâzım Karabekir Paşa, Nutuk'ta kendisi hakkında bir takım suçlamalar bulunmasına karşın, Nutuk'un söylenmesinden hemen sonra, hiçbir yorum yapmadığı gibi, herhangi bir polemige de girmemiştir. Ancak 1933 yılında, "Milliyet" gazetesinde, "Ankaralının Defteri" köşesinde, yayınlanan tefrikanın, 27 Nisan 1933'deki yazısında "Millîci İmzası" ile bir yazı yer almıştır. "Tek Cepheye Sadakat Böyle mi Olur?" başlıklı yazıda, Celeleddin Arif Bey ile Hüseyin Avni Bey'in (Ulaş) Erzurum'daki faaliyetleri sırasında, Erzurum'da ordu ambarlarında suistimal yapıldığına dair bir iddia ortaya attıkları ve Vali Kâzım Paşa'nın (Dirik) da görevden alınmasını istedikleri belirtilmiş, bu arada, Kâzım Karabekir Paşa'nın da, önceleri Celeleddin Arif Bey'in önerilerini benimserken, daha sonra bu önerilere karşı çıktığı söylenmiştir.²⁰⁷

Bu tip yazıların, kendilerinin millet gözünde iyice düşürülüp, iktidar alternatifi olmaktan uzaklaştırılmak amacı ile yazıldığına inanan²⁰⁸ Kâzım Karabekir Paşa, gazeteye bir mektup göndermek suretiyle bu yazıya cevap vermiştir. Söz konusu yazının Nutuk'ta da dile getirildiği düşünüldüğünde, Kâzım Karabekir Paşa'nın *Milliyet* gazetesinde yayınlanan bu mektubu, aynı zamanda Nutuk'taki ifadeler için de bir cevap niteliği taşımaktadır.

Kâzım Karabekir Paşa mektubunda, Celeleddin Arif Bey konusuyla ilgili iddiaları cevaplandırırken, araya Milli Mücadele'deki kendi rolünü de sıkıştırmış ve kendisinin Milli Mücadele'ye ön ayak olduğunu belirtmiştir.²⁰⁹ Böylelikle olay Nutuk'a cevap şekline dönüşmüştür.

²⁰⁷ *Milliyet* 27.4.1933; bu yazıda anlatılanlar, daha geniş bir şekilde Nutuk'ta da yer almaktadır. Bkz.: O.N., s.295-305; T.T.K.N., C.II, s.632-654; A.A.M.N., s.322-333.

²⁰⁸ Kâzım Karabekir Paşa'nın bu konudaki düşüncesi şu şekildedir: "Gazi'nin ağır rahatsızlanmış bir zamanında, bu devrin devamıyla saadetlerini temin edecek bazı adi ruhlu insanlar, kendisine müracaatla, tabii lazımı kadar dualardan sonra, bir felaket zuhurunda kimin etrafında toplanmaları lazım geldiğini sormuşlar. Gazi'de "Budalalar, siz uyuyorsunuz, muhalifler sinsi sinsi milletin ruhunda yaşıyor. Benden sonra Karabekir vaziyete hakim olacaktır" demiş. Böylece muhaliflerin millet gözünden düşürülmesi için İstiklâl Harbi'nde bir iş görmediklerini ve hatta muhalefet bile ettiklerini daha canlı bir surette ve şahıslarımıza geçit resmi yaptırılarak istikbalimizin bitirilmesine karar verilmiş. Bu işi *Milliyet* gazetesi sahibi Mahmut Bey üzerine almış". Kâzım Karabekir, *Bir Düello ve Bir Suikast*, 5. baskı, İstanbul, 2000, s.14-15.

²⁰⁹ *Milliyet* 5.5.1933.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu mektubu, ertesi günkü *Milliyet* gazetesinde cevaplandırılmıştır.²¹⁰ Daha sonraki günlerde bu mektupla ilgili yorumu sorulan, Mustafa Kemal Paşa'da dolaylı olarak Kâzım Karabekir Paşa'ya cevap vermiştir. Mustafa Kemal Paşa mektupta yazılanlarla ilgili bir polemige girmemiş ve biraz da alaycı bir ifadeyle “*Bu mektubu yazan üzerine akıl doktorlarının dikkat nazarını celbederim*”²¹¹ demiştir. Yaşanan bu olay Kâzım Karabekir Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'yı, basın aracılığıyla da olsa Nutuk'un söylenmesinden sonra ilk kez karşı karşıya getirmiştir.

Kâzım Karabekir Paşa'nın *Milliyet* gazetesinde bundan sonra yedi mektubundan, altısı yayınlanmıştır.²¹² 18 Mayıs 1933'te *Milliyet* gazetesinde “*Siirt Mebusu Mahmut*” imzasıyla çıkan bir yazıda, Kâzım Karabekir Paşa'nın artık gazeteye mektup göndermeyeceği açıklanmıştır.²¹³ Kâzım Karabekir Paşa'nın gerekçesinin de daha önce göndermiş olduğu 15 numaralı vesikadaki bir yerin gazetede yayınlanmaması olduğu ifade edilmiştir. Haberin devamında gazetede yayınlanmayan bu kısmın dış siyasetle ilgili olduğu ve dolayısıyla memleketin yüksek menfaatlerine aykırı görüldüğü için çıkarıldığı belirtilmiş, yazının sonunda ise Kâzım Karabekir Paşa'nın bu kararı karşısında, artık kamuoyunu da rahatsız etmeye başlayan bu tartışmaya son verileceği bildirilmiştir.

Kâzım Karabekir Paşa'nın belirttiğine göre ise gazeteye 15.5.1933 tarihinde bir telgraf çekerek 15 numaralı vesikanın yayınlanmasından sonra cevap vereceğini bildirmiş²¹⁴ ve bu telgrafına karşılık olarak *Milliyet* gazetesinden kendisine elden bir

²¹⁰ *Milliyet* 6.5.1933.

²¹¹ Mustafa Kemal Paşa'nın, Kâzım Karabekir Paşa'ya verdiği cevap şu şekildedir: “Gazi Hz., Karabekir Paşanın mektubu hakkındaki intibalarını bir cümle ile ifade buyurdular. Falih Rıfki Bey'in, mektubun kendileri tarafından görülmüş olup olmadığına dair olan sualine Gazi Hazretleri kısaca şu cevabı vermişlerdir.

—Okudum.

—Bu hususdaki intibamızı sormaklığımıza müsaade buyurur musunuz?

Sualine de:

—Evet. Bu mektubu yazan üzerine akıl doktorlarının dikkat nazarını celbederim.

Cevabını vermişlerdir”. *Milliyet* 8.5.1933.

²¹² En son mektubu 15 Mayıs 1933'te yayınlanmıştır. *Milliyet* 15 Mayıs 1933; bu arada Kâzım Karabekir Paşa birinci mektubundan sonraki mektuplarını diğer gazetelere de göndermiştir.

²¹³ *Milliyet* 18.5.1933.

²¹⁴ Kâzım Karabekir'in gazetelere çekmiş olduğu telgraf şöyledir:

“*Milliyet, Akşam, Cumhuriyet, Son Posta Gazetesine, Vakit Telgraf;*

Bu günkü gazetenizde 14 numarayı takip eden 15 numaralı vesikanın neşredilmediğini gördüm. Bu vesika ile vaziyet kavranacağı için, mektuplarınıza cevabımı bunun neşrinden sonra vereceğim”. 15.3.1933. Erenköy. Kâzım Karabekir. Karabekir, *Bir Düello...*, s.72.

mektup gönderilmiştir. Mektupta, “*Vesika devletin Rusya ile münasebeti ve siyaset-i hazırasıyla alakadar olduğundan neşredilememiştir*”²¹⁵ denilerek bunun yayınlanmasının bir sorumluluk doğuracağı belirtilmiş ve gazetenin sütunlarının kendisine hala açık olduğu söylenmiştir. Kâzım Karabekir Paşa’nın iddiasına göre gazete, yedinci mektubunu yayınlamayacaktır. Bunun üzerine Paşa, *Milliyet* gazetesine bir mektup daha yazarak bu işi sürdürmek istediğini belirtmiş,²¹⁶

buna karşın gazeteden bir daha cevap alamamıştır.²¹⁷

Yaşanan tartışma bu şekilde sona ermemiş, Kâzım Karabekir Paşa’nın belirttiğine göre, iki cilt halinde, üç bin nüsha olarak yayınlamayı düşündüğü *Türk’ün Ulu Tarihine Büyük Hürmetlerimle İstiklâl Harbimizin Esasları*²¹⁸ kitabının baskısı bitmiş; birinci cildi devlet görevlileri tarafından matbaadan alınarak Topkapı dışındaki kiremit ocaklarında yakılmış ve böylelikle yayınlamasına izin verilmemiştir. Ayrıca, Kâzım Karabekir Paşa’nın evine de bir baskın düzenlenerek, evindeki dört çuval dolusu evraka el konulmuş, kitabın Kâzım Karabekir Paşa’daki nüshaları aranmıştır.²¹⁹

Sözü edilen bu kitabın bir baskısı da Mustafa Kemal Paşa’ya verilmiştir. Kitabı okuyan Mustafa Kemal Paşa’da “*Not*” başlığı altında, Kâzım Karabekir’in yazdıklarına kendi el yazısı ile 9 sayfa tutan cevaplar vermiştir.²²⁰

Kâzım Karabekir Paşa’nın bu kitabı, 1951 yılında tekrar basılmıştır. Bu arada Karabekir Paşa, yakılan kitabının daha da genişletilmiş halini, *İstiklâl Harbimiz* adı altında yeniden hazırlamış, bu kitapta ancak 1960 yılında basılabilmıştır. Bu kitapla ilgili de dava açılmış, ancak yargılama sonucunda dava düşmüştür.²²¹ Ayrıca

²¹⁵ a.g.e., s.72-73.

²¹⁶ “Gazete sütunlarınızın yazılarıma açık olduğunu bildirmenize karşın, mektuplarımı dercetmediğinizi teessürle gördüm. Tarihi hakikatlerin tezahürü için gönderdiğim yedinci mektubumun dercini rica ederim. Bunu dercettiğiniz takdirde, şimdiye kadar sorduğunuz suallerin cevaplarını göndereceğim efendim”. Selam. Erenköy 25.5.1933. Kâzım Karabekir. Karabekir, **Bir Düello...**, s.79.

²¹⁷ a.g.e., s.80.

²¹⁸ Kâzım Karabekir, **Paşaların Hesaplaşması**, 4. baskı, İstanbul, b.t.y., s.29.

²¹⁹ a.g.e., s.91-150; ayrıca bkz.: Feridun Kandemir, **Karabekir’in Kitabı Niçin ve Nasıl Yakıldı?**, İstanbul, 1955, s.54 v.d.

²²⁰ Bu cevaplar için bkz.: Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, İstanbul, 1995, s.370-382; Uğur Mumcu, **Kâzım Karabekir Anlatıyor**, İstanbul, 1990, s.28-36.

²²¹ Mumcu, a.g.e., s.9; Kâzım Karabekir’in yazdıkları ancak ölümünden sonra basılabilmıştır. Çünkü Paşa 26 Ocak 1948’de geçirdiği bir kalp krizi sonucu vefat etmiştir. Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C.I, İstanbul, b.t.y., s.9; Kitap hakkında 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar

Kâzım Karabekir Paşa, orijinal Nutuk'unun kenarlarına da bir takım cevaplar yazmıştır.²²²

Mustafa Kemal Paşa'nın vefatından sonra İsmet Paşa'nın “*barış politikası*” sonucunda, İstanbul'dan milletvekili seçilen Kâzım Karabekir Paşa²²³ 1939'da, Nutuk'la ilgili yine bir tartışma başlatmak istemiş ve bu amaçla *Tan* gazetesine bir mülakat vermiştir. 2 Nisan 1939 tarihli *Tan* gazetesi, “*General Kâzım Karabekirle Bir Mülakat*” başlığı altında, Kâzım Karabekir Paşa ile bir görüşme yapıldığını ve bunun bir kaç gün devam edeceği haberini vermiştir.²²⁴

Nitekim ertesi gün, gazetede Kâzım Karabekir Paşa ile yapılan mülakat yayınlamıştır. Kâzım Karabekir Paşa mülakatta, Mustafa Kemal Paşa'yı, dönemini ve Nutuk'u hedef alan bazı suçlayıcı sözler kullanmıştır.²²⁵ Bunun üzerine bu mülakat, büyük bir tepki görmüş ve gazete, Karabekir Paşa ile yapılan mülakatı durdurmuştur.²²⁶

---

hakkındaki Kanuna muhalefet suçlaması ile dava açılmış, dava, ancak 1968 yılının Kasım ayında son bulmuştur. Koçak, “*Nutuk ve Diğerleri...*”, s.147.

²²² Bu cevaplar için bkz.: Kâzım Karabekir, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar**, C.1-12, İstanbul, 1977, 1997; Kitabın, “yayıncının Notu” bölümünde, “Bu eser ise Paşa'nın 1933 baskılı Orijinal Osmanlıca Nutuk'unun kenarlarına notlar düşerek cevaplar verdiği eserin Türkçeye çevrilmiş halidir” denilmektedir. Nutuk'un, Mustafa Kemal Paşa döneminde 1928 yılında Osmanlıca ilk baskısından sonra, 1934 ve 1938 yıllarında Latin harfleriyle bastırıldığı düşünüldüğünde, 1933 yılı orijinal Osmanlıca Nutuk'un olması mümkün görünmüyor. Kitapta belirtilen 1933 yılı bir baskı hatası olsa gerek.

²²³ Cemil Koçak, “*Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/Millî Şef*”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, s.s. (119–137), İstanbul, 2001, s.136.

²²⁴ **Tan** 2 Nisan 1939.

²²⁵ Kâzım Karabekir Paşa kendisiyle yapılan mülakatta şunları söylemiştir: “Matbuatın, yakın vakte kadar çok defa sırf reiskârı memnun etmek gayretini güttüğünü söylemeye mecburuz ve sırf bu gayretle hadiseti ve birçok tarihi vakayı inkâr edecek kadar ileri de gitmişlerdir.” “...Büyük Nutuk'ta da üzerinde ehemmiyetle durulması icap eden haksızlıklar ve yanlışlıklar mevcuttur”. **Tan** 3 Nisan 1939.

²²⁶ *Tan* Gazetesi adı geçen mülakatın durdurulmasını şu şekilde açıklamaktadır: “Türk gençliğinin Vakur Hassasiyeti Takdire Şayandır. General Kâzım Karabekirin, dün gazetemizde çıkan beyanatı üzerine 20–25 kadar Üniversite talebesi, matbaamıza gelerek teessürlerini bildirdiler ve bu beyanatın müteakip kısımlarını neşretmememizi rica ettiler, Gençler, dediler ki: “Atatürk'ün” hatırası kalplerimizde çok canlı bulunduğu bir anda ve gözlerimizin yaşı daha henüz kurumamışken bu şekilde yazıların neşrini çirkin buluyor ve kabul etmiyoruz. Biz Kemalist rejimin gençleriyiz ve kurtarıcımızın hatırasına hürmet edilmesini istiyoruz. Türk gençliğinin gösterdiği bu temiz, asil ve vakur heyecan bizi çok sevindirdi. Bu heyecan Türk gençliğinin Atatürk'ün millete bıraktığı, başta Millî Şef olduğu halde bütün milletin titizlikle takdis ve takip ettiği eserin en büyük garantisini teşkil ettiğini göstermesi itibarıyla sevinmemek mümkün değildir. Yalnız şurasını tasrih etmek mecburiyetindeyiz: Gazete, sütunlarında her çıkan yazı ile bir fikirde olamaz. Biz fikirlerimizi mülakatın intişarından sonraya bırakmıştık. Çünkü Atatürk'ün memlekete miras bıraktığı ve gençliğe emanet ettiği inkılabı sadık kalmağa and içenlerinden biri de Tan'dır. Ve Tan bütün neşriyatıyla bu yemini yerine getirmeye çalışmaktadır. Yalnız geçenlerde gazetemizde Erzurum'un kurtuluşu hakkında çıkan bir yazı üzerine General Kâzım Karabekir'in hatıratını neşreden Yeni Sabah Gazetesi bize sert bir lisanla hücum

Kâzım Karabekir Paşa'nın, *Tan* gazetesine verdiği mülakat CHP meclis grubunda da ele alınmış ve bu olayda Kâzım Karabekir Paşa'nın kendisiyle ilgili yapılan eleştirileri cevaplayıp, Mustafa Kemal Paşa'ya olan sevgi ve hürmetini belirtmesiyle²²⁷ kapanmıştır.

Kâzım Karabekir Paşa'nın konuyla bağlantılı bir diğer girişimi de, kendisinin Milli Mücadele tarihi ve inkılaplar üzerine yazılan eserler ve bunlardaki yanlışlıkların düzeltilmesi için çeşitli tarihlerde yaptığı müracaatlar olmuştur. Onun bu müracaatları neticesinde, kendisinin 26 Mart - 9 Nisan 1945 tarihleri arasındaki çeşitli günlerde, o dönemin Milli Eğitim Bakanı, Hasan Ali Yücel ile İnkılap Enstitüsü Müdürü Enver Ziya Karal'a konferans vermesi kabul edilmiştir. Bu üç kişi, Enver Ziya Karal'ın yazdığı "*Cumhuriyet Tarihi*" adlı kitabının içeriğini tartışmanın malzemesi yaparak bir takım konuları tartışmışlardır. Tartışmalarda, Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili yine bir takım suçlayıcı ifadelerde bulunmuş, kendisinin Milli Mücadele'deki rolünü belirterek, bu mücadelenin başlaması fikrinin kendisinden çıktığı konusunu ısrarla vurgulamış ve Nutuk'u eleştirmiştir.²²⁸

Nutuk'ta kendisiyle ilgili eleştirilerin yer aldığı Ali Fuat Paşa'da, Nutuk'un söylenmesinden sonra, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele ve sonrası dönemi

---

ederek hakikatleri tahrif ettiğimizi iddia etmişti. Bunun üzerine Generalle doğrudan doğruya temas suretiyle bir defada kendi mütââllarını öğrenmek istedik. Bu arzu, bu mülakatı doğurdu. Fikirler, doğrudan doğruya Generalin kendisine aitti. Yoksa Tan'ın bu fikirlerle hiç bir alakası olamazdı. Gençliğin gösterdiği bu asil hassasiyet üzerine bu mülakatları kesiyor ve karilerimizden bizi mazur görmelerini rica ediyoruz". **Tan** 4 Nisan 1939.

²²⁷ "Parti Gurubu Toplantısında General K. Karabekir Atatürk'e Sevgi ve Hürmetini Anlattı. Grup İzahatı Kâfi Gördü. General Kâzım Karabekir'in gazetemizde intişar eden beyanâtı, yalnız inkılâbın en temiz ve en asil bekçisi olan "gençlik arasında değil, memleketin her tarafında bütün halk kitleleri arasında haklı bir asabiyet uyandırdı. Daha mezarında kanı kuramamış olan en büyük Ölümüz ve Ebedî Şefimize şahsî hırslarına kapılarak dil uzatmak isteyenlere karşı bütün gençliğin ve bütün milletin uyanık ve tetikte bulunduğu anlaşıldı. Bu asabiyet, dün Ankara'da toplanan Parti grubu içtimaina da sirayet etti ve bütün mebuslar generalden bu beyanâtı hakkında izahat vermesini, bu beyanattaki maksadının ne olduğunu izah etmesini istediler General Kâzım Karabekir kürsüye gelerek Atatürk'e herkesten çok ve azamî" derecede saygı ve sevgi hisleriyle bağlı bulunduğunu, Atatürk'e dil uzatmayı aklından geçirmedigini yalnız bazı hakikatleri ifade etmek arzusu ile bu beyanâtı yaptığını söyledi. Atatürk'e sevgi ve bağlılığı hakkında uzun uzadıya izahat verdi. Parti grubu, bu izahatı kâfi görerek meselenin izamına mahal olmadığına karar verdi. Bu suretle iki günden beri bütün memleketi heyecana düşüren bu hadise kapanmış oldu". **Tan** 5 Nisan 1939; CHP Meclis grubundaki konuşmalar için bkz.: Kâzım Karabekir, **Paşaların Kavgası, (İnkılap Hareketlerimiz)**, Yay. Haz.: Faruk Özerengin, 5. baskı, İstanbul, 2000.

²²⁸ Tartışma tutanakları için bkz.: Karabekir, **İstiklâl Harbimizin Esasları...**, s.383-405; Mumcu, **a.g.e.**, s.161-163, 165-168.

içeren birçok hatırasını kitap olarak yayınlamıştır.²²⁹ Refet Bey ise bilindiği kadarıyla yaşadıklarını kaleme almamıştır.²³⁰ Söz konusu hatıratların Nutuk'un söylenmesinden ve basılmasından sonra yazıldığını ya da en azından yayın hayatına sokulduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla bunların yazılmasında ve içeriklerinin belirlenmesinde, Nutuk etkili olmuştur denebilir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Mücadele dönemindeki yakın çalışma arkadaşları hatıratlarında sadece Nutuk'ta kendileriyle ilgili yapılan suçlamalara cevap vermekle kalmamışlar; onlar da bir takım suçlama ve eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu kişilerin ortak eleştiri noktalarından biri Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresi olmuştur. Söz konusu komutanlar, Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinden rahatsız olduklarını açıkça ifade etmişlerdir.²³¹ Mustafa Kemal Paşa'nın çevresindeki kişilerin "*çıkarıcı*"²³² ve "*şakşakçı*"²³³ olduğunu ve O'nun bu kişilerin etkisi altına girdiğini ileri sürmüşlerdir.²³⁴ Bu tür eleştirilerde doğru yanlar olabileceği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sonrasında, yola farklı bir kadroyla koyulmasının da etkisinin bulunabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Ali Fuat Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya "*senin şimdi aprotların kimlerdir; bunu anlayabilir miyiz?*"²³⁵ Sorusu yeni dönemde kendi yerlerinin ne olacağını bilememe kaygısından kaynaklanmış olabilir.

²²⁹ Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları** adını taşıyan ilk anı kitabını 1953 yılında yayınladı. Bu anılar, konuya ilişkin yayımlanan ilk anılar değildir. Bunu 1955 yılında **Moskova Hatıraları** izler. **Siyasi Hatıralar** ise iki cilt halinde ve 1957 ve 1960 yıllarında yayınladı. Cebesoy, 1967 yılında **Sınıf Arkadaşım Atatürk** adlı kitabını yayınladı. Koçak, "*Nutuk ve Diğerleri...*", s.149.

²³⁰ gös. yer.

²³¹ Kâzım Karabekir, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar**, C.6, İstanbul, 1997, s.1883; Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar**, Yay. Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2001, s.277-278; Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni**, C.II, İstanbul, 1993, s.224, 242, 244-245, 248; Feridun Kandemir, **Kâzım Karabekir'in Yakılan Hatıraları Meselesinin İç Yüzü**, İstanbul, 1964, s.80-85; Mumcu, **a.g.e.**, s.157-158.

²³² Orbay, **a.g.e.**, C.II, s.224.

²³³ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, s.1882-1883.

²³⁴ Rauf Bey ve Kâzım Karabekir Paşa'nın bu konudaki yorumları şöyledir: "Ne kadar yazık ki, sulhün akdinden sonra, etraflarında peyda olan kendilerine inanarak samimiyetle değil, fakat mideleriyle bağlı menfaat düşkünü kimselerin yavaş yavaş tesirleri altında kaldıklarını üzümlük görmeye başladık". Orbay, **a.g.e.**, C.II, s.224-225.

"Tehlike büyüktü; İstiklâl Harbi'nin fedakâr ve feragatli arkadaşlarıyla Gazi'nin arasına her gün yeni, yeni insanlar giriyor ve yerleşiyordu. Ve artık İstiklâl Harbi'ndeki fikir sahipleriyle iş birliğinden ziyade, mutavaat ve akışa hazır bir zümreye rolleri verilmeye hazırlık var gibi görünüyordu". Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, s.1883.

²³⁵ O.N., s.483; TTKN., C.II., s.1058; A.A.M.N., s.537.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın gerek bir lider olarak gerekse düşünceleri açısından güçlendiği ve ölümünden sonra da bu gücünü koruduğu düşünülürse, devletin resmi ideolojisiyle ters düşmek istemeyen bu kişilerin, lideri eleştirmek cesaretini gösteremedikleri için, hedef olarak yakın çevresini seçmiş olmaları da ihtimal dahilindedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AMAÇ, KAPSAM ve NİTELİK AÇISINDAN NUTUK

I. Nutuk'un Amaç ve Kapsamı

A. Nutuk'un Söylenme Amacı

Söylendiği andan itibaren siyasal, sosyal ve akademik alanda ses getiren ve bazı kişi, grup ve kesimler için bir hareket noktası oluşturan ve temel başvuru kaynağı olarak ele alınan Nutuk, rastgele hazırlanmış bir metin değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın böylesi önemli bir söylevde bulunmasında ve ardından basımını gerçekleştirmesinde kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri vardır.

Nutuk'un sahip olduğu özellikler ve hazırlanma aşaması dahi göz önüne alındığında Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'unu ani bir karar veya bir kızgınlık neticesinde alelacele hazırlamadığı görülür. Gerçi Nutuk'un çok kısa bir sürede hazırlandığı iddia ediliyorsa da, zaman kavramı, metnin niceliği ve hazırlayan kişinin konumu gözönünde tutularak ele alınmalıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi ve askeri nitelikleri çerçevesinde düşünüldüğünde, böylesi uzun ve kapsamlı bir metnin bu denli kısa bir sürede hazırlanmış ve sunulmuş olması kesinlikle sürpriz değildir. Burada Nutuk'un acele değil, hızlı ve seri bir çalışmanın ürünü olduğunu söylemek en doğru ifade olsa gerek.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u hazırlarken kesinlikle tek bir amacı gerçekleştirmeye yönelmemiştir. Bu nedenle "*Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u söylemekteki amacı ne idi?*" Sorusuna cevap aranırken çok yönlü ve geniş kapsamlı düşünmekte yarar vardır. Buna cevaplar aranırken, Nutuk'un öncesinde, ülkede yaşanan ve çoğunluğunu siyasal ve sosyal gelişmelerin oluşturduğu bir takım olaylar da hatırlanmalı, özellikle muhalefet ve CHF'deki değişim gözardı edilmemelidir. Çünkü Nutuk'un söylenmesinde ve içeriğinin oluşmasında, yaşanan bu siyasi ve sosyal gelişmelerin ve diğer bazı olayların etkisinin olduğunu ileri sürmek hiç de abartılı bir iddia değildir.

Nutuk üzerine araştırma yapanların tespitlerine bakıldığında, birçok araştırmacının Nutuk'un siyasi gerekçelerle hazırlandığı ve böylelikle Mustafa

Kemal Paşa'nın, “*muhalifleriyle hesaplaşmak*”,²³⁶ “*gerçekleştirilenlerin savunmasını yapmak*”²³⁷ ve “*milletine hesap vermek*”²³⁸ gibi bir takım amaçlarına ulaşmayı hedeflediği konusunda neredeyse hem fikir oldukları görülür.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu bir “*bilânço çıkarmak*”,²³⁹ “*geleceğe ışık tutmak*” veya “*gelecek kuşaklara bir öğreti, bir kurtuluş yolu bırakmak*”²⁴⁰ amacıyla hazırladığını öne sürenler de vardır.

Bunlardan başka Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu hazırlama gerekçesi olarak Arar, “*1927 yılına kadar ülke içinde yaşanan bir takım siyasî çekişmeleri sona erdirip, gelecek için yeni bir dönem açmak*”²⁴¹ olduğunu söylerken, Dumont ise Mustafa Kemal Paşa'nın kendi yaptığının tarihçisi olmak ve bu şekilde de yaptıklarının saptırılmasını engellemek isteğiyle Nutuk'unu hazırladığı²⁴² ve Mustafa Kemal Paşa'nın önde gelen amacının ise “*Cumhuriyet Halk Partisi'nin başında olarak giriştiği eylemi, kendisini dinlemek üzere toplanmış delegeler önünde haklı çıkarmak*”²⁴³ olduğu kanaatindedir.

Akşin de İzmir suikastı sonrası, paşalara bazı ordu çevrelerince gösterilen bağlılık üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'deki rolünün, eski çalışma

²³⁶ Sadi İrmak, “*Nutuk'un Türkiye'deki Etkileri*”, **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s. (180-188), Ankara, 1980, s.181; Tomenendal, a.g.m., s.99-100; Selek, “*Atatürk ve...*”; Hüseyin Çerim- Kemal Kayacan, “*Büyük Nutuk Anlamı-Değeri-Öğrettiği*”, **Atatürk Türkiye'si**, Sa.: 86, s.s. (22-26), Kasım 1982, s.23; Kongar, **Atatürk...**, s.56; Tunçay, **a.g.e.**, s.183.

²³⁷ Zürcher, **Modernleşen...**, s.254; Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, 2. Basım, İstanbul, 1995, s.13, 226.

²³⁸ Tomenendal, a.g.m., s.100; Selek, “*“Nutuk” Nedir...*”; Fethi Karaduman, “*Tarih Yapanın Tarihi Yazması: Söylev (Nutuk)*” **Atatürkçü Düşünce**, Yıl: 7, Sa.: 74, s.s. (9-12), Haziran, 2000; Dankwart A Rustow, “*Devlet Kurucusu Olarak Atatürk*”, **Yavuz Abadan'a Armağan**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., s.s. (573-634), Ankara, 1969, s.622; Aydemir, **a.g.e.**, s.310; Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, 2. baskı, İstanbul, 1981, s.118 (Tunaya'nın “*Siyasal Belge Olarak “Nutuk”*”, **Kemalizm ve Türkiye**, Yıl: 5, Sa.: 52, s.s. (18-21,32), Haziran 1980 adlı makalesiyle, 15 Ekim 1977 tarihinde Cumhuriyet gazetesinin yayınladığı Söylev Özel Ek'teki “*Siyasal Belge Olarak “Nutuk”*” adlı makalesi, bu kitaptaki makalesiyle aynı); Ergün Aybars, “*Nutuk*”, **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz: Gül E. Kundakçı, s.s. (7-10), Ankara, 1999, s.7.

²³⁹ Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 3. Baskı, Ankara, 1998, s.186; Dumont, **a.g.e.**, s.12.

²⁴⁰ Tomenendal, **a.g.e.**, s.100; Emin Özdemir, “*Söylev'in Anlatı Örüntüsü*”, **Okunuşunun 50.Yılında Söylev Özel Sayısı, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi**, Sa: 314, s.s. (380-390), Kasım 1977, s.380-381.

²⁴¹ Arar, a.g.m., s.167-168.

²⁴² Dumont, **a.g.e.**, s.7-8.

²⁴³ **a.g.e.**, s.12.

arkadaşlarından daha fazla olduğunu göstermek amacıyla Nutuk'u söylediğini iddia etmiştir.²⁴⁴

22 Ekim 1927 tarihli *The Times Gazetesi*'de Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'unu, Türk kamuoyu üzerinde güçlü bir etkisi olduğu zamanda söylediğini belirttikten sonra, "yarın Kemalist delegelerden yüzlercesi geldikleri yerlere geri dönecekler ve onun söylediklerini bütün ülkede herkese tekrar edecekler" diyerek, okuma yazma bilmeyenlerin çok olduğu Türkiye'de böyle bir yöntemin birçok broşür veya kitaptan daha etkili olacağını belirtmiştir.²⁴⁵ Böylelikle *The Times Gazetesi*, Nutuk'un söyleniş amacına da ışık tutmuş ve dolaylı da olsa, Nutuk'u bir propaganda aracı olarak değerlendirmiştir. Nutuk'un söylenme amacına yönelik benzer bir değerlendirme de 1927'de İngiltere'nin Türkiye Büyükelçiliği'nde görevli olan R. H. Hadow tarafından yapılmıştır. Hadow, Nutuk'la ilgili hazırladığı raporunda "Nutuk daha çok Türkleri hedef alır. Yüce öğretmen, sadık havarilerini eğitiyor; onlar da ülkenin her yanına giderek, Türkiye'nin yeniden dirilişi haberini yayacak ve böylece, köylünün, dükkân ve toprak sahiplerinin Gazi'ye ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne olan borçlarını anlamalarına yardımcı olacaklardır" demiştir.²⁴⁶

Yukarıdakilerle aynı doğrultuda bir başka yorum ise 1927 yılında İngiltere'nin Türkiye büyükelçisi Sir George Clerk'den gelmiştir. O da 26 Ekim'de Londra'ya gönderdiği yazıda: "İlk bakışta, başarılı bir diktatörün kendi kendini övmesi gibi görünen bu olağanüstü çabayı değerlendirirken, Türkiye'nin özel koşulları göz önünde tutulmalıdır, İstanbul ve İzmir dışında, ülke dağınık biçimde yaşam süren cahil ve bilgisiz köylülerden oluşmaktadır ve onlar, Gazi'nin ülkeyi diriltmek için harcadığı çabaları zerre kadar anlamıyorlar. Dolayısıyla, Nutuk, Türk köylülerin kafalarına siyasî eğitim esaslarını en iyi biçimde yerleştirmek için planlanmış ve zamanlanmıştır. Nutuk'u dinleyen milletvekilleriyle ötekilerin, ilçelerdeki evlerine dönerek, Türkiye'nin 1919'dan beri yürütmekte olduğu savaşımı, başlıca aktörün ağzından ve o bunalımlı yıllarda onu etkileyen siyasî ideallere dayanarak anlatmaları beklenmektedir"²⁴⁷ sözlerine yer vermiştir.

²⁴⁴ Sina Akşin, *Türkiye'nin Önünde Üç Model*, İstanbul, 1997, s.26-27.

²⁴⁵ Şimşir, *Atatürk'ün Büyük...*, s.68.

²⁴⁶ Sonyel, "İngiliz Belgelerinde...", s.82.

²⁴⁷ a.g.m., s.83-84.

1927’de Avusturya’nın Türkiye büyükelçisi August Ritter Von Kral ise Mustafa Kemal Paşa’nın, Nutuk’u söylemesinde kişisel bir takım amaçlarının olduğunu belirterek, O’nun asıl amacının “*ciddi siyasal gerekçelere*”²⁴⁸ dayandığını ve böylelikle muhalefeti hareketsiz bırakmayı²⁴⁹ hedeflediği kanaatindedir. Kral’a göre, Mustafa Kemal Paşa’nın bir diğer amacı da, maruz kaldığı suikast teşebbüsleri ve ağır bir hastalık geçirmesi nedeniyle, bir önlem olarak gelecek nesillere rehber olabilecek bir eser bırakmak isteğidir.²⁵⁰

Nutuk’un niçin ve hangi amaçla söylendiği üzerindeki görüşler bunlarla sınırlı değildir. Bazı araştırmacı ve yazarlar Nutuk’un ne için ve ne amaçla söylendiği sorusunun cevabını ya da cevaplarını bizzat Nutuk’ta Mustafa Kemal Paşa’nın sözlerini irdeleyerek aramışlar ve kendilerine göre bir takım sonuçlara ulaşmışlardır.

Kimilerine göre Nutuk, geçmişte kalan bazı olayların, bir başka deyişle tarihin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla hazırlanmış bir metin iken,²⁵¹ konuyla ilgilenen bazı araştırmacılar ise Nutuk’u, Mustafa Kemal Paşa’nın ulusal varlığımız için önemli gördüğü konularda milletin ve gelecek kuşakların dikkatli ve uyanık olmasını sağlamak amacıyla hazırlanmış olduğu bir tarihi belge olarak değerlendirmişlerdir.²⁵²

Yine Mustafa Kemal Paşa’nın sözlerinden hareketle Nutuk’un amacıyla ilgili olarak bu araştırma kapsamında da bir takım tespitler yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın “*Sözlerimde isabetsizlik olmadığını, zaman ve hadisin ispat etmiş olduğuna kaniim, efendiler*”,²⁵³ “*Nitekim zaman ve vakayi beni teyit etmiştir*”²⁵⁴ ve “*Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün, cihanca, gayri kabil-i ret hakayikten görüldüğüne asla şüphe yoktur*”²⁵⁵ şeklindeki sözleri O’nun geçmişte

²⁴⁸ Tomenendal, a.g.m., s.99.

²⁴⁹ a.g.m., s.100.

²⁵⁰ **gös. yer.**

²⁵¹ Arar, a.g.m., s.165; Cihat Akçakayalıoğlu, “*Asker Gözü İle Büyük Söylev*”, **Ulus**, 10 Kasım 1966-20 Kasım 1966; Karaduman, a.g.m., s.9, Çerim-Kayacan, a.g.m., s.23.

²⁵² Arar, a.g.m., s.165, Özer Ozankaya, “*Söylev’de Sergilenen “Kurtuluş” Stratejisi*”, **Atatürkçü Düşünce**, Yıl: 4, Sa: 42, s.s. (9), Ekim 1997, s.9; Akçakayalıoğlu, a.g.m.

²⁵³ O.N., s.39; T.T.K.N., C.I., s.90; A.A.M.N., s.47.

²⁵⁴ O.N., s.41; T.T.K.N., C.I., s.94; A.A.M.N., s.48.

²⁵⁵ O.N., s.42; T.T.K.N., C.I., s.96; A.A.M.N., s.49. Bu konuda şu örneklerde verilebilir: “Bu cihetlerin mütalaasıyla verilecek hükmü efkâr-ı umumiyeye bırakırım”. O.N., s.137; T.T.K.N., C.I., s.306; A.A.M.N., s.158; “Ben, mecliste, hafi ve muhalif bir hizip keşfettikten, Meclisin mesaisinde

yaptıkları konusunda haklı çıktığını anlatma gayreti içinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Yine “*İsmet Paşa'nın gerek Erkânıharbiye-i Umumiye Riyasetinde ve gerek bilahare bilfiil cephe kumandanlığında gösterdiği liyakat ve fart-ı gayret kendisine tevcih-i vazifede isabetimi fiilen ispat etmiş bulunduğu için millete karşı ve tarihe karşı tamamen müsterihim*”²⁵⁶ şeklinde sarfettiği ifadeler de, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sırasında yapmış olduğu bir görevlendirmenin ne denli isabetli olduğunu hatırlatması açısından önemlidir.

Dolayısıyla Nutuk'un birçok yerinde rastlanabilecek bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal Paşa bazı konularda “*haklılığımı*” vurgularken, bir “*bilânço*” çıkarmış ve bu yolla milletine bir “*açıklama*” yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa milletine geçmiş yılların bir muhasebesini yapacağını Nutuk'unu söylemeye başlamadan önce, CHF kongresini açış konuşmasında da, “*Senelerden beri devam eden e'fal ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim*”²⁵⁷ diyerek açık bir şekilde belirtmiştir.

Böylelikle O, Nutuk'unda ve kongreyi açış konuşmasında söylediği bu sözlerin gereğini yerine getirmiş, geçmişte yaşanmış bir takım olayların ortaya

---

hissiyatın hakimiyetini gördükten ve hükümet heyetinin intizam-ı mesaisinin her gün, esassız bir takım sebeplerle intizamsızlığa duçar edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, tatbiki için münasip zaman intizarında bulunduğum bir fikrin tatbiki anının geldiğine hükmetmiştim. Bunu, itiraf etmeliyim”. O.N., s.486; T.T.K.N., C.II., s.1062-1064; A.A.M.N., s.540; “Muhterem Efendiler, Başkomutanlık vazifesini fiilen deruhte ettiğim zaman, meclis'e ve millete behemahal muvaffak olacağımıza dair kat'î olan kanaatimi arz ve ilân etmekle ve bu kanaatimi bütün haysiyet-i mevcudiyetimi ortaya atarak teyit eylemekle, ilk manevî vazifemi yapmış olduğumu zannederim”. O.N., s.383; T.T.K.N., C.II., s.826; A.A.M.N., s.420; “Efendiler, diğer bir vazifem de, ordu içinde, muharebe safları arasında bizzat muharebeye temas etmek ve bizzat mücadeleyi idare etmektir. Bunu da istiaatim derecesinde, hatta bir kaza neticesi olarak sol kaburga kemiklerimden biri kırılmış olmasına karşın, hüsn-i ifaya hasr-ı mevcudiyet eylediğimi zannederim”. O.N., s.383; T.T.K.N., C.II., s.828; A.A.M.N., s.420; “Muhterem Efendiler, hükümeti ve İstanbul'daki teşkilâtımız rüesasını, böyle çirkin bir cinayetin irtikâp olunmasına delâlete saik olan esbap ve müessiratın, tetkikinin cidden şayan-ı ibret netayice müncer olacağına kani bulunduğum cihettedir ki, zâhiren, ehemmiyetsiz gibi görülebilecek olan bir vak'ayı delâile ve vesaike istinat ettirerek izah ettim. Bu izahatımla enzar-ı millette vazih bir zemin-i tetkik husulüne yardım edebildiysem vicdani vazifelerimden birini yapmış olduğuma kani ve müsterih olacağım”. O.N., s.205; T.T.K.N., C.I., s.438; A.A.M.N., s.225; “Takrir-i Sükûn Kanununu ve İstiklâl Mahkemelerini, vasita-i istibdat olarak kullanacağımız fikrini ortaya atanlar ve bu fikri telkine çalışanlar oldu. Şüphe yok ki, zaman ve vakayı, bu şayan-ı nefret fikri telkine çalışanları, elbette hacil mevkie düşürmüştür. Biz, fevkalâde ittihaz olunan ve fakat kanuni olan tedbirleri, hiçbir vakit ve hiçbir suretle, kanunun fevkine çıkmak için, vasita olarak kullanmadık; Efendiler, aldığımız fevkalâde tedbirlerin tatbikına lüzüm kalmadığı görüldükçe, onların tatbikından sarf-ı nazar edilmekte, tereddüt gösterilmemiştir”. O.N., s.540-541; T.T.K.N., C.II., s.1190; A.A.M.N., s.605.

²⁵⁶ O.N., s.279; T.T.K.N., C.II., s.592; A.A.M.N., s.302.

²⁵⁷ **Vakit** 16 Teşrinievvel 1927; **A.S.D.**, C.I., s.370.

çıkardığı sonuçların bugün kendisini haklı çıkardığını kanıtlamaya çalışırken, yaptıklarını ve bunları hayata geçirme nedenlerini açıklamak gereğini hissetmiştir. Bundan dolayı Nutuk'un söylenmesi bir anlamda, yıllar sonra haklı çıktığına inanan bir önderin, bundan duyduğu sevinç ve aldığı güçle tarih önünde “*Ben haklı çıktım*” demesinin farklı bir yolu olmuştur denebilir. Bu iddiayı destekleyen bir başka örnek de, Mustafa Kemal Paşa'nın CHF kongresinde metin harici bir konuşma yaparak kendisine gönderilen para ve yapılan bağışların nasıl harcandığını belirtmiş olmasıdır.

Bu arada bir milletin hayatında rol oynamış ve onun geleceğini etkilemiş bir insan olarak Mustafa Kemal Paşa sadece kendi yaptıklarını anlatmak ve bunlarda haklılığını ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda gerek çevresindeki gerekse uzaktaki bazı insanların da doğru ya da yanlış gördüğü hal ve hareketlerine de yer vermiştir. Örneğin Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unu söylediği 1927 yılından önce Meclis'te, Başkomutanlık meselesi tartışılırken, kendisi aleyhinde konuşma yapan bir milletvekilinin konuşmasına sitem dolu bir cevap vermiştir.²⁵⁸ Yine TBMM'ne Seçim Kanunu'nun değiştirilmesiyle ilgili verilen bir önergede, milletvekili seçilebilmek için “*Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerlerin birinde doğmak veya seçim bölgesi içinde sürekli oturmak gerekir*” ifadelerinin yer alması üzerine, Mustafa Kemal Paşa, bu önergenin kendisinin milletvekili seçilmesini önlemek amacıyla verildiğini düşünerek aynı şekilde sitem dolu bir konuşma daha yapmıştır.²⁵⁹

²⁵⁸ Konuşma şu şekildedir: “Meselâ; Salih Efendi (Erzurum Mebusu), benim, Meclisin hakkını gasbettiğimi, gaspetmek istediğimi söyliyerek hakk-ı sarihimizi vermeyiz! Diye feryat etmiş. Efendiler, açık ifade edeceğim, beni mazur görünüz; her birinizin salâhiyet-i fevkalâde ile intihap olunmasına ve salâhiyet-i fevkalâdeye malik bir Meclisin teşekkülüne ve bu Meclisin, memleketin mukadderatına vâziyyet bir mahiyet iktisap etmesine çalışan, benim! Bunda muvaffak olmak için en yakın arkadaşlarımla fikir mücadelesi yaptım. Bütün hayatımı, mevcudiyetimi, bütün şeref ve haysiyetimi mehalike ilka ettim. Binaenaleyh bu, benim eserimdir. Ben, eserimi tezlil ile değil, ilâ ile muvazzafım. Salih Efendi'den hiç olmazsa, beni de kendisi kadar olsun, bu Meclisin hukukiyle alâkadar farzetmesini rica ederim. Fazla bir şey istemem. Bu mütaleadan sonra Meclisin hakkını gasbetmek sözünü tamamen Salih Efendi'ye ret ve iade ederim. Böyle bir şey mevzu-i bahs değildir ve olamaz”. O.N., s.402-403; T.T.K.N., C.II., s.874; A.A.M.N., s.443.

²⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın sitem dolu bu konuşması şu şekildedir: “Maalesef, mahall-i tevellüdüm, bugünkü hudutlar haricinde kalmış bulunuyor. Saniyen; herhangi bir daire-i intihabiyenin beş senelik mütemekkini dahi değilim. Mahall-i tevellüdüm, bugünkü hudud-ı milliyemizin haricinde kalmıştır. Fakat bu, böyle ise bunda benim kat'iyen bir kasit ve kabahatim yoktur. Bunun sebebi, bütün memleketimizi, milletimizi mahv ü muzmahil etmek istiyen düşmanların, harekâtında muvaffak olmaktan kısmen menedilememiş olmasıdır. Eğer düşmanlar, tamamen maksatlarına muvaffak olmuş olsalardı, Allah muhafaza etsin, buraya vâziulimza olan efendilerin dahi memleketleri hudut haricinde

Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'unda da 1927 yılındaki duygularını yansıtan aynı üslûpla söylenmiş benzer ifadeleri vardır.²⁶⁰ Bu konuşmaların tümünde dikkat çeken ortak özellik, Mustafa Kemal Paşa'nın haksızlığa uğradığına inandığı durumlarda, hakkını arayan ve kendisinin olaylardaki rolünü ortaya koyan bir kişilik özelliği sergilemesidir. Bu bağlamda, 1927 yılına kadar yaşanan olaylar göz önüne alındığında, özellikle de son dönemde yaşadığı suikast girişimleri ve yakın çalışma arkadaşlarının kendisine muhalefet etmesi gibi olaylar Mustafa Kemal Paşa'nın yine aynı ruh haline bürünmesine ve Nutuk'unu hazırlamasına yol açmış olmalıdır.

---

kalabilirdi. Bundan başka, bu maddenin talep ettiği şartı haiz bulunmuyorsam, yani, beş sene mütemadiyen bir daire-i intihabiyede sakin olamamış isem, o da, bu vatana ifa ettiğim hizmet yüzündendir. Eğer, bu maddenin, talep ettiği şartı ihraza çalışsaydım, İstanbul'u, kazandırmaktan ibaret olan Arıburnu ve Anafartalar'daki müdafaatımı yapmamaklığım lâzım gelirdi. Eğer ben, bir yerde beş sene oturmağa mahkûm olsaydım, Bitlis ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbakir istikametinde tevessü eden düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis ve Muş'u kurtarmaktan ibaret olan vazife-i vataniyemi yapmamaklığım lazım gelirdi; bu efendilerin talep ettiği şeraiti ihraz etmek isteseydim, Suriye'yi tahliye eden orduların enkazından, Halep'te bir ordu teşkil ederek düşmana karşı müdafaa etmemekliğim ve bugün hudud-ı millîye dediğimiz hududu fiilen tespit etmemekliğim lâzımgelirdi. Zannediyorum ki; ondan sonraki mesaim cümlelerin malûmudur. Hiçbir yerde, beş sene oturamayacak kadar sarf-ı mesai etmiş bulunuyorum. Ben zannediyorum ki, bu hizmetimden dolayı milletimin muhabbetine ve teveccühüne mashaar oldum. Belki bütün âlem-i İslâmın muhabbet ve teveccühüne mahzarım. Binaenaleyh, bu teveccühata mukabil, vatandaşlık hukukundan iskata maruz kalacağımı asla hatıra getirmezdim. Tahmin ediyorum ve ediyordum ki; ecnebi düşmanlar, bana suikast etmek suretiyle de memleketimdeki hizmetimden beni tecride çalışacaklardır. Fakat hiçbir zaman hatır ve hayalime getirmezdim ki; meclis-i âlide, velev iki üç kişi olsun, aynı zihniyette bulunabilsin. Binaenaleyh, ben anlamak istiyorum, bu efendiler; daire-i intihabiyeleri halkının ciddi olarak tercüman-ı fikir ve hissi midirler?" O.N., s.440; T.T.K.N., C.II., s.964-966; A.A.M.N., s.489-490.

²⁶⁰ Bu konuşmaların içerikleri şu şekildedir: "Son dakikaya kadar Anadolu'ya geçmek ve Ankara'ya gelmek fırsat ve tedabirinin bazı arkadaşlar tarafından tehiye ve temin olunduğu bana hikâye edilmiştir. Eğer böyle idiyse, bu zevatın Ankara'ya gelmeğe muvafakat etmeyip İngilizlere teslim olmağı ve Malta'ya gitmeği tercih eylemelerindeki sebep ve mazeret, cidden tetkika şayan görülür. Filhakika, Türkiye vaziyetinin ve akibetinin meşküke, muzlim, mühlik görüldüğü faraziyesine nazaran bu karanlık tehlike içine atılanların mahuf ve müthiş bir akıbetle karşılaşmaları vehmi, taht-ı tesirinde en nihayet herhangi bir zindanda bir müddet kalmak üzere düşmana arz-ı teslimiyeti müreccah görebilecekleri istib'at olunamaz. Maahaza, ben burada böyle ağır bir muhakeme yürütmekten içtinap ederim. Bu mütaleaya binaendir ki, bu zevatı Malta zindanlarından kurtarmak için her fırsattan istifade ederek mümkün olan teşebbüsatta bulunmaktan geri durmadım". O.N., s.258; T.T.K.N., C.I., s.548; A.A.M.N., s.280-281; "Meclis, Nurettin Paşa'nın taht-ı muhakemeye alınmasına karar verdi. Bu husus, benimle Heyet-i Vekile arasında da bir meselenin hudusunu intaç etti. Ben, Nurettin Paşa hakkında tatbik olunması talep olunan muameleye iştirak etmedim. Fevzi Paşa Hazretleri de benimle hemfikir oldu. İkimizle Heyet-i Vekile arasında tahaddüs, eden ihtilâf Meclisçe hallolundu. Mecliste, Nurettin Paşa'yı müdafaa ettim. Ağır muameleye maruz kalmaktan kurtardım". O.N., s.388-389; TTKN., C.II., s.842; A.A.M.N., s.427; "Benim teşebbüsat ve icraatımı, halkın endişesini mucip olacak mahiyette telâkki ve ilân-ı şâdümânî eden halk namına aksini, fuzuli olarak, beyan etmek, halka bu endişeleri sun'î olarak telkin için teşebbüs etmektir. «Halkın geçen tecarüpten mütenebbih olduğunu ve uyanıklık peyda ettiğini anlıyarak memnun olmalıdır; ben şahsan memnunum.» diyen Rauf Bey'e, bu vesile ile bir noktayı hatırlatmak mümkündür. Halkta, teyakkuz ve intibah hislerini inkişaf ettirmeğe ömrünü hasretmiş bir adama karşı böyle konuşulmaz ve halkta bu hassasiyetin tecellisini görmekte kendisinin benden ziyade izhar-ı memnuniyete ne hakkı ve ne de salâhiyeti vardır". O.N., s.501; T.T.K.N., C.II., s.1098; A.A.M.N., s.558.

Mustafa Kemal Paşa'nın gerek son Osmanlı Mebusan Meclisi milletvekillerine,²⁶¹ gerek Cumhuriyetin ilanından sonra bu durumu sorgulayan kişilere ve Rauf Bey'e²⁶² ve gerekse İzzet ve Salih Paşalara²⁶³ karşı yönelttiği

²⁶¹ “Efendiler, her gördüğümüz zat veyahut zevat, bizimle, fikir ve kanaatte müttehit kalarak ayrılmışlardı. Fakat İstanbul Meclisinde, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” diye bir grup teşekkül ettiğini işitmedik. Niçin?! Evet, niçin? Buna bugün cevap isterim! Çünkü Efendiler; bu grubu teşkil etmediği, vicdan borcu millet, borcu bilmek vaziyet ve kabiliyetinde bulunan efendiler, imansız idiler, cebin idiler, cahil idiler. Bundan başka, Efendiler; nankör ve hotperest idiler. Fikr-i millî ve teşkilât-ı millîyenin, kısa bir zamanda temin ettiği şeref ve mevcudiyeti istisgar ediyorlardı. Vücut bulmuş olan vaziyet ve varlığın sehlülistihsal olduğunu zan ve vehmetmekle çirkin gururlarını tatmin sevdasına düşüyorlardı. Erzurum’da, Sivas’ta telâffuz olunmuş, tespit olunmuş bir unvanı aynen kabul etmek zül olmaz mıydı?! O unvandan daha manalı unvan mı yoktu?! Evet, işittik Efendiler; varmış: “Fellâh-ı Vatan grubu”. O.N., s.224; T.T.K.N., C.I., s.482; A.A.M.N., s.247-248; Burada dikkati çeken bir diğerhusus, Mustafa Kemal Paşa’nın, sayfanın sonuna “Bililtizam şeddeli yazılmıştır” notu düşerek, “Felâh yerine isteyerek “Fellâh” yazdığını belirtmesidir. Felâh, “kurtuluş, esenlik” anlamına gelirken, Fellah ise “çiftçi, zenci, kıpti” anlamlarına gelmektedir”. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 5. baskı, Ankara, 1982.

²⁶² “Ben cumhuriyetçiyim diyenlerin, cumhuriyetin ilânı günü kaleminden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En yüksek şekl-i idare mefkûresinin cumhuriyetten başka bir şey olamayacağına kani olduğunu iddia edenlerin cumhuriyet kelimesine “bir put gibi tapmam” demesindeki mana ve maksat ne idi? Bu yazılar sahibinin maksadı, cumhuriyeti, halka sevdirmek mi; yoksa bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mı idi? “Cumhuriyet, bize şekl-i idare tahavvülü ile birlikte zihniyet tahavvülü de getiriyor mu? Heyet-i Vekileye girecek zatlara birer devlet adamı kafası hediye ediyor mu?” sözleriyle daha ilk anda cumhuriyetin kadir ve kıymetini, ehemmiyetini tenzile kalkışmak cumhuriyetçiyim diyenlerden intizar olunabilir miydi? En hafif bir rüzgârdan bile mahfuz bulundurulması lâzım gelen nevadın, onu perverde ettiğini söyleyenler tarafından, böyle hırpalanması caiz miydi?!”. O.N., s.495-496; T.T.K.N., C.II., s.1086-1088; A.A.M.N., s.551-55; “Rauf Bey, “bence, meseleyi cumhuriyet kelimesi üzerinden mütalea etmek doğru değildir”. Sözleriyle cumhuriyetten bahis dahi etmek istemiyor. Rauf Bey’in içtihadı: “Milletimizin refah ve istiklâlinin mahfuziyetini ve aziz vatanımızın tamamîyetini temin eden şeklin, en muvafık şekil olacağı merkezindedir”. Efendiler, bu sözler, tertip ettikleri soruların cevabı mıdır? Rauf Bey’e sorulduğu yazılan: “Hangi şekl-i hükümet en muvafıktır?” suali midir? Sual; dediğim gibi olsaydı, o zaman, Rauf Bey’in bu ifadesi münasip bir cevap olabilirdi. Fakat ondan sonra da, Rauf Bey’e şöyle bir soru tevcih etmek lâzımdı: Tasavvur ettiğiniz şeklin adı yok mudur? Şekl-i cumhuriyet, milletin refah ve istiklâlini, vatanın tamamîyetini temin eden en muvafık şekil değil midir? Eğer öyle ise uzun sözleri bir tarafa bırakarak “içtihadım, en muvafık şeklin, şekl-i cumhuriyet olduğu merkezindedir” deyiver de mugalâttan kurtulalım. Çünkü mevzu-i bahsolan, Millet Meclisince taknin ve ilân olunan cumhuriyettir. Maksudumuz, bu ilân olunandan daha muvafık bir şekil olduğunu ima ve işaret etmek ise onu da söyleyiniz! O tercih ettiğiniz şekil ne olabilir?”. O.N., s.498; T.T.K.N., C.II., s.1092-1094; A.A.M.N., s.555.

²⁶³ **Salih Paşa (Salih Hulusi Kezrak, 1864-1939)**, 1888’de Harp Akademisi’ni kurmay yüzbaşı olarak birincilikle bitirdi. Eğitim ve öğrenim için gönderildiği Almanya’da 3,5 yıl kaldıktan sonra yurda döndü. Harp Okulu’nda öğretilenlik yaptı. 1897 Türk -Yunan Savaşı’nda Kolordu Kurmay Kurulu’nda görev aldı. Albay rütbesindeyken, Şam’a sürülen Müşir Fuat Paşa (deli)’nin damadı olduğu için 1902’de Diyarbakır’a, sonra Sivas’a sürüldü. 1908 Meşrutiyet’ten sonra İstanbul’a döndü. Ferik rütbesiyle 2. Ordu Komutanlığı’na atandı. Bir süre sonra Ayan Meclisi üyesi oldu. Meşrutiyet kabinelerinde Bahriye Nazırlığı Nafia Nazırlığı görevlerinde bulundu. Ali Rıza Paşa’dan sonra, 8 Mart 1920’de sadrazam oldu. 2 Nisan’da sadrazamlıktan istifa etti. Yerine geçen Damat Ferit Paşa, Milli Mücadele’ye taraftar olduğu gerekçesiyle, hakkında soruşturma açtırmışsa da, kabine düştüğünden takibattan kurtuldu. Son olarak Ahmet Tevfik Paşa (Okday) kabinesinde yine Bahriye Nazırlığı yaptı. Önelçin, **a.g.e.**, s.168-169.

suçlamalarda²⁶⁴ ele aldığı konuları anlatırken kullandığı üslûp ve hesap sorar tarzda oluşturduğu soru cümleleri de Nutuk'un siyasi nedenlerle ve muhaliflerle hesaplaşmak amacıyla yazıldığı yargısını doğrular niteliktedir. Yine Nutuk'un CHF'nin kongresinde ve polemikçi bir üslûbla söylenmiş olması da bu yargıyı güçlendirir. Ayrıca içerik analizi ile ilgili sonuçlar da göz önüne alındığında (T.15.16.18.21) burada özellikle hesap sorar tarzda sorguladığı kişilerin büyük bir çoğunluğunun meclisteki muhaliflerden oluşmasından hareketle, Nutuk'un söylenmesinin en temel amacının siyasi olduğu ve Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk aracılığıyla geçmişle ve muhalifleriyle hesaplaştığı iddia edilebilir.

Mustafa Kemal Paşa, böyle davranmakla geçmişte Milli Mücadele hareketine ve kendisine zorluk çıkaran, yıpratmaya çalışan ve doğal olarak muhalefetin

²⁶⁴ “Efendiler, İzzet ve Salih Paşalar aylarca Ankara’da oturdular. Millî prensiplerimizi kabul etmeleri şartıyla, kendilerine millî hizmet ve vazife, vermeğe müheyya idik. Temayül etmediler. Bir defa olsun Meclis-i Millî'nin kapısından içeri ayak basmadılar. Fakat herhalde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vazettiği kanunlardan haberdar bulunuyorlardı. Bu kanunlar ahkâmını ve Millet Meclisi'nin ve Hükümetinin İstanbul'a karşı taayyün etmiş olan vaz' ü tavrını, pek âlâ biliyorlardı. Bu kanunlara ve malûm olan vaziyete karşın, İstanbul'da tekrar iş başına geçip mevcudiyet ve teşebbüsât-ı millîyenin kadr ü nüfuzunu izaleye; düşmanların elinde baziçe bulunan Vahdettin'in temin-i hâkimiyetine, hasr-ı mevcudiyet eylemelerine, verilecek hakiki mananın ne olduğunu ben söylemeyeceğim! Onu, Türk milletine ve Türk milletinin ensal-i cedide ve müteakibesine terk ederim”. O.N., s.376; T.T.K.N., C.II., s.810; A.A.M.N., s.412.

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta benzer yöntemle sorguladığı olay ve kişiler için bkz: O.N., s.32; T.T.K.N., C.I., s.72-74; A.A.M.N., s.37-38; O.N., s.52; T.T.K.N., C.I., s.118; A.A.M.N., s.61; O.N., s.67-68; T.T.K.N., C.I., s.152; A.A.M.N., s.78-79; O.N., s.102; T.T.K.N., C.I., s.228; A.A.M.N., s.117; O.N., s.119; T.T.K.N., C.I., s.268; A.A.M.N., s.138; O.N., s.135; T.T.K.N., C.I., s.302; A.A.M.N., s.155; O.N., s.137; T.T.K.N., C.I., s.306; A.A.M.N., s.157-158; O.N., s.142; T.T.K.N., C.I., s.316; A.A.M.N., s.163; O.N., s.212-213; T.T.K.N., C.I., s.454-458; A.A.M.N., s.233-235; O.N., s.219; T.T.K.N., C.I., s.470; A.A.M.N., s.242; O.N., s.236-237; T.T.K.N., C.I., s.506; A.A.M.N., s.259-260; O.N., s.239; T.T.K.N., C.I., s.510-512; A.A.M.N., s.262; O.N., s.247-248; T.T.K.N., C.I., s.528; A.A.M.N., s.270-271; O.N., s.254; T.T.K.N., C.I., s.540; A.A.M.N., s.276; O.N., s.292; T.T.K.N., C.II., s.624-626; A.A.M.N., s.318; O.N., s.296; T.T.K.N., C.II., s.634; A.A.M.N., s.323; O.N., s.299; T.T.K.N., C.II., s.642-644; A.A.M.N., s.327; O.N., s.308; T.T.K.N., C.II., s.660; A.A.M.N., s.336; O.N., s.304; T.T.K.N., C.II., s.652; A.A.M.N., s.332; O.N., s.311-312; T.T.K.N., C.II., s.668; A.A.M.N., s.340; O.N., s.330; T.T.K.N., C.II., s.712; A.A.M.N., s.362; O.N., s.334; T.T.K.N., C.II., s.722; A.A.M.N., s.367; O.N., s.339; T.T.K.N., C.II., s.732; A.A.M.N., s.372; O.N., s.340-341; T.T.K.N., C.II., s.736; A.A.M.N., s.374; O.N., s.357; T.T.K.N., C.II., s.766; A.A.M.N., s.390; O.N., s.358; T.T.K.N., C.II., s.768; A.A.M.N., s.390; O.N., s.389; T.T.K.N., C.II., s.842-844; A.A.M.N., s.428-429; O.N., s.432; T.T.K.N., C.II., s.944; A.A.M.N., s.480; O.N., s.436; T.T.K.N., C.II., s.954; A.A.M.N., s.485; O.N., s.444; T.T.K.N., C.II., s.974; A.A.M.N., s.494; O.N., s.449-450; T.T.K.N., C.II., s.988-990; A.A.M.N., s.501-502; O.N., s.481; T.T.K.N., C.II., s.1052; A.A.M.N., s.534; O.N., s.495-497; T.T.K.N., C.II., s.1086-1098; A.A.M.N., s.552-553; O.N., s.501; T.T.K.N., C.II., s.1100-1114; A.A.M.N., s.558-55; O.N., s.508; T.T.K.N., C.II., s.1118; A.A.M.N., s.568; O.N., s.511; T.T.K.N., C.II., s.1124; A.A.M.N., s.570-571; O.N., s.515; T.T.K.N., C.II., s.1134; A.A.M.N., s.575; O.N., s.523; T.T.K.N., C.II., s.1148-1150; A.A.M.N., s.583-584; O.N., s.529; T.T.K.N., C.II., s.1162-1164; A.A.M.N., s.590-591; O.N., s.534; T.T.K.N., C.II., s.1174; A.A.M.N., s.596; O.N., s.537; T.T.K.N., C.II., s.1182; A.A.M.N., s.600-601; O.N., s.538-540; T.T.K.N., C.II., s.1184-1188; A.A.M.N., s.601-603; O.N., s.541; T.T.K.N., C.II., s.1192-1194; A.A.M.N., s.605.

saflarında yer alan, kişileri adeta şikâyet ederek onlarla dünya, Türk milleti ve tarih önünde hesaplaşmıştır. O'nun yarattığı bu duruma, Selek'in ifadesiyle, “*Bir benzetme yapmak gerekirse 15–20 Ekim 1927 günlerinde: Atatürk “Savcı” Nutuk “İddianame”, kongre “jüri”, memleket ve dünya kamuoyu da “dinleyici”*” dir²⁶⁵ ve Nutuk söylenirken adeta sanıkların (!) birisi gelmiş, birisi gitmiştir denebilir.

Ancak burada Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u muhalefeti tasfiye etmek amacıyla sunduğunu söylemek pek doğru bir yargı değildir. Çünkü muhalifler 1927 yılına gelindiğinde, özellikle de 1925–1926 yılında gerçekleşen olaylar sonucunda tasfiye edilmişlerdi. Ayrıca İkinci Meclis'te bir seçimle yenilenmiş olduğundan, ne meclis içinde ne de meclis dışında aktif bir muhalefet kalmamıştır. Bunlardan hareketle Nutuk'un, muhalefeti tasfiye için değil, önceki yıllarda gerçekleştirilen tasfiyenin topluma açıklanması amacıyla okunduğu söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'u sunduğu dönemde siyasi açıdan güçlü idi ve tartışmasız bir liderdi. İçinde bulunduğu şartların kendisi için ne denli elverişli olduğunu, Nutuk üzerine yapılabilecek çok ayrıntılı olamayan bir inceleme ile görmek mümkündür. Çünkü O, Nutuk'unu söylerken düşüncelerini rahatlıkla dile getirmiş, hatta her şeyi bu kez kendi deyimiyle “*millî bir sır*” gibi saklamak zorunda olmaksızın tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermeye çalışmıştır. Sadece açıklama yapmakla kalmamış, aynı zamanda topluma, daha doğru bir ifadeyle siyasi kadrolara laiklikle ilgili hedef dahi göstermiştir. Türk milletinden açık bir şekilde yapacağı değişikliklerle anayasayı laik bir hale getirmesini istemiştir.²⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın inkılapla ilgili önceden hedef göstermiş olması, O'nun Nutuk'u söylerken ülkede duruma ne kadar hakim olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Aslında sözlerini hedef gösterme olarak görmek mümkün olabileceği gibi, sonraki dönemlerde gerçekleşenlere bakıldığında, bunların aynı zamanda birer direktif olarak görülebileceği de akla gelmektedir. Bu bağlamda tekrar etmek gerekirse, Nutuk'un muhalifleri tasfiye etmek için değil, tasfiye edilmiş muhaliflerin neden tasfiye edildiğini kendince açıklamak, böylelikle yapılan eylemlerin halkın vicdanında daha kolay yer bulmasını sağlayabilmek ve yapılanları meşru kılmak çabası ile söylendiği düşünülebilir.

²⁶⁵ Selek, “*Nutuk Nedir ve...*”

²⁶⁶ O.N., s.436; T.T.K.N., C.II., s.956; A.A.M.N., s.485.

Bu arada Nutuk'un söylenmesiyle muhaliflerin artık uzun yıllar bir daha kıpırdayamayacak hale getirildiği düşünülürken, Mustafa Kemal Paşa'nın bu işi akılcı ve kansız bir yöntemle, sadece Nutuk'unu söyleyerek yapmış olması da göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur.

Mustafa Kemal Paşa'nın amaçlarından birisi de, herkes tarafından tüm yönleriyle bilinmediğine veya yanlış yorumlanabileceğine inandığı konularda kamuoyunu bilgilendirmek ve bir taraftan da ilerde yazılacak inkılap tarihine malzeme bırakmaktır.²⁶⁷ Bu düşünceyle hareket eden Mustafa Kemal Paşa Nutuk'unu hazırlayıp kamuoyuna sunmakla bir taraftan kamuoyunu etkileyip kendisinin toplumdaki itibarını bir kat daha arttırmış, diğer yandan ise gelecekte bu günleri yazacak olan tarihçilerin olayları saptırmasını engellemiş ve *“Türk Devrimi'nin tarihini yazmada dizginleri elinde tutmuştur.”*²⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unu hazırlarken bir amacı da, gelecekte milletine yol göstereceğine inandığı bazı tecrübelerini aktarıp, onlara nasihat vermek olmuştur.²⁶⁹ Nutuk'un içerik olarak böyle bir özelliğe sahip olması ona bir *“siyasetname”* özelliği de kazandırmıştır.

²⁶⁷ Bu konuda şunlar örnek verilebilir: “Burada zihinlerde mevcut olması ihtimali bulunan bazı tereddüt düğümlerinin çözülmesini teshil için, bir hakikati beraber müşahede etmeliyiz”. O.N., s.10; T.T.K.N., CI., s.20; A.A.M.N., s.11; “Bu noktaları, tenevvür etmemiz için efkâr-ı umumiyenin tenevvürüne medar olmak için, sırası geldikçe, birer birer işaret etmeğe çalışacağım”. O.N., s.11; T.T.K.N., CI., s.22; A.A.M.N., s.11; “Efendiler, lüzumsuz gibi görülebilen bu izahat, müteakıf senelere ve hâdiselere ait bazı muzlim noktaları tenvire medar olur zanniyle dermeyan edilmiştir”. O.N., s.21; T.T.K.N., CI., s.46; A.A.M.N., s.24; “Efendiler, Lozan Sulh müzakeratı esnasında, tekevvün eden ve sulh aktolunduktan sonra, ifade ve işaa edilen, bir meseleyi burada, mevzu-i bahs ederek efkâr-ı umumiyeyi tenvir etmek isterim”. O.N., s.466; T.T.K.N., CII., s.1024; A.A.M.N., s.519; “Bazı müphem mesailin kolaylıkla izahına medar olacağını zannettiğim için heyet-i aliyenize, bir “yeşilordu”dan bahsedeceğim”. O.N., s.293; T.T.K.N., CII., s.626; A.A.M.N., s.319; “Efendiler, Ahmet İzzet Paşa'nın yazdığı nasihatname ve verdiğimiz cevabın mütaâlası bir hatıramı ihya eti. Nazar-ı millette ve tarihte mazbut kılması için onu da söylemiş olayım”. O.N., s.140; T.T.K.N., CI., s.312; A.A.M.N., s.160; “...Efendiler; zaman, her şeyin, her hakikatın, tarihin samimî sinesinde mütaâlasını zamindir”. O.N., s.205; T.T.K.N., CI., s.438; A.A.M.N., s.225; “Maksadım, inkılâbımızın tetkikinde, tarihe medar-ı sühulet olmaktır”. O.N., s.274; T.T.K.N., CII., s.582; A.A.M.N., s.297; “Efendiler, bu beyanatımla, millî hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin, istiklâlini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, millî ve asrî bir devleti, nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım”. O.N., s.542; T.T.K.N., CII., s.1194; A.A.M.N., s.607; “Efendiler, maziye ait sefahat ve hadisatı; burada beyan edebileceğim çerçeve dahilinde, hakikate mutabık olarak tesbit etmek azmindeyim”. O.N., s.224; T.T.K.N., CI., s.484; A.A.M.N., s.248.

²⁶⁸ Dumont, a.g.e., s.8.

²⁶⁹ “Zaten cümlelerin malûmu olan ve o yolda hareket edilmekte bulunan bir hakikati, burada tavzihten maksadım; vatanperverlik, ulüvv-i ahlâk, insan-ı kâmillik ve buna mümasil bir takım evsaf-ı güzide icabı gibi gösterilmek istenilen safsatalara karşı, milletin ve nesl-i atının nazar-ı dikkat ve intibahını celbetmektir”. O.N., s.133; T.T.K.N., CI., s.298; A.A.M.N., s.153; “Muhterem efendiler, sizi günlerce işgal eden, uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet, mazi olmuş bir devrin hikayesidir. Bunda,

Ancak burada Avusturya Büyükelçisi Kral'ın da belirttiği gibi dikkat çeken ve sorgulanması gereken bir durum vardır. Çünkü Nutuk'ta, özellikle de sonunda sunulan “*Gençliğe Hitabe'de*” bir veda havası sezmek mümkündür. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u hazırlamakla sanki bir vasiyetname bırakmış gibidir. Hatta Nutuk'unu söylediği CHF kongresinde tüm mal varlığını da kurduğu siyasi partiye bırakarak bir nevi vasiyetini de yazmıştır. Acaba O'nu böyle davranmaya iten neden ne olmuştur? Mustafa Kemal Paşa'nın gerek Nutuk'u hazırlamadan önce gerekse hazırladığı sırada yaşamış olduğu kalp rahatsızlığı O'nu veda niteliği taşıyan bir konuşma yapmaya itmiş olabilir. Öyle ki kendisi de zaten bu rahatsızlıkların önemli olduğuna inanmıştır.²⁷⁰ Diğer taraftan 1925'teki Ermeni komitacısı Manok Manokyan'ın, ardından da 1926'da İzmir'de bazı muhaliflerinin kendisine yönelik suikast girişimleri de davranışlarını etkilemiş ve bu durum Nutuk'un hazırlanmasında ve içeriğinin oluşmasında etkili olmuştur denebilir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'u hazırlamasındaki bir diğer amacı da kendisiyle uyumlu bir şekilde çalışabilecek bir meclis oluşturmak isteğidir. İlk iki Meclis'in toplanması için çok emek sarfetmesine karşın, bu Meclislerde kendisine karşı gelişen beklenmedik muhalefetin Mustafa Kemal Paşa'yı daha uyumlu bir Meclis arayışına yönelttiği söylenebilir. Çünkü 1927'deki milletvekili seçimlerinin öncesi ve sonrası yaşananlar hatırlanırsa, “*Parti içinde sıkı bir denetim mekanizması*” ve “*bir tek parti rejimi*”²⁷¹ kurulmuş; böylelikle birinci ve ikinci mecliste yaşanan olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve inkılabın devamı için uygun bir ortam hazırlanması düşünülmüştür. Nutuk bu anlamda Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Meclis'ten beklentilerini ortaya koymasından önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u kendi kurduğu ve başkanlığını yaptığı siyasi partinin kongresinde söylemekle, partisine ve milletvekillerine bir mazi kazandırmaya, onlara bir kimlik vermeye, milletvekillerini etkisi altına almaya çalışmıştır. Böylelikle Nutuk'la, Mustafa Kemal Paşa Meclis'te disiplini sağlamaya

---

milletim için ve müstakbel evlâtlarımız için dikkat ve teyakkuza davet edebilecek, bazı noktalar, tebarüz ettirebilmiş isem, kendimi bahtiyar addedeceğim”. O.N., s.542; T.T.K.N., C.II., s.1194; A.A.M.N., s.607.

²⁷⁰ Kongar, *Atatürk...*, s.63-64.

²⁷¹ Yuluğ Tekin Kurat, “Büyük Nutkun Okunduğu Yılın Türkiye: 1927”, **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi**, Der.: Gül E. Kundakçı, s.s. (171-176), Ankara, 1999, s.174.

ve milletvekillerini partiye ve kendisine daha bağılı hale getirmeye çalışmıştır denebilir.

Ayrıca 1927 yılına gelindiğinde Türkiye'deki siyasi inkılaplar büyük ölçüde tamamlanmış, toplumsal alanda insanların inanç dünyalarını ve günlük yaşamlarını doğrudan etkileyen değişikliklere gidilmiştir. Sonuçta tüm bu yaşananlar, toplumsal ve kişisel muhalefet duygularına yol açtığı gibi, sonunda ağır bedellerin ödenmesine yol açan siyasi örgütlenme, isyan ve suikast teşebbüslerine kadar varan bir takım huzursuzluklara da yol açmıştır. Başka bir ifadeyle gerçekleştirilen köklü değişiklikler toplumun bazı kesimlerinde büyük bir şaşkınlığa, bazı kesimlerinde de küskünlük ve dargınlık gibi duygulara yol açmıştır. Aslında bu şaşkınlık ve dargınlık, daha doğru bir ifadeyle gelişen muhalefet, inkılapların gerçekleştirilmesinde izlenen sert ve katı yöntemle bir tepki olduğu kadar, doğu toplumlarına özgü olan yeniliğe karşı tutum ve davranış değiştirmekteki tereddütü de açıklanabilir. İşte, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'u tüm bu olumsuzlukların bir daha yaşanmasını engellemek ve hayata geçireceği yeni projeler için zinde güçler yaratmak için söylemiş olduğu da düşünülebilir.²⁷²

B. Nutuk'un Kapsamı

1. Ele Aldığı Dönem ve Olaylar Açısından Kapsamı

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u, 19 Mayıs 1919 – 20 Ekim 1927 tarihleri arasındaki olayları, gelişmeleri ve bu gelişmelerde rol oynayan kişileri kapsamaktadır.²⁷³

Nutuk'ta 19 Mayıs 1919 tarihinin başlangıç olarak alınması rastgele bir tercih değildir. 19 Mayıs 1919'un başlangıç tarihi alınmasının nedenine değinen Rustow'a göre, Mustafa Kemal Paşa, "*padişah devrinde iktidara gelme teşebbüsünü*" saklamak istemiş ve bu nedenle saltanatın kesin olarak çözülmeye başladığı tarihi başlangıç olarak almıştır.²⁷⁴ Buna karşılık İsmail Arar konuya bir başka açıdan yaklaşmış ve 19 Mayıs 1919'un başlangıç olarak tercih edilmesinin nedenini, Mustafa Kemal Paşa'nın önceki yıllara ait hatıralarının daha evvel basında yayınlanmış olması olarak

²⁷² Arar, a.g.m., s.167.

²⁷³ a.g.m., s.129-133.

²⁷⁴ Rustow, a.g.m., s.622.

göstermiştir. Arar, ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın anılarında mütarekeden önce Ahmet İzzet Paşa'nın²⁷⁵ kuracağı hükümette Harbiye Nazırı olmak istediğini belirttiğini de ileri sürerek bir şekilde, Mustafa Kemal Paşa'nın geçmişle ilgili olarak saklamak istediği bir şeyi olamayacağını ortaya koymuştur.²⁷⁶

Bütün bunlara ek olarak Mustafa Kemal Paşa, gerek Nutuk'unu söylediği CHF kongresinin açış konuşmasında, “*dokuz senelik bir devrenin tarihine temas edecek maruzat ve beyanatım uzun sürecektir*”²⁷⁷ ifadesiyle ve gerekse Nutuk'taki yer alan “*dokuz senelik ef'al ve icraatımız*”²⁷⁸ sözüyle Nutuk'un hangi zaman dilimini kapsadığını kendisi de açıkça belirtmiştir.

Bu konuda düşünülmesi gereken bir diğer nokta da, Nutuk'un, Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel bir tercihi sonucunda ortaya çıkmış olmasıdır. Böylelikle Nutuk'a başlangıç tarihi olarak verilen 19 Mayıs 1919'un, hem Milli Mücadele tarihinde, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın hayatında bir dönüm noktası olduğu ve bu tarihin, bundan dolayı Nutuk'a başlangıç tarihi olarak tercih edildiği düşünülebilir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa bu tarihten sonra olayların içinde doğrudan yer almaya ve olayları yönlendirmeye başlamıştır. 19 Mayıs 1919, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milletinin kaderinde doğrudan etkili olduğu ve milleti kendi görüşleri çerçevesinde yönlendirmeye başladığı bir tarih olarak kabul edilebilir.

²⁷⁵ **Ahmet İzzet Paşa (1864–1937)**, Van Mutasarrıflığı'nda bulunan Haydar Bey'in oğludur. Harp Akademisi'ni 1887 yılında kurmay yüzbaşı olarak bitirdi. Öğrenim için Almanya'ya gönderildi. Dört yıl sonra İstanbul'a döndü. Genelkurmay Dairesi'ne atandı. Memuriyetle Bulgaristan'a gönderildi. 1893 Türk - Yunan Savaşı'na katıldı. Suriye ve Yemen'de askerî görevler aldı. Yemen'deyken rütbesi korgeneralliğe yükseltildi. 1908 Meşrutiyet Devrimi'nden sonra Genelkurmay Başkanı oldu. İkinci kez Yemen'deki kuvvetlerin başına komutan olarak gönderildi. Yemen'de komutan iken Ayan Meclisi (senato) üyeliğine de atandı. Balkan Savaşı'nın sonuna doğru Yemen'den İstanbul'a çağırılarak Genelkurmay Başkanlığı'na, az sonra da Başkomutan Vekilliği'ne atandı. Balkanlı müttefiklere karşı Çatalca savunmasını yaptı. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra, Harbiye Nazırlığı da kendisine verildi. Rütbesi orgeneralliğe yükseltildi. Birinci Dünya Savaşı içinde Doğu'da İkinci Ordu Komutanlığına, sonra Genel Kafkas Cephesi Komutanlığı'na getirildi. Bu son görevinden istifa etti. Brest Litovsk ve Bükreş Konferanslarına askeri delege olarak katıldı. Savaş sonunda, 1918 yılında mareşallik rütbesine yükseldi. Sadrazam oldu. Kabine Başkanlığı 25 gün sürdü. Bu süre içinde Mondros Mütarekesi imzalandı. Ahmet Tevfik Paşa (Okday)'nın 2. kabinesinde Dâhiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) oldu. Bir kurulla birlikte Dâhiliye Nazırı olarak, Milli Mücadele'yi sürdürmekte olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla konuşmak üzere Bilecik'e gönderildi. Önelçin, **a.g.e.**, s.10-11; fazla bilgi için bkz.: Metin Ayıışı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**, Ankara, 1997.

²⁷⁶ Arar, a.g.m., s.129.

²⁷⁷ **Hakimiyet-i Millîye** 16 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 16 Teşrinievvel 1927; **Vakit** 16 Teşrinievvel 1927.

²⁷⁸ O.N., s.10; T.T.K.N., C.I., s.20; A.A.M.N., s.11.

19 Mayıs 1919 ile 20 Ekim 1927 tarihleri arasındaki gelişmeleri kapsayan Nutuk'ta, bu dönemdeki olaylar anlatılırken, genellikle kronolojik bir sıra izlenmişse de, zaman zaman geriye dönüşlere ve geçmişe atıflara da rastlanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa kısa da olsa 19 Mayıs 1919 öncesinde gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı'na, Mondros Mütarekesi'ne, yurdun işgal edilmesine, Mütareke dönemindeki ordunun durumuna, İzmir'in işgaline, ülke için düşünülen kurtuluş çarelerine ve ülkeyi bölmek veya kurtarmak için kurulan cemiyetlere ait bilgiler vermiş, izlenimlerini aktarmıştır. Bunların dışında yeri geldiğinde çok eski dönemlere ait tarihi olaylara da değinilmiştir. Örneğin, Hilafet konusu gündeme geldiğinde çok eski tarihlere giderek İslam tarihinden bahsedildiği gibi, Türk tarihine ait eski devirler, Hun hükümdarı Attila, Selçuklular ve Osmanlılar da ele alınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta olayların yanı sıra kişilerin tutum ve davranışlarına da değinirken, geriye dönmüş ve geçmişle ilgili yargılarını ortaya koymuştur. Suphi Paşa²⁷⁹ ve Nurettin Paşa'nın²⁸⁰ babası İbrahim Paşa ile ilgili bir takım olayları anlatırken, sözü edilen bu kişilerle ilgili olarak Milli Mücadele öncesine dayanan ilişkileri hakkında bilgiler vermiş, bu yolla dolaylı da olsa, kendisinin Meşrutiyet'in ilanından önce Selanik'teki çalışmalarına da değinmiştir.

Tüm bunlara karşın, ilerideki sayfalarda yer alan içerik analizi sonuçlarının da ortaya koyacağı gibi Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta 1919 ile 1927 yılları arasında cereyan eden tüm olayları da dile getirmiş değildir. Nutuk'ta iç politika ile ilgili olaylara, gelişmelere, tutum ve davranışlarla, kişisel ilişkiler yumağına daha fazla yer verilmiştir. Ayrıca anlatılan olaylar hacim olarak birbirlerinden farklılıklar

²⁷⁹ **Suphi Paşa**, 1883'de Harp Okulu'nu bitirdi. Ayrıca Avrupa'da askerî eğitim gördü. Balkan Savaşı'nda Süvari Alay Komutanlığı yaptı. Edirne'nin geri alınmasından sonra İstanbul'da Süvari Dairesi Başkanlığı'na atandı. Sonra emekli işlemleri yapıldı. Başvurması üzerine Tetkiki Seyiat Komisyonu (Kötülükleri İnceleme Komisyonu) hakkında göreve alınma kararı verdi. Bunun üzerine 2 numaralı Divan-ı Harb-i Örfi Başkanlığı'na getirildi. Daha sonra, Süleyman Şefik Paşa'dan açılan İzmit ve Havalisi Fevkalâde (olağanüstü) Kuvve-yi İnzibatiye Komutanlığı'na atandı. Önelçin, **a.g.e.**, s.174.

²⁸⁰ **Nurettin Paşa (1873–1932)**, Osmanlı ordusunda görevli Müşir İbrahim Paşa'nın oğlu olan Mehmet Nurettin Bey Bursa'da doğmuştur. 1893'te Harp Okulunu bitiren Nurettin Bey, 1897'de Osmanlı Yunan Savaşı'nda gönüllü olarak yer almış, 1902'de Makedonya'da ortaya çıkan Bulgar eşkiyasının takibine katılmıştır. 1911'de Yemen'de çıkan bir isyanı bastırmış, II. Balkan Savaşı'nın son günlerine iştirak etmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında ise Irak Cephesi'nde görev yapmıştır. Temmuz 1920'de Milli Mücadele'ye katılmış, 1925'te emekliye ayrılmıştır. TBMM'nin II. döneminde Bursa'dan milletvekili seçilmiştir. Milli Mücadele'deki hizmetlerinden dolayı kendisine İstiklâl Madalyası ve takdimname verilmiştir. Necati Fahri Taş, **Nurettin Paşa ve Tarihi Gerçekler**, İstanbul, 1997, s.19-23.; Önelçin, **a.g.e.**, s.143; **Nutuk'ta Anılan Komutanların Biyografileri...**, s.12.

göstermiştir.²⁸¹ Bu konuya dikkat çeken Dumont ve Tunçay'ın verdiği bazı istatistikî rakamlarda bu durum açıkça görülür. Dumont değişik konulara, farklı ağırlıklarda yer verilmesine “*Atatürk, eserinde, Türk Devrimi'nin çeşitli aşamalarına, pek eşitsiz bir yer ayırmıştır. Böylece, Söylev'in yüzde 42'si 1919 yılının sadece son altı ayına ayrılmışken, onun zıddına, 1924 ile 1927 arası yıllar en az dikkati çeken bir dönem olmuştur (eserin yüzde birinden az). 1920 yılının payı Söylev'in yüzde 25'idir; 1921 yılı yüzde 8 dolayında, 1922 yılı yüzde 9, 1923 yılı yüzde 4,5 bir paya sahiptirler*”²⁸² sözleriyle açıklık getirirken, Mete Tunçay konuyu; “*Yeni basımlarında -belgelerin verildiği III. cilt hariç-metni yaklaşık 900 sayfa tutan Nutuk'un, kabaca 700 sayfası, M. Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından saltanatın kaldırılışına kadar geçen 42 ayın, genellikle zaman dizim sırasını izleyen, ayrıntılı bir anlatım, çözümleme ve yorumuna ayrılmıştır. Ondan sonra Nutuk'un verilmesine değin 60 ayın öyküsüyse, daha seçmeci bir yaklaşımla 200 sayfaya sığdırılmıştır*”²⁸³ cümleleriyle ortaya koymuştur.

Arar ise Nutuk'ta bazı konulara eşit şekilde yer verilmediğini belirttiğinden sonra, Nutuk'ta hiç değinilmeyen bazı konuları şu şekilde tespit etmiştir: “*İç siyasa açısından bakacak olursak; Veliht Abdülmecit Efendinin Anadolu'ya davetinden, Atatürk'ün emri ile kurulan ve kapatılan Türkiye Komünist Partisi'nden, yurt dışında bulunan İttihat ve Terakki'nin üç büyük lideri ile olan yazışmalar ve bu partinin teşkilât ve imkânlarından millî dava için yararlanmak, ama onun Türkiye'nin kaderinde tekrar söz sahibi olmasını önlemek için sürdürülen çabalardan, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in katlinden; Ali Kemal'in İzmit'te linç edilmesi, dış politika ve diplomatik ilişkiler açısından incelediğimizde ise; Fransa'nın Suriye eski Yüksek Komiseri Georges Picot ile Sivas'ta yapılan görüşmelerden, Sovyet-Türk ilişkilerinin başlaması ve gelişmesinden ve Bolşevik liderlerle yapılan yazışmalardan, Suriye ve Irak'taki mahalli ve millî direniş örgütleri ile olan ilişkilerden keza söz edilmediğini saptayabiliriz.*”²⁸⁴

²⁸¹ Dumont, **a.g.e.**, s.16; Arar, **a.g.m.**, s.135; Tunçay, **a.g.e.**, s.184; Selek, “*Nutuk*” Nedir...,

²⁸² Dumont, **a.g.e.**, s.16.

²⁸³ Tunçay, **a.g.e.**, s.184.

²⁸⁴ Arar, **a.g.m.**, s.136-137; bu konuda ayrıca bkz.: Muzaffer Uyguner, “*Söylev'in Zaman Dizini*”, **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı**, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi, Sa.: 314, s.s. (516-538), Kasım 1977.

Bunlara ek olarak, Nutuk'ta 1927 yılına kadar yaşanan ekonomik gelişmelere²⁸⁵ ve Türk kadınının Milli Mücadele içerisindeki yerine de hiç değinilmemiştir. Türk kadının elde ettiği kazanımlar açısından belirleyici bir güce sahip olan Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'un da kadınlarla ilgili herhangi bir ifadeye yer vermemiş olması ilginçtir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'un metnini hazırlarken çok detaylı bir araştırma yaptığı ve ele alacağı konuları belirlerken son derece bilinçli tercihlerde bulunduğu bir gerçektir. Nutuk'un bilinçli, tutarlı ve amaçlı olarak hazırlanan bir metin olduğu hemen her araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Rustow, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u hazırlarken konuları ayıklayıcı (belki de seçici) bir tarz benimsenmesini, iç hesaplaşmaya bağlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın bir takım olayların kendisini güç duruma düşürebileceği endişesiyle bazı konulara yer vermediğini ileri sürmüştür.²⁸⁶ Selek ve Turan ise konuya daha farklı yaklaşmışlar ve Nutuk'ta anlatılan olayların ve bu olayların metindeki ağırlığının ne olacağının belirlenmesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın olayları anlatırken varmak istediği amacın, etkili olduğu görüşünü savunmuşlardır.²⁸⁷

Bunların yanı sıra, Mustafa Kemal Paşa'nın 1924 sonrası olaylara geniş yer ayırmadığına da dikkat çekerek, bunun nedeni olarak, Nutuk'un hazırlık çalışmaları sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın bir ara sağlığının bozulması,²⁸⁸ metnin kısa bir süre içinde hazırlanmaya çalışılması ve CHF kongresine yetiştirilmek istenmesi²⁸⁹ gibi nedenlerde ileri sürülmüştür.

Tüm bu bilgilerin ışığında yeniden bir değerlendirme yapmak gerekirse öncelikle Nutuk'un içerik olarak, köşesine çekilmek isteyen bir önderin sadece geçmişte yaptığı bir takım eylemlerini anlattığı olaylardan oluşmadığının belirtilmesi gerekmektedir. Nutuk, geçmişte yaşanan olaylardan hareketle, gelecekteki eylem ve işlemler için temel yol gösterici olarak ele alınabilir. Burada birçok olaydan söz

²⁸⁵ Hâlbuki 1927 yılına kadar ekonomi alanında İzmir'de bir iktisat kongresinin toplanması, aşarın kaldırılması, birçok fabrikaların açılması, kabotaj yasasının çıkarılması gibi bir takım önemli ve insanların günlük yaşamlarına doğrudan etki yapabilecek gelişmelerde yaşanmıştır. Bu konuda bkz.: Yaşar Aksoy, **Kalpakkı Kalkınma**, Ankara, 1998; Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999)**, 5. baskı, Ankara, 1999.

²⁸⁶ Rustow, a.g.m., s.622-623.

²⁸⁷ Selek, "*Nutuk*" Nedir...; Turan, **Türk Devrim...**, s.282.

²⁸⁸ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.94.

²⁸⁹ Dumont, a.g.e., s.16.

edilmesine karşın ele alınan tüm olayların temel dayanağı Milli Mücadele ve Milli Mücadele esnasındaki tutum ve davranışlardır. Ancak 1919–1922 yılları arasındaki Milli Mücadele’den bahsedilirken, 1927 yılının koşullarına göre değerlendirmelerin yapılmış olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Milli Mücadele’yi Türk milletinin bağımsızlık ve özgürlük savaşı olarak gören Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele’yi Nutuk’ta olayların omurgası niteliğinde sunmuştur. Ancak Nutuk’u sadece Milli Mücadele dönemi olayları olarak görmek doğru değildir. Örneğin Milli Mücadele’de karşı olunan ülkelerle olan ilişkilere vurgu yapılırken amaç, özel olarak bu devletlerle olan ilişkilere açıklık getirmek değil, bağımsızlık mücadelesi sırasında, özellikle de milli egemenlik ilkesinin yerleşmesinde içerden ve dışarıdan gelen engellemeler ortaya konulmak istenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk’unu belli bir amaç uğruna, belli bir hedefe ulaşmak için söylemiştir. O’nun bu amacı Nutuk’unun içeriğini de belirlemiştir. Nutuk’ta her olaya yer verilmemesinin nedenleri de burada aranmalıdır. Bunun bir başka nedeni de, biraz önce belirtildiği gibi, Nutuk kişisel bir tercih sonucunda ortaya çıktığından Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta kendisinin ağırlıklı olarak rol oynadığı olaylara öncelik vermiştir. Nitekim kendisinin de Nutuk’ta açıkça belirttiği gibi, her şeyden önce bir parti başkanı kimliğiyle kendisince önemli gördüğü olayları anlatmıştır.²⁹⁰ Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın amaçlarına ve hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamayacak gelişmelere yer vermemesi, sözü edilmeyen olayların gerçekleşmediği ve tarihçilerin ilgi alanını oluşturmadığı gibi sonuçlara ulaşılmasını sağlamaz.

Bunların dışında konuyla ilgili olarak özellikle Nutuk’tan hareketle başka nedenler de gösterilebilir. Örneğin Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta ele aldığı konulara yer verirken bir düşüncesi de herkesin rahatlıkla her yerden öğrenebileceği veya önceden anlattığı veyahut da herkesçe çok açık bir şekilde bilindiğine inandığı olaylara veya bunların ayrıntılarına temas etmemiştir. Meclis açılıncaya kadar gerçekleşen olaylara geniş yer ayırmasının bir nedeni de bu olmalıdır. Çünkü TBMM’nin açılmasından sonra gerçekleşen olayların büyük bir çoğunluğu göz

²⁹⁰ O.N., s. 274; T.T.K.N., C.II., s. 582; A.A.M.N., s. 297

önünde ve kayıtlıdır. Mücadelenin 1919’lu ilk yıllarında ise sonraki döneme göre herkesçe bilinmesi pek mümkün olmayan olaylar daha fazladır.²⁹¹

Mustafa Kemal Paşa’nın, bazı ifadelerinden Nutuk’unu söylerken daha önce hazırladığı metnin dışına çıktığı ve o an hatırına gelen bazı noktaları belirttiği anlaşılmaktadır.²⁹² Dolayısıyla Nutuk’un olaylar bakımından kapsamının belirlenmesinde Mustafa Kemal Paşa’nın bu tutumunun da etkisi olmalıdır. Ancak burada şunu da belirtmek gerekiyor ki, eğer bu olaylar o anda Mustafa Kemal Paşa’nın hatırına gelmeseydi belki de Nutuk’ta hiç yer almayacaklardı.

Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta yer alan bazı ifadelerinden de metni okurken bir zaman darlığı içinde olduğu ve dinleyicileri fazla yormamak düşüncesiyle, olabildiğince kısa bir sürede, dikkatleri yüksek tutarak asıl vurgulamak istediği yerlere değinmek istediği ileri sürülebilir.²⁹³

²⁹¹ Mustafa Kemal Paşa’nın, Nutuk’unu söylerken sarfettiği şu sözler bu konuya açıklık getirebilecek boyuttadır: “Şimdiye kadar, vuku bulan maruzatım, şahsan ve Heyet-i Temsiliye namına, temas ettiğim vakayı ve hadisatın izahına matuf idi. Bundan sonraki beyanatım, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin küşadından ve alelûsul hükümet teşekkül ettikten bugüne kadar, vukua gelmiş olan hadisat ve inkılâbata şamil olacaktır. Bu beyanatım esasen herkesçe vazihan malûm olan veyahut suhuletle malûm olması mümkün bulunan vakayı safhalarına aittir. Filhakika Meclis’in zabıtnamelerinde, vekâletlerin dosyalarında, matbuat koleksiyonlarında, bu vakayı ve hadisatın vesai ki mazbut ve mahfuz bulunmaktadır. Binaenaleyh, ben, bütün bu vakayii yalnız istikamet-i umumiyesini işaret ve tespit etmekle iktifa edeceğim”. O.N., s.274; T.T.K.N., C.II., s.582; A.A.M.N., s.297; “Efendiler, muhtelif vesilelerle mesmuunuz olmuş bulunacağına şüphe yoktur ki”. O.N., s.444; T.T.K.N., C.II., s.976; A.A.M.N., s.495; “Efendiler, 16 Martta İstanbul’un işgali tahakkuk eder etmez, ittihaz ettiğim tedbir meyânında, daha bir takım tedbirler vardır ki onları Büyük Millet meclisinin ilk küşadında beyan etmiş olduğum için burada tekrar tafsil etmedim”. O.N., s.226; T.T.K.N., C.I., s.562; A.A.M.N., s.287; “Bu tarihten beş gün sonra yâni, 8 Haziran 1919’da İstanbul Harbiye Nazırı tarafından davet olduğumu ve mahrem sualim üzerine kimler tarafından ve ne için talep edildiğimi, ricalimizden bir zatın haber verdiğini vakiyle bilmünasebe vuku bulan beyanatımda ifade etmişim”. O.N., s.18; T.T.K.N., C.I., s.40; A.A.M.N., s.20; “Bu muhaberatımızın esasını Büyük Millet Meclisinin ilk içtimaina ait zabıtnamede görebileceğiniz cihetle burada, ondan tekrar bahsetmeyeceğim”. O.N., s.162; T.T.K.N., C.I., s.356; A.A.M.N., s.183.

²⁹² Mustafa Kemal Paşa’nın bu ifadelerine şunlar örnek verilebilir: “Bu münasebetle hatırıma gelen bir noktayı da arzetmiş bulunayım”. O.N., s.168; T.T.K.N., C.I., s.372; A.A.M.N., s.192; “bu anda hatırıma geldi, heyet-i aliyenize arzetmeden geçemeyeceğim”. O.N., s.102; T.T.K.N., C.I., s.228 A.A.M.N., s.117; “Efendiler, belki unutturum, tafsilâta girişmeden evvel söylemeliyim ki”. O.N., s.121; T.T.K.N., C.I., s.272; A.A.M.N., s.139; “Efendiler, Ahmet İzzet Paşa’nın yazdığı nasihatname ve verdiğimiz cevabın mütealası bir hatıramı ihya etti”. O.N., s.140; T.T.K.N., C.I., s.312; A.A.M.N., s.160.

²⁹³ Bu konuda Nutuk’tan şu örnekler verilebilir: “Efendiler, Sivas’ta, geçen ikametimiz esnasında, birçok mesail ve hâdisata temas edilmiş ve bizzarure millî, idarî, askerî ve siyasi teşebbüsât ve icraatta bulunulmuştur. Bunların kâffesini tafsil etmek uzun sürer. Yalnız takip ettiğimiz silsile-i vakayii irtibatına medar olacak bazı noktaları, kayıt ve işaret ederek geçeceğim”. O.N., s.190; T.T.K.N., C.I., s.412; A.A.M.N., s.211; “Efendiler, maziye ait safâhat ve hadisatı; burada beyan edebileceğim çerçeve dahilinde, hakikate mutabık olarak tespit etmek âzmindeyim. Bu sebeple, tam üzerinde bulunduğumuz noktaya ait bir hususu da, kemal-i samimiyetle ıtlalınıza tevdi edeceğim”. O.N., s.224; T.T.K.N., C.I., s.484; A.A.M.N., s.248; “sıkılmazsanız”. O.N., s.173; T.T.K.N., C.I., s.382; A.A.M.N., s.196; “bu

Tüm bunların dışında Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta, Sait Molla Olayı ile ilgili olarak bir takım belgeleri sunmadan önce dinleyicilere: *“Bu vesaik, o tarihte, ecnebi mümessillere de verilmiş ve bu suretle Düvel-i İtilâfiye hükümetlerinin ekserisince malum olmuş ve o tarihlerde hülasaları bilcümle kumandanlara ve sair icap edenlere tebliğ edilmiş olduğuna göre, artık hadisenin tarihe karışmış olduğu bugünde, heyet-i aliyenizce ve milletçe bilinmesinde bir mahzur görmüyorum”*²⁹⁴ demesi Nutuk'ta özellikle de dış politika konularına neden fazla yer ayrılmadığının bir nedeni olmalıdır. Çünkü buna göre Mustafa Kemal Paşa o an açıkladığında devleti zor duruma sokabileceğine veya daha önce yaşadığı bir olay nedeniyle de²⁹⁵ diğer devletleri hiç gereği yokken rahatsız edebileceğine inandığı için dış politika konularına fazlaca yer ayırmamış olmalıdır. Bu konunun bir nedeni de zaten Nutuk'un içerik olarak iç siyasete yönelik olmasından kaynaklanmaktadır.

2. Belgeler Açısından Kapsamı

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta iddialarını ve düşüncelerini ifade ederken belgelerden yararlanmaya özen göstermiştir. Bu belgeleri kullanırken bazen doğrudan doğruya konuşma anında belgeye başvurmuş ve ifadelerini güçlendirmeye çalışmış, bazen de belgenin numarasını vermekle yetinmiştir. Metin içinde kullanılan belgelerin bir kısmı, ayrı bir ciltte toplanan belgeler arasına da konulmuştur.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Nutuk'un içerik olarak sahip olduğu özelliklerinden birisi de anlatılan hemen her olayın belgelerle desteklenmiş olmasıdır. Nutuk'un dikkat çeken bu özelliği birçok kişi tarafından da dile getirilmiş

---

suallere cevap vermek için heyet-i aliyenizi it'ab-ı zihne saik olmaktan içtinaben”. O.N., s.186; T.T.K.N., C.I., s.404; A.A.M.N., s.208; “Efendiler, mesmumuz olan bu telgraf muhteviyatını tahlil ile heyet-i aliyenizi, yormağı lüzumsuz addederim”. O.N., s.187; T.T.K.N., C.I., s.408; A.A.M.N., s.209; “tahammülünüze sığınarak”. O.N., s.201; T.T.K.N., C.I., s.432; A.A.M.N., s.222; “bizim şimdilik buna hasredek fazla zamanımız yoktur”. O.N., s.210; T.T.K.N., C.I., s.450; A.A.M.N., s.231.

²⁹⁴ O.N., s.177; T.T.K.N., C.I., s.390; A.A.M.N., s.201.

²⁹⁵ Mustafa Kemal Paşa, 1926'da Hakimiyet-i Millîye gazetesinde yayınlanmak üzere Falih Rıfkı Atay'a anlattığı anılarını, içinde yabancı devlet başkanlarının da yer aldığı birçok ismin geçmesi ve bunun yaratabileceği yankılar nedeniyle, hükümetin ricası üzerine yarıda kesmek zorunda kalmıştır. Falih Rıfkı Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, 1998, s.5-6.

ve bu durumun metne ayrı bir önem ve bilimsel olma gibi bir nitelik kazandırdığı belirtilmiştir.²⁹⁶

Gerçekten de Nutuk'unu söylerken son derece planlı ve programlı bir şekilde davranan Mustafa Kemal Paşa, söylediklerinin doğru anlaşılmasına da önem vermiş ve bu nedenle belgelerle konuşmaya özen göstermiştir. Dayanaksız iddialarda bulunmaktan da kaçınarak, çok emin olmadığı konularda bunu bir takım ifadelerle destekleme ihtiyacı duymuştur. Böylelikle Nutuk'u, ileride gelebilecek itirazlara karşı da güçlü kılmaya çalışmıştır. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, bir metnin gerçekliliğinin sınanması için ne yapılması gerektiğini de ortaya koymuştur. Nutuk'ta, Nurettin Paşa'ya yönelik bir olayı anlatırken "*Efendiler, ondokuz sahifeden ibaret olan bu tercüme-i hal risalesinin ne kadar insan tarafından okunduğunu bilmiyorum. Ben, bu tercüme-i halin, memleketin bütün münevveranı tarafından okunmasını çok istifadeli ve terbiyevî buluyorum. Yalnız, bu risaleyi okuyanların veya okuyacak olanların, risalede temas edilen vakayı ve hadisat hakkında başka ve mevsuk menabiden de malûmat edinerek metinle hakikati mukayese ve muhakeme eylemeleri lüzumludur*"²⁹⁷ şeklindeki sözleri bu durumu açıkça göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'u belgelendirmek için bir taraftan her bakanlıktan 1920-1926 yıllarındaki çalışmalarını özetleyen raporlar isterken²⁹⁸ diğer taraftan da kaleme aldığı bölümleri bir takım toplantılarda çevresindekilerle de paylaşmış ve onların da görüşlerine müracaat etmiştir.²⁹⁹

²⁹⁶ Turan, **Türk Devrim...**, s.282; Zeynep Korkmaz, "*Atatürk ve Nutuk*", **Türk Dili**, Sa.: 551, s.s. (390-398), Kasım 1997, s.392; Arar, a.g.m., s.139; Aybars, "*Nutuk...*", s.8.

²⁹⁷ O.N., s.443; T.T.K.N., C.II. s.972; A.A.M.N., s.493.

²⁹⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Ankara, 1973, s.VII.; Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'u hazırlarken bakanlıklardan belge topladığı Nutuk'unda belirttiği şu satırlardan da anlaşılmaktadır: "Efendiler, Bekir Samî Bey, resmî müzakerat ve mükâlemat haricinde sırf şahsî olarak da Lloyt Corc ile bir mülâkatta bulunmuş, beyinlerinde, söylenen sözler stenografiye edilmiş, bu zabıt imza da edilmiş. Bekir Sami Bey'in yedinde bulunan nüshanın muhteviyatına muttali edildiğimi derhatır etmiyorum. Son zamanda Hariciye Vekâleti vasıtasıyla Bekir Sami Bey'den bu nüshayı talep ettirdim ise de vekâlete gönderdiği bir mektupta, ol zaman bu nüsha tercümelerinin bana gösterildiğini, gerek aslının ve gerek tercümelerinin Hariciye Vekâletinden infisalinde ait olduğu dosyasında bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu vesika bulunmamıştır. Ve Hariciyede kimse bu vesikadan ve muhteviyatından malûmatlar bulunmuyor. Ben de arzettiğim gibi hiçbir vakit haberdar edildiğimi tahattur etmiyorum". O.N., s.366; T.T.K.N., C.II., s.786; A.A.M.N., s.399.

²⁹⁹ Bu konuyla ilgili bir anısını anlatırken Afet İnan şunları söylemektedir: "Dolmabahçe Sarayı'nın geniş salonlarından birinde her gece toplanan kalabalık arkadaşları arasında bu büyük "Nutuk'tan" parçalar okumakta ve üzerinde münakaşalı konuşmalar yapılmaktadır. Atatürk, kendisi okuyor, okutuyor ve yazdığı konular üzerinde açıklamalar yaparak çok hararetle konuşmaları idare ediyordu". Afet İnan, "*Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi*", **Bellekten**, C.XXX, Sa.:120, s.515; aynı konuyla ilgili Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'de şu bilgileri vermiştir: "Atatürk, fikrî alanda da

Daha önce de bahsedildiği gibi, Mustafa Kemal Paşa belgeleri iki şekilde kullanmıştır. Bir kısmını metin içinde verirken, çoğunluğunu ise “*Vesikalar*” adı altında ayrı bir ciltte toplamıştır.

Nutuk’un belgelere ayrılan cildindeki ilk belge, Mustafa Kemal Paşa’nın 22.8.1919 tarihinde azınlık cemiyetleri, Ermeniler ve Rumlarla ilgili olarak yayınladığı tamimdir.³⁰⁰ Bu tamimin Erzurum Kongresinden sonra, Sivas Kongresi hazırlıkları yapılırken yayınlanmış olması ilginçtir.

Vesikalar cildinde toplam 300 adet belge bulunmaktadır. Metin kısmında kullanılan belge sayısı ise 231’dir. Kısacası Nutuk’ta metin içinde ve ayrı ciltte toplam 531 adet belge kullanılmış ve bu belgelerle ortaya atılan iddialar güçlendirilmeye çalışılmıştır. Nutuk’ta kullanılan belgeler genellikle telgraf metinlerinden oluşmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın kendisi açısından olduğu kadar, Türk milleti açısından da önem taşıyan ve tarihin yazılmasında yol gösterici olarak kullanılacak olan Nutuk’u hazırlarken, belgelere bu denli önem vermesi, O’nun “*ben yaptysam doğrudur*” ya da “*ben ne diyorsam doğrudur*” gibi bir yaklaşım içinde olmadığını göstermektedir.

Nutuk’ta büyük çoğunluğunu telgrafların oluşturduğu belgelerden başka; kongre tutanakları; Heyet-i Temsiliye kararları; Halk Fırkası toplantı tutanakları; TBMM celse ve gizli celse zabıtları; Amasya Mülâkatı kararları; mektuplar; raporlar; bildirimler; gazeteler;³⁰¹ konferans ve görüşme metinleri;³⁰² Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruluş tüzüğü gibi farklı belge ve kaynak çeşidi kullanılmıştır.

---

cephedeki kadar destanî bir adamdı. Biz bunu, ilk defa Büyük Nutuk ‘unu hazırlayıp yazarken gördük. Bunun üstünde bütün bir gün gece yarılarna, bazan şafak söküne kadar emek sarfettiği olurdu. Ertesi akşam hepimizi toplar, yazdiklarını ve sıraya koyduğu vesikalari hep bir arada okumamızı isterdi. Bazı akşamlar kendisi okur, biz dinlerdik. Fakat bu boşuna bir dinleme değildi. Daha doğrusu; yalnız dinlemek zevkiyle kalmazdık. Her beş veya on dakikada durup okudukları hakkında fikir ve görüşlerimizi söylemeğe mecbur tutulurduk. Atatürk, mülâhaza ve mütalâalarımızı derin bir dikkatle karşılar ve bazan bu mütalâa ve mülâhazalar neticesinde, kim bilir kaç saatlik emek sarfederek yazıp çizdiklerini baştan aşağıya değiştirirdi. “Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “*Hatıralar: Yorulmak Bilmez Atatürk*”, *Ulus*, 13 Temmuz 1961.

³⁰⁰ Mustafa Kemal, *Nutuk (Vesikalar)...*, s. 2; T.T.K.N., C.III., s.1200.

³⁰¹ Bu gazeteler şunlardır: İkdam, İrade-i Millîye, Neogolos, İstanbul, Bosphore, Tasvir-i Efkâr, Ferda (Adana’da), Yeni Dünya, Tercüman-ı Hakikat, Pontus, Vatan, Tevhid, Tanin, Tok Söz, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf.

³⁰² Sivas’tan Ankara’ya geldikten sonra Ankaralılara verdiği konferans (Belge 220) ile İzmit’te İstanbul gazetecileri ile yaptığı görüşme.

Nutuk'un belgeler cildi incelendiğinde, belgelerin kronolojik ya da konuya göre bir sıra takip etmediği görülür. Bu durum belgeler cildinin, kısmen de olsa eklektik bir niteliğe bürünmesine yol açmıştır.

Tüm bunların dışında Mustafa Kemal Paşa iddialarını kanıtlama hassasiyetiyle zaman zaman kendi hatıralarını da bir belge gibi kullanmaya çalışmıştır. Örneğin Celalettin Arif Bey'le ilgili bir yargıda bulduktan sonra "*Bunu teyit eder ufak bir hatıramı müsaade ederseniz arzedeğim*"³⁰³ diyerek burada kendi hatıralarını bir belge gibi ortaya koyma ihtiyacı hissetmiştir.

Mustafa Kemal Paşa anlattığı olaylarla ilgili bir belge veya kaynak gösteremediği durumlarda ise anlattığı olayların şahidi olan kişileri, çoğu yerde isimlerini de vererek yine birer belge gibi kullanmaya özen göstermiştir.³⁰⁴

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa söyledikleri ile ilgili hiç bir belge veremediği veya kaynak gösteremediği yerlerde de bu durumun nedenini ayrıntılı ve aynı zamanda inandırıcı bir üslûpla açıklama yoluna gitmiştir.³⁰⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda sıralanan yöntem ve yaklaşımlarını somut olaylarla örneklendirecek olursak, gösterilebilecek çok sayıda olay vardır. Örneğin Amasya Genelgesinin yayınlanması sırasında yaşadıklarını anlatırken, söylediklerini kanıtlamak için belge olarak kullandığı genelgenin müsveddesinde yer alan imzaların yer almasını "*iyi bir şans ve tesadüf eseri*"³⁰⁶ olarak görmüş ve bundan ayrı bir memnuniyet duyduğunu saklamamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta manda meselesi konusunda açıklamalarda bulunurken söyledikleri de bu konuya ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Manda meselesini anlatırken belge olarak kullandığı Sivas Kongresi tutanaklarının Nutuk'ta

³⁰³ O.N., s.270; T.T.K.N., C.I., s.570; A.A.M.N., s.291.

³⁰⁴ Bu konuda Nutuk'tan örnekler vermek gerekirse bkz.: O.N., s.51; T.T.K.N., C.I., s.116; A.A.M.N., s.59; O.N., s.140; T.T.K.N., C.I., s.312; A.A.M.N., s.161; O.N., s.270; T.T.K.N., C.I., s.570; A.A.M.N., s.291; O.N., s.294; T.T.K.N., C.I., s.632; A.A.M.N., s.321; O.N., s.391; T.T.K.N., C.II., s.846; A.A.M.N., s.430; O.N., s.448; T.T.K.N., C.II., s.986; A.A.M.N., s.500; O.N., s.452; T.T.K.N., C.II., s.996; A.A.M.N., s.505; O.N., s.481; T.T.K.N., C.II., s.1052; A.A.M.N., s.534; O.N., s.507; T.T.K.N., C.II., s.1114, A.A.M.N., s.566.

³⁰⁵ Mustafa Kemal Paşa "*Manda Meselesi*" sırasında gerçekleşen bir olayı anlattığı sırada, Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hami Bey'in Sivas Kongresi sırasında bir muhtıra verdiklerini fakat sonradan bunu geri çektiklerini söylerken parantez içerisinde söylediği "bu muhtıranın müsveddesi de, tebyizi de kendilerinde kalmıştır" sözüyle bu durumu belge olarak sunamamasının nedenini açıklamıştır. O.N., s.64.; T.T.K.N., C.I., s.144; A.A.M.N., s.74.

³⁰⁶ O.N., s.20; T.T.K.N., C.I., s.44; A.A.M.N., s.22.

iddiada bulunduğu kişilerce tutulduğunu özellikle belirterek,³⁰⁷ bu olayla ilgili dile getirdiklerini yansız bir şekilde yansıttığı izlenimini yaratmak istemiştir. Ayrıca yine manda meselesinde Refet Bey, Kara Vasıf Bey ve Rauf Bey'in Sivas Kongresi sırasında manda isteklerini ortaya koyan konuşmalarını aktarmış ve bu arada da “zabıtlara dayanarak olduğu gibi aldığım bazı cümleleri”,³⁰⁸ “zabıtlara olduğu gibi geçmiş olan”³⁰⁹ ve “zabıtlara geçen konuşması”³¹⁰ gibi ifadelerle de özellikle yer vererek, hem yansızlığını hem de söylediklerinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta kullandığı bazı ifadelerle de anlattığı olayların gerçekliğini ispatlamak ve bu konudaki samimiyetini de sergilemeye gayret göstererek Nutuk'unun, etkisini ve gücünü arttırmaya çalışmıştır.³¹¹

Bunların dışında Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u söylerken kurduğu cümlelerdeki “bilirsiniz ki,” “hatırınızdadır ki” gibi bir takım ifadelerle ve “sözlerimde isabetsizlik olmadığını, zaman ve hadisin ispat etmiş olduğuna kaniim

³⁰⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın konu ile ilgili sözleri şu şekildedir: “Efendiler, küçük bir istitrat yapayım. Vesika olarak müracaat ettiğim Kongre Zabıtnamesi, Divan-ı Riyaset Kâtipliğinde bulunan Afyonkarahisar Murahhası Şükrü ve manda lehinde Nutuklarını dinlediğimiz Hami Beyler tarafından tutulmuş ve Hami Bey'in yazısıyla muntazam bir deftere tebyiz olunmuştur”. O.N., s.68; T.T.K.N., C.I., s.154; A.A.M.N., s.79.

³⁰⁸ O.N., s.65; T.T.K.N., C.I., s.144; A.A.M.N., s.74.

³⁰⁹ O.N., s.66; T.T.K.N., C.I., s.148; A.A.M.N., s.76.

³¹⁰ O.N., s.67; T.T.K.N., C.I., s.150; A.A.M.N., s.77.

³¹¹ Bu konuda Nutuk'tan şu örnekler verilebilir: “Bu cemiyet hakkında söylediklerim, sırası geldikçe vereceğim izahat ve icabında irad edeceğim vesaike daha vazih anlaşılacaktır”. O.N., s.6; T.T.K.N., C.I., s.10; A.A.M.N., s.5; “Efendiler, Ali Galip teşebbüsünün, padişahın ve Ferit Paşa hükümetin ve ecanibin müşterek bir teşebbüsü olduğuna, arzettiğim vesaike muttali olduktan sonra, şüphe ve tereddüt edenler kalmaz, zannedirim”. O.N., s.82; T.T.K.N., C.I., s.184; A.A.M.N., s.95; “Gebze kaymakamının mahiyeti, şimdi ilâve edeceğim vesaike takdir olunabilecektir, zannındayım”. O.N., s.196; T.T.K.N., C.I., s.422; A.A.M.N., s.217; “Efendiler, bu meselede hakikatin tavazzuhuna medar olan vesaikten, malûmattar olmanızı arzu ettiğim için”. O.N., s.196; T.T.K.N., C.I., s.424; A.A.M.N., s.217; “...zâhiren, ehemmiyetsiz gibi görülebilecek olan bir vak'ayı delâile ve vesaike istinat ettirerek izah ettim”. O.N., s.205; T.T.K.N., C.I., s.438; A.A.M.N., s.225; “...Heyet-i Temsiliye mukarreratı Nizamnamesinin 29 Teşrinievvel 1919 günü müzakeresine ait sahifesinde, aynen mukayyet olan şu kararı tesbit ettik”. O.N., s.16; T.T.K.N., C.I., s.354; A.A.M.N., s.182; “Efendiler şimdi vereceğim kısa bir malûmat ve irae edeceğim vesaike bu malûmatı tevsik etmektedir”. O.N., s.176; T.T.K.N., C.I., s.390; A.A.M.N., s.200; “Efendiler maziye ait safahat ve hadisatı; burada beyan edebileceğim çerçeve dahilinde, hakikate mutabık olarak tespit etmek azmindeyim”. O.N., s.224; T.T.K.N., C.I., s.484; A.A.M.N., s.248; “ben bu söylediklerimi geçmiş günlere ait bazı hatırat ve vesaike ile de burada teyit etmeği”. O.N., s.42; T.T.K.N., C.I., s.96; A.A.M.N., s.49; Bu durum, İngiltere'nin Türkiye'deki elçilik ikinci sekreteri Hadow'un raporuna da yansımış, Hadow raporunda: “İlginç her belge-özellikle orijinalleri-dinleyicileri daha çok inandırmak için toplanarak sergilenmiş ve söylevi tarihi bir olay yapmak amacıyla gerekli her şey yapılmıştır” demiştir. Sonyel, “İngiliz Belgelerinde...”, s.81-82.

*efendiler*³¹² gibi mesajlarla bir taraftan kendi iddialarının doğruluğunu dinleyicilere de tasdik ettirirken, diğer taraftan da geçmişte yaşanan bazı olaylarda haklı çıkmış olmasını birer belge gibi kullanıp söylediklerini ispatlamaya çalıştığı söylenebilir.

Nutuk'ta söylediklerinin doğru olarak anlaşılması ve başka yönlere çekilerek farklı anlamlar yüklenmemesi de Mustafa Kemal Paşa'nın, dikkat ettiği hususlardan birisi olmuş ve Nutuk'unda yer yer bu durumla ilgili dolaylı açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin: Abdülkerim Paşa³¹³ ile yaptığı telgraf haberleşmesini vermeden önce bu haberleşme sırasında ikisinin de karşılıklı olarak kullandıkları terimlerin nereden kaynaklandığına dair bir açıklama yapmıştır.³¹⁴

Ayrıca Rahip Frew ile eskiye dayalı bir tanışıklıkları olduğunu da, ona yazdığı mektubu okumadan önce özellikle belirtmiştir.³¹⁵

TBMM'nin açılacak olması nedeniyle yayınladığı bildiriye okumadan önce de Mustafa Kemal Paşa'nın burada yer alan ifadelerini ne amaçla söylediğine dair bir açıklama yaptığı görülmektedir.³¹⁶

³¹² O.N., s.39; T.T.K.N., C.I., s.90; A.A.M.N., s.47; bu konuda ayrıca şu örneklerde verilebilir: “nitekim zaman ve vakayı beni teyit etmiştir”. O.N., s.41; T.T.K.N., C.I., s.94; A.A.M.N., s.48; “Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile artık bu gün cihanca gayri kabil-i ret hakayikten görüldüğüne asla şüphe yoktur”. O.N., s.42; T.T.K.N., C.I., s.96; A.A.M.N., s.49; “İsmet Paşa'nın, gerek Erkan-ı Harbiyey-i Umumiye Riyasetinde ve gerek bilâhare bilfiil cephe kumandanlığında gösterdiği liyakat ve fart-ı gayret kendisine tevcih-i vazifede isabetimi fiilen ispat etmiş bulunduğu için millete karşı ve tarihe karşı tamamen müsterihim”. O.N., s.279; T.T.K.N., C.II., s.592; A.A.M.N., s.302.

³¹³ **Abdülkerim Paşa (1878–1923)**, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde 2. Kolordu Komutanlığı'na atandı. Sarıkamış yenilgisinden sonra büyük bir Rus kuvvetini Malazgirt'te yendi. Savaş sonunda, Kafkasya'da kurulan Gürcistan'ın temsilcisi oldu. 1918 Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a geldi. Hurşit Paşa Harp Divanı'nda üyelik, sonra başkanlık yaptı. Önelçin, **a.g.e.**, s.16.

³¹⁴ Mustafa Kemal Paşa bu durumu şöyle açıklar: “Merhumun etvar ve akvalinden tarikat mensubininin olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekkelere müdavemet ettiği de görülmüştür. Fakat herhangi bir şeyhe mürit olduğunu bilen yoktur. Çünkü kendisini itikadat ve vicdanî telâkkiyatında, derecat-ı maneviyede -hazret-i evvel, büyükhazret – kabul ediyordu ve daire-i uhuvvetinde bulunanlara hazret, kutup ve saire gibi - kendisince muhatabında gördüğü istidada göre - makamlar tevcihederdi. Bana da kutbül'aktap derdi. Şimdi izah edeceğim muhaberemizde de bu noktalara tesadüf edeceğiz. Kerim Paşa'nın kendine mahsus, bir usul-i beyan ve tarz-ı tahriri vardı”, “Kerim Paşa'nın, arzettiğim ilk telgrafına cevap verirken, birazda, onun tarz ve üslûbuna uymuş olduğum görülecektir”. O.N., s.104; T.T.K.N., C.I., s.234; A.A.M.N., s.120; O.N., s.105; T.T.K.N., C.I., s.236; A.A.M.N., s.122.

³¹⁵ Bu durum Nutuk'ta şöyle yer alır: “Efendiler; bütün bu tertibatı hafife menabinin, Rahip Fru'nun dimağında temerküz ettirildiği ve oradan din kardeşlerimiz olacak hainlerin kafalarına zerkeredilerek fiiliyata inkılap ettiği tahmin olduğundan, Rahip Fru'nun bir zaman için olsun tevakkuf ve tebaüdünü temine vesile olur mütaleasiyle bizzat kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için şu malûmatı da ilâve edeyim ki ben Mister Fru ile İstanbul'da bir iki defa mülakat ve münakaşatta bulunmuştum”. O.N., s.185; T.T.K.N., C.I., s.402; A.A.M.N., s.207.

³¹⁶ Mustafa Kemal Paşa şunları söyler: “Nihayet, gelebilmiş meb'uslarla iktifa ederek, Meclisin, Nisanın 23'üncü Cuma günü açılmasına karar verdik. Bu karar üzerinde 21 Nisan 1920 tarihinde tamamen yaptığım tebligat muhteviyatı, o günün hissiyat ve telâkkiyatına ne derece tetabuk

Mustafa Kemal Paşa Nutuk’unda “*Bu vaziyet karşısında nihayet hükmolunursa hata edilmiş olmaz itikadındayım*”,³¹⁷ “*aldanmıyorsam*”,³¹⁸ “*hatıramda yanılmıyorsam*”,³¹⁹ “*olabilir*”,³²⁰ “*bence*”,³²¹ “*herhalde*”,³²² “*ihtimal ki*”,³²³ “*hatırımında aldanmıyorsam*”,³²⁴ “*anlaşıyor*”,³²⁵ “*hükmolunabilir*”,³²⁶ “*o zamanki malûmata nazaran*”,³²⁷ “*kim bilir, belki de*”,³²⁸ “*varid-i hatırım olan nikati*”³²⁹ “*pek iyi hatırlamıyorum*”³³⁰ gibi ifadeleri birçok yerde kullanmıştır. O’nun kullandığı bu ifadelerinden Nutuk’ta kişisel bir takım yargılarda bulunduğu, iddialarında bir yanılığa düşmüşse kullandığı bu ihtiyatlı üslûpla kendisine açık bir kapı bıraktığı ve Nutuk’unu olası itirazlara karşı bir kat daha güçlendirmeye çalıştığı düşünülebilir.

II. Edebî Bir Metin Olarak Nutuk

Mustafa Kemal Paşa, bir asker olmasının yanı sıra, yetiştiği dönemin yüklediği sorumluluk ve bunun kişiliğine etkisiyle, aydın bir kişi olarak, hayatı boyunca okuyan, düşünen ve yazan biri olarak da karşımıza çıkmıştır.

O, okumayı sevdiği gibi yazmasını da seven ve bunun ihtiyacını hisseden bir insandır.³³¹ Henüz öğrenci iken yazmaya başlamış, Manastır Askerî İdadisi’nde iken edebiyat ve şiire merak sarmış ve hitabet tecrübeleri için hiçbir fırsatı kaçırmamıştır.³³² Rüştüye okulundan itibaren gazetelerin ve dergilerin düzenlediği

---

mecburiyetinde bulunulduğunu gösterir bir vesika olmak itibariyle, aynen nazar-ı ittılânıza arz etmeği muvafık görüyorum”. O.N., s.272; T.T.K.N., C.I., s.574; A.A.M.N., s.294.

³¹⁷ O.N., s.104; T.T.K.N., C.I., s.234; A.A.M.N., s.120.

³¹⁸ O.N., s.270; T.T.K.N., C.I., s.570; A.A.M.N., s.291.

³¹⁹ O.N., s.134; T.T.K.N., C.I., s.298; A.A.M.N., s.153.

³²⁰ O.N., s.443; T.T.K.N., C.II., s.972; A.A.M.N., s.494.

³²¹ O.N., s.39; T.T.K.N., C.I., s.88; A.A.M.N., s.45.

³²² O.N., s.5; T.T.K.N., C.I., s.8; A.A.M.N., s.4.

³²³ O.N., s.349; T.T.K.N., C.II., s.752; A.A.M.N., s.382.

³²⁴ O.N., s.374; T.T.K.N., C.II., s.804; A.A.M.N., s.409.

³²⁵ O.N., s.516; T.T.K.N., C.II., s.1134; A.A.M.N., s.576.

³²⁶ O.N., s.482; T.T.K.N., C.II., s.1054; A.A.M.N., s.535.

³²⁷ O.N., s.141; T.T.K.N., C.I., s.314; A.A.M.N., s.162.

³²⁸ O.N., s.172; T.T.K.N., C.I., s.380; A.A.M.N., s.195.

³²⁹ O.N., s.96; T.T.K.N., C.I., s.216; A.A.M.N., s.111.

³³⁰ O.N., s.68; T.T.K.N., C.I., s.154; A.A.M.N., s.79.

³³¹ Necati Cumalı, *Niçin Aşk*, İstanbul, 1971, s.180.

³³² Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4. baskı, Ankara, 1984, s.297; Afet İnan, *M. Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları*, Ankara, 1983, s.2.

yarışmalara da katılmıştır.³³³ Harp okulunda iken arkadaşlarıyla birlikte çıkardıkları gizli gazetelerin yazılarını çoğunlukla kendisi yazmıştır.³³⁴ Şiire meraklı olan ve kendisi de Şiirler yazan Mustafa Kemal Paşa, Fransızca'dan birçok Şiir çevirileri yapmıř³³⁵ hatta Harbiye'de iken bir gazel dahi yazmıştır.³³⁶ Ayrıca farklı konularda kitaplar yazmış, kitap çevirileri yapmış, günlük tutup hatıralarını kaleme almıştır.³³⁷

Günlük tutmayı ve hatıra yazmayı bir alışkanlık haline de getiren Mustafa Kemal Paşa, bu alışkanlığının tarihsel bir belge olduğunun ve tarihi yazarken bunların birer belge olarak kullanılacağının da bilincindedir. Nitekim Osmanlı Devleti döneminde, Genel Karargâh Harp Tarihi Şubesi tarafından I. Dünya Savaşı'nın tarihinin saptanması için kendisinden, görevli olduğu Arıburnu ve Anafartalar'daki harekât ve savaşlarla ilgili yaşadıklarını yazması istenildiğinde, bu konuyla ilgili kullandığı en önemli kaynak, tuttuğu hatıra defteri olmuş, bu arada aynen Nutuk'u hazırlarken yaptığı gibi burada da telgraf görüşmelerini ve savaş raporlarını birer tarihi belge olarak kullanmıştır.³³⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın kaleme aldığı hatıratlarına bakıldığında okumaya meraklı olduğu ve fırsat buldukça okuduğu tesbit edilmektedir.³³⁹ Hatta hukuk, ekonomi, sosyoloji ve özellikle tarih vb. konularda çok kitap okuyan ve okumayı seven Mustafa Kemal Paşa, Çankaya'da yeni köşk yapılacağı sırada, mimarlardan özellikle üzerinde haritalar açıp çalışabilmeyi mümkün kılan bir masanın da bulunacağı, geniş ve ferah bir kütüphane ve çok miktarda kitap koyma yerleri istemiş,³⁴⁰ okuduğu kitaplar üzerine kırmızı, mavi uçlu kalemle çizgi ve işaretler koymuş, kâğıtlara notlar almıştır.³⁴¹

³³³ Sadi Borak, *Atatürk'ün Özel Mektupları*, 4. Baskı, İstanbul, 1998, s.7.

³³⁴ *Türk'ün Altın Kitabı Gazinin Hayatı*, İstanbul, 1973, s.26.

³³⁵ Melahat Özgü, "*Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı*", *Atatürk Konferansları I*, s.s. (21-36), Ankara, 1964, s.27-32.

³³⁶ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1980, s.551.

³³⁷ Bu konuda bkz.: Azmi Süslü-Mustafa Balcıoğlu, *Atatürk'ün Silah Arkadaşları*, *Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*, Ankara, 1999, s.12-19; Sami N. Özerdim, "*Atatürk'ün Yazıları Sözleri*", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XXVIII, No: 3-4, s.s. (127-141), Ankara, 1975.

³³⁸ Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Yay. Haz.: Uluğ İğdemir, 3. baskı, Ankara, 1990.

³³⁹ Afet İnan, "*Atatürk'ün (1915-1916-1918) Hatıra Defterinden=Okuduğu Kitaplar*", *IX. Türk Tarih Kongresi 21-25 Eylül 1981*, C.III., s.s. (1518-1524), Ankara, 1989.

³⁴⁰ İnan, *Atatürk Hakkında...*, s.305-306; Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Ankara, 1969, s.6; İnan, *Karlsbad Hatıraları...*, s.VII, 24; Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Ankara, 1990, s.11.

³⁴¹ İnan, *Atatürk Hakkında...*, s.306.

Tüm bunların dışında Mustafa Kemal Paşa karşısındakileri etkileme gücüne sahip, hitabet sanatını bilen bir kişidir. Konuşurken sesinin tonunu ayarlayabilen, bakışlarını ve vücut dilini kullanabilen, iyi bir hatiptir.³⁴²

Okumak ve güzel yazı yazmanın dışında, güzel söz söylemeye de merak sarmış olan Mustafa Kemal Paşa ilk hitabet denemelerini, öğrencilik yıllarında yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa o günlerle ilgili olarak şunları söylemiştir: “*İkinci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine merak sardım. Şiir yazmak hakkında, idadi hocasının vazettiği memnuniyeti unutmuyordum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi baki idi. Teneffüs zamanlarında hitabet talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor; bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim... diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk*”.³⁴³

Öğrencilik yıllarından sonra, çeşitli kaynaklarda da belirtildiği gibi, Mustafa Kemal Paşa, Trablusgarp delegesi olarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 22 Eylül 1909 yılında Selanik’te ki kongresinde, ordunun siyasetten ayrılması gerektiğini savunan bir konuşma yapmıştır.³⁴⁴ Metni elde olmamakla birlikte³⁴⁵ bu konuşmanın şu an için hayatında yaptığı bilinen ilk konuşması olduğu ileri sürülmektedir.³⁴⁶

Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa’nın Söylev ve Demeçleri incelendiğinde 1927 yılına değin nutuk ya da demeç şeklinde 264 adet konuşma yaptığı görülmektedir.³⁴⁷ Ancak tüm yazdıklarının ve söylediklerinin içinde, 15–20 Ekim 1927 yılında söylediği Nutuk’u yarattığı etki bakımından bıraktığı en önemli eserlerden birisi olmuştur.

CHF’nin kongresinde sunacağı Nutuk’unu hazırlarken yoğun bir çalışma içerisine de girmiş olan Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’unu hazırlamak için topladığı

³⁴² Mustafa Baydar, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?**, İstanbul, 1960, s.199-200; M. Ziya Ünsal, **Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler**, İstanbul, 1950, s.34; Taha Toros, **Türk Hatipleri**, İstanbul, 1950, s.83; H.Suphi Tanrıöver, “*Gazi’nin Heykeli*”, **Dağ Yolu**, Ankara, 1928, s.26.; Zeynep Korkmaz, “*Atatürk’ün Büyük Nutuk’unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak**, s.s. (156-163), Ankara, 2003, s.157. Bu konuda Hüsrev Gerede şunları söyler: “Atatürk parlak bir hatipti. Tatlı içe işleyen, gür sesi ile dinleyicilerini büyüler, güçlü mantığı ile karşısındakileri istediği yola sokardı”. **Hüsrev Gerede’nin Anıları**, Haz.: Sami Önal, 3. Baskı, İstanbul, 2002, s.254-255.

³⁴³ **Türk’ün Altın Kitabı...**, s.20-21.

³⁴⁴ Bayur, **Atatürk Hayatı...**, s.44; Celal Bayar, **Atatürk’ten Hatıralar**, İstanbul, 1955, s.16-20.

³⁴⁵ Arar, a.g.m, s.120.

³⁴⁶ Mustafa Şerif Onaran, “*Atatürk’ün Söylevci Kişiliği, Anlatım Gücü*”, **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı Türk Dili Aylık Dili ve Yazın Dergi**, Sa: 314, s.s. (501-509), b.y.y., Kasım 1977, s.504.

³⁴⁷ **A.S.D.**, C.I-III.

çok sayıda belgeyi kendi başına tasnif etmiştir.³⁴⁸ Kısa bir süre içerisinde hazırlamak zorunda olduğu Nutuk'unu dikte ettirirken de çok fazla çalışmış, günlerce uykusuz kalmıştır. Çankaya davetlerinin sıklaştığı bu günlerde, Nutuk'ta anlatacağı olayların içinde bulunmuş kişileri de sıkça çağırarak,³⁴⁹ dikte ettirdiği satırları onlarla da paylaşmış ve metin üzerinde gerekli gördüğü düzeltmeleri yapmıştır.³⁵⁰

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unu hazırladığı sıralarda yazdıklarıyla adeta bütünleşmiş, yazdıklarının etkisinde kalarak duygusal anlarda yaşamıştır. Örneğin gerek Yahya Kaptan'ın şehit oluşunu, gerekse Nutuk'unun sonunda yer alan Türk gençliğine hitap ettiği bölümleri daha kongrede okumadan, o atmosferi yaşamadan önce, arkadaşlarıyla paylaştığında dahi gözlerinin yaşardığına şahit olunmuştur.³⁵¹

Mustafa Kemal Paşa'nın güzel söz söyleme yeteneğini de sergilediği Nutuk edebi açıdan değerlendirildiğinde, biçim ve içerik bakımından, birçok kişi tarafından

³⁴⁸ Atay, *Çankaya...*, s. 551.

³⁴⁹ Nuyan Yiğit, *Atatürk'le 30 Yıl İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, 2. basım, İstanbul, 2004, s.259.

³⁵⁰ Karaosmanoğlu, "*Hatıralar:...*"; Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağı İdim*, İstanbul, 1973, s.72-75; Ruşen Eşref Üneydin, "*Mustafa Kemal'le Mülakat*", *Türk Dili*, C.V, Sa.: 56, 1956, s.475; Kinross, *a.g.e.*, s.509; Tevfik Bıykoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921) I*, 2. baskı, b.y.y., 1981, s.8.; Hamdi Ülkümen, *Hümanist Atatürk*, İstanbul, 1994, s.41; Mustafa Kemal Paşanın Nutuk'unu hazırlarken ne büyük bir yoğunlukta çalıştığını Falih Rıfkı (Atay) ve Ruşen Eşref (Üneydin) Beylerin yazdıkları şu satırlardan anlamak daha kolay olacaktır:

"Nutku çoğunca ayaküstü dolaşarak dikte etmiştir.

Uzun saatler süren diktelerden sonra yazarlar sekiz on saatlik bir uykuya gittikleri zaman Atatürk bir banyo alır, giyinir, akşam davetlilerine o gün yazdıklarını okutmak üzere sofraya inerdi. Okuma ve o günkü yazılar üzerine konuşmalar da saatler sürerdi. Bu defa dinleme ve konuşmalardan yorulanlar uzun bir rahatlama için evlerine dönerler, Atatürk çok defa kısa bir uykudan sonra bir gün önceki çalışmalarına koyulurdu. Bu kadar sıkı çalışma haftalarca sürmüştür". Atay, *Çankaya...*, s.551; Mustafa Kemal Paşa'nın bu yoğun çalışmasıyla ilgili Üneydin'da şunları anlatmaktadır:

"Gazi:

— "Buyurun... Kusura bakma! yazıya dalmışım; yirmi yedi saattir uyumamışım. O halde, bari bir faslı tamamlıyalım da öyle yatarım dedim. Onun için belki bugün seni göremem diye şimdiden çağırttım... Geç bakalım, şöyle otur. Al bir sigara da dinle..." dedi.

O gün, akşama doğru yaverlikten gene telefon aldım: saat yirmide köşke isteniyordum...

Kendisini, davetlisi kalabalık uzun sofranın başında buldum. Yorgun görünüyordu. Gülümsiyerek dedi ki:

— "Sen zannedersin ki ben uyudum uyandım da... Hayır, sen gittikten sonra gene yazıya dalmışım... Saat on sekize gelmiş dediler, öyle ise artık yatmak beyhude olur. Bari arkadaşları çağırılmalı. Yemek yeriz. Bu faslı onlar da dinlerler. Bu gece yatarız" dedim.

O akşam da sabaha kadar coşkun, talâkatlı kaldı". Üneydin, a.g.m., s.475.

³⁵¹ Üneydin, a.g.m., s.475; Afet İnan, "*Atatürk'ün Gözyaşları*", *Kemalizm ve Türkiye*, C.6, Sa.: 64, Yıl: 6, Temmuz 1981, s.25.

“*Türk nesrinin*”,³⁵² “*hitabet sanatının*”³⁵³ ve “*edebiyatının*”³⁵⁴ en önemli eserlerinden birisi olarak kabul edilir.

Nutuk dil ve üslûp açısından son derece iyi özelliklere sahip bir eserdir. Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta yetiştiği devir itibariyle, milli edebiyat akımı ile temsil edilen ve hayli sadeleştirilmiş olan bir Osmanlı Türkçe’si kullanmıştır.³⁵⁵ Bundan dolayı da kelime bakımından çok zengin olan Nutuk’ta³⁵⁶ oldukça fazla Arapça ve Farsça kelimeyle karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra batı kaynaklı kelimelerin de Nutuk’ta kullanıldığı görülmektedir.³⁵⁷

Nutuk’a üslûp açısından bakıldığında ise günlük konuşma dilinin söz değerleriyle Osmanlıca kelimelerin iç içe kullanıldığı³⁵⁸ açık ve yalın bir dilin Nutuk’a hakim olduğu³⁵⁹ görülür.

Nutuk’ta ki cümlelerde gramer hataları olmadığından³⁶⁰ ve cümle yapıları da sağlam bir mantık örgüsü içinde olduğundan, dile getirilen her şey açık ve anlaşılır bir şekildedir.³⁶¹

Yine çeşitli kelime türleri ile bunların cümlelerdeki yayılış oranları ve anlatım şekilleri arasında olayların niteliğine denk düşen bir uyumun göze çarptığı ve bu durumun da, düşünceye canlılık ve üslûba akıcılık verdiği Nutuk üzerine araştırma

³⁵² Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi**, 2. baskı, Ankara, 1988, s.43.

³⁵³ Önder Güçgün, “*Hatip Atatürk ve Atatürk’ün Büyük Nutuk’taki Hitabet Sanatı*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (169-181), Ankara, 2003, s.178; İ. Habib Sevik, **Edebî Sanat**, İstanbul, 1930, s.523-528; Ünsal, **a.g.e.**, s.34; Korkmaz, “*Atatürk ve Nutuk...*”, s.397; Dumont, **a.g.e.**, s.10.

³⁵⁴ Cumalı, **Niçin Aşk...**, s.180. (yazarın buradaki yazısı, 10 Kasım 1961 tarihinde Vatan Gazetesine yazdığı “*Nutuk*” adlı makalesi ile aynıdır).

³⁵⁵ Korkmaz, “*Atatürk ve Nutuk...*”, s.397.

³⁵⁶ Korkmaz, **Nutuk’a Yazdığı Önsöz...**, s.XXI.

³⁵⁷ Halil Ersoylu, “*Atatürk’ün Nutuk Dilindeki Batı Kaynaklı Kelimeler*”, **Türklük Araştırmaları Dergisi 8**, Marmara Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Mehmet Akalın Armağanı, s.s. (155–194), İstanbul, 1997, s.155.

³⁵⁸ Emin Özdemir, “*Dil ve Anlatım Açısından Büyük Söylev*”, **Cumhuriyet Söylev Özel Ek**, 15 Ekim 1977; Cahit Öztelli, “*Söylev’in Sadeleştirilmesinde Tutulan Yol*”, **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı**, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi, Sa.: 314, s.s. (509-510), Kasım 1977, s.509.

³⁵⁹ Korkmaz, **Nutuk’a Yazdığı Önsöz...**, s.XXI.

³⁶⁰ Akçuraoğlu Yusuf, “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Asli Menbaalarından: Nutuk*”, **Türk Tarih Encümeni i Mecmuası**, Yeni Seri, C.I., Sa.: 1, s.s. (1-25), İstanbul, Haziran-Ağustos 1929, s.15.

³⁶¹ Şemsettin Ünlü, “*Söylev’i Okurken*”, **Çağdaş Türk Dili**, C.I., Sa.: 2, s.s. (53-55), Nisan 1988, s.55.

yapanlar tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca düşüncelerin mantık gücü ağır basan veciz söz kalıplarına ve kesin yargılara bağlandığı da ileri sürülmüştür.³⁶²

Nutuk türünün önemli özelliklerinden birisi olan “öyküleme” Nutuk’ta da görülen bir özelliktir.³⁶³ Nutuk’ta “*olayların ortaya çıkışı, gelişimi anlatılırken sık sık açıklamalı öykülemeye başvurulmuş*”,³⁶⁴ böylelikle de ilgi canlı tutulmuştur.³⁶⁵ İlgiiyi canlı tutmanın bir diğer yolu olan soru cümleleri de Nutuk’ta önemli bir yere sahiptir. Bu yöntemle Mustafa Kemal Paşa, dinleyicileri düşünmeye de sevk etmiştir.³⁶⁶

Nutuk’un üslûp özelliklerinden bir diğeri de, “*polemikçi*” bir özelliğe sahip olmasıdır.³⁶⁷ Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta bir takım olay ve kişilerle ilgili “*sert*” ve “*acımasız*”,³⁶⁸ bir dil kullanmış “*dobra dobra*”³⁶⁹ ve kişisel yargılarda bulunmuş, gerektiğinde iğneleyici ve alaycı bir üslûp kullanmaktan da çekinmemiştir. Örneğin: Ali Rıza Paşa ile ilgili bir anısını anlatırken onunla ilgili olarak, “*Ali Rıza Paşa,*³⁷⁰ *bir gün, Ahmet İzzet Paşa’yı ziyaret eder; esna-yi sohbetinde aleyhimde birtakım tefevühatta bulunur ve bu tefevühata mühim bir keşfini de ilâve eder: “Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!” diye bağırır. Doğrusunu isterseniz Efendiler, Makedonya’da Osmanlı İmparatorluğu’nun Garp Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşa’nın aslanlardan mürekkep, koskoca Türk ordularını, mahv ü perişan ettirdikten ve kıymetli Makedonya topraklarını, düşmanlara, terk ve teberru ettikten sonra; devletin en müşkül anında, Vahdettin’in hadim-i amali olmak için, icap eden evsafı*

³⁶² Korkmaz, *Nutuk’a Yazdığı Önsöz...*, s. XXI-XXII; Akçuraoğlu Yusuf, “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin...*”, s.15; Çerim-Kayacan, a.g.m., s.25.

³⁶³ Adnan Binyazar, “*Söylev Türü Ve Atatürk’ün “Söylev’i”*” **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı**, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi, Sa.: 314, s.s. (356-362), Kasım 1977, s.360.

³⁶⁴ Özdemir, “*Dil ve Anlatım...*”

³⁶⁵ Binyazar, a.g.m., s.360.

³⁶⁶ Özdemir, “*Dil ve Anlatım...*”

³⁶⁷ Samim Kocagöz, “*Söylev ve Atatürk*”, **Varlık**, Sa.: 842, s.s. (6), Kasım 1977.

³⁶⁸ Çerim-Kayacan, a.g.m., s.25; Konur Ertop, “*Ata’nın Büyük Söylevi O’nun Öğreti Ve Eylemini Ortaya Koyan En Önemli Belgedir*”, **Cumhuriyet Söylev Özek Ek**, 15 Ekim 1997.

³⁶⁹ Dumont, **a.g.e.**, s.10.

³⁷⁰ **Ali Rıza Paşa (1859 – 1933)**, Emekli Binbaşı Tahir Bey’in oğludur. 1885’de kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisi’ni bitirdi. Askerlik Öğrenimini tamamlamak üzere Almanya’ya gönderildi. Orada 3 yıl kaldı. Yurda dönünce Harp Okulu’nda öğretmenlik yaptı. Genelkurmay’da çalıştı. 1897’de general oldu. Manastır vali ve komutanlığına atandı. Yemen komutanı oldu, mareşal rütbesine yükseltildi. İkinci Meşrutiyet döneminde Ayan Meclisi (senato) üyeliğine atandı. İki kez Harbiye Nazırlığı (Millî Savunma Bakanlığı) yaptı. Balkan Savaşı’nda Batı Ordusu Komutanıydı. 2.10.1919’da Sadrazam oldu. 3.3.1920’de bu görevden ayrılmak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti’nin son kabinesi olan Ahmet Tevfik Paşa (Okday) kabinesinde Dâhiliye Nazırı idi. İstanbul, Millî hükümete katılınca, kabine düştü. Ali Rıza Paşa emekliye ayrıldı. Önelçin, **a.g.e.**, s.19.

*iktisap eylemiş olduğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendine en mahir muavin olarak, eski erkânı harbiye reisini, Harbiye Nezaretine getirmeyi düşüneneğine, tabii nazariyle bakılabılırdi. Fakat teşebbüsât-ı millîyenin, cumhuriyeti istihdaf ettiğini, bu kadar sürat ve suhuletle ihtisas ve idrak eyleyeceğine takdirhan olmamak mümkün değildir*³⁷¹ diyen Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa'nın, alaycı bir üslûpla zekâsını küçümsemiştir. Nutuk'ta İstanbul Hükümetleri'ni eleştirirken, Cemal Paşa³⁷² ile ilgili olarak ta “*Bir de Efendiler, Cemal Paşa : “Milletin haiz-i itimadı bulunan hükümet-i hazırâ” söziyle pek büyük ve alenî bir yalan irtikâp ediyordu. Milletin hükümete itimadı henüz tahakkuk etmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi huzurunda kabine itimat reyî aldıkdan sonra telâffuz olunabilirdi. Hâlbuki henüz Millet Meclisinin azaları bile intihap olunmuş değildi. Harbiye Nazırı, bu sözü telâffuz ettiği dakikada, yalnız bir zatın haiz-i itimadı bulunuyorlardı. O zat da, devlet riyasetini telvis etmekte bulunan hain Vahdetin idi*”³⁷³ diyen Mustafa Kemal Paşa'nın Cemal Paşa'yı yalancılıkla suçlamaktan başka, onu milletin değil Vahidettin'in temsilcisi olarak da gördüğünden dolayı küçümsemiştir. Mustafa Kemal Paşa, özellikle de ülkeye hainlikleri dokunduğuna inandığı kişilere karşı daha sert bir üslûpla hitap edip, onlara karşı “*aciz, haysiyetsiz, alçak, ,mecnun, cani, hain, gafil, cahil, zavallı, safdil, serseri, küstah*” vb sıfatlarlar kullanmıştır.³⁷⁴

Hata yapanları böylesi sıfatlarla eleştiren Mustafa Kemal Paşa, eserinde kahramanları ve kahramanlıkları da dile getirmiş onları da “*güzide, namuslu, hamiyetli, temiz, zeki, kahraman, fedakâr, cesur, şehit*” gibi sıfatlarla anmıştır.³⁷⁵

³⁷¹ O.N., s.140; T.T.K.N., C.I., s.312; A.A.M.N., s.160.

³⁷² **Cemal Paşa (1873–1941)**, Harp Okulu'nu ve Harp Akademisi'ni bitirdi. Çeşitli askerî hizmetlerden sonra merkezi Konya olan Yıldırım Kıtâatı Müfettişi oldu. Rütbesi ferik (tümgeneral) idi. Daha sonra Harbiye Nazırlığı yaptı. Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin sonuncusunda, Isparta milletvekiliydi. Bu meclisin dağıtılması üzerine İngilizler tarafından Malta Adası'na sürüldü. Sürgünden döndükten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. döneminde Isparta, VI. döneminde İçel milletvekili olarak çalıştı. Önelçin, **a.g.e.**, s.36.

³⁷³ O.N., s.143; TTKN, C.I., s.320; A.A.M.N., s.164; bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ayrıca bkz.: O.N., s.172; T.T.K.N., C.I., s.380; A.A.M.N., s.195-196; O.N., s.176, T.T.K.N., C.I., s.386 A.A.M.N., s.199; O.N., s.239; T.T.K.N., C.I., s.512; A.A.M.N., s.262.

³⁷⁴ Bkz.: T. 15, 21.

³⁷⁵ Bkz.: T. 21.

Böylelikle, Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta duygusal bir tablo da sergilemiş olmaktadır. Nutuk'un üslûp olarak sahip olduğu bu özellik onun hatıratlar arasında sayılmasının da bir gerekçesi olacaktır.

Nutuk güçlü ve etkileyici bir anlatım tarzından dolayı okuyucuyu ilk anda kavrayabilme özelliğine de sahiptir.³⁷⁶ Ayrıca Nutuk, “*zengin bir karakter kitabı*”³⁷⁷ bir başka deyişle “*bir portreler albümüdür*”.³⁷⁸ “*Nutuk'ta adları anılan bütün kişiler, ancak büyük romancıların canlandırabileceği bir güçle son derece canlı olarak çizilmişlerdir*”.³⁷⁹

Sonuç olarak Mustafa Kemal Paşa, Korkmaz'ın da belirttiği gibi “*Nutuk'ta konuşma ve yazma sanatına, gerçekten de kendini dinleyen ve okuyanları peşinden sürükleyebilecek yüksek düzeyde bir anlatım gücü kazandırabilmiştir*”.³⁸⁰

III. Nutuk'un Niteliği Üzerine Görüşler

Nutuk, uzun yıllardır birçok araştırmacı tarafından incelenmesine karşın, niteliği hakkında bir fikir birliğine varılamamıştır. Nutuk'un ne olduğu veya ne olmadığı ile ilgili ortaya atılan düşüncelerden bazılarına bakılacak olursa, birbirinden farklı çok sayıda yaklaşımın olduğu görülür.

Emre Kongar, Nutuk'u, Mustafa Kemal Paşa'nın “*yaptığı tarihi, yazdığı tarihe dönüştürme çabası*” olarak tarif ederken, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta, tarih önünde tüm muhalifleri ile hesaplaştığını ve yaptığı eylemlerin hesabını verdiğini iddia etmiştir.³⁸¹ Bu bağlamda Nutuk'u “*bir hesaplaşmanın öyküsü*”³⁸² olarak da nitelendiren Kongar, ayrıca Nutuk'u CHF'nin kongresinde söylenmiş olmasından dolayı, “*bir meclis belgesi*” olarak değil, “*bir parti belgesi*”³⁸³ olarak değerlendirmiştir.

³⁷⁶ Cumalı, *Niçin Aşk...*, s.183.

³⁷⁷ *a.g.e.*, s.185.

³⁷⁸ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, s.95.

³⁷⁹ Cumalı, *Niçin Aşk...*, s.185.

³⁸⁰ Korkmaz, “*Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslûp...*”, s.143.

³⁸¹ Kongar, *Atatürk...*, s.64.

³⁸² *a.g.e.*, s.55.

³⁸³ *a.g.e.*, s.52.

Tarık Zafer Tunaya'ya göre Nutuk, bir “hatırat”;³⁸⁴ “bir tek parti liderinin, tüm toplumu benimsemeye zorladığı resmî bir ideoloji”³⁸⁵ veya “bir tarih kitabı”³⁸⁶ olmadığı gibi, “sosyo-ekonomik bir doktrin” de³⁸⁷ içermemektedir. Tunaya, Nutuk’u “Atatürk’ün olağanüstü saydığı dönemlerde başvurduğu bir hesap verme eylemi ve belgesi”³⁸⁸ olarak görmektedir.

Nutuk’u, tarihsel belge; tarihsel ve anıtsal bir öykü olarak niteleyen Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise bu eserin “Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın ve Türk Devrimi aşamalarının üst düzeyde ve ilk elden tutulmuş bir güncesi”; “bir özyaşam öyküsü” ve “bir dönemin belgelere dayalı siyasal tarihi” olduğunu ileri sürmüştür.³⁸⁹

Bülent Tanör’e göre Nutuk, “Türk Devrimi’nin en önemli kaynaklarından”³⁹⁰ biri olmasına karşın, bir tarih kitabı değildir ve bilimsel bir eser de sayılamaz. Hatta kısmîdir ve birazda hesaplaşma işidir. Aynı zamanda 1927 yılının şartlarına göre hazırlanmış olup, doğrudan Mustafa Kemal Paşa’nın damgasını taşır.³⁹¹ Tanör, Nutuk’a eleştirel ve bilimsel bir şekilde yaklaşılması gerektiğini savunarak, bu sayede Türk Devrimi’nin ve önderinin de değerinin daha iyi anlaşılabileceğini ileri sürmüştür.³⁹²

Mustafa Kemal Paşa’ya çok yakın isimlerden biri olan A. Afetinan’a göre Nutuk, tarihte örneğine az rastlanan “bir devlet kurucusunun milletine hesap verme örneğidir”.³⁹³ Afetinan Nutuk’u, Mustafa Kemal Paşa’nın olaylar ve kişiler üzerindeki fikirlere ve açıklamalara yer vermesinden dolayı “birinci elden bir tarih”³⁹⁴ olarak ele almıştır.

³⁸⁴ Tunaya, *Devrim Hareketleri İçerisinde Atatürk...*, s.118.

³⁸⁵ a.g.e., s.121.

³⁸⁶ gös.yer.

³⁸⁷ gös.yer.

³⁸⁸ a.g.e., s.119.

³⁸⁹ *Söylev*, Basıma Hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C.I-II, 15. Bası, İstanbul, 1985, s.21, 31.

³⁹⁰ Bülent Tanör, “Nutuk Eleştirisi Üzerine Düşünceler”, *70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi*, Der.: Gül E. Kundakçı, s.s. (203-205), Ankara, 1999, s.205.

³⁹¹ a.g.m., s.205.

³⁹² gös. yer.

³⁹³ A. Afet İnan, “Atatürk’ün Büyük Nutuk’unun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi ve Gençliğe Seslenişi”, *Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, s.s. (33–38), Ankara, 1980, s.33.

³⁹⁴ gös. yer.

Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemine ait bakışını edebi eserlerle dile getiren Kemal Tahir'e göre Nutuk, muhalifleri tamamen tasfiye etmek için düzenlenmiş gayet kaba bir politika, belgesel romandır.³⁹⁵

İsmail Arar'a göre Nutuk bir "*hatırat*" olup³⁹⁶ edebi yönden son derece önemli bir eser, güzel söz söyleme sanatının da iyi bir örneğidir.³⁹⁷ Ayrıca Arar, Nutuk'u asker, siyaset ve devlet adamları için çok çeşitli mesajlar içeren bir "*siyasetname*"³⁹⁸ olarak da nitelendirmektedir.

Nutuk'u "*Millî Mücadelenin ve sonraki siyasî gelişmelerin ve mücadelelerin analitik bir tarihi*"³⁹⁹ olarak nitelendiren Cemil Koçak, bu tarihi eserin tek yanlı ve polemikçi bir üslûpla yazıldığını öne sürmüştür. Yine aynı araştırmacıya göre Nutuk, yargularla dolu olan bir tek adam değerlendirmesidir ve siyasi bir metindir.⁴⁰⁰ Nutuk'un bir tarih kitabı olmadığını da⁴⁰¹ belirten Koçak, Nutuk'un içeriğini o döneme kadar yaşanan olaylar ve o günün şartlarının oluşturduğunu iddia ederek, eğer Nutuk, daha erken ya da daha geç bir zamanda okunmuş olsaydı metnin değişebileceği⁴⁰² iddiasında da bulunmuştur.

Taha Parla Nutuk'un, çok şeyi kapsayan ustaca ve ekonomik biçimde gerçekleştirilmiş bir "*anlatı*"; "*bir askeri siyasi seyir defteri*"⁴⁰³ olduğunu belirttiikten sonra, bunun aynı zamanda bir dönemin siyasi elitler galerisi, bir kolektif biyografi, bir portreler albümü olduğunu ortaya koymuştur. Yine Parla'ya göre Nutuk, ustaca ve hararetli bir üslûpla yazılmış bir tarihi iddianame ve hükümdür.⁴⁰⁴

Sina Akşin ise Nutuk'u bir yönüyle Atatürk'ün eski arkadaşlarına yönelttiği bir polemik olarak değerlendirmiştir.⁴⁰⁵

Bunların dışında Nutuk'un ne olduğu veya ne olmadığı ile ilgili diğer düşünceleri de şöyle gruplandırmak mümkündür.

³⁹⁵ İsmet Bozdağ, **Kemal Tahir'in Sohbetleri**, 3. Basım, İstanbul, 2003, s.239.

³⁹⁶ Arar, a.g.m., s.161.

³⁹⁷ a.g.m., s.152.

³⁹⁸ a.g.m., s.163.

³⁹⁹ Cemil Koçak, "*Nutuk ve Diğerleri...*", s.137.

⁴⁰⁰ **gös. yer.**

⁴⁰¹ **gös. yer.**

⁴⁰² a.g.m., s.136.

⁴⁰³ Parla, **a.g.e.**, s.21-22.

⁴⁰⁴ **a.g.e.**, s.22.

⁴⁰⁵ Akşin, **Türkiye'nin Önünde...**, s.26

Nutuk'un ne olduğunu değil de, ne olmadığını ortaya koyarak konuya açıklık getirmeye çalışanlar olmuştur. Bazılarına göre Nutuk, ne tarihtir, ne anıdır, ne hikâye, ne sanat eseri, ne de bir romandır.⁴⁰⁶ Bu görüşün tam aksi olarak bir roman ve bir öz deyişler kitabı⁴⁰⁷ olduğunu iddia eden araştırmacılar da vardır.

Diğer taraftan bazı yazarlara göre Nutuk, resmi bir belge,⁴⁰⁸ çok önemli bir tarih vesikası,⁴⁰⁹ bir siyasi belgedir.⁴¹⁰

Nutuk yine bazı tarihçilere göre tarihi bir kaynaktır. Bunlar açısından Nutuk, Mustafa Kemal Paşa'nın gözünden,⁴¹¹ bir büyük tarih kitabı,⁴¹² kaynak kitap⁴¹³ ve Türk İnkılap tarihinin temel kitaplarının en başta gelen belgesel yapıtıdır.⁴¹⁴

⁴⁰⁶ Ünlü, a.g.m., s.53.; Mahmut Boğoşlu, "Atatürk'ün Büyük Nutuk'u Okuma Usulü Üzerinde Bir İnceleme", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sa.: 28, s.s. (16-22), Haziran 1987, s.17; İsmet Giritli; "Okunuşunun 70. Yılı Kutladığımız Büyük Nutuk Nedir?", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, CXIII., Sa.: 38, s.s. (649-659), Temmuz 1997, s.655; Aydemir, a.g.e., s.305; Ozankaya, a.g.m., s.9; Zürcher, **Modernleşen...**, s.255; Korkmaz, "Atatürk ve Nutuk...", s.397; Enver Ziya Karal, "Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Açış Konuşması", **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s. (1-7), Ankara, 1980, s.4.

⁴⁰⁷ Binyazar, a.g.m., s.359.

⁴⁰⁸ Anıl Çeçen, "Büyük Nutuk'ta Ulusal Sınırlar ve Uluslararası Antlaşmalar", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M.Alper Parlak, s.s.(60-73), Ankara, 2003, s.60.

⁴⁰⁹ Çerim-Kayacan, a.g.m., s.22; Ali Dündar, "Büyük Söylev ve Kemalizmin Temel Öğeleri", **Varlık**, Sa.: 890, Kasım 1981; Akçuraoğlu, "Türkiye Cumhuriyet Tarihinin...", s.13; Muharrem D. Mercanlıgil, "Büyük Nutukun Çeşitli Basımları I İlk Basımı", **Devrimci**, Yıl: 1, Sa: 5, s.s. (3-4), Ankara, Temmuz 1953, s.3; Korkmaz, "Atatürk ve Nutuk...", s.397; Yekta Güngör Özden, "Büyük Söylev", **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz. : Gül E. Kundakçı, s.s. (193-194), Ankara, 1999, s.193.

⁴¹⁰ İsmet Giritli, "Okunuşunun 75.Yılında Büyük Nutuk", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (1-9), Ankara, 2003, s.6; Aydemir, a.g.e., s.305.

⁴¹¹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.94; Turan, **Türk Devrim...**, s.283; Özdemir Nutku, **Söylev (Belgesel Oyun)**, 2. baskı, İstanbul, 1985, s.41.

⁴¹² Bülent Ecevit, "Bitmeyen Söylev", **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Cumhuriyet Özel Ek**, 15 Ekim 1977; Sinanoğlu, **Türk...**, s.43; Kinross, a.g.e., s.509; Turan, **Türk Devrim...**, s.282; Sami N. Özerdim, **Bilinmeyen Atatürk**, İstanbul, 1980, s.36.

⁴¹³ Sadık Tural, "Aydınlar Büyük Nutuk'u Anlayarak Yeniden Okusalar", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M.Alper Parlak, s.s. (VII-XI), Ankara, 2003, s.XI; Korkmaz, "Atatürk ve Nutuk...", s.397; Hasan Cicioğlu, "Atatürk'ün Büyük Nutuk'ta Adları Geçen Muhalifleri, Muhalefet Gerekçeleri, Atatürk'ün Cevabı", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (111-155), Ankara, 2003, s.111.

⁴¹⁴ Aybars, "Nutuk...", s.7.

Nutuk'u bir sanat eseri olarak değerlendiren görüşlere de rastlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre Nutuk, çağdaş Türk yazınının ilk büyük klasiği,⁴¹⁵ önemli bir sanat eseri,⁴¹⁶ Türk hitabet sanatının doruğuna yükselmiş, bir şaheserdir.⁴¹⁷

Bunların dışında Nutuk'u, bir savunma,⁴¹⁸ hatırat,⁴¹⁹ mesaj, miras, şahitlik belgesi, siyasetname,⁴²⁰ ders kitabı,⁴²¹ öğreti kitabı,⁴²² bir felsefe ve bir psikolojik harekât planı, millete verilen bir hesap⁴²³ veya tam aksi bir şekilde aslında bir hesap verme olmaktan çok, bir hesaplaşma⁴²⁴ olarak tarif eden daha birçok görüşe rastlamak mümkündür.

Görüldüğü gibi Nutuk'un ne olduğu ya da ne olmadığı konusunda bir fikir birliği yoktur. Çok farklı disiplinlerden gelen ve değişik dünya görüşlerine sahip olan bilim adamları, sanatçılar ve siyasetçiler kendilerince bir takım görüşlerden hareket ederek Nutuk üzerine değerlendirmeler yapmışlardır. Tarihe geçmiş bir metin olan Nutuk ile ilgili olarak bu denli farklı yaklaşımların bulunması şaşırtıcı değildir. Tarih başta olmak üzere sosyal bilimlerin hemen hepsinde duygusal ve siyasal yorumların yapılması sıkça rastlanılan bir durumdur. Bu Nutuk için de geçerlidir. Nutuk'un niteliği üzerine görüşler incelendiğinde, bu konuda fikirlerini ortaya koyanların dünya görüşlerinin, Kemalizm'e olan mesafelerinin ve Cumhuriyet'in temel değerlerine karşı duruşlarının çok etkili olduğu görülür. Kısacası Nutuk ile ilgili

⁴¹⁵ Necati Cumalı, "Atatürk Bir Kaynaktır", **Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi**, Sa.: 338, s.s. (260-263), Kasım 1979, s.260.

⁴¹⁶ Akçuraoglu, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin...", s.16.

⁴¹⁷ Korkmaz, "Nutuk'ta Yazdığı Önsöz...", s.XXI.

⁴¹⁸ Zürcher, **Modernleşen...**, s.255.

⁴¹⁹ A. M. Şamşutdinov, "Türkiye'de Mili Mücadele Sovyetler Birliğinde Öğreniliyor", **VI. Türk Tarih Kongresi 20-26 Ekim 1961**, s.s. (594-599), Ankara, 1967, s.595; Dumont, **a.g.e.**, s.10; Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, 5. Baskı, İstanbul, 1997, s.24; İbrahim Kafesoglu, **Tarih Metodolojisi Ders Notları**, İstanbul, 1972, s.41; M. Orhan Okay, "Hatırat", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C.XVI., s.s. (445-449), İstanbul, 1997, s.447; A. Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usûl**, 3. Baskı, İstanbul, 1981, s.59.

⁴²⁰ Korkmaz, "Atatürk ve Nutuk...", s.392.

⁴²¹ Boğuşlu, a.g.m., s.16.

⁴²² Çerim-Kayacan, a.g.m., s.26; Ertop, a.g.m.; Arslan Kaynaradağ, "Atatürk'ün Büyük Söylevi ve Basımları", **Cumhuriyet Söylev Özel Ek**, 15 Ekim 1977.

⁴²³ Rustow, a.g.m., s.622; Akçuraoglu, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin...", s.5; Refik Tulga, "Asker Gözüyle Büyük Söylevin Önemi", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl: 96, Sa.: 264, s.s. (1-7), Ankara, 1977, s.1; Seçil Karal Akgün, "Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün'ün Sempozyum Açış Konuşması", **70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi**", Der. ve Yay. Haz.: Gül E. Kundakçı, s.s. (1-2), Ankara, 1999, s.2.

⁴²⁴ Tunçay, **a.g.e.**, s.183; **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.95; Binyazar, a.g.m., s.359.

yorum ve değerlendirmelerde, Nutuk merkez alınarak yapılmış gibi görülmesine karşın, ideolojik bakış açısı çok etkili olmuştur.

Burada dile getirilmesi gereken bir başka hususta, Şevket Süreyya Aydemir⁴²⁵ ile birlikte İsmet Paşa'nın da belirttiği gibi,⁴²⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta arkadaşları ile ilgili yargılarının zaman içinde değişebileceği gerçeğidir. Eğer Mustafa Kemal Paşa Nutuk'u bir başka zamanda söylese idi, bazı suçlamaları belki de hiç dile getirmeyecek ya da daha farklı bir üslup kullanacaktı. Doğal olarak da Nutuk başka bir içeriğe sahip olacaktı.

Bu yaklaşım üzerinde durulmaya değer bir görüştür. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unda arkadaşları ile ilgili çeşitli yargılarda bulunurken, son dönemde yaşanan siyasi olaylar çok etkili olmuştur. Çünkü Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Refet Bey, Adnan Bey gibi kişiler, siyasal alanda Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve Halifeliğin kaldırılması gibi değişikliklerin yapılmasından sonra, TCF'yi muhalif bir parti olarak kurmuşlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında yer almışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın zaman açısından uygun görmediği TCF'nin kurulmasından kısa bir süre sonra, Doğu Anadolu'da Şeyh Sait İsyanı'nın çıkması iktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştirmiş ve bu gerginlik Nutuk'a yansımıştır. Nutuk'ta da görülebileceği üzere Mustafa Kemal Paşa'nın bu yaşananlara yaklaşımı oldukça serttir. TCF'yi, Şeyh Sait İsyanı'nın çıkmasıyla doğrudan ilgili görmüş ve suçlamıştır. Hatta TCF'nin programını “*en hain dimağların mahsulü*” olarak değerlendirmiştir.⁴²⁷ Bundan başka, 1926 yılında İzmir suikastı teşebbüsünde de bu kişilerin isminin geçmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın eski silah arkadaşlarına olan olumsuz bakışını daha da pekiştirmiştir. Dolayısıyla tüm bu

⁴²⁵ Aydemir, **a.g.e.**, s.305-306.

⁴²⁶ “İsmet Paşa (İnönü) kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevapta,

- Atatürk büyük nutkunda Rauf Bey'i çok itham eder. Acaba sonraları bu ithamlardan dolayı üzülmüş müdür?
- “Nutku yazarken Rauf Bey'e karşı sert davrandığı söylenebilir. Ama o günkü şartlar içinde başka türlü yapamazdı. Kendi vaziyetini izah ederken kanaatlerini sert bir şekilde söylemiştir. Yaşasaydı belki şartlar değiştiğine göre Rauf Bey hakkında başka türlü konuşurdu demiştir”. Abdi İpekçi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, İstanbul, 1981, s.22; Cemil Koçak da “Nutuk ve Diğerleri” isimli makalesinde Aydemir ve İnönü ile aynı yönde görüşler ortaya koymuştur. Koçak'ın, İnönü ve Aydemir'e dayanarak bu yorumları yapmış olması büyük ihtimaldir. Koçak, “*Nutuk ve Diğerleri...*”, s.136.

⁴²⁷ O.N., s.538-539; T.T.K.N., C.II., s.1186; A.A.M.N., s.602.

yaşananlar, Mustafa Kemal Paşa'da arkadaşlarına karşı belli bir birikimin oluşmasında etkili olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u söylediği 1927 yılından sonraki günlerde de inkılap hareketleri devam etmiş, Türkiye siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ciddi bir değişim yaşamıştır. İnkılapların başarıya ulaşması, sonraki dönemlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta suçladığı eski arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin de yumuşamasında etkili olmuştur. Geçen zaman geçmişe dönük düşmanlıkları arttırmadığı gibi, ileriye dönük dostlukların kurulmasını sağlamıştır. 1933 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın, başta Ali Fuat Paşa olmak üzere, diğer arkadaşları ile de tekrar ilişki kurmak istemesi bu yargıyı doğrulamaktadır.⁴²⁸

Nitekim bu konudaki ilk adımını, büyük olasılıkla kendisine diğerlerine oranla daha yakın olmasının da etkisiyle, Ali Fuat Paşa ile atmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 18 Mart 1927'de Ali Fuat Paşa'yla tekrar görüşmüş ve böylelikle aralarında TCF, İzmir Suikasti gibi olaylar nedeniyle yaşananları unuttuğunu göstermiştir.⁴²⁹

1933 yılına kadar siyasi hayattan uzak kalan Ali Fuat Paşa, altı yıl sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Konya'dan müstakil milletvekili adayı olmuştur.⁴³⁰

Refet Bey'de, 1935 yılında boşalan İstanbul milletvekilliği için kendiliğinden aday olmuş, Mustafa Kemal Paşa bunu engellememiştir. Hatta bir balo sırasında da kendisinin isteği ile Ali Fuat Paşa ikisi arasında arabuluculuk yapmış ve Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey ile aynı masada oturmuştur.⁴³¹

Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Kâzım Karabekir Paşa ile de bir araya gelmek istemiş ve bu konuda Ali Fuat Paşa'dan yardım talebinde bulunmuştur.

5 Temmuz 1935'te yurda dönen⁴³² Rauf Bey'le görüşme talebini⁴³³ Ali Fuat Paşa'ya iletildiğinde, Paşa, hemen bu konuyla ilgilenmiş, ancak iddiasına göre,

⁴²⁸ Koçak, "Nutuk ve Diğerleri...", s.141-159.

⁴²⁹ Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, C.II., Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2002, s.233-235; bu arada Ali Fuat Paşa (Cebesoy), 5 Ocak 1927'de emekliye sevk edilmiştir. **a.g.e.**, s.235.

⁴³⁰ **a.g.e.**, s.235-237.

⁴³¹ **a.g.e.**, s.256.

⁴³² Rauf Bey, 1935 yılına kadar memlekete dönmemiştir. Dönüşü de bir mecburiyet gereği olmuştur. Rauf Bey İstanbul'a döndüğünde kendisine bir şey yapılmamıştır. Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.239-240.

⁴³³ Ali Fuat Paşa'nın anlattığına göre, Mustafa Kemal Paşa bir gece sofrada, yanında oturan Ali Fuat Paşa'ya "Rauf'da senin gibi, aynı şartla aramızda bulunamaz mı?" der. Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.257.

“*müfrit*” adını verdiği Mustafa Kemal Paşa’nın etrafındaki bir grubun engellemesi yüzünden bunu başaramamıştır.⁴³⁴

Kâzım Karabekir Paşa ile de görüşmek isteyen Mustafa Kemal Paşa, 1936 senesinde Dolmabahçe Sarayı’nda açılan “Milletlerarası Tarih ve Dil Kongresi” münasebetiyle yapılan kongreye, Ali Fuat Paşa aracılığıyla Kâzım Karabekir Paşa’yı da davet ettirmiştir.⁴³⁵ Amacı kongre sonrası kendisiyle sofrada görüşmektir. Ancak Kâzım Karabekir Paşa davete katılmasına karşın, Ali Fuat Paşa’nın iddiasına göre, bu görüşme Mustafa Kemal Paşa’nın çevresindekiler yüzünden gerçekleşmemiştir.⁴³⁶ Bu davet konusunda Kâzım Karabekir Paşa’nın yorumu, Ali Fuat Paşa’dan biraz farklıdır. O, bu daveti ve ortamı “*samimi*” bulmamış, kongrede hem kendisine karşı takınılan tavırdan hem de Mustafa Kemal Paşa’ya karşı gösterilen ilginin şeklinden rahatsız olmuş ve bu nedenle kongreyi erken terk etmiş ve diğerlerine de katılmamıştır.⁴³⁷

Tüm bunların dışında Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşları da hatıratlarında O’nunla ilgili zaman zaman sert bir üslup kullanıp, suçlayıcı bazı ifadelere yer vermiş olmakla birlikte; Nutuk’ta en ağır eleştirilere ve suçlamalara maruz kalan Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın ölümünden sonra bile O’nunla ilgili olarak olumlu ve yapıcı sözler sarf etmiş, Milli Mücadele’deki önder rolünü sürekli olarak vurgulamıştır.⁴³⁸ Hatıratlarında, Mustafa Kemal Paşa’ya karşı en ağır ve sert

⁴³⁴ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.257-260; Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.245-248.

⁴³⁵ Mustafa Kemal Paşa, “Karabekir Paşa maarif, dil ve tarihle meşgul olmuş bir arkadaştır. Niçin bu kongreye gelmiyor” diyerek davet eder. Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.260-261.

⁴³⁶ Kâzım Karabekir Paşa kongreye gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa, salona girdiğinde kongrede konuşmalar devam ettiği için, kendisini ancak başıyla selamlamıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın amacı, kongre sonrası kendisiyle görüşmektir. Fakat Kâzım Karabekir Paşa, kongrenin sonunu beklemeden ayrılmıştır. Bu olay, Mustafa Kemal Paşa’ya, Kâzım Karabekir Paşa’nın kendisiyle görüşmek istemediği şeklinde yansıtılmış ve bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.261.

⁴³⁷ Karabekir, **Bir Düello...**, s.202-205; ancak tüm bunlar olurken, bu kişilerin hepsi sıkı bir gözetim altında tutulmuşlardır. Yönetimle olan anlaşmazlığı yüzünden sıkı gözetim altında tutulması istenen 84 kişilik listenin başında da Kâzım Karabekir Paşa vardır. Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.239-240; Karabekir, **Bir Düello...**, s.124. v.d.; Cemalattin Taşkiran, **Millî Mücadele’de Kâzım Karabekir Paşa**, Ankara, 1999, s.143-144; Mumcu, **a.g.e.**, s.196; kendisine Mustafa Kemal Paşa tarafından bir suikast düzenleneceğine de inanan Kâzım Karabekir Paşa, bu konudaki mağduriyetini anılarında sıkça dile getirmiştir. Kâzım Karabekir Paşa, yakılan İstiklâl Harbimizin Esasları adlı eserinin İngilizce’ye tercüme edilecek şekilde çıkan bir dedikodu üzerine, Mustafa Kemal Paşa’nın kendisi hakkında ölüm emri verdiğini iddia etmiştir. Karabekir, **Bir Düello...**, s.153, 180.

⁴³⁸ Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili olarak şunları söyler: “Mustafa Kemal Paşa mücadeleye atılmasaydı bu memleket kurtulamazdı. Anadolu’nun tehlikeye düşen yerlerinde, Batı’da, Doğu’da ve Güney’de başlayan ve bir yurtsever düşüncenin mahsulü olan zayıf millî mukavemet hareketleri Mustafa Kemal Paşa tarafından birleştirilmeseydi, her biri ayrı ayrı kolayca bastırılabilirdi. Nur içinde

eleştirileri yapan Kâzım Karabekir Paşa'da kendisiyle yapılan birçok röportajda Mustafa Kemal Paşa'dan saygıyla söz edip, Milli Mücadele'deki önder rolünü belirtmiştir.⁴³⁹ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'taki kimi ifadelerini eleştiren Halide Edip Hanım'da 2 Ağustos 1928'de Williamstown Üniversitesi tarafından düzenlenen panelde, O'nu övücü sözler sarfetmiştir.⁴⁴⁰

Dolayısıyla yaşanan tüm bu olaylar göz önüne alındığında, Mustafa Kemal Paşa ile yakın çalışma arkadaşları arasındaki ihtilafın, diğer nedenlere ek olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u yazdığı sıradaki duygularının ve ülkedeki siyasi ortamın, O'nun arkadaşları ile ilgili düşüncelerini etkilemesinden ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa bir liderdir ve liderlerin etrafında dönem dönem farklı insanlar yer alır. Örneğin 1919'larda Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Refet Bey, Kâzım Karabekir Paşa gibi isimler varken, 1920'lerde İsmet Paşa, Fevzi Paşa (Çakmak) kendisine daha yakın konuma gelmişlerdir. Milli Mücadele döneminin bu önemli isimlerinden sadece ikisi İsmet Paşa ve Fevzi Paşa, cumhuriyet döneminde de devlet hayatındaki faaliyetlerini sürdürebilmişler, bunların yanına Recep Bey (Peker) ve Fethi Bey (Okyar)'de eklenerek Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınında bulunan kişiler arasında yer almışlardır. Dolayısıyla 1927 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın 1919'da yakınında bulunan kişilerle ilişkileri bozuktur.

---

yatsın Büyük Kurtarıcı". Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.11; bu konuyla ilgili olarak Asım Gündüz'de şunları söyler: "Rauf Orbay, bir hayli siyasi gadre uğramasına karşın daima Mustafa Kemal olmasaydı, hiç birimiz memleketi bu günkü aydınlık duruma getiremezdik demıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Londra Sefirliğinden dönüşünde aynı sözleri kendi ağzından ben de işitmişim". Asım Gündüz, **Hatıratlarım**, Haz.: İhsan Ilgar, İstanbul, 1973, s.239.

⁴³⁹ Kandemir, **Kâzım Karabekir'in...**, s.81; Mumcu'nun, Kâzım Karabekir Paşa'nın kızı ile yaptığı bir mülakatta bu durum daha da açık bir şekilde görülüyor. "Babam, Atatürk'ün çevresinden şikâyetçiydi. Size bir hadisesini anlatayım: ...Atatürk'ün çok hasta olduğunu, Dolmabahçe Sarayı'nda çok ağır şekilde hasta yattığını biliyoruz. Rivayet olunur ki (Karabekir'i getirin, görüşüp helâlleşmek istiyorum) demiş: Bunu çok yakınındakiler, başında duranlar, sonradan babama anlatmışlar! Atatürk'ün ölümünden önce babama kimse gelip de bunları söylemedi. Etrafındaki eş, dost, akraba, (Paşa enişte, Paşa amca; Atatürk, çağırılmış, gittiniz mi?) diye sorarlardı. Babam (Atatürk çağırmadı, gitmedim) derdi. Ben o zaman ilkokulun dördüncü-beşinci sınıfındaydım. (Babacığım, çağırsa gider miydin?) diye sordum. (Çağır, sizin bu kadar haklarınızı elinizden almış o kadar sıkıntılar çekmişsiniz, bizim bütün çocukluğumuzu Erenköy'de menkup (gözden düşen) bir vaziyette geçirtmiş kimse hastalığında sizi çağırsa gider miydiniz?) (Giderdim kızım) derdi. (Giderdim. Çünkü o benim çok eski arkadaşım. Onun bana yaptıklarını o etrafının tesiriyle yapmıştır. O bizim İstiklâl Harbi'mizi beraber yaptığımız, sevdiğimiz başkomutanımızdı. O bizim cihat arkadaşımızdı. O Mustafa Kemal'dir, çağrılınca gidilir, benim en yakın arkadaşım. Ama çağırmadılar. Çok iyi biliyorum.). Mumcu, **a.g.e.**, s.157-158.

⁴⁴⁰ Turhan Ada, **Hayatı ve Kişiliği ile Adnan Adıvar**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004, s.273-274.

Sonuçta tüm bunlar değerlendirildiğinde, Nutuk'un başka şartlarda altında söylenmesi, onu farklı bir içeriğe sahip kılabildi ki, bu da Nutuk'un bir tarih kitabı olarak görülmemesini gerektiren unsurlardan birisidir. Ayrıca Nutuk'un 1919 ile 1927 yılları arasında gerçekleşen tüm olayları kapsamadığı ve içerik analizi için hazırlanmış tablolar incelendiğinde de (T. 15, 21) Nutuk'ta kişisel değerlendirme ve yargıların oldukça fazla olduğu görülebilir. Tüm bunların dışında, Nutuk'ta kullandığı ifadelerle Nutuk'u hazırlamasının hemen hemen bütün gerekçelerinin ipuçlarını veren veya bunu açıkça belirten Mustafa Kemal Paşa, açık veya gizli bu dönemin tarihini yazdığını belirtmemiştir. Aksine kullandığı ifadelerle bakıldığında Nutuk'un bir tarih değil, tarihe yardımcı olmak üzere hazırlandığı ifadeleri karşımıza çıkar.⁴⁴¹ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unun bir tarih olmadığını, ancak tarihi bir öneme sahip olduğunun, Nutuk'u hazırlamakla tarihçilere kullanılacak bir malzeme bıraktığının bilincindedir. Hatta Nutuk'unda TCF ile ilgili bir takım değerlendirmelerde bulunurken “*Tarih; mürettep, umumî, irticaî olan Şark İsyanı esbabını, tetkik ve taharri ettiği zaman, onun mühim ve bariz sebepleri meyanında “Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası'nın” dinî mevaidini ve şarka gönderdikleri kâtib-i mes'ullerinin teşkilât ve tahrikâtını bulacaktır*”⁴⁴² diyerek burada tarihçilere bir de görev yüklemiştir.

Nutuk'ta Milli Mücadele, milli egemenlik, askerlik, saltanat, hilâfet v.s. gibi konulardaki düşüncelerini de açıklayan Mustafa Kemal Paşa, milletine gelecekle ilgili öğütler de vermiştir. Söylediklerinden iyi bir tarih ve siyaset bilgisine sahip olduğu anlaşılan Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'un hemen her sayfasında, milletine geçmiş olaylarla ilgili bir takım açıklamalarda bulunduğu da görülmektedir. Nutuk'ta 1919 ile 1927 yılları arasındaki olaylar anlatılırken, Mustafa Kemal Paşa'nın bu olaylar ile ilgili yorumları ve birçok konuyla ilgili düşünceleri de yer almaktadır ki, bunlar Mustafa Kemal Paşa'yı ve O'nun düşünce sistemini tanımada yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla tüm bu özellikler Nutuk'u birçok amaca yönelik olarak yararlanılabilecek bir eser konumuna getirmektedir. Her şeyden önce Türk

⁴⁴¹ “Maksadım, İnkılabımızın tetkikinden, tarihe medar-ı sühulet olmaktır”. O.N., s.274; T.T.K.N., C. II., s.582; A.A.M.N., s.297; “...Efendiler, zaman, her şeyin, her hakikatin, tarihin samimî sinesinde mütalaasını zamindir”. O.N., s.205; T.T.K.N., C.I., s.438; A.A.M.N., s.225; “.... Nazar-ı millette ve tarihte mazbut kalması için onu da söylemiş olayım.” O.N., s.140; T.T.K.N., C.I., s.312; A.A.M.N., s.160.

⁴⁴² O.N., s.538-539; T.T.K.N. C.II., s.1186; A.A.M.N., s.602.

edebiyatında nutuk olarak başlı başına ayrı ve önemli bir yere sahip olan Nutuk'u, tarihçiler, bazı yerlerini bir belge veya tümünü bir kaynak olarak kullanabilecekleri gibi devlet adamı, yöneticiler, askerler vb. kişiler ise Nutuk'tan bir siyasetname olarak yararlanabilirler. Bunun dışında, Nutuk, CHF kongresinde okunduğu için siyasi bir belge, vasiyetname vb. özelliklere de sahiptir.

Ancak tüm bu özelliklere sahip Nutuk'a, nitelik olarak nedir? Diye tek bir şey söylemek gerekirse, Nutuk, bir bilim adamı, bir tarihçi titizliği ile hazırlanmış, anlatılan her olayın belgelendirilmesinde özen gösterilmiş, hazırlanılırken birçok amaç göz önünde bulundurulduğundan oldukça zengin bir malzeme ve içeriğe sahip kılınmış, duygusal ve kişisel değerlendirilmeleri de içinde barındıran, bir "*hatırat*".

Nutuk'un hatırat olarak nitelendirilmesi günümüzde bir takım rahatsızlıklar yaratıyorsa da⁴⁴³ aslında Nutuk'la ilgili bu nitelendirme Nutuk'un değerini küçültmek veya etkisiz kılmak için yapılmamaktadır. Sonuçta Nutuk'un sahip olduğu özellikler bu şekilde nitelendirilmesine yol açmaktadır. Ayrıca Nutuk'un bir hatırat olarak değerlendirilmesi tarihi değerini hiçbir zaman küçültmez, sadece niteliğinin anlaşılabilir bilimsel anlamda bu eserden nasıl yararlanılması gerektiğini teknik olarak ortaya koyar ki, zaten yapılan bu çalışmanın amaçlarından birisi de budur.

Bunun dışında Nutuk'un hatırat olarak değerlendirilmesi, tarih bilimi dışında yararlanılması düşünülen sahalardaki değerini ve etkisini de azaltmaz. Bu nitelendirmeye karşın Nutuk, kendisinden beklenen toplumsal rolü yine yerine getirebilir.

Nutuk bir hatırat olarak nitelendirildiğine göre, dolayısıyla tarih alanında nasıl kullanılması gerektiği de tespit edilmiş olmaktadır. Buna göre, tarih araştırmalarında bir hatıratla nelere dikkat edilmesi gerekiyorsa, Nutuk'ta da o kurallara dikkat edilmelidir.⁴⁴⁴ Öncelikle burada bir hatıratın ne zaman, nerede ve kim tarafından yazıldığının tesbitinin yapılmasının çok önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bunun dışında belirtilmesi gereken bir başka konuda objektif olarak

⁴⁴³ Anayasa Mahkemesi eski başkanı Yekta Güngör Özden, Nutuk'u hatırat olarak nitelendirenleri "karşı devrimci" olarak değerlendirmektedir. Özden, a.g.m., s.193.

⁴⁴⁴ Bu konuda bkz.: Kafesoğlu, a.g.e.; Ekrem Memiş, **Tarih Metodolojisi**, Konya, 1989; Ali Birinci, **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**, İstanbul, 1989, s.19-27; Okay, a.g.m.; Kamuran Gürün, "*Tarih ve Hatırat*", **Bellekten**, C.LX, Sa.: 227-229, s.s. (227-231), Ankara, 1997.

yazılması son derece zor olan hatıratlarda⁴⁴⁵ dikkat edilmesi gereken diğer önemli hususun, hatıratın sıkı bir tenkit süzgecinden geçirilmesi⁴⁴⁶ ve verilen bilginin diğer hatırat ve kaynaklarla karşılaştırılmasıdır.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁵ Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.24; Kafesoğlu, **a.g.e.**, s.41.

⁴⁴⁶ **gös. yer.**

⁴⁴⁷ Birinci, **a.g.e.**, s.26-27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONRAKİ YILLARDA NUTUK'UN YARATTIĞI ETKİLER

I. Nutuk'un Basımı ve Dağıtımı

Nutuk'un söylenmesinin hemen ardından basında metnin ne zaman yayınlanacağına yönelik haberler verilmeye başlanmıştır.⁴⁴⁸

Bu arada Nutuk'un basım hakkı, Mustafa Kemal Paşa'yı temsilen Hasan Rıza Bey ile Türk Tayyare Cemiyeti'ni temsilen Bitlis Mebusu Muhittin Nami Bey arasında düzenlenen bir sözleşme⁴⁴⁹ ile Türk Tayyare Cemiyeti'ne verilmiştir.⁴⁵⁰

Sözleşmeye göre, Türk Tayyare Cemiyeti'ne Nutuk'u sürekli olarak yayınlama hakkı verilmemiştir. Buna göre birincisinde Nutuk'u Ellibin adet basma hakkına sahip olan Türk Tayyare Cemiyeti, bunu her defasında yenilemek zorundadır. Sözleşmedeki bu madde, Nutuk'un 1934 ve 1938 yıllarındaki baskılarının neden Türk Tayyare Cemiyeti tarafından yapılmadığına da ışık

⁴⁴⁸ **Vakit** 26 Teşrinievvel 1927.

⁴⁴⁹ Mukavele şu şekilde düzenlenmiştir: Türk Tayyare Cemiyeti ile yapılan bu mukavele, Mustafa Kemal Paşa'yı temsilen Hasan Rıza Bey ile Türk Tayyare Cemiyeti namına Bitlis mebusu Muhittin Nami tarafından hazırlanmıştır. Yedi maddelik bu mukaveleye göre:

1. Müellif (Gazi Mustafa Kemal Hazretleri) Nutuk'un Türkiye dahilinde Türkçe ve ilk defa olarak Ellibin nüsha tab ve neşr'i hakkını Türk Tayyare Cemiyeti'ne vermiş, eserin müteakip tab'ları hakkını da her defasında ayrı ayrı anlaşmak şartıyla Tayyare Cemiyeti'ne vermeyi vadetmiştir.
2. Türk Tayyare Cemiyeti eseri tamamen tab ve neşr'inden evvel kısmen veya tamamen matbuata tevdi veya radyo ile neşr hakkına doğrudan doğruya malik değildir. Yalnız müellifin vereceği hülusalari matbuata tevdi edebilir. Radyo ile de ancak müellifin talimatı mahsusası dahilinde yapılabilir.
3. Eser Ağustos 1927 ayı zarfında cemiyete tevdi edilecek Cemiyetçe Kânunuevvel 1927 nihayetinde veya Kânunusani 1928 bidayetinde tab edilmiş olarak emre amade bulunduracaktır. Herhangi bir sebepten dolayı eser vaktinde tevdi edilemezse tabın ikmal tarihini de o nisbette tehir edilecektir. Esas itibarıyla eserin tevdi tarihinden dört ay sonra tabın ikmal edilmiş olması mukarrerdir. Neşr ve mevk-i fûrûhtta vaz'ı gününü müellif ayrıca tayin edecektir.
4. Tab ve neşr masrafı tamamen Türk Tayyare Cemiyeti'ne aittir.
5. Hasarlatı safiyetinin yüzde Onbeşi Türk Tayyare Cemiyeti'ne terk edilmiştir. Her iki ayda bir hesap görülecektir. Maamafih müellif hesabı her zaman istediği vesaitle rüyet-ü murakabe hakkına haizdir.
6. Tab edilen ve satılan nüshaların müellif tarafından murakabesini teshil için Tayyare Cemiyeti bilumum nüshalara müteselsil bilumum numaralar vaz' etmeyi kabul etmiştir.
7. İkinci maddede tavsil edildiği veçhle eserin hülaseten matbuat ve radyoyla neşr'i tamimi halinde de masraf ve hâsılat dört ve beşinci maddedeki esaslara tâbidir. **ATAZBK. 46 G.2 B:2-1.**

⁴⁵⁰ B.C.A. O.51. V.41 8.68.26; **Vakit** 26 Teşrinievvel 1927.

tutmaktadır. Muhtemelen Mustafa Kemal Paşa, Latin harflerinin kabulünden sonra Nutuk'un yeni basımı için Türk Tayyare Cemiyeti ile anlaşma yapmamıştır.⁴⁵¹

Söz konusu sözleşmede dikkat çeken bir diğer husus da, Türk Tayyare Cemiyeti'ne, Nutuk'un satış gelirinin tamamının değil, ancak yüzde onbeşinin bırakılmış olması ve basılan Nutuk'ların satış işleminin kontrolü için de her birine ayrı numaralar verilmesidir. Bu durum, Nutuk'a neden numara verildiğini açıkladığı gibi, bu işin ne kadar sıkı tutulduğunu ve ciddiye alındığını da göstermektedir.

Tayyare Cemiyeti Piyango Müdüriyeti Nutuk'u basmak için 26 Teşrinievvel 1927 tarihi itibarıyla tüm hazırlıklarını tamamlamıştır. Ancak Nutuk'un müsveddelerinin bulunmaması ve bu konuda herhangi bir emrin verilmemiş olması onları engellemiştir.⁴⁵² Sonuçta Nutuk, her ne kadar eserin üzerinde, Nutuk'un okunduğu tarih esas alınarak, basım tarihi 1927 yılı yazıyorsa da, hepsi numaralı ve yüz bin adet olarak ilk defa ancak Temmuz 1928 yılında basılabilmektedir.⁴⁵³

Nutuk yurt dışında da basılmıştır. Almanca, Fransızca ve İngilizce basımları, Almanya'nın Leipzig şehrindeki K. F. Kohler Yayınevi⁴⁵⁴ tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁵⁵ Nutuk'un Rus dilinde basımı ise 1929–1934 yılları arasında Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁵⁶

Nutuk yayımlandıktan sonra, Türk Tayyare Cemiyeti Nutuk'u, Diyanet İşleri ve Nafia Müdürlükleri aracılığıyla İstanbul, İzmir, Bursa, Aydın, Adana, Edirne ve Isparta illerindeki bazı memurlara beş lira karşılığında, ayda 50 kuruştan on ay

⁴⁵¹ 20 Eylül 2003 yılında **Hürriyet** gazetesinde yer alan bir haberde Mehmet Ege'nin uyarlayıp yönettiği "Kurtuluşun Kuruluşu" adlı oyunda, Nutuk'tan yararlandığı için telif hakkına dayanarak bu günkü adıyla Türk Hava Kurumu'na telif ücreti ödeneceği belirtilmektedir. Bu konuyu kendileriyle görüştüğümüz Türk Hava Kurumu yetkilileri ise arşivlerinin henüz tasnif ediliyor olması gerekçesiyle ellerinde Nutuk'la ilgili telif hakkı doğuracak bir belge olmadığını ve bu durum da Nutuk dolayısıyla hiçbir yerden telif ücreti alamayacaklarını ve Mehmet Ege'den de telif ücreti değil, kendi talebine dayanarak ancak bağış alabileceklerini söylemişlerdir.

⁴⁵² **Vakit** 26 Teşrinievvel 1927.

⁴⁵³ B.C.A. 051.V.41 8.68.26; **Vakit** 18 Temmuz 1928; **Hakimiyet-i Millîye** 12 Temmuz 1928; Nutuk'un 1928 yılında basıldığı, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk henüz baskı sırasında iken metin üzerinde bir düzeltmenin yapılması için verdiği talimattan da anlaşılmaktadır. Çünkü belgenin tarihi 11 Haziran 1928'dir ve bu belgeye göre Nutuk henüz basılmamıştır. Bu konuda bkz.: Utkan Kocatürk, "*Büyük Nutuk'un Basılışı Esnasında Atatürk Tarafından Yapılan İki Düzeltme*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.I., Sa.: 1/2, s.s. (609-613), 1984-1985, s.609-613.

⁴⁵⁴ B.C.A. (828.7.1928) 030. 10.83-547.15.

⁴⁵⁵ Grew, **a.g.e.**, s.41.

⁴⁵⁶ Özerdim, "*Nutuk'un Çeşitli...*", s.241.

taksitle satmıştır.⁴⁵⁷ Nutuk'un satışı için kullanılan belgelerin matbu olup belli yerlerin boş bırakılması ve belgedeki boşlukların gönderilecek şehire göre doldurulmuş olmaları,⁴⁵⁸ Nutuk'un yukarıdaki illerden başka yerlere de gönderilmiş olduğunu akla getirmektedir.

Nutuk'un devlet memurlarına satılması ile ilgili olarak, Koçak "*Nutuk dönemin gereği olarak bürokratlarca satın alınmış olmalıdır*"⁴⁵⁹ derken, Özerdim, "*1927 basımının 13 milyonu aşan, nüfuslu okuryazar oranı az bir Türkiye'de yüzbin tiraja ulaşması da yadırganabilir ancak yanılmıyorsam, Nutuk o yıl devlet memurlarına zorunlu olarak satılmıştı*"⁴⁶⁰ şeklinde ifadeler kullanmıştır. Arslan Kaynardağ ise "*zira o zaman hemen her memura bir Nutuk satıldığı, çoğu yerde parasının maaşlardan kesildiği o günleri yaşayanlarca belirtilmekte*"⁴⁶¹ olduğunu söylemektedir. Burada dikkati çeken nokta, konuya ilgi duyan bu kişilerin, konuyu bir tahmin veya bir rivayet şeklinde dile getirmeleridir. Ancak yukarıda ortaya konulan belgeler, tahmin ya da rivayetleri de aşarak, Nutuk'un devlet memurlarına, hem de taksitle satıldığını kanıtlamaktadır.

Nutuk'un fiyatına gelince, Türkiye'de 1928 yılında fiyat artış hızının -0,1, 1 kg ekmeğin fiyatının 17 kuruş,⁴⁶² bir gazetenin 5 kuruş⁴⁶³ olduğu ve illere göre memur maaşlarındaki farklılıklara karşın bir memur maaşının da ortalama 40 lira⁴⁶⁴ olduğu bir dönemde, Nutuk'un memurlara ucuz bir fiyatla satıldığı söylenemez. Zaten CHF genel sekreterliği de bu durumun farkında olarak, Nutuk'un önemine binaen vatandaşların, Nutuk'u kolay ve ucuz temin edebilmelerini sağlamak amacıyla, 1938 yılında yeniden basılmasını Kültür Bakanlığı'ndan rica etmiş⁴⁶⁵ ve

⁴⁵⁷ B.C.A. (4.11.1928) 051.V.41 8.69.17; B.C.A. (31.07.1928) 051 V.32 4.29.16; B.C.A. 1928 230.149.56.6.

⁴⁵⁸ B.C.A. (31.07.1928) 051 V.41 8.68.45.

⁴⁵⁹ Koçak, "*Nutuk ve Diğerleri...*", s.138.

⁴⁶⁰ Sami N. Özerdim, "*Nutuk'un Ellinci Yılında*", **Varlık**, Sa.: 842, s.s. (8), Kasım 1977, s.8.

⁴⁶¹ Kaynardağ, a.g.m.

⁴⁶² **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s.122.

⁴⁶³ **Vakit** 18 Temmuz 1928.

⁴⁶⁴ **Vilayeti Hususî İdareleri Varidat ve Masarifat İstatistiği 1925–1928**, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1931, s.79, 168–171.

⁴⁶⁵ B.C.A. (13.12.1938) 490.01. 4.19.63; Kültür Bakanlığı olarak isimlendirilen bakanlık, aslında Millî Eğitim Bakanlığı'dır. "Bakanlık, 1923'ten 27 Aralık 1935 tarihine kadar Maarif Vekâleti, 28 Aralık 1935'ten 21 Eylül 1941 tarihine kadar Kültür Bakanlığı, 22 Eylül 1941'den 9 Ekim 1946 tarihine kadar Maarif Vekilliği, 10 Ekim 1946'dan sonra Millî Eğitim Bakanlığı, 1950'den sonra Maarif Vekâleti ve 27 Mayıs 1960 tarihinden sonrada tekrar Millî Eğitim Bakanlığı" adını almıştır. Selçuk

Kültür Bakanlığı'nca yeniden basılarak, 50 kuruşa satışa sunulmuştur. Her ne kadar Kültür Bakanlığı'nca basılan Nutuk'un vesikalar cildi yoksa da⁴⁶⁶ Nutuk'un 1928 yılındaki fiyatıyla, 1938'deki fiyatı arasında oldukça fazla bir fark olduğu görülmektedir. Bu durum, Nutuk'u 1928 yılında satışa sunan Türk Tayyare Cemiyeti'nin bu yolla kuruma yüksek bir gelir sağlamak düşüncesi sebebiyle ortaya çıkmış olmalıdır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa tarafından da desteklenen bu kurum sadece Nutuk'u değil, Mustafa Kemal Paşa'nın yağlı boya tablolarını⁴⁶⁷ ve büstlerini de⁴⁶⁸ satarak kuruma gelir sağlamaya çalışmıştır.

Nutuk'un yurt dışındaki satışı ile de Türk Tayyare Cemiyeti ilgilenmiş, Cemiyet bu işi elçilikler aracılığıyla yapmaya çalışmıştır. Türkçe'nin yaygın olarak konuşulduğu Arnavutluk ve Bulgaristan gibi ülkelerde satış işi başarılı olmuştur. Ancak Nutuk'un 1930 yılı ortalarında piyasaya çıkarılan Fransızca ve İngilizce baskılarının satışında aynı başarı gösterilememiş, Cemiyetin satılması için elçiliklere gönderdiği Nutuk'lar satılamayınca⁴⁶⁹ bir süre sonra iade edilmek istenmiştir.⁴⁷⁰ Şimşir, Türk Tayyare Cemiyeti'nin Nutuk'tan para kazanmayı öncelikli hale getirmesini, satış işlemleri sırasında çok bürokratik davranmasını, reklâm konusuna önem verilmemesini, ayrıca zaten Nutuk'ta anlatılan olayların sıradan yabancılar için pek kavranamayacak olmasına karşın Nutuk'un fiyatının da yüksek olmasını satışın düşüklüğünün nedenleri olarak belirtmektedir.⁴⁷¹

Koçak ise Nutuk'un sıradan yabancılar için bir şey ifade etmediğini, ancak Milli Mücadele üzerinde bilimsel çalışma yapan bir kısım akademisyen ve

---

Kantarcioglu, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**, 3. baskı, Ankara, 1998, s.15.

⁴⁶⁶ Enver Naci Gökşen, "*Bir Nutuk Sadeleştirilmesi ki...*", **Türk Dili**, C.XXIX, Sa.: 268, s.s. (376-379), 1974, s.376.

⁴⁶⁷ B.C.A. (12.12.1929) 051 V16 3.17.22.

⁴⁶⁸ B.C.A. (1928) 030. 10 146.43.14.

⁴⁶⁹ Bu konuyla ilgili olarak Ragıp Nurettin Ege adındaki bir kişi, 2 Mart 1955' de **Cumhuriyet** gazetesine yazdığı bir yazıda, kendisinin Amerika Talebe Müfettişliği'ne tayin edildiğinde, Newyork Türk Konsolosluğu'nda, Türk Tayyare Cemiyeti tarafından satılmak üzere gönderilen oldukça fazla İngilizce Nutuk'la karşılaştığını ve bunların beş dolar gibi bir fiyata satılmasının da imkânı olmadığını söyleyerek, bu Nutukları hükümetten gerekli izinleri alarak Amerika'nın en bilinen dört yüz elli kütüphanesine dağıttığını belirtir.

⁴⁷⁰ Şimşir, **Atatürk'ün Büyük...**, s.XIV.

⁴⁷¹ **a.g.e.**, s.XIV-XV.

diplomatik erkân için cazip gelebileceğini ve bu nedenle yurt dışında satılmadığını ileri sürmüştür.⁴⁷²

Yurt içinde memurlara satılmasının dışında, Nutuk'un halka ulaşması, halkın okuması ve hatta herkesin evinde bir tane Nutuk'un bulunması hususuna da devlet tarafından çok önem verilmiştir. Bunu sağlamak için de CHF örgütlerine,⁴⁷³ halkevlerine,⁴⁷⁴ spor kulüplerine⁴⁷⁵ Nutuk gönderilmiştir. Bu arada spor kulüplerine gönderilen Nutuklarla birlikte bir de matbu demirbaş makbuzunun gönderilmesi ve makbuzda gönderilen Nutuk'un numarasının yazılacağı yerin ayrılması, bu konuya çok önem verildiği ve takibinin yapıldığının bir göstergesidir. Hatta kulüplerin Nutuk'u demirbaş olarak kaydettiklerini belirten bir yazı yazmalarına karşın matbu demirbaş kâğıdını da doldurdıkları belgelerde görülmektedir.

Nutuk'un Arap harfli baskısı harf değişikliğinden sonra satıştan çekilmiş, CHF ve Halkevleri başkanlıklarına yeni harfli Nutuk'tan gönderilmeye başlanmıştır. Bu arada, “*Nutuk*” kelimesi de dildeki sadeleşme çabalarından etkilenmiş ve Nutuk'a, “*Nutuk*” yerine “*Söylev*” denilmeye başlanmıştır.⁴⁷⁶

Bunların dışında dikkati çeken bir diğer nokta da, Nutuk'un ülkeye dağıtım işi ile ilgili olarak 1938 yılından sonra, herhangi bir belgeye rastlanmamış ve ayrıca 1938 yılından 1950 yılına kadar Nutuk'un yeni basımlarının yapılmamış olmasıdır. Demokrat Parti'nin, Nutuk'u 1950 yılında yeniden yayınlaması, İsmet Paşa dönemine rastlayan bu uygulamaya bir tepki olarak değerlendirilebilir.⁴⁷⁷ İsmet İnönü döneminde, Nutuk'a karşı ilgisiz kalınıp kalınmadığına dair, belgeye dayalı bir yorumda bulunmak mümkün görünmemektedir. Bu, daha önceki yıllarda yoğun olarak basıldığı için, o dönemde toplumun Nutuk'a gösterdiği talep azlığı ile açıklanabileceği gibi, İsmet İnönü'nün “Milli Şef” politikasının bir sonucu olarak da ele alınabilir. Ama ne olursa olsun 1938–1950 yılları arasında Nutuk'un yeni basımlarının yapılmamış olması tarihsel bir gerçek, bunun nedeni ise sadece öznel bir varsayımdan ibarettir. Yine de iddialı bir öngörü olmamakla birlikte, Nutuk'un

⁴⁷² Koçak, “*Nutuk ve Diğerleri...*”, s.138-139.

⁴⁷³ B.C.A. (29.1.1937) 490. 01. 3.15-24; B.C.A. (14 Mayıs1934) 430. 01 12. 66.9; B.C.A. (12.5.1936.) 490. 013. 12.73; B.C.A. (15. 2. 1937) 430. 01. 3. 15 .33.

⁴⁷⁴ B.C.A. (6. 4. 1937) 490. 01. 23. 117. 4; (15. 02. 1937). 490. 01. 3. 15.34.

⁴⁷⁵ B.C.A. 490. 01. 24. 120.1.

⁴⁷⁶ B.C.A. (12.5.1936) 490. 01. 3. 12.73; B.C.A. (16.4.1938) 490. 01. 4. 17-22; B.C.A. (29.1.1937) 490. 01 .3. 15-24.

⁴⁷⁷ Koçak, “*Nutuk ve Diğerleri...*”, s.138.

basılmamasını, İsmet İnönü'nün, Nutuk'ta suçlanan ve 1938 yılına kadar farklı nedenlerle siyasi hayatın dışında kalan, Milli Mücadele'nin önde gelen isimleriyle (Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi) uzlaşarak⁴⁷⁸ onları siyasete sokmak amacıyla açıklamak mümkündür. Böylelikle İsmet Paşa Nutuk'ta yazılı olanlardan rahatsız olan bu kişileri, Nutuk'u ön plana çıkararak huzursuz etmemek ve uzlaşma konusundaki samimiyetini göstermek istemiş olabilir.

Bu belgelerin ışığında, burada tartışılması gereken bir diğer konu da Nutuk'un çok sayıda basılması ve okunması üzerine yapılan yorumlar olmalıdır. Şimşir, Nutuk'un ilk anda yüz bin adet basılmasından hareketle, sonrası dönemleri de kapsayacak bir şekilde şunları söylemektedir: “*Kitap olarak Söylev, ilk çırpıda yüz bin basıldı. O yıllarda günlük gazetelerimiz bile bu kadar basamıyordu. Türkiye'nin nüfusu on dört milyonu bulmuyor, okuryazar sayısı da bir milyonu pek aşmıyordu. Demek ki on okuryazardan biri, nerdeyse her aydın Türk yuvası Söylev'i edinmiştir. Türk genci, Atatürk'ün yapıtını duyarak, düşünerek okumuş, içine sindirmiştir*”. Yine Şimşir “*Söylev, Türkiye'de baskı rekoru, satış rekoru kırmış, en çok okunan kitap olmuştur. Böyle ciddi kitaplar bakımından bu rekorlar elli yıldır aşılamamıştır*” şeklindeki sözlerle Nutuk'un ne denli yoğun olarak basılan bir eser olduğunu vurgulamıştır.⁴⁷⁹

Koçak ise Şimşir'in Nutuk' un Türkiye'de en çok basılan kitap olduğu iddiasını kabul etmekle beraber, en çok okunan kitap olduğu iddiasını yanlış bulmakta ve ilk satışa çıkarıldığı dönem için, Nutuk'un çok sayıda basılmış olmasına şöyle bir açıklama getirmektedir: “*Nutuk dönemin gereği olarak, bürokratlarca satın alınmış olmalıdır. Herhalde Nutuk'a sahip olmak, pek çok kişi için, rejime ve lidere bağlılığın da önemli bir göstergesi olarak kabul ediliyordu*”.⁴⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta dile getirdiği olayların büyük birçoğunun o dönem kuşağının bizzat canlı şahidi olduğu olaylar olması, ayrıca milletine mâlolmuş bir liderin içinde bulunduğu durum ve olayları ayrıntılarıyla anlatması ve Milli Mücadele'nin diğer önde gelen kişileri ile ilgili çok sayıda yargılarda bulunması da,

⁴⁷⁸ Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938–1945)**, C.I., İstanbul, 1996, s.173-182.

⁴⁷⁹ Şimşir, **Atatürk'ün Büyük...**, s.X.

⁴⁸⁰ Koçak, “*Nutuk ve Diğerleri...*”, s.138.

okuryazar bir kitleyi oluşturan bürokratların merakını uyandırmış, ilgisini çekmiş olması da yukarıdaki yargılara eklenebilir.

Bundan başka Nutuk'un yıllar içinde rekoru kırılmayacak ölçüde basılmış olmasının diğer nedenleri de, daha önce de belirtildiği gibi Nutuk'un, halkevlerine, CHF örgütlerine, spor kulüplerine dağıtılması, sonraki dönemlerde de öğretmen okullarına, öğrencilere,⁴⁸¹ köy odalarına ve köy kitaplıklarına dağıtılması kararının alınmasıdır.⁴⁸² Böylelikle Nutuk'un basılması işi bizzat devlet eliyle, bilinçli ve sistemli bir şekilde yürütülmüş olduğundan Nutuk'ta Türkiye'de baskı rekorları kırmıştır.

Nutuk'un ilk basıldığından itibaren kaç baskı yaptığı ile ilgili geçmişe yönelik bir takım rakamlar verilmesine karşın, bugün Nutuk'un kaç baskı yaptığını tespit edebilmek bizce mümkün görünmemektedir. Çünkü Nutuk, bugün, sadece devlet kurumları tarafından değil, özel yayınevlerince de hem de denetimsiz olarak basılıp, yayınlanmaktadır ve bunların sayısının oldukça fazla olduğu bir gerçektir.

II. Türkçe ve Yabancı Dillerde Basılan Nutuklar

1. Resmi Olarak Türkçe Basılan Nutuklar

Nutuk baskıya hazırlanırken Mustafa Kemal Paşa tarafından tetkik edilmiş ve dizgi hatalarından arındırılmasına çalışılmıştır. Hatta bu amaçla Nutuk'un basımı öncesi gördüğü bir takım baskı hatalarının düzeltilmesi için ilgililere talimatlar da vermiştir. Ancak O'nun ikazına karşın düzeltilmesini istediği bir bölüm Nutuk basıldığından dolayı değiştirilememiş, diğer ikaz ettiği yer ise değiştirilmiştir. İlk baştaki ikaza karşın basıldığı için değiştirilemeyen bölüm daha sonra 1934 basımında da yanlış bir şekilde düzeltilmiştir.⁴⁸³

⁴⁸¹ Vasfi Bingöl, "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", **Yeni Ufuklar**, İstanbul, Nisan 1968; Gökşen, a.g.m., s.376.

⁴⁸² Kemal Atatürk, **Nutuk 1919–1927**, Yay. Haz.: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, b.y.y., 2002, s.611.

⁴⁸³ Düzeltmesi istenen kısım şu şekildedir: "Nutkun takriben ortalarında Ermenistan harekâtından bahsedildikten sonra Gürcistan'la olan münasebata geçilmekte ve şöyle bir cümle istimal edilmektedir: "8 Şubat 337'de, Ankara'da, itimatnamesini takdim etmiş olan Gürcü Sefiriyle de "Türkiye-Gürcistan" Muahedesi için müzakere başlamıştı. Nihayet, 23 Şubat 37' de verdiğimiz kat'î bir ultimatom üzerine, Ardahan, Artvin ve Batum'un tarafımızdan işgaline muvafakat olundu. İşbu yerlerde, Türkiye'ye iltihakını sabırsızlıkla bekleyen halkın alkışları içinde işgal keyfiyeti vaki oldu." Bu kısım henüz tabedilmedi ise bu fıkranın yerine "8 Şubat 337'de Ankara'da, itimatnamesini takdim

Nutuk'un tümü kâğıt ve cilt olarak aynı kalitede basılmamıştır. O yüzden de Tayyare Cemiyeti tarafından satılmak üzere piyasaya çıkarılan Nutukların fiyatları da 5, 10, 25, 45, 50, 500 lira gibi farklı olmuştur. Basılan Nutuk'un özel bir kutu içindeki lüks baskısı, Tayyare Cemiyeti tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya, Büyük Millet Meclisi Reisi'ne, Başvekil'e ve İnkılap müzesine hediye edilmiştir.⁴⁸⁴

Halka satılması için iki cilt halinde ve büyük boyda basılmış olan Nutuk'un birinci cildi "*Nutuk Gazi Mustafa Kemal Tarafından*" adı ile metin kısmına ayrılmış, ikinci cildi ise "*Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik*" başlığı ile belgelere ayrılmıştır. Üzerine "*Türkiye'de tab' ve neşri hakkı Türk Tayyare Cemiyetine tevdi' Buyurulmuştur*" yazılmıştır. Ayrıca yine Nutuk'un üzerine "*Birinci Ellibin*", "*İkinci Ellibin*" kayıtları konulmuş ve hepsine birer numara verilmiştir. Birinci cildin başına "*Gazi M. Kemal*" imzasını taşıyan Atatürk'ün yarı profil bir portresi, ikinci cildin sonuna da Birinci Dünya Savaşı sonundaki Türkiye'yi ve Kurtuluş Savaşı'nın çeşitli aşamalarını gösteren on adet harita ve kroki konulmuştur. Her iki cildin sonuna ikişer sayfalık sayfa numarası almamış "*hata ve sevap cetveli*" denilen düzeltmeler konulmuştur. Nutuk'un metin kısmı bölümlere ayrılmamış, kimi paragraf başlarına paragraf işareti (§), bölüm sonlarına ise üç yıldız (✱) konulmuştur. Lüks baskısına, ayrıca süslü iri baş harfler konulmuştur. Belgeler cildindeki her belgeye numara

---

etmiş olan Gürcü Sefiriyle de, "Türkiye-Gürcistan" Muahedesi için müzakere başlamıştı. Nihayet, verdiğimiz kat'i bir ultiatom üzerine, Ardahan ve Artvin'in 23 Şubat 337'de tarafımızdan işgaline muvafakat olundu. 15 gün kadar sonra Batum tarafımızdan işgal edilmiştir, işbu yerlerde Türkiye'ye iltihakım sabırsızlıkla bekleyen halkın alkışları içinde işgal keyfiyeti vaki oldu." fıkrasının konulması tensip buyurulmuştur. Bu kısım tabedilmiş olduğu takdirde keyfiyetin, talimat-ı cedide verilmek üzere iş'arı.

Nutkun eski harflerle basımında bu bölüm -basılması nedeniyle- düzeltilememiş yeni harflere yapılan, 1934 basımında ise -ilgililerin dikkatsizliği nedeniyle- yanlış biçimde düzeltilmiş ve bu yanlış Nutkun bugünkü basımlarına kadar süre gelmiştir. Atatürk verdiğimiz kat'i bir ultiatom üzerine, Ardahan, Artvin ve Batum'un tarafımızdan işgaline muvaffakat olundu." cümlesinden "Batum'u" çıkarmış ve bu cümleyi takiben "15 gün kadar sonra Batum tarafımızdan işgal edilmiştir" cümlesini eklemiştir. Nutkun, 1934 basımında ise ilk cümleden Batum sözcüğü çıkarılmaksızın metne ikinci cümle eklenmiştir". Kocatürk, "*Büyük Nutuk'un...*", s.610; bu durum günümüzde de Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Araştırma Merkezi'nin çıkardığı Nutuk metinlerinde aynen devam etmektedir. bkz.: T.T.K.N., C.II., s.656; A.A.M.N., s.333-334. Bunun dışında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından çıkarılan Nutuk metninin 304. sayfasında bulunan "*Millî Mücadele'ye kuvvet vermek için cephelemler ve ordu ile ilgilenme bakımından İstanbul'daki hükümetlerin gösterdiği başka türlü ihtimallerin acı sonuçları da ayrıca görülecektir*" cümlesinde ki "*ihimallerin*" kelimesi büyük bir olasılıkla bir baskı hatası sonucu yanlış yazılmış olup "ihmalleri" olarak düzeltilmelidir. Ayrıca yine aynı Nutuk metninin 199. sayfasında "*Damat Perit Paşa*" ve 200. sayfasında ise "*Damat Ferit Paşa*" olarak yazılan kişinin adı orijinal Nutuk'ta "*Damat Şerif Paşa*"dır. Dolayısıyla bu isimlerde ki yanlışlıklar da düzeltilmelidir.

⁴⁸⁴ B.C.A. 051. V.41 8. 68. 26.

verilmiş, ancak “*Trakya Teşkilâtına Ait Vesaik*” başlığı altında verilen belgelere numara verilmemiş ve cildin sonuna konulmuştur. Metinlerde punto değişikliği sadece imzalarda siyah ve unvanlarda ince punto olarak yapılmıştır. Metin kısmında bazı satırların altları çizilmiştir. Yan başlıkların olmadığı 1928 basımında farklı olaylara geçilirken “*Efendiler*” veya “*Muhterem Efendiler*” gibi hitapların olduğu yerler satır başı olarak kullanılmıştır.⁴⁸⁵

Nutuk’un müsveddeleri 22X36 cm büyüklüğünde kâğıtlara yazılmıştır. Müsveddeler üzerinde bir takım düzeltmeler vardır. Bu düzeltmeler ya Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılmış veya onun tarafından dikte ettirilmiştir. Nutuk’un asıl müsveddesi bu gün Harp Tarih Başkanlığı Atatürk Arşivinde olup, metin kısmı iki bölümden oluşan bu eserin her bölümü tasnif edilmiş ve fişlenmiş halde iki ayrı kutu içinde saklanmaktadır. Nutuk’un müsveddelerinden bazı bölümleri, ATASE örnek olarak aslının fotokopileriyle birlikte bugünkü dile çevrilmiş bir halde yayınlanmıştır.⁴⁸⁶

Nutuk’un yeni Türk alfabesiyle ilk basımı 1934 yılında üç cilt halinde basılmıştır. Bu Nutuk’un iç kapağında “*Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 15–20 Teşrinievvel 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci Büyük Kongresinde*

⁴⁸⁵ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Birinci Ellibin, Ankara, 1927; Mercanlıgil, “*Büyük Nutkun Çeşitli Basımları I...*”, s.3; Özerdim, **Bilinmeyen...**, s.80-81; Özerdim, “*Nutuk’un Çeşitli...*”, s.235-236; Akçuraoğlu, Nutuk’un ilk basımı ile ilgili olarak şu bilgileri verir: Türk Tayyare Cemiyeti bu nutkun metnini ve metnin tab olduğu kâğıtların tezyinatını İstanbul’da Ebuzziya Matbaasında bastırılmış, Gazi hazretlerinin metinlerinden hariç resimler ile gene metinden hariç 10 adet haritayı Ahmet İhsan matbaası vesayet ile Viyena’da hakkü tabettirmiş, kapağın tab’ ile broşaj işlerini de Ahmet İhsan matbaasına tevdi eylemiştir. Metni 16 punto Arap harfleri ile 543 büyük sahife tutuyor. Haritalar Türkiye devletinin doğuşuyla İstiklâl Harbinin muhtelif safhalarını gösteriyor.—Eser, çubuklu (vergee), ipekli (Vélin) ve ipekli Japon kâğıtlarına, yani üç nevi kâğıda bastırılmıştır. Çubuklu kâğıda sadece tab olunan broşelerin fiatı (5) lira, iki renkli ipekli kâğıda matbu olan broşelerin fiatı (10) lira, iki renkli ipekli kâğıda basılmış mücelletlerin fiatı ciltlerinin tezyinatına göre (25, 45 ve 50) liradır; bunlardan başka çok iyi ciltlenmiş olanlar da vardır ki onların fiatı (500) liradır; nihayet 3 adet fevkalade mücellet te yaptırılmış ve bunlara fiat konmayarak bazı yüksek zatlara takdim olunmuştur. Ciltliler İstanbul’da Zeliç matbaasının mücellithanesinde teclit edilmiştir. (500) liralık ve fevkalade mücelletlerin tezyinatı İstanbul’da Medresetülhattatın tarafından tertip olunmuş ve kuyumculuk işleri İstanbul kuyumcuları tarafından yapılmıştır. — Kitabın neşri mahalli Ankara, neşri tarihi 1927 dir”. Akçura Oğlu Yusuf, “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin...*”; Yusuf Akçuraoğlu, “*Nutuk*”, **Kitap Belleten**, 1 Kasım 1960. Bu makale Yusuf Akçuraoğlu’nun, Türk Tarihi Encümeni Mecmuası’ndaki makalesinin çok kısa bir özetidir.

⁴⁸⁶ **Atatürk Haftası Armağanı**, 10 Kasım 1975, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yay., Atatürk Serisi No: 4, Ankara, 1975, s.9-61; Yapılan araştırmalar sırasında, Nutuk’un 1928 yılında baskıya girmeden önceki hali olduğu düşünülen, el yazması bir nüshasıyla Türk Hava Kurumu’nda karşılaşıldı. Bu el yazması Nutuk, 1928 yılında basılan Nutuk’un aynısıdır. Uzun ve beyaz kâğıtlara, oldukça düzgün bir yazıyla yazılan bu Nutuk, kâğıtların kenarı, zımbayla delinerek bir klasör içerisinde muhafaza edilmiştir. İki klasör halindeki bu Nutuk’un ilk sayfasında Türk Tayyare Cemiyeti’nin (Türk Hava Kurumu) mührü vardır.

söylenmiştir” diye yazarken iç kapak arkasında ise “*Bu kitap üç cilt halinde, 1934 yılında ikinci defa olarak Devlet Matbaasında basılmıştır*” diye bir kayıt düşülmüştür. Bu baskısında üç cilde ayrılan Nutuk’un birinci cildinde 1919–1920 yılları arasındaki olaylara yer verilirken, ikinci cildinde 1920–1927 yılları arasındaki olaylara yer verilmiştir. Üçüncü cilt ise belgelere ayrılmıştır. İlk iki cildin sonuna iki indeks konulmuş; baş tarafa A. Kampf’ın çizdiği Gazi portresi, ciltlerin sonuna ise harita ve krokiler eklenmiştir. Bunların dışında 1934’te basılan Nutuk’un 1928’de basılan Nutuk’tan en önemli farkı buna kenar başlıkları konularak, konuların kenar başlıklarla belirtilmiş olmasıdır.⁴⁸⁷ O dönemde Mustafa Kemal Paşa’nın hâlâ hayatta olduğu akla geldiğinde, yapılan bu değişiklikten Mustafa Kemal Paşa’nın haberdar edilip, onayının alındığı düşünülebilir.⁴⁸⁸ 1934 yılı baskısının kâğıdı ve cildi daha iyi nitelikte, kutuya konulmuş bir değişik baskısı daha bulunmaktadır. Metinler arasına alınan belgeler daha ince puntolarla; kimi paragraf ve cümleler siyah, kimi deyimler italik dizilmiştir. Bu Nutuk’un cilt kapakları üzerinde “*Gazi Mustafa Kemal*” ve “*Kemal Atatürk*” imzalarının klişeleri yer almaktadır.⁴⁸⁹

1934 yılında Lâtin harflerle basılan aynı Nutuk, belgeler kısmı hariç ve sadece metni içeren tek cilt halinde 1938 yılında yeniden basılmıştır. Bu baskının son sayfasında “*Atatürk devriminin en değerli anıtlarından biri olan bu eşsiz eser, yurttaşlara Cumhuriyetin Onbeşinci Yıldönümü Armağanı olarak Kültür Bakanlığınca bastırılmıştır*”, ibaresi konulmuştur. 1938 baskılı Nutuk kuşe kâğıdına basılmış olup, Nutuk’un başına 1934’te olduğu gibi A. Kampf’ın çizdiği portre konulmuştur. Nutuk’un sonuna ise indeks ve iki harita eklenmiştir. Fiyatı 50 kuruş olan bu Nutuk ciltsizdir ve ön kapakta Mustafa Kemal Paşa’nın el yazısı ile “*Gazi M. Kemal*” imzasının klişesi vardır.⁴⁹⁰

1938 yılından sonra Nutuk yeniden 1950 yılında basılmıştır. Küçük boyda ve üç cilt halinde basılan bu Nutuk’un ikinci cildi 1952’de, belgeleri içeren üçüncü cildi ise 1959’da basılmıştır. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü tarafından bastırılan bu Nutuk,

⁴⁸⁷ (Atatürk) Gazi Mustafa Kemal: **Nutuk.**, 3 cilt, 3.cilt vesikalar., 2. Basım, İstanbul, 1934, Devlet Matbaası, Bastıran: Millî Eğitim Bakanlığı, 317+345+348 S.8 26 plâş, 7 levha, 3 harita; Muharrem D. Mercanlıgil, “*Büyük Nutuk’un Çeşitli Basımları I*”, **Devrimci**, Yıl: 1, Sa: 6, s.s. (3), Ankara, Ağustos 1953, s.3.

⁴⁸⁸ Giritli, “*Okumusunun 75.Yılında...*”, s.2.

⁴⁸⁹ Özerdim, “*Nutuk’un Çeşitleri...*”, s.236.

⁴⁹⁰ a.g.m., s.236-237.

Milli Eğitim Basımevi'nde bastırılmıştır. Birinci ciltte Mustafa Kemal Paşa'nın bir resmi ve resim altında da Kemal Atatürk yazısı ve parantez içerisinde doğum ve ölüm tarihleri yer almaktadır. Ciltli ve ciltsiz olarak iki ayrı şekilde basılmıştır. Bu baskıda harita, kroki gibi herhangi bir şey yoktur. Yalnızca eserin önsözünde ileride bu baskıya yapılacak eklerle ilgili şunlar söylenmektedir. “*Üçüncü cildin sonuna biyografik ve tarihî bilgileri de bulunan bir şahıs adları indeksi ile Nutuk'un temas ettiği tarihî olaylar esas alınarak tertiplenmiş, gereken hususlarda izahlı, bir tahlilî indeks ve metinlerde geçen, bugün artık yazı dilimizde bile kullanılmayan ve aynı zamanda Türk Dil Kurumu tarafından 1944'te yayımlanan “Türkçe Sözlük” te bulunmayan bütün kelimeler, terkip klişeleri ve bazı devimler için de küçük bir sözlük eklenecektir.*”⁴⁹¹ Ancak bu baskının 1987'deki Onbeşinci baskısına bakıldığında da yine önsözde aynı cümlelerin yer aldığı ve söylenenlerin yapılmadığı görülmektedir.⁴⁹²

Nutuk'un tıpkıbasımı gibi sadeleştirilmiş baskıları da yapılmıştır. Nutuk'un sadeleştirilmiş ilk basımı, Dr. Mehmet Tuğrul, Salâh Bırsel, Cahit Öztelli, M. Sunullah Arısoy,⁴⁹³ ikinci ciltte M. Sunullah Arısoy yerine Hamdi Olcay'dan oluşan bir kurul tarafından “*Söylev (Nutuk)*” adıyla 1963'te Türk Dil kurumu tarafından yapılmıştır. Bu Nutuk'ta bir Atatürk resmi ve resimden önceki sayfada da Türk Dil Kurumu'nun bir amblemi vardır. Bu Nutuk'un farklı kâğıtlara basılmış, baskıları vardır. Kapakta “*Atatürk Söylev (Nutuk)*” ve cilt numaraları yazılı olup, kapağın en altında da “*Türk Dil Kurumu Yayınları*” ibaresi mevcuttur. İki cilt halindeki bu Nutuk'un, belgeler cildi yoktur. İkinci cildin sonuna “*Kısa Sözlük*” diye adlandırdıkları “*Türkçe'den-Osmanlıcaya*” bir sözlük eklenmiştir. Nutuk'un ilk kez sadeleştirilmiş metni olan bu Nutuk'un sadeleştirme gerekçesi “*Sunu*” başlığı altında belirtilmiştir.⁴⁹⁴ Nutuk'un dili sadeleştirilerek yapılan bir diğer basımı ise Dr. Birol Emil, Melin Has-er ve Mehmet Ali Aydın'dan⁴⁹⁵ oluşan bir kurul tarafından yapılmıştır. Vesikalar cildi bulunmayan bu Nutuk'un birinci cildi 1973'te, ikinci cildi

⁴⁹¹ M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.I, 1919–1920, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1950.

⁴⁹² M. K. Atatürk, **Nutuk 1919–1920**, C.I, Onbeşinci basılış, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987.

⁴⁹³ İkinci cildin başında M. Sunullah Arısoy için: “Kitabın ikinci cildinde Hamdi Olcay çalışmalarına katıldığı gibi, M. Sunullah Arısoy da birinci cilt çalışmalarında çok kısa bir süre bulunmuştur” yazmaktadır.

⁴⁹⁴ Atatürk, **Söylev (Nutuk)**, C.I-II, Türk Dil Kurumu Yay: 220, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

⁴⁹⁵ İkinci ciltte çalışmamıştır.

ise 1975'te Kültür Bakanlığının "1000 Temel Eser" dizisi arasında basılmıştır. Kapak kompozisyonu Mehmet Özel tarafından yapılan bu Nutuk'un sadeleştirme gerekçesi de "*Nutuk'un sadeleştirilmiş metni hakkında bir kaç söz*" başlığı altında belirtilmiştir.⁴⁹⁶

Nutuk'un farklı bir tarzda yayınlanması ise Türk Tarih Kurumu tarafından yapılmış ve Nutuk bu kurum tarafından dört cilt halinde basılmıştır. İlk cildi 1981'de yayınlanan bu dört cildin ilk ikisi metin kısmı, üçüncü cildi belgeler, dördüncü cildi ise Sami N. Özerdim tarafından hazırlanmış olan dizin kısmından oluşmaktadır. Bu Nutuk'un dikkat çeken özelliği Nutuk'un sol tarafının 1934 basımı sağ tarafının ise Nutuk'un 1963 basımı sadeleştirilmiş metinden oluşması ve her ikisinin aynı anda görülebilmesidir. Ayrıca ayrıntılı bir biçimde hazırlanmış bir dizine sahip olması da bu Nutuk'u öncekilerden farklı kılmaktadır. Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan bu Nutuk, İsmail Arar, Uluğ İğdemir ve Sami N. Özerdim tarafından oluşturulan bir kurul tarafından yayına hazırlanmıştır. Nutuk'ta yer alan sadeleştirilmiş metinde her ne kadar Türk Dil Kurumu'nun "*Söylev'i (1963)*" esas alınmışsa da burada kimi sözcükler değiştirilmiş özel adlar aslına dönüştürülmüştür.⁴⁹⁷

Nutuk'un bir baskısı da 5 Ocak 1983'te toplanan Milli Komite'nin⁴⁹⁸ aldığı bir karar uyarınca yapılmıştır. Günümüzde Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayınlanan bu Nutuk, iki cilt halinde basılmıştır. İlk cildi metin kısmından oluşan bu Nutuk, Nutuk'un 1928 yılı ilk baskısı esas alınarak sadeleştirilmiş⁴⁹⁹ ve ilk baskının da sayfa numaraları, kendi asıl sayfa numaraları yanında verilmiştir. Belgeler kısmını oluşturan ikinci cildi ise sadeleştirilmemiş olup, 1989 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından, bir taraf esas metin (1934 basımı) diğer tarafı bugünkü dile çevrilmiş olarak yayınlanan "*Nutuk-Söylev- Vesikalar/Belgeler*" nüshasının esas metin bölümünden ofset basım ile

⁴⁹⁶ Atatürk, **Nutuk**, C.I-II, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı: 8. Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser: 67-68, Ankara, 1973-1975.

⁴⁹⁷ Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), **Nutuk-Söylev**, C.I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIII, Dizi- Sa.2³, Ankara, 1981, 1986, 1989; **Nutuk-Söylev**, Genel Dizin, C.IV., Düzenleyen: Sami N.Özerdim, Türk Tarih Kurumu, 1993.

⁴⁹⁸ Bu komite, o dönemin Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren başkanlığında toplanmıştır. A.A.M.N., s.609.

⁴⁹⁹ Zeynep Korkmaz tarafından yayına hazırlanmıştır.

çoğaltılmıştır.⁵⁰⁰ Atatürk Araştırma Merkezi bundan başka Nutuk'u, bir cd-Rom'a aktarmıştır. cd-Rom Nutuk, sesli ve görüntülüdür.

Kültür Bakanlığı'nda Nutuk'u iki cilt halinde kenar süslemeleri Etem Çalışkan tarafından yapılmış bir şekilde oldukça büyük ve lüks bir kâğıda basmıştır.⁵⁰¹

Tüm bunların dışında Nutuk, Meriç Velidedeoğlu'nun dört yüze yakın belge ve fotoğraflarla desteklendiği doksan dakikalık bir sunum haline getirilmiş ve bir tiyatro ekibi tarafından Türkiye, Amerika ve Avrupa'da on yıldır sergilenmektedir.⁵⁰²

Ayrıca Nutuk, öğrenciler ve çocuklar içinde özetlenmiş ve resimli bir şekilde hazırlanarak, Kültür Bakanlığı ve Atatürk Araştırma Merkezi tarafından basılmıştır.

2. Yabancı Dillerde Basılan Nutuklar

Nutuk'un Almanca çevirisi 1928 yılında ciltli olarak iki cilt halinde "Die neue Türkei 1919–1927" genel başlığı ile çıkarılmıştır.⁵⁰³ Almanca çevirisi Fransızca üzerinden yapılan bu eserin çevirisi Dr. Paul Roth tarafından üstlenilmiştir.⁵⁰⁴

I. cildin ilk sayfasında Arap harfleriyle şunlar yazılmıştır: "*Gazi Mustafa Kemal Hazretleri tarafından 15'ten 20 Teşrinievvel 1927 tarihine kadar Ankara'da mebuslar ile Cumhuriyet Halk Fırkası mümessilleri muvacehesinde irat buyurulan Nutuk*". Bunun hemen altında, kitapların numaralandığını gösteren bir sayı vardır. Cümle Almanca olarak da yinelenmiştir, I. cilt: Der Weg Zur Freiheit 1919–1920 başlığını taşımaktadır. Kampf'ın 1927 tarihli Gazi portresi ile bir harita, iki krokiyi içermektedir. Sunuş yazısı (Einführung), Türkiye'de XVIII. Yüzyıldan Mustafa Kemal Paşa'ya değin yenilikleri özetlemektedir. "*Vorbemerkung*" başlığı altında ise I. özel adların okunuşu, II. son dönem Türkiye tarihi üzerinde kimi bilgiler başlığı ile kısa kronoloji (1861–1927), ayrıca içindekiler çizelgesi yer almaktadır. Die nationale Revolution 1920–1927 başlıklı II. cilt, yine içindekiler çizelgesiyle başlamaktadır; 7

⁵⁰⁰ Kemal Atatürk, **Nutuk 1919–1927**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, b.y.y., 1990.

⁵⁰¹ Gazi M. K., **Nutuk**, 2 Cilt, Ankara, 2001.

⁵⁰² Bu gösteriyi ilk kez 1992'de tiyatro sanatçısı Ahmet Levendoğlu ve Gülşen Tuncer gerçekleştirmiştir. Sonraki yıllarda ise tiyatro sanatçıları Can Gürzap, Rutkay Aziz, Orhan Kurtuldu, Nesrin Akkoç, Nazan Kırılmış, Serap Eyüpoğlu anlatıcılık ve Atatürk'ü seslendirmeyi üstlenirken Nilgün Bicioğlu, Aybars Akan slâytları sunmuştur. Günümüzde ise bu işi üçü de Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü mezunu olan, Füsün Kostak, Ali Düşenkalkar ve Özlem Özkaran üstlenmiştir. **Cumhuriyet** 18 Mayıs 2003.

⁵⁰³ Özerdim, "*Nutuk'un Çeşitli...*", s.240; B.C.A. 030. 10. 83. 547.15 (24.7.1928- 28.7.1928).

⁵⁰⁴ Tomenendal, a.g.m., s.104.

krokiyi içermektedir. I. cilt için dört bölüm, II. cilt için 5 bölüm açılmıştır, içindekiler çizelgesinde bu bölümlerin içerikleri dallandırılmıştır. Bu dokuz bölüme konulan başlıklara göre, yapıt: 19 Mayıs–23 Temmuz 1919, 23 Temmuz-Kasım 1919, 3 Kasım–18 Ocak 1920, 19 Ocak–23 Nisan 1920, 1921, 1922, 1923 ve yeni Türkiye dönemlerindeki olaylara adanmış; İlk Zafer, İç Savaşlar Yılı, Antlaşmalar Yılı... örneği başlıklar verilmiştir. Her cildin sonunda, “Register” başlığı altında, kişi adlarının açıklamalı sözlük-dizin bulunmaktadır.⁵⁰⁵

Çeviri metni içerisindeki ilave dipnot bilgileri Dr. Kurt Koehler vermiştir. Tercümenin giriş bölümünde Nutuk’un nasıl değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre bu konuşma metni bir Türk tarafından Türkler için yazılmış olup, Türk milletinin nasıl kötü bir durum ve çıkmazdan bağımsızlığa ve yüceliğe ulaştığını anlatır. Almanca konuşan okuyucu için reformların başlamasına vesile olan olaylar sıralanır ve Mustafa Kemal’in tarih sahnesine çıkarak gerekli olan bu reformları gerçekleştirdiği belirtilip, bir bütünü içine alan bir tablo çizer. Açıklamaların bulunduğu bu giriş bölümü şu cümlelerle sona erer: “*Mustafa Kemal Paşa’nın misyonu henüz bitmemiştir. Kamuoyuna verdiği buradaki bilgiler, yeni Türkiye’nin oluşumunun öyküsüdür. Bu gelişmenin iki kutup yıldızı, dışarıya karşı korunan bağımsızlık ve içerideki bağımsızlık ile millî temellere dayalı güçlü bir çağdaş ilerlemedir. Bu her ikisini de Mustafa Kemal, milletine vermiştir. Dış dünyaya karşı bağımsızlığı koruma ilkesi ve bunun sağlanması, gelecekteki görevler olup, içlerinde devletin her işlev alanında birçok zorluk ve tehlike saklamaktalar*”.⁵⁰⁶

Nutuk’un Fransızca basımı 1929’da aynı kentte aynı yayınevince yapılmıştır. Discours du Ghazi Moustapha Kemal Président de la République turque, Octobre 1927 adını taşımaktadır. Fransızca Nutuk’un başında da A. Kampf’ın çizdiği portre, sonda ise bir harita ile 9 kroki yer almaktadır. Belgeler için, yine Koehler yayınevince ayrı bir cilt yayımlandığı, iç kapak arkasında kaydedilerek başlığı verilmektedir: Documents relatifs aux Discours du Ghazi Moustapha Kemal Pascha.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Özerdim, “*Nutuk’un Çeşitli...*”, s.240.

⁵⁰⁶ Tomenendal, a.g.m., s.104.

⁵⁰⁷ Özerdim, “*Nutuk’un Çeşitli...*”, s.241; Fransızca basımında polemik bir eda ile ele alınan Nurettin Paşa ile ilgili bölüm metinden çıkarılmıştır. Suat Sinanoğlu, “*Atatürk’ün Nutku’nun Tarih Eseri Olarak Değerlendirilmesi*”, VI. Türk Tarih Kongresi 20–26 X.1966, s.s. (567–572), Ankara, 1967, s.571.

Nutuk'un İngilizce basımı da Leipzig'de, 1929'da yine Koehler yayınevince basılmıştır. Başlığı: A speech Delivered by Ghazi Mustapha Kemal President of the Turkish Republic. October 1927 başında A. Kampf 'ın çizdiği portre, sonda ise 10 harita ve kroki bulunmaktadır. Baş tarafta bulunan "*Introduction*" başlıklı giriş ile Almanca çevirideki "*einführung*" aynıdır. Bunun sonunda, belgeleri içeren bir Fransızca cildin varlığı da haber verilmiştir.

Rus dilinde basılan Nutuk dört cilt halindedir. İki bin sayfadan meydana gelen Rusça Nutuk'a "*Put Novoi Turtsii*" (Yeni Türkiye'nin Yolu) 1919–1927 adı verilmiştir. I. ciltte yer alan önsözde, Nutuk dışındaki Milli Mücadele ile ilgili kitaplara ve anılara yer verilmiştir. Bunun dışında Prof. Dr. Gürko Kriyazin tarafından hazırlanan, Mustafa Kemal Paşa'nın, 45 sayfa tutan kısa yaşam öyküsü de I. ciltte yer almıştır.

Dört bölüme ayrılmış olan bu Nutuk'un, I. cildi 1919 yılını içermekte ve "*Millî Kurtuluş Harekâtının ilk Adımları*" başlığını taşımaktadır. II. cilt 1919–1920 yıllarında, "*Ankara Hazırlıkları*" bölümüne ayrılmıştır. III. cilt 1920–1921 yıllarını kapsamakta, "*Müttefiklerin Müdahalesi - Yunan Türk Savaşı ve Millî Cephenin Kuvvetlenmesi*" başlığını taşımakta olup IV. cilt ise 1921–1927 yıllarına değinir ve "*Yeni Türkiye'nin Zaferi*" başlığını taşımaktadır. Birinci cildin dışındaki ciltlerde de kısa önsözlere yer verilmiş, daha sonra metin ve bu metinle ilgili belgeler, notlar; sonda ise kişi adları yer adları, yönetim terimleri ve kavramlar için dizinli sözlükler düzenlenmiştir. Üçüncü ve dördüncü ciltlere, 1922 ve 1927 yıllarını kapsayan zaman dizimi çizelgeleri konulmuştur. Ayrıca dört cildi de kapsamak üzere kişi ve yer adları için iki tane genel dizin düzenlenmiştir. Bu Nutuk'ta ilk defa olarak İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilâf partileri, 31 Mart Olayları, Sultan hükümetinin 1919 Paris Sulh Konferansıyla ilgili hazırlıkları, Kapütülasyon rejimi, Düyunu Umumiye, gayet az bilinen konularda sufi terimleri, derviş tekkeleri v.s. hakkında bilgiler yayınlanmıştır. Her cilde haritalar, krokiler ve fotoğraflar konulmuş, fotoğraflarda kişilerin portreleri, olaylar, ayrıca Kurtuluş Savaşı sırasında basılmış kartlar dikkati çekmektedir. Her ciltte, metin kesimi bölümlere ayrılmış; cilt başlarında, bölümleri gösteren içerik çizelgelerine yer verilmiştir. I. ciltte 14 bölüm ile 1–127. sayılı belgeler, II. ciltte 7 bölüm ile 128–225. sayılı belgeler, III. ciltte 6 bölüm ile 226–259

sayılı belgeler, IV. ciltte 12 bölüm ile 260–266 sayılı belgeler bulunmaktadır. Belgelere ilave başka belgelerde eklenmiştir.⁵⁰⁸

Nutuk 2001’de Kırgız diline “*Nutuk-Kep*” yani “*Nakil*” (doğru veya hakiki söz) olarak aktarılmıştır.⁵⁰⁹ Bu çalışma hem “*Kirill*” hem de Latin alfabeleriyle yazılmıştır.⁵¹⁰ Kırgızca Nutuk’un başında bir “*Baş söz*” bir de “*Kiriş söz*” bulunmaktadır. Kırgızca Nutuk’un “*Baş sözü*”, elinizdeki kitap-bütün beşeriyet içinden yirminci asırda en göze görünen siyasetçilerden biri, Türk milleti’nin yiğit perzenti, bütün Türk Dünyası’nın övücü, çağdaş, Türkiye Devleti’nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün büyük mirası “*Nutuk*”⁵¹¹ sözleriyle başlayıp daha sonra ki satırlarda ve “*Kiriş söz*” bölümünde, Nutuk’un nerede, kaç yılında okunduğunu, Kırgızca’ya neden çevrildiğini, Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta neler anlattığını, Türk halkının nasıl bir süreçten geçtiğini, Nutuk’un ilk ve sonraki basımlarının nasıl olduğu, Mustafa Kemal Paşa’nın kısa hayat öyküsü ve Nutuk’un edebi değeri ve içeriği hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Bunlardan başka Nutuk özet olarak İtalyanca’ya⁵¹² 1981’de Bulgarca’ya⁵¹³ çevrilmiş; Nutuk’un Leipzig’de K. F. Kohler yayınevi tarafından bastırılan İngilizce, Almanca ve Fransızca metinleri, Türkiye’de yeniden Milli Eğitim Bakanlığı

⁵⁰⁸ Özerdim “*Nutuk’un Çeşitli...*”, s.241-243; Şamşutdinov, a.g.m., s.595; A. F. Miller, “*Atatürk’ün Eserleri Sovyetler Birliğinde*”, VII. Türk Tarih Kongresi 25-29 Eylül 1970, C.II, s.s. (900-905), Ankara, 1973, s.900-905; Sadık Tural ve Reşat Genç’in belirttiğine göre: “Nutuk’un Sovyetler Birliği’ndeki basımının öncekilerden farklı ve çok iyi görünen bir şekilde yapılmasına karşın, Nutuk’ta tahrifatta yapılmıştır. Hiç tercüme edilmeyen veya atlanan yerler olduğu gibi, Marksist ideoloji doğrultusunda bazı eklemeler ve çıkarmalar da esere eklenmiştir. Bundan dolayı da Nutuk’un Rusça basımı düzeltilerek yeniden yayınlanacaktır”. “*Sadık Tural-Reşat Genç-Nuriye Kâhyaoğlu Söyleşi*”, **Yetmişbeşinci Yılında Nutuk’u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (182-203), Ankara, 2003, s.197-198.

⁵⁰⁹ Bahtıgül Kalembekova, “*Kırgızlar İçin Büyük Nutuk’un Anlamı*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (91-96), Ankara, 2003, s.92.

⁵¹⁰ a.g.m., s.93.

⁵¹¹ “Kolunardığı kityep-bütün adamzat içinyen jıyırmançı kılımda çıkkan en körünüktüü sayasatçılardan biri, türk ulutunun azamat pyerzyenti, müldö türk düynösünün maktanıçı, janı Türkiya mamlyekyetinin kuruuçusu jana tunguç Pryezidenti Mustafa Kemal Atatürktün uluu murası-Nutuk” (“Rech” jye “Kyp”). Gazi Mustafa Kyemal (Atatürk), **Nutuk-Kyp (Janı Türkiyanın Jolu) 1919–1927**, Jumuriyat El Partiyasının 1927-jıldın 15–20 oktybr’ında bolup ötkön ekinci Kongryesinde jasalgan doklad, Kotorgon ekonomika ilimdyerşnşn kandidatu Kalambyekova Baktıgül, Türkiye Ryepublikasının Tışkı İştyer Ministirliğı tarabınan basıldı, Ankara, 2001.

⁵¹² Fetih Zabsız, “*Atatürk’ün Nutuk’u Hakkında Bazı Bilgiler*”, **Kemalizm ve Türkiye**, Yıl: 6, C.6, Sa.: 64, s.s. (20-23), Temmuz 1981, s.23; Süslü-Balcıoğlu, a.g.e., s.14 (II, Discorso di Mustafa Kemal, Sulle Vicende della Turchra del 1919-1927, Çeviri: E. Rossi, Roma, 1927).

⁵¹³ Süslü-Balcıoğlu, a.g.e., s.15 (İzbrani reçi i izkazvaniya/Kemal Ataturk, Sost. Stefan Velikov; red. Nikolay Todorov, Sofiya: Narodna Prosveta, 1981).

Başbakanlık Basımevi tarafından 1981 yılında basılmıştır. İngilizce Nutuk özel yayınevleri tarafından da çeşitli tarihlerde bastırılmıştır.⁵¹⁴

Ayrıca Nutuk Fransızca ve Almanca olarak Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yeniden yayınlanmıştır.⁵¹⁵

Bunun dışında Nutuk üzerinde başka çalışmalarda yapılmıştır. Bunlara bazı örnekler vermek gerekirse öncelikle Nutuk'un okunuşunun 50. Yılında Türk Tarih Kurumu bir seminer düzenlemiş, Türk Dil Kurumu, Nutuk için özel bir sayı çıkarmıştır. Okunuşunun 70. yılında da Orta Doğu Teknik Üniversitesi uluslar arası bir bilgi şöleni organize etmiş, 75. yılında ise Atatürk Araştırma Merkezi Bilgi Şöleni adı altında Nutuk'la ilgili bir bilgi şöleni düzenlenmiştir. Bu seminer ve bilgi şöleninde ortaya konulan çalışmaların tümü daha öncede belirtildiği gibi kitap olarak çıkmıştır. Tüm bunların dışında Nutuk değişik kitaplara kaynaklık ettiği gibi, değişik alanlarda da kullanılmıştır.⁵¹⁶

Nutuk'un 1927'den günümüze değin Türkçe ve yabancı dillerdeki baskıları ele alındığında, bunların hemen hepsinde Devletin baskı, yayın ve dağıtımda ön planda olduğu görülür. Bu durum Nutuk'a ilk günden itibaren resmi belge niteliği kazandırmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tarih yazımında vazgeçilmez kaynak olarak değerlendirilmesine yol açmıştır.

III. Nutuk'un Sadeleştirilmesi Çabaları ve Tartışmalar

Nutuk üzerinden belli bir süre geçtikten sonra ilk olarak şekil yönünden belli bir takım değişikliklere uğratılmıştır. Örneğin: 1928 yılı baskısında yer almayan yan başlıklar 1934 yılı baskısına konulmuştur. Ancak Nutuk'un daha kolay okunması amacıyla eklenen yan başlıklara karşın, yeni nesillerin anlaması ve algılaması kolay

⁵¹⁴ a.g.e., s.13-14.

⁵¹⁵ Centre De Recherches Atatürk, Discours Du Ghazi Mustafa Kemal President de la Reubligue Turque, 2003; Atatürk Forschungszentrum, Gazi Mustafa Kemal Pasha Der Weg Zur Freiheit 1919–1920, Ankara, 2003; Atatürk Araştırma Merkezi Nutuk'un İngilizce, Rusça ve Kazakça tercümelerini de tamamlamıştır ve çok yakın bir zamanda basmayı düşünmektedir. Ayrıca eserin Japonca, Arapça, Güney Korece, Çince ve Türk lehçelerine çevrilmesi de planlanmaktadır. **Hürriyet** 09.03.2005.

⁵¹⁶ Bunlardan bazıları şunlardır: "Orhan Asena Halkevleri dergisinde (37, 39–50. sayılar, Kasım 1969-Aralık 1970) Nutuk'tan aldığı parçalardan örülmüş şiirler" yazmış, Özdemir Nutku, Nutuk'u sahneye uyarlamış, 2 Şubat 1974'te ise İlhan Usmanbaş'ın bestelediği "Gençliğe Hitabe"yi Devlet Konser Salonunda Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası seslendirmiş; ayrıca PTT'nin 1976 da bastırdığı "Atatürk'ün Eserleri ve Devrimleri" dizisinde, birde Prof. Gevher Bozkurt'un hazırladığı Nutuk pulu çıkmıştır". Özerdim, "Nutuk'un Çeşitli...", s.239-240.

olmamıştır. Bu nedenle şekil yönünden değiştirilmesinin yanı sıra istek ve ihtiyaçlara göre dili ve üslûbu da gözden geçirilmiştir. Sonrası yıllarda bu önemli eserle ilgili olarak en çok dile getirilen ve tartışılan konu sadeleştirilmesi işi olmuştur. Ayrıca yıllar içinde Nutuk'un kendi eksikliklerinden kaynaklanan bir takım problemler de ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 820 kişinin adının yer aldığı⁵¹⁷ Nutuk'ta benzer kişi adlarının sayıca çok fazla olması, soyadı yasasından önce söylenmiş ve yayınlanmış olması gibi nedenler, Nutuk'ta adı geçen kişilerin kim olduğunun anlaşılmasını zorlaştırmış ve bu konuda yanlışlıklara yol açmıştır. Bu tür zorlukları aşmak ve yanlışlıkları asgari düzeye indirebilmek amacıyla Nutuk'a bir dizin eklenmesi yoluna gidilmiştir.⁵¹⁸

Nutuk'un dili, konuşma dili olmasına karşın, söylendiği 1927 yılından sonraki süreç içerisinde Türk dilindeki değişimin de etkisiyle sonraki kuşaklar için anlaşılması zor bir dil haline gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla da, Nutuk'un yeni kuşakların anlayabileceği bir hale getirilmesi için sadeleştirilmesi işi, bu konuyla özel olarak ilgilenenleri ve kamuoyunu günümüze kadar meşgul eden bir konu olmuştur. Özerdim'in yaptığı tespite göre: Nutuk'un sadeleştirmesine ilk değinen ve “*Büyük Söylev'den Sadeleştirmeler*” başlığı altında ilk örnekleri veren, 1946–1947 yıllarında çıkmış olan “*Kemalist*” dergisidir.⁵¹⁹ Toplam sekiz sayı çıkmış olan derginin her sayısında, “*Atacı*” takma adı ile Nutuk'tan sadeleştirilmiş bölümler yayınlanmıştır. Hatta derginin, Ocak 1947'de yayınlanan 3. sayısında da; “*Büyük Nutuk'un bugünkü dille sadeleştirilerek gençliğe mal edilmesini Türk Dil Kurumu'na arz ve teklif eyleriz*” şeklinde bir öneri yer almıştır. Dergi, “*ırkçılığa, komünizme ve dinciliğe*” karşı olduğunu belirtmiş, ayrıca dilde sadeleştirilme yapılmasına ve milli bir dil oluşturulmasına dönük bir yayın politikası izlemiştir. Nutuk'tan sadeleştirilmek üzere seçimi yapılan yerlerin, dergisinin yayın politikasıyla da

⁵¹⁷ Arar, a.g.m., s.144.

⁵¹⁸ Sami N. Özerdim, **Nutuk'ta Özdeş, Benzer Kişi Adları**, Seha L. Meray'a Armağan Cilt II'den Ayrı Baskı, Ankara, 1982; Nutuk'taki dizin sorunu, Türk Tarih Kurumu'nun Nutuk'a ek cilt olarak çıkarttığı dördüncü ciltle büyük oranda çözümlenmiştir. Sami N. Özerdim'in hazırladığı bu dizin, Nutuk'taki kavramların saptanması ve kim kimdir? Sorusunu cevaplaması açısından son derece yararlı bir çalışma olmuştur.

⁵¹⁹ Sami N. Özerdim, **Nutuk'un Yeni Basımlarıyla Ortaya Çıkan Sorunlar**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 528'den Ayrı Baskı, Ankara, 1983, s.397.

⁵¹⁹ Sami N.Özerdim, “*Atatürk'ün Büyük Nutku*”, **Türk Dili Dergisi**, s.s. (93–94), Ankara, Kasım 1962, s.93.

örtüştüğü dikkati çekmektedir. Sadeleştirilen bölümlerin, Mustafa Kemal Paşa'nın, milli bir siyaset ve kültür oluşturulması, Milli Mücadeleye ülke içinde çıkarılan güçlükler ve milli egemenlikle ilgili düşüncelerinin yer aldığı kısımlarda yoğunlaştığı görülmektedir.⁵²⁰ Bu bağlamda Nutuk, birçok yazar ve araştırmacı tarafından bir bütün olarak incelenmekle birlikte, kimi zamanlar belli bir dünya görüşünün benimsetilmesi amacıyla uygun olarak bölüm bölüm ve konu konuda ayrıma tabii tutularak kullanılmıştır denebilir.

Milliyet gazetesi de Nutuk'un sadeleştirilmesi işine sahip çıkmış ve 1959 yılında Selâmi İzzet Sedes'in kısaltarak sadeleştirdiği Nutuk metnini yayınlamıştır.⁵²¹ Ayrıca 1962 yılında Ankara Radyosu'nda Nutuk'u sadeleştirerek her gece yayınlamıştır.⁵²² O dönemde radyonun toplum hayatındaki yeri ve önemi gözönünde tutulduğunda, Ankara Radyosu'nun bu yayınlarıyla Nutuk'un toplumun eğitim düzeyi ne olursa olsun -okur yazar olmayanlar da dahil- hemen her kesimine ulaştırıldığını söylemek mümkündür. Kısacası Türkiye'deki resmi tarihin temel dayanaklarından biri olan Nutuk, radyo yayınları sayesinde Türk toplumunun resmi ideoloji çerçevesinde biçimlendirilmesine de katkı sağlamıştır.

Daha sonraki dönemlerde de kamuoyu açısından sadeleştirilme konusundaki hassasiyet ve beklentiler sona ermemiş, günlük gazetelerin okurlara ayrılan köşelerinde, gazete okuyucuları bu konuyla ilgi sorular sorup, yazılar yayınlamış, Nutuk sadeleştirilmeden önce gazetelerde Nutuk'un sadeleştirileceği ile ilgili haberler yer almıştır.⁵²³

⁵²⁰ **Kemalist, Fikir ve Sanat Dergisi**, Sa.: 1-8, Kasım-Haziran, 1946-1947.

⁵²¹ Özerdim, "*Atatürk'ün Büyük Nutku...*", s.93.

⁵²² **gös. yer.**

⁵²³ **Cumhuriyet** 29 Ekim 1955; **Ulus** 16 Ağustos 1959; **Milliyet** 6 Mart 1965; **Vatan** 23 Temmuz 1960; **Tercüman** 23 Temmuz 1960; **Cumhuriyet** 26 Haziran 1962. Örneğin: 1962 yılında Türk Dil Kurumu Tanıtma Bürosu Başkanlığı bir gazetede okur mektubuna cevap olmak üzere aynı gazeteyle şöyle bir cevap yazmıştır. Gazetede özet olarak yayınlanan mektupta şunlar yazmaktadır: "Bir okurunuzun, büyük Atatürk'ün "Nutuk" unun Türkçeleştirilmesi sırasında göz önünde tutulmasını istediği noktalarla ilgili mektubunu ve cevabınızı okuduk. Bu konuda kısaca bilgi vermediği halkoyunun aydınlatılması yönünden yararlı görüyoruz. Büyük Atatürk'ün "Nutuk" unun bugünkü dile çevrilmesini, Türk Dil Kurumu önde gelen ödevleri arasında saymaktadır. "Nutuk"un Türkçeleştirilmesi işi, Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın başkanlığında Dr. Mehmet Ali Ağakay ile Doç. Dr. Gündüz Akıncının katıldığı üç kişilik bir kurula verilmiştir. Bu kurul, "Nutuk" un bütünü Türkçeleştirecektir. Ayrıca, "Nutuk" ta geçen özel adlar, dernek adları ve yeni kuşakların bilmesi gereken başka noktalar dip notlarıyla açıklanacak, gerekli tarih bilgisi verilecektir. Bu arada kişilerin dernek ya da kuruluşların, çeşitli olayların "Nutuk" da yer alış nedenleri üzerinde de açıklamalar yapılacaktır. Bu çalışmaların yanı sıra, bir de "Nutuk"taki ayrıntıları özetleyen, Atatürk'ün çeşitli konular üzerindeki, ana düşüncelerini görüşlerini ve tutumunu belirten bölümleri de olduğu gibi veren

Nutuk gerçek anlamda ve resmi olarak ilk kez 1963 yılında Türk Dil Kurumu tarafından sadeleştirilmiştir.⁵²⁴ Daha sonra 1973'te Kültür Bakanlığı tarafından sadeleştirilen Nutuk'un, bugün özel yayınevleri dışında Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Araştırma Merkezi tarafından çıkarılan sadeleştirilmiş metinleri de mevcuttur. Ayrıca Hıfzı Veldet Velidedeoğlu tarafından adının bile sadeleştirildiği ve Söylev olarak bilinen Nutuk, sadeleştirilen metinler arasında sadeleştirilme yol ve yöntemi açısından kayda değer bir çalışmadır.⁵²⁵ Yazar, Nutuk'u tarihi terimleri de kapsayacak şekilde kısaltarak sadeleştirmiş ve orijinalinde olmayan başlıklarla bölümlendirmiştir. Bu Nutuk metinleri içinde, Zeynep Korkmaz tarafından yayına hazırlanan ve uzun süredir Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayınlanan Nutuk, özellikle dil yönünden rahatlıkla anlaşılabilir bir nitelikte olup, sadeleştirilmiş Nutuk metinleri içerisinde aslına en uygun olan ve en kolay anlaşılabilen metindir denebilir.⁵²⁶

Günümüzde Nutuk sadece resmi organlar tarafından yayınlanan bir eser olmaktan çıkmıştır. Gerek bölüm bölüm gerekse bir bütün halinde, zaman zaman birleşik ciltler olarak özel basımevleri tarafından da yayın hayatına sokulmuştur. Bunların sayısıyla ilgili olarak sağlıklı bir bilgi ve kesin bir rakam vermek son derece güçtür.⁵²⁷ Öyle ki, bu çalışmanın devam ettiği şu günlerde bile Nutuk'un yeni baskılarının yayın hayatına girmiş olabileceğini söylemek hiç de abartılı bir ifade değildir.

---

bir ayrı basımın yapılması işi de ele alınmıştır". **Cumhuriyet** 26 Haziran 1962; Türk Dil Kurumu tüm bu vaatlerine karşın Nutuk'u tartışmalara neden olacak bir şekilde sadeleştirmekten öte bir şey yapamayacaktır.

⁵²⁴ Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı bu Nutuk'ta maalesef Nutuk'un Osmanlıca baskısı kadar anlaşılabilir olmamıştır. Bu Nutuk'u Öztürkçe bir sözlük yardımı olmaksızın anlamak zor olmaktadır. Burada amacın, sadece Nutuk'un öztürkçeye çevrilmesi olduğu anlaşılıyor.

⁵²⁵ Gazi M. Kemal Atatürk, **Söylev**, Bas. Haz.: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C.I-III, İstanbul, 1985.

⁵²⁶ Sadeleştirilmiş Nutuk metinlerinin özellikleri hakkındaki geniş bilgi, "Türkçe ve Yabancı Dillerde Basılan Nutukların Özellikleri" kısmında işlendiğinden, burada ele alınmamıştır.

⁵²⁷ Örnek olarak bazı Nutuk baskıları şunlardır: Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Haz.: Zafer Yurt, Nurdan Yay., İstanbul, 2001; Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Yay. Haz.: Cuma Karataş, Prizma Pres, İstanbul, 2002; M. Kemal Atatürk, **Nutuk (Söylev)**, Yay. Haz.: Zeynep Pınar Salon, Salon Yay., İstanbul, 2002; K. Atatürk, **Nutuk**, 13. baskı, Kum Saati Yay., İstanbul, 2003; Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev (Nutuk)**, 5. basım, Dil Derneği Yay., Ankara, 2003; Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (Söylev)**, Günümüz Türkçesine uygulayan: İsmet Zeki Eyüpoğlu, 3. baskı, Say Yay., İstanbul, 2004; K. Atatürk, **Nutuk**, Haz.: Kemal Gurulkan, C.I-II, Emre Yay., İstanbul, 2004; Gazi M. Kemal, **Nutuk (Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı)**, Günümüz Türkçesi: Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2004.

Nutuk'un sadeleştirilmesi konusu, her ne kadar bir gereksinim sonucu ortaya çıkmışsa da, bu konu zaman zaman gündemi işgal eden bir polemik konusu haline de getirilmiştir.

Nutuk'u sadeleştirenlerin, yazdıkları önsözlere bakıldığında tümü bu işi, yetişen yeni neslin, Nutuk'u rahatlıkla okuyup anlayabilmesi için yaptıklarını belirtmişlerdir.⁵²⁸

Devlet kurumlarının dışında Nutuk'u kendi çabalarıyla sadeleştirenler de olmuştur. Bunlardan birisi olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, sadeleştirip yayına hazırladığı Nutuk'un önsözünde yaptığı işin gerekçesini anlatırken o da diğerleri gibi benzer şeyleri söylemiştir.⁵²⁹ Yine Nutuk üzerine çalışma yapanlardan Seyfettin Turhan ve Güney Haşmetoğlu'da eserlerinin önsözünde, öncelikle orijinal Nutuk'un

⁵²⁸ 1963'te Türk Dil Kurumu tarafından sadeleştirilen Nutuk'un önsözünde bu işin gerekçesi şöyle anlatılır: "Atatürk'ün bu Söylev'i verişinden beri otuz beş yıldan çok bir zaman geçti. Bu zaman içinde dilimiz çok gelişti, çok değişti. Öyle ki, artık bugünün genç kuşakları, kendileri için en önemli ışık ve güç kaynağı olan bu büyük Söylev'i gereği gibi anlayamıyorlar. (.....) Bu durumu kavrayan Türk Dil Kurumu, Büyük Ata'nın büyük Söylev'ini genç kuşaklar için bugünün Türkçesine çevirmeyi kararlaştırdı".

1973 yılında Kültür Bakanlığı tarafından sadeleştirilen Nutuk'un önsözünde de: "...Türk Dil Kurumu tarafından Söylev adıyla yapılan sadeleştirmede, metnin anlaşılmasını sağlamaktan çok, öz Türkçe olmasına önem verildiğinden, bu neşir de, Osmanlıcası kadar anlaşılmaktan uzak kalmış, ayrıca eserin üslubu ve ruhu da bozulmuştur". "Ancak, bilhassa Cumhuriyet devrinde, Türkçe'nin geçirdiği hızlı ve karışık değişimler, Nutuk'un dilinin yeni nesiller ve geniş kitle tarafından anlaşılmasını imkânsız bir hale getirmiştir. Eserin, yaşayan Türkçe'ye çevrilmesi ihtiyacından doğmuştur" denmektedir.

Zeynep Korkmaz'ın yayına hazırladığı Nutuk'un önsözünde ise "Eldeki Nutuk çevirileri, metnin özüne bağlılık ve dil yapıları bakımından incelendiğinde, görülen durum şudur: Ya eserin aslına kelimesi kelimesine bağlı kalan bir aktarma yapıldığı ve kelime kadrosu bakımından da eski şekiller ağırlıkta olduğu için, eserde bugünkü dil örgüsüne ve üslup zevkine ters düşen, dolayısıyla metnin anlaşılmasını güçleştiren bazı tikanmalar ortaya çıkmıştır. Yahut da eserin aslındaki cümleleri, anlamlarını bozacak şekilde kısaltıp parçalama ve herkesçe bilinen kelimelere bile yakışsız yeni yeni karşılıklar arama gayreti yüzünden, Atatürk'ün birleştirici ve bütünleştirici kültür dili anlayışına ters düşen ve özünden koparak Osmanlıcası kadar anlaşılmaz duruma gelmiş bulunan, aşırı dil yapısında Söylev metinleri ortaya çıkmıştır. Bu yüzdendirki, Atatürk'ün doğumunun 100. Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu'nca, Nutuk'un bütün aydınların ve gençliğin hiçbir sözlüğe başvurmadan severek okuyup anlayabilecekleri yeni bir çevirisinin yapılmasına karar verilmiştir. Eldeki metin, işte böyle bir ihtiyacı karşılama amacına dayanmaktadır" denmektedir.

⁵²⁹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "Atatürk'ün Söylevi'nin yeterince okunmamasının nedenleri türlü türldür. İlgisizlik ve devrim düşmanlığı gibi öznel nedenleri bir yana bırakarak asıl nesnel nedenler üzerinde durmak istiyorum. Bunların en başında dil engeli gelir: Atatürk'ün çok geniş ve güçlü bir Osmanlıca kültürü vardı. Yazı ve dil devrimine değin onun kullandığı yazı ve konuşma dili, seçkin fakat ağıdalı bir Osmanlıca idi. Bu nedenle Söylev'in gerek eski, gerek yeni harflerle yayımlanmış olan bütün basırlarındaki dil de, doğal olarak, Osmanlıcadır. Bunu yalnız yeni kuşakların değil, iyi Osmanlıca bilgisi olmayan eski kuşaktan kişilerin bile anlaması güç, dahası, yer yer olanaksızdır". Gazi Mustafa Kemal, **Söylev**, Basıma Hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C.I-II, 15. Basım, İstanbul, 1985, s.25-26.

dilinin yeni nesil için anlaşılmasının zor olacağını belirterek eserlerini bu problemi göz önünde bulundurarak hazırlamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.⁵³⁰

1963'te Türk Dil Kurumu tarafından sadeleştirilen Nutuk'un komisyon üyelerinden Cahit Öztelli kendileriyle ilgili yapılan onca eleştiriye karşın, yıllar sonra bile yaptıkları işin son derece doğru olduğunu ve bunun gururunu yaşadığını belirtmiştir.⁵³¹

Sami N. Özerdim, Nutuk'un sadeleştirilmesine karşı çıkılmasını ve Türk Dil Kurumu'nun Nutuk'un orijinalini bozduğu gibi eleştiriler yapılmasını doğru bulmadığını belirttiği yazısında, böyle düşünenlerin, gerçek amacının, Osmanlıca'yı kurtarmak olduğunu ileri sürerek, bu kişileri gerici olmakla suçlamıştır. Özerdim, *“Şimdi, gerici, “O'nun Nutuk'u Kur'an gibidir, tek sözcüğü değiştirilemez, derken aklınca bir Atatürk muhafazacılığı yaratmak, bu gölgenin arkasına sığınmak istiyor. Yarın; Kur'anı kendi çıkarına göre yorumlayan yobaz gibi oda, Nutuk'u kendi anlayışına göre yorumlama olanağını kazanmak düşüncesindeydi”*⁵³² demiştir.

Enver Naci Gökşen'de, Özerdim gibi Öztürkçe Nutuk'a (Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan) karşı bir saldırı olduğu düşüncesinde olup, bunu yapanları da tutucu ve gerici olarak nitelendirmiştir. O dönem, Kültür Bakanlığı tarafından

⁵³⁰ Yazarların konuyla ilgili düşünceleri şu şekildedir: “O nedenle Türk Dil Kurumu'nun metnini aynen almak istedik. Ne var ki, dili sadeleştirme çabası içinde bunda da yer yer aşırılıklara düşülmüş, hatta gene sözlük kullanmayı gerektirecek bir söz dağarcığından yararlanılmıştı. Öyleyse, Türk Tarih Kurumu baskısı tek seçenek olarak kalıyordu. Öyle de yapıldı. Ancak, yer yer o metinde de geriye dönük sözcük arayışı çaresiz oldu. Yoksa büyük ölçüde savaşların anlatıldığı ve dolayısıyla sık sık “mevzi”den söz edilen bir metinde biz her seferinde “dayanga” demek zorunda kalacaktık. Kısacası, “mabihilbeka” ile “kalımlı” arasında bir yol tutmak gerekti ve uzun yolculuk boyunca hep o yolda olmaya çalıştık. Yer yer bundan sapmalar olmuşsa bağışlanırsın umarım”. Seyfettin Turhan-Güney Haştemoğlu, *Atatürk – Nutuk Olaylar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1986, s.8.

⁵³¹ Öztelli, yaptıkları işle ilgili yıllar sonra yazdığı makalede şunları söyler: “Önümüzdeki metin bize büyük bir sorumluluk yüklemişti. Çünkü Kurtuluş Savaşı'nın Başlı konuşuyordu. Sanki konuşan o değil, tarihi. Bu yüzden derin bir iç yorgunluk duyuyorduk. Çok şükür olsun ki bu sorumluluğun altından yüzümüz ak olarak çıktık. Eğer, Yüce Kurtarıcı, sağ olsa idi de, eserinin sadeleşmiş olduğunu görse idi, o da beğenirdi diyorum içimden”. Öztelli, a.g.m., s.510.

⁵³² Sami N. Özerdim'in konuyla ilgili düşünceleri şu şekildedir: “...Düneye değin Atatürk'ün anısına olmadık saldırılar yapmış, devrimleri yıkmak için politikacıların işbirliğine dayanmış olan gerici, bugün neden birdenbire Atatürkçü kesilmiştir? Nutuk'u ele alıp kutsallaştırıyor, tek sözcüğüne dokunulmasını bile istemiyor? Gericinin niçin Atatürk'e tutunduğunu inceleyerek nedenlerini bulmak ayrı bir iştir. Burada bizi Nutuk konusu ilgilendiriyor. Gericiler, devrimcinin elinden Atatürk'ü de alarak onu desteksiz bırakmak gibi bir politikayı seçmiş olabilir. Ama gerçek olan, gericinin, her ileri kimildanişe engel olabilmek için Atatürk'ün yapıtını bile kullanabileceği olaydır. Elden giden Osmanlıca'yı kurtarmak için O'nun büyük söylevine yapışmaktadır. Biraz daha derinlere inebiliriz: Gericiler devrim'i bölenerin gafletinden de yararlanarak, kimi tutamak yerleri bulabiliyorlar. Atatürk'e bağlı olduklarını göstermeyi unutmuyarak, O'nun hızlandırdığı dil özleşmesini, O'nun Nutuk'unu kalkan yaparak çıkarıyorlar. Özerdim, *“Atatürk'ün Büyük Nutku...”, s.93-94.*

Nutuk'u sadeleştirmek için oluşturulan komisyon üyelerine de eleştiri getiren Gökşen, “Söylev üzerinde çalışanlar: Dr. Mehmet Tuğrul, Salâh Birsal, Cahit Öztelli ve M. Sunullah Arısoy gibi Osmanlıcayı bilen ve anlayan kimselerdi. Onların çevirisi, ayrıca bir denetleme kurulundan da geçmişti. Ama tutucular, gericiler yaygarayı bastılar ve bu kurulu yetkili görmediler. Bu, bir bahaneydi; direnmeleri, Nutuk'un öz Türkçe'ye çevrilmesinden ileri geliyordu”⁵³³ iddiasında bulunmuştur.

Bu iki yazardan farklı düşünen Necmettin Hacıeminoğlu ise 1963'te Türk Dil Kurumu tarafından sadeleştirilen Nutuk'u, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı yapılmış bir saygısızlık olarak değerlendirmiş, eserin tahrip edildiğini ve özelliğini kaybettiğini ileri sürmüştür.⁵³⁴

Aydın Taneri ise Velidedeoğlu'nu eleştirerek “öz lisan” diye bir şeyin olamayacağını belirtmiş ve onun sadeleştirdiği Nutuk'u, kendisine “gerçek “Atatürkçü” sıfatı yakıştıran bir zatın, Nutuk'u uydurmacaya çevirmesidir”⁵³⁵ şeklinde nitelendirmiştir.

Nutuk üzerine polemikler bu örneklerle sınırlı değildir. Genel olarak siyasi yaklaşım farklılığı üzerinde yükselen tartışmalara Akşit Göktürk ile Sina Akşin de basın yoluyla katılmışlardır. Ortaya konulan tezlerle ilgili, Akşin, “Gelelim, ne miktar Osmanlıca meselesine. Ben ortaya somut bir ölçü koyuyor ve diyorum ki, Nutuk'u aslından az çok takip edemeyen insan Türk aydını olmak iddiasından vazgeçsin”⁵³⁶ derken, Göktürk de, Akşin'e “Türkçe'nin Hacivatçısı: Nutuk, okullarda Osmanlı dünyasına bir giriş olarak okutulmalıymış... Hacivat Çelebi... bilgisini Arapça,

⁵³³ Enver Naci Gökşen'in görüşleri şu doğrultudadır: “1963 yılında Nutuk, Türk Dil Kurumu'na Söylev adıyla iki cilt olarak yayımlandı. Söylev önceleri büyük ilgi gördüğü, Millî Eğitim Bakanlığınca bile öğrencilere verilmek üzere satın alındığı halde sonradan siyasal esintiler yüzünden iltifat görmez oldu. Millî Eğitim Bakanlığınca ve tutucu kimselere göre Söylev'in tek suçu öz Türkçe, oluşuydu”. Gökşen, a.g.m., s.376-379.

⁵³⁴ Necmettin Hacıeminoğlu'nun konuyla ilgili görüşleri şöyledir: “...Atatürk'e karşı bu saygısızlığı Ulu önderin büyük ümit ve iyi niyetlerle kurup, milyonlarca da para bıraktığı Türk Dil Kurumu göstermiştir. Meseleyi anlatayım: Nutuk'u, bu büyük eseri “öz Türkçe” ye çevirmişler. Böylece de Atatürk'ün o şahane, “Nutuk”u, kimsenin sevmeyeceği, anlayamayacağı bir hâle gelmiştir. Çünkü yapılan bu “çeviri” her şeyden önce Türkçe değil, “uydurukça” dır. Sonra, bilgisizce, zevksizce, anlayışsızcadır..., “...Gerçekten, eser tamamıyla çiğnenmiştir. Tahrib edilmiştir. Çok güzel bir hitabet örneği olan edebiyat kitaplarına geçen Büyük Nutuk, bütün sesini, ahengini, üslubunu ve manasını kaybetmiştir. Tesirini kaybetmiştir”. Necmettin Hacıeminoğlu, “Bir Saygısızlık Örneği (Nutuk=Söylev)”, **Yol**, İstanbul, 1966.

⁵³⁵ Aydın Taneri, “Nutuk “Söylev” Farkı”, **Töre**, Yıl: 14, Sa.: 163, s.s. (58-59), Aralık 1984, s.58.

⁵³⁶ **Cumhuriyet** 28. 07. 1984.

Farsça incilerle süsleyerek dile getirir... Sıkıcı olmaz, bayağı eğlendirir üstelik. Teşbih açıktır, yorum yapmıyoruz” diyerek cevap vermiştir.⁵³⁷

Nutuk’un sadeleştirilmesini, Mustafa Kemal Paşa’nın tercüman aracılığı ile anlatılması olarak değerlendiren Nuri Köstüklü’de, Akşin’e hak verdiği yazısında, Mustafa Kemal Paşa’nın “*kendi kullandığı sözlerle, üslûp ve lisanla anlaşılması*” gerektiğini belirtmiştir.⁵³⁸

Görüldüğü gibi sadece bir ihtiyaçtan kaynaklanan ve son derece de mantıklı ve haklı bir talep olarak ortaya çıkan Nutuk’un sadeleştirilmesi işi, konuya bilimsel bir bakış veya katkı sağlamanın yanı sıra, bu konunun siyasi bir polemik malzemesi olarak kullanılmasına da yol açmıştır. Nutuk’un sadeleştirilmesi olayı karşıt fikirlere sahip insanların birbirlerine karşı siyasi üstünlük sağlamak amacıyla kullandıkları bir araç haline gelmiş, kamplaşmalara yol açmış, hatta ilerici-gerici, sahte Atatürkçü-gerçek Atatürkçü, vatansever-hain gibi kutuplaşmalara gerekçe teşkil etmiştir.

Oysa Nutuk tezin önceki sayfalarında da zaman zaman ifade edildiği gibi, hem siyasi bir belge, hem tarihi bir metin, hem de bir devlet kurucusunun belli bir döneme ışık tutacak görüşleri olarak görülmektedir. Bu bağlamda Nutuk, akademik anlamda yararlanılabilecek bir eser olduğu gibi, her eğitim-öğretim düzeyinden insanların okuyabileceği bir eserdir. Bu durum, 1927 yılının Türkçe’sine göre kaleme alınan Nutuk’un günümüzde anlaşılabilmesi sorunsalını ortaya çıkarmaktadır. Bir anlamda Nutuk’un bir akademisyen için anlamı ile ortalama bir yurttaş için değerinin farklı olması doğaldır. Akademisyenler için Nutuk’un özgünlüğü, diğer yurttaşlar için anlaşılabilir olması birinci derece önemlidir.

IV. Nutuk’un Misyonu Üzerine Görüşler

Nutuk daha söylenmeden basında ilgi görmüş ve Vakit gazetesi tarafından “*15 Teşrinievvel Cumartesi günü Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir yıl dönümü*

⁵³⁷ Taneri, a.g.m., s.58.

⁵³⁸ Nuri Köstüklü düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “...Atatürk, kendi kullandığı sözlerle, üslûp ve lisanla anlaşılmalı, anlatılmalıdır. Onun kullandığı lisanı değiştirerek vermek, Atatürk’ü tercüman aracılığı ile Türklere anlatmak demektir. Günümüzün neslini 50 – 60 yıl önceki Atatürk’ten ayırmak, Onu anlayamaz hale getirmek demektir. Bugün İngiltere’de bir ortaokul öğrencisi asırlar önceki Shekspiri olduğu gibi aslından anlamaktadır. Biz de Nutuk’u aslından olduğu gibi bilmek durumundayız. Sayın Prof. Dr. Sina Akşin’in haklı olarak ifade ettikleri gibi, Nutuk’u aslında az çok anlayarak okuyabilmek, bir Türk insanının aydın olup olmadığının ölçütü olmalıdır”. Ekrem Memiş-Nuri Köstüklü, **Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası Tarihi**, 3. baskı, Konya, 2002, s.174–190.

*olacaktır*⁵³⁹ şeklinde bir ifadeyle topluma duyurulmuştur. Gerçekten de Nutuk, Türkiye’de özellikle, eğitim ve öğretim, tarih bilimi alanındaki çalışmalar ile Türk tarihinin 1919 ve 1927 yılları arasında gerçekleşen olaylarına bakış tarzının nasıl olması gerektiğini belirlemiş, hepsi üzerinde son derece etkili olmuştur. Nutuk, ilk okunduğu 15 Ekim 1927 tarihinden itibaren sürekli olarak gündemde tutulmuş, bazı zamanlarda ise gündemi belirlemiştir. Ayrıca hemen herkes tarafından Nutuk’un Türk milleti için önemi defalarca vurgulanmış, mutlaka okunması ve herkese okutturulması konusu üzerinde de özellikle durulmuştur. Adına düzenlenen bilgi şölenlerinde dahi özellikle üzerinde durulan husus yine Nutuk’un okunması olmuş, hatta 2003’te Atatürk Araştırma Merkezi tarafından Nutuk’un okunuşunun 75. yılı nedeniyle yapılan bir bilgi şöleninde de “*Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak*” adı verilmiştir.

Nutuk, o dönemde ve daha sonraki yıllarda gazetecilerin ve köşe yazarlarının katkısıyla Türk toplumu için temel başucu eseri haline getirilmiş, gerek popüler anlamda gerekse akademik açıdan vazgeçilmez bir kaynak olarak gösterilmiştir.

Söylenildiği dönemde Nutuk’la ilgili yazılanlara bakıldığında, Nutuk’un “*mukaddes*”⁵⁴⁰ bir kitap olarak tanımlanmasının yanısıra, belgelere dayandırılmış olmasına ve bundan dolayı da, yanılmazlığına dikkat çekilmiştir. Hatta Nutuk sayesinde tarihin çarpıtılmasının önüne geçildiği de ileri sürülmüştür.⁵⁴¹ Bu anlayışa sahip akademik ve siyasi çevrelere göre, Nutuk’un tartışılması ve sorgulanması doğru değildir.

⁵³⁹ **Vakit** 14 Teşrinievvel 1927.

⁵⁴⁰ Zeki Mesud, “*Büyük Nutuk’un Büyük Manası*”, **Hakimiyet-i Millîye**, 21 Teşrinievvel 1927.

⁵⁴¹ Konuyla ilgili düşünceler şu şekildedir: “Bu tarihi Nutuk’un en büyük kuvveti, vesaika müstenid olmasıdır. Orada temas edilen her meselenin behemahal bir vesikası veya dosyası mevcuttur, onu şimdiye kadar yazılan tarih ve hatıratın ayıran hususiyet budur”. Mahmut, “*Çürüksulu Paşa...*”; “Teyide hacet yoksa, Gazi’nin Nutuk’u, gelişi güzel her hangi bir fırka reisinin nutku ile mukayese edilemez. O, hem CHF’nin, hem de yeni Türkiye’nin tarihini hülasa eden bir vesika halinde ihlava intikal edecek bir eserdir”. Siirt Mebusu Mahmut, **Milliyet**, 15 Teşrinievvel 1927; “...Nutuk baştan nihayete kadar en kati ve resmi vesaika müstenid olduğundan hükümleri de o nispette kati ve mükennidir”. Mehmet Asım, a.g.m.; “Nutuk sayesinde Mustafa Kemal hakkında daha sağlıklı bilgi sahibi olacak ve onun hakkında daha iyi tahliller yapılacak. ...Nutuk’un vesikalari arasından yükselen Mustafa Kemal’i beceriksiz bir sanatkâr elinin çirkinleştirmesine ve yahut bed-i heva bir müverrihin teğallit ve tezyif etmesine imkân kalmamıştır”. Yakup Kadri, “*Büyük Nutuk’un Faideleri*”, **Hakimiyet-i Millîye**, 16 Teşrinisani 1927.

Yine daha söylendiği dönemde Nutuk, “*millî kültür ve terbiyenin tek kaynağı*”⁵⁴² olarak görülmüş ve milletin bilinçlenmesine yapacağı katkı ile gelecek nesiller için bir rehber ve sonsuz bir kaynak eser olarak ele alınmıştır.⁵⁴³

Sonuçta, 1927’de yazılanlara göre Nutuk, kutsal bir kitaptır; belgelere dayandığı için tartışılmazdır; bir rehberdir; herkesin ihtiyacını karşılayabilecek bilgi ve nasihatlerle doludur ve her zaman da geleceğe ışık tutacaktır. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa tarafından söylenmiş olmasının yanı sıra, 1927 yılı itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile ilgili ilk önemli eser olmasının yarattığı büyük heyecanın da etkisiyle Nutuk, hakkında yazılanlarla neredeyse bir tabu haline getirilmiştir.

Nutuk, söylendiği dönemde basın dışında, hükümet tarafından da üzerinde durulan önemli bir eser olmuştur. Daha öncede belirtildiği gibi, devlet memurlarına satılmış, CHF örgütlerine, Halkevlerine ve spor klüplerine gönderilmiş, Kültür Bakanlığı’na yeniden düşük maliyetle bastırılarak sattırılmıştır.

13.12.1938 tarihli Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Refik Saydam imzalı belgede şunlar yazmaktadır: “*Büyük Şef Atatürk’ün tarihi Nutuklarının milletimize ve yeni nesillere daima rehberlik edecek ve en büyük ve en doğru dersi verecek kıymetini göz önünde tutan Partimiz. Vatandaşların bunu kolay ve ucuz bulabilmeleri esbabının teminini Kültür Bakanlığı’ndan rica etmişti. Nutuk’un heyeti umumiyesi bir kitap halinde yeniden bastırılmış ve elli kuruşa İstanbul’da, Çemberlitaş’ta Kültür Bakanlığı yayın evinde ve Kültür Bakanlığı yayınlarını*

⁵⁴² Yakup Kadri, “*Büyük Nutuk’un Faideleri II*”, **Milliyet**, 31 Teşrinievvel 1927.

⁵⁴³ Konuyla ilgili şu örnekler verilebilir: “...Bu Nutuk bir taraftan Türk Milleti’ne en aziz bir hayat devresinin en sadık hikâyesidir. Diğer taraftan mazinin derslerini hala hakim kılan ve en kuvvetli projektör darbelerine benzer toplu ziya huzmeleri halinde istikbale dahi temdid eden başlı başına bir tarihidir”. Yunus Nadi, “*Ankara Kongresi*”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrinievvel 1927; “...Anlattığın şeyler; yaşanmış günlerin geçmiş bir mazinin tarihi değildir. Günlerce devam eden beyanatınla atamızın yollarını da aydınlattın !... Artık Türk Genci millî hayat düsturlarını temessük edeceği siyaset akidlerini hariçte aramayacak senin o mukaddes kitabında bulacak”. Siirt’li (Mahmut), “*Büyük Gazi...*”; “İhtiva ettiği fikirlere gelince inci gibi, eserin her tarafına serpilmiş olan bu fikirlerden devlet adamlarından, askeri kumandanlara kadar her sınıf insanlar istifade edeceklerdir”. Ağaoğlu Ahmet, “*Halaskâr Düsturları*”, **Milliyet**, 26 Teşrinievvel 1927; “...Maziye tenvir etmiş olan büyük Nutuk, istikbale daima rehberlik etmiş olacaktır”. Zeki Mesud, a.g.m.; “...Büyük Gazi’nin Nutuk’u sadece maziye aydınlatan bir nur değil, istikbalin yollarında açılan bir hidayet meşalesidir”. Siirt Mebusu Mahmut, “*Dinledikten Sonra*”, **Milliyet**, 22 Teşrinievvel 1927; “Büyük Nutuk millî tarihimize tevdi lazım gelen en hakiki malumatı verdikten başka Türk Milletine ati için gideceği yolu dahi göstermiştir. Bu beyanattan millî şairler ilham, muallimler millî terbiye esasları alacaktır. Millet İnkılabı, istiklâle muhtelif desise ve fırladıkları engel olmak isteyenlerin muhteris ve hain çehrelerini maskeleri düşmüş olarak vuzuhla görmüştür. Dostunu düşmanını öğrenmiştir”. İzzet Ulvi, a.g.m.

satmakta olan kitap evlerinde satışa çıkarılmıştır. Malûmat olarak bildirir ve muntakanızdaki yurttaşların ve gençlerin haberlenmesinin teminini rica ederim".⁵⁴⁴

Nutuk'un, hükümet tarafından Kültür Bakanlığı vasıtasıyla neden ucuza bastırıldığına dair yukarıdaki belgede ileri sürülen gerekçe, Nutuk'un nasıl algılandığını ve ona verilen önemi açık bir şekilde göstermektedir.

Amerika'da Lakota City'de, High School müdürü K. Dale'nin, öğrencilere yabancı ülkeleri tanıtmak için, "*milletler münasebetleri*" konusunda açılmış bir kursta okutulmak üzere Türkiye'den, Türkiye tarihi ile ilgili eserler gönderilmesini istemesi⁵⁴⁵ üzerine, Hariciye Vekâleti'nin, Nutuk'un İngilizce çevirisini göndermeyi düşünmüş olması da, Hükümetin Nutuk'u cumhuriyet tarihini tanıtacak en yetkin eser olarak gördüğünü kanıtlamaktadır.

Nutuk'un önemi o dönemde resmi tarih anlayışını yansıtan Tarih IV adlı ders kitabına da yansımıştır. Söz konusu kitapta "*Ben Türküm, Türk vatandaşım! Diyen her fert Büyük Nutuk'u bir değil, çok defa dikkatle, hassasiyetle ve saygıyla okumak zorundadır*" ifadelerine yer verilmiştir.⁵⁴⁶

CHF tarafından yayınlanan "Onbeşinci Yıl Kitabı"nda da Nutuk'un önemi bir kez daha belirtilmiş ve "*Türk İnkılâp tarihinin en değerli bir eseri olan nutkun büyük bir emek mahsulü olarak bizzat şefin el yazısıyla yazılmış olması, ona ayrıca bir kıymet vermektedir*" denilmiştir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ B.C.A. 490.01 4.19.63 (13.12.1938).

⁵⁴⁵ B.C.A. 030.10 83.550.28 (14 Kanunuevvel 1932).

⁵⁴⁶ Tarih IV adlı ders kitabında Nutuk'la ilgili olarak şunlar yazılmıştır: "Gazi Reis'in Halk Fırkası İkinci Büyük Kongresi'nde söylediği Nutuk yalnız Halk Fırkası tarihinin, hatta yalnız Cumhuriyet tarihinin değil, genel Türk tarihinin önemli olaylarından biridir. Altı gün süren ve söyleniş müddeti 36 saat 33 dakika tutan Nutukta Büyük Gazi, memleketin Umumî Harp sonunda, Mondros Ateşkesi'nin imzalanmasından sonraki durumunu anlatarak söze başlamış, ancak Türk milletinin ve ondan doğacak irade kudretinin başarabileceği ağır şartlar altında geçen millî mücadele safhalarını, bunların içyüzündeki gerçekleri, 1927 yılına kadar olan devrim hareketlerini bütün belgeleriyle bizzat konuşan bir tarih halinde anlatmıştır. "Ben Türküm, Türk vatandaşım!" diyen her fert Büyük Nutuk'u bir değil, birçok defa dikkatle, hassasiyetle ve saygıyla okumak zorundadır. Bu Nutuk Türkün tükenmez kudret ve kuvvetini, Türk milletinin ezelden gelen bağımsızlık ve şeref aşkını anlattığı kadar Türk milletinin yetiştirebileceği reislerdeki büyüklüğün, başka milletlerin yetiştirebileceklerine oranla ne ölçü tanımaz bir yükseklikte olduğunu göstermesi itibariyle Türkler için bir iftihar destanı ve her satırı yararlı bir muazzam derstir". **Tarih IV, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931–1941)**, 3. baskı, İstanbul, 2001, s.175–176.

⁵⁴⁷ Onbeşinci Yıl kitabında Nutuk'la ilgili olarak şu satırlara yer verilmiştir: "15–20/Teşrinievvel/1927 de Ankara'da toplanan kongre, "Cumhuriyet Halk Partisi" adına göre birinci olmakla beraber partinin kökünden bağlı olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk cemiyetinin temadisi olmasına göre hakikatte ikinci kongre idi. İkinci parti kongresinin en esaslı maksadını millî reisin kurtuluş ve millî inkılâbın her cepheden tahlil ve hikâyesini yapan büyük Nutukları teşkil eder. Bu Nutuk, hâdiselerin

Sonraki dönemlerde de Nutuk'un önemini belirten yazılardan anlaşıldığı kadarıyla, Nutuk yine kutsal,⁵⁴⁸ değerini ve geçerliliğini koruyan ve koruyacak olan ve okullarda ders kitabı olarak okutulması gereken bir eser;⁵⁴⁹ her an ve herkese yol gösterecek bir rehber;⁵⁵⁰ içerdiği dönem itibarıyla tarihin en önemli kaynağı⁵⁵¹ ve nesillerin yetişmesinde kullanılacak bir terbiye aracı⁵⁵² olarak nitelendirilmiştir. Yapılan değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi Nutuk'a bakış açısı ve ondan beklenenler, 1927'den yakın zamanlara kadar hiç değişmemiş, Nutuk önemini ve güncelliğini hiç kaybetmemiştir. Bu durum Nutuk'un niteliği ile doğrudan ilgili olduğu kadar, geçen yaklaşık 80 yıl içerisinde Türkiye'de yaşanan sosyal, siyasal,

---

doğuşunu ve her vak'ının oluş şeraitini canlı ve hakiki bir belâgatle anlatır. Kongre, sabah ve akşam devam eden toplantılarla altı gün süren bu nutku derin vekt ve takdir hisleriyle ve candan tasvip tezahürleri içinde dinledi. Nutkun tasvibi ile partinin büyük reisine teşekkür edilmesi teklifi ittifakla kabul olundu. Bu kararın ehemmiyeti, dokuz sene evvel toplanmış olan Sivas kongresinden bugüne kadar Devlet ve Parti hayatında yapılmış olan işlerin yeni Parti kongresi tarafından kabul ve takdir edilmiş olmasıdır. Türk inkılâp tarihinin en değerli bir eseri olan nutkun büyük bir emek mahsulü olarak bizzat Şefin el yazısıyla yazılmış olması, ona ayrıca kıymet vermektedir". **Cumhuriyet Halk Partisi Onbeşinci Yıl Kitabı**, s.6.

⁵⁴⁸ "...Önemli nitelikleri dolayısıyla ben eskiden beri Atatürk'ün büyük Söylevinin, her evin kitaplığındaki, başköşede —tıpkı kutsal bir kitap gibi— yer alması ve bütün aile üyelerince okunması gerektiğine inanmışımdır". Velidedeoğlu, **Söylev'e Yazdığı Önsöz...**, s.22-23.

⁵⁴⁹ Özden, a.g.m., s.194; "Bir siyasal parti toplantısına sunulmak üzere hazırlanmış olmasına karşın polemik üslubundan kaçınan, olayların sıcaklığı sona ermeden yazılmış olmasına karşın elli yıl sonrada değerini ve geçerliliğini koruyan ve koruyacak olan bir tarih kitabı...". Ecevit, a.g.m.

⁵⁵⁰ "Türkiye Cumhuriyeti tarihi için kıymetli bir vesika, Türk gençliğine bir rehber olan Büyük Nutuk, her Türk nesline tanıtılacak değerinde bir eserdir". Mercanlıgil, "*Büyük Nutkun I...*", s.3; "Nutuk, milletimize her zaman yol gösterecek ve ışık tutacaktır". Zabsız, a.g.m., s.64; "Türk toplumu için söylev, her dara düştüğü dönemlerde başvuracağı bir zaman göstergesidir". Binyazar, a.g.m., s.362; "Kör inançlara, bağnazlığa, tutuculuğa olduğu kadar, her anlamda, haksızlığa, zorbalığa da karşı olan Atatürk düşüncesi, sadece Türk ulusunun gelecek kuşaklarına değil, ezilen toplumların düşünürlerine, devrimcilerine de yol gösterecek kalıcı bir yapıttır. Türk yazını, Söylev gibi büyük bir yapıtla, çağdaş uygarlığa önemli katkıda bulunmuştur; yeniden yeniden okundukça daha iyi anlaşılıyor". Ünlü, a.g.m., s.53; "Bu eser, yalnız geçmiş bir devrin hikâyesi olarak dünümüzü anlatmakla kalmamakta, yakın tarihimizden alınan ibret dolu tecrübelerle, millî varlığımızın bu gününe de yarımına da ışık tutabilen yüksek bir değer taşımaktadır". "Modern çağın gereklerine uygun bütün yenileşme hamlelerinde de kendini memleket hizmetine adanmış olanlara her zaman ışık tutabilecek bir dolgunluktadır". Korkmaz, **Nutuk'a Yazdığı Önsöz...**, s.XIX, XXIII; "Bu eser geçmişi anarken, milletimizin bu gününe ve geleceğine ışık tutacak hepimize yol gösterecektir. Millî ve asri devlet düzenimizin yaradılışındaki emekler ve fedakârlıklar, toplumumuza ve Atatürkçülüğe ilham kaynağı olacaktır". Akçakayahoğlu, "*Asker Gözü ile...*"; "Bu yapıtta yalnızca yapılmış olan işler değil, ileride de yapılması gereken, çağdaş bir Türk devletin dünyadaki yerini alması için gerekli olan tutum özellikleri ve ana düşüncesi de vardır". Nutku, **a.g.e.**, s.5.

⁵⁵¹ "Nutuk 1919-1926 dönemi tarihinin bir numaralı kaynağıdır" Akşin, **Ana Çizgileriyle...**, s.186; "Türkiye Cumhuriyeti tarihi için kıymetli bir vesika, Türk gençliğine bir rehber olan Büyük Nutuk, her Türk nesline tanıtılacak değerinde bir eserdir". Mercanlıgil, "*Büyük Nutkun I...*", s.3.

⁵⁵² "Nutka tarihi değeri müstesna bir eser olarak bakılmalıdır. Yakın tarihimizin, yeni zihniyetimizin ve yeni geleneklerimizin en muazzam kaynağı bu eserdir. Her büyük eser gibi, Nutuk Türk nesillerinin yetişmesinde en müessir bir terbiye aracı olarak kullanılacak değerdedir". Sinanoğlu, "*Atatürk'ün Nutku'nun...*", s.572; "Söylev, içeriğiyle topluma ulus ve tarih bilincini kazandırdığı gibi, uluslaşma sürecine de önemli bir katkı sağlar". Karaduman, a.g.m., s.9.

ekonomik ve kültürel gelişmeler ile Mustafa Kemal Paşa'nın Türk toplumunun zihninde bir değer yargısı olarak yerleşmesiyle de yakından ilgilidir.

Nutuk'un okunması ve herkese okutturulması da, geçmişten bu güne sürekli hassasiyet gösterilen bir konu olmuş ve birçok araştırmacı Nutuk'un okunmasının önemini belirten yazılar yazarak, bunun ülkeye ve millete kazandıracakları üzerinde durmuştur.⁵⁵³ Hatta bir devlet politikası haline getirilen Nutuk'un okunması konusunun kimi yerlerde etkili olduğu da görülmüştür.⁵⁵⁴

Nutuk'u özellikle gençlerin okuması gerektiğinin belirtildiği bu yazılarda, toplumda Nutuk'u okutabilmek için Nutuk'un nasıl okunması ve okutulması gerektiği üzerine bazı önerilerde de bulunulmuştur.⁵⁵⁵

⁵⁵³ Dündar, a.g.m.; Özerdim, "Nutuk'un Ellinci Yılında...", s.8; Tural, a.g.m., s.XI; Giritli, "Yetmişbeşinci Yılında...", s.9; Çerim-Kayacan, a.g.m., s.26; Akçakayalıoğlu, "Asker Gözü İle Büyük Söylev...", Ceyhun Atuf Kansu, "Söylev'in En Güzel Yeri", **Ölümünün 26. Yılı Dönümünde Sümerbanklıların Yüce Atatürk'e Sonsuz Bağlılık, Minnet ve Şükran Duygularıyla**, s.s. (162-163), b.y.y., b.t.y., s.162; Baki Kurtuluş, **Tarihsel Olaylarla Söylev**, Ankara, b.y.y., b.t.y., s.X; Nutku, a.g.e., s.5; Sinanoğlu, "Atatürk'ün Nutku'nun...", s.568-569; Velidedeoğlu, **Söylev'e Yazdığı Önsöz...**, s.22-23; Özden, a.g.m., s.194; Akgün, a.g.m., s.1; Yaşar Akbıyık, "Cumhuriyet'e Giden Yolda İki Büyük Oluşumun (Erzurum ve Sivas Kongreleri) Değerlendirilişi Açısından Büyük Nutuk", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, s.s. (87-90), Ankara, 2003, s.87; Birsen Gökçe, "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih'inin Toplumsal, Hukukî ve Ekonomik Boyutu Adlı Seminerdeki Konuşması", **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi'nde Yöntem Arayışları**, s.s. 61-67, Ankara, 2004, s.63.

⁵⁵⁴ Bir gazetede yer alan habere göre (23 Ocak 1960), Bursa'nın Çalıköyü'ndeki köy ihtiyar heyetinin aldığı bir karar üzerine, köyün bütün erkekleri köy kahvesinde topluca her akşam Nutuk'tan 40 sayfa okumaya başlamışlardır. **Atatürk Büyük Nutkunu Söyledi 15-20 Ekim 1927**, Türk Tarih Kurumu'nca Düzenlenen Atatürk ve Cumhuriyet Sergisi 23 Ekim-30 Kasım 1973, b.y.y., b.t.y.

⁵⁵⁵ Velidedeoğlu, Nutuk'un okutulmasını sağlamanın yolunun öncelikle okuldan geçtiğini belirttiikten sonra şunları söyler: "Bunu sağlamanın yolu önce okuldan geçer. Daha ilkökulda kendisine Atatürk'ün Söylev'i üzerinde, onun anlayacağı biçimde bilgi verilerek kafası hazırlanmış olan öğrenci, ortaokulda bir kez, lisede de bir kez olmak üzere, Söylev'i başından sonuna dek en az iki kez dikkatle okuyup özet çıkarmalı, onda önemli bulduğu, konu, kişi, olay, ilke ve düşünceleri öğretmeniyle karşılıklı olarak irdeleyip, tartışmalıdır. Söylemeye gerek yoktur ki, bunun gerçekleşebilmesi için, Söylev'in daha önce öğretmen, tarafından, derinlemesine incelenmiş olması gerekir". Velidedeoğlu, **Söylev'e Yazdığı Önsöz...**, s.22-23; Akçakayalıoğlu'da Nutuk'u öğretmek için şöyle bir öneride bulunur: "Öğretme çabaları şu bölümlere göre uygulanmalıdır: 1. Öğrenim görmüşler için 2. Orta ve yüksek öğretim için 3. Mütevazı halk toplulukları için, -her çalışmadan önce, çeşitli araç ve usullerle özendirici yayınlar yapılmalıdır (bıktırmamaya dikkat edilmesi şartıyla) - özellikle TRT ve diğer devlet yayın ve öğretim kuruluşlarınca, uzmanlara hazırlatılan senaryolar ile yukarıda açıklanan yönler çekici bir şekilde sunulmalıdır; biteviye taktir halindeki yayınlar yararlı ve ilgilendirici olmuyor 4. En önemli husus, İnkılap Tarihi'nin bir bölümü olarak plânlı programlı şekilde ele alınmasıdır. Öğreticiler iyi seçilmelidir". Cihat Akçakayalıoğlu, "Nutuk Nasıl İncelenmeli; Nasıl Tanıtılmalı ve Öğretilmelidir?", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.V., Sa.: 13'ten ayrı basım, Kasım, 1988, s.246.; Boğuşlu ise "Yıldı 52 pazar günü var. Bunlardan birini Nutuk'un okunmasına ayırabiliriz" dediği makalesinde, Nutuk'un "sadece subaylara, güvenlik kuvvetleri mensuplarına, sivil ve asker tüm planlamacılara, lise ve üniversite öğrencilerine değil tarladaki çiftçiye, fabrikalardaki işçilere, ev kadınlarına, herkese, bazı yöre halkına, aşiretlerine, bu arada köy ve mahalle kahvelerine dönük 10, 20, 30 sahifesi ile bunların ilgilerini çekecek, okunması kolay ve pratik bir başvuru kitabı ve kılavuzu haline" getirilebileceğini söylemiş ve Nutuk'un çeşitli sayfalarda ve Nutuk'taki kronolojik

Nutuk'un okunması ve halka ulaştırılması için öncelikli olarak devlet gayret göstermiştir. Daha öncede belirtildiği gibi okullarda ücretsiz Nutuk dağıtmanın yanı sıra, her seviyedeki öğrencilerin ucuza satın alabilmesi ve köy odaları ve köy kitaplıkları da dahil olmak üzere bütün kitaplıklara dağıtılması için çaba sarf edilmiştir. Hatta bu konu 5 Ocak 1983'te Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Milli Komitenin aldığı kararlardan birisi olmuştur.⁵⁵⁶

Topluma sürekli olarak hemen her zeminde Nutuk'u okuması mesajları verilen Türkiye'de herhalde en ilginç mesaj, 21 Kasım 2002 tarihinde "Işık" televizyon kanalında "Merhaba" programında, spiker Nuriye Kâhyaoğlu'nun, Sadık Tural ve Reşat Genç'le birlikte Nutuk üzerine yaptıkları söyleşi sırasında seyircilerine yaptığı şu öneri olmuştur: *"Evet. Bugünkü sadeleştirilmiş haliyle Atatürk Araştırma Merkezi'nden bunları temin edebilirsiniz. Şimdi mübarek Ramazan ayındayız ve eminim ki her akşam evlerimizde, gerek camilerimizde dualar yapılıyor, oruçlar tutuluyor, iftarlar açılıyor, gece sahura kalkılıyor. Öncelikle diyorum ki, bu ayda bir Kur'anı Kerim'in Türkçe mealini kendi kendinize okumamızda ve dua etmemizde fayda var, ama bu arada, yine bu aylar içerisinde veya önümüzdeki ay, ama geciktirmeden bence beraber şu Nutku da bir okumamızda fayda var."*⁵⁵⁷

Toplumun çeşitli kesimleri tarafından Nutuk'un okunmasının önemine dair yazılan bu yazılarda, Nutuk'u okumanın *"Yurttaşlık bilincini taşıyan herkesin bir ödevi olduğunun"*⁵⁵⁸ belirtilmesinin yanı sıra, Nutuk'un okunmasıyla ülkedeki birçok problemin çözümleneceğine dair görüşler de vardır.⁵⁵⁹

---

sıra yerine, Nutuk'taki benzer konuları bir araya getirerek bir bölümeleme yapılmasının ve Nutuk'un bu şekilde basılmasının Nutuk'un okunmasında etkili olacağını belirtmiştir. Boğuşlu, a.g.m., s.16-22.

⁵⁵⁶ Korkmaz, **Nutuk'a Yazdığı Önsöz...**, s.609-611.

⁵⁵⁷ Prof. Dr. Sadık Tural-Prof. Dr. Reşat Genç ile Nuriye Kâhyaoğlu'nun Söyleşi, s.203.

⁵⁵⁸ Karaduman, a.g.m., s.12.

⁵⁵⁹ Bunların bazılarında konuyla ilgili düşünceler şöyle ifade edilmiştir:

"Genç yazarlara, ozanlara olduğu gibi, siyasaya atılacak, yurt yönetiminde görev alacak gençlere de okuyacakları ilk kitaplardan biri olarak salık vermek gerekir Söylev'i. Söylev'i okumakla yurt sorunlarını, insanların kavramakta harcayacakları yılların çok kısalmaya inanabilirler". Cumalı, *"Atatürk Bir..."*, s.263; "İşte Türk Ulusunu yalnız çöküntü ve yoksulluk ortamından dirilik ve varlık yoluna, yalnız bağımlılıktan bağımsızlığa değil, 1919'ların umutsuz karanlığından 1922'lerin umutlu ışığına ulaştıran büyük Ata'nın bu tarihsel olguyu nasıl yarattığını, aşılmaz sanılan engelleri hangi önlemlerle nasıl aştığını anlamak için Büyük Söylev'i -hem de ayrı ayrı zamanlarda birkaç kez olmak üzere- okumak gerekir. Bugün ülkeyi yönetmek için ortaya atılan küçük politikacılardan pek çoğunun, şöyle düşüne düşüne ve üstünde dura dura büyük söylevi bir kez olsun okuduklarını sanmıyorum. Okumuş olsalardı, Ata'nın bize bıraktığı tam bağımsız vatani iktisatca bağımlı ve uydu, bir Türkiye

Nutuk'un özellikle, tarih bilimi ile eğitim ve öğretim alanı üzerindeki etkisi de büyük olmuştur. Nutuk, gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında uzun süre tarih yazımı alanında, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi tarihi için bir standart haline gelmiştir. Tarihçiler, Nutuk'u çok miktarda referans gösterirken, Nutuk'ta ileri sürülenleri de tartışmamışlardır.⁵⁶⁰

Nutuk'un yazılan Türk İnkılap Tarihi ders kitapları üzerinde de çok büyük etkisi olmuş, ders kitapları Nutuk'un bir özeti şeklinde hazırlanmıştır. Bu suretle okullarda çocuklar ve gençler kuşaklar boyunca Cumhuriyet tarihinin belli dönemlerini Nutuk eksenli bir şekilde öğrenmişlerdir.⁵⁶¹

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unun sonunda söylediği "*Gençliğe Hitabe*"si de en az, Nutuk'un bütünü kadar etkili olmuştur. Okunduğu dönemde okullara asılması teklif edilen "*Gençliğe Hitabe*" günümüzde devlet kurumlarında, eğitim ve öğretim kurumlarının tümünde, bütün ders kitaplarının başında, hatta özel yazıhanelerde dahi duvarlara asılı durur. *Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi* olarak bilinen bu tarihi metnin, bu derece olup olmadık yerlerde kullanılması, Mustafa Kemal

---

durumuna getirmezlerdi belki". Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "*Büyük Söylev*", **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1977; "Türkiye, Atatürk yılında, Büyük önder'in Doğumunun 100. Yıldönümü gibi ulusal ve evrensel boyutları olan bir olay ile, "12 Eylül Müdahalesi" gibi bir olguyu içiçe yaşamaktadır. Türkiye'nin bu noktaya nasıl geldiği sorusunun yanıtını da, gene, müdahaleyi Türk ve dünya kamuoyuna duyuran Devlet, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Sayın Kenan Evren vermiştir. Kamuoyuna yapılan bu açıklamaya göre, 12 Eylül noktasına gelişin en önemli nedenlerinden biri Kemalist çizgiden giderek uzaklaşmış olmasıdır. ...Kemalizm'in toplumsal gündemin başında yer almasıyla birlikte, Kemalist öğretim ve devrimin başlıca amacı ve ürünü olan Cumhuriyet'in oluşumunu ve yok olma noktasına gelip dayanmış yüce bir ulusun çağdaş bir devlete dönüşümünü dile getiren Büyük Nutuk'da; tozlu raflardan indirilmiş bulunuyor. Bu kez Türk aydınına düşen iş, bu eşsiz yapının sadece tozunu almak değil, onu toplumun tüm kesimlerine, özellikle yeni yetişen kuşaklara, geçmişten alınabilecek en büyük ders ve gelecek için en güçlü bir rehber olarak değerlendirmektir". İlhan Özdil, "*Büyük Nutuk'un Kemalist Öğreti ve Eğitim Sürecindeki Yeri ve İşlevi*", **Uluslararası Atatürk Konferansı 9-13 Kasım 1981**, C.III., s.s. (1-9), İstanbul, 1981, s.1; "Nutku okuyanların miktarını milyonlara çıkarmadıkça, Anadolu'da Cumhuriyet döneminde inşa edilen binaların maddi ve manevî çimentosu, demiri az geliyor anlamındadır, inşaatlar zayıftır Boğuşlu, a.g.m., s.16; "Sorarım sizlere, ilk, orta, lise sanat okulları, enstitü ve üniversitelerimizde okumuş ve halen okumakta olan milyonlarca gençlerden ne kadarı Atatürk'ün Büyük Nutuk'unu baştan sona okumuş ve bugünkü sınırlarımızı çizen Millî Mücadelemizin Zafer Savaşlarını tam anlamı ile kendine bilerek rehber yapmıştır? Cumhuriyet'in Ellinci Yıl dönümünü kutlarken, kendimize ve gençlerimize bu soruyu sorup bir sinava çeksek, acaba alınacak cevap memnun bırakıcı rakama ulaşır mı? ...Yüksek öğrenim yapan gençlere "Devrim Tarihi" okutuyoruz. Fakat Ata'nın Büyük Nutuk'unu tam olarak okutuyor muyuz? Bu soruların cevabını olumlu olarak verenler sınavı kazanmışlardır ve Ellinci Yıl dönümünü kutlamaya hak kazanmışlardır". Niyazi Acun, "*Eğitim ve Atatürk'ün Büyük Nutuk'u*", **Zafer**, Ankara, 1.9.1973.

⁵⁶⁰ Dumont, a.g.e., s.7; Zürcher, **Modernleşen...**, s.255; Jorge Blanco Villalta, **Atatürk**, Translated From Spanish by William Gampbell, Ankara, 1982, s.378; Erik Jan Zürcher, **Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)**, İstanbul, 2005, s.6-7.

⁵⁶¹ Dumont, a.g.e., s.7; Zürcher, **Savaş, Devrim...**, s.7.

Paşa'yla ilgili bazı temel kavramların içinin boşaltılması ve etkisinin azaltılması sonucunu doğurabileceği ihtimali de söz konusudur. Gençliğe Hitabe'ye bu kadar önem veriliyor gibi görünmesine karşın, bu durumun şekilcilikten daha fazla bir anlama gelmediğini ve orada verilmek istenen mesajların yerine ulaşım, ulaşmadığının pek belli olmadığını da belirtmek gerekir.

Nutuk, akademik anlamda ele alınan bir eser olduğu kadar, siyasal açıdan da işlenen ve gündemde tutulan bir eser niteliğindedir. Nutuk, Türkiye'deki siyasi tartışmalarda da etkili olmuştur. Örneğin, Nutuk'un sadeleştirilmesi gibi aslında son derece gerekli bir konu dahi, daha öncede belirtildiği gibi üzerinde oldukça sert siyasi tartışmaların yaşandığı zaman zaman gündemi işgal eden bir polemik konusu haline gelmiştir.

Nutuk'la ilgili sadeleştirme üzerine gerçekleşen tartışmalardan başka, bu önemli eseri okumak ve bilmek, anlamak ve anlatmak üzerine de görüşler ortaya konulmuştur. Nutuk'a yaklaşım Türkiye'de gerçek aydın ve milliyetçi ve gerçek Atatürkçü olmanın da bir ölçüsü olarak algılanmış, bu durum karşılıklı suçlamalara ve sorgulamalara⁵⁶² dahi dönüşmüştür. Örneğin Velidedeoğlu konuyla ilgili olarak, *"Oysa ben, Atatürk'ün Söylev'ini, ömründe bir kez bile okumamış -sözde aydın ve milliyetçi- kişilere çok rastladım. Ne yazık ki bunların arasında 'öğretmen' ve 'öğretim müfettişi' kimliğini taşıyan kişiler bile vardı!"*⁵⁶³ Derken, Kemal Üstün ise bu görüşü destekleyerek şu ifadeleri kullanmıştır: *"Özellikle Atatürkçüyüm diyenler için bu Büyük yapıtın okunması yeterince anlaşılması ve yayılması gereklidir. Tarihsel gerçekler, bu gerçeklere ilişkin anılar iyice kavranmalıdır ki doğrular günümüze ve yarınlara ışık tutsun"*.⁵⁶⁴

Nutuk üzerine tartışmalar, sadece kişilerle sınırlı kalmamıştır. Zaman zaman konuyla ilgili olarak siyasi partiler arasında da tartışmalar ve çekişmeler yaşanmıştır. 1938'den 1950 yılına kadar geçen sürede iktidarda olduğu halde Nutuk'u basmadığı için eleştirilere maruz kalan CHP,⁵⁶⁵ DP iktidarı döneminde Nutuk'la yeniden ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde yeniden basılan Nutuk'la ilgili olarak 1960 yılında DP aleyhinde meclise önerge vermiştir. Önergede şu ifadelere yer verilmiştir:

⁵⁶² Yavuz Bülent Bakiler, *"Atatürksüz Atatürkçüler"*, **Tercüman (Halka ve Olaylara)**, 16.03.2004.

⁵⁶³ Velidedeoğlu, **Söylev'e Yazdığı Önsöz...**, s.23.

⁵⁶⁴ Kemal Üstün, *"Söylev (Nutuk) Nasıl Okunmalıdır?"*, **Cumhuriyet**, 31.12.1982.

⁵⁶⁵ Koçak, *"Nutuk ve Diğerleri..."*, s.138.

“Ebedi Şef Atatürk’ün Büyük Nutuk’unu birçok vatandaşlar aradıkları halde mevcudu kalmadığından temin edememektedirler. Ulu Atatürk’ün ilham ve irşatları ile ruhlarımızı en fazla uyanık tutmamız icabeden bu zamanlarda Büyük Nutuk’un tam metin olarak mümkün olduğu kadar iyi ve ucuz baskısının yapılarak halkın istifadesine arz edilmesi hususunda vekâletçe bir teşebbüs veya niyet var mıdır?”.⁵⁶⁶

Görüldüğü gibi Nutuk ilk andan itibaren toplumun hemen her kesimi tarafından ilgiyle karşılanmış, üzerine yoğun tartışmalar yapılmıştır. Ülkede Nutuk’u okumak yurttaş olmanın, aydın olmanın, gerçek Atatürkçü olmanın, ülkeyi ve milleti sevmenin, milliyetçi olmanın vb. ölçütü haline getirilmiş veya getirilmeye çalışılmıştır.

Nutuk’un okunduğu günden günümüze kadar geçen süreç içerisinde dünyada ve Türkiye’de birçok siyasi olay ve gelişmeler meydana gelmiş; Türkiye’de tek partili dönem sona ererken, çok partili hayata geçilmiş, demokrasi kesintiye uğramış, askeri müdahaleler dönemi yaşanmıştır. Dünya’da ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yeni bir siyasi kutuplaşma ile Soğuk Savaş denilen bir dönem yaşanmış, 1990’lara kadar SSCB ile ABD’nin çıkar çatışmalarının ortaya çıkardığı siyasi bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. Günümüzde ise Soğuk Savaş sonrası Küreselleşme olarak nitelendirilen yeni bir döneme girilmiştir. Dolayısıyla dünya da ve Türkiye’deki tüm bu gelişmeler, farklı siyasi yapılanmalara, iktidar değişikliklerine, yeni düşünce ve anlayışlara yol açmıştır. Ancak tüm bu yaşananlara karşın Nutuk’a verilen önem, gerek kişiler gerekse devlet açısından hemen hemen hiç değişmemiş, bu önem yıllar içinde artarak devam etmiştir. Nutuk her yeni dönem de ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap verecek ve birçok sorunun çözümünü sağlayacak bir eser olarak görülmüştür. Nutuk’a, Türk tarihinin öğrenilmesine yardımcı olmasının yanı sıra, bir kurtarıcı gözüyle de bakılmış ve zor duruma düşüldüğünde onun bir yol gösterici olabileceğine inanılmıştır. Nutuk okunduğunda her türlü sorunun çözülebileceği, her konuda ilerleme sağlanacağı, onun milli birlik ve beraberliğin sağlanmasında etkili olacağı düşünülmüş, ayrıca sahte Atatürkçüleri tespit etmek ve Atatürk düşmanlarını alt etmek, vatani dış saldırılardan korumak, milletin ahlâki değerlerini oluşturmak,

⁵⁶⁶ Cumhuriyet 11 Şubat 1960.

onlara terbiye, milli ruh, çağdaşlık ve bir hedef vermek gibi amaçlar için de yararlanılabileceği iddia edilmiştir.

Söz konusu beklentileri, bir başka çerçeveden bakıldığında, Nutuk'a yüklenmiş sosyal ve siyasi sorumluluklar olarak da görmek mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NUTUK'UN İÇERİK ANALİZİ

I. Kavram, Terim ve Söz Grupları

Nutuk'ta kullanılan kavramlar, terimler ve söz grupları, bu tarihi eserin niteliğini, içeriğini ve ileriye dönük etkilerini ortaya koymak açısından önemlidir. Nutuk'taki ifadelerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi, gerek bizzat Nutuk'un gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerinin daha doğru anlaşılabilmesinin önünü açabilir. İçerik analiziyle Mustafa Kemal Paşa'nın gerek Nutuk'ta, gerekse belgelerde, bir başka deyişle 1919 ile 1927 yılları arasında hangi kavramları öncelikli olarak kullandığını görmek mümkündür. Ayrıca Nutuk'un içerik analizinin, Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yılındaki önceliklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacağına da kuşku yoktur.

İçerik analizi için yol gösterici olarak kullanılan tablolar incelendiğinde ortaya çıkan sonuçlara göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta en çok *millet*, *devlet*, *millî*, *vatan*, *Anadolu*, *memleket*, *istiklâl*, *ordu*, *vahdet*, *tesanüd*, *yekvücut*, *meşru*, *hukuk* gibi kavramları çok sık kullandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, “*ben*”, “*bence*”, “*biz*” gibi bir takım kelimeler de kullanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, 16 defa “*bence*” kelimesini kullanması, O'nun anlattığı olaylarla ilgili kişisel bir takım yargılarda bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

O, sadece Nutuk'unu söylerken 1927 yılı itibarıyla 425 defa “*ben*”, 139 defa da “*biz*” zamirini kullanmıştır. “*Ben*” ve “*biz*”in kullanımındaki bu oran benin gizli özne olduğu cümlelerde, daha da artmaktadır. Bu durum, Nutuk'ta “*ben*”in kullanım sıklığını ve ön planda olduğunu göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta “*ben*”i ön plana çıkarması, olaylardaki kendi rolünü ve sorumluluğunu sergilemek istemesinden kaynaklanabileceği gibi, Nutuk'u sahiplenme konusundaki kararlılığının da bir göstergesi olabilir. Daha açık bir ifadeyle Mustafa Kemal Paşa, 1919–1927 yıllarında gerçekleşen olayları, tarihe not düşülecek kadar önemli olan gelişmeleri üstüne almıştır.

Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın, “biz” zamirini gizli özne olarak kullandığı cümlelerin, özellikle Milli Mücadelenin kazanılmasına yönelik olayların dile getirildiği kısımlarda yoğunluk kazanması da dikkat çekicidir. İsyanların bastırılması, Ermenilere ve Yunanlılara yönelik yapılan başarılı savaşların anlatıldığı kısımlarda “biz” zamirini daha sık kullanmıştır. Bu durum “ben”in sık kullanılmasıyla ilgili yapılan yorumu desteklediği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin kazanılmasındaki başarıyı paylaştığını, hatta böyle olaylarda kendisini daha arka plana çektiğini göstermektedir. Nutuk'ta Yunan askerlerinin en son kalıntılarının Anadolu'dan çıkarılmasından sonra söylediği şu sözleri elde edilen zaferi paylaşma konusundaki yaklaşımına biraz daha açıklık getirebilir:

“Her safhasıyla düşünülmüş, izhar, idare ve zaferle intaç edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zabitan ve kumanda heyetinin, yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin lâyemut abidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evlâdı, bir ordunun Başkumandanı olduğumdan, ilelebet mes'ut ve bahtiyarım”⁵⁶⁷

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'unu söylerken, dinleyicilerine 587 defa “Efendiler”, 58 defa da “Saygıdeğer Efendiler” diye hitap etmiştir. Bunun dışında dinleyicilerine karşı, toplam 80 defa da, “müsaade buyurursanız”, “canınız sıkılmazsa”, “müsaadenizi rica ederim”, “yüce heyetinize”, “şunu arzelmeliyim ki”, “sizi yormazsam”, “takdir buyurursunuz”, “yüce meclisinizde”, “yüksek şahıslarınızca”, “müsaadelerinizle”, “tahammülünüze sığınarak”, “tahammülünüzü suistimal etmekten korkarım” gibi ifadelerle hitap eden Mustafa Kemal Paşa'nın, böylesi bir üslûp kullanarak, hem dinleyicileri yormamak hem de tümüyle inandırıcı olmak amacı güttüğü söylenebilir.

Bu konuyla bağlantılı olduğu düşünülen bir diğer konu da, O'nun Nutuk'unda birçok ilin adını andığında (Erzurum, Sivas, Trabzon, Konya, Ankara, Tunceli (Dersim), Malatya, Elazığ, Diyarbakır, İstanbul) bu illerin halkı ile ilgili hep onları övücü ve yüceltici sözler kullanmış olmasıdır. Örneğin Sivas'la ilgili olarak “Sivas'ın muhterem ahalisinin”⁵⁶⁸ ifadesine yer vermesi, yine Erzurum konu olduğunda

⁵⁶⁷ O.N., s.415; T.T.K.N., C.II., s.902; A.A.M.N., s.459.

⁵⁶⁸ O.N., s.25; T.T.K.N., C.I., s.58; A.A.M.N., s.29.

“*ahalinin ve askerin cidden samimi tezahuratı içinde Erzurum’a muvasalat olundu*”⁵⁶⁹ ve “*Efendiler, askerlikten istifamı müteakıp, Erzurum halkının bilâistisna ve Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyetinin Erzurum Şubesinin, hakkımda pek bariz bir surette gösterdikleri itimat ve samimiyetin bende bıraktığı unutulmaz hatırayı, burada, alenen zikretmeği bir vecibe addederim*”⁵⁷⁰ gibi ifadeler kullanması O’nun bazı kentlerle ilgili özel hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta yerleşim merkezleriyle ilgili olumlu sözleri Sivas ve Erzurum ile sınırlı değildir. “*---pek hamiyetli ve muhterem olan Trabzon halkının*”⁵⁷¹ diyerek Trabzon’u, “*Konya ahali-i muhteremesi*”⁵⁷² ifadesiyle Konya’yı, “*---beni cidden samimî ve parlak ve emniyetbahş hissiyat ile karşılaşmış olan Ankara ahali-i muhteremesiyle*”⁵⁷³ sözüyle de Ankara’yı taltif etmiştir. Ayrıca İstanbul’dan bahsederken de “*İstanbul’un muhterem ahalisi*”⁵⁷⁴ cümlesini kullanmıştır.

Yukarıdaki ifadeler çok önemli görünmese de, bu ve buna benzer sözler Mustafa Kemal Paşa’nın üslûp konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Bununla birlikte bir yerleşim merkezinde ortaya çıkan olumsuz bir olayda, orada yaşayan halkın tümünü suçlamaktan özel olarak kaçınmış ve doğrudan sorumlu gördüğü kişileri suçlama yoluna gitmiştir.

“*Efendiler, kırk elli kişinin, bütün Erzurum ahalisi namına telgraf çekmek suretiyle oynanmak istenen oyunun, yine Erzurum ahalisi tarafından, halkın Büyük Millet Meclisi Hükûmeti’ne sadakat ve fedakârlık hissiyatıyla meşbu olduğuna dair gelen telgrafla mahiyeti anlaşıldı*”⁵⁷⁵ şeklindeki sözlerle, “*Muhterem efendiler, 19 Mart 1920 tarihli talimat mucibince memleketin her tarafında intihabat, sürat ve ciddiyetle yapılmışa başlandı. Yalnız, bazı yerlerde tereddüt ve mümanaat izhar ettiler ve bunlardan bazıları az bazıları uzunca müddet tereddüt ve mukavemetlerinde ısrar gösterdiler. Nihayet bilâistisna, tekmil devair-i intihabiye’nin meb’usları, Büyük Millet Meclisinde bütün milletin, memleketin mümessili olarak*

⁵⁶⁹ O.N., s.26; T.T.K.N., C.I., s.58; A.A.M.N., s.30.

⁵⁷⁰ O.N., s.38; T.T.K.N., C.I., s.84; A.A.M.N., s.44.

⁵⁷¹ O.N., s.96; T.T.K.N., C.I., s.214; A.A.M.N., s.110.

⁵⁷² O.N., s.102; T.T.K.N., C.I., s.228; A.A.M.N., s.117.

⁵⁷³ O.N., s.222; T.T.K.N., C.I., s.478; A.A.M.N., s.245.

⁵⁷⁴ O.N., s.498; T.T.K.N., C.II., s.1092; A.A.M.N., s.555.

⁵⁷⁵ O.N., s.303; T.T.K.N., C.II., s.650; A.A.M.N., s.331.

*ispat-ı vücut eylediler. Bu müstesna yerler şunlardır: Dersim, Malatya, Elâziz, Konya, Diyarbakir, Trabzon...; Efendiler, hakikat-i hali ifade etmiş olmak için şunu da tasrih etmeliyim ki, tereddüt ızhâr eden, mukavemet gösteren bu devair halkı değildir, belki o tarihte o dairelerde bulunan rüesa-yı memurin-i mülkiyedir. Halk hakikati anlar anlamaz, derhal müşterek arzu-yi millîye iltihakta asla tereddüt göstermemişlerdir*⁵⁷⁶ biçimindeki ifadeler Mustafa Kemal Paşa'nın üslûp konusundaki özenini göstermektedir.

Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında ciddi muhalefet ile karşılaştığı İstanbul için de benzer bir üslûp kullanmıştır. *“İstanbul halkı mümessilleri bu tebşir ve tebliği büyük meserretlerle ve alkışlarla karşıladılar ve derhal bütün İstanbul halkı namına Kumandan Paşa'yı ve biribirlerini tebrik ettiler. Binaenaleyh İstanbul'un muhterem ahalisi namına İstanbul hissiyat-ı hakikiyesini tağyir ederek beyanat ve tezahüratta bulunmanın ne kadar küstahane olduğu meydandadır*⁵⁷⁷ ifadeleri Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul halkı ile hiçbir sorunu olmadığını ortaya koyması açısından ele alınabilir.

A. Dinî Nitelikli Kavram, Terim ve Söz Grupları

Nutuk'ta 184 kez dinî⁵⁷⁸ nitelikli kelimeler kullanan Mustafa Kemal Paşa, bunlar içerisinde en çok “*mukadderat*” (73),⁵⁷⁹ “*mukaddes*” (47),⁵⁸⁰ “*Cenab-ı Hak*” (10), “*inşallah*” (7), “*maazallah*” (4), “*elhamdülillah*” (4), “*Bimennihilkerim*” (2), “*Fahriâlem Efendimiz*” (2), “*Lehülhamd*” (2) sözlerini kullanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa en sık kullandığı tespit edilen “*mukadderat*” kelimesini, *millet, vatan, memleket, Türkiye, Türkiye halkı, Türk vatani, devlet, TBMM, İrade-i millîye ve Hakimiyet-i Millîye* gibi kelime ve kavramlarla birlikte sıkça kullanmıştır. Ancak “*İrade-i Millîye*”, “*Hakimiyet-i Millîye*” kavramlarıyla da kullandığı tespit edilen “*mukadderat*” kelimesi, Nutuk'ta, dinî bir motif olarak kaderci bir yaklaşımla

⁵⁷⁶ O.N., s.271; T.T.K.N., C.I., s.570; A.A.M.N., s.292.

⁵⁷⁷ O.N., s.498; T.T.K.N., C.II., s.1092; A.A.M.N., s.555.

⁵⁷⁸ Dinî (dinsel): Din üzerine olan, din ile ilgili olan, **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yay., C.1, 7. baskı, s.309; Devellioğlu, **a.g.e.**, s.222.

⁵⁷⁹ Mukadderat (Yazgı): Bütün olmakta ve olacak olanları önceden ve değişmeyecek biçimde düzenlediğine inanılan doğüstü güç, alın yazısı, kader. **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yay., C.2, 7. baskı, s.849; Devellioğlu, **a.g.e.**, s.809.

⁵⁸⁰ Mukaddes: Kutsal, takdis edilmiş, mübarek, temiz. **Türkçe Sözlük**, C.2, s.849; Devellioğlu, **a.g.e.**, s.809.

kullanılmamıştır. “Mukadderat” kavramı, milli iradeye sahip çıkma, anlamında kullanılmıştır. Çünkü “mukadderat” kelimesi kullanılırken Mustafa Kemal Paşa tarafından özellikle vurgulanan nokta, milletin milli irade sayesinde kendi kaderini ve geleceğini belirleyebileceği düşüncesidir.

Diğer sık kullanılan “*mukaddes/mukaddesat*” kavramı da, dinî manada kullanılmamış ve “*maksad-ı mukaddes*”, “*dava-yı mukaddes*”, “*mücadele-i mukaddes*”, “*gaye-i mukaddes*”, “*irade-i millîyenin âmâl-i mukaddesesi*” vb. kavramlardan da anlaşılacağı gibi Milli Mücadele’yi tanımlamak için kullanılan bir sıfat olmuştur. Mustafa Kemal Paşa “*mukaddes*” kavramını vatan, memleket ve millet için de kullanmıştır. Bu yolla Milli Mücadele’nin kutsal bir hareket olma özelliğini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. “Mukaddes” kavramının kullanılması konusuyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise bu kavramın “hilafet” makamıyla ilgili belgelerde kullanılmış olmasıdır. Ancak, Mustafa Kemal Paşa, bu sözü hilafet makamının mukaddes olduğuna inandığından değil, o makamdan birleştirici bir güç olarak yararlanmak istediği için kullanmıştır.

Tabloya (T.1) göre,⁵⁸¹ Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Mücadele’nin başlarında dinî nitelikli kelimeleri daha sık kullandığı görülmektedir. Ayrıca Nutuk’taki belgelere bakıldığında ise dinî ifadelerin yer aldığı belgelerin en son 22 Nisan 1920’de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dinî ifadelerin kullandığı telgraflarının büyük bir kısmı Meclis’in açılışının hemen öncesine aittir.⁵⁸² Nutuk’ta, bu tarihten sonra, bir başka deyişle Meclis’in açılışından sonraki döneme ait belgelerde dinî nitelikli kelimelere rastlanmamıştır.

Yine tablodan (T.1), Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’u söylediği 1927 yılında ise dinî nitelikli kelime kullanmadığı anlaşılmaktadır. Aslında Mustafa Kemal Paşa, geçmişte yazdığı özel mektuplarında dinî nitelikli kelimeler kullanmıştır.⁵⁸³ Ayrıca

⁵⁸¹ İçerik analizi ile ilgili tablolar kaynakçadan sonraki sayfalarda yer almaktadır.

⁵⁸² O.N., s.273-274; T.T.K.N., C.I., s.576-578; A.A.M.N., s.294-295.

⁵⁸³ Borak, **Atatürk’ün Özel...**; bu kitapta yayınlanan mektuplardan bazı örnekler vermek gerekirse Mustafa Kemal Paşanın, arkadaşlarına yazdığı mektuplarda, “bakalım Allah ne gösterecek? inşallah dönmek nasip olursa” (s.24), “...Allah bilir” (s.25), “şimdi Tanrının büyüklüğüne sığınarak çalışıyorum” (s.27), “İnşallah”, “şimdilik Cenab-ı Hakkın azametini ve himayet ve muavenetine sığınmaya çalışıyorum” (s.33), “Allah nasip ederse...”, “eğer Allah öyle takdir etmişse ahirette buluşuruz” (s.38), “Allah kerim” (s.57), “Allahımızın cennetine gitmeye kolay kolay razı olacak değilim” (s.66), “Cenabı Hak” (s.112), “Elhamdülillah” (s.112), “İnşallah” (s.114), “Elhamdülillah” (s.204) gibi dinî terimleri kullandığı anlaşılmaktadır.

kardeşi Makbule Atadan'ın ifadesinden de anlaşılacağı gibi kadere de inanmaktadır.⁵⁸⁴ Fakat buna karşın Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, bu inançlara sahip olduğunu gösteren herhangi bir ifade kullanmamıştır.

Diğer taraftan yine Nutuk'ta “*Anadolu ulema-yı kiramının*”⁵⁸⁵ diyerek din adamlarından olumlu bağlamda bahseden Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nde, Heyet-i Temsiliye üyesi seçilen Servet Bey'in, kendisine gönderdiği 15 Eylül 1919 tarihli telgrafta sözüne “*Esselâmü aleyküm*” diye başlamasını eleştirmiş,⁵⁸⁶ Nurettin Paşa'nın da bir takım dinî terimler kullanarak halkı etkilemeye çalışmasına tepki göstermiştir.⁵⁸⁷

Milli Mücadele sırasında Rahip Frew'a yazdığı mektubundaki şu satırlar da Mustafa Kemal Paşa'nın dine bakışını göstermesi açısından dikkat çekicidir: “*Fakat bu hususta garabeti itibariyle şunu da arz etmek mecburiyetindeyim ki, zât-ı âlileri silk-i ruhaniye mensup iken siyaset manevralarında, alhusus mukateleye müncer olacak vaziyetlerde rolör olmak sevdasında bulunmamalıydınız. Zât-ı âlinizle vukubulan mülâkatlarımda, sizi bu kabil bir recül-i siyasî olarak değil, insaniyete hâdim, adalete muhabetkâr bir zât-ı faziletkâr telâkki etmiştim. Bunda ne kadar aldandığımı son malûmat-ı mevsukamın teyit etmekte olduğunu iblağla kesb-i şeref eylerim.*”⁵⁸⁸

Bu sözlerden Mustafa Kemal Paşa'nın özel hayatıyla devlet ve kamu düzenini ayrı tuttuğu ve bu nedenle özel hayatında kullandığı bazı kelimeleri siyasette kullanmamaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca özellikle dinî nitelikli kelimelerin halkın duygularını istismar etmek için siyasette kullanılmasına da karşı olup, din adamlarının siyasetle uğraşmasını doğru bulmamaktadır. Dolayısıyla O, dinî nitelikli kelimelere değil, bu kelimelerin kullanılış biçimine ve yerine karşıdır. Dinî terim ve söz gruplarının nerede ve nasıl kullanılması konusunda hassas olup, siyaset aracı olarak kullanılmasına tepkilidir. Bu yaklaşım laiklik ilkesinin hayati anlamdaki bir gereği olduğu kadar, Nutuk'tan hemen önceki dönemde yaşanan olaylardan da kaynaklanmaktadır. Nitekim Nutuk'ta gerek Terakkiperver

⁵⁸⁴ Şemsi Belli, **Makbule Atadan Anlatıyor Ağabeyim Mustafa Kemal**, Ankara, 1959, s.65.

⁵⁸⁵ O.N., s.279; T.T.K.N., C.II., s.594; A.A.M.N., s.303.

⁵⁸⁶ O.N., s.88; T.T.K.N., C.I., s.198; A.A.M.N., s.102.

⁵⁸⁷ O.N., s.453; T.T.K.N., C.II., s.998; A.A.M.N., s.506.

⁵⁸⁸ O.N., s.186; T.T.K.N., C.I., s.404; A.A.M.N., s.207-208.

Cumhuriyet Fırkası'na gerekse Şeyh Sait İsyanı'na karşı dinî söylemler kullanarak dinî istismar ettikleri ve halkı bu yolla isyana sürükledikleri gerekçesiyle sert suçlamalar getirmiştir.⁵⁸⁹

B. Türk Adı ve Milleti İle İlgili Kullandığı Kavram, Terim ve Söz Grupları

Mustafa Kemal Paşa'nın hayatında, eylemlerinde ve düşüncelerinde millet ve milliyetçilik her dönem önemli bir yer kaplamıştır. Bu anlayışı Nutuk'un sayfalarında da görmek mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'unda “*Türk*” adını 182 defa kullanmış olup, bunun 126 tanesini Nutuk'un metninde, 56 tanesini ise belgelerde kullanmıştır. Daha açık bir ifadeyle *Türk* ifadesini 1927 yılına kadar daha yoğun olarak kullanmıştır. “*Türk*” adı sadece millet-ulus anlamında ya da Türk milleti derken kullanılmamış, aynı zamanda birçok kez Türk devleti, Türk vatani, Türk ordusu, Türk komutanları vb. kelimelerle birlikte de kullanılmıştır.

Türk milleti için, tabloda (T.2) da görüldüğü gibi, “*haysiyeti ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyük*”, “*büyük ve necip*”, “*kavi*”, “*asil*”, “*hürriyet ve istiklâl timsal olmuş*”, “*koca*”, “*müsaadekâr ve civanmert*”, “*insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş*”, “*civanmert*”, “*asalet ve şecaatle benam olan*” gibi, onu övücü ve motive eden sıfatlar kullanmıştır.

Türk milleti için, “*zavallı*”, “*mağdur ve mazlum*”, “*bedbaht ve mazlum*” (T.2.3.) gibi sıfatlar da kullanan Mustafa Kemal Paşa, bu nitelermelerle Milli Mücadele döneminde Türk milletinin uğradığı haksızlığı göstermek istemiş ve dikkatleri o dönemde yaşanan zorluklara çekmiştir.

O'nun, Türk milleti ile ilgili sözlerinde, Türkiye'de yaşanan inkılabın etkilerini de görmek mümkündür. Bu sözlerde, imparatorluktan milli devlete ve ümmetten millete geçişin izlerini taşıyan bir kullanım da vardır.⁵⁹⁰ Örneğin Araplar için kullanılan “*kavm-i necip*” yerine, Türk milleti için “*millet-i necibe*”

⁵⁸⁹ O.N., s.538-540; T.T.K.N., C.II., s.1184-1190; A.A.M.N., s.601-604.

⁵⁹⁰ Ersoylu, a.g.e., s.256.

denilmekte⁵⁹¹ ve Türk milleti övülmektedir. Türk milletinin eski ve köklü bir geçmişe sahip olduğu, büyük devletler kurduğu belirtilmektedir.

C. Vatan İle İlgili Kavram, Terim ve Söz Grupları

Vatanın bölünmezliği ve toprak bütünlüğü Misak-ı Milli'nin dayandığı temel ilkedir. Bu nedenle vatan, yurt ve toprak, sadece Milli Mücadele döneminde değil, bu mücadele sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti için de vazgeçilmez ve üzerinde tartışma yapılamaz kavramlardır. Mustafa Kemal Paşa da, bu vazgeçilmezliğe ve tavizsizliğe Nutuk'ta sık sık vurgu yapmıştır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere (T.4) belgelerde, “vatan” kavramı ile ilgili kullanımlar milletin ve vatanın sözü edilen dönem içinde bulunduğu durum ve şartları yansıtmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, vatan kavramının yanında en sık “millet” kelimesini kullanmış, bunu “halas”, “milletin istiklâli”, “teşkilat-ı millîye”, “mukadderat”, “devlet”, “istiklâl”, “hareket-i millîye”, “meclis-i millî”, “milletin halası” ve “saadeti” kelimeleri takip etmiştir (T.5). Bu kelimeleri daha çok belgelerde kullanmış ve bu kelimeler diğerleri gibi yine Mili Mücadele yıllarının havasını yansıtmıştır. Kullanılan bu kelimelerden, O'nun milleti vatanla bütünleştirdiği, vatanın kurtuluşunu, milletten ve milletin kurduğu teşkilatlardan beklediği anlaşılmaktadır. Ayrıca “halas”, “istiklâl”, “müdafaa” gibi kelimeler o dönemin şartlarını yansıtmış ve öncelikleri ortaya koyarak, “saadet” kelimesiyle ulaşılabilecek sonucu göstermiştir.

Vatanla birlikte “sadakât” kelimesini de kullanan Mustafa Kemal Paşa, bundan başka, başta “aziz” olmak üzere “mübarek”, “mukaddes” ve “muazzez” sıfatlarını da kullanmış ve vatana kutsallık anlamı yüklemiştir.

D. Milli Nitelikli Kavram, Terim ve Söz Grupları

Türk İnkılabının ve bunun belli bir merhalesini oluşturan Milli Mücadele'nin en önemli siyasal ve sosyo-kültürel özelliği, sınıflar üstü olması, milli bir nitelik taşımasıdır. Millilik, Milli Mücadele'ye ve inkılaplara yön veren temel etkidir.

⁵⁹¹ gös. yer.

Bu nedenle “*Millete ait olan, milletle ilgili bulunan*”⁵⁹² anlamına gelen “*millî*” kelimesi, Nutuk’ta en sık kullanılan kavramlardan birisi olmuştur.

Daha çok Milli Mücadele’yle ilgili olayların anlatılması sırasında kullanılan Milli nitelikli kavramlar, kullanımlarındaki sıklık derecelerine göre sıralandığında (T.6), Milli Mücadele’nin nasıl ve hangi ruhla yürütüldüğüne ışık tuttuğu anlaşılabilir. Bu bilgilerden hareketle Milli Mücadele, Misak-ı Milli ve bağımsızlık hedefiyle, milletin birlik ve beraberliği sağlanarak, milli iradeye dayalı teşkilatlarla, saldırgan olmayan savunma amaçlı, milli bir görev bilinciyle, yasal ve hukuki bir zeminde yürütülmüştür denebilir.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta Milli Mücadele’yle ilgili bir takım olayları anlatırken, inkılap sürecine yönelik açıklamalarda da bulunmuştur. Buna karşın Nutuk’tan anlaşıldığına göre, asıl amacı inkılapları tanıtmak değildir. Amacı, Milli Mücadele yıllarındaki ilişkilere ışık tutmak ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında ki siyasi parçalanmayı ortaya koymaktır. Bununla birlikte Nutuk’tan hangi inkılapların, ne amaçla yapıldığına yönelik bir takım sonuçlar çıkarılabilir. Örneğin Milli nitelikli kavramlar arasında, “*millî irade*” ile ilgili kavramların kullanım sıklığı dikkat çekicidir. Bu kavramın sıklıkla kullanılması Milli Mücadele ile birlikte yaşanan inkılap sürecine dönük bir takım sonuçlar çıkarılmasını da mümkün kılmaktadır.⁵⁹³ Çünkü bu kavram, Milli Mücadele’ye yön verdiği gibi, inkılabın da temel niteliği, ölçüsü olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, işgal edilmiş yurdu kurtarmak üzere çalışmaya başladığında, gerçekte milletin kurtuluş mücadelesini sadece işgalci güçlerle sınırlamamış, Nutuk’ta “*medlülü kalmamış birtakım bîmâna elfazdan ibaretti*”⁵⁹⁴ dediği saltanat ve hilafet makamı gibi kurumlardan kurtulmayı da Milli Mücadele içerisinde değerlendirmiştir. Kuracağı yeni Türk Devleti’nin niteliğini buradaki

⁵⁹² Ersoylu, **Nutuk....**, s.2.

⁵⁹³ Gerçekte Türk İnkılabı, içinde bulunulan şartlar gereği, Milli Mücadele içerisinde, onunla iç içe gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’ni kuranlar bir taraftan işgale uğrayan yurdu kurtarmaya çalışırken, diğer taraftan da ileride kurulacak olan devletin temellerini atmışlardır. Bu bağlamda, yaşanan inkılap sürecini Milli Mücadele dönemine kadar götürüp, inkılapları milli egemenlik ilkesinin kabulü ile başlatmak gerekir. Çünkü milli egemenlik ilkesi tüm inkılapların yasallığını, temel dayanağını ve gerekçesini oluşturmuştur. Tarık Zafer Tunaya’nın deyimiyle, inkılaplar yapılırken “*millî hakimiyete uygunluk, eski devrin şeriatı uygunluk tezi yerine geçmiştir*”. Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Akımı**, b.y.y., 1991, s.143.

⁵⁹⁴ O.N., s.9 ; T.T.K.N., C.I., 18; A.A.M.N., s.9.

sözleriyle açıkça belirten Mustafa Kemal Paşa'ya göre, yeni Devlet, padişahın ve halifenin olmadığı, millet egemenliğine dayalı bir devlet olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa yurdun işgalden kurtarılmasının Türk milletinin bağımsızlığına kavuşması için tek başına yeterli olamayacağını, gerçek anlamda bir bağımsızlığın, Osmanlı hanedan ve saltanatının ve hilafetin,⁵⁹⁵ ortadan kaldırılması ile olacağına inanmıştır. Bunu da milletin, saltanata, hilafete, Osmanlı Hükümetine karşı ayaklanmak yolu ile başarabileceğini söylemiştir.⁵⁹⁶ Kısacası Mustafa Kemal Paşa, Saltanat ve Hilafet makamını Nutuk'ta olumsuz bağlamda ele almış (T.28) ve tepkisini bir kez daha yinelemek ihtiyacı hissetmiştir.

Türkiye'de milli egemenliğe geçişin mimarı kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa'dır. Mustafa Kemal Paşa, 1905'te Harp Akademisi'nde yapılan gizli söyleşi toplantılarında, "*yanlış eylemlerde bulunduğu millet, padişahından neden hesap soramamalıdır?*"⁵⁹⁷ Diyerek, Saltanat makamına karşı olan tavrını yıllar önce ortaya koymuştur. Yine Mazhar Müfit (Kansu)'ya, Erzurum Kongresi sırasında tuttuğu notlarda padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden işlemin yapılacağını⁵⁹⁸ söyleyen Mustafa Kemal Paşa, zamanı geldiğinde Saltanatın kaldırılması için Meclis'in harekete geçmesini sağlamıştır.

Bu bağlamda konuya devam etmek gerekirse, egemenliğin millete ait olduğu bir devlet düzeni oluşturmanın başka bir aşaması da Cumhuriyetin ilanı olmuştur. Aslında Saltanatın kaldırılmasıyla ülkede bir yıl kadar sürecek olan bir rejim ve devlet başkanlığı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu bir yıl içerisinde Lozan Konferansı öncelikli konu olduğu için içerdeki düzenlemeler bir süreliğine ertelenmiştir.

⁵⁹⁵ O.N., s.10 ; T.T.K.N., C.I., 20; A.A.M.N., s.10.

⁵⁹⁶ Bu konuda Nutuk'ta şunları söyler: "Osmanlı hanedan ve saltanatının idamesine çalışmak, elbette Türk milletine karşı en büyük fenalığı işlemektir. Çünkü millet her türlü fedakârlığı sarfederek istiklâlini temin etse de, saltanat devam ettiği takdirde, bu istiklâle müemmen nazariyle bakılamazdı. Artık, vatanla, milletle hiçbir alâka-i vicdaniye ve fikriyesi kalmamış bir sürü mecaninin, devlet ve millet istiklâl ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurulması nasıl tecviz olunabilirdi? Hilâfet vaziyetine gelince, ilim ve fennin nurlara müstağrak kıldığı hakikî medeniyet âleminde gülünç telâkki edilmekten başka bir mevzuu kalmış mıydı? Görülüyor ki, verdiğimiz kararın tatbikatını temin için henüz milletin ünsiyet etmediği meselelere temas etmek lâzım geliyordu. Umumca mevzuubahs olmasında azîm mahzurlar tasavvur olunan hususların mevzuubahs olmasında zaruret-i mutlaka bulunuyordu. Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve müslimînin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lâzımgeliyordu". **gös. yer.**

⁵⁹⁷ Sadı Borak, **Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri**, 2. Basım, İstanbul, 1997, s.23.

⁵⁹⁸ Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I., 3. Baskı, Ankara, 1988, s.131.

Cumhuriyetle ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele öncesine dayanan sistematik bilgi birikimi ve bu birikimden kaynaklanan düşünceleri vardı. Örneğin 1913 yılında Sofya'ya Ateşemiliter olarak giderken, İstanbul'da Kâzım Özalp'a⁵⁹⁹ Türkiye için düşündüğü en uygun idare şeklinin Cumhuriyet olacağını söylemiştir. Bu konuşma sırasında Mustafa Kemal Paşa, “*Enver Paşa'nın istikameti bellidir, bu Napolyon sistemidir, akrabalarını kilit mevkilere getiriyor, hanedanın içine nüfuz etmeye çalışıyor. Böylece adeta münfesi hale gelmiş olan Osmanlı hanedanına kendi istediği şekilde istikamet verecek. Bu hanedandan memlekete hayır yoktur. Diktatörlük milletleri mesut ve müreffeh kılmaz. Devletin esasını Cumhuriyet prensiplerine göre hazırlamak lazımdır*”⁶⁰⁰ diyerek cumhuriyet konusundaki görüşlerini ortaya koyarken, sonraki yıllarda Erzurum Kongresi sırasında da Mazhar Müfit Kansu'ya zaferden sonra hükümet şeklinin cumhuriyet olacağını not ettirmiştir.⁶⁰¹

Mustafa Kemal Paşa'nın “cumhuriyet” kavramından ne anladığını ve nasıl bir cumhuriyet istediğine gelince; Cumhuriyet, O'nun Nutuk'ta en sık kullandığı kavramlardan birisidir. Toplam 128 defa kullanılan “*cumhuriyet*”, genellikle “*millet*” ve “*meclis*” (T.27) kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Ayrıca “*Hakimiyet-i millîye*”, “*hükûmet-i millîye*”, “*Meclis-i Âli*”, “*Hilafetin ilgası*”, “*laik hükümet*”, “*demokrasi*”, “*demokratlığı*” gibi kavramlar da Cumhuriyet ile birlikte kullanılmıştır. Yine “*diktatörlük*” (3 defa), “*istibdat*” (2 defa) gibi kavramlardan olumsuz bağlamda, “*hürriyet*” (4 defa) kavramından ise olumlu bağlamda söz etmesi O'nun milli hakimiyete dayalı, bir başka deyişle, demokratik ve laik bir cumhuriyetten yana olduğunu göstermektedir.

⁵⁹⁹ **Kâzım Özalp**: Asker kökenli bir devlet adamıdır. Balkan Savaşı'nda ve Birinci Cihan Savaşı'nda çok başarılı hizmetlerde bulunmuş, Millî Mücadele'de, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği 15 Mayıs 1919 gününden başlayarak sonuna kadar sorumlu görevlerde başarı ile çalışmıştır. Kâzım Özalp'ın Atatürk'le olan arkadaşlığı 19. yüzyılın son yıllarında başlamış ve bu arkadaşlık sonuna kadar, 40 yıl, bozulmayan bir dostluk şeklinde sürmüştür. Kâzım Özalp'ı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları arasına katmıştır. 1921–1924 ve 1935–1939 yıllarındaki Millî Savunma Bakanlığı ve 1924–1935 yıllarındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı görevlerinde, bulunmuştur. 1920 yılında ilk Meclis'te başladığı üyelik görevini, 1954 yılında kendi arzusu ile bırakmıştır. 6 Haziran 1968'de hayattan ayrılmıştır”. Kâzım Özalp-Teoman Özalp, **Atatürk'ten Anılar**, Ankara, 1992, Önsöz.

⁶⁰⁰ **a.g.e.**, s.26.

⁶⁰¹ Kansu, **a.g.e.**, s.131.

Cumhuriyet kavramı ile birlikte, “*ümit*”, “*saadet*”, “*rahat*”, “*terakki*”, “*teceddüd*”, “*asrî hareket*”, “*mukaddes bir mefkûre*” ve “*nevzad*” (T.27) gibi kelime ve kavramları da kullanan Mustafa Kemal Paşa’ya göre, cumhuriyet yeni, çağdaş ve kutsal bir rejimdir. Uygulandığında millet ve devlet ilerleyecek, saadet bulacak ve rahata erecektir.

O’nun “cumhuriyet” kavramı ile birlikte diğer sık kullandığı kavramlardan bir diğeri de “*istiklâl*” olmuştur. (T.27) Bu durum, her iki kavrama verdiği ortak değeri ve cumhuriyeti de en az bağımsızlık kadar önemseydiğini göstermektedir. Zaten Gençliğe Hitabe’de de gençlikten öncelikle bu ikisinin korunmasını istemiştir.⁶⁰²

Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanından sonra, sıra güçlenen milli egemenlik ilkesini, laik bir devlet yapısıyla desteklemeye gelmiştir. Bunun için atılan ilk somut adım Hilafet makamının kaldırılması olmuştur.

Saltanatın kaldırılmasından sonra kimileri halifeliği, saltanat konumuna getirebilmek için çalışmaya başlamışlardır.⁶⁰³ Nutuk’ta bu çalışmalara değinen Mustafa Kemal Paşa’ya göre, bu kişiler Halifenin sadece Türklerin değil, tüm Müslüman dünyasının devlet başkanı olmasını istiyorlardı ve amaçlarına ulaşmak için de yüzyıllardır bilinen bir yöntemi, yani dini araç olarak kullanıp başarıya ulaşmaya çalışıyorlardı.⁶⁰⁴

Gerçekleştirilen bu yapısal değişiklikler sonucu, hem milli egemenlik hem de laiklik güçlü kılınmış ve Türk toplumu geri dönmeyecek kadar eskiden kopmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta belirttiği diğer inkılaplar ise şunlardır:

Bu düzenlemelerden biri kılık-kıyafet alanında gerçekleştirilmiş olanlardır. Kılık ve kıyafetle ilgili bir takım düzenlemelerin yapılacağını da yine önceden, Erzurum Kongresi sırasında Mahzar Müfit’e not ettiren Mustafa Kemal Paşa,⁶⁰⁵ “*Türk milletinin medenî hayat-ı içtimaiyeden, zihniyet itibariyle de hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzime idi*”,⁶⁰⁶ “*heyet-i içtimaiyemizin hurafepere, iptidai bir kavim olmadığını göstermek nokta-i nazarından, ne kadar elzem idi; bu, takdir*

⁶⁰² O.N., s.542-543; T.T.K.N., C.II., s.1196; A.A.M.N., s.607-608.

⁶⁰³ O.N., s.429 v.d.; T.T.K.N., C.I., s.938 v.d.; A.A.M.N., s.477 v.d.

⁶⁰⁴ O.N., s.431-432; T.T.K.N., C.II., s.942-944; A.A.M.N., s.479-480.

⁶⁰⁵ Kansu, a.g.e., s.131.

⁶⁰⁶ O.N., s.541; T.T.K.N., C.II., s.1192; A.A.M.N., s.605.

*olunur. Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, nüshacılara talih ve hayatlarını emniyet eden insanlardan mürekkep bir kütleyle, medenî bir millet nazariyle bakılabilir mi?*⁶⁰⁷ gibi sözlerde belirtilen bir takım gerekçelerle de, Nutuk'ta olumsuz bağlamda söz ettiği fesi kaldırmış, tekke ve zaviyelerle türbeleri kapatmış ve bütün tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik gibi birtakım unvanların kullanılmasını da yasaklamıştır.

Gerek Hilafetin kaldırılması, gerekse gerekçeleri verilen bu inkılapların yapılış amaçlarından birisi de Nutuk'ta da olumlu bağlamda bahsettiği “laiklikle” (3 defa) ilgili idi. Nutuk'ta Milli Mücadele'ye destek veren din adamlarından olumlu bağlamda söz eden⁶⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa, olumsuz bağlamda kullandığı irticaya (10 defa) ve dini kullananlara da sert çıkmış⁶⁰⁹ ve halkı da bu konuda uyarmıştır.⁶¹⁰

Kadınlarla ilgili olarak daha 1918'de Karlsbad'da anı defterine “*Bu kadın meselesinde cessur olalım. Vesveseyi bırakalım... Açılınsınlar onların diğamlarını ciddi ulum ve Fünun ile tezyin edelim. İffeti, fenni sıhhi surette izah edelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede ehemmiyet verelim*”⁶¹¹ diye yazan Mustafa Kemal Paşa, 31 Ocak 1923 tarihinde İzmir'de eski Gümrük binasında yapılan toplantıda da şunları söylemiştir: “*Bir heyeti içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse o heyeti içtimaiye yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim heyeti içtimaiyemizin âdemi muvaffakiyetinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz tekâsül ve kusurdan neşet etmektedir. Binaenaleyh bizim heyeti içtimaiyemiz için ilim ve fen lâzım ise bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lâzımdır.*”⁶¹²

Nutuk'ta ise Mustafa Kemal Paşa olumlu bağlamda bahsettiği ve “*Kanun-ı Medenî*”⁶¹³ (1 defa) dediği, Türk Medeni Kanunu'ndan söz ederken, bu kanunu kadın

⁶⁰⁷ O.N., s.541-542; T.T.K.N., C.II., s.1192, 1194; A.A.M.N., s.605-606.

⁶⁰⁸ O.N., s.279; T.T.K.N., C.II., s.594; A.A.M.N., s.303.

⁶⁰⁹ O.N., s.431; T.T.K.N., C.II., s.942; A.A.M.N., s.479.

⁶¹⁰ O.N., s.453; T.T.K.N., C.II., s.998; A.A.M.N., s.506.

⁶¹¹ İnan, **Karlsbad Hatıraları...**, s.45.

⁶¹² **A.S.D.**, C.II., s.89-90.

⁶¹³ O.N., s.542; T.T.K.N., C.II., s.1194; A.A.M.N., s.606.

özgürlüğünü güven altına alan ve aileyi sağlamlaştıran⁶¹⁴ bir yasa olarak tarif edip; yine kadınların özgürleştirilmesinden söz etmiştir.

Görüldüğü gibi Nutuk'tan aktarılmaya çalışılan inkılapların tümünün temelinde aynen Milli Mücadele döneminde olduğu gibi, milli iradeyi, milletin kaderine hakim kılma düşüncesi vardır. Yapılanların tümünün amacı ülkede milli iradeyi tesis etmektir.

E. Millet İle İlgili Kavram, Terim ve Söz Grupları

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türklük ve millilik Türk İnkılabının temel dayanağıdır ve bu dayanağın somut yansıması da millete verilen önemdir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta en sık kullandığı kavram, “*millet*” olmuştur. Nutuk'ta 232, belgelerde 707 olmak üzere toplam 939 defa “millet ve milletle” ilgili kavram, terim ve söz grupları kullanan Mustafa Kemal Paşa, böylece milletin kendisi açısından hem eylem hem de ilke yönünden ne derece önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa CHF'nin ikinci kongresini açılış konuşmasında henüz Nutuk'unu söylemeye başlamadan önce, “*İstikbale ait tedabire müteallik medarın efkârda bulunmadan evvel maziye ait vekayi ve hadisat hakkında maruzatta bulunmak, senelerden beri devam eden ef'al ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim*”⁶¹⁵ demiştir. Nutuk'unda da en sık kullandığı kavramın “millet” olması bu sözlerinde samimi olduğunu ortaya koymakta ve Nutuk'unu milleti için söylediğini göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın sıkça kullandığı “*sine-i millet*” (T.9) kavramı da, millete duyduğu sevgiyi ve güveni ortaya koymakta ve en yüksek makam olarak milleti gördüğünü akla getirmektedir.

Tablodan anlaşıldığına göre, (T.9.10) Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta sıkça kullandığı “*millet-i necibe*”, “*cesurane*”, “*asil*”, “*büyük*”, “*civanmert*”, “*kahraman*” vb. kavramlar, millete duyulan sevgiyi, saygıyı ve inancı yansıtmaktadır. Ayrıca yine tabloya göre millet ve memleketin menfaati gibi kavramların ön planda tutulduğu ve millet iradesi kavramının her sorunun çözümünde temel alındığı görülmektedir.

⁶¹⁴ gös. yer.

⁶¹⁵ Vakıt, Cumhuriyet, Akşam, Milliyet, Hakimiyet-i Milliye 16 Teşrinievvel 1927.

Milletle ilgili kullanılan kavramların belgelerde yoğunluk kazanması (T.9), Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sırasında, Anadolu'da halkı bir araya getirme, onlara mücadele azmi kazandırma, teşkilatlandırma, bir millet oluşturma ve millet iradesini hakim kılma mücadelesinin bir sonucu olsa gerek. Bu dönemde millet ve memleket menfaati, bağımsızlığı ve millet iradesi ile ilgili kullanılan kavram sayılarının çokluğu ve sıklığı da bu duruma ayrıca ışık tutmaktadır.

Millet kelimesinin milli iradeyle ilgili kavramlarla sık kullanılması da Mustafa Kemal Paşa'nın, millet iradesine dayalı bir rejimden yana olduğunu göstermektedir (T.10). Bu durumun Nutuk'ta "cumhuriyet", "demokrasi" gibi kavramlarla dile getirilmesi ise O'nun 1927 yılı için önceliklerini göstermesi açısından önemlidir. Buna karşın, milletle birlikte belgelerde en sık kullanılan isim ve kavramların "vatan", "memleket", "devlet", "Anadolu" ve "istiklâl" olması ise Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele döneminde milleti bunlarla bütünleştirme, millette bağımsız bir vatan bilinci oluşturma gayretlerini sergiliyor olmalıdır (T.10).

F. Ordu İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları

Ordunun, Türklerin en eski ve köklü kurumlarından biri olduğuna kuşku yoktur. Türkiye Cumhuriyeti de dahil olmak üzere, hemen bütün Türk devletlerinin kurucularının ordu mensubu olması tesadüf değildir. Bu nedenle Türklerin yaşamında ordunun ve askerliğin yeri büyüktür. Ancak Türk ordusu toplumdan ayrı, farklı ve bağımsız bir oluşum da değildir. Ordu ile millet arasında ciddi bir bağ, hatta bütünlük bulunmaktadır. Milli Mücadelenin kazanılmasında bu bağ ve bütünlüğün önemli bir rolü olmuştur. Biraz iddialı da olsa "Türk milleti, Türk ordusunu; Türk ordusu da Türk devletini kurmuştur" denebilir.

Bunun etkisiyle olsa gerek, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta sıkça kullandığı kavramlardan birisi de "ordu" olmuştur. "Ordu" kelimesi, Nutuk'un metninde 121, belgelerde 59 olmak üzere 180 defa kullanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın "ordu" kelimesini, "namuskâr", "namuskâr zabitanımız", "fedakâr ve namuslu heyet-i zabitanımızın", "şuurlu", "koskoca", "arslanlardan mürekkep",

“*mert*” (T.11) gibi kelime ve kavramlar ile birlikte kullanması, orduya yüklediği misyonu ve ordu mensuplarına verdiği önemi ve değeri göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın ordu kelimesi ile birlikte en sık kullandığı kavram, “*millet*” ve “*halk*” olmuştur. Bu bir tesadüf değildir. Bilinçli bir tercihin sonucudur. Bu yaklaşımla ordu-millet bütünleşmesinin sağlanması amaçlandığı gibi, Milli Mücadele'nin kazanılmasında hangi güçlere dayanıldığı da ortaya konulmaktadır. Ayrıca “*vatan*” ve “*istiklâl*” gibi kavramların da ordu ile birlikte ve sık kullanılmasıyla, ordudan beklentiler vurgulanmıştır.

Bunların dışında, ordu ile birlikte kullanılan “*millet*”, “*irade-i millîye*”, “*teşkilât-ı millîye*”, “*Heyet-i Temsiliye*”, “*Meclis-i Millî*”, “*TBMM*”, “*meclis*”, “*halk*”, “*hükümet-i millîye*” gibi kavramlarla da ordunun milli egemenliğin üzerinde olmadığını, onun emrinde olduğunu göstermektedir. Bu sözler ordunun Meclis karşısındaki yerinin belirtilmesi açısından da önemlidir. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'taki orduyla ilgili sözleri Milli Mücadele döneminde önce siyasi iradeyi temsil eden Meclis'i açması, bu siyasi iradeye bağlı düzenli orduyu ise daha sonra oluşturmasıyla örtüşmektedir. Bundan hareketle Nutuk'un kendi içinde tutarlı bir metin olduğu ileri sürülebilir.

Ordu ile birlikte fazla olmamakla birlikte olumsuz bağlamda kullanılan kelime ve kavramlar da vardır. Olumsuz bağlamda kullanılan “*Kuva-yi Seyyare*”, “*isyan*” ve “*muhالیfler*” Milli Mücadele yürütülürken ve düzenli orduya geçilirken yaşanan zorluklarla ilgilidir.

II. Kurum ve Kuruluşlar

A. Basın

Basın ve halkla ilişkiler Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi hayatında her dönem önemli bir yer işgal etmiştir. Daha Sivas Kongresi sırasında İrade-i Milliye gazetesini çıkarması, Ankara'ya geldikten sonra ise Hakimiyet-i Milliye gazetesi ve Anadolu Ajansı yoluyla iç ve dış çevrelere ulaşması bunun en çarpıcı göstergeleridir.

Nutuk'ta askeri ve siyasi gelişmeler kadar, bu gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa yanlısı ve karşıtı olarak yansıtan basın-yayın faaliyetlerine de yer verilmiştir.

Nutuk'ta 25 kadar gazete adından söz eden Mustafa Kemal Paşa, bu gazetelerden 9'unu olumsuz bağlamda ele alınırken, 16'sı ile ilgili olumlu ya da olumsuz herhangi bir yargıda bulunmamıştır (T.12).

Mustafa Kemal Paşa olumsuz yargıda bulunduğu gazeteleri, genel olarak gerçekleştirilen inkılabı karşı olumsuz bir tavır sergilemekle suçlamıştır. Basına karşı, daha doğrusu İstanbul basınına karşı olumsuz bakışı ve suçlamaları Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonraki dönemde yoğunlaşmaktadır. Milli Mücadele aleyhine tutum sergileyen gazetelere karşı sadece 3 kez olumsuz ifadeler kullanırken, Cumhuriyet dönemindeki basın için 24 kez olumsuz sözler sarfetmiştir (T.12). Özellikle İstanbul basınının Cumhuriyet'in ilanı ve Hilafetin kaldırılması karşısındaki olumsuz tavrı, muhalefeti desteklemesi ve bu yüzden kamuoyunu yanlış yönlendirmesi Mustafa Kemal Paşa'nın suçlamalarının temel dayanakları olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya göre basınının bu tutumu ülkede birliğin bozulmasına yol açabilecek kadar tehlikelidir.

Mustafa Kemal Paşa basına yönelik suçlamalar getirirken herhangi bir gazeteci ismine yer vermeden de, gazeteleri ön plana çıkararak ismini vermediği yazarlara sert eleştiriler yöneltmiştir. İsim vermeyerek eleştirdiği gazetecilerin başında Vatan Gazetesi'nden Ahmet Emin (Yalman), Tanin Gazetesi'nden Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Tevhid-i Efkâr'dan Velit Bey (Ebüzziya) bulunmaktadır. Söz konusu gazetecilerden, Ahmet Emin Bey'le ilgili 10 defa olumsuz bağlamda sözler sarf ederken, Hüseyin Cahit Bey'le ilgili 21, Velit Bey'le ilgili ise 2 defa olumsuz bağlamda sözler sarf etmiştir. Bu gazeteciler Cumhuriyetin ilanı ve sonrasındaki siyasal gelişmelerde muhalif tarafta yer almış ve hükümete sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Burada ilginç olan taraf adı geçen gazetecilerin Nutuk'un okunduğu dönemden hemen önce yargılanmış ve çeşitli cezalara çarptırılmış olmalarıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u söylerken, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait İsyanı ve İzmir'deki suikast girişiminin olumsuz etkisinden sıyrılmadığını ve bu olaylarda iktidarın karşısında olan kişi ve gruplara daha sert suçlamalar getirdiğini söylemek mümkündür.

Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisi sadece Cumhuriyetin ilk yıllarındaki gelişmelerle sınırlı değildir. Nutuk'un da en çok yapılan inkılabı eleştiren gazete ve

gazetecilere karşı olumsuz bir tavır sergilemişse de, en ağır sözü de “*zehirli paçavra*” dediği Milli Mücadele karşıtı, “*Ferda*”⁶¹⁶ gazetesi için sarf etmiştir (T.12).

B. İstanbul Hükümetleri

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele’de bir yandan işgalci güçlere karşı mücadeleyi yönlendirirken, diğer yandan da İstanbul Hükümetlerine karşı strateji geliştirmiştir. Mütareke döneminde siyasi istikrardan yoksun olan İstanbul’da çeşitli sadrazamlar göreve gelmiş ve bu nedenle de Mustafa Kemal Paşa, farklı hükümetlerle karşı karşıya kalmıştır. Milli Mücadele’de Tevfik Paşa’dan başlayarak Damat Ferit, Ali Rıza ve Salih paşalara uzanan hükümet başkanları yine Tevfik Paşa ile sona ermiştir. Bu hükümetlerin Mustafa Kemal Paşa açısından ortak yanları İngiliz yanlısı siyaset yapmaları ve teslimiyetçi bir çizgiye sahip olmalarıdır.⁶¹⁷

Tabloya (T.13) göre, Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’un metin ve belgeler kısmında, Damat Ferit Paşa Hükümeti ile ilgili toplam 148 kez olumsuz yargıda bulunurken, Ali Rıza Paşa Hükümeti ile ilgili 98, Tevfik Paşa Hükümeti ile ilgili ise 17 kez olumsuz yargıda bulunmaktadır. Bu arada çok kısa süreli bir hükümet kuran Salih Paşa hükümetine karşı herhangi bir yargıda bulunmadığını da belirtmek gerekir. Bu durumda, O’nun en çok olumsuz yargıda bulunduğu hükümet, Damat Ferit Paşa Hükümeti olmaktadır. Ancak tablo (T.13) Nutuk’taki belgeler dikkate alınmaksızın değerlendirildiğinde ya da sadece 1927 yılındaki ifadeler göz önünde tutulduğunda, bu defa, Damat Ferit Paşa Hükümeti ile ilgili 42, Tevfik Paşa Hükümeti ile ilgili 16, Ali Rıza Paşa Hükümeti’ne karşı ise 61 kez olumsuz yargıda bulunduğu görülmektedir. Bu bilgilerden Milli Mücadele’deki tavrı belgeler açısından değerlendirildiğinde, en olumsuz bakışın Damat Ferit’e yönelik olduğu görülmektedir. Buna karşılık 1927’ye dönük olarak ele alındığında ise en olumsuz bağlamda ele alınan Osmanlı sadrazamının Ali Rıza Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Bu

⁶¹⁶ Ferda Gazetesi 1918’de Adana’da yayına girmiştir. Millî Mücadele karşıtı bir gazetedir. Özerdim, **Genel Dizin...**, s.96.

⁶¹⁷ Millî Mücadele’de İstanbul Hükümetleri: Ahmet İzzet Paşa 14 Ekim 1918 - 11 Kasım 1918, Ahmet Tevfik Paşa 11 Kasım 1918 - 3 Mart 1919 (Bu dönemde iki defa hükümet kurdu), Damat Ferit Paşa 4 Mart 1919 - 30 Eylül 1919 (Bu dönemde üç defa hükümet kurdu), Ali Rıza Paşa 2 Ekim 1918 - 8 Mart 1920, Salih Paşa 8 Mart1920 - 4 Nisan 1920, Damat Ferit Paşa 5 Nisan 1920 - 17 Ekim 1920 (Bu dönemde iki defa hükümet kurdu), Ahmet Tevfik Paşa 21 Ekim 1920 - 4 Kasım 1922. Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I.**, 2. Baskı, İzmir, 1986, s.376; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (1918–1919)**, C.I-II, 2. Basım, İstanbul, 1992.

durum, Nutuk hazırlanırken asıl gündeme getirilmek istenilen konunun da ne olduğu hakkında fikir vermektedir. Buna göre, Nutuk'ta asıl amaç, Mustafa Kemal Paşa'nın muhalifi ve Milli Mücadele'nin karşıtı olduğundan kuşku duyulmayan kişilerin yaptıklarının anlatılması değil, kamuoyunda Milli Mücadele yanlısı veya iyi bir devlet adamı olduğuna inanılan kişilerin “gerçek yüzlerinin” ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca tüm bu veriler, O'nun Nutuk'unu söylemesinin temel gerçeklerinden birisinin de iç hesaplaşma olduğu konusuna bir kanıt oluşturmaktadır.

C. Partiler, Gruplar ve Cemiyetler

Mustafa Kemal Paşa'yı Milli Mücadele'de ve Cumhuriyetin ilk yıllarında en fazla meşgul eden konulardan biri, Meclis içi ve dışı siyasal partiler, dernekler ve gruplar olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak Nutuk'taki ifadeler incelendiğinde, çeşitli siyasal oluşumların genel olarak olumsuz bağlamda ele alındığı görülür.

Tabloya göre (T.14), Nutuk'ta adından en çok olumsuz bağlamda sözler sarf edilen cemiyet ve grupların başında, İkinci Grup (41 defa), Askerî Nıgehban Cemiyeti (22 defa) gelmektedir. Bunları, İtilâf ve Hürriyet Fırkası (14 defa), Terakkıperver Cumhuriyet Fırkası (13 defa), Kuva-yı Seyyare (11 defa), Mavri Mira (9 defa), Karakol Cemiyeti (8 defa), İngiliz Muhipler Cemiyeti (8 defa), Teali-i İslâm Cemiyeti (5 defa), Yeşil Ordu (3 defa) ve meclisteki diğer gruplar, Tesanüt Grubu (3 defa), İstiklâl Grubu (3 defa), İslahat Grubu (3 defa), Müdafaa-i Hukuk Zümresi (3 defa) ve Halk Zümresi (3 defa) takip etmektedir.

Bu durumda, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unda azınlık cemiyetlerinden ziyade, ülke içindeki diğer cemiyet, grup ve partilere karşı daha fazla olumsuz yargılarda bulunduğu görülmektedir.

Tabloya (T.14) 1927 yılı itibarıyla bakıldığında ise İkinci Grup (41 defa), TCF (13 defa) ve Kuva-yı Seyyare'nin (10 defa) en üst sıralarda yer aldıkları, bunların hepsinden daha ağır sözlerle itham edildikleri, İngiliz Muhipler Cemiyeti (5 defa) ve Mavri Mira'nın (4 defa) daha gerilere düştüğü tespit edilmektedir. Ancak 1927 yılı itibarıyla da olsa, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'ta yine de en çok milli varlığa düşman cemiyetler olarak anılan cemiyetlerle, Milli Mücadele yanlısı cemiyetler, siyasi grup ve partilerden söz ederken daha fazla olumsuz yargılarda

bulunduğu görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa bunların içinde yer alan Karakol Cemiyeti, TCF gibi kurucuları arasında yakın çalışma arkadaşları olan cemiyet ve partilerden de olumsuz bağlamda ve ağır sözler sarf ederek bahsetmesi ve tüm bu zararlı grup, cemiyet ve partiler içinde İkinci Grup'un Nutuk'ta ön plana çıkması, Nutuk'un iç hesaplaşmaya dönük yönüne ve siyasi duruma ışık tutmaktadır.

III. Kişi Adları

Nutuk'ta yaklaşık olarak 820 ayrı kişinin ismi geçmektedir. Bunlar arasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna, Milli Mücadele döneminden itibaren şahit olanların dışında, İslam dünyasından, Osmanlı Padişahlarından, Türk ve Moğol İmparatorlarından, batılı hükümdar ve devlet adamlarından, Birinci Dünya Savaşı'nın ünlü komutanlarından, din kitaplarında yer alan bir takım şahsiyetlere kadar birçok ve çeşitli kişinin ismi yer almaktadır. Bu kişiler arasında Nutuk'ta ancak üç kadının da ismi geçmektedir.⁶¹⁸ Bunlar, Halide Edip Hanım,⁶¹⁹ Yahya Kaptan'ın eşi Şevket Hanım⁶²⁰ ve Vahdettin'in büyük kızı Ulviye Sultan'dır.⁶²¹

Bu kadar çok ve çeşitli ismin yer aldığı Nutuk'ta, Mustafa Kemal Paşa, bazı isimleri sadece anlattığı olayların gereği olarak anarken, toplam 232 kişi hakkında ise olumlu, olumsuz veya hem olumlu hem de olumsuz bağlamda bir takım yargı ve suçlamalarda bulunmuştur.

Tarih boyunca liderlerin ve komutanların yanında ve yakınında her zaman aynı kişiler olmamıştır. Bu durum Mustafa Kemal Paşa için de geçerlidir. Mustafa Kemal Paşa'nın, yanındaki kişiler Milli Mücadele başında başka, mücadelenin sonunda ise başkadır. Bu durum Cumhuriyetin ilanından sonra daha da farklı bir boyut kazanmıştır. Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket eden bazı siyasi ve askeri şahsiyetler, Cumhuriyet döneminde muhalif tarafta yer

⁶¹⁸ Arar, a.g.m., s.144-148

⁶¹⁹ O.N., s.21; T.T.K.N., C.I., s.48; A.A.M.N., s.24; bunun dışında Halide Edip Hanım'ın ismi Nutuk'ta 2 defa daha geçmektedir. Ancak bunlardan biri Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektubun altındaki isim nedeniyle, diğeri ise Ali Fuat Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta. O.N., s.59, 61; T.T.K.N., C.I., s.132, 136; A.A.M.N., s.68, 70.

⁶²⁰ Şevket Hanım'ın da ismi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafın altındaki imza nedeniyle geçmektedir. O.N., s.205; T.T.K.N., C.I., s.440; A.A.M.N., s.226

⁶²¹ Mustafa Kemal Paşa Vahdettin'in yurt dışına kaçışı olayını anlatırken, General Harrington'un Ulviye Sultan'a Fransızca bir mektup gönderdiğini söylemesi nedeniyle Nutuk'ta ismi geçmiştir. O.N., s.423; T.T.K.N., C.II., s.922; A.A.M.N., s.469.

almışlardır. Bu kadro farklılaşması Nutuk'un metni ile belgelerin içerik analizinde çok somut olarak kendini göstermektedir.

A. Nutuk'ta Kendilerinden Olumsuz Bağlamda Söz Edilen Kişiler

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'un da yaklaşık 192 kişiden olumsuz bağlamda söz etmiştir. Bu 192 kişinin, 10'u ise hem olumlu hem de olumsuz bağlamda değerlendirdiği kişilerdendir.

Nutuk'ta yaklaşık 71 gayrimüslim ve yabancı kişinin ismi de geçmektedir. Mustafa Kemal Paşa, bunlardan 19'u ile ilgili olumsuz bağlamda sözler sarf ederken, bir kişi, Mister Browne⁶²² ile ilgili de olumlu bağlamda değerlendirmede bulunmuştur (T.15). Olumsuz yargıda bulunduğu 7 kişiden Nutuk'un metninde, 9 kişiden belgelerde, 3 kişi ile ilgili ise hem belgelerde, hem de metinde olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur.

Olumsuz bir şekilde değerlendirilen bu 19 kişinin, 8'i İstanbul Rum Patrikhanesi'nde oluşturulan Mavri Mira adındaki kurulun başkanı ve üyeleri,⁶²³ 5'i Pontusçu veya onlarla işbirliği içinde olanlar ve Yunan işgalini kolaylaştırmak isteyenler,⁶²⁴ 1'i İngiliz Muhipler Cemiyeti Başkanı,⁶²⁵ 1'i Yunanistan Başbakanı,⁶²⁶

⁶²² Sivas Kongresi'ne gazeteci kimliği ile katılan Louis Edgar Browne, 1890 veya 1891'de Massachusetts Lynn'de doğmuştur. 1910–1912 yılları arasında 2 yıl Amerikan Deniz Akademisi'nde okuduktan sonra hastalanarak akademiden ayrılmıştır. L. E. Browne, Chicago Daily News, New York Globe, New York Herald, American Associated Pres ve Philadelphia Bulletin'de savaş muhabirliği yapmıştır. Gazeteci olarak bilinmesine karşın devleti tarafından bir takım özel görevlerde de kullanılmıştır. Deniz Bilgen, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi**, İstanbul, 2004, s.45–66.

⁶²³ Nutuk'ta belirtildiğine göre: Droteos (başkan), Atinegora, Ayınpa, Dispasimos, Giritli Katehakis, Katelopolos, Polimitis, Siyari (hepsi üye).

⁶²⁴ Nutuk'ta belirtildiğine göre: Aleksandros Zimbragaki, Haralambos, Klematyos, Tokomanidis, Yermanos (Karadeniz'de Pontus davası güden Rumlar).

⁶²⁵ Rahip Frew, her ne kadar, cemiyetin kuruluş çalışmalarını Sait Molla yürütmüş olduğundan resmî kurucu Sait Molla görünmekte ise de, aslında bu faaliyetin baş mimarı, İngiliz Gizli Servisinin (Intellegence Service), İstanbul şubesi başkanı ve İngiliz Yüksek Komiserliğindeki baş casus, Papaz Frew idi. Özellikle cemiyet kurma ve yönetme konusunda yetiştirilmiş olan Papaz Frew, bu maksat ve görevle değişik ülkelerde çalışmış bir kişiydi. Edindiği tecrübeler doğrultusunda genellikle geri planda kalarak daha başarılı olduğunu bilen Papaz Frew, bu sebeple İstanbul'da İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin kurulmasıyla ilgili faaliyetlerini Sait Molla vasıtasıyla yürütmüştü. Cengiz Dönmez, **Milli Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, Ankara, 1999, s.63.

⁶²⁶ Venizelos.

4'ü ise Milli Mücadele'yi engellemek isteyen kişilerdir.⁶²⁷ Bunların büyük çoğunluğunun Rum azınlık ve İngiliz olması dikkat çekicidir.

Burada dikkate değer bir başka nokta da, Nutuk'ta yaklaşık 820 kişinin ismi yer alırken, bunun sadece 71'inin gayrimüslim ve yabancı olması ve yine kendileriyle ilgili olumsuz yargıda bulunan 192 kişiden sadece 19'unun gayrimüslim ve yabancı olmasıdır. Bu durum, Nutuk'ta öncelikle nelerin ve kimlerin anlatılmak istenildiğine ve Nutuk'un içe dönük bir hesaplaşma düşüncesiyle yazıldığına ışık tutmaktadır.

Nutuk'ta olumsuz bağlamda ele alınan 192 kişinin, 70'ini Milli Mücadele sırasında isyan eden ya da isyan teşebbüsünde bulunanlar oluşturmaktadır. Ayrıca Milli Mücadeleye karşı olan veya yaptıkları faaliyetlerle Milli Mücadeleyi zora sokan 60 isim; verilen görevi layıkıyla yerine getiremeyen, istenileni yapmayan veya yapmakta geç kalan, yöneticilik vasfına sahip olmayan veya Milli Mücadele sırasında yapılan eylemleri eleştiren 29 isim; gerek Milli Mücadele döneminde, gerekse inkılabın yapıldığı dönemde muhalif olanlardan 30 isim yer almaktadır. Geriye kalan 3 kişi ise konu gereği anılmaktadır (T.15). Bunun dışında, Nutuk'ta açık isim verilmeden, zaman zaman Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıkanlardan da "muhalifler" diye söz edilerek, bunlarla ilgili de 45 defa olumsuz bağlamda sözler sarf edilmiştir.

Dolayısıyla tablo (T.15) bu şekilde değerlendirildiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta en çok olumsuz yargıda bulunduğu kişilerin, Milli Mücadeleye karşı olanlar, Milli Mücadeleyi zora sokanlar ve isyan edenler olduğu görülmektedir.

Bu 192 kişiden bazıları farklı bir şekilde gruplandırıldığında ise ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Olumsuz bağlamda söz edilenlerden 50'si Milli Mücadele sırasında isyan eden veya kışkırtanlardan, 21'i Yüzelliliklerden (T.33), 19'u yabancı ve gayrimüslimlerden, 12'si Hilafet Ordusu'nda (ikisi Yüzellilik) görev alanlardan, 10'u Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucusu ve üyelerinden, 9'u İngiliz Muhipler Cemiyeti üyelerinden (beşi Yüzellilik), 8'i Mavri Mira üyelerinden, 7'si Askerî Nıgehban Cemiyeti üyelerinden, 4'ü Şeyh Sait İsyanı'nda yer alanlardan, 2'si

⁶²⁷ Nutuk'ta belirtildiğine göre: Binbaşı Noel (İngiliz Binbaşı), Solly Flood (İngiliz, Eskişehir'de İtilâf Devletleri komutanı), Brunot Binbaşı (Fransız jandarma müfettişi), Zaven Efendi (Ermeni patriği).

Teali İslâm Cemiyeti'nden, 2'si İzmir suikastin de yer alanlardan,⁶²⁸ 1'i Sulh ve Selâmet Partisi üyesinden oluşmaktadır.

Bu durumda da, Nutuk'ta en fazla eleştirilenlerin başında yine isyan edenler gelmektedir. Bu arada dikkat çeken bir diğer durum da Nutuk'ta Yüzelliliklerden sadece 21'i hakkında olumsuz bir değerlendirme yapılmış olmasıdır.

Tablodaki (T.15) kişiler yaptıkları eylemlere göre gruplandırılarak değil de, teker teker ele alındığında ise ortaya çok daha farklı bir tablo çıkmaktadır (T.16). Buna göre, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'ta en fazla olumsuz bağlamda sözler sarfettiği kişi Rauf Bey olmaktadır.

Rauf Bey'den başka Refet Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa gibi Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sırasında en yakın çalışma arkadaşları⁶²⁹ olan kişiler ile Kara Vasıf, Bekir Sami Bey, Celalettin Arif Bey, Nurettin Paşa gibi Milli Mücadeleye katılanlar da, Nutuk'ta eleştiri alan, hatta suçlanan ilk 20 kişi arasında yer almaktadır (T.16). Bu sonuçlara bakıldığında, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta asıl olarak, bir zamanlar birlikte hareket ettiği, ancak çeşitli nedenlerle sonraki dönemlerde karşı karşıya kaldığı kişilere daha tepkili olduğunu görmek mümkündür. Hatta Nutuk'un belli bir kısmının söz konusu olan kişilerin üzerine kurulduğu söylenebilir.

İlk yirmi kişi içerisinde bunların dışında, Damat Ferit Paşa, Çerkez Ethem ve kardeşleri Tefik ve Reşit Beyler, Cemal Paşa, Vahdettin, Ali Galip, Ahmet İzzet Paşa, Damat Mehmet Şerif Paşa, Adil Bey, Ali Rıza Paşa, Tefik Paşa gibi isimler yer almaktadır.

Duruma 1927'de Nutuk'un söylendiği dönem açısından bakıldığında da bu durum hiç değişmediği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşlarının daha üst sıralara yükseldiği görülmektedir. Bunlardan biri olan Rauf Bey için ise durum hiç değişmemekte, hatta Rauf Bey her iki halde de en üst sırada yer almakta ve en yakınında bulunan Damat Ferit Paşa (79) dahi ancak onun yarısı kadar eleştiriye uğramaktadır.

⁶²⁸ Ziya Hurşit, Sarı Efe Edip.

⁶²⁹ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta yakın çalışma arkadaşlarından ilk olarak isim vermeden Onbeşinci Kolordu Komutanı diyerek Kâzım Karabekir Paşa'yı (O.N., s.14; T.T.K.N., C.I., s.32; A.A.M.N., s.16), daha sonra Rauf Bey'i (O.N., s.20; T.T.K.N., C.I., s.46; A.A.M.N., s.23) ve üçüncü olarak Refet Bey'i (O.N., s.21; T.T.K.N., C.I., s.46; A.A.M.N., s.23) eleştirmiştir.

Yine İstanbul Hükümet'ini kurmakla görevlendirilen tüm isimlerde, Salih Paşa (25. sırada) dışında, ilk 20 kişi içerisinde yer almaktadır. Bunlardan Damat Ferit Paşa gibi Milli Mücadele aleyhindeki faaliyetleri herkesçe bilinen bir kişinin yanında, Ali Rıza Paşa ile Tevfik Paşa'nın da hemen hemen aynı sırada yer alması oldukça ilginçtir.

Görüldüğü gibi tablo (T.16) bu açıdan değerlendirildiğinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta en çok eleştirdiklerinin, en yakın çalışma arkadaşları ve kamuoyunda Milli Mücadele yanlısı veya Milli Mücadeleye yardımcı olduğuna inanılan kişiler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunların arasında Rauf Bey ise Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta en çok kızdığı ve kırgın olduğu kişidir. Rauf Bey'in bu denli olumsuz bağlamda ele alınmış olması şaşırtıcı değildir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'i muhaliflerin başındaki kişi olarak görmekteydi ve Nutuk'un söylendiği dönemde yurt dışında bulunan Rauf Bey, İzmir Suikasti girişimi nedeniyle yargılanmış ve gıyabında hapis cezasına çarptırılmıştı. Tüm bu sonuçlar, Nutuk'un söylenmesinin bir amacının da yine bir iç hesaplaşma amacı taşıdığını göstermektedir.

Nutuk'ta kişilerle ilgili olarak bazı olumsuz nitelermeler de vardır. Mustafa Kemal Paşa, suçlamalar yönelttiği kişilerle ilgili olarak *asi, mütereddi, bedbaht, hain, alçak, adi bir mahlûk, aciz, his ve idrakten mahrum bir mahlûk, bi idrak, bi şuur, kalp ve vicdanı ulviyet-i insaniyeden mücerret bir mahlûk, gafil, cahil, zavallı, bedhâhân, erbab-ı mefsedet, alçak, cani, vatan haini, şerîr, denî, ahmak, millet haini, din ve milletlerini satmış, hayâsız, hadşinas, küstah, serseri* (T.15) gibi olumsuz ifadeler kullanmıştır.

Toplam 47 kişi ile ilgili ağır sözlerin kullanıldığı Nutuk'ta bunlardan 24'üne sadece Nutuk'un metninde, 18'ine belgelerde, 5'ine ise hem metinde hem de belgelerde ağır sözler söylenmiştir. Bu kişilerin büyük bir çoğunluğu Milli Mücadele döneminde engel çıkaran, isyan eden veya halkı kışkırtan kişilerdir. Bu durum, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'u söylediği 1927 yılında da değişmemiştir.

Nutuk'un metninde yer alan en ağır ifadeler Padişah Vahdettin, Çerkez Ethem ve kardeşleri Tevfik ve Reşit Beyler için kullanılmıştır. Belgelerde ise en ağır suçlamalara maruz kalan kişiler Damat Ferit Paşa, Adil Bey, Ali Galip, Celadet Bey, Cemal Bey, Cemilpaşazade Ekrem, Halil Rami Bey, Kâmran Ali Bey ve Süleyman

Şefik Paşa gibi İstanbul Hükümetlerinde görev almış ve Milli Mücadele sırasında isyan ederek milli birlik ve bütünlüğe zarar verenler olmuştur. Her iki dönemde de ağır sözler sarf ettiği kişiler ise Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Kâmrân Ali Bey, Cemal Bey ve Cemilpaşazade Ekrem'dir. Bu kişilerin ortak özellikleri ise ülkede ikilik yaratmak, isyan çıkarmak ve böylelikle milli birlik ve bütünlüğü zedeleyip, Milli Mücadeleyi zora sokmaktır. Nutuk'ta, "Vahdet-i Millî" kavramından da sıklıkla söz eden Mustafa Kemal Paşa için bu kavramın ne kadar önemli olduğu, bu kişilerle ilgili kullandığı olumsuz bağlamda sözlerle de bir kez daha anlaşılmaktadır. Ayrıca Milli Mücadele'ye bu yönde zarar verenlerin 1927 yılında dahi hâlâ affedilmemiş olduğu görülmektedir.

1927 yılı itibarıyla Nutuk'ta ismi geçenlerden tesbit edilebilen 35 kişi o dönemde hayatta yoktur. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, konuşurken bu 35 kişinin 17'sinin ismini andığında, onlardan "merhum" diye söz etmiştir (T.17). Örneğin 10 defa olumsuz yargıda bulunduğu Nurettin Paşa'nın babası İbrahim Paşa'dan, merhum diye bahsederken, diğer 18 kişiden merhum diye söz etmediği (T.18) gibi, bu kişilerden Damat Ferit Paşa (öl. 1923), Vahdettin (öl.1926), Anzavur (Ahmet öl. 1921) gibi kişilerin isimlerini andığında onlarla ilgili olumsuz ifadeler dahi kullanmıştır. O'nun Nutuk'unu hazırlarken bu kişilerin hayatta olmadıklarını bilmemesinin neredeyse imkânsız olduğu düşünülürse, bunu bilinçli bir şekilde yaptığı düşünülebilir. Zaten merhum demediklerinin faaliyetlerine de bakılırsa, bunu bilinçli yaptığı daha da kuvvetli bir ihtimaldir. Bu duruma göre bu kişilerin, Mustafa Kemal Paşa'nın vicdanında hâlâ suçlu olarak görüldüğü ve affetmediği kişiler olduğu iddia edilebilir.

Nutuk'ta toplam 158 milletvekilinin ismi geçmektedir (T.29). Mustafa Kemal Paşa bunların 29'u ile ilgili olarak olumsuz bağlamda yargıda bulunurken (T.30), 23'ü ile ilgili olarak olumlu (T.31), 8'i ile ilgili olarak ise hem olumlu hem olumsuz bağlamda (T.32) yargılarda bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın hem olumlu hem olumsuz bağlamda yargılarda bulunduğu milletvekillerinden 7'sinin, olumsuz bağlamda yargılarda bulunduğu milletvekillerinden ise o dönemde zaten hayatta olmayan iki milletvekili dışında kalan 27 milletvekilinin II. ve III. Meclise girememeleri oldukça dikkat çekicidir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın bir takım milletvekillerini zamanla meclis dışında bıraktığını akla getirmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın en çok olumsuz yargıda bulunduğu kişilerin Milli Mücadele döneminde yakın çalışma arkadaşları olarak nitelendirdiği Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Bey, Adnan Bey gibi kişiler olduğu söylenmişti. Nutuk'ta da bunların nedenlerine genişçe yer veren ve bazı suçlamalarda bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın, bu kişilerle ilgili neden bu kadar fazla olumsuz bağlamda yargıda bulunduğu daha iyi anlaşılabilmesi için bu konunun Nutuk'tan ve Nutuk'a verilen cevaplardan biraz daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiğine inanılmaktadır.

Konu bu bağlamda doğrudan Nutuk'tan incelendiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın yapılan inkılapları, yakın çalışma arkadaşları ile kendisi arasındaki ayrılığın en temel nedeni olarak gördüğü ve bu konudaki kanaatini de, Nutuk'un henüz başlarında belirttiği görülmektedir.⁶³⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın, en fazla Rauf Bey ile ilgili olumsuz yargılarda bulunmasının nedeni, Rauf Bey'i kendisine karşı yapılan muhalefet hareketlerinin ya başında ya da arkasındaki güç olarak görmesidir. Birinci Meclis'te iken, Rauf Bey'le birlikte Kara Vasıf'ın kendisine muhalefet olan İkinci Gurup'un arkasındaki güçler olduğuna inanan Mustafa Kemal Paşa,⁶³¹ Rauf Bey'in bu muhalefeti ortaya çıkarıp, örgütlediği gibi, liderliğini de yaptığı düşüncesindedir.⁶³²

⁶³⁰ Nutuk'ta bu konuda şunları söyler: "Millî Mücadele'ye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülâtına, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu bittikçe bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdi". O.N., s.11; T.T.K.N., C.I., s.22; A.A.M.N., s.11; İsmet Paşa'da, Mustafa Kemal Paşa ile bu arkadaşları, arasındaki ayrılığın sebebini fikir ayrılığına bağlamış ve bu ayrılığın nedenini şöyle açıklamıştır: "Böyle siyasi gelişmelerde arkadaşlar arasında münakaşalar önlenmesi mümkün olmayan hadiselerdir. İnsanın bütün ömrüne devam eder. Bunun fenaya alınacak tarafı yoktur. İnsan, arkadaşlarıyla beraber bulunduğu sürece birbirine yakındır. Ama yakın arkadaşlarınızla hergün her meselede, ufak büyük her noktada mutabakat halinde yaşayamazsın. Az mutabık olduğunuz meseleler memleketin içtimai ve iktisadi meseleleri olursa, mutabık olduğunuz yerlerle mutabık olmadığımız yerler süratle su yüzüne çıkar". İpekçi, a.g.e., s.20.

⁶³¹ Nutuk'ta şunları söyler: "İkinci Grubun zahiren önyak olanları: Salâhattin, Hüseyin Avni beyler görünüyordu. Birinci derecede faal ve müşevvik olanların ise Rauf ve Kara Vasıf Beyler olduğu anlaşılıyordu. Bu grubun, faal ve inatçı azasından olan Samsun Meb'usu Emin Bey, son zamanlarda, bildünasebe Ankara'ya gelmişti. Bütün hakayıki anlamış, müşevvik ve müfsit olanları tel'in ediyordu. Bu zat bana şunu hikâye etti: Rauf Bey; İkinci Grubu, müfritane harekete Sevk ve teşvik ediyormuş. Emin Bey, Rauf Bey'e demiş ki: «Bizi sevkettiğiniz bu iş, sehpaye kadar gider. O zaman bizimle beraber bulunacak mısınız?» Rauf Bey şu cevabı vermiş: «Beraber bulunmazsam namerdim...!». O.N., s.391; T.T.K.N., C.II., s.846; A.A.M.N., s.430.

⁶³² Demirel'e göre: "Vasıf Bey, İkinci Grub kurucu üyesi olmasına karşın, Rauf Bey ikinci gurubun üyesi değildir ve üyesi dahi olmadığı bir gurubun liderliğini yapması da mümkün değildir. Demirel, a.g.e., s.21, 127; Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset**, 2. baskı, İstanbul, 2000, s.42; "Refet Bele, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Adnan Adıvar gibi Atatürk'le iktidar yarışı yapan ve ülke

Rauf Bey, Refet Bey ve Ali Fuat Paşa'yla saltanat ve hilafet ile ilgili olarak yaptığı bir konuşmayı aktarırken, Rauf Bey'in "*makam-ı saltanat ve hilâfete vicdanen ve hissen merbutum. Çünkü benim babam, padişahın nan ü nimetiyle yetişmiş, Osmanlı Devletinin ricali sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerrati vardır. Ben nankör değilim ve olamam. Padişaha muhafaza-i sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise terbiyem icabıdır. Bunlardan başka, umumî mütaleam da vardır. Bizde vaziyet-i umumiye tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeğe alışılmış bir makam temin edebilir. O da, makam-ı saltanat ve hilâfettir. Bu makamı lâğvetmek, onun yerine başka mahiyette bir mevcudiyet ikamesine çalışmak, felâket ve hüsranı muciptir. Asla caiz olamaz*"⁶³³ dediğini ve Refet Bey'in de bu sözlere katıldığını ifade etmiştir.⁶³⁴ Ali Fuat Paşa'nın ise Moskova'dan yeni geldiği için kamuoyunun düşüncesini bilmediğini ve dolayısıyla bu konularla ilgili bir fikir ileri süremeyeceğini⁶³⁵ söylediğini belirtmiştir. Böylelikle Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta anlattığı bu olayla, bu kişileri saltanat ve hilafet taraftarı olarak göstermiştir.⁶³⁶

Muhallif basın⁶³⁷ ve Rauf Bey'in "*meşrutiyet*" idaresinden yana olduğunu

---

çapında üne sahip kişilerin sempati duymakla beraber ikinci gruba katılmadıkları söylenebilir". Sezgin-Şaylan, a.g.m., s.2045.

⁶³³ O.N., s.418; T.T.K.N., C.II., s.912; A.A.M.N., s.463-464.

⁶³⁴ gös. yer.

⁶³⁵ gös. yer.

⁶³⁶ Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in böyle düşünmesine karşın, saltanatın kaldırılacağı sırada, kendisinin isteği üzerine, mecliste saltanatın kaldırılması yönünde bir konuşma yaptığını ve hatta Rauf Bey'in bu günün bayram ilan edilmesi teklifinde dahi bulunduğunu belirtmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in bu tutumuna kendisinin de ifade ettiği gibi tatmin edici bir açıklama getirememiştir. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şunları söyler: "Burada, bir nokta, dimağlarda düğüm halinde kalabilir. Bana, padişaha, muhafaza-i sadakati borç bildiğinden, makam-ı saltanatın yerine başka mahiyette bir mevcudiyetin ikamesine çalışmanın felâket ve hüsranı mucip olacağından bahsetmiş" olan Rauf Bey; benim, yeni kararına muttali olduktan ve bahusus kararımın lehinde ve saltanatın lağı hakkında beyanatta bulunmasına dair teklifim karşısında, mütalea dahi serdetmeksizin mutavaat göstermiştir. Bu tavr u hareket nasıl tefsir olunabilir? Rauf Bey, eski kanaatlerini tebdil mi etmişti? Yoksa kanaatlerinde esasen samimi değil mi idi? Bu iki noktayı birbirinden tefrik etmek ve biri üzerinde tam kanaatle hüküm vermek müşküldür". O.N., s.419; T.T.K.N., C.II., s.914; A.A.M.N., s.465.

⁶³⁷ Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte basında, hemde Cumhuriyetçiyim diyerek yapılan muhalif yayınlardan da şikâyetçi olmuş ve Cumhuriyet'i yeni doğmuş bir çocuğa benzeterek, "En hafif bir rüzgârdan bile mahfuz bulundurulması lazım gelen nevzadın, onu perverde ettiğini söyleyenler tarafından, böyle hırpalanması caiz miydi?" demiştir. O.N., s.496; T.T.K.N., C.II., s.1086; A.A.M.N., s.552.

söyleyen⁶³⁸ Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in bu kişilerin başındaki adam olduğunu da sık sık tekrarlamıştır.⁶³⁹

Nutuk'unda Rauf Bey'i bir kez daha hilafetçi olmakla suçlayan⁶⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa, onun 1 Kasım 1923 tarihli Vatan ve Tevhid gazetelerine verdiği beyanatındaki ifadelerinden yola çıkarak, bu konuda da birçok eleştiri⁶⁴¹ getirmiştir.

⁶³⁸ Nutuk'ta bu düşüncelerini şöyle açıklar: “Efendiler, işaret ettiğim bu matbuat neşriyatı ve birtakım zevatın vaz'ü tavrı hulâsa olarak şu yolda ifade olunabilir: esas olan hâkimiyet-i milliyedir. Hakimiyet-i millîye cumhuriyetin tekâmülüdür. Türk milleti hâkimiyet-i millîyeyi idrak etti, cumhuriyetin ilânına lüzum yoktur; hatadır. Türkiye'de en salim şekil, hâkimiyet-i millîye esasını muhafaza etmekle beraber, idare-i cumhuriyet ilân etmeyip, riyaset-i devlette halife unvanında Osmanlı hanedanından birini bulunduran meşrufî bir şekildir. Nasıl ki, İngiltere'de, hâkimiyet-i millîye mevcut olmakla beraber devlet riyasetinde bir kral vardır ve o kral aynı zamanda Hindistan İmparatorudur”. O.N., s.504; T.T.K.N., C.II., s.1106; A.A.M.N., s.562.

⁶³⁹ O.N., s.504; T.T.K.N., C.II., s.1108; A.A.M.N., s.562.

⁶⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in Heyet-i Vekile Riyasetinden ayrılırken kendisine, “Sizden çok rica ederim devlet riyaseti makamını takviye ediniz” dediğini belirterek, kendisinden de Rauf Bey'e “dediğinizi yapacağıma kat'iyen emin olunuz!” cevabını verdiğini söyler ve Cumhuriyeti ilan ederek bu sözü yerine getirdiğini belirtir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in devlet başkanlığı makamı için halifeyi düşündüğünü, dolayısıyla da kendisinden aslında halifelik makamını güçlendirmesini istediğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu yargısına delil olarak ta ileriki yıllarda Rauf Bey'le olan bir konuşmasını örnek olarak göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa şu örneği verir: “bilahare, cumhuriyet ilanından sonra, kendisiyle Ankara'da vukubulan bir mülakatımızda, ne için muarız olduğunu, yapılmış olan şeyin Ankara'dan müfarekat ederken, benden yapılmasını rica ettiği ve benim söz verdiğim meseleden başka bir şey olmadığını söylediğim zaman, ben demişti, devlet riyaseti makamını takviye ediniz derken, asla cumhuriyet ilanını tasavvur ve kastetmemiştim”. O.N., s.483; T.T.K.N., C.II., s.1056; A.A.M.N., s.537.

⁶⁴¹ Mustafa Kemal Paşa'nın Rauf Bey'in beyanatında en fazla eleştirdiği cümleleri: “Bence meseleyi cumhuriyet kelimesi üzerinde mütalaa etmek doğru değildir” “...milletimizin, refah ve istiklalinin mahfuziyetini ve aziz vatanımızın tamamîyetini temin eden şekil en muvafık şekil olacağı merkezindedir”. İşte bu şekil-i hükümet -ki ikincisidir- kanaatimce en sağlam ve doğru bir tarz-ı idaredir. Kuvvetini yalnız ve yalnız milletin muvafakatinden alır, başka hiçbir tesirin veya kuvvetin karşısında inhina göstermedikçe en musib kararlarıyla millet ve memleketi her gün daha fazla saadet ve selamete doğru ilâ edeceğinden zerre kadar şüphem yoktur. Bu esaslar baki kaldıktan sonra isim tebeddülü, hedefi ve gayeyi ihlâl veya tahvil eder zannında değilim. Bundan başka geçmiş bir tarz-ı hükümetin yerine kaim olan yeni tarzın makbul ve payidar olabilmesi ancak bir şartla kabildir. O da gideni arattırmayacak sürette halkın ekseriyet-i kahiresinin arzularına muvafık, saadetlerini müemmen, şeref ve istiklal-i vatani mahfuz bulundurduğunu göstermek ve ispat eylemektir. Aksi takdirde isim değiştirmekle veya üst tabakada şekil tebdili ile hakiki ihtiyaçların tatmin edilmiş olacağını zannetmek, ale'l husus en yakın bir mazide gördüğümüz en acı tecrübelerden sonra hata-yı fahiş olur. Cumhuriyet şeklinin ani surette takarrür ve ilan edilmesine gelince icra vekilleri riyasetinden infikâkim tarihine kadar ki Ankara'dan müfarekatım tarihidir. Bu hususta ciddi bir teşebbüsten haberdar değildim. Bilahare mahsus bir şekilde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu ikmâlen bir tadilat projesini hazırlanmakta olduğunu matbuattan öğrendik. Ajanslarda bazen böyle bir teşebbüsün mevcut olduğunu, bazen de mutasavver olduğunu ve herhalde vücut bulunca meclis-i âliye ale'l-usul arz edileceğini ilan süretiyle efkârı dağıttılar. Bilahare şekli cumhuriyetin bir günde takarrür ettirilerek ilanı halkça gayr-i mesul zevat tarafından tertip edilen bir şeklin emr-i vaki halinde ihdas edildiği fikri ve endişesi hasil oldu. Bu endişe pek tabii görülmelidir ve bundan halkımızın geçen tecâribden mütebbih olduğunu ve uyanıklık peyda ettiğini anlayarak memnun olmalıdır. Ben şahsen memnumum”. Beyanatın tümü için bkz.: **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)**, Yay. Haz.: Yücel Demirel-Osman Zeki Konur, İstanbul, 2002, s.23-30.

Rauf Bey’de en çok eleştirdiği husus, Rauf Bey’in bu beyanatında açıkça Cumhuriyetçiyim ve cumhuriyet rejiminden yanayım dememiş olmasıdır.

Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey’in cumhuriyetin ilan edilmesinden ve devlet başkanlığı makamına bir Cumhurbaşkanı getirilmiş olmasından rahatsızlık duyduğu düşüncesindedir. Çünkü O’na göre, Rauf Bey’in ve onunla aynı düşüncede olanların gönlünde yatan, halifelik makamının, kaldırılan saltanat makamının yerini doldurması ve halifenin devlet başkanı olmasıdır.⁶⁴²

Rauf Bey’in Cumhuriyet’in ilan ediliş şekline yönelik sözler söylemesini de eleştiren⁶⁴³ Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyetin henüz yeni ilan edildiği bir günde kamuoyuna bu şekilde mesajlar verilmesinin yanlış olduğunu belirterek⁶⁴⁴ Rauf Bey’i Cumhuriyet’e karşı olmakla, gericilikle suçlamıştır.⁶⁴⁵ Rauf Bey’in gazetelerdeki yayınlar, Halifeye yapılan ziyaretler ve bir takım propagandalarla Halk Fırkası içinde huzursuzluk çıkarmaya çalıştığı ve böylelikle taraftar toplayıp cumhuriyet’in ilanı konusunu yeniden meclis gündemine getirmek istediği düşüncesindedir.⁶⁴⁶ Ancak bu durumu sezindiklerini ve kendilerinin Rauf Bey’den daha önce harekete geçerek, 22 Kasım 1923 günlü parti grup toplantısında, Rauf Bey’i cumhuriyet rejimi konusunda imtihana çektiklerini söyler.⁶⁴⁷

Rauf Bey grup toplantısındaki konuşmasında cumhuriyete karşı olmadığını söylemesine karşın, Nutuk’tan anlaşıldığına göre bu konuda Mustafa Kemal Paşa’ya ikna edememiştir.⁶⁴⁸

⁶⁴² O.N., s.500; T.T.K.N., C.II., s.1096; A.A.M.N., s.557.

⁶⁴³ O.N., s.500; T.T.K.N., C.II., s.1096; A.A.M.N., s.557.

⁶⁴⁴ gös. yer.

⁶⁴⁵ O.N., s.501; T.T.K.N., C.II., s.1100; A.A.M.N., s.559.

⁶⁴⁶ Bu konuda Nutuk’ta şunları söyler: “Rauf Bey, cumhuriyet ilânında isticale edilmiştir. Bu isticale sebebiyet verenler gayr-i mes’ul zevattır. Bu tarz-ı hareketin iç yüzünü anlamak lâzımdır. Meclis, hakimiyet-i milliyeyi bihakkın muhafaza edebilmelidir. Meçhul maksatlarla sevk ve idare olunmağa ses çıkarılmazsa nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyetin ilânını zarurî kılan sebep ne imiş?! Cumhuriyetin filhakika, bizim için nafi ve lâzım olduğu ispat olunmalıdır» tarzında birtakım propagandalarla, arkadaşları, Fırkayı, aleyhimizde teşvik ve tahrike koyuldu”. O.N., s.505; T.T.K.N., C.II., s.1108; A.A.M.N., s.563.

⁶⁴⁷ Rauf Bey gerçekten de kongrede adeta sınava çekilmiş bir öğrenci gibidir. Kendisi cumhuriyete karşı olmadığı konusunda hesap vermek durumunda bırakılmıştır. Bu konuda bkz.: **CHP Grup Toplantısı Tutanaqları (1923-1924)**, s.17-107.

⁶⁴⁸ Nutuk’ta bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder: “Rauf Bey, “aziz duygularım”, “kutsi duygularım” diye söylediği bu sözlerinde samimi ve ciddi miydi?! Ben, bilâtereddüt, hayır diyorum, Efendiler, Çünkü Ankara’dan mufarekatinde, kendisine cumhuriyetten bahseden Kâzım Paşa’ya (Meclis Reisi): “Buna mani olabilirsen memlekete büyük hizmet etmiş olursun!” diyenin Rauf Bey olduğunu biliyorum”. O.N., s.507; T.T.K.N., C.II., s.1114; A.A.M.N., s.566; Rauf Bey’in, gazetelerdeki beyanatından sonra cumhuriyete taraftarı olup olmadığı konusunda kuşku olan

Rauf Bey, ayrıca bu konuşmasında parti kurmayacağını ve partiden de ayrılmayacağını söylemiştir.⁶⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’unda Rauf Bey’in yanı sıra diğer arkadaşlarına da bir takım eleştiriler getirmiş; daha önceden politikadan hoşlanmadıklarını söyleyerek, hayatlarının bundan sonrasını askerlik mesleğine vererek geçireceklerini söyleyen⁶⁵⁰ ancak sonradan, ordu müfettişliklerinden istifa edip, milletvekilliği görevine dönmek isteyen Ali Fuat Paşa⁶⁵¹ ve Kâzım Karabekir Paşa’nın bu davranışını “*büyük bir komplo*”⁶⁵² olarak nitelendirmiş ve bu olaya çok büyük bir tepki göstermiştir.

Mustafa Kemal Paşa’ya göre, içlerinde Rauf Bey, Refet Bey⁶⁵³ ve Adnan Bey’in de⁶⁵⁴ bulunduğu bu grup gizli bir takım hazırlıklar içerisindedir ve Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa bir yıl boyunca orduyu kendi görüşlerine göre

---

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa’ya da Rauf Bey’in cumhuriyete taraftarı olup olmadığını sormuştur. Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.59.

⁶⁴⁹ O.N., s.510; T.T.K.N., C.II., s.1122; A.A.M.N., s.570; Rauf Bey’in bu konudaki sözleri şunlardır: “Anlamıyorum, mutlaka ve muhalif parti yapmağımı mı arzu ediyorlar. Yapmayacağım efendiler, çünkü vatanın menafi-i âliyesiyle gayr-i kabil-i teliftir. Efendiler (alkışlar, bravo sesleri) Yapmayacağım. Hüküm sizindir, karar sizindir, vicdan benimdir. Sizin kadar vatanın ihtiyacını müdrük bir arkadaşınızım. Böyle vaziyet almaya lüzum yoktu. Bu kadar fırka zihniyetiyle hadise ihdasına lüzum yoktu. Efendiler açık söylüyorum. Ben Ankara’ya gelirken benim gibi namuslu arkadaşların muhalif fırka yapmasının zaruri olduğu söylenmiştir. Münakaşa ile memleketi yürüteceğiz. Hayır efendiler! Memleket henüz kurtulmamıştır. Memleket hudutları kâğıt üzerinde tespit edilmiştir. Kendi ifadeleriyle ayandır ki henüz parlamentolar tasdik etmemiştir. Daha bu milletin hayatı ve istiklalinin mahfuziyeti için lazım olan Musul ve cenubi Kürdistan kurtulmamıştır. Fırka zehirdir. Fırka bu mülk ve milleti ayırır. Arkadaşlar fırka yapmayacağım. Beni firkadan ihraç ederseniz yapacağım şey mezuniyet alıp gitmektir. Kanaatlerimi, vicdanımın duygularını sarahaten söyleyeceğim, fakat benim etrafımda bir fırka görünmesini hiçbir zaman arzu etmem ve yapmayacağım”. **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923–1924)**, s.73, 102.

⁶⁵⁰ O.N., s.484; T.T.K.N., C.II., s.1058; A.A.M.N., s.537-538.

⁶⁵¹ Mustafa Kemal Paşa, 30 Ekim 1924’te Konya’dan Ankara’ya gelip istifa eden Ali Fuat Paşa’yı arattığı halde bulamadığını da söylemiştir. O.N., s.516; T.T.K.N., C.II., s.1136; A.A.M.N., s.576.

⁶⁵² O.N., s.516; T.T.K.N., C.II., s.1134; A.A.M.N., s.576; Mustafa Kemal Paşa komplo olarak nitelendirdiği bu olayın tedbirini almıştır. Yapılan uygulama, tüm ordu komutanlarının milletvekilliğinden istifalarının sağlanması ile Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa’nın meclise girmelerinin mümkün olduğunca engellenmesi olmuştur. O.N., s.518-524; T.T.K.N., C.II., s.1140-1148; A.A.M.N., s.579-583.

⁶⁵³ Refet Bey milletvekilliğinden istifa etmiş, ancak Rauf Bey istifayı geri aldırıştır. O.N., s.517; T.T.K.N., C.II., s.1136; A.A.M.N., s.577.

⁶⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Adnan Bey’in, kendisin bir buçuk aylık bir yurt gezisinden Ankara’ya döndüğünde, aralarında herhangi bir kırgınlık olmamasına karşın bunların kendisini karşılamaya gelmediklerini söylemiş ve bu davranışı anlamlı bulmuştur. O.N., s.517; T.T.K.N., C.II., s.1136; A.A.M.N., s.577.

kazanmaya çalışmışlardır. Bu süre içerisinde, cumhuriyetin ilan edilmesi ve Hilafetin kaldırılması da bu kişileri birbirlerine iyice yaklaştırmıştır.⁶⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa tarafından ordu ele geçirilirken, Rauf Bey ve diğer arkadaşları da Mecliste seçimi kazanamayan İkinci Grup üyeleri aracılığıyla memlekette kamuoyunu kendilerine karşı kışkırtmaya çalıştıkları düşüncesindedir.⁶⁵⁶

Ayrıca bu kişilerin, İstanbul'daki Vatan, Tanin, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf ve Adana'da Tok Söz gibi gazetelerle de birleşerek, bir taraftan ordu da, bir taraftan mecliste ve basın aracılığıyla da kamuoyu üzerinde kendilerine karşı bir hazırlık içerisine girdiklerini söylemektedir.⁶⁵⁷ Bu kişilerin ülkenin dış politika da sıkıntılar yaşadığı⁶⁵⁸ bir anda harekete geçmelerini de ayrıca anlamlı bulmuştur. Mustafa Kemal Paşa ifadesinde, Hoca Esat Efendi'nin,⁶⁵⁹ 20 Ekim 1924 tarihindeki “Göçmenlerin değiştirilip yerleştirilmesi, yatılı okullara ne kadar parasız öğrenci alındığı ve nerelerde ilkokullar açıldığı” konularında verdiği önerenin 27 Ekim'de gensoruya çevrilmesi⁶⁶⁰ ve bu münasebetle hükümet ve Rauf Bey arasında mecliste yaşanan gensoru tartışmalarının⁶⁶¹ neticesinde muhaliflerin gerçek yüzlerini gösterip Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adında bir parti kurduklarını belirtmektedir.⁶⁶²

TCF'nin Cumhuriyet kelimesini parti ismi olarak kullanması karşısında “Cumhuriyet kelimesini telaffuzdan dahi, ictinap edenlerin, cumhuriyeti doğduğu

⁶⁵⁵ O.N., s.517; T.T.K.N., C.II., s.1136-1138; A.A.M.N., s.577-578.

⁶⁵⁶ gös. yer.

⁶⁵⁷ O.N., s.517; T.T.K.N., C.II., s.1138; A.A.M.N., s.578.

⁶⁵⁸ Bu konuyla ilgili olarak Nutuk'ta şunları söyler: “Hakkârî mıntkasında, ordumuzla Nastûri tedibati yapmakta olduğumuz bir sırada, İngiltere dahi hükümete bir ultiatom verdi. Meclisi fevkalâde olarak içtimaa davet ettim. İngiltere'nin, ultiatomuna, malûm olduğu veçhile cevap verdik. Harp ihtimalini göze aldık. İşte, bahsettiğimiz zevat, bu müşkül an da bir ecnebi devletin bize hücum edebileceği zamanda, kendilerinin de, bize taarruz ve hücum ederek hedeflerine suhuletle vâsıl olabileceklerini tahayyül ettiler. Muharebeye hazır ve âmâde bulundurmağa mecbur oldukları ordularını başsız bırakıp, vaktiyle hazzetmediklerini ifade eyledikleri, politika sahasına şitap ettiler”. gös. yer.

⁶⁵⁹ Hoca Esat Efendi (İleri, 1882–1957), Kurtuluş Savaşı başlangıcında Aydın Sultanisi öğretmeni ve Aydın Kızılay Başkanıydı. Baba adı Mehmet Hilmi'dir. Dinî eğitim ve öğrenim gördü. İzmir ve Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgali üzerine eylemli olarak Milli Mücadele'ye katıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. döneminde Aydın'dan, II. döneminde Menteşe (Muğla) 'den milletvekili seçildi. Milli Mücadele süresince Millî Ordu Müftüsü sıfatıyla vaazlar verdi. Halkı aydınlatma görevini yükledi. Milli Mücadele'yi destekleyen kitapçıklar yazdı. Önelçin, a.g.e., s.90.

⁶⁶⁰ O.N., s.518; T.T.K.N., C.II., s.1140; A.A.M.N., s.578.

⁶⁶¹ Rauf Bey bu görüşmeler sonrasında daha önceden olduğu gibi yine cumhuriyetten yana olup olmadığı konusunda sorgulanmıştır. O.N., s.524 v.d.; T.T.K.N., C.II., s.1150 v.d.; A.A.M.N., s.584 v.d.

⁶⁶² O.N., s.538; T.T.K.N., C.II., s.1184; A.A.M.N., s.601.

gün, boğmak isteyenlerin teşkil ettikleri fırkaya (Cumhuriyet) ve hem de (Terakkiperver Cumhuriyet) unvanını vermeleri, nasıl ciddi ve ne dereceye kadar samimi telâkki olunabilir?”⁶⁶³ Diyen Mustafa Kemal Paşa, TCF’nin programını da “en hain dimağların mahsulü”⁶⁶⁴ olarak görüp, partinin memleketteki “suikastçıların, mürtecilerin taassungâhı, ümid-i istinadı”⁶⁶⁵ olduğunu belirterek, TCF’yi çok ağır bir şekilde eleştirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, özellikle, TCF’nin parti programında yer alan, “fırka efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır”⁶⁶⁶ maddesini eleştirmiştir. Partinin bu ilkesi, dinin siyasete alet edilmesinden başka bir şey değildir ve bu madde gerici güç vermiş, Şeyh Sait İsyanı’nın çıkmasının en önemli nedenlerinden birisi olmuştur.⁶⁶⁷ Bu konuyla ilgili bir başka eleştiri daha yapmış ve TCF’yi kuranların, gelişen tüm bu olaylardan habersiz olma ihtimallerinin çok zor olduğunu,⁶⁶⁸ öyle bile olsa, kendilerine Fethi Bey aracılığıyla yapılan uyarıya da kulak asmadıklarını söyleyerek, parti kurucularını dürüst ve samimi olmamakla suçlamıştır.⁶⁶⁹

Mustafa Kemal Paşa, tüm bu anlattıklarının sonunda, cumhuriyetin bu olaylardan başarılı çıktığını, Takrir-i Sükûn Kanunu’nun çıkarılıp, İstiklâl Mahkemeleri’nin kurulmasıyla, Şeyh Sait İsyanı’nın bastırılıp, TCF gibi zararlı bir siyasi kuruluşun da kapatıldığını söyler.⁶⁷⁰ Bu arada, kendisine İzmir’de düzenlenen suikast teşebbüsünden de bahsederek, bu olayı da henüz bütün safhaları ile son

⁶⁶³ O.N., s.538; T.T.K.N., C.II., s.1184; A.A.M.N., s.601.

⁶⁶⁴ O.N., s.538-539; T.T.K.N., C.II., s.1186; A.A.M.N., s.602.

⁶⁶⁵ **gös.yer.;** Mustafa Kemal Paşa’nın, burada “suikastçıların” derken İzmir Suikast girişimine gönderme yaptığı ve partiyi bununla ilişkilendirdiği söylenebilir.

⁶⁶⁶ O.N., s.538; T.T.K.N., C.II., s.1184; A.A.M.N., s.601.

⁶⁶⁷ Konu ile ilgili olarak Nutuk’ta şunları söyler: “Tarih; (mürettep, umumi, irticai) olan Şark İsyanı esbabını, tetkik ve taharri ettiği zaman, onun mühim ve bariz sebepleri meyanında “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın” dinî mevaidini ve şarka gönderdikleri kâtib-i mes’ullerinin teşkilât ve tahrikâtını bulacaktır”. O.N., s.539; T.T.K.N., C.II., s.1186; A.A.M.N., s.602.

⁶⁶⁸ O.N., s.539; T.T.K.N., C.II., s.1188; A.A.M.N., s.603.

⁶⁶⁹ Nutuk’ta bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle açıklar: “Kâzım Karabekir Paşa’nın fırkasından ümit ile bahsolunduğundan haberdar olmadıklarını farzedelim. Fakat Fethi Bey hükümeti zamanında, bizzat Fethi Bey vasıtasıyla, kendilerine, fırkalarının muzır ve isyan ve irticaa müşevvik vaz’ı ve mahiyetinde olduğu bildirildiği zaman olsun, hakikati mütalea ve müşahade etmeleri lâzımgelmez miydi? Hükümetin ve benim, pek halisane olarak bu ihtaratımızdan sonra olsun hakikati anlamaları ve ona göre hareket eylemeleri icap ederdi. Onlar bilakis, bu defa da “efkâr ve itikadat-ı diniyeye riayetkâriz” klişesini, büsbütün aksi manada tefsire kalkıştılar. Güya, malûm formül ile nazarlarında, her dinin ve her din salikinin efkâr ve itikadatına riayetkâr olduğunu ifade etmek. Geniş hürriyetperver olduklarını anlatmak istiyorlarmış. Efendiler, bu tarz-ı harekete dürüst, samimî denemez”. O.N., s.540; T.T.K.N., C.II., s.1188-1190; A.A.M.N., s.604.

⁶⁷⁰ O.N., s.540; T.T.K.N., C.II., s.1190; A.A.M.N., s.604.

bulmadığını söylediği büyük komplonun son bir teşebbüsü olarak değerlendirir⁶⁷¹ ve dolayısıyla bu olayı da TCF ve yakın çalışma arkadaşları ile ilişkilendirmiş olur.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sert ve suçlayıcı ifadeleri, Nutuk'un söylenmesinden sonra yazdıkları hatıratlarıyla ona cevap veren arkadaşları tarafından tamamıyla reddedilmiştir. Hatta bu hatıratlarda, Mustafa Kemal Paşa bir takım suçlamalarla da karşı karşıya kalmıştır.

Hatıratlardan anlaşıldığına göre, her şeyden önce Mustafa Kemal Paşa'nın günlük politika çekişmeleri içerisinde kendisini yıpratmasını istemeyen arkadaşları, onun bir parti kurmasına taraftar olmamışlardır. Arkadaşları, Mustafa Kemal Paşa'nın kurulacak olan tüm siyasi partilerin üstünde, tarafsız bir konumda, hakem olarak kalmasını istemişlerdir.⁶⁷² Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın aksi yöndeki tavrı, Ali Fuat Paşa'ya göre, onun sahip olduğu özellikler dolayısıyla da karşısına herhangi bir kimse veya zümrenin, bir parti olarak çıkmasını engellemiş, böylelikle ülkede milli hakimiyeti kuracak, çok partili siyasi yaşam serbestçe yaşayıp, gelişmemiş ve CHF tek siyasi parti olarak yıllarca iş başında kalmıştır.⁶⁷³

Mustafa Kemal Paşa'nın, saltanatçı ve hilafetçi olmakla suçlayıp, rejim karşıtı olarak gösterdiği arkadaşlarının tümü, bu iddiaları kabul etmemişlerdir.

Arkadaşlarından, Ali Fuat Paşa'da hatıralarında, Mustafa Kemal Paşa gibi Cumhuriyetin ilanı zamanının geldiğine inandıklarını ve bu konuda bir görüş birliği olduğunu,⁶⁷⁴ ayrıca ülkede cumhuriyet karşıtı kişilerin türediğini ve bunların halife Abdülmecid Efendi üzerinden, meşruti saltanata dönmek istediklerini söylemiştir.⁶⁷⁵ Ali Fuat Paşa, Halifeyi, cumhuriyet taraftarları arasında dahi, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı rakip olarak gösterenler olduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁶

Ali Fuat Paşa belirttiğine göre, demokratik bir cumhuriyetten yanadır ve cumhuriyetin diktatörlüğü getirmeyecek esaslara dayalı olmasını istemiştir.⁶⁷⁷

Hatıralarında sürekli olarak Mustafa Kemal Paşa ile aynı düşüncelere sahip olduklarını vurgulayan Ali Fuat Paşa, İzmir'deki Harp Oyunları'nın bitmesinden

⁶⁷¹ gös. yer.

⁶⁷² Cebesoy, *Siyasi...*, C.I., s.344-345; Cebesoy, *Siyasi...*, C.II., s.5.

⁶⁷³ Cebesoy, *Siyasi...*, C.I., s.344.

⁶⁷⁴ Cebesoy, *Siyasi...*, C.II., s.39.

⁶⁷⁵ a.g.e., s.37.

⁶⁷⁶ gös. yer.

⁶⁷⁷ Cebesoy, *Siyasi...*, C.II., s.40.

sonraki gece, Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonra yapılacak olan işleri kendisiyle görüştüğünü ve her konuda mutabık kaldıklarını belirterek, bu durumun Mustafa Kemal Paşa'yı memnun ettiğini söylemiştir.⁶⁷⁸

Hatıratında, Mustafa Kemal Paşa'nın diğer arkadaşları ile ilgili iddialarına da cevap veren, Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf Bey'in halifeyi ziyaretleri konusunun⁶⁷⁹ ve Rauf Bey'in gazetelerdeki beyanatının çarpıtıldığı düşüncesindedir.⁶⁸⁰

Rauf Bey'de hatıratında, Halifeyi ziyaret konusuna değinerek kendisinin ne sultancı nede halifeci olmadığını, hatta bu makamın haklarını kendine almak hevesinde olan herhangi bir makamın da aleyhinde⁶⁸¹ olduğunu söylemiştir. Ayrıca Rauf Bey, "*Hamdolsun, bütün askerlik hayatımda dahi bir defa olsun ne yaveri hassı Hazreti Şehrîyârî kordonu taktım, ne de zat-ı iktası şehrîyârihine ve hanedanı celîlişşânlarına ferdi sadakat ve ubudiyet arz ettim*"⁶⁸² diyerek bir dönem tüm bunları yaşamış olan Mustafa Kemal Paşa'ya da gönderme yapmıştır.

Rauf Bey, Cumhuriyetin ilanından sonra, gazetelerde yayınlanan beyanati hakkında ise bu beyanatın, kendisinin aleyhinde olan kişileri harekete geçirdiğini ve bunların kendisini Cumhuriyete karşı olmakla ve Halk Fırkası'nı bölmekle suçladıklarını söyler.⁶⁸³ Rauf Bey'e göre, bu olay, İsmet Paşa ile kendisi arasında Lozan Konferansı'nda oluşan kırıngılığa malzeme yapılmış, şahsileştirilmiştir.⁶⁸⁴

Rauf Bey, Cumhuriyet rejiminin, kayıtsız şartsız milli hâkimiyeti sağlaması gerektiğini söyleyerek cumhuriyetin bundan başka bir anlamı olmadığını da

⁶⁷⁸ A. F. Paşa şunları söyler: "Gazi tasavvur ettiği icraatı şöyle sıraladı: Hilafetin ilgasıyla Osmanlı hanedanı mensuplarının Türkiye'den çıkarılması. Şer'iye, Evkaf, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin ilgası, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinin ihdası, tedrisatın birleştirilmesi.

Sonra sordu:

—Fuad Paşa, bunlar hakkında mütalaanızı sorabilir miyim?

Cevap verdim:

—Buyurduğunuz esaslar, laiklik ve demokratik prensipler icabındandır. Bunların derhal tatbiki lâzım geldiği kanaatindeyim.

Gazi:

—Fikirlerimizde tam bir mutabakat var. Buna pek memnun oldum". Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.67.

⁶⁷⁹ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.70.

⁶⁸⁰ **a.g.e.**, s.43-44. Bu konuda Rauf Bey'de, Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ile aynı düşüncededir. Onlara göre bazı kişiler Mustafa Kemal Paşa ile onların arasını açmak istemektedirler.

⁶⁸¹ Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.232-233.

⁶⁸² **a.g.e.**, s.233.

⁶⁸³ **a.g.e.**, s.137.

⁶⁸⁴ **a.g.e.**, s.139-140.

belirtmiştir. Ona göre, rejimin adının cumhuriyet olmasının önemi yoktur, içi de milli hâkimiyeti tesis edecek şekilde doldurulmalıdır. Yani rejim demokrasi olmalıdır.⁶⁸⁵

Bu arada Refet Bey’de diğer arkadaşları gibi saltanatçı ve hilafetçi olmadığını belirtmiştir.⁶⁸⁶

Adnan Bey’de, 29 Eylül 1928 tarihinde “*The Daily Telegraph*” gazetesindeki makalesinde Mustafa Kemal Paşa ile ilgili birçok suçlayıcı ifadeler yer vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa’dan diktatör olarak bahseden Adnan Bey’e göre, Mustafa Kemal Paşa’nın, çoğulcu demokrasiyi kurmak gibi bir hedefi yoktur. Adnan Bey, gerçekte O, zaten son derece demokratik olan bir meclisin başkanıydı dediği yazısında, Birinci Meclisi överek, bu meclisin, Mustafa Kemal Paşa’nın despot hallerine hiçbir zaman müsamaha göstermediğini belirtmiştir.⁶⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa’nın basını elinde bulundurduğunu ve basının sürekli kendisinden bahsetmesinden hoşlandığını belirten Adnan Bey, basında Mustafa Kemal Paşa ile ilgili olarak sürekli çıkan yazıların, halkın Mustafa Kemal Paşa’dan hoşlandığına bir delil olamayacağını söylemiştir.⁶⁸⁸

Ayrıca, Adnan Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın 1925’te, meclisteki muhalefeti ederek bir diktatörlük kurduğunu belirtir.⁶⁸⁹

Kâzım Karabekir Paşa’nın yapılan inkılaplarla ilgili yorumları ve Mustafa Kemal Paşa’ya olan yaklaşımları, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey’den daha farklı olmuştur. O sadece yapılanlara karşı olmadığını söyleyip, kendini savunmakla kalmamış, aynen Adnan Bey gibi sert ifadelerle Mustafa Kemal Paşa’ya karşı bir takım suçlayıcı iddialarda bulunmuştur.

Kâzım Karabekir Paşa’nın iddiasına göre, Mustafa Kemal Paşa İstanbul’dan bir Cumhuriyet kurmak ve Bolşeviklerle birleşmek düşüncesiyle gelmiş, Bolşevikliği

⁶⁸⁵ Rauf Bey, ayrıca meclisteki görüşmeler sırasında gerek kendisinin, gerek Refet Bey (Bele)’in ve diğer arkadaşlarının saltanatçı ve hilafetçi suçlamasıyla sürekli sorgulanmalarından ve hırpalanmalarından da rahatsızdır. **a.g.e.**, s.158-160.

⁶⁸⁶ **a.g.e.**, s.162.

⁶⁸⁷ Şimşir, **Atatürk’ün Büyük...**, s.31-32.

⁶⁸⁸ **a.g.e.**, s.32.

⁶⁸⁹ **a.g.e.**, s.31-32; burada TCF’nin kapatılmasından söz ediliyor olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa, Adnan Bey’in, bu sözlerine “it ürür, kervan yürür” diyerek tepki gösterecek ve o sırada yanında bulunan Fevzi (Çakmak) ve Kâzım (Dirik) Paşalara dönerek “canım böyle şeylere de ehemmiyet verilir mi?” diyecektir. Sadık Albayrak, **Devrimler ve Gerici Tepkiler**, İstanbul, 1989, s.7; Ada, **a.g.e.**, s.259.

kurtarıcı bir formül olarak düşünmüştür.⁶⁹⁰ Hatta Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletleri'nin karşısında durulamayacağına inandığı için dış bir devletin yardımı ile kendisinin başkanlığında bir cumhuriyet kurmak fikrine de sahipti.⁶⁹¹

Hilafet ve saltanatın aynı kişide olmasını doğru bulmayan, bu durumu iç ve dış politika açısından da yararlı görmeyen, Kâzım Karabekir Paşa'ya göre, saltanatı kaldırıp hilafeti Osmanlılarına vermek gerekiyordu.⁶⁹² Kâzım Karabekir Paşa saltanat ve hilafetle ilgili görüşlerini belirtirken bu konuda da, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bir iddiada bulunmuştur. Ona göre, Mustafa Kemal Paşa, saltanat ve hilafet makamına oturacaktır.⁶⁹³

Bunlardan başka, Mustafa Kemal Paşa'ya büyük uzmanlardan kurulu bir meclisi, O'nun muhafazakârlardan müteşekkil bir meclis kurup, onlara dayanarak Halife ve Sultan olmasını önlemek için önerdiğini söyleyen⁶⁹⁴ Kâzım Karabekir Paşa, Sakarya Zaferi'nden dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya verilen askeri rütbe ve

⁶⁹⁰ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6., s.1831-1832; anılarında, "Mustafa Kemal Paşa'yı Bolşeviklikle suçlayan, Kâzım Karabekir Paşa'nın kendisi de 22 Ocak 1921 tarihli meclis gizli oturumunda Erzurum milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) tarafından Bolşeviklikle suçlanacak ve Mustafa Kemal Paşa onu bu oturumda savunacaktır. Mustafa Kemal Paşa oturumda şunları söyler: "Ufak tereddüdü olanlar, Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerinin bir buçuk yıldır Doğu'nun durumu hakkında her gün vermiş oldukları raporların tümünü okuduktan sonra bir karara varmaları ve ondan sonra konuşmaları gerekir. O zaman bu görüşü ileri süren kimse, bu güçteki bir kimse hakkındaki, Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerinin kıymetlerini takdirde ne dereceye kadar hata etmiş olduklarını anlayacaklardır". Mumcu, **a.g.e.**, s.11-15; Kâzım Karabekir Paşa'nın bu iddiasına, Mustafa Kemal Paşa'da kendi elyazısıyla, "Bolşeviklik çok alçakça uydurmak istediği bir hikaye (bana yapıştırmak istiyor)" şeklinde cevap vermiştir. Karabekir, **İstiklâl Harbimizin...**, s.381

⁶⁹¹ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6., s.1846-1847.

⁶⁹² Kâzım Karabekir, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar**, C.5, İstanbul, 1997, s.1578-1580; Karabekir, **Paşaların Hesaplaşması...**, s.31.

⁶⁹³ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.5, s.1583-1587; Kâzım Karabekir Paşa'nın bu konudaki düşüncesi şöyledir: "Saltanatın lağvi Hilafetin Ali Osman'da bırakılması hakkındaki mütalaamı Bursa'ya varmadan önce de apaçık Mustafa Kemal Paşa'ya söyledim. O, henüz kati olarak bu teklifimi beğenmiş görünmüyor. Fakat itiraz da etmiyordu. Bursa'da Fevzi ve İsmet Paşaların da fikirlerini alacaktı. Ben mütalaamı bu arkadaşlara da söyledim. Onlarda ayrıca Mustafa Kemal Paşa ile görüştüler. Ortaya yeni bir formül çıktı. Mustafa Kemal Paşa'yı en küçük bir şehzadeye: "Hilafet ve Saltanat naibi ve aynı zamanda da diktatör yapmak. Naipliği İsmet, diktatörlüğü de Fevzi Paşa bana söyledi". "Mustafa Kemal Paşa'nın Hilafet ve saltanatı almayı bir mefküre olarak beslediği bugün apaçık görülmüştü. Bu akşam görüştüğüm birçok mebuslar da bu fikirde idi". Kâzım Karabekir, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar**, C.12, İstanbul, 1997, s.3747; Karabekir, **Paşaların Hesaplaşması...**, s.31-32.

⁶⁹⁴ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6., s.1856-1857; Mustafa Kemal Paşa Nutuk'unda Kâzım Karabekir Paşa'nın kendisine telgraf yoluyla yaptığı bu teklifi ve ona verdiği cevabı yayımlayarak, Kâzım Karabekir Paşa'ya teklifinin yerinde olmadığını, seçilenlerin yanında birde, onları yönlendirecek seçkin kişilerden kurulu ikinci bir meclis fikrinin yanlışlığını uygun bir dille anlatır. O.N., s.395-396; T.T.K.N., C.II., s.854-856; A.A.M.N., s.434-435; Mustafa Kemal Paşa, 1923'te İzmit'teki basın toplantısında da aynen Kâzım Karabekir Paşa gibi, ikinci bir meclis öneren gazeteci Velid Bey ve diğer gazetecilere de "herhalde iki meclise taraftar olmayız" diyerek, yine aynı tavrını sergilemiştir. İsmail Arar, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, b.y.y., 1997, s.63-64.

gazilik unvanının O'nu tatmin etmediği ve Mustafa Kemal Paşa'nın sine-i millete dönmek istemediğini belirterek, Mustafa Kemal Paşa'nın saltanat ve hilafet makamında gözü olduğunu belirtir.⁶⁹⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın saltanat ve hilafet makamına oturacağına inanan Kâzım Karabekir Paşa'nın iddiasına göre, Mustafa Kemal Paşa'yı bu istekleri konusunda engelleyen de kendisi olmuştur.⁶⁹⁶

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'u başkent olarak düşündüğünü, ancak kendisinin bu duruma müdahale ederek, İstanbul hilafet, Ankara'da hükümet merkezidir dediğini ve konuyu böylelikle çözümediğini söyler.⁶⁹⁷

Kâzım Karabekir Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya getirdiği eleştirilerden birisi de, Halk Fırkası'nı⁶⁹⁸ kurarken ilan ettiği ilkelerin dışında da bir takım faaliyetlerde bulunmuş olmasıdır. Kâzım Karabekir Paşa, bu konu ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'yı “*söylenenleri yapmamak, yapılacakları söylememek*” diyerek eleştirmiştir.⁶⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarının tümü tarafından ortak olarak eleştirildiği bir konu da, inkılabın yapılış şekli ve önceden kendilerine haber verilmemesi olmuştur. Konunun önemine dikkat çeken İsmet Paşa'da, bu durumu ihtilafın iki önemli nedeninden birisi olarak göstermiştir.⁷⁰⁰

⁶⁹⁵ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.12, s.3750-3751.

⁶⁹⁶ **gös.yer.**; Mustafa Kemal Paşa ise Nutuk'ta tamamen aksi düşünceleri ileri sürerek, kendisine Müslüman ülke halklarının yaptığı halife olması teklifine olumsuz cevap verdiğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu konudaki görüşü şudur: “Efendiler, açık ve kat'i söylemeliyim ki, ehl-i islâmî bir halife heyulasiyle hâla işgal ve iğfal gayretinde bulunanlar, yalnız ve ancak ehl-i islâmın ve bilhassa Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna rapt-ı hayal eylemek de, ancak ve ancak cahil ve gaflet eseri olabilir” O.N., s.515; T.T.K.N., C.II., s.1132; A.A.M.N., s.575; Kâzım Özalp ve Damar Arıkoğlu'da anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine yapılan halifelik önerisini geri çevirdiğini belirtmişlerdir. Özalp-Özalp, **a.g.e.**, s.27-30; Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, İstanbul, 1961, s.344-345.

⁶⁹⁷ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.12, İstanbul, 1997, s.3761.

⁶⁹⁸ Kâzım Karabekir Paşa bu konuda da bir iddiada bulunur, Mustafa Kemal Paşa kuracağı partiye “Müdafaa-i Hukuk” adını vereceken, Kâzım Karabekir Paşa'nın müdahalesiyle bundan vazgeçerek partisine “Halk Fırkası” adını vermiştir. Karabekir, **Nutuk ve...**, C.12, İstanbul, 1997, s.3760-3761.

⁶⁹⁹ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, İstanbul, s.1638-1639.

⁷⁰⁰ İsmet Paşa'ya göre, Rauf Bey ile Atatürk arasındaki ihtilaf iki sebepten kaynaklanıyor. Bunlardan ilki, Atatürk'ün yapmakta olduğu reformları Rauf Bey'in hazmedememesidir. Diğerisi ise birinci derecede hizmet etmiş bir insan olarak iktidarda bulunduğu zaman da, bulunmadığı zaman da yapılacak işlerden kendisi ve arkadaşlarının haberdar edilmemesi ve konu üzerinde müzakere yapılmamasıdır. İnönü, **Hatıralar...**, C.2, s.184.

Ali Fuat Paşa, cumhuriyetin çok acele⁷⁰¹ ve bir “*emrivaki*” şeklinde ilan edildiği düşüncesindedir. Cumhuriyetin, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi suretiyle ilanını hoş karşılamamış⁷⁰² ve cumhurbaşkanı’na geniş yetkiler vermesini yanlış bulmuştur. Bu durumun ancak Mustafa Kemal Paşa’nın cumhurbaşkanı seçilmesi sayesinde dengelendiğini söylemiştir.⁷⁰³

Cumhuriyetin ilanını, artık hilafet ve saltanata tekrar dönülmeyeceği, diktatörlüğe meydan verilmeyeceği ve milli hâkimiyetin böylelikle devam edeceği için sevinçle karşıladığını söyleyen, Kâzım Karabekir Paşa’da Cumhuriyet’in ilanı⁷⁰⁴ ve hilafetin kaldırılması⁷⁰⁵ kararlarının önceden kendisine bildirilmemesinden şikayetçi olmuştur.

Kâzım Karabekir Paşa’ya göre, cumhuriyetin ilanının bu şekilde aceleyle getirilmesinin, hatta İstanbul basınının dahi durumu top sesleriyle öğrenmesinin nedeni, gazetelerin cumhuriyetin ilanına karşı olabileceği ihtimaliden ziyade, cumhurbaşkanı adayı olarak başkalarının isimlerini sayıp, Mustafa Kemal Paşa’ya sine-i millete döneceği,⁷⁰⁶ sözünü hatırlatması ihtimalinden çekinildiği içindir.⁷⁰⁷

Mustafa Kemal Paşa’nın bir komplo olarak değerlendirdiği, Ali Fuat Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa’nın ordu müfettişliğinden ayrılması konusu da, arkadaşlarınca

⁷⁰¹ Cebesoy, *Siyasi...*, C.II., s.291; Orbay, *a.g.e.*, C.II., s.134.

⁷⁰² **gös.yer.;** bu konuda Tanör’ün yorumu şöyledir: “Egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait ve BMM’nin milletin tek ve gerçek “mümessili” olduğunun kabulünden ve saltanatın da kaldırılmasında sonraki yönetim biçimi geniş anlamıyla bir cumhuriyetten başka bir şey değildi, eksik olan, dar anlamıyla cumhuriyet, yâni seçimle gelmiş bir devlet başkanlığı makamıydı. Bu açıdan 29 Ekim 1923 tarihli Anayasa değişikliği, aslında var olan ama adı konmamış bir durumu açıklığa kavuşturmaktaydı. Bu yüzden de metin başlığında “Tavzihan Tadil” (açıklık getiren değişiklik) ibaresi yer almıştır. Aynı nedenledir ki, cumhuriyet ilanı için yepyeni bir anayasa yapılmasına da gerek duyulmamış, Anayasa’da değişiklikle yetinilmiştir”. Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, 1992, s.229.

⁷⁰³ Cebesoy, *Siyasi...*, C.II., s.46-47.

⁷⁰⁴ Karabekir, *Nutuk ve...*, C.6, İstanbul, s.1863, 1865; Kâzım Karabekir Paşa, cumhuriyetin ilanı kendisine haber verilmediğinden cumhuriyetin ilanını duyduğunda şaşkınlık geçirdiğini, bu konuda kesin ikna olmak için yeni bir haber alınana kadar beklenildiğini ve bu günü kutlamak, ilan etmek için yapılması gereken top atışlarını dahi çok sonra yapmak durumunda kaldığını belirtir. Kâzım Karabekir, *Nutuk ve Karabekir’den Cevaplar*, C.7, İstanbul, 1997, s.1934.

⁷⁰⁵ Karabekir, *Nutuk ve...*, C.12, İstanbul, s.3943-3945.

⁷⁰⁶ Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık süresinin uzatılması sırasında yaptığı bir konuşmada sine-i millete döneceğini söylemiştir. Kâzım Karabekir Paşa, o konuşmayı hatırlatıyor. Mustafa Kemal Paşa’nın konuşması şu şekildedir: “Benim başkaca, ikinci bir saadetim olacaktır ki o da dava-yı mukaddesimize başladığımız gün, bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim imkânıdır. Sineyi millette serbest bir fert olmak kadar, dünyada bahtiyarlık var mıdır?”. O.N., s.407; T.T.K.N., C.II., s.884; A.A.M.N., s.448.

⁷⁰⁷ Karabekir, *Nutuk ve...*, C.12, İstanbul, s.3918.

yine farklı bir şekilde açıklanmıştır. Her şeyden önce arkadaşları da ordunun siyasetten ayrılması gerektiğine inandıklarını söylemişlerdir.⁷⁰⁸ Paşalar kendilerince inandıkları bir takım nedenlerle, ordu müfettişliğinden istifa edip, mecliste, siyasi bir mücadeleye başlamışlardır. Onlar, mektuplarının açıldığı, şüphe altında olup, takip edildikleri ve kendilerine karşı bir düşmanlık olduğu düşüncesindedirler. Bundan dolayı da, Ali Fuat Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa böylesi şartlar altında çalışmayı uygun görmeyerek ordu müfettişliği görevinden ayrılıp, mecliste diğer arkadaşlarıyla bir araya gelerek, bu tip davranışların önüne geçmeye karar vermişlerdir.⁷⁰⁹ Ayrıca bu kişiler, inkılapların tümüne taraftar olmakla birlikte, bunların herhangi bir şahıs veya zümreye ayrıcalık sağlamak için değil, halka mal edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu bağlamda, cumhuriyetin herhangi bir şahıs veya zümrenin idaresine alet olmasına da engel olacaklardı.⁷¹⁰

Ali Fuat Paşa hatıralarında, ordu müfettişliğinden ayrıldıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın aynı gün, görüşmek için kendisini arattırmasına karşın bulamaması olayına da değinmiş ve bu olayın, Mustafa Kemal Paşa'nın çevresindeki kişilerden kaynaklanmış olduğunu söylemiştir⁷¹¹ Yakup Kadri (Karasmanoğlu) ve Şevket Süreyya (Aydemir)'da, Ali Fuat Paşa'nın bu konudaki yorumuna katılmakta ve bu olayın arkasında bir tertip olduğunu söylemektedirler.⁷¹²

Ali Fuat Paşa, istifalar ve gelişen bu olay sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın yersiz bir kuruntuya düştüğünü ve bunun da, o şartlar altında normal olduğunu söylemiştir.⁷¹³

⁷⁰⁸ Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.161-162; Karabekir, **Nutuk ve...**, C.12, İstanbul, s.3903-3914; Kâzım Karabekir Paşa, aslında bu teklifin çok daha önceden kendisi tarafından yapıldığını, ancak teklifin kendilerinin bu konumda tutularak, mecliste yapılan işlerin kendileri tarafından da onaylandığı imajının halka verilmek istenmesinden dolayı kabul edilmediğini söyler. Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, İstanbul, s.1825.

⁷⁰⁹ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.97-98; Cebesoy, **Bilinmeyen...**, s.274-275.

⁷¹⁰ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.99.

⁷¹¹ Ali Fuat Paşa bu konuda şunları söylemiştir: “Gazinin beni 30 Ekim gecesi arattırıp bulduramaması muhakkak etrafındakilerden bazı kimselerin suiniyetinden başka bir şeye hamlonulamazdı. Çünkü bütün geceyi herkesin malümü üzere Katib-i Umum-i Saffet Bey'in evinde geçirmiş olan bir kimsenin o tarihlerde buldurulamaması en az suiniyetten başka bir şeyle tefsir edilemezdi”. Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.106.

⁷¹² Aydemir, **a.g.e.**, s.199; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, 2. baskı, İstanbul, 1999, s.67-68.

⁷¹³ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.106; bu olaya yakından şahit olan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'de, Mustafa Kemal Paşa'nın, Ali Fuat Paşa'nın gelmeyeşine çok üzüldüğünü belirterek onun bir takım senaryolar ürettiğini söylemektedir. Karaosmanoğlu, **Politikada...**, s.67.

Kâzım Karabekir Paşa, kendisi açısından, tüm bu nedenlere, İngiltere ile Musul meselesinden dolayı yeni bir harbe girilmesini önlemek ve bir fırka kurarak, cumhuriyetin ortadan kaldırılması ihmali engellemek, gibi sebepleri de eklemiştir.⁷¹⁴

Nitekim Kâzım Karabekir Paşa, ordu müfettişliğinden istifa etmekle, Türkiye'yi yeni bir savaşa girmekten kurtardığı ve yapılan inkılabın zamana yayılması konusunda kendisinin etkisi olduğu düşüncesindedir.⁷¹⁵

İsmet Paşa, bu olayı değerlendirirken, Mustafa Kemal Paşa, bu davranışıyla ordu üzerinde kimin hâkimiyet ve tesiri olduğunu sınamak istemiştir der.⁷¹⁶ Fethi Bey'in yaklaşımı da İsmet Paşa'nın yaklaşımıyla uygunluk gösterir⁷¹⁷ olayla ilgili bilgiler veren Fahrettin Paşa'nın (Altay) anlattıklarından ise örneğin Ali Fuat Paşa'nın ordu müfettişliği döneminde, siyasi faaliyetlerine orduyu karıştırmadığı, kendine bağlı komutanlarla böyle bir diyaloga girmediği anlaşılmaktadır.⁷¹⁸

Dönemi araştıran kimi araştırmacılar da, Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranışıyla ordunun desteğini sağlarken, muhaliflerini ise bu destekten yoksun bıraktığını,⁷¹⁹ ordu üstündeki denetimini pekiştirdiğini⁷²⁰ söylerken, Zürcher'de muhaliflerin orduya dayanarak iktidarı ele geçirmek gibi bir düşüncelerinin olamayacağını belirtir.⁷²¹

Mustafa Kemal Paşa'nın, TCF'nin kuruluşuna yönelik iddialarını da kabul etmeyen arkadaşlarından Ali Fuat Paşa, TCF'nin kurulurken yapılan ve yapılacak olan inkılaplara taraftar ve demokratik bir parti olmasına çok dikkat ettiklerini

⁷¹⁴ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.7, s.2000-2007; Kâzım Karabekir Paşa, diğer komutanların da bir harbi önlemek için istifa ettiklerini söylemiştir. **a.g.e.**, s.2015.

⁷¹⁵ **a.g.e.**, s.1993.

⁷¹⁶ İnönü, **Hatıralar...**, C.II., s.192.

⁷¹⁷ Fethi Bey bu konuda şunları söyler: “ya ordu, ya politika” daha sonra “ya tamamen benim yanımda veya açıkça karşımda” demiştir. İkinci bölümü açıkça ifade edilmemekle beraber, tutum ve tavırlar öylesine belirgin kümeleşmeler göstermişti ki, ortada kalmak mümkün olamamaktadır”. Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, b.y.y., b.t.y., s.350.

⁷¹⁸ Fahrettin Paşa'nın Ali Fuat Paşa hakkındaki kanaati şu şekildedir: “Siyasetten hiçbir şekilde bahsetmiyor”, “ordunun eğitimi ile meşgul oluyor, bununla beraber, bununla beraber, Ankara'ya sık sık gidip geliyordu. Orada siyasi faaliyetler olduğu ve yeni bir muhalif partinin teşkil edilmekte olduğunu işitiyorduk”. Fahrettin Altay, **On Yıl Savaş ve Sonrası**, İstanbul, 1970, s.377.

⁷¹⁹ Kayalı, **Ordu...**, s.43.

⁷²⁰ Tunçay, **a.g.e.**, s.105.

⁷²¹ Zürcher'in bu konudaki düşüncesi şöyledir: “Rauf ve diğerlerinin ordunun yardımıyla iktidarı elde etmeyi akıllarından bile geçirdiklerine inanmak çok güçtür. Geçirselerdi ordudaki hakim mevkilerini terk etmeleri atılacak çok akılsızca bir adım olurdu”. Erik Jan Zürcher, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924–1925)**, İstanbul, 2003, s.73.

belirtmiştir. Hatta bu nedenle fırkaya muhafazakâr milletvekillerinin dahi alınmadığını söyler. Amaçlarının iktidara geçmek olmadığını,⁷²² sadece iktidarla, muhalefetin yan yana çalışmasını ve iktidarın denetlenmesi olduğunu ifade etmiştir.⁷²³

TCF'yi programına göre liberal, demokrat ve laik bir parti olarak gören⁷²⁴ Ali Fuat Paşa'ya göre, yeni inkılaplar ancak milletin onayı alınarak yapılacak, yapılanların halk tarafından benimsenmesine çalışılacaktı.⁷²⁵ Cumhurbaşkanı olan bir kişinin de milletvekilliği sıfatı kalkacak ve partiler üstü olacaktı.⁷²⁶

Ali Fuat Paşa, TCF'nin en çok eleştiri alan ve kendilerinin dinî siyasete alet etmekle suçlanmasının nedeni olan, “*fırka efkâr ve itikadâtı diniyeye hürmetkârdır*” maddesinin, yanlış yorumlandığını, bunun gerçekte laiklik olduğunu söylemiştir⁷²⁷ ve fırkanın laik olduğunu göstermek için bu maddenin konulduğunu iddia etmiştir.⁷²⁸ Ali Fuat Paşa, bu maddeyi, partinin tüm dinî inanışlara hürmetkâr olduğunu, dinle meşgul olmadığını, ancak tümüne de hürmet ettiğini göstermek amacıyla, Amerika'nın Cumhuriyetçi partisinden esinlenerek aldıklarını söyler.⁷²⁹

Konuyu, Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilendiren Kâzım Karabekir Paşa ise Mustafa Kemal Paşa'nın TCF'nin bu maddesine istinaden, fırkanın daha da muhafazakar olmasını temenni ederim⁷³⁰ dediğini aktararak, bu maddenin ilk başlarda herhangi bir tepkiye neden olmadığını belirtmek istemiştir.

Aynı konuyla ilgili olarak Rauf Bey'de, Kemalettin Sami Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'yla kendisi ile ilgili konuştuğunu ve bu konuşmalar sırasında, İsmet Paşa'nın, Rauf Bey'in İslâm akidelerini açıkça müdafaa eden bir parti kurmasının, vatana hizmet olacağını söylediğini iletir.⁷³¹

⁷²² Cebesoy, **Bilinmeyen...**, s.262.

⁷²³ Ali Fuat Paşa hatıralarında şunları söylemiştir: “Meclis'ten bize 80 kadar mebus gelmek istediye de, bizim hedefimiz iktidara geçmek değil, bilakis murakabede kalmaktı. Bunun için 38 kişi ile iktifa ettik”. Cebesoy, **Bilinmeyen...**, s.262; Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.115-116.

⁷²⁴ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.119.

⁷²⁵ **gös. yer.**

⁷²⁶ **gös. yer.**

⁷²⁷ **a.g.e.**, s.118.

⁷²⁸ **a.g.e.**, s.171.

⁷²⁹ Cebesoy, **Bilinmeyen...**, s.322-323.

⁷³⁰ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, s.1720.

⁷³¹ Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.163-165.

TCF'nin kurucuları, partilerinin dini siyasete alet ettiği, gericiliği körüklediği ve Şeyh Sait İsyanı'na neden olduğu gerekçeleriyle kapatılmasına da tepki göstermişler, Şeyh Sait İsyanı ile partilerinin bir ilgisi olmadığını söylemişlerdir.⁷³²

Rauf Bey'e göre TCF'yi kurulduğundan beri bir türlü kabullenemeyen, Halk Fırkası içindeki bir grup, Şeyh Sait İsyanı'nı partilerine karşı kullanmıştır.⁷³³

Ali Fuat Paşa ise Şeyh Sait İsyanı'nı başta İngilizler olmak üzere, Kürt Teali Cemiyeti, Vahidettin'in reisliği altındaki Tarikat-ı İslamiye mensuplarının hazırladığını iddia etmiştir.⁷³⁴ Ona göre bu isyanda ne muhalefetin ne de basının hiçbir suçu yoktur.⁷³⁵ Hükümet doğu vilayetlerindeki idaresizliği ve beceriksizliğini muhalefete ve basına yükleyerek bunları kapatıp, susturmak istemiştir.⁷³⁶

Kâzım Karabekir Paşa'da, Şeyh Sait İsyanı'nın Kürtlükle beraber, irticai bir nitelik taşıdığına da dikkat çekerek, Şeyh Sait İsyanı'nın, Kürtçü bir isyan olup, başarıya ulaşmak için dini motifler kullanmış olduğunu söyler.⁷³⁷

Kâzım Karabekir Paşa, bu olaydan önce, Kürtlerle ilgili yapılması gereken bir ıslah programı hazırladığını ve bunun uygulanmasını, aksi halde Kürtlerin büyük zararlar vereceğini söylediği halde, bunların hiç birinin yerine getirilmediği gibi, hükümetin de hiçbir şey yapmadığını belirtir.⁷³⁸ Ayrıca, Kâzım Karabekir Paşa'ya göre, hükümet Kürt isyanının daha önceden çıkacağını bildiği halde, gerekli önlemleri almamış, buna karşın olaydan, TCF'yi sorumlu tutmuştur.⁷³⁹

TCF'nin kurucuları, Şeyh Sait İsyanı'nı önlemek üzere İsmet Paşa hükümeti zamanında alınan sert tedbirleri de yanlış bulmuşlardır. Onlara göre alınan bu sert tedbirlerin amacı TCF'yi kapatmak ve her tarafta terör estirmektir.⁷⁴⁰ Nitekim bu tedbirler arasında yer alan Takrir-i Sükûn Kanunu'nu mecliste eleştiren TCF üyeleri, bu kanunun milli egemenliğe darbe vurarak, ortadan kaldıracağını ve müstebid bir

⁷³² Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.168-172; Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.194; Kâzım Karabekir Paşa, bu olay üzerine mecliste yaptığı bir konuşmada: "Dini alet ittihaz ederek mevcudiyeti milliyemizi tehlikeye koyanlar her türlü lanete layıktır" der. Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, s.1669.

⁷³³ Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.180-181.

⁷³⁴ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.170.

⁷³⁵ **gös. yer.**

⁷³⁶ **gös. yer.**

⁷³⁷ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, s.1666-1669.

⁷³⁸ **a.g.e.**, s.1662.

⁷³⁹ **a.g.e.**, s.1662-1664.

⁷⁴⁰ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, s.1671; Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.191-194.

hükümete neden olacağını söylemişlerdir.⁷⁴¹ Ayrıca İstiklâl mahkemelerinin de eleştirildiği konuşmalarda Kâzım Karabekir Paşa şunları söylemiştir: “*İstiklâl Mahkemeleri isminin medlulü vechile İstiklâl Harplerimiz esnasında yapılmış ve yapılması lazım gelen bir mahkeme idi. Binaenaleyh bunların tarihe karıştırılması da meclisi aliniz için tarihi bir şereftir. İsmet Paşa Hazretleri fikren İstiklâl Mahkemelerini ıslahat alet zannediyorsa pek ziyade yanılıyorlar*”.⁷⁴²

Kâzım Karabekir Paşa’ya göre, Şeyh Sait İsyanı, sırasında alınan bu sert tedbirlerin bir diğer nedeni de, Mustafa Kemal Paşa’nın, ekseriyeti kaybetme endişesiyle artık eski silah arkadaşları ile yolunu tamamen ayırmak istemesinden kaynaklanmıştır.⁷⁴³

TCF’nin kurucularının bir eleştirileri de, Şeyh Sait İsyanı’nın önlenmesi sırasında, parti olarak sergiledikleri uyum ve olumlu tutumun da göz ardı edilerek partilerinin kapatılmış olmasıdır.⁷⁴⁴

Nitekim Şeyh Sait İsyanı üzerine, TCF’nin görüşlerini açıklayan Kâzım Karabekir Paşa, bu tip olaylar karşısında bu vatanın tüm evlatlarının birlik olacağını söyleyerek bu hareketi lanetlemiş ve Fethi Bey hükümetinin aldığı tedbirleri uygun gördüklerini ifade etmiştir.⁷⁴⁵

Bu arada TCF kurucuları, Fethi Bey’in partilerini kendi kendilerine kapatma teklifine de, bu durumun isyanın sorumluluğunun fırka üzerine alınması anlamına geleceği için⁷⁴⁶ olumsuz cevap verdiklerini söylemişlerdir.

Gerçekte Mustafa Kemal Paşa’ya ve faaliyetlerine karşı gelişen siyasi çekişme, 29 Ekim 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile iyice açığa çıkıncaya kadar, İsmet Paşa ve Rauf Bey arasındaki bir olay gibi kendisini göstermiştir. Cumhuriyetin ilanı sonrası hilafet sorununun ortaya çıkması ise bu siyasi çekişmeye yeni bir boyut kazandırmıştır.⁷⁴⁷ Bu arada İstanbul’daki bazı gazetelerin Cumhuriyet ve Hilafet konularında sergiledikleri Ankara’yı eleştirir tavrıda, siyasi ortamın iyice gerilmesine

⁷⁴¹ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.6, s.1675.

⁷⁴² **a.g.e.**, s.1676.

⁷⁴³ **a.g.e.**, s.1685; Kâzım Karabekir Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın da, CHF’yi yeneceği endişesiyle kapatıldığını ileri sürer. **a.g.e.**, s.1721.

⁷⁴⁴ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.149.

⁷⁴⁵ **gös. yer.**

⁷⁴⁶ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.7, s.2077.

⁷⁴⁷ Sezgin-Şaylan, a.g.m., s.2046.

yol açmıştır.⁷⁴⁸ Ayrıca tansiyonu yükselten bir diğer nedende değişimin köklü ve hızlı bir şekilde yapılıyor olmasıdır.

Bir müddet ad konulmaksızın devam eden bu siyasi çekişmenin en sonunda adı konularak, Rauf Bey ve arkadaşları yaptıkları muhalefeti resmileştirmek ve uzun zamandır var olan parti söylentilerini gerçeğe dönüştürmek üzere karar verip, TCF'yi kuracaklardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan TCF'nin partiyi kuranlarca da, ifade edildiği gibi partinin kurulmasının nedenleri bir hayli fazladır.

Bu nedenlerden bir tanesi, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından da ifade edilen kişisel iktidar çekişmesidir.⁷⁴⁹ Bu durum, bugün birçok araştırmacı tarafından da kabul edilen bir görüştür.⁷⁵⁰

TCF'nin kurulma nedeni olarak birçok araştırmacı tarafından kabul edilen bir diğer görüşte, İsmet Paşa'nın da vurguladığı gibi Mustafa Kemal Paşa'yı aşırı bir takım faaliyetlerinden alkoymak ve ona karşı bir denge oluşturmak.⁷⁵¹ Onun “*tek adam*” olmasını önlemektir.⁷⁵² Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşları, ondan endişe ediyor, sınırlanması gerektiğine inanıyorlardı.⁷⁵³ Arkadaşlarının, Mustafa Kemal Paşa'nın diktatör olabileceğine yönelik endişelerinden ortaya çıkan bu durum,

⁷⁴⁸ gös. yer.

⁷⁴⁹ Zürcher, *Terakkiperver...*, s.135.

⁷⁵⁰ Sezgin-Şaylan, a.g.m., s.2050-2051; Zürcher, *Terakkiperver...*, s.136; Çakan, *a.g.e.*, s.401-402; “Atatürk'le samimi muhalifler arasında beliren görüş ayrılığında, şahsi iğbirarın da rol oynadığı âşikârdır. Bunlardan kimisi, Millî Mücadele'de en az Gazi kadar müessir olduğunu, kimisi mücadeleye sonradan katılmış “kідemsizler” uğruna feda edildiğini vehmediyor ve kimisi de Gazi'nin demokrasi prensiplerini bir tarafa bırakarak şahsi diktatörlük kuracağı korkusu içinde bulunuyordu”; Behçet Kemal, *Şeyh Sait İsyanı*, İstanbul, 1955, s.9; Ergün Aybars ve Sina Akşin'in de bu konudaki düşünceleri şöyledir: “Özellikle ikinci plana itilmiş olmak onların oluşturduğu muhalif ve Terakkiperver Partiyi kuran kişilerde ortak bir duygu görünümündedir”. Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri...*, s.469; “Mustafa Kemal Paşa'nın fazla ileri gittiğini düşünüyorlardı. Muhtemelen hepsi, bir zamanlar örgütte, Millî Mücadele'de ağırlık sahibi oldukları günleri özlüyor ve şimdi kendilerini dışlanmış hissediyorlardı”. Akşin, *Ana Çizgileriyle...*, s.180.

⁷⁵¹ Utkan Kocatürk, “*İsmet İnönü ile Bir Konuşma*”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I., Sa.: ½, s.s. (199-212), 1984, 1985, s.211-212.

⁷⁵² Koçak, “*Siyasal Tarih...*”, s.98.

⁷⁵³ Sina Akşin bu durumu şöyle açıklar: “Dava arkadaşları onun baş oluşunu değil, örgüt üyeleri olarak kendi paylarının tanınmamasını tartışma konusu yapmışlardır. Bir de Mustafa Kemal Paşa'nın tutku ve yeteneklerini bildiklerinden başlarına diktatör olmaması için bir sınırlama ve frenleme mücadelesi vermişlerdir”. Sina Akşin, “Mustafa Kemal Atatürk'ün İktidar Yolu”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, 2. baskı, s.s. (51–80), İstanbul, 1986, s.72; Kemal Karpat'ta konuyla ilgili olarak şunları söyler: “Terakkiperver Cumhuriyet partinin dayandığı esas fikir muhalefet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin millet meclisinde toplanmasının otoriter bir idare doğuracağı düşüncesi idi. Bunun için parti, bir kaç kişinin “oligarşik gayelerine” karşı koyarak ferdi hürriyetleri korumak amacıyla idi. Bu sözlerle hiç şüphesiz Mustafa Kemal Paşa ile taraftarları kastediliyordu.” Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1996, s.59.

Birinci Mecliste de yaşanmış, hatta I. Meclis'teki İkinci Gurup'un ortaya çıkmasının temel nedenlerinden birisi olmuştur.⁷⁵⁴

Bunların dışında TCF'nin kurulma nedenleri olarak, Rauf Bey ve arkadaşlarının, toplumun ağır ağır gelişmesini daha uygun görmeleri, köklü ve sert değişimlere karşı olmaları, ılımlı batı tipi liberal bir alternatifi temsil etmeleri⁷⁵⁵ ile bu kişilerin yeni bir toplum oluşturulurken, Mustafa Kemal Paşa'ya ayak uyduramamaları⁷⁵⁶ gibi nedenler de ileri sürülmüştür.

TCF'nin dini duyguları istismar ettiği ve Şeyh Sait İsyanı'nının çıkışında rol oynadığı gibi gerekçelerle kapatılması da bu gün yapılan son araştırmalarla farklı şekillerde değerlendirilmektedir.

İsmet Paşa'ya göre TCF'liler rakiplerine karşı din unsurunu kullanmışlardır.⁷⁵⁷ Karpat'a göre de CHF'nin açık laik tutumu karşısında “*dinî korumak düşüncesi*” etrafında birleşmişlerdi.⁷⁵⁸ Bu arada Sezgin ve Şaylan'da partiyi, eski İttihatçılar, Birinci Meclis'in İkinci Grup üyelerinin yanı sıra dinci muhafazakârlarda desteklemiş, hatta partinin içinde yer almışlardır⁷⁵⁹ der. Ancak bu iki yazar, TCF'yi kuranların anti-cumhuriyetçi, laikliğe karşı ya da hilafetçi olduklarının da ileri sürülemeyeceğini belirtirler ve TCF'nin muhalefetinin yapılanlara değil, bunların yapılış biçimlerine olduğunu söylerler.⁷⁶⁰

Yalman'da, TCF'nin, “*gericiliği bayrak yapacak*”, iddiasını çürütmek için, H.F.'den gelecek muhafazakârlara kapılarını açmamıştır,⁷⁶¹ derken, Kayalı'da TCF'nin programında yer alan dine dair maddenin⁷⁶² normal karşılanması gerektiğini

⁷⁵⁴ Demirel, **a.g.e.**, s.229-375; Özalp'e göre, “Meclisteki ikinci gurup mensupları mebuslar. Mustafa Kemal'in Saltanat ve Hilafeti kaldırarak yegâne hakimi haline geçmesinden şüphe etmişlerdi”. Özalp-Özalp, **a.g.e.**, s.20-21.

⁷⁵⁵ Kinross, **a.g.e.**, s.459; Zürcher, **Millî Mücadele'de...**, s.198.

⁷⁵⁶ Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, C.I.II, 10. Basım, İstanbul, 1997, s.108.

⁷⁵⁷ İsmet Paşa bu konu da şunları söylemiştir: “Terakkiperver Fırka erkânı, reformcu kimselerdi ama, Osmanlı reformcusu idiler”. “...Siyasete girmişlerdir, muhalefet yapacaklardır ve rakiplerine karşı din unsurunu kullanmayı faydalı görmüşlerdir”. İnönü, **a.g.e.**, s.205.

⁷⁵⁸ Kemal Karpat'ın bu konudaki düşüncesi şöyledir: “...Terakkiperver partinin liberallik iddiası samimi de olsa şüphe yok ki, aslında laik tutumu artık açıkça belli olan hükümetin müdahalesine karşı, dini korumak düşüncesi etrafında birleşiyordu”. Karpat, **a.g.e.**, s.59-60.

⁷⁵⁹ Sezgin-Şaylan, **a.g.m.**, s.2048.

⁷⁶⁰ **a.g.m.**, s.2046, 2050.

⁷⁶¹ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.III, İstanbul, 1970, s.149.

⁷⁶² “Madde 6: Fırka efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır”, Zürcher, **Terakkiperver...**, s.185.

belirterek, burada asıl yanlışın, Anayasa maddesi değiştirilmeden partinin irtica ile suçlanmasıdır⁷⁶³ der.

TCF'nin, 6. maddesi ile ilgili olarak Rauf Bey'in, bu maddenin laikliğin bir ifadesi olduğunu söylemesi karşısında, Zürcher'in yorumu ilginçtir. Ona göre Türk halkının, bu maddeyi bu şekilde algılaması ve bu maddenin istismar edilmemesi mümkün değildir.⁷⁶⁴ Ancak, Zürcher bu maddeye karşın TCF'lilerin “*gerici ya da aşırı tutucu İslami Siyasal akımlardan*” da kesinlikle çok uzak olduğunu belirtir.⁷⁶⁵

TCF'nin Şeyh Sait İsyanı'nın çıkışı ile ilişkilendirilmesi konusuna bakılacak olursa, bu gün için yapılan yorumlar, TCF'nin bu olayla ilişkisinin açıkça ispat edilemediği yönündedir.⁷⁶⁶

Sadece irticai bir niteliğe sahip olmayıp milli bir nitelikte⁷⁶⁷ taşıyan Şeyh Sait İsyanıyla TCF ve mensuplarının isyanla doğrudan ilişkide bulunduğunu ispatlayabilecek herhangi bir delil öne sürülemediği.⁷⁶⁸ Yeşil ve Kalafat'ın da belirttiği gibi, İsmet Paşa, Abdi İpekçi ile yaptığı röportaj sırasında “*Doğu İsyanı ile TCF'nin doğrudan doğruya bir ilişkisi çıkmadı meydana*”⁷⁶⁹ sözleri de bu yargılara kuvvetli bir delil oluşturur. Şeyh Sait İsyanı'nın gözardı edilmemesi gereken bir diğer nedeni de “*merkeziyetçi ulusal devlet ile merkezkaç etnik grup çatışmasıdır.*”⁷⁷⁰ Bir başka deyişle bu isyan, Osmanlı Devleti döneminde adeta devlet içinde devlet biçiminde yaşayan Kürt beylerinin, Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra

⁷⁶³ Kayalı, **a.g.e.**, s.47; Koçak, “*Siyasal Tarih...*”, s.100; Anayasa konusunu Şevket Süreyya Aydemir'de belirtmiş ve şunları söylemiştir: “...Anayasaya göre de Devlet bir İslam Devleti idi. Yani o zaman yürürlükte olan 1924 Anayasasına göre, devletin bir dini vardı. Bu din İslam dini idi. Bu kayıt Anayasada yer almıştı. Bu duruma göre Terakkiperver Fırka'nın kendi programına dini fikir ve inançlarına saygı göstereceği şeklinde bir madde koyması yadırganmayabilirdi”. Aydemir, **a.g.e.**, s.216-217.

⁷⁶⁴ Zürcher'in bu konudaki düşüncesi şöyledir: “Mantıken bu iddiaya pek kusur bulunamasa da, bunun safsata koktuğu ortadadır. 1924 Türkiye'sinde halkın bu maddeyi Kemalistlerin lâik eğilimlerine karşı İslam'dan yana bir destek beyanı şeklinde yorumlanacağını kavrayamamış olmaları için, TCF liderlerinin son derece toy olmaları gerekirdi”. Zürcher, **Terakkiperver...**, s.142.

⁷⁶⁵ **a.g.e.**, s.153.

⁷⁶⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.60; İpekçi, **a.g.e.**, s.25; Kayalı, **a.g.e.**, s.47; Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Hacettepe Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992, s.53; Ahmet Yeşil, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, H. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s.448-449

⁷⁶⁷ Karpat, **a.g.e.**, s.60; Tunçay, **a.g.e.**, s.136; William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 1996, s.69; Zürcher, **Terakkiperver...**, s.117.

⁷⁶⁸ Yeşil, **a.g.e.**, s.448-449.

⁷⁶⁹ Konuşmanın tam metni için bkz.: İpekçi, **a.g.e.**, s.25-27.

⁷⁷⁰ Oran, **a.g.e.**, s.218.

kurulan yeni milli devletin ülke içinde gittikçe artan hâkimiyetine, merkeziyetçiliğine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır denebilir.⁷⁷¹

Sonuçta bu gün üzerinde birleşilen görüşe göre, TCF'nin kapatılmasına, CHF'ye karşı güçlü bir alternatif oluşturması neden olmuştur.⁷⁷²

Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen İzmir suikast teşebbüsü de Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta dile getirdiği ve açık bir şekilde olmasa da suçlayıcı bir takım ifadeler kullandığı olaylardan birisidir. 1926 yılında gerçekleşen bu olay sonrasında verilen ifadelerden hareketle, TCF'nin de bu olayla ilişkisi olabileceğini düşünen mahkeme heyeti, TCF'ye mensup mebusların evlerinin aranmasını ve kendilerinin tutuklanmasını talep etmiştir. Bunun üzerine o sırada TBMM mensubu olan eski TCF mebusları tutuklanmaya başlanmışlardır.⁷⁷³ Tutuklananlar arasında Kâzım Karabekir Paşa,⁷⁷⁴ Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez) gibi eski muhalif partinin önde gelenleri olduğu gibi Mehmet Cavit Bey, Canbolat Bey, Dr. Nazım Bey, Küçük Talat, Mithat Şükrü, Filibeli Hilmi, Kara Vasıf, Ahmet Nesimi gibi İttihatçılar da yer alıyordu. Suikast girişimi nedeniyle mahkemeye çıkarılan kişiler “1-Suikast düzenleyiciler 2-Onlarla ilişkili-ilişkisiz eski TCF'liler 3-Daha eski İttihatçılar” dan⁷⁷⁵ oluşmaktaydı.

Rauf Bey ve Adnan Bey yurt dışında olduklarından; Abdülkadir Bey ve Kara Kemal ise yakalanamamalarından dolayı tutuklanamamışlardır. Rauf Bey'e gönderilen bir mektupla mahkemeye çağrılmasına karşın, Meclis başkanlığına

⁷⁷¹ a.g.e., s.216-217.

⁷⁷² Kurtuluş Kayalı ve Ahmet Yeşil'in görüşleri şu şekildedir: “O günün toplumunda saygın bir yeri olan paşalar, halkın tercih edebileceği bir alternatifti. Bu nedenle, mevcut seçim sistemine karşın, Terakkiperver Fırka'nın varlığına tahammül gösterilememiştir”. Kayalı, a.g.e., s.48; Parti kurucularının asker kökenli ve gerek ordu, gerekse halk nezdindeki prestijlerinin CHF iktidarına ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğine tehdit oluşturmasıdır. Yeşil, a.g.e., s.456.

⁷⁷³ Kılıç Ali, **İstiklâl Mahkemesi Hatıraları**, İstanbul, 1955, s.40-43; Feridun Kandemir, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, C.I., İstanbul, 1955, s.17-24; Azmi Nükhet Erman, **İzmir Suikasti ve İstiklâl Mahkemeleri**, İstanbul, 1971, s.9-26; Koçak, “*Siyasal...*”, s.102; Aybars, **İstiklâl...**, s.432.

⁷⁷⁴ Kâzım Karabekir Paşa, Ankara'da tutuklanmış, ancak İsmet Paşa'nın emri ile serbest bırakılmıştır. İsmet Paşa'nın olayla ilgili yorumu şöyledir: “İstiklâl Mahkemesi talimatıyla tevkif edildiğini haber aldım. İzmir'de Atatürk'e karşı suikast yapılacak ve Terakkiperver Fırka mensupları bununla ilgili olacaklar. Birden bu durum bana gayri tabii geldi. Böyle bir suikast tertibinin ne kadar ciddi olduğu hakkında sarıh bir fikrim yok. Bunun için endişe duyuyorum. Suikast teşebbüsünden istifade etmek için bunun fırsat olarak geniş ölçüde kullanılmasından ciddi surette kuşkuluyum”, İnönü, **Hatıralar...**, C.2, s.212; İsmet Paşa'nın bu davranışından dolayı, tutuklanması yolunda karar alındığı ifade ediliyorsa da (Aybars, **İstiklâl...**, s.433-434), İsmet Paşa, bunun uydurma ve tamamen asılsız olduğunu söylemiştir. İnönü, **Hatıralar...**, C.II., s.212.

⁷⁷⁵ Tunçay, a.g.e., s.167.

gönderdiği bir yazıyla milletvekillerinin dokunulmazlığının böyle bir işlemi imkânsız kıldığını söyleyerek, olayı protesto etmiş ve kendisine yöneltilen iddiaları ve mahkemeye çıkmayı reddetmiştir.⁷⁷⁶

İzmir Suikast eylemi konusunda o sırada kocası Adnan Bey⁷⁷⁷ ile yurt dışında bulunan Halide Edip Hanım'ın yorumu, bunun Mustafa Kemal Paşa tarafından düzenlenmiş bir tertip olduğu yönündedir.⁷⁷⁸

Halide Edip Hanım'a göre paşalar ordunun isteği neticesinde kurtarılmıştır. Ancak, Halide Edip Hanım yine de onların hayatlarından endişe etmektedir.⁷⁷⁹ Ayrıca, Halide Edip Hanım, Adnan Bey'in, mahkemece beraatına karar verilmesini de, Adnan Bey'in sahip olduğu üne ve bu durumda kendilerinin yapacağı muhalefetten çekinilmesine bağlamıştır.⁷⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın eski yakın çalışma arkadaşları, verdikleri ifade ve sonradan yazdıkları anılarında bu olayla bir ilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir.⁷⁸¹ Ancak buna karşın, İzmir Suikast girişimi olmasa da daha önceden Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya olası bir suikast girişimi ile ilgili bir takım haberler duymuşlar ve bu konuyu araştırmışlardır.

Ali Fuat Paşa'nın hatıralarında yazdığına göre, Ankara'da geçen olaylar şöyledir. Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast düzenleneceğini, Erzincan Milletvekili Sabit Bey, Rauf Bey'e haber vermiştir. Sabit Bey, Rauf Bey'e Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast girişimi yapılabileceğini ve işin içinde İzmir milletvekili Şükrü, Lazistan Milletvekili Ziya Hurşid'in olabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Rauf

⁷⁷⁶ Orbay, a.g.e., C.II., s.196-197.

⁷⁷⁷ Dr. Adnan Bey sağlık sorunları gerekçesiyle, 30 Ocak 1926'da milletvekilliğinden istifa etmiş ve peşi sıra eşiyile birlikte yurt dışına çıkmıştır. Ada, a.g.e., s.246.

⁷⁷⁸ Halide Edip Hanım bu konuda şunları söyler: "Gazi'nin 1924'te geçerli gerekçe göstermeden gönderemediği muhalefetin liderlerini halletmek üzere bir mazeret bulmak için ne yapmaya çalıştıklarına bakılırsa, gene çok karışık ve şeytani düzenlenmiş sahte bir komploya giriştiğine inanıyorum. Gazi tarafından oldukça hantalca düzenlenmiş bir düzmece". Nicole A. N. M. Van Os., "Halide Edip'in Florance Billings'e Yazdığı İngilizce Mektuplar", **Tarih ve Toplum**, C. 39, Sa.: 234, s.s. (4-12), 2003, s.10.

⁷⁷⁹ Halide Edip Hanım şunları söyler: "Ordunun açıkça ve kabaca istemesi üzerine Refet öbür üç paşa (Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kâzım Karabekir Paşa ve Cafer Tayyar Paşa) ile beraber beraat etti. Onların tehlikeyi atlattıklarını zannetmiyorum. Kemal onları bir şekilde öldürmek için bir mazeret bulur". a.g.m., s.12.

⁷⁸⁰ Halide Edip Hanım olayı şöyle değerlendirir: "Beratının nedeni zannederim, Adnan'ın gerçekten aziz kişisel ünü ve ayrıca onlara karşı yapacağımız yayınlardan korktular". a.g.m., s.11.

⁷⁸¹ Orbay, a.g.e., C.II., s.195 v.d.; Cebesoy, **Siyasi...**, C.II, s.203-233; **İstiklâl Mahkemeleri Adil miydi? İzmir Suikastı ve Kâzım Karabekir'in Savunması**, Yay. Haz.: Sümer Kılıç, İstanbul, 1994, s.115-137.

Bey olayı araştırmış, ancak olayla ilgili olabilecek kişiler bunu inkâr edince, Rauf Bey, Sabit Bey'den “*ortada böyle bir şey varsa hükümete haber vermesini*” istemiştir.⁷⁸²

Ali Fuat Paşa'nın anlattığına göre, daha sonra bu olayla ilgili olarak Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Refet Bey bir durum değerlendirmesi yapmışlar ve parti idare heyetinden Şükrü ve Sabit Bey'lerle görüşülmesine karar vermişlerdir. Ertesi gün yapılan görüşmede Ali Fuat Paşa parti üyesi hiçbir kimsenin, Mustafa Kemal Paşa veya bir başkasına karşı herhangi bir suikast içinde olamayacağını ve eğer böyle bir şeyden şüphelenilirse bunun hemen hükümete haber verilmesi gerektiğini söylemiştir.⁷⁸³ Bundan sonra adı geçen şahıslardan hiçbir ses çıkmayınca, Ali Fuat Paşa'da kendilerinden bir daha bir şey sormamıştır.⁷⁸⁴

Kılıç Ali'de hatıralarında bu anlatılanları doğrulamakla beraber, bu kişilerin bu olayla ilgili olarak hükümeti uyarmamış olduklarını belirtmiştir.⁷⁸⁵

Mahkeme sonucunda tutuklanan TCF milletvekillerinden altısı idam edilmiştir. Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Bey ve Cafer Tayyar Paşa ise mahkemece beraat ettirilmişlerdir.⁷⁸⁶ Yurt dışında bulunan ve gıyaben yargılanan Rauf Bey ise on yıl sürgün cezasına mahkûm edilmiştir.⁷⁸⁷ Paşalar beraat ettirilmesine karşın, bu olayla paşalar siyasi hayatın tamamen dışına çıkarılmışlardır.⁷⁸⁸

⁷⁸² Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.206-207; Rauf Bey anılarında bu konulara yer vermemiştir.

⁷⁸³ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.208-209.

⁷⁸⁴ Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.209.

⁷⁸⁵ Kılıç Ali, **İstiklâl Mahkemesi...**, s.57; Kâzım Karabekir Paşa, mahkemece Rauf Bey'in -yukarıda anlatılan olayla ilgili olarak- kendisine hiçbir şey söylemediğini belirterek, Sabit Bey'in bu konudaki iddiasını reddetmiştir. (Aybars, **İstiklâl...**, s.444). Ancak Ziya Hurşid'in abisi Faik Bey'in (Günday) yıllar sonra 3 Eylül 1956'da Dünya Gazetesi'ne verdiği beyanatlara göre, Kâzım Karabekir Paşa, İzmir'de yapılacak suikastın beklentisi içerisindeydi. Osman Selim Kocahanoğlu, **Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikastının Perde Arkası**, İstanbul, 2003, s.111-112; ayrıca bkz.: İnönü, **Hatıralar...**, C.II., s.213.

⁷⁸⁶ Ali Fuat Paşa anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine “Paşaları senin hatırın için affettirdim” dediğini söyleyerek, İzmir Suikastı davasından bu şekilde kurtulduklarını belirtir. Cebesoy, **Siyasi...**, C.II., s.234; Paşaları Mustafa Kemal Paşa'nın kurtardığını Fahrettin Paşa'da (Altay) belirtmiştir. Altay, **a.g.e.**, s.421; İsmet Paşa'da olayın böyle olmuş olabileceğini belirtmekle beraber, kendi etkisinden de söz eder. İnönü, **Hatıralar...**, C.II., s.214.

⁷⁸⁷ Aybars, **İstiklâl...**, s.449-452, 464; Rauf Bey mahkemece suikast hazırlığını duyduğu halde haber vermediği gibi, ifadelerine göre, “Ben gidiyorum siz ne yaparsanız yapınız” diyerek, Avrupa'ya gitmiş olmasından bu gizli girişimlerden haberi olduğu kanısıyla suçlu bulunmuştur. **a.g.e.**, s.464

⁷⁸⁸ Sezgin-Şaylan, **a.g.m.**, s.2049; Uyar, **a.g.e.**, s.117; “1926 Haziranında Ziya Hurşid tarafından Mustafa Kemal'in öldürülmek istenmesi CHF'nin evvelden beri mücadele ettiği üç gurubun, yâni

Rauf Bey, Londra’da bulunduğu sırada aldığı tevkif tebliğinden sonra, yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na gönderdiği mektupta, ilk olarak suikast olayına katılmadığını belirtmiş ve “*Yapılan muameleyi reddetmeyi bir vatani vazife sayarım*” diyerek suçu kabul etmemiştir. Rauf Bey mektubunda İstiklâl Mahkemelerinin soru sormadan hüküm verdiğinden mahkemelerin adil olmadığından söz etmiştir. Rauf Bey mahkeme karşısına çıkmamasının nedenini de Mahkeme Heyeti üyelerinin bir kısmının kendisinin siyasi hasmı olduğunu, ancak tarafsız üyelere oluşacak bir mahkeme huzuruna çıkarak suçsuzluğunu ispat etmek istediğini belirterek “*Şahsi düşmanlarımdan oluşan bir mahkeme huzuruna çıkmayı uygun bulmadım*” demiştir.⁷⁸⁹

Rauf Bey, kendisini mahkûm eden İstiklâl Mahkemesi kararlarına uymayıp yurda dönmeyi reddetmiş ve bu olayla ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına da uzun mektuplar yazarak sonucun haksız olduğunu belirtmiştir. Rauf Bey kendisinin 10 yıla mahkûm edilmesinden sonra yurda dönmeyi düşünmediği gibi kendisi hakkında verilen yanlış kararın yine mahkeme kararıyla düzeltilmediği müddetçe de yurda dönmeme kararı almıştır. Rauf Bey sürgünde bulunduğu 10 yıl içinde uzunca bir dünya turu yapma fırsatı bulduğundan, askerlik görevi yaptığı sıralarda tanıştığı kişilerin yardımıyla bu sürgün yıllarını seyahatle geçirmiştir.⁷⁹⁰

Görüldüğü gibi yukarıda anlatılan olaylara Mustafa Kemal Paşa’nın ve arkadaşlarının yaklaşımları oldukça farklıdır. Ancak yapılan son araştırmalardan elde edilen sonuçlar yaşanan bu olayların ve farklı yorumların nedenlerine ışık tutacak nitelikte görünmektedirler. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları arasında yaşanan bu olayların temel nedeni, arkadaşlarının Milli Mücadele sonrası yeni dönem de, Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer alamamaları ve O’nun diktatör olabileceği endişesini taşımaları ve bunu önlemeye dönük istekleriyle, yapılan değişimin köklü ve sert olması karşısında değişimin evrimci bir şekilde daha iyi olacağına inanmalarındır.

Bunların dışında TCF’nin gerici veya inkılap karşıtı bir parti olarak kabul edilmesi ve Şeyh Sait İsyanı’nın çıkışında doğrudan rol oynadığını ileri sürmek

---

İkinci Grup, Terakkiperver Fırka ve bazı İttihatçıların radikal bir biçimde etkisizleştirilmesi olanağını ortaya çıkardı”. Kayalı, **a.g.e.**, s.51; Zürcher, **Millî Mücadele’de...**, s.223-224.

⁷⁸⁹ Orbay, **a.g.e.**, C.II., s.197-199.

⁷⁹⁰ **a.g.e.**, s.200 v.d.

mümkün görünmemektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın TCF ve kurucularına dönük aksi yöndeki düşünceleri olayın üzerinden fazla zaman geçmeden ve yeterince araştıma yapılmadan o günün koşullarında yapılan siyasi bir yorumdur demek mümkündür. Ayrıca TCF'nin kapatılmasında etkili olan en önemli hususun henüz inkılapların yapıldığı bir ortamda bir muhalefet partisinin varlığının tehlikeli görünmesi olduğu ileri sürülebilir. Son olarak Mustafa Kemal Paşa'nın 1924 ile 1926 yıllarında yaşanan bir takım siyasi olaylara yönelik olarak yaptığı açıklamaların 1927 yılının sıcak atmosferinde ve henüz olayların üzerinden yeterli bir süre geçmeden yapılmış olması bu yorumları ortaya çıkarmıştır denebilir.

B. Nutuk'ta Kendilerinden Olumlu Bağlamda Söz Edilen Kişiler

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unda yaklaşık 50 kişiden olumlu bağlamda söz etmektedir. Bu 50 kişinin 10'u ise hem olumlu, hem olumsuz bağlamda söz ettiği kişilerdir (T.19 ve T.20).

Kendilerinden olumlu bağlamda söz edilen 40 kişinin, hem olumlu hem de olumsuz bağlamda bahsettiği kişilerde dahil olmak üzere 30'u Mustafa Kemal Paşa'ya karşı saygı gösterenler, ona sahip çıkanlar, onun verdiği görevi layıkıyla yerine getirenler, eski dostları ve Milli Mücadele'ye yardım edenlerdir. Geriye kalan 19'u ise Mustafa Kemal Paşa'nın kahramanlarıdır. Bunlar, Ali Saip Bey (Ursavaş), Ali Bey (Çetinkaya), Avni Bey, Celâl Bey (Bayar), Cemil Bey (Uybadın), Derviş Bey, Halit Bey, Haydar Bey (Vaner), İzzettin Bey (Çalışlar), Kılıç Ali Bey, Köprülülü Hamdi Bey, Mahmut Bey (Nedim), Manastırlı Hamdi Efendi, Osman Bey, Osman Tufan Bey, Recep Zühtü Bey, Sami Bey, Yahya Kaptan olup; bu 19 kişi Milli Mücadele sırasında üstün başarı gösteren ve bazıları şehit olan kimselerdir. 1 kişinin ise konu gereği ismi geçmiştir. Verilere bu açıdan bakıldığında, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta olumlu bağlamda söz ettiği kişilerin, Milli Mücadele'de başarı gösterenlerle, 1927 yılı itibarıyla yanında olan ve O'na sadık kalan kişiler olduğu görülmektedir. Ayrıca O, Milli Mücadelede yararlılık gösterenleri Çerkez Ethem de dahil olmak üzere anmak ve onları övmekle de, başarıyı paylaştığını göstermiş olmaktadır.

Olumlu ve olumsuz bakışla ilgili olarak Nutuk'un metni ile belgeleri arasında en derin uçurum Vahdettin ile ilgili yargılarda görülmektedir. Belgelerde Vahdettin ile ilgili olarak 31 kez olumlu bağlamda ifadeye yer verilmiştir. Ancak birçoğu o dönemin gereği olarak kullanılan saygı ifade eden cümlelerdir (T.20). Burada Mustafa Kemal Paşa siyasi ortama uygun bir tavır sergilemiştir. Bilindiği gibi Nutuk'un metninde Vahdettin ile ilgili bir tane bile olumlu ifade yoktur. Metin gözden geçirildiğinde, bir başka deyişle Nutuk'un söylendiği 1927 yılındaki ifadelere bakıldığında ise kendilerinden en çok olumlu bağlamda söz edilen kişilerin, İsmet Paşa ve Yahya Kaptan olduğu görülmektedir (T.19). Buna göre, Mustafa Kemal Paşa'nın, Vahdettin ile ilgili olumlu sözlerinin sadece içinde bulunduğu şartlardan kaynaklandığı ve 1927 yılında ise - 1927'de Nutuk'ta Vahdettin ile ilgili söylediği sözler ve Vahdettin'in 1926'da öldüğü de düşünülürse - kendisi ile ilgili hiç de olumlu fikirlere sahip olmadığı ve ona karşı hala son derecede kızgın olduğu söylenebilir. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın 1927'de onunla ilgili söylediği sözlere bakıldığında (T.19) Vahdettin'le ilgili olarak yıllarca suskun kalmanın acısını çıkartıyor gibidir. Burada belirtilmesi gereken bir başka nokta ise Mustafa Kemal Paşa'nın yine Osmanlı soyundan bir kişi olan Fatih Sultan Mehmet ile ilgili olumlu yargıda bulunmuş (T.19) ve onu gayrimüslimlere karşı hoş görülmesi nedeniyle övmüş olmasıdır. Bu durum saltanat ve hilafet makamlarına karşı olmakla birlikte, Mustafa Kemal Paşa'nın, Osmanlı padişahlarına karşı bir ön yargısının olmadığını, yargılarının kişilere yönelik olduğunu göstermesi açısından önemli kabul edilebilir.

Kendilerinden en çok olumlu bağlamda bahsedilen İsmet Paşa ve Yahya Kaptan'a⁷⁹¹ gelince; konumları ve görevleri farklı bu iki şahsiyetin Mustafa Kemal Paşa tarafından tümüyle olumlu bağlamda ele alınışı ilginçtir. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu kişileri övmekle kalmamış, onların yaptıklarını savunmuş ve kendilerine sahip çıkmıştır. Ayrıca onlara saldırıda bulunan ve haksızlık yapanları da sergilemek ve bu kişilerin haksızlığını ortaya koymak için de özel bir çaba sarf etmiştir. Mustafa

⁷⁹¹ **Yahya Kaptan**, Rumeli'de Balkanlı, Bulgar, Sırp ve Yunanlılara karşı çetecilik hareketlerinde bulundu. Teşkilat-ı Mahsusa'da görev aldı. Millî Mücadele sırasında, Kuva-yı Millîye'den yana oldu. İstanbul'da Bekirağa Bölüğü'nü basarak, İngilizler tarafından tutuklanan Halil Paşa (Kut) ile yarbay Şadi Bey ve Küçük Talât Bey (Talât Muşkara)'i kaçıarak kurtulmalarını sağladı. Daha sonra öldürülen Yahya Kaptan'a Nutuk'ta oldukça fazla yer ayıran Mustafa Kemal Paşa, kendisinden saygıyla söz eder ve öldürülmesinden İstanbul Hükümeti (Ali Rıza Paşa Hükümeti)'ni sorumlu tutar. Önelçin, **a.g.e.**, s.194-195; O.N., s.192; T.T.K.N., C.I., s.416; A.A.M.N., s.214.

Kemal Paşa'nın İsmet Paşa ve Yahya Kaptan'a böylesine sahip çıkmasının temelinde her şeyden önce kendi yanında yer alanlara sahip çıkma isteği vardır. Bunun dışında, Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta Yahya Kaptan'a karşı sergilediği bu tavrıyla kendisini ona ve ailesine karşı halen sorumlu hissettiğini göstermektedir. Ayrıca bu yolla, Yahya Kaptan'ın öldürülmesinde kendisinin hiç bir sorumluluğu olmadığını ispatlayıp, gerçek suçluları ortaya çıkararak hem Yahya Kaptan'ı tarih huzurunda bir kez daha aklamış hem de kendi vicdanını rahatlatmıştır.

İsmet Paşa'ya gelince, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta açıkça ifade ettiği gibi bütün itirazlara karşın onu tüm önemli görevlere kendisi getirmiştir.⁷⁹² Dolayısıyla İsmet Paşa'nın tüm eylemlerinin sorumluluğunu da böylelikle üstlenmiştir. Bu yüzden Nutuk'ta İsmet Paşa'yı savunurken ve onunla ilgili olumlu bağlamda sözler söylerken bir taraftan da kendisini bir başka deyişle iktidarı ve uygulamaları savunmakta, seçiminin ne kadar doğru olduğunu sergilemeye çalışmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu iki şahsiyet ile ilgili sergilediği tavır, O'nun Nutuk'unu söyleme amacına da ışık tutmakta, bu durum Nutuk'un millete yaşanan sürecin muhasebesini yapmak amacıyla söylenmiş olduğuna kanıt oluşturmaktadır.

Ayrıca Nutuk'ta olumsuz bağlamda değerlendirmelerde bulunduğu kişilerle ilgili, ağır sözler sarf eden Mustafa Kemal Paşa, olumlu bağlamda sözler sarf ettiği kişilerle ilgili de güzel bir takım sıfatlar kullanmış ve onlar için “*güzide kumandan, kahraman, gayretli, fedakâr, metin karakterli, şehit, cesur, hamiyetli vatanperver*” gibi sözler söylemiştir (T.19).

IV. Nutuk'ta İçerik Analizine Dayalı Konu İncelemesi

Mustafa Kemal Paşa'nın Bazı Olaylarla İlgili Görüşleri,

İddiaları ve Karşı Cevaplar

Nutuk'ta sözü edilen olaylar, içerik analizine dayalı sonuçlar ve incelenen konularla ilgili yapılan diğer akademik araştırmalar birlikte değerlendirilerek de

⁷⁹² O.N., s.279; T.T.K.N., C.II., s.592; A.A.M.N., s.302.

Mustafa Kemal Paşa'nın bir takım konularla ilgili görüşlerini tesbit etmek mümkündür.

Nutuk üzerine yapılacak bu tarz bir çalışmada, olaylar incelenirken, Mustafa Kemal Paşa'nın olaylara bakış açısının yanı sıra, farklı değerlendirmelerde dikkate alınarak bir sonuca gidilecektir. Gerçekte bu tarz bir inceleme, içerik analizine dönük bir incelemenin dışına çıkıyorsa da, Nutuk'tan nasıl yararlanılması gerektiğini gösterebilmek açısından önemli olsa gerek. Dikkat edilirse daha önce işlenen konularda da benzer bir tutum sergilenmeye çalışılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın bir takım uygulama ve düşüncelerinde olmasa bile, arkadaşlarına dönük yaklaşımlarında Nutuk sonrasında önemli değişiklikler olduğu tesbit edilmiştir.

1. Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Dış Politika İlkeleri,

Manda ve Himaye

Uzun yıllar devam eden siyasi ve ekonomik çekişmelerin sonucunda patlak veren Birinci Dünya Savaşı, dünyanın beklediği ferahlamayı getirmediği gibi, siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan yeni sorunlar üreterek sona ermiştir. Yenen, yenilen bütün devletler ve toplumlar için her yönüyle büyük bir yıkıma yol açmış, bütün değerleri temelinden sarsmıştır. Bu savaş sonucunda, başta Avrupa devletleri olmak üzere tüm dünyada ekonomik sıkıntı artmış,⁷⁹³ Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti parçalanmış,⁷⁹⁴ Çarlık Rusya'sı ortadan kalkmıştır.⁷⁹⁵ Böylelikle Avrupa'da yeni bir siyasi harita ve güçler dengesi ortaya çıkmıştır.⁷⁹⁶ Avrupa kıtasının dışında ise ABD ve Japonya süratle gelişmeye⁷⁹⁷ ve uluslar arası politikadaki rollerini arttırmaya başlamışlardır.⁷⁹⁸ Ancak ABD'nin yeniden "yalnızcılık" politikasına yönelmesi, Rusya'nın 1917 Ekim devrimi ile kabuğuna çekilmesi, Fransa'nın Alman tehdidi karşısında İngiltere'ye karşı duyduğu ihtiyaç gibi nedenler ve dahası Japonya ve İtalya'nın, İngiltere'yi dengeleyecek güçte

⁷⁹³ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan-1918'e**, 3. Baskı, Ankara, 1994, s.286.

⁷⁹⁴ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, 3. baskı, İstanbul, 1985, s.443.

⁷⁹⁵ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914–1980**, İkinci Baskı, Ankara, 1984, s.151.

⁷⁹⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s.443; Coşkun Üçok, **Siyasi Tarih Dersleri**, 3. Baskı, İstanbul, 1955, s.304.

⁷⁹⁷ Sander, **Siyasi...**, s.286.

⁷⁹⁸ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika**, Ankara, 1993, s.459.

olmamaları, İngiltere’yi, Birinci Dünya Savaşı’nda azalan gücüne karşın, yine de dünya siyasetinde etkinliğini korumasına yol açmıştır.⁷⁹⁹

Birinci Dünya Savaşı’nın yenik devletlerinden birisi olan Osmanlı Devleti ise Mondros Mütarekesi’ni imzalayarak toprakları üzerindeki, tüm otorite ve iradesini kaybetmiştir.⁸⁰⁰ Osmanlı Devleti, kayıtsız şartsız teslim olduğu bu mütareke ile ekonomik, siyasi ve askeri açıdan sınırlandırılmış, egemenlik alanı tümüyle daraltılmıştır.⁸⁰¹

Ülke toprakları savaşın galipleri tarafından paylaşılırken padişah ve işbaşına gelen hükümetler, kurtuluşu İngiltere’nin himayesinde görmüşlerdir. İngiliz manda ve himayesine girmek fikri, Osmanlı devlet adamlarının çoğu tarafından temel çözüm olarak önerilmiştir.⁸⁰² Osmanlı yönetiminin bu yaklaşımına kayıtsız kalmayan İngiltere padişah-halife üzerinde kuracağı nüfuzla İslam dünyasında “*kocaman bir ek denetimi*” sağlamak politikasına yönelmiştir.⁸⁰³ Kaldı ki bu noktada “*umutlarını Allah’a ve İngiltere Hükümetine bağladığını*” söyleyen Damat Ferit Paşa Hükümeti gibi işbirlikçi niteliğe sahip hükümetler, İngiltere’nin bu politikasının başarıya ulaşmasına katkı sağlamaktaydılar.⁸⁰⁴

Bu arada Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta ifade ettiğine göre, ülkenin savaştan yorgun çıkması, ekonomik kaynaklarının tükenmesi, Mondros Mütarekesi gereğince ordunun dağıtılması, silahlarının elinden alınması ile padişah ve hükümetinin izlediği teslimiyetçi politika milleti tam bir çıkmaza ve ümitsizliğe sürüklemiştir.⁸⁰⁵

⁷⁹⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl...**, s.151-155; Sander, **Siyasi...**, s.290-292; Mediha Akarslan, **Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk**, 2. baskı, İstanbul, 1995, s.33.

⁸⁰⁰ Fahir Armaoğlu, “*Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli’nin Değerlendirilmesi*”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Yay. Haz.: Berna Türkdoğan, s.s. (63-72), Ankara, 2000, s.66.

⁸⁰¹ Akarslan, **a.g.e.**, s.26-29; Mondros Mütarekesi metni için bkz.: İsmail Soysal, **Tarihçeleri Ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, C.I, Ankara, 1983, s.12-14.

⁸⁰² Faruk Sönmezoğlu, “*Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der.: Faruk Sönmezoğlu, 2. Basım, s.s. (55-70), İstanbul, 2001, s.55.

⁸⁰³ Akşin, **İstanbul Hükümetleri...**, C.I, s.167-168.

⁸⁰⁴ **Türk Dış Politikası** (1919-1980), C.I, Ed.: Baskın Oran, İstanbul, 2001, s.140.

⁸⁰⁵ Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta bu durumu şöyle açıklar: “Muhasım devletler Osmanlı devlet ve memleketine maddeten ve manen tecavüz halinde; imha ve taksime karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyata muntazır. Felâketin dehşet ve sıkletini idrake başlayanlar, buldukları muhit ve hissedebildikleri tesirata göre çare-i halâs telâkki eyledikleri tedbirlere mütevevellil Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar ve zabıtlar, Harb-i Umuminin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekte dilhun, gözleri önünde derinleşen karanlık felâket uçurumu kenarında dimağları

Osmanlı Devleti'nin artık tarihteki işlevini yitirmiş olduğu noktasından hareket eden Mustafa Kemal Paşa ise sonucu yeni bir Türk devletinin kurulmasına kadar gidecek olan bir yapılanma sürecini başlatmayı hedeflemiştir. Mustafa Kemal Paşa yeni dış politikanın oluşturulduğu ortamı Nutuk'ta şu sözlerle değerlendirmektedir: “*Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş ve ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi medlülü kalmamış birtakım bîmâna elfazdan ibaretti. Efendiler bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyet-i milliyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!*”⁸⁰⁶

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadeleyi yürütürken hedefsiz ve doğal olarak da programsız değildir. Tam ve kesin bağımsızlık olgusunu içeren ve Nutuk'ta da sıkça sözü edilen (16 defa) Misak-ı Milli, hem vatanın sınırlarını belirleyen hem de ulaşılması hedeflenen bir belge olmuştur. Misak-ı Milli, Milli Mücadele sonrası yıllarda da Türk dış politikasının biçimlenmesinde etkili olacaktır.⁸⁰⁷

İçerik analizi sonuçlarında da görülebileceği gibi (T.3.4.) vatan, devlet ve milletin istiklali gibi kavramları adeta kutsal hale getiren Mustafa Kemal Paşa, dış politikayı yürütürken, Türkiye'nin o dönemdeki ve gelecekteki hayati çıkarlarından taviz verilmemesine ve her fırsattan yararlanılmasına dönük bir dış politika izleme çabası içinde olmuştur.⁸⁰⁸

Ayrıca o dönemin dünya gerçeklerinin de farkında olan Mustafa Kemal Paşa, Batı kamuoyunun yeniden yıpratıcı bir savaşa izin vermeyeceğinin de bilinciyle dış

çare, çare-i halâs aramakla meşgul. Diğer mühim bir noktayı da ifade etmek lâzımdır. Çare-i halâs ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi düvel-i muazzamayı gücendirmemek esas gibi telâkki olunmakta idi. Bu devletlerden yalnız biriyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi, hemen bütün dimağlarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında, koskoca *Almanya, Avusturya-Macaristan* varken hepsini birden mağlûp eden, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, tekrar onlarla husumete münker olabilecek vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı. Bu zihniyette olan yalnız avam değildi; bilhassa havas denilen insanlar böyle düşünüyordu”. O.N., s.8; T.T.K.N., C.I., s.14-16; A.A.M.N., s.7-8.

⁸⁰⁶ O.N., s.9; T.T.K.N., C.I., s.18; A.A.M.N., s.9.

⁸⁰⁷ Akarslan, **a.g.e.**, s. 13; Çeçen, “*Büyük Nutuk'ta...*”, s.61; Yılmaz Altuğ, “*Atatürk'ün Dış Politikası*”, **Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri**, B.Ü. Yay., İstanbul, 1981, s.481.

⁸⁰⁸ Jacop Landau, “*Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Dış Politika*”, **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s. (39–47), Ankara, 1980, s.40.

politikasını belirlemiştir. İçerik analizinden de anlaşılacağı gibi Mustafa Kemal Paşa, başarıya ulaşmada kamuoyunu etkilemeye yönelik adımlar da atmıştır.⁸⁰⁹

O'nun Milli Mücadele döneminde izlediği bir başka politika da İtilaf Devletleri arasındaki uyuşmazlıktan yararlanmak ve işgalci devletlerarasındaki dayanışmayı sona erdirmek olmuştur.⁸¹⁰ Nitekim İtalya ile herhangi bir çatışmaya girilmemesi ve Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması⁸¹¹ bu amacı gerçekleştirmeye yönelik adımlar olmuş ve bu konuda başarı sağlanmıştır.

a. Dış Politika İlkeleri

Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikada kullandığı yöntemi ve ilkelerinin çerçevesini belirleyen, O'nun hedefi olmuştur. Hedefini ise tüm alanlarda bağımsız, yeni ve milli bir Türk Devleti kurmak olarak belirleyen Mustafa Kemal Paşa'nın⁸¹² Milli Mücadele dönemiyle birlikte ortaya çıkan ve zamanla belirginleşen, bu ilkelerini onun tüm dönemi boyunca (1919–1938) görebilmek mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa'yı herkesten ayıran en önemli özelliklerinden birisi de, henüz Milli Mücadele ortamı oluşmadan önce dahi “*modern anlamda milliyetçi, yani bağımsız ulusal devletçi*” düşünceye sahip olmasıdır.⁸¹³ “*Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mirasından olan bağımsızlık aşkıyla yaratılmış bir adamım!*”⁸¹⁴ Diyen Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta “*İstiklâl*” kelimesi ile birlikte, “*adlî*”, “*malî*”, “*iktisadî*”, “*siyasî*”, “*askerî*”, “*harsî*” kelimelerini kullanması, O'nun istiklalden ne anladığını ortaya koymaktadır (T.23). O'nun için istiklal tek bir alanla sınırlı değildir ve çok yönlüdür. Ayrıca bağımsızlık kutsal bir kavramdır ve bağımsızlığın sağlanması için ölüm dahi göze alınmalıdır. O'nun “*istiklâl*” kelimesi ile birlikte “*ölüm*”, “*haysiyet*”, “*şeref*”, “*namus*”, “*şehamet*” gibi insan onuruyla çok yakından ilgili bu kelimeleri kullanması da istiklale sahip olmayı nasıl değerlendirdiğini göstermektedir (T.23). Buna göre,

⁸⁰⁹ İzzettin Doğan, “*Atatürk'ün Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler Anlayışı*”, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2. baskı, s.s. (113-205), İstanbul, 1986, s.190-198; bkz.: Tezin, Milli Mücadele'de ve İnkılapları Yaparken Kullanılan Yöntemler konusu.

⁸¹⁰ Landau, a.g.m., s.44; Akarslan, a.g.e., s.12; Mustafa Yılmaz, “*Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası'nın Temel Nitelikleri*”, **2023**, Sa.: 30, s.s. (22-30), 15 Ekim 2003, s.23.

⁸¹¹ O.N., s.383; T.T.K.N., C.II., s.828; A.A.M.N., s.421.

⁸¹² Yılmaz, a.g.m., s.26.

⁸¹³ Baskın Oran, **Atatürk Milliyetçiliği**, 3. Basım, Ankara, 1993, s.124.

⁸¹⁴ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, 1999, s.404.

Mustafa Kemal Paşa için, bir milletin istiklaline sahip olması hayatta kalmasından daha önemli olup, büyük bir haysiyet, şeref, namus ve şehamettir. O, bu düşüncelerini Nutuk'ta daha da açık bir şekilde, “*ya istiklâl, ya ölüm*”⁸¹⁵ ve “*İstiklâl-i tam denildiği zaman, bittâbi siyasî, malî, iktisadî adlî, askeri, harsî ve ilâ.. her hususta istiklâl-i tam ve serbest-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin mana-yı hakikisiyle bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir*”⁸¹⁶ sözleriyle ifade etmiştir.

“Türk” ismi de, istiklal ile birlikte kullandığı isimler arasında yer almış, Mustafa Kemal Paşa istiklal ile birlikte “*Türk Milleti*”, “*Türk Devleti*”, “*Türk*”, “*Türkiye*” kelimelerini kullanarak, Türk ismini istiklal kavramı ile adeta bütünleştirmiştir (T.23).

Bunların dışında, istiklal kelimesini Nutuk'ta ki belgelerde daha sık kullandığı görülür ki (T.22), bu durum sözü edilen dönemin durum ve şartlarını yansıtmakta ve o dönem için istiklalın önemini sergilemektedir.

Hiç şüphe yok ki, Milli Mücadele'nin dayandığı en önemli prensiplerden birisi de milliyetçilik idi.⁸¹⁷ Nutuk'ta da “milliyetçilik” düşüncesini olumlu bağlamda kullandığı sözlerle öven (7 defa) Mustafa Kemal Paşa'nın temel amacı Milli Türk Devleti'ni kurmak olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dış politikasının milli olmadığını, ancak genç Türkiye'nin dış politikasının iç politikayla uyumlu olarak milli bir politika olduğunu çeşitli kereler ifade ederek,⁸¹⁸ Nutuk'ta da bu ilkeyi sıkça vurgulamış (T.5) ve şunları söylemiştir: “*Efendiler haricî siyasetin, en çok alâkadar olduğu ve istinat ettiği husus, devletin dâhilî teşkilatıdır. Haricî siyaset, dahilî teşkilâtla mütenasip olmak lâzımdır. Garpta ve şarkta başka başka tabayi ve harse ve emele malik mütehalif unsurları cemedan bir devletin dahili teşkilatı, elbette asılsız ve çürük olur. O halde haricî siyaseti de esaslı ve metîn olamaz. Böyle bir devletin teşkilâtı dahiliyesi, bilhassa millî olmaktan uzak olduğu gibi, meslek-i siyasîsi de*

⁸¹⁵ O.N., s.10; T.T.K.N., C.I., s.18; A.A.M.N., s.10.

⁸¹⁶ O.N., s.385; T.T.K.N., C.II., s.834; A.A.M.N., s.423.

⁸¹⁷ Fahir Armaoğlu, “*Atatürk'ün Dış Politika Prensipleri*”, **Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı**, s.s. (57–65), Ankara, 1982, s.58.

⁸¹⁸ Altuğ, a.g.m., s.484; Hasan S. Köni, “Atatürk'ün Dış Politikayla İlgili Görüşleri ve Uygulamaları”, **100. Yıl Atatürk Konferansları**, 2. baskı, s.134, Mehmet Gönlübol, “Atatürk ve Dış Politika”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII., Sa.: 24, s.s. (439-442), Ankara, 1992, s.439.

millî olamaz. Buna nazaran, Osmanlı Devletinin siyaseti millî değil, fakat şahsî gayrivazih ve gayrimüstakar idi.”⁸¹⁹

Mustafa Kemal Paşa, dış politikasının esaslarını tespit ederken, hayale yer vermemiş ve gerçekçi davranmıştır. Kişiliğinin de bir parçası olan gerçekçilik,⁸²⁰ dış politikasının ilkelerinden birisi olmuş, yaptığı işleri bir takım tesadüflere bırakmamıştır.⁸²¹ Milletın ve devletın geleceği ile kumar oynamayan⁸²² Mustafa Kemal Paşa, milli çıkarları gerçekleştirmek söz konusu olduğunda kararsızlığa yer vermemiştir.⁸²³ O, gerçekçiliğini ve maceradan uzak kalma isteğini söylediği şu sözlerle de dile getirmiştir: “*Büyük hayaller peşinden koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik... Efendiler, bütün cihana havf ve telâş veren mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyikatı tezyîd etmekten ise hadd-i tabîye, hadd-i meşrua rücu edelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh Efendiler, biz hayat ve istiklâl isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzal ederiz*”.⁸²⁴

Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta da Panturanist (1 defa) ve Panislamist (4 defa) görüşlere karşı çıkararak bu görüşlerle ilgili olumsuz bağlamda sözler söylemiş ve bu özelliğini Nutuk’ta da göstermiştir.⁸²⁵ O, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Türklerle yürütülecek ilişkiyi bir kültür meselesi olarak görmüştür.⁸²⁶ Bütün Türkleri tek bir bayrak altında toplamak gibi bir fikre sahip olmayan Mustafa

⁸¹⁹ O.N., s.275-276; T.T.K.N., C.II., s.584; A.A.M.N., s.298.

⁸²⁰ Aşkun, a.g.m., s.494; Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara, 2002, s.471.

⁸²¹ Mehmet Gönlübol-Ömer Küçüköğlü, “*Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış*”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Yay. Haz.: Berna Türkdöğan, s.s. (3-27), Ankara, 2000, s.13; Gönlübol, “*Atatürk...*”, s.440; Mehmet Gönlübol, “*Atatürk’ün Türk Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler*”, **Atatürk Yolu**, s.s.(235-277), Ankara, 1995, s.258; Yılmaz, a.g.m., s.27; Hikmet Bayur, “*Kuvay-ı Milliye Devrinde Atatürk’ün Dış Siyasa İle İlgili Bazı Görüş ve Davranışları*”, **Belleten**, C.XX., Sa.:77-80, s.s. (659-699), Ankara, 1956, s.660.

⁸²² Bayur, “*Kuvay-ı Milliye...*”, s.660.

⁸²³ Yılmaz, a.g.m., s.27.

⁸²⁴ Enver Ziya Karal, **Atatürk’ten Düşünceler**, İstanbul, 1986, s.130.

⁸²⁵ O.N., s.276; T.T.K.N., C.II., s.586; A.A.M.N., s.299; Sina Akşın, “*Atatürk’ün Dış Siyaset Modeli*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Yay. Haz.: İsmail Soysal, s.s. (275-279), Ankara, 1999, s.277; Gönlübol, “*Atatürk’ün...*”, s.259.

⁸²⁶ Memiş-Köstüklü, **a.g.e.**, s.200.

Kemal Paşa, Türkiye dışındaki Türklerin kimliklerini koruyacak haklara sahip olmaları için çaba harcanması gerektiğini savunmuştur.⁸²⁷

Mustafa Kemal Paşa, en sıcak çatışmaların yaşandığı Milli Mücadele döneminde bile sürekli diyaloga açık olmuş⁸²⁸ ve barışçı bir politika izlemiştir. Bu nedenle barışın sağlanması için yapılan önerileri geri çevirmemiştir.⁸²⁹ Onun için savaş bir amaç değil, milli hedeflere ulaşmak için bir araç olmuştur.⁸³⁰ Nitekim Nutuk'ta da görülebileceği gibi⁸³¹ her başarılı savaşın sonunda İtilâf Devletleri'nce iletilen barış görüşmesi taleplerini, bir sonuç alınamayacağını bilmesine karşın, geri çevirmemiştir. İyi bir barışın ancak, tam ve kesin bir zaferle sonuçlanacak bir savaşla sağlanacağını savunmuş,⁸³² barışa ve antlaşmalara da önem vermiştir.⁸³³

O'nun bu yönü, dış politikasının da belirgin bir niteliği olmuş, birçok konuşmasında dile getirdiği⁸³⁴ bu özelliğini, ilk kez 1931'de söylediği “*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*” sözü ile de yeni Türk Devleti'nin parolası haline getirmiştir.⁸³⁵ Ancak, bu anlayış “*her ne pahasına olursa olsun barış*” anlamına da gelmemektedir.⁸³⁶ Milli Mücadele sırasında da görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Paşa, her türlü barış girişimini geri çevirmemekle birlikte, temel hedeflerine aykırı barış taleplerini de kabul etmemiştir. Bu konuda, Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı sırasında imzaladığı barış antlaşmalarının, TBMM'de eşitlik ilkesine aykırı olduğu ve tam bağımsızlıkla çeliştiği için kabul edilmemesi iyi bir örnek oluşturmuştur.⁸³⁷

⁸²⁷ gös. yer.

⁸²⁸ Gönlübol-Küçüköğlü, a.g.m., s.15.

⁸²⁹ Yılmaz, a.g.m., s.28.

⁸³⁰ Nurşen Gök, “*Kurtuluş Savaşı Dönemi Milli Mücadele'nin Dış Politika Prensipleri*”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Ankara, 1991, s.180.

⁸³¹ Mustafa Kemal Paşa, İnönü ve Sakarya Savaşı'nın başarıyla sonuçlandırılmasından sonra, İtilaf Devletleri'nce yapılan barış önerilerini, istenildiği gibi bir sonuç çıkmayacağını bilmesine karşın geri çevirmemiş, hatta bizzat kendisi savaşı, barışın yollarını aramıştır.

⁸³² O.N., s.397; T.T.K.N., C.II., s.860-862; A.A.M.N., s.437; Landau, a.g.m., s.44; Akarslan, a.g.e., s.12.

⁸³³ Çeçen, a.g.m., s.63.

⁸³⁴ Arı İnan, **Düşünceleriyle Atatürk**, Sad.: İsmet Parmaksızoğlu, 3. baskı, Ankara, 1999, s.314-316.

⁸³⁵ Akşin, “*Atatürk'ün...*”, s.276.

⁸³⁶ Gönlübol-Küçüköğlü, a.g.m., s.23; Armaoğlu, “*Atatürk'ün...*”, s.61.

⁸³⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta belirttiğine göre, Bekir Sami Bey'in İngiltere ile imzaladığı antlaşmada esirler karşılıklı olarak değiştirilecek, ancak İngilizler bazı suçlu gördükleri Türk esirleri bırakmayacaktı. Mustafa Kemal Paşa bu durumu yabancı bir devletin Türk uyruklu insanları, Türkiye içindeki faaliyetlerinden dolayı yargılaması hakkına sahip kılınması olarak değerlendirmiş ve kabul edilemez bulmuştur. Fransa ve İtalya ile yapılan antlaşmaya göre ise her iki devlete işgal ettikleri yerleri boşaltmaları karşılığında bazı ekonomik ayrıcalıklar verilecekti. O.N., s.365-366; T.T.K.N., C.II., s.784; A.A.M.N., s.399-400.

O, barış taraftarı olmasına karşın, hayalci de olmamış, barış politikasını “güvenlik” kavramı ile iç-içe yürütmüştür.⁸³⁸ Onun dış politikasının temel ilkelerinden birisi de başkalarına güvenilemeyeceği ve güvenmemek gerektiği idi.⁸³⁹ Nitekim Sakarya Muharebesi’nin kazanılmasından sonra İtilâf Devletleri’nin yaptığı barış önerisinde yer alan, Yunan ve Türk kuvvetlerini denetlemek gibi önerileri geri çevirmiştir.⁸⁴⁰

Kendi gücüne dayanmayı da bir dış politika ilkesi haline getiren⁸⁴¹ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta da görülebileceği gibi Milli Mücadele döneminde, kurtuluş için milleti seferber etmiş, Tekâlif-i Millîye Emirleri’ni yayınlayarak milletin en son kaynaklarını da bu yolda toplamıştır.⁸⁴²

Türkiye, Batı ülkeleriyle yaptığı savaşla kurulmasına karşın, takip edilen dış politika, batı karşıtı bir karakter taşımamıştır. Zaten Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta da sıkça kullandığı “*medeni ve asrî*” (12 defa) kavramlarıyla Batı’dan coğrafi bir terim olarak söz etmemiş ve tüm insanlığın ortak değerler sistemi olarak gördüğü Batı’nın değerler sistemine karşı olmamıştır.⁸⁴³ Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta *hürriyet*, *milliyet* ve *vatanperlik* gibi kavramları çağdaş medeniyetin bir ürünü olarak görmüş ve övmüştür. İstanbul’u işgal eden İtilâf Devletlerinin resmi tebliğine⁸⁴⁴ karşı yayınladığı protesto telgrafında⁸⁴⁵ resmi Avrupa ile bilim, kültür ve uygarlık Avrupasını birbirinden ayırmış, asıl karşı olduğunun emperyalist Batı olduğunu belirtmiştir.⁸⁴⁶ O’nun, Batı ile ilişkilerde hassasiyet gösterdiği temel konu,

⁸³⁸ Armaoğlu, “*Atatürk’ün...*”, s.61.

⁸³⁹ Landau, a.g.m., s.43-44.

⁸⁴⁰ O.N., s.398; T.T.K.N., C.II., s.864; A.A.M.N., s.438.

⁸⁴¹ Gönlübol-Küçükoğlu, a.g.m., s.18.

⁸⁴² O.N., s.381; T.T.K.N., C.II., s.822; A.A.M.N., s.417.

⁸⁴³ Oral Sander, **Türkiye’nin Dış Politikası**, Der.: Melek Fırat, 2. baskı, Ankara, 2000, s.79.

⁸⁴⁴ İtilâf Devletleri’nin tebliğinde şu satırlara yer verilmiştir: “Bu nazik zamanda, Müslim olsun, gayrimüslim olsun herkesin vazifesi kendi işine gücüne bakmak, asayişin teminine hizmet etmek, Devlet-i Osmaniye’nin enkazından yeni bir Türkiye’nin ihdası için son bir ümidi cinnetleriyle mahvetmek isteyenlerin iğfalâtına kapılmamak ve halen makarr-ı saltanat kalan İstanbul’dan ita olunacak evamire itaat etmektir”. O.N., s.262; T.T.K.N., C.I., s.556; A.A.M.N., s.284.

⁸⁴⁵ Mustafa Kemal Paşa telgrafında şunları söyler: “Millet-i Osmaniye’nin hakimiyet ve hürriyet-i siyasiyesine havale edilen bu son darbe yirminci asr-i medeniyet ve insaniyetinin mukaddes addettiği bütün esasata, hürriyet, Milliyet, vatan hissiyatı gibi bugünün cemiyat-ı beşeriyesine esas olan bütün umdelere ve bu umdelere vücuda getiren vicdat-ı umumi-i beşere racidir ait oldukları milletlerin şeref ve haysiyetiyle dahi kabil-i imtizaç olmayan bu hareketin takdir-i mahiyetini resmi Avrupa ve Amerikanın değil, ilm ü irfan ve medeniyet Avrupa ve Amerikasının vicdanına tevdi ile iktifa ve bu hâdiseden tevellüt edecek mes’uliyet-i azime-i tarihiyeye son defa bir daha nazar-ı dikkat-i umumiye celbederiz”. O.N., s.263-264; T.T.K.N., C.I., s.556-558; A.A.M.N., s.285.

⁸⁴⁶ Bedia Akarsu, **Atatürk Devrimi ve Temelleri**, İstanbul, b.t.y., s.208-209.

Türkiye'nin bağımsızlığının ve eşitliğinin sağlanması olmuştur.⁸⁴⁷ Nitekim Türkiye bağımsız bir devlet olarak kurulduktan sonra, gelişme ve modernleşme yolunda Batı'yı örnek almıştır.⁸⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa, dış politikasını ideolojik dogmalardan ve ön yargılardan soyutlayarak⁸⁴⁹ akıl ve bilim temeli üzerine oturtmuştur.⁸⁵⁰ O'nun akılcılık olarak nitelendireceğimiz bu özelliği, dış politikadaki gerçekçiliğin de bir devamı olarak kabul edilebilir.⁸⁵¹ Dış politikadaki akılcı yaklaşımının gereği olarak uluslar arası ilişkilerde daimi dostluk ve daimi düşmanlık gibi fikirlere de iltifat etmemiştir.⁸⁵² Dış politikada değişen şartlar ve çıkar ilişkilerini esas almıştır.⁸⁵³ Nitekim Milli Mücadele döneminde, Sovyetler Birliği ile karşılıklı antlaşmaların yapılmasına kadar varacak olan bir ilişki kurulmuş,⁸⁵⁴ Sovyetler, Türkiye'nin, Batı'lı devletlere karşı kullandığı en önemli koz olmuştur.⁸⁵⁵

b. Manda ve Himaye

Birinci Dünya Savaşı'nın önemli sonuçlarından birisi de, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Wilson'un toprak ilhak edilmeyecek prensibine karşın, yapılacak

⁸⁴⁷ Abdülhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara, 1991, s.35.

⁸⁴⁸ Armaoğlu, "Atatürk'ün...", s.62; Yılmaz, a.g.m. s.,28.

⁸⁴⁹ Turhan Feyzioğlu, "Atatürk'ün Dış Politikasının Özellik, İlke ve Amaçları", *Atatürk Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu*, s.s. (1-13), İstanbul, 1984, s.7.

⁸⁵⁰ Yılmaz, a.g.m., s.7.

⁸⁵¹ Feyzioğlu, a.g.m., s.7.

⁸⁵² Altuğ, a.g.m., s.487; Feyzioğlu, a.g.m., s.7.

⁸⁵³ **gös. yer.**

⁸⁵⁴ O.N., s.384; T.T.K.N., C.II., s.828; A.A.M.N., s.421.

⁸⁵⁵ Yılmaz, a.g.m., s.29.

ilhakları gizlemeye yarayacak, yeni bir sistemin “manda”⁸⁵⁶ sisteminin, Batılılarca ortaya çıkarılmış olmasıdır.⁸⁵⁷

Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesi mandaya ait olup⁸⁵⁸ bu sistem Paris Barış Konferansı'nda resmen ortaya atılmış ve bu konferansta kabul edilmiştir.⁸⁵⁹ İlimli bir sömürge sistemi olan mandaya⁸⁶⁰ göre, mandalar, ülkenin ekonomik ve coğrafi şartlarıyla, halkının gelişmişlik durumuna göre gruplara ayrılmıştır.⁸⁶¹

Türkiye'de ise Amerikan mandasını savunan cemiyet Wilson Prensipleri Cemiyeti⁸⁶² olmuştur.⁸⁶³

⁸⁵⁶ **Manda**: Fransızca mandat, Latince Mandatum kelimesinden gelen ve vekâlet anlamında olan, manda idaresi, Güney Afrika devlet adamlarından General Smuts'un ortaya çıkardığı bir idaredir. Manda idaresinde, bazı devletlerin Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'nce yönetilmesi söz konusudur. Ancak cemiyet bu görevi doğrudan doğruya kendisi yapamayacağından, bu görevi kendisi adına yapacak bir başka devlete devredecek ve o devlet Milletler Cemiyeti adına bu görevi yürütecektir. Üçok, **a.g.e.**, s.310-311; Kadir Kasalak, **Millî Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Ankara, 1993, s.10-12.

Himaye: Manda sisteminden farklı yanları olup çok daha eskilere dayanmaktadır. Eski çağlardan itibaren uygulanan bu sistem “bir devletin yabancı bir ülkede bulunan vatandaşlarının hak ve menfaatlerini karşılıklı anlaşmayla, anlaşma yoksa devletler hukukunun kural ve temayüllerine uygun olarak, elçileri ve konsolosları vasıtasıyla yerel makamlar nezdinde girişimde bulunarak koruması hak ve görevi” olarak tanımlanmaktadır. **Türk Hukuk Lûgatı**, Ankara, 1944, s.128; naklen, Kasalak, **Millî Mücadele'de Manda...**, s.13.

⁸⁵⁷ Üçok, **a.g.e.**, s.304, 310-312.

⁸⁵⁸ Bu madde şu şekilde düzenlenmiştir: “Savaştan sonra, evvelce kendilerini idare eden devletlerin egemenliklerine tabi olmaktan çıkmış ve kendilerini idareden aciz halkların bulunduğu sömürgelerin refah ve gelişmelerinin sağlanması kutsal bir medeniyet görevidir. Bu görevin yerine getirilmesi için en iyi yöntem bu halkların vesayetini servet kaynaklarını, tecrübeleri veya coğrafi durumları bakımından bu sorumluluğu yüklenmeye en elverişli bulunan ve bunu kabule razı olan gelişmiş milletlere emanet etmektir. Bunlar bu vesayeti vekil (Mandataire, Mandatory) sıfatı ile ve cemiyet adına uygulayacaklardır”. Kasalak, **Millî Mücadele'de Manda...**, s.12.

⁸⁵⁹ **a.g.e.**, s.11.

⁸⁶⁰ İlhan Lütem, **Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş**, İkinci Kitap, Ankara, 2003, s.86.

⁸⁶¹ Kasalak, **Millî Mücadele'de Manda...**, s.12; Lütem, **gös.yer.**

⁸⁶² **Wilson Prensipleri Cemiyeti**, 4 Aralık 1918'de İstanbul'da (Vakit) gazetesi idaresinin üst katındaki matbuat Cemiyeti'ne ait odada kurulmuştur. Wilson Prensiplerinin, Türkiye'yi ilgilendiren 12. maddesinin uyandırdığı umutla, Halide Edip Hanım tarafından kurulmuştur. Cemiyetin liderliğini de Halide Edip Hanım ve yazıları ile bu cemiyetin kuruluşunu, amacını savunan Ahmet Emin (Yalman) Bey yapmışlardır. Cemiyetin kurucu ve idare heyeti üyeleri hakkında Halide Edip Hanım isim vermemekte “tanınmış avukat ve yazarlar tarafından kuruldu” demekte ise de kurucu ve idare heyeti üyeleri arasında; Halide Edip Hanım, Celalettin Muhtar, Ali Kemal, Hüseyin Hulusi, Refik Halid, Ragıp Nurettin, Celal Nuri, Necmettin Sadık, Cevat, Mahmut Sadık, Ahmet Emin, Yunus Nadi Bey'ler bulunmaktadır. Amerikan mandasını isteyen bu cemiyete mensup aydınların bir kısmı daha sonradan Millî Mücadele'ye katılmışlardır. Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, 2. baskı, Ankara, 1991, s.154; Yücel Özkaya “*Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, Sa.: 147, s.s. (139-186), Ankara, 1997, s.171; Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920**, Giresun, 1972, s.35; Kasalak, **Millî Mücadele'de Manda...**, s.54; Adıvar, **Türk'ün Ateşle...**, s.18.

Üyelerinin büyük bir kısmı gazeteci olan bu cemiyet, 5 Aralık 1918'de Wilson'a bir muhtıra göndererek, yardım istemişlerdir. Bu muhtıranın içeriğinden bir vasilik istenildiği anlaşılmaktadır.⁸⁶⁴

Ayrıca muhtıranın geri kalan bölümünde ise Amerika'dan yardım olarak istenen konular yer almıştır. Bu yardımlar dokuz maddeden oluşmaktadır. Bu dokuz madde incelendiğinde görülecektir ki, Türk Hükümeti şeklen mevcut olup hiç bir kanun yapma yetkisi yoktur. Türk Ordusu olmayıp, başında Amerikalıların bulunduğu polis ve jandarma kuvvetleri vazife görecektir. Amerika'nın yapacağı “*terbiye ve irşad sistemi*” ile en az 15, en çok 25 yıl rehberlik ve eğitim çağı sürecektir. Bu zamanın bitiminden sonra Amerikalılar geride müreffeh bir ülke, “*bir küçük Amerika*” bırakarak çekip gideceklerdir.⁸⁶⁵

Amerikan Mandasını isteyenlerin, bu düşüncelerinin temelinde, Osmanlı Devleti'nin Türk kısmının da bağımsız kalamayacağı, bölüşüleceği yahut da en büyük kısmının şu veya bu biçimde İngiltere gibi sömürgeci bir devletin eline düşeceği kaygısı vardı. Bu yüzden bu enkazın altından ancak Amerika gibi sömürgeci olmayan ve Filipin adalarını kalkındırdıktan sonra bağımsızlığa doğru götüren bir devletin mandası ile çıkılabileceği inancı hâkimdi.⁸⁶⁶

Basında çeşitli olumlu ya da olumsuz eleştiriler alan bu cemiyet, çok uzun süre faaliyet göstermemiş,⁸⁶⁷ fakat Amerikan Mandası meselesi 1918'lerden sonra da gelişerek devam etmiştir.

⁸⁶³ Akşin, **İstanbul Hükümetleri...**, s.517-518; Bülent Tanör, **Kurtuluş Üzerine 10 Konferans**, 2. baskı, İstanbul, 1995, s.85.

⁸⁶⁴ Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası...**, s.40; Muhtırada şu satırlara yer verilmiştir: “Türk aydın ve basın mensupları memleketlerinde en iyi şekilde bir reform yapabilmek maksadıyla bir cemiyet kurdular. Gayesi; dinî müsamaha ve siyasî müsavât üzerine kurulmuş gayri-i mütecanis halkı başarılı bir şekilde ahenkli bir hayata kavuşturan Amerika Cumhuriyetinden yardım ve tecrübelerini Türkiye'de gayri mütecanis dinler ve ırklar meselesinin halli için kullanılmasını” isteyen cemiyet muhtırada ayrıca şu satırlara da yer vermiştir. “Bizim arzumuz nihai istiklalimizi tehdit edecek bir vasilik olmayıp geri kalmış insanları bir müddet eğitimden sonra şerefli bir mevkie yükseltmek, onlara milletler camiasında bir yer verilmesidir”. Mine Sümer (Erol), “Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.III., Sa.: 4-5, Ankara, 1966, s.237-238.

⁸⁶⁵ Tevetoğlu, **Millî Mücadele...**, s.173.

⁸⁶⁶ Bayur, **Atatürk...**, s.194.

⁸⁶⁷ Adıvar, **Türkün Ateşle...**, s. 22; Kasalak, **Millî Mücadele'de Manda...**, s. 56; Bayur, **gös.yer.**

Amerikan mandasının yanı sıra, ülkede İngiliz ve Fransız manda ve himayesini destekleyenler de olmuştur.⁸⁶⁸

15 Aralık 1919'da kurulan Türk-Fransız Muhipleri Derneği, mandayı savunan bir cemiyettir. Ancak etkili bir çalışması olmamıştır. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta olumsuz bağlamda sözler sarf ettiği, Hürriyet ve İtilâf Fırkası (14 defa), Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi (22 defa) ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti (8 defa) ise İngiliz himayesini savunmuşlardır.⁸⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kuranların kendi şahıslarını ve çıkarlarını düşünen insanlar olduklarını belirterek, bunları zavallı olarak nitelendirmiş ve bu derneğin haince faaliyetlerde bulunduğunu söylemiştir.⁸⁷⁰ Bu derneğin faaliyetlerini yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, dernek adına Sait Molla'nın, bütün milletçe İngiliz himayesinin istenmesi maksadıyla, tüm belediyelere gönderdiği telgrafın etkisini ortadan kaldırmaya çalışmış, milleti bu konuda uyarmıştır.⁸⁷¹ Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'ta adından en fazla olumsuz bağlamda sözler sarf ettiği kişiler arasında yer alan (T.16), Sait Molla'ya ait olduğunu söylediği, gizli mektuplarını yayınlaması da,⁸⁷² bu cemiyetin faaliyetlerinin yakından izlediğini göstermektedir.

Ancak, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra milliyetçi cephenin tartıştığı ve ülkenin kurtarılması için bir çözüm yolu olarak düşündüğü konu, Amerikan Mandası olmuştur. Bu konu özellikle de aydın çevrenin çoğunluğu tarafından savunulmuştur.⁸⁷³

Nutuk'ta manda konusu ilk olarak “*Amerikan Mandasını İsteyenler*” başlığı altında geçmiş ve burada Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki bazı kimselerin gerçek kurtuluşun Amerikan mandasının sağlanmasıyla olacağını düşündüklerini ve bu

⁸⁶⁸ Salâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I., Ankara, 1973, s.100; Kasalak, **Millî Mücadelede Manda...**, s.58-59.

⁸⁶⁹ Kasalak, **Millî Mücadelede Manda...**, s.59-63.

⁸⁷⁰ O.N., s.6; T.T.K.N., C.I., s.10; A.A.M.N., s.5.

⁸⁷¹ O.N., s.17; T.T.K.N., C.I., s.36-38; A.A.M.N., s.19.

⁸⁷² O.N., s.177-184; T.T.K.N., C.I., s.392-402; A.A.M.N., s.201-206.

⁸⁷³ Feridun Kandemir, **Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler**, İstanbul, 1964, s.53; Osmanlı Devleti daha Birinci Dünya Savaşı sonlarında Amerika'ya ümit bağlamış İspanya Hükümeti vasıtası ile Amerika başkanı Wilson'a müracaatta bulunarak, mütareke işini üzerine almasını, Wilson Prensipleri esas alınarak bir mütareke yapılmasını ve bu talebin bütün İtilaf Devletlerine bildirilmesini istemiştir. Ancak Amerika'ya yapılan bu müracaattan bir sonuç alınmadan Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzalamıştır. Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası...**, s.27.

düşüncelerinde çok direttiklerini belirtmiştir.⁸⁷⁴ Daha sonra “*Düşünülen Kurtuluş Çareleri*” başlığı altında; İngiliz himayesi veya Amerikan mandası istemenin birer, kurtuluş çaresi olarak görüldüğünden söz edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa’ya göre o dönemlerde ülkede büyük bir çoğunluk bağımsızlıktan ümidini kesmiş, temel olarak üç noktada kurtuluş çareleri düşünmeye başlamıştır. Bunları: 1- İngiltere himayesini talep etmek 2- Amerikan mandasını talep etmek 3- Mahalli halas çarelerine başvurmak⁸⁷⁵ şeklinde sıralamak mümkündür.

Nutuk’ta belirtildiğine göre, ilk iki maddede ki kararı savunanların amacı, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını önlemek, devletin bir bütün olarak muhafazasını sağlamaktır.⁸⁷⁶ Diğer maddedeki düşünceyi savunanlardan bir kısmının amacı, kendilerini Osmanlı Devleti’nden koparılacağı düşüncesinden hareketle, bunu önlemeye çalışmak iken, diğer kısmının amacı ise bölgesel olarak kurtuluşlarını sağlamaya çalışmak olmuştur.⁸⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa, özgüven duygusunu kaybetmekten, bir çaresizlik ve ümitsizlikten kaynaklanan⁸⁷⁸ bu kurtuluş çarelerinin tümünü reddetmiştir. O, içerik analizi sonuçlarında da görülebileceği gibi (T.22.23) adeta Türk ismiyle bütünleştirdiği bağımsızlık kavramını, temel olarak, Türk’ün sahip olduğu hasletler nedeniyle de zaten başka bir düşüncesinin olamayacağından hareketle “*ya istiklâl ya ölüm*” parolasıyla çıktığı yolda, kurtuluş çaresi olarak, milli hâkimiyete dayanan, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmanın gerekliliğine inanmıştır.⁸⁷⁹

Amerikan Mandası konusunun asıl olarak tartışıldığı yer Sivas Kongresi olmasına karşın, bu konu daha kongre toplanmadan önce, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum’da iken tartışılmaya başlanmış⁸⁸⁰ Amerikan mandasını isteyenler, mektup, telgraf ve benzeri yollarla, bu konudaki görüş ve önerilerini Mustafa Kemal Paşa’ya iletmişlerdir.

⁸⁷⁴ O.N., s.6; T.T.K.N., C.I., s.10; A.A.M.N., s.5.

⁸⁷⁵ O.N., s.9; T.T.K.N., C.I., s.16; A.A.M.N., s.8-9.

⁸⁷⁶ gös. yer.

⁸⁷⁷ gös. yer.

⁸⁷⁸ Reşat Genç, “Özgüven Duygusunu Kaybetmişlik ve Himaye Arayışları Karşısında Büyük Nutuk’un Tesbitleri”, *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler*, Yay. Haz.: Dursun-Ayan- M.Alper Parlak, s.s. (30-35), Ankara, 2003, s.30.

⁸⁷⁹ O.N., s.9-10; T.T.K.N., C.I., s.16-20; A.A.M.N., s.9-10.

⁸⁸⁰ O.N., s.53; T.T.K.N., C.I., s.120; A.A.M.N., s.62.

Sivas Kongresi öncesinde, Amerikan mandası konusunda propaganda yapanlar arasında, Bekir Sami (Kunduh) Bey ile Halide Edip Hanım dikkat çekmektedirler.

Bekir Sami Bey görüşlerinde; bağımsızlığın en iyi tercih olduğunu, ama tam bağımsızlıkta direnilirse vatanın birçok parçaya ayrılacağını kesin olduğunu, bu yüzden vatanın bütünlüğünü garantileyen bir devletin himayesinin tercih edilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Ayrıca Osmanlı Ülkesi'nin meşruluğu ve dışarıda temsili şartıyla belli bir süre Amerikan mandaterliğini istemenin en yararlı çözüm olduğunu ileri sürmüştür, bu konuda Amerikan temsilcisiyle de görüşmüştür.⁸⁸¹

Mustafa Kemal Paşa ise Bekir Sami Bey'e verdiği cevaplarında onun manda ve himaye konusunda ileri sürdüğü düşüncelerini reddetmiş ve düşüncelerinde birbirini tutmayan noktaları işaret ederek, ona mandaterlik hakkında bir takım sorular yöneltmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e verdiği cevabında ilk olarak Vilâyât-ı Şarkiye yâni Doğu İlleri Kongresi'nde devlet ve milletin istiklalinin bölünmezliğinin ısrarla savunulduğunu, bu yüzden Amerikan mandaterliğinden Sivas Kongresi'nde söz edilmesinin sakıncalı olacağını hatırlatmıştır. Ayrıca Bekir Sami Bey'e; *“Tam bağımsızlık istenirse vatanın birçok parçaya ayrılacağı kesin ve şüphesizdir deniliyor, bu görüşün kaynağı nedir? Vatanın bütünlüğünden maksat, memleketin bütünlüğü mü, yoksa hâkimiyet hakları mıdır?”* şeklinde sorular sormuş, Bekir Sami Bey'in manda lehine verdiği cevaplarına ise *“Amerikan Hükümeti bizim için bu kadar elverişli bir mandaterliği kabul etmekle, kendi adına ne yarar ve çıkar sağlayacaktır?”* demiştir.⁸⁸²

Halide Edip Hanım'a göre ise kötünün iyisi olarak, geçici bir süre Amerikan mandasına girmek en doğru yol olacaktır. Çünkü dış rekabetleri ve güçleri yurdumuzdan uzaklaştıracak Avrupa dışında ve ondan daha güçlü bir yardımcıya ihtiyacımız vardır. Böylece Şark Meselesi de halledilmiş olacaktır. Üstelik Amerika'nın resmi sıfatında dini eğilim ve taraf tutma yoktur. Onun yönetim

⁸⁸¹ O.N., s.53-54; T.T.K.N., C.I., s.120-122; A.A.M.N., s.62-63.

⁸⁸² O.N., s.60-64; T.T.K.N., C.I., s.134-140; A.A.M.N., s.69-72.

mekanizması dinsiz ve milliyetsizdir. Üstelik bu devlet, çeşitli mezhep ve cinsten insanları bir arada uyumlu şekilde tutmayı çok iyi bilmektedir.⁸⁸³

Amerikan mandası konusu asıl gündeme geldiği Sivas Kongresi'nde uzun tartışmalara neden olmuştur.

Nutuk'ta belirtildiğine göre, kongre'de manda tezini savunanların başında: Kara Vasıf (Karakol) Bey,⁸⁸⁴ İsmail Hami (Danışment) Bey,⁸⁸⁵ Refet Bey, İsmail Fazıl Paşa,⁸⁸⁶ Bekir Sami Bey ve Rauf Bey gelmektedir. Onlar, devlet gelirlerinin ancak borçların faizini karşılayabildiğini ve mandanın bağımsızlığı yok etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bütün toplumları köle edip sömüren İngiliz mandasından kurtulmanın tek yolunun bu olduğunu, tam bağımsızlıkta direnilirse İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın Türkiye'yi asla rahat bırakmayacağını iddia etmişlerdir. Yine ülkeyi bölüşmek isteyenlere karşı tarafsız ve ordusuz hiç bir şey yapılamayacağını, bu yüzden Amerika'nın kefilliğine muhtaç olduğunu öne sürmüşlerdir.⁸⁸⁷

⁸⁸³ O.N., s.56-60; T.T.K.N., C.I., s.128-132; A.A.M.N., s.66-68; Mustafa Kemal Paşa, sadece Halide Edip Hanım'ın mektubunu yayınlamış, ona doğrudan cevap vermemiştir.

⁸⁸⁴ **Kara Vasıf Bey (Karakol, 1871–1931)**, Harp Okulu'nu ve Harp Akademisi'ni bitirdi. Ali Fethi Okyar'ın sınıf arkadaşıdır. «Karakol Cemiyeti» ni kuranlardandır. Bu cemiyetin Anadolu'ya silâh ve insan kaçırmada büyük hizmeti oldu. Sivas Kongresi'ne Afyonkarahisar delegesi olarak katıldı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Hey'eti üyeliğine seçildi. Son İstanbul Meb'uslar Meclisi'nde Sivas milletvekiliyken diğer bazı milletvekilleriyle birlikte İngilizler tarafından tutuklanarak Malta Adası'na sürüldü. 31.10.1920'de tutsak değiştirilmesi sonucu özgürlüğüne kavuştu. Ankara'ya giderek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. dönemine Sivas milletvekili olarak katıldı. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'ne girdi. Bir süre bu partinin genel sekreterliğini yaptı. Partinin kapanmasından sonra, Atatürk'e yapılmak istenen suikastla ilgili sanılarak İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandıysa da, aklandı. Önelçin, **a.g.e.**, s.107-108; Özerdim, **Nutuk...**, s.172.

⁸⁸⁵ **İsmail Hami Bey (Danışment, 1889–1967)**, Orta öğrenimini Beyrut'ta, yüksek öğrenimini Paris'te gördü. “Colege de France”ı bitirdi. 1912-1914 yılları arasında orta ve yüksek dereceli okullarda öğretmenlik yaptı. Bağdat Hukuk Mektebi'ne müdür oldu. Sivas Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katıldı. Gazetecilik yaptı. Yazılarıyla Kurtuluş Savaşı'nı destekledi. Cumhuriyet döneminde resmî bir görev almadı. İstanbul'a yerleşerek bilimsel çalışmalar yaptı. Sözlük tarih, çeviri ve şiir alanlarında 39'dan fazla eser yazdı. Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı dört ciltlik kitabı önemli eserlerindedir. Önelçin, **a.g.e.**, s.82-83.

⁸⁸⁶ **İsmail Fazıl Paşa (1856–1921)**, Ali Fuat Cebesoy'un babasıdır. 1877'de kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisi'ni bitirdi. Tümen kurmay hizmetlerinde, Harp Okulu öğretmenliği görevlerinde çalıştı. Bir süre Sultan II. Abdülhamit'e yaverlik yaptı. Bu görevden Erzincan'a uzaklaştırıldı. 17 yıl Erzincan'da kaldıktan sonra, albay rütbesinde İstanbul'a döndü. 1901'de tuğgeneral, 1908 Meşrutiyeti'nin ilânından sonra korgeneral oldu. Kısa bir süre Harp Okulu Nazırlığı yaptı. Suriye Valiliği'nde ve İzmir'de kolordu komutanlığında bulundu. 1914'de emekliye ayrıldı. Sivas Kongresi'nin açılmasından önce Ankara'ya oğlu 20. Kolordu Komutanı General Ali Fuat Cebesoy'un yanına gelerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Sivas Kongresi'nde İstanbul delegesi ve kongre ikinci başkanıydı. Son İstanbul Meb'uslar Meclisi'ne Yozgat'tan milletvekili seçildi. Bu meclis dağılınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. dönemine katıldı. Bayındırlık Bakanı oldu. Ankara'da Hacı Bayram Camii yanındaki türbede gömülmüştür. Önelçin, **a.g.e.**, s.103.

⁸⁸⁷ O.N., s.63-65; T.T.K.N., C.I., s.142-144; A.A.M.N., s.73-75.

Nutuk'tan anlaşıldığı kadarıyla, bu konuda Refet Bey ve Kara Vasıf Bey'in himaye ihtiyacı fikrini kuvvetlendirmek için verdikleri örnekler oldukça dikkat çekicidir. Refet Bey; “*Allah muhafaza buyursun, eğer İzmir Yunanistan da kalsa ve aramızda bir muharebe çıksa, düşmanımız, Yunanistan'dan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurum'dan hangi şimendiferlerle nakliyatımızı yapabileceğiz?*”⁸⁸⁸ Diyerek, dışarıdan destek alınmazsa Yunanistan'ın saldırılarına bile karşı konulamayacağını iddia etmiştir. Kara Vasıf Bey ise bağımsız olarak yaşamaya mali durumun, elverişli olmadığını, ülkeyi paylaşmak isteyen devletler uçak kullanıp, savaş gemisi yaparlarken, hala kağı arabaları kullanıp, yelkenli bir gemi bile yapılamadığını belirtmiştir.⁸⁸⁹

Nutuk'a göre, Sivas Kongresi'nde manda meselesi hakkında söz alanlardan birisi de Rauf Bey'dir. O, Erzurum Kongresi kararlarının 7. maddesine gönderme yaparak yüksek heyetin dış destek prensibini kabul etmesine karşın, kimin mandası altına girileceğinin açıkça söylenmediğini, artık bunun Amerika olduğunun açıklanmasında bir sakınca olmadığını ileri sürmüştür.⁸⁹⁰

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unda manda, imtiyaz vb. kavramlarla ilgili toplam 28 defa olumsuz bağlamda sözler sarf ederek manda ile ilgili yer yer açıkladığı düşüncelerinde, Refet Bey'in manda lehindeki sözlerinin özentili, parlak ve ustalıklı bir nutuktan başka bir şey olmadığını ifade etmiş; ayrıca Rauf Bey'in Temsil Heyeti'nin temelde Amerikan yardım ve himayesini benimsediği görüşüne de uzun bir cevapla karşılık vermiştir. Ayrıca ne Erzurum ne de Sivas Kongrelerindeki bildirimlerde böyle bir görüşün var olduğunu, asla manda ve Amerikan himayesinden bahsedilmediğini hatırlatmış. Kongre bildirimlerindeki yedinci maddeyi de buna kanıt olarak göstermiştir.⁸⁹¹ Mustafa Kemal Paşa bu konuyla ilgili olarak: “...*Manda meselesi hakkındaki nokta-i nazarımın.... aylardan beri gece gündüz beraberimde*

⁸⁸⁸ O.N., s.65; T.T.K.N., C.I., s.146; A.A.M.N., s.75.

⁸⁸⁹ O.N., s.66; T.T.K.N., C.I., s.148; A.A.M.N., s.77.

⁸⁹⁰ O.N., s.67; T.T.K.N., C.I., s.150; A.A.M.N., s.77.

⁸⁹¹ Sözü edilen yedinci madde: “Milletimiz insani asrî gayeleri tebcil ve fenni, sınaî ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve haricî istiklâl ve vatanımızın tamamisi mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarraf hudut dahilinde millet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin, fenni, sınaî, iktisadi muavenatını memnuniyetle karşılırsınız ve bu şeraiti adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhün de acilen takarrürü selameti beşer ve sükunu alem namına ahassü amali millîyemizdir” şeklindedir. O.N., s.67; T.T.K.N., C.I., s.150; A.A.M.N., s.78.

*bulunan bir arkadaş tarafından hala anlaşılmamış olduğuna hükm olunabilir mi? O halde Rauf Bey ya esasen benimle hem fikir değildi veyahut hem fikir idi de Sivas'ta İstanbul'dan gelenlerle mülakattan sonra tebdili fikretmiş oluyor. Burasını kestirmek bence müşküldür*⁸⁹² demiştir. Yine Nutuk'ta mandaterlik yanlılarına genel bir cevap olarak maddi ve özellikle manevi çöküşün korku ve güçsüzlükle başladığını, güçsüz, korkak insanların, bir felaket karşısında milleti uyuşukluk ve çekingenliğe sevk ettiklerini, manda, himaye veya herhangi bir devletin yardımına tenezzül etmeyeceğini yurdu kurtarmak için dayanılması gereken tek gücün millet olduğunu söylemiştir.⁸⁹³

Mustafa Kemal Paşa, kongre sırasında yürüttüğü oyalayıcı taktikle, manda çabalarını boşa çıkarmıştır. Kongre başkanı olan Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda teklif Encümeni Reisliği'ni de üzerinde taşımaktaydı. O, bu sayede, gerektiğinde encüme havale isteyerek, on dakika istirahat edelim efendim diyerek, bazen kelime oyunları yaparak, bazen de mandayı savunanların, mandanın ne olup ne olmadığını bilmemesinden ve Amerika'nın kabul edip etmeyeceğinin belli olmamasından istifade ederek direnmiştir. En sonunda, Amerika'ya tel çekilmesi ve bir araştırma heyetinin gönderilmesi kararının alınması ile manda taraftarlarını susturacak ortalama bir çözüm yolu bulunmuş ve ortada manda diye bir olay bırakılmamıştır.⁸⁹⁴

Sina Akşin, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Sivas kongresi sırasında Amerikan mandası fikrine doğrudan karşı çıkmayarak, oyalayıcı bir tavır izlemelerinin nedeni olarak; Amerikalı gazeteci Browne'un kongrede bulunmasına ve Saray ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın İngiliz desteği peşinde koştukları bir sırada, Amerika'ya karşı izlenecek sert bir tavrın olumsuz sonuçlar yaratabileceği endişesine vurgu yapmıştır.⁸⁹⁵ Buna karşılık Doğu Ergil bu durumun Mustafa Kemal Paşa açısından iki önemli nedeni olabileceğini belirterek, birinci olarak O'nun zaten son derece sınırlı bir kadroya, yandaşa sahip olduğunu ve sert bir çıkışla bunları da kaybetmek istememesi olabileceğini, ikinci neden olarak da iyi bir taktisyen olan Mustafa Kemal Paşa'nın, İngiliz siyasetine karşı ABD'yi kazanmak istemesi

⁸⁹² O.N., s.68; T.T.K.N., C.I., s.152; A.A.M.N., s.79.

⁸⁹³ O.N., s.47; T.T.K.N., C.I., s.108; A.A.M.N., s.55.

⁸⁹⁴ Oran, **a.g.e.**, s.122-123; A. Akşin, **a.g.e.**, s.34.

⁸⁹⁵ Akşin, **Ana Çizgileriyle...**, s.126.

olabileceğini belirtmiştir.⁸⁹⁶ Sonuçta, daha Milli Mücadele'nin başlarında iken ve her türlü kişi ve devletin desteğine ihtiyaç duyulduğu bir sırada, zaten dış politikada da pragmatik davranıp, bir denge politikası izleyen Mustafa Kemal Paşa için sert çıkışlarla insanları küstürmemek ve ABD'yi karşısına almamak son derece akılcı bir davranış olarak görülmekte idi.

Sivas Kongresi'nden sonra manda konusundaki tartışmalar giderek azalmaya başlamıştır. Manda konusunda Türk basınında ara sıra çıkan birkaç yazı haricinde ciddi bir gelişme görülmemiştir. General Harbord başkanlığında Amerikan Tahkik Heyeti'nin raporundan sonra basında bu konudaki yazıların arttığı görülse de 1920 yılı başlarından itibaren manda konusu Türk basınının gündeminden yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. 1 Haziran 1920'de mandanın Amerikan Kongresi'nde büyük oy farkıyla reddedilmesi manda meselesinin sonu olmuştur.⁸⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa ise “manda” konusunda, kendisinin ne düşündüğünü soran Celal Nuri Bey'e Sivas Kongresi'nin 8. maddesini hatırlatmıştır: “*Amacımız en evvel devlet ve milletimizin içerde ve dışarıda istiklalidir. Vatanın tamamı saklı kalmak şartıyla, millî esaslarına uymak üzere ülkemiz hakkında, istila emelleri beslemeyen herhangi bir devletin iktisadi yardımını memnuniyetle kabul ederiz*”⁸⁹⁸ demiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unda manda ve himaye konusunu anlatırken, yakın çalışma arkadaşları ile ilgili de bir takım yargılarda bulunmuş, Halide Edip Hanım ile Rauf ve Refet Beyleri mandacı olmakla itham etmiştir.

Halide Edip Hanım, Mustafa Kemal Paşa'nın bu iddiasına *The Times* gazetesine gönderdiği mektupla cevap vermiştir. Mektubunda, Amerikan Himayesi meselesinin, hiçbir zaman konuşulmadığını belirten Halide Edip Hanım, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nden de söz ederek mandacı bir faaliyette bulunulmadığını söylemiştir. Halide Edip Hanım mektubunda, kendisinin Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluşundaki rolünden hiç bahsetmediği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın mandacı olmamakla beraber manda aleyhtarı olmadığını da belirtmiş ve

⁸⁹⁶ Doğu Ergil, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1981, s.156–157.

⁸⁹⁷ Kasalak, *Millî Mücadele'de Manda...*, s.151.

⁸⁹⁸ Necati Aksanyar, *Çağdaşlaşmaya Giden Yolda Celal Nuri ve Fikir Alanında Etkinliği*, H. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993, s.122–123.

Rauf Bey ile Refet Bey'in de yanlış tanıtıldıklarını ve onların mandacı olmadıklarını dile getirmiştir.⁸⁹⁹

Halide Edip Hanım hatıralarında ise bu konuda fazla bilgi vermemiş, sadece Wilson'a gönderilen muhtıradan söz ederek bu işin amacını, Amerika'nın Türkiye'ye yönelik belirli bir zaman için barış sağlaması, aynı zamanda iktisadi yardımda bulunması Türkiye'ye uzmanlar göndererek yeni bir rejim kurması olarak açıklamıştır.⁹⁰⁰

Halide Edip Hanım'ın gerek mektubunda, gerekse anılarındaki bu tavrı ilginçtir. Çünkü derneğin kurucusu olmasına karşın bundan hiç söz etmemiş, dernek hakkındaki bilgileri, konuyla hiç ilgisi olmayan bir kişi gibi vermiştir.

Halide Edip Hanımın mektubuna, daha öncede belirtildiği gibi CHF genel sekreteri Saffet Bey tarafından cevap verilmiş ve Nutuk'ta da, Halide Edip Hanım'ın, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektup yayınlanınca, Halide Edip Hanım bu konuda bir daha konuşmamıştır.

Rauf Bey'de anılarında manda konusuna değinmiş ve şu cümlelere yer vermiştir: *“Bu manda meselesi yani o günkü şartlar içinde kendi gücünüzle derlenip toparlanamayacağımız için İngiltere veya Amerika gibi bir büyük devletin geçici bir süre için himaye şeklinde yardımını isteyip kabul etmek meselesi bize İstanbul'dan geliyordu.... Biz ne Erzurum'da ne de Sivas'ta böyle bir şey düşünmemiştik. Biz Anadolu'ya geçtikten sonra, İstanbul'da kurtuluş işini düşünen, çoğu eski arkadaşlarımızdan oluşan çeşitli gruplar bu mesele üzerinde durmuşlar ve bilhassa İstanbul'a gelen Amerikan tahkik heyetiyle temastan sonra, manda meselesine tek kurtuluş çaresi olarak adeta dört elle sarılmışlardır. Mesela İstanbul'daki Manda taraftarlarının sözcüsü olan Halide Edip Hanım'ın Sivas Kongresine, (açılacağı sırada) sunduğu 10 Ağustos 1919 tarihli mektubu bu görüşün en kuvvetli delilini teşkil eder”*. Rauf Bey söz konusu ifadelerden de anlaşılacağı gibi ısrarla kendisinin manda görüşünü savunmadığını belirtmek ihtiyacı hissetmiştir.⁹⁰¹

Sivas Kongresi delegelerinden ve Mustafa Kemal Paşa'ya yakınlığıyla bilinen Mazhar Müfit Bey'de, Erzurum'da görüşmelerinden itibaren Rauf Bey'in manda

⁸⁹⁹ Şimşir, *Atatürk'ün Büyük...*, s.24-25.

⁹⁰⁰ Adıvar, *Türk'ün Ateşle...*, s.19.

⁹⁰¹ Orbay, *a.g.e.*, C.I., s.249-259.

lehine hiç bir söz söylemediğini belirtip, onun bir konuşmasını naklederek, Rauf Bey'in mandacı olmadığını söylemiştir.⁹⁰²

Ali Fuat Paşa ise kendisi de dahil olmak üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın da içinde bulunduğu Anadolu'da silahlı mücadeleyi yürüten grubun bir Amerikan yardımına sıcak baktıklarını, ancak Amerikan mandasına karşı olduklarını ileri sürmüştür.⁹⁰³

Nutuk'ta manda konusunda, kendisi ile ilgili hiçbir suçlamada bulunulmayan Kâzım Karabekir Paşa ise anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın, önceleri Milli Mücadele fikrine sahip olmadığını, Anadolu'da mücadele fikrinin kendisine ait olduğunu ve bu fikrin ilk kez kendisince dile getirildiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinin bu teklifi üzerine Milli Mücadele'ye katıldığını iddia etmiştir. Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Amerikan mandasına sıcak baktığını öne sürerek tartışmaya başka bir boyut kazandırmıştır.⁹⁰⁴ Hatta Kâzım Karabekir Paşa, bizzat General Harbord'un, kendisine, Mustafa Kemal Paşa'nın Amerikan mandasını kabul ettiğini söylediğini de dile getirmiştir.⁹⁰⁵

Halide Edip Hanım ve Kâzım Karabekir Paşa'nın iddialarına karşın, Mustafa Kemal Paşa'nın bir Amerikan mandasından yana olduğunu kabul etmek mümkün görünmemektedir. Çünkü O'nun, hem birçok konuşması⁹⁰⁶ hem de o dönemin çağdaşlarınca yazılan anılar incelendiğinde⁹⁰⁷ hep tam bağımsızlıktan yana olduğu tespit edilebilir.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta da Mütareke döneminde ülkenin kurtarılması için düşünülen kurtuluş çarelerini sıralarken bunlar içerisinde manda fikrini benimseyenlerin de olduğunu belirterek bu fikri tasvip etmediğini söylemiştir.⁹⁰⁸ Ayrıca Nutuk'ta en fazla olumsuz bağlamda sözler sarf ettiği

⁹⁰² M. M. Kansu olayı şu şekilde aktarmıştır: "Rauf Bey, münakaşaların sonunda çok ciddi bir tavırla: Arkadaşlar manda, diyenler bilmelidirler ki, manda muhelli istiklâl bir netice üzerinde durmak ise bizim işimiz olamaz. Biz, tam istiklalciyiz ve tam müstakil bir Türkiye istiyoruz". Kansu, **a.g.e.**, s.238-239.

⁹⁰³ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 2000, s.204-208.

⁹⁰⁴ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.12, s.3694.

⁹⁰⁵ Karabekir, **Nutuk ve...**, C.1, s.258 v.d.

⁹⁰⁶ bu konuda bkz.: Kocatürk, **Atatürk'ün...**, s.27-29; Karal **Atatürk'ten...**, s.6-8; İnan, **a.g.e.**, s.111-115; Fethi Naci, **Atatürk'ün Temel Görüşleri**, 6. baskı, İstanbul, 1984, s.36-38; Muammer Aksoy, **Atatürk ve Tam Bağımsızlık**, Ankara, 1990. Ayrıca bkz.: Bilgen, **a.g.e.**

⁹⁰⁷ Kansu, **a.g.e.**, s.176 v.d.

⁹⁰⁸ O.N., s.8-9; T.T.K.N., C.I., s.18-20; A.A.M.N., s.8-9.

cemiyetlerde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Nıgehân Cemiyet-i Askeriyesi ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti (T.14) gibi mandayı savunanlar olmuştur.

O'na göre, hedef “*Türk Milletinin haysiyetli ve şerefli*” bir millet olarak yaşamasıdır.⁹⁰⁹ Bu da ancak “*tam istiklale sahip olmakla*” ulaşılabilecek bir durumdur.⁹¹⁰

Nutuk'ta belirttiğine göre Mustafa Kemal Paşa için, bir milletin mücadele etmeksizin esir durumuna düşmesi veya manda ve himaye gibi bir takım fikirlerden hareketle kendi eliyle yine esir durumuna düşmesi, o millet için en büyük felaketlerden birisidir.⁹¹¹ O, Nutuk'ta bağımsızlık konusundaki tavrını çok net ortaya koymuş ve bağımsızlığın seçeneği olarak ölümü göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa için bağımsızlıktan başka yol yoktur. Ayrıca Nutuk'ta Türk milletinin sahip olduğu özellikler bakımından bağımsız yaşamaya hakkı olduğunu belirterek, bu milletin aksi durumda seçeneğinin ölümden ve yok olmaktan başka bir şey olmadığını savunmuştur.⁹¹²

Nutuk'taki ifadelerine göre Mustafa Kemal Paşa için, bağımsızlık her türlü zenginliğin ve maddi refahın üstündedir. Dünyanın tüm zenginliklerine sahip olup esir yaşamaktansa, ölümün daha kutsal olduğu ilkesine sarılmıştır.⁹¹³

Nutuk'unda bağımsız bir devlet ve milletin veya bağımsızlığı için savaşmış, mücadele etmiş bir milletin dünyadaki yerinin çok farklı olacağını vurgulayan Mustafa Kemal Paşa, ayrıca bu tip milletlerin onurlu ve şerefli bir millet olacağını da belirtmiştir.⁹¹⁴

2. Nutuk'ta Azınlıklar

Çeşitli din, mezhep ve ırklara mensup topluluklardan meydana gelen Osmanlı tebası, bu özelliğinden dolayı devlet içerisinde “heterojen” bir yapı göstermiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti toplumsal bir tasnif yaparken toplumun bir takım özelliklerini ölçüt olarak kullanmak durumunda kalmıştır. Din faktörü bu ölçütlerin

⁹⁰⁹ O.N., s.9; T.T.K.N., C.I., s.18; A.A.M.N., s.9.

⁹¹⁰ O.N., s.9; T.T.K.N., C.I., s.18; A.A.M.N., s.9.

⁹¹¹ O.N., s.9-10; T.T.K.N., C.I., s.18-20; A.A.M.N., s.9-10.

⁹¹² O.N., s.10; T.T.K.N., C.I., s.20; A.A.M.N., s.10.

⁹¹³ O.N., s.9; T.T.K.N., C.I., s.18; A.A.M.N., s.9; O.N., s.9-10; T.T.K.N., C.I., s.18-20; A.A.M.N., s.9-10.

⁹¹⁴ O.N., s.9-10; T.T.K.N., C.I., s.18-20; A.A.M.N., s.9-10.

başında gelmiş ve toplum “Müslim” ve “gayrimüslim” olmak üzere iki temel gruba ayrılmıştır.⁹¹⁵

Osmanlı Devleti kendi egemenliği altındaki bu toplulukları, din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek oluşturduğu “Millet Sistemi”ne göre yönetmiş,⁹¹⁶ böylelikle, Osmanlı Devleti’nde devletin kurumsal yapısının biçimlenmesi ve devletin toplumu algılayışı “millet esasına” göre olmuştur.⁹¹⁷

Millet Sistemi içinde her dini grubun en yüksek rütbeli din adamlarından biri, kendi cemaatine lider seçilmiştir. Bu cemaat liderleri padişah tarafından kendi topluluklarını düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmişlerdir. Seçilen dini liderler söz konusu sistemde kendi din, hukuk, gelenek, görenek ve eğitimlerini serbestçe uygulamış ve bir devlet memuru gibi sadece padişaha karşı sorumlu olmuşlardır.⁹¹⁸

⁹¹⁵ İlhan Şahin, “*Göçebeler*”, **Osmanlı**, C.IV, Yeni Türkiye Yay., s.s. (132-141), Ankara, 1999, s.132; Bahaeddin Yediyıldız, “*Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış*”, **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yay., s.s. (183-215), Ankara, 2002, s.189; “Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşamış olan Gayrimüslimler din-mezhep ve etnik bakımdan olmak üzere iki farklı açıdan gruplandırılabilir. Din ve mezhep bakımından Hıristiyanlar iki ana gruba ayrılır. Bunlar: 1-Katolikler (Latinler ve Katolik mezhebini kabul etmiş olan bir kısım Gürcü, Süryani, Kildani, Marunî, Kıpti ve Rum topluluklarıdır). 2- Katolik olmayanlar (Ortodokslar, Gregoryenler, Nasturiler, Yakubi-Süryaniler, Melkitler, Mandeiler). Museviler de, diğer dinlerde olduğu gibi, mezhep denilebilecek pek çok kola ayrılmış olmakla birlikte Osmanlı topraklarında üç ana Musevi mezhebi vardı. Bunlar; Rabbaniler, Karailer ve Samirilerdi. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yirmi farklı etnik gruptan Gayrimüslim yaşıyordu. Bunlar; Rumlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar, Hırvatlar, Karadağlılar, Bosnalılar (Osmanlı yönetimine girdikten bir süre sonra Müslümanlığı kabul etmeye başladılar ve yüzde doksanına yakını Müslüman oldu), Arnavutlar (Osmanlı yönetimine girdikten sonra Müslümanlığı kabul etmeye başladılar ve yüzde yetmişine yakını Müslüman oldu), Romenler (Eflâklılar ve Boğdanlılar), Türkler (Gagauzlar veya Gökoğuzlar), Macarlar, Çingeneler (Osmanlı yönetiminde iken Çingenelerin yarıya yakını Müslümanlığı kabul etmiştir), Ermeniler, Gürcüler, Süryaniler, Kildaniler, Araplar (Marunî, Melkit ve diğerleri), Yahudiler, Kiptiler (Mısır’ın Araplardan önceki yerli halkı), Habeşler’dir”. Yavuz Ercan, “*Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)*”, **Osmanlı**, C.IV, Yeni Türkiye Yay., s.s. (197-207), Ankara, 1999, s.198-199; Taha Toros, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslim Azınlıklar*”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.IV, s.s. (1008-1011), s.1008-1011.

⁹¹⁶ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Gayr-i Müslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul, 1990, s. 17; Osmanlı Devleti’nde “millet” sözcüğü bugünkü anlamında kullanılmamış olup, sözcük bir dini topluluğu ifade için kullanılmıştır. Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876**, Çev.: Osman Akınhay, C.I, İstanbul, 1997, s.59; İlber Ortaylı, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet*”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, s.s. (996-1001), s.996.

⁹¹⁷ Murat Belge, “*Yeni Birlik Biçimleri İhtiyacı ve Azınlıklar*”, **Birikim**, Sa.: 71-72, s.s. (13-16), Mart-Nisan 1995, s.13.

⁹¹⁸ Bu konularda fazla bilgi için bkz.: Gülnihal Bozkurt, **Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Ankara, 1989; Cevdet Küçük, “*Osmanlı Devletinde “Millet Sistemi”*”, **Osmanlı**, C.IV, Yeni Türkiye Yay., s.s. (208-216), Ankara, 1999; Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi**, İstanbul, 1992.

Böylece gayrimüslimler Osmanlı Devleti'nde aynı hükümler altında ama farklı hukuk düzenlerine tabii olarak yaşamışlardır.⁹¹⁹ Osmanlı millet sistemi, özellikle devletin ekonomik yönden güçsüzleşmesi ve Batı emperyalizminin yoğun faaliyetleri sonucunda bozulmuş⁹²⁰ ve gayrimüslimler, Osmanlı Devleti için devletin yumuşak karnı durumuna gelmişlerdir. Batılılar gayrimüslimlerin haklarını korumak bahanesiyle sürekli olarak devlete müdahale etmişlerdir.⁹²¹ Ayrıca millet sistemi milliyetçilik akımının da gelişmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmış ve Batılılar, gayrimüslimleri devlet aleyhine sürekli kışkırtmış, onlardan kendi ekonomik ve siyasi çıkarları için yararlanmışlardır.⁹²²

Osmanlı Devleti'nin, I. Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkması ve oldukça ağır şartlar taşıyan Mondros Mütarekesi'ni imzalamasından sonraki dönemde ise azınlıklar, İtilâf Devletleri'nin, Osmanlı ülkesini işgal etmesini fırsat bilerek ayrılıkçı faaliyetlerini arttırmışlar. Rumlar, Ege ve Karadeniz'de faaliyetlerini yoğunlaştırırken,⁹²³ Ermeniler de doğuda bir Ermenistan kurmak yolundaki gayretlerine hız vermişlerdir.⁹²⁴

Müslüman olmayan unsurların Milli Mücadele dönemindeki faaliyetlerine Nutuk'ta da değinilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu durumu şu sözlerle anlatmıştır: “...memleketin her tarafında, anasır-ı Hıristiyanıye hafî, celi, hususî emel ve maksatlarının temin-i istihsaline, Devletin bir an evvel çökmesine sarf-ı mesai ediyorlar. Bilâhare elde edilen mevsum malûmat ve vesaik ile teyyüt etti ki, İstanbul Rum Patrikhanesi'nde teşekkül eden «Mavri Mira» heyeti, vilâyetler dahilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakla meşgul. Yunan Salib-i Ahmer'i, Resmî Muhacirin Komisyonu, «Mavri Mira» heyetinin teshil-i mesaisine hadim. «Mavri Mira» heyeti tarafından idare olunan Rum mekteplerinin izci teşkilâtları, yirmi yaşını mütecaviz gençler de dahil olmak üzere her yerde ikmal

⁹¹⁹ Bozkurt, a.g.e., s. 10.

⁹²⁰ Cevdet Küçük, “Osmanlılarda “Millet Sistemi” ve Tanzimat”, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.4., s.s. (1007-1024), s.1022.

⁹²¹ Nuri Adıyeke, “Islahat Fermanı Öncesine Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, **Osmanlı**, C.IV., Yeni Türkiye Yay., s.s. (255-261), Ankara, 1999, s.257.

⁹²² Levent Ürer, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, İstanbul, 2003, s.126.

⁹²³ Yusuf Sarınoy, “Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası”, **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler)**, Atatürk Araştırma Merkezi, s.s. (1-78), Ankara, 1999, s.13-14.

⁹²⁴ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1987, s.656.

*olunuyor. Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira heyetiyle hemfikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor. Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde teşekkül etmiş ve İstanbul'daki merkeze merbut Pontus Cemiyeti suhuletle ve muvaffakiyetle çalışıyor”.*⁹²⁵

Yine Nutuk'ta yer alan ifadelerle göre, Hıristiyan azınlıklar kurdukları bu örgütler ve yabancıların da desteğiyle, Anadolu'da bir Pontus Rum ve Ermeni Devleti kurmaya çalışmışlardır. Rumlar “Yunanlılık milli davası ile” harekete geçmişlerdir. Ethniki Hetairia Cemiyeti ve Merzifon'daki Amerikan kuruluşlarının manevi desteği ile eğitilip yetiştirilen Karadeniz bölgesindeki Rumlar, yabancı hükümetlerden de silah alarak, bağımsız bir Pontus hükümeti kurmaya çalışmışlardır.⁹²⁶ Bu amaçla genel bir ayaklanma hazırlamaya çalışan Rumlar, Samsun ve dolaylarındaki nüfuslarını arttırmak için de, Rusya'daki, Rum ve Ermenileri, Batum'da toplamış, silahlandırarak buralara çıkarmışlardır.⁹²⁷

Nutuk'tan anlaşıldığına göre, Ermeniler de boş durmamış ve Mondros Mütarekesi'nden sonra “*gerek Ermenistan içinde, gerekse sınıra yakın yerlerde, Türkleri toplu olarak öldürmüş*”⁹²⁸ güney bölgelerinde, yabancıardan da cesaret alarak Müslümanlara saldırmış, Maraş'ta “*tarihte bir benzeri görülmemiş*” vahşet yapmışlardır.⁹²⁹

İtilâf Devletlerinin maddi ve manevi desteğiyle çalışmalarını yürüten Rum ve Ermeni patrikleri de, Kuva-yı Milliye aleyhinde İtilâf Devletleri'ne yaptıkları başvuru ile basın yoluyla kendileri lehinde kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır.⁹³⁰

Nutuk'ta belirttiğine göre, geçmişte olduğu gibi yine, ülkedeki azınlıklardan kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmak isteyen İtilâf Devletleri bir taraftan Türk milletinin, Müslüman olmayan kesimleri “eşitlik ve adalet ilkesi” çerçevesinde yönetmeye muktedir olmadığı düşüncesini savunurken,⁹³¹ diğer yandan da ülkedeki Hıristiyanların güvenliğinin sağlanması gerektiği konusunu sürekli gündemde tutarak, böyle bir olay yaşanması durumunda ülkeyi işgal edecekleri mesajını

⁹²⁵ O.N., s.3-4; T.T.K.N., C.I., s.2-4; A.A.M.N., s.1-2.

⁹²⁶ O.N., s.387; T.T.K.N., C.II., s.836; A.A.M.N., s.424; Ayten Sezer, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, Ankara, 1999, s.12-15.

⁹²⁷ O.N., s.387; T.T.K.N., C.II., s.836; A.A.M.N., s.424-425.

⁹²⁸ O.N., s.304; T.T.K.N., C.II., s.652; A.A.M.N., s.332.

⁹²⁹ O.N., s.238; T.T.K.N., C.I., s.510; A.A.M.N., s.261.

⁹³⁰ O.N., s.155; T.T.K.N., C.I., s.346; A.A.M.N., s.178.

⁹³¹ O.N., s.222; T.T.K.N., C.III., s.1726.

Osmanlı hükümetlerine iletmiş ve olası işgallerinin meşru zeminini hazırlamak çabası içerisine girmişlerdir.⁹³² İtilâf Devletleri ayrıca Rum ve Ermenileri, Türklere karşı örgütlemiş ve silahlandırmışlardır.⁹³³

Ülkede azınlıkların İtilâf Devletleri ile birlikte yürüttükleri bu faaliyetleri destekleyen parti ve örgütlerde ortaya çıkmıştır. İngiliz Muhipler Cemiyeti,⁹³⁴ Hürriyet ve İtilâf Partisi,⁹³⁵ Askeri Nigehbân Cemiyeti,⁹³⁶ Sait Molla⁹³⁷ ve Ali Kemal⁹³⁸ gibi Kuva-yı Milliye karşıtı bazı kişi ve kuruluşlar, azınlıkları kışkırtmış veya Kuva-yı Milliye'nin, Hıristiyanlara karşı bir hareket olduğu izlenimini yaratmak için bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁹³⁹

Bunun yanı sıra Bekir Sami Bey, Halide Edip Hanım gibi bazı kişilerde ülkeyi kurtarmak için kurtuluş çareleri ararlarken, azınlıklarla da ilgili bir takım

⁹³² O.N., s.15-16; T.T.K.N., C.I., s.34-36; A.A.M.N., s.17-18.

⁹³³ O.N., s.26-27; T.T.K.N., C.III., s.1252-1254.

⁹³⁴ **İngiliz Muhipler Derneği:** İngiliz Desteğini sağlayarak vatanın bağımsızlığını elde edebileceğini sananlar, tarafından kurulmuş bir cemiyettir. Yayın organı, “Yeni İstanbul” gazetesi olan bu derneği, Mesuliyet, Peyam-ı Sabah gibi gazetelerde desteklemişlerdir. İngilizlerden maddi yardımda alan bu cemiyet, Millî Mücadele’ye karşı bir siyaset izlemiştir. Dönmez, **a.g.e.**; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C.II, 2. Basım, İstanbul, 1986, s.472-492; Tevetoğlu, **Millî Mücadele...**, s.53-147.

⁹³⁵ **Hürriyet ve İtilaf Partisi:** Pek çok partiyi bünyesinde toplayan bu fırka İngiliz taraftarı olarak bilinmektedir. Bu fırka, Kuva-yı Milliye aleyhinde olduğu gibi, Osmanlılık prensiplerine bağlı ve batılılaşmaya da karşı olmuştur. TBMM’ne karşı çıkan ayaklanmalarda rol oynamıştır (Zeynelabidin, Bozkır, Konya). İngilizlerle ortak hareket eden bu fırka, Müdafaa-i Hukuk aleyhinde propagandalar yapmıştır. Özkaya, “*Ulusal Bağımsızlık...*”, s.177-179.

⁹³⁶ **Askeri Nigehban Cemiyeti:** Kuva-yı Milliye hareketine karşı olduğunu açıkça ifade eden bu cemiyet, bu hareketi lanetlediklerini belirtmiş ve padişaha bağlılıklarını bildirmişlerdir. Özkaya, “*Ulusal Bağımsızlık...*”, s.181-183; Tunaya, **Türkiye’de Siyasal...**, C.II., s.337-358.

⁹³⁷ **Sait Molla:** Şeyhülislâm Cemaletin Efendinin kardeşi Reşat Molla’nın oğludur. Medrese öğrenimi gördü. Şura-yı Devlet üyeliği yaptı. Mayıs 1919’da kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti’ne başkan oldu. Bu derneğin İstanbul’daki gizli faaliyetlerini yürüten Rahip Frew’a yazdığı mektuplar, Kuva-yı Milliye ajanları tarafından ele geçirilip Mustafa Kemal’e iletilince, büyük bir telâşa kapılıp sahibi bulunduğu Türkçe İstanbul gazetesinin 8 Kasım 1919 tarihli nüshasında, Atatürk’ün deyimiyile “uzun ve şiddetli” bir lisanla yalanladı ve inkâr yoluna saptı. IV. Damat Ferit hükümetince Adliye müsteşarlığına atandı. Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi’nin pasif bir insan olmasından yararlanarak görevini kötüye kullandı. Eytam Sandığı’nın dolandırılması ve diğer birçok büyük yolsuzluk işlerine adının karışması dolayısıyla görevden alınması için bazı bakanlarca girişimlerde bulunulduysa da, Damat Ferit’in arka çıkması yüzünden 1920 yılının Ekim ayına kadar bu görevde kaldı. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Köstence’ye kaçtı. 1927 yılında, sahte senetle sabık Hicaz Kralı’nın zevcesinden para çekmek suçundan Kıbrıs’ta tutuklandı. 14 Temmuz 1930 tarihinde Batı Trakya’da öldü. Ahlıksızlığı dolayısıyla kendisine “**Sait-i şâkî**” lâkabı takılmıştı. Erdeha, **a.g.e.**, s.213.

⁹³⁸ **Ali Kemal,** gazeteci, yazar. Damat Ferit Paşa Hükümeti’nde Maarif ve Dâhiliye nazırlığı görevlerinde bulunmuştur. Peyam-ı Sabah adlı gazetesiyile Millî Mücadele aleyhinde bulunmuş, savaş bitiminde Ankara’da yargılanmak üzere yola çıkarılmışken İzmit’te linç edilmiştir. Özerdim, **Nutuk...**, s.11.

⁹³⁹ O.N., s.156, 158, 165-169; T.T.K.N., C.I., s.346, 350-352, 368-370; A.A.M.N., s.178, 180, 189-191.

önerilerde bulunmuşlardır. Amerikan mandasının kabul edilmesi çerçevesinde sunulan bu tekliflerde dolaylı veya doğrudan azınlıklar konusuna da değinilmiştir.⁹⁴⁰

Nutuk'ta belirtildiğine göre bu arada İtilâf Devletleri, azınlıklar ve bunların yerli işbirlikçileri hedeflerine ulaşmak amacıyla ülkede yoğun bir faaliyet yürütürken, Rum ve Ermenilerin bu faaliyetlerini önlemek için bir takım cemiyetler de ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi olan, Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyet-i -doğu illerinin Ermenistan'a verilmesi ihtimali üzerine kurulmuştur⁹⁴¹- Doğu'daki yerli halk ile azınlıklar arasındaki anlaşmazlığın giderilmesini ve eskiden olduğu gibi iyi ilişkilerin sağlaştırılmasını, Ermenilerin bu bölgede sayıca az olduklarını ve Müslümanlara karşı yaptıkları kötülükleri belgelerle tüm dünyaya duyurmayı hedef olarak belirlemişlerdir.⁹⁴²

Karadeniz sahilindeki bölgelerde de bir Rum Pontus hükümeti kurulacağı endişesi ile, Müslüman halkın haklarını savunmak ve korumak üzere Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti adı altında bir dernek kurulmuştur.⁹⁴³

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan sonra gördüğü bu manzara karşısında “*Türk halkını dikkat ve uyanıklığa davet etmiş ve doğabilecek tehlikelere karşı tedbirler almaya*” başlamıştır.⁹⁴⁴

O'na göre, birçok belge de ve 22 Eylül 1919'da General Harbord ile yaptığı görüşmede kullandığı ifadelerden de anlaşılacağı üzere,⁹⁴⁵ ülkede azınlık olarak görülen kesim Müslüman olmayanlardır. Mustafa Kemal Paşa için azınlık kavramı etnik değil, dinidir. Bu manada Osmanlı Devleti'nden farklı düşünmemektedir.

⁹⁴⁰ Bekir Sami Bey 25/26.7.1919 tarihinde 5. Kafkas Tümeni Komutan Vekili Arif Bey aracılığıyla çektiği telgrafta, “Amerika mandasını istemeyi milletimiz için hayırlı bir çözüm şekli olarak kabul ediyorum” dedikten sonra, bu konuyla ilgili olarak Amerika temsilcisiyle görüştüğünü ve yapılan görüşmede Wilson'a, Senatoya ve Amerikan Kongresi'ne bazı şartlarla başvurulmasının doğru olacağı düşüncesine varıldığını belirtir. Bu şartlar arasında “öğretim ve eğitimin yayılması ve genelleştirilmesi” ile “din ve mezhep hürriyetinin sağlanması” isteği de vardır. O.N., s.53; T.T.K.N., C.I., s.120-122; A.A.M.N., s.62; O.N., s.53-54; T.T.K.N., C.I., s.122; A.A.M.N., s.62-63; Halide Edip Hanım ise gönderdiği yazısında ülkede hangi şartlar altında olursa olsun, Hıristiyan azınlıkların kalacağını ve bu konunun sürekli olarak Türkiye'nin başını ağrıtaacağını belirttiikten sonra kabul edilecek Amerikan mandasının Türkiye'yi bu konuda rahatlatacağı kanaatindedir. O.N., s.56-60; T.T.K.N., C.I., s.128-132; A.A.M.N., s.66-67.

⁹⁴¹ O.N., s.5; T.T.K.N., C.I., s.8 ; A.A.M.N., s.4.

⁹⁴² O.N., s.5-6; T.T.K.N., C.I., s.6-8 ; A.A.M.N., s.3-4.

⁹⁴³ O.N., s.5-6; T.T.K.N., C.I., s.6-8 ; A.A.M.N., s.4.

⁹⁴⁴ O.N., s.388; T.T.K.N., C.II., s.840; A.A.M.N., s.426.

⁹⁴⁵ O.N., s.103; T.T.K.N., C.I., s.230; A.A.M.N., s.118.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta belirttiğine göre, azınlıkların Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları konumun oldukça iyi olduğu düşüncesindedir.⁹⁴⁶ Bundan dolayı da Wilson İlkelerinin 12. maddesini⁹⁴⁷ tehlikeli ve kabul edilemeyecek bir madde olarak görmemiştir.⁹⁴⁸ Buna karşın azınlıkların Osmanlı Devleti içerisindeki konumlarından da rahatsızdır. Onlara tanınan ayrıcalığın devleti yıpratmış düşüncesindedir. Bu konudaki düşüncelerini Nutuk'ta şöyle belirtmiştir: “*Efendiler, malûmdur ki, yeni Türk Devletinin istihlâf ettiği Osmanlı Devleti uhud-ı atika namı altında birtakım kapitülasyonların zebunu idi. Hıristiyan anasır birçok imtiyazlara ve istisnaiyetlere malik bulunuyordu. Osmanlı Devleti, Osmanlı memleketlerinde bulunan ecnebilere hakk-ı kazasını tatbik edemezdi; Osmanlı tebaasından aldığı vergiyi ecnebilere almaktan memnu bulunuyordu; devletin hayatını kemiren, kendi dahilindeki anasır hakkında tedabir almaktan menedilirdi*”.⁹⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa, gerek geçmişte Osmanlı Devleti'nde yaşananların etkisi, gerekse Milli Mücadele döneminin ortaya çıkardığı şartların gereği olarak, azınlıklarla ilgili iki temel bakış açısı geliştirmiş, ortaya iki hedef koymuştur. Birincisi içerik analizi sonuçlarında da görüleceği gibi (T.24) Anadolu'da, herhangi bir Rum ve Ermeni devleti kurulmasını engellemek, ikincisi ise azınlıklara toplumsal bütünlüğü bozacak herhangi bir ayrıcalık tanınmamasıdır.

Bu bağlamda Milli Mücadele sırasında yayımlanan birçok telgraf, genelge ve kongre kararlarında azınlıklarla ilgili belirtilen ortak noktalar şunlar olmuştur:

Hıristiyanların güvenliği sağlanacak, onlara karşı herhangi bir saldırı ve düşmanlık gibi tavırlar olmayacak, bununla beraber onları ayrıcalıklı hale getirecek

⁹⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa'ya göre, “...hiçbir millet, milletimizden ziyade ecnebi unsurların itikad ve âdâtına riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki edyan-ı saîre erbâbının dinine ve milletine riayatkâr olan yegâne millet bizim milletimizdir. Fatih İstanbul'da bulunduğu dinî ve millî teşkilatı olduğu gibi bıraktı. Rum patriki, Bulgar eksarhı ve Ermeni kategigosu gibi Hıristiyan rüesa-yi haiz-i imtiyaz oldu. Kendilerine her türlü serbesti bahşedildi. İstanbul'un fethinden beri gayri Müslimlerin mahzar buldukları bu imtiyazat-ı vâsia milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu ispat eder en bariz delildir”. O.N., s.223; T.T.K.N., C.III., s.1728.

⁹⁴⁷ Wilson ilkelerinin 12. maddesi: “Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin oturdukları bölgelerin bağımsızlığının sağlanması, Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara da özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsatın sağlanması. Boğazların uluslararası garanti altında bütün devletlerin ticaret gemilerine açılması”. Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s.97.

⁹⁴⁸ O.N., s.220; T.T.K.N., C.III., s.1720.

⁹⁴⁹ O.N., s.428; T.T.K.N., C.II., s.934; A.A.M.N., s.475.

hiçbir taviz verilmeyecek ve ülkenin bölünmesine fırsat tanınmayacaktı.⁹⁵⁰ M. Kemal Paşa 24 Nisan 1920’de Meclis’i açış konuşmasında azınlıklarla ilgili yaptığı değerlendirmede bu durumu şöyle belirtmiştir:

*“Anasırı gayrimüslime ekalliyetler namı altında bütün dünyanın mevzuu bahsettiği ve bilhassa bizim memleketimize taalluk ettikçe pek büyük ehemmiyetle nazarı dikkate alınan bir meseledir. Bittabi bu meselede bir esas düşünmek lazımdır ve o zaman da lazım idi. Kongre’nin vazettiği esas vechile anasırı gayrimüslimeye, anasırı müslimeye verilmiş olan hukuku vermekten ibaret olacaktır ve bundan daha tabii bir esas bulamam. Bununla aynı hudut dahilinde yaşayan insanlara aynı hukuku kanuniyeyi bahsetmiş oluyordu”.*⁹⁵¹

Nutuk’ta belirttiğine göre, tüm Milli Mücadele dönemi boyunca devlet ve milletin bağımsızlığı ve azınlıklara ayrıcalıklar verilmemesi gerektiği⁹⁵² düşüncesine sahip olan Mustafa Kemal Paşa, bu temel konularda, Paris Barış Konferansı’na giden Damat Ferit Paşa’yı uyardığı gibi,⁹⁵³ Çürüksulu Mahmut Paşa’nın, Ermeniler lehine toprak tavizinde bulunulabileceği önerisine de tepki göstermiştir.⁹⁵⁴ Nutuk’unda da en çok Rumlar, Ermeniler ve Yunanlılar ile ilgili olumsuz bağlamda sözler sarf etmiş, Anadolu’da bir Ermenistan, Yunanistan veya Pontus Devleti kurulması düşüncesini de eleştirmiştir. Yunanlılar ve Ermenilerle birlikte, “zulüm ve vahşet” kelimelerini de birlikte kullanan (T.24) Mustafa Kemal Paşa, onlara verilecek herhangi bir toprak tavizine de sıcak bakmamış, bu ve benzeri yöndeki faaliyetleri engellemeye çalışmıştır.⁹⁵⁵

Azınlıklara sosyal dengeyi bozacak herhangi bir ayrıcalığın verilmesine de karşı olan Mustafa Kemal Paşa, azınlık haklarının dışarıdaki Müslüman ahaliye tanınan haklarla aynı olması gerektiği düşüncesindedir. Bu bağlamda, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, Salih Paşa ile hazırlanan Amasya Protokolünde, Misak-ı

⁹⁵⁰ Bu konuda bkz.: **Atatürk’ün Bütün Eserleri (1915-1919)**, C.II, İstanbul, 1999, s.319, 334; Cevat Dursunoğlu, **Millî Mücadele’de Erzurum**, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s.56-58, 125-129; Bekir Sıtkı Baykal, **Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler**, Ankara, 1969, s.23; Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.II, İstanbul, 1991, s.58.

⁹⁵¹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, C.I., Ankara, 1994, s.55.

⁹⁵² O.N., s.18; T.T.K.N., C.I., s.39; A.A.M.N., s.20.

⁹⁵³ **gös. yer.**

⁹⁵⁴ O.N., s.189; T.T.K.N., C.I., s.410-412; A.A.M.N., s.211.

⁹⁵⁵ O.N., s.18, 52, 60, 189; T.T.K.N., C.I., s.38-40, 120, 134-136, 410-412; A.A.M.N., s.20, 61, 69, 211.

Millî’de, Lozan’da, kısaca hemen her ortamda azınlıklara ayrıcalık tanınmayacağı düşüncesi dile getirilmiş ve Milli Mücadele’nin hedeflerinden birisi de bu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa azınlıklarla ilgili belirlediği bu iki siyasi hedefe ulaşmak için, Milli Mücadele sırasında azınlıkları tedirgin veya tehdit edici sözlerden kaçınıp onların eline koz verebilecek bir eylemden de uzak durmuş ve bununla ilgili önlemler almıştır (T.24).

Azınlıklar, Milli Mücadele sırasında, işgalci güçlerle birlikte Anadolu’da büyük fenalıklar işlemelerine karşın Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta, “*Anasır-ı Hristiyanıye*” ve “*Anasır-ı gayr-i müslime*” dediği azınlıklarla ilgili hem çok az olumsuz bağlamda sözler sarf etmiş hem de belgelerde, bir başka deyişle, Milli Mücadele döneminde onlarla ilgili olumlu bağlamda sözler dahi kullanmıştır (T.24). Nutuk’ta azınlıkları doğrudan suçlamak yerine, onların yabancılar tarafından kışkırtıldıklarını söylemiştir. O’nu böyle bir davranışa iten nedenler, ülkede ki azınlıkları mağdur duruma düşürerek yabancıların bu yolla müdahalesini önlemek, azınlıkları ülkeye bağlılığını sorgulamaya itecek herhangi bir davranışa sürüklememek, onları incitmek ve böylelikle ülke bütünlüğünü zedelemekten çekinmek olmalıdır. Çünkü O’na göre, azınlıklar ve onların destekçilerinin amacı, Hristiyanların mağdur olduğu düşüncesini yaymaktır.⁹⁵⁶

Bu düşüncesinden dolayı Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele boyunca Hristiyanlara karşı olası kötü bir muamele veya saldırıyı önleme gayreti içerisinde olmuş, böylelikle İtilâf Devletleri’nin olası bu tip olayları bahane edip ülkeyi işgallerine fırsat vermek istememiştir.

Örneğin Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’tan anlaşıldığına göre Milli Mücadele sırasında bir taraftan “*Yurt bütünlüğümüzün korunması için, milletçe gösterilen tepkinin daha canlı ve sürekli olması gerekir*”⁹⁵⁷ diyerek, yapılan işgallerin, ülkedeki tüm kasaba ve köylerde yapılacak büyük ve heyecanlı gösterilerle kınanmasını

⁹⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta bu durumu şöyle ifade eder: “Muhtelit, memzuç, müşterek düşmanların tatbikına çalıştıkları plânın, mühim bir noktası da, dahili memlekette asayişsizlik olduğunu ve anasır-ı Hristiyanıyeye tecavüzatta bulunulduğu keyfiyetini, fiilî ve maddî asar ve hadîsat ile enzar-ı cihanda ispata ve bu e’al ve harekâtın Kuva-yı Millîye tarafından ika edildiğini iknaa matuf idi. Bu hafî ve habîs maksadın temini için de, malûmumuz olduğu veçhile, birtakım çeteler teşkil ederek bilhassa ahali-i Hristiyanıye üzerine saldırmak ve bu çetelerin ika edecekleri cinayâtı, teşkilât-ı millîyeye atfetmek yolunu takip ediyorlardı”. O.N., s.190; T.T.K.N., C.I., s.414; A.A.M.N., s.212.

⁹⁵⁷ O.N., s.14; T.T.K.N., C.I., s.30; A.A.M.N., s.16.

isterken,⁹⁵⁸ diğer yandan ise düzenlenecek gösterilerde sakin durulmasını ve azınlıklara karşı saldırı, gösteri ve düşmanlık gibi tavır ve davranışlardan da kaçınılmasını özellikle belirtmiştir.⁹⁵⁹

Nutuk'ta yabancı devletlerle ilgili de bir takım yargılarda bulunan Mustafa Kemal Paşa, en fazla, genel bir ifadeyle yabancılar (ecnebi/ecanip) ve İtilâf Devletleri diyerek, işgalci güçlerle ilgili olumsuz bağlamda sözler sarf etmiştir (T.24). Yabancılar veya İtilâf Devletleri içerisinde de, en fazla olumsuz yargıda bulunduğu devlet, İngiltere olmuştur. En az olumsuz yargıda bulunduğu İtilâf Devleti ise İtalya'dır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu yargıları, iki devletin Milli Mücadele döneminde, bu mücadeleye karşı takındıkları tutumlarıyla kıyaslandığında örtüşmektedir. O'nun bu yargılarına 1927 yılı itibarıyla bakıldığında (T.24) ise yine yabancılar ve İtilâf Devletleri, genel ifadesiyle işgalci güçlerden olumsuz bağlamda söz edilirken, İngiltere, Fransa ve İtalya ile ilgili doğrudan olumsuz yargıların, özellikle İngiltere açısından oldukça azaldığı görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Batılı büyük devletlere karşı bu yaklaşımında diplomatik endişelerin yanı sıra, onlarla ilgili sorunların çoğunluğunun çözümlenmesinin etkili olduğu düşünülebilir. Hatta İngiltere ile Musul sorununun çözümlenmesinden sonra iki devlet arasında bir yakınlaşma dönemi de zaten başlamıştır. Ancak yabancı devletlere karşı diplomatik davrandığı görülen Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta onlarla ilgili kullandığı belgeleri seçerken, olumsuz yargılarda bulduklarını elememesi de göz ardı edilmemelidir. Çünkü bu şekilde davranarak muhtemelen o dönemde söyleyemediklerini, belgeler yoluyla ifade etmiş olabilir.

Tüm bunların dışında, Rum, Ermeni ve Yunanlılarla ilgili olumsuz yargılarında belgelerde ve 1927 yılı itibarıyla da büyük bir fark olmaması (T.24),

⁹⁵⁸ O.N., s.14; T.T.K.N., C.I., s.32; A.A.M.N., s.16.

⁹⁵⁹ O.N., s.14; T.T.K.N., C.I., s.32; A.A.M.N., s.16; ayrıca yine 16 Mart 1920 tarihinde bütün vali ve mutasarrıflara çektiği bir telgrafta da, "Bugünler zarfında vatanımızda yaşayan Hıristiyan ahali hakkında göstereceğimiz muamele-i insaniyetkâranenin kıymeti pek büyük olduğu gibi hiçbir hükümet-i ecnebiyenin fiili veya zahiri himayesini görmeyen Hıristiyan ahalinin kemal-i huzur ve sükûnetle imrar-ı hayat eylemeleri, ırkımızın fitraten mütehalli olduğu kabiliyet-i medeniyeye en kat'î bir burhan teşkil eyleyecektir. Menafi-i vataniyeye mugayir faaliyetleri meşhut olanlar ve huzur ve asayiş-i memleketi ihlâl eyleyenler hakkında, din ve milliyet mensubiyetine bakılmayarak, ahkâm-ı kanuniyenin seyyanen ve şiddetle tatbiki ve hükûmat-ı mahalliyeye itaat ve vezaif-i tabiiyeti ifâda kusur etmeyenler hakkında da refet ve şefkatle muamele edilmesini, ehemmiyet-i mahsusa ile arz ve bu hususatın tekmil âlakadarlara süratle tebliğini ve bütün efrad-ı millete vesait-i münasibe ile tamimini rica ederiz efendim" demiştir. O.N., s.261; T.T.K.N., C.I., s.552; A.A.M.N., s.283.

azınlıkların Anadolu'da yaptıklarına karşı duyduğu tepkiden henüz tam manasıyla kurtulamadığını da göstermektedir. Buna diğer batılı devletlerle olan problemlerin büyük ölçüde çözümlenmesine karşın, Yunanistan'la nüfus mübadelesi nedeniyle yaşanan olayların iki devlet arasındaki ilişkileri germesi de eklenebilir. İki devlet arasındaki ilişkiler ancak 1930 yılından itibaren düzelmeye başlayacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta azınlıklarla ilgili bilgi verip, değerlendirmelerde bulunurken, Kâzım Karabekir Paşa ve Çürüksulu Mahmut Paşa'nın azınlık konusundaki tutum ve davranışlarıyla ilgili olarak bir takım açıklamalarda ve suçlamalarda bulunmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın, 28 Mayıs 1919'da mülki ve askeri makamlara gönderdiği emre uygun olarak her yerde mitingler yapılırken, Kâzım Karabekir Paşa bu konuda Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği şifrede; Trabzon'da İzmir'in işgalinin öğrenilmesi üzerine bir toplantı yapılarak protesto telgrafı çekilmesine karar verildiğini, mitingin Rumların muhtemel münasebetsizliklerinin hiç yoktan bir olaya yol açabileceği düşüncesiyle yapılmayıp, bu konudaki girişimin gereğinde yapılmak üzere gizli hazırlıktan ibaret kaldığını, toplantıda hazır bulunan Strati Polidis'in Rumların hiçbir şekilde gösteri yapmalarına izin verilmeyeceği vaadinde bulunduğunu, halkın son derece heyecanlı, özellikle Trabzon hakkında böyle bir teşebbüs halinde son damlaya kadar müdafaa azminde olduklarını, Rumlarla Müslümanların arasının gergin bulunduğunu, asayiş ihlal edecek bir olay olmadığını belirtmiştir.⁹⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telgrafını isim vermeden Nutuk'ta şu şekilde eleştirmiştir: *“Verdiğim bu talimat üzerine her yerde mitingler yapılmağa başlandı. Yalnız mahdut yerlerde, bazı tevehhümat tesiriyle tereddüt edildiği anlaşılmıştır. Meselâ: On Beşinci Kolordu Kumandanının, Trabzon hakkında gönderdiği 9 Haziran 1919 tarihli şifreden. Miting esnasında Rumların münasebetsizliğine maruz kalınması ve hiç yoktan bir hâdise çıkması düşüncesine binaen mitinge karar verilmiş iken mevki-i fiile konulmadığı.... miting heyetinin içtimasında Istrati, Polidinin de hazır bulunduğu» anlaşılyordu. Trabzon, Karadeniz sahilinde, mühim bir merkez olduğundan orada, millî teşebbüs ve faaliyet*

⁹⁶⁰ O.N., s.14; T.T.K.N., C.III., s.1224-1226.

*hususlarında mütereddane hareket ve Yunanlılar aleyhinde tezahürat-ı millîye müzakeratına İstrati, Polidi Efendileri iştirak ettirmek gibi teşebbüsün adem-i ciddiyetine delâlet edecek gevşeklikler, bittabi İstanbul ve düşmanlar için pek kıymetli emareler telâkki edilir”.*⁹⁶¹

Kâzım Karabekir Paşa kendisiyle ilgili bu iddialara hatıratlarında şöyle cevap vermiştir: Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'undaki “*Verdiğim bu talimat üzerine her yerde mitingler yapılmağa başlandı*” satırlarının altını çizerek kenarına “*Erzurum mitingi 18 Mayıs, yâni siz gelmedendir*”⁹⁶² diye yazmış, ayrıca yine “*hiç yoktan bir hâdise çıkması düşüncesine binaen mitinge karar verilmiş iken mevki-i füle konulmadığı.... Miting heyetinin içtimaında İstradi, Polidi'nin de hazır bulunduğu anlaşılıyordu*” satırlarının da altını çizerek kenarına *Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın: İstanbul'a geliniz emri nerededir. Bunu Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa yazmıştı*” diye bir not düşmüştür.⁹⁶³

Kâzım Karabekir Paşa İstiklâl Harbimiz adlı eserinde ise “*Erzurum'da büyük bir miting hazırladık. Her tarafta tertibini fakat subayların sükuneti muhafaza etmelerini tebliğ ettim. 18 Mayıs'ta yapıldı ve Düvel-i İtilâfiye mümessillerine miting heyeti tarafından da şiddetli protestolar yazıldı. Her tarafa bildirildi*” demiştir.⁹⁶⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta söz ettiği bu olayla ilgili daha sonradan yapılan araştırmalara göre, İzmir'in işgal edilmesi bütün yurttaki gibi⁹⁶⁵ Erzurum'da da tepkiyle karşılanmış, Erzurum'da “Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti” üyeleri hemen bir miting heyeti kurmuşlardır.⁹⁶⁶ Bu heyet, 16 Mayıs'ta valiliğe müracaat etmiş ve İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla 18 Mayıs günü için izin almıştır.⁹⁶⁷ Nitekim Erzurum merkezinde 18 Mayıs günü bir miting düzenlenmiş ve Erzurumlular bu mitinge kitleler halinde katılmışlardır.⁹⁶⁸ Miting

⁹⁶¹ O.N., s.14-15; T.T.K.N., C.I., s.32; A.A.M.N., s.16.

⁹⁶² Kâzım Karabekir, **Nutuk...**, s.107.

⁹⁶³ **a.g.e.**, s.107-108.

⁹⁶⁴ Karabekir, **İstiklâl Harbimiz...**, s.64.

⁹⁶⁵ Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli- 1919-1923)**, Ankara, 1999, s.253-274.

⁹⁶⁶ Bekir Sıtkı Baykal, “*İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri*”, **Atatürk Konferansları III**, 1969, s.s.(109-128), Ankara, 1970, s.119.

⁹⁶⁷ Baykal, **gös.yer.**; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I**, Ankara, 1993, s.245.

⁹⁶⁸ Baykal, **a.g.m.**, s.121; Sarıhan, **a.g.e.**, s.251; Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, 2. baskı, Ankara, 1989, s.33; Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti...**, s.41; Cevat Bey (Dursunoğlu) miting tarihi olarak 16 Mayıs 1919'u verir.

sonunda miting heyeti İtilâf Devletleri mümessillerine protesto telgrafları çekmişlerdir.⁹⁶⁹

Son dönemde yapılan bir başka araştırmaya göre ise İzmir'in işgali, benzer bir tehditle karşı karşıya bulunan Trabzon ve yöresini de oldukça fazla etkilemiş ve 16 Mayıs'ta, Trabzon'un ileri gelenleri belediye de toplanarak, İzmir'in işgalini protestoya karar vermişlerdir. Ancak heyecanın doruğa yükseldiği bu dönemde, 28 Mayıs'ta, Trabzonluların Yunanlıların İzmir'den çıkarılmaması halinde şehirdeki Rumların tamamını yok etme tehdidinde buldukları, bunun üzerine İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Trabzon'u işgal ettikleri ve İstanbul'daki Adem-i Merkeziyet komitesi ile İngiliz siyasi temsilcisinin Trabzon'a ademi merkezîyet idaresinin verilerek Türkiye'den ayrılması konusunu görüştükleri yolunda bir takım söylentiler ortaya çıkmıştır.⁹⁷⁰ Sabahattin Özel'e göre, Kâzım Karabekir Paşa da Trabzonluların yapmak istedikleri mitinge Rumların münasebetsizlikleri karşısında kalmamak, olay çıkmasına sebebiyet vermemek düşüncesiyle izin vermemiştir.⁹⁷¹

Mustafa Kemal Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa'yı da, Ermeniler lehine toprak tavizi verileceğine dair, Bosphore gazetesine verdiği beyanatından dolayı eleştirmiştir.⁹⁷² Çürüksulu Mahmut Paşa, bu iddialara o dönem hemen itiraz etse de⁹⁷³ ortaya konan belgeler, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konudaki haklılığını ispatlamaktadır.⁹⁷⁴

3. Nutuk'ta Milli Mücadele'de ve İnkılaplar Döneminde Kullanılan Yöntemler

Mustafa Kemal Paşa'nın başarıya ulaşmasında kullandığı yöntemler belirlediği hedeflere göre şekillenmiştir. O'nun birinci hedefi, "*bilâkaydüşart*

Dursunoğlu, **a.g.e.**, s.53; Fahrettin Kırzıoğlu, Kâzım Karabekir Paşa'nın bu mitingi el altından desteklediğini yazar. Fahrettin Kırzıoğlu, **Kâzım Karabekir (Kendi Eserleri, Haltercümleleri ve Arşiv Belgelerine Göre)**, Kültür Bakanlığı Yay., b.y.y., b.t.y., s.26.

⁹⁶⁹ Baykal, a.g.m., s.121; Sarıhan, **a.g.e.**, s.251; Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti...**, s.41.

⁹⁷⁰ Sabahattin Özel, **Millî Mücadelede Trabzon**, Ankara, 1991, s.70.

⁹⁷¹ Özel, **gös.yer.**; Kâzım Karabekir Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraf için bkz.: O.N., s.14; T.T.K.N., C.III., s.1224-1226.

⁹⁷² O.N., s.189; T.T.K.N., C.I., s.410-412; A.A.M.N., s.211.

⁹⁷³ **Vakit** 23 Teşrinievvel 1927; **Cumhuriyet** 23 Teşrinievvel 1927.

⁹⁷⁴ O.N., 200-201; TTKN, C.III., s.1676-1678; **Tasfiri Efkâr** 31 Teşrinievvel 1919.

müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek”,⁹⁷⁵ ikincisi ise kurulacak yeni devleti “*hâkimiyeti millîyeye müstenit*” kılmaktır.⁹⁷⁶

Milli Mücadele’yi bu iki temel hedefi gerçekleştirmeye yönelik bir şekilde yürüten Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan işgal altındaki yurdun kurtarılmasına çalışırken, diğer yandan ülkenin içinde bulunduğu şartların bir sonucu olarak, mevcut düzenin maddi ve manevi açıdan yıpranmasından yararlanmış ve yeni bir devlet ve toplum modeli ortaya çıkaracak olan süreçleri harekete geçirmiştir. Böylece Türk inkılabının da oluşum sürecini başlatmıştır.⁹⁷⁷ Ortaya çıkan bu fırsatı yalnızca bağımsızlık için değil, yeni bir devlet ve toplum düzeni oluşturmak için de kaçınılmaz bulmuştur.⁹⁷⁸ Çünkü yıkılmakta olan bir devletin içinde yetişen Mustafa Kemal Paşa, bu durumunda bir gereği olarak, ülke ve millet meselelerini herkes gibi çok yakından takip etmiş, sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır. O uzunca bir süre kurtuluş çareleri arayan bir milletin, başarıya ulaşamamış tecrübelerini miras olarak devralmış, devletini ve milletini kurtarmak için sürekli çare arayan ve yılmayan bir kuşağın temsilcisi olarak yetişmiştir.⁹⁷⁹ Ancak Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlık mücadelesini açıktan yürütürken, inkılap mücadelesini ise “*millî sır*” şeklinde hayata geçirmiştir.⁹⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa düşündüklerini uygulama fırsatı bulduğunda, yetişme şartlarının kendisinde oluşturduğu alt yapı, başarıya ulaşmasında katkı sağlamıştır.⁹⁸¹ Nitekim Nutuk’unda da belirttiği gibi Milli Mücadelenin yapıldığı şartlar, O’na geçmişte düşündüklerini uygulayabilmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır.⁹⁸²

Henüz topçu stajını yapmak üzere Şam’a gitmeden önce, Beyrut’ta arkadaşlarıyla yaptığı konuşmalarda: “*Dava yıkılmak üzere bulunan bir*

⁹⁷⁵ O.N., s.9; T.T.K.N., C.I., s.18; A.A.M.N., s.9.

⁹⁷⁶ **gös. yer.**

⁹⁷⁷ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 2. baskı, Ankara, 1993, s.121.

⁹⁷⁸ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, 11. Basım, İstanbul, 1998, s.82.

⁹⁷⁹ Suat İlhan, “*Atatürk’ün Yetiştirdiği Ortam*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, Sa.: 5, 1986, s.279.

⁹⁸⁰ O.N., s.11; T.T.K.N., C.I., s.22; A.A.M.N., s.11; bu konuda ayrıca bkz.: O.N. s.82, 252-253, 269; T.T.K.N., C.I., s.184, 536, 568; A.A.M.N., s.95, 275, 290-291; O.N. s.276, 435, 436; T.T.K.N., C.II., s.586, 952, 954, 956; A.A.M.N., s.299, 484, 485.

⁹⁸¹ Şerafettin Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Ankara, 2004, s.50-79.

⁹⁸² O.N., s.10-11; T.T.K.N., C.I., s.20-22; A.A.M.N., s.11.

imparatorluktan, önce bir Türk Devleti çıkarmaktır”⁹⁸³ diyen Mustafa Kemal Paşa, yeni Türk Devleti’nin hangi yöntemle ve nasıl oluşturulacağı ile ilgili düşüncesini de I. Dünya Savaşı henüz sonuçlanmadan tedaviye gittiği Karlsbad’da 6 Temmuz 1918’de anı defterine yazdıkları ile ortaya koymuştur.⁹⁸⁴ Mustafa Kemal Paşa, yeni Türk Devleti’ni bir ıslahat hareketi ile değil, bir inkılap ile kurmayı düşünmüştür.

O’nun belirlediği hedeflere ulaşmak için dayandığı temel güç, Nutuk’ta da sıkça kullanıldığı (T.9.10.11) kavramlardan olan millet ve ordu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta belirttiğine göre, öncelikle henüz böylesi bir hedefe ulaşmak için hazır olmayan millet ve orduyu buna hazırlamak için uğraşmıştır. Çünkü o sırada millet ve ordu, özellikle de aydınlar, İtilaf Devletleri’ne karşı gelmeden ve padişah-halifeye bağlı kalmak şartıyla kurtuluş yolları düşünüyorlardı.⁹⁸⁵

O’na göre ise asıl kurtuluş bu iki güce karşı yapılacak mücadelenin neticesinde sağlanacak ve İtilaf Devletleri’nin yenilgiye uğratılmasıyla “*millî bağımsızlık*”, padişah ve halifenin saf dışı bırakılmasıyla da “*millî egemenlik*” kazanılacaktır.⁹⁸⁶

Nutuk’a göre, Mustafa Kemal Paşa, işgal altındaki yurdun kurtarılmasının en temel şartının, işgalci güçlerin yenilerek, yurttan çıkarılması olduğunu bildiğinden, Samsun’a ayak bastığında yaptığı ilk iş, öncelikle güvenliği sağlayıcı tedbirleri almak ve daha sonra da ordu ile temasa geçip, ordunun durumunu öğrenmek olmuştur.⁹⁸⁷ Böylelikle elindeki gücü öğrenip, orduyu derleyip, toparlamaya, onları buldukları bölgelerde hakim kılmaya çalışmıştır.⁹⁸⁸ Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasında millet kadar, ordu ve mensuplarının da desteğinin sağlanmasına çalışan⁹⁸⁹ Mustafa Kemal Paşa, orduyu milli teşkilatın temeli olarak görmüştür.⁹⁹⁰

⁹⁸³ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, 2. Baskı, İstanbul, 1981, s.108.

⁹⁸⁴ Anı defterinde şunlar yazılıdır: “Ben her vakit söylerim, burada da bu vesile ile arz edeyim benim elime büyük salâhiyet ve kudret geçerse, ben hayat-ı ictimâiyemizde arzu edilen inkılâbı bir anda bir “Coup” ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben, bazıları gibi efkâr-ı avamı, efkâr-ı ulemayı yavaş yavaş benim tasavvuratum derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeğe alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağı kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor”. İnan, **Karlsbad Hatıraları...**, s.43.

⁹⁸⁵ O.N., s.8; T.T.K.N., C.I., s.16; A.A.M.N., s.8.

⁹⁸⁶ Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s.158.

⁹⁸⁷ O.N., s.11-13; T.T.K.N., C.I., s.22-28; A.A.M.N., s.12-15.

⁹⁸⁸ O.N., s.14-18; T.T.K.N., C.I., s.28-40; A.A.M.N., s.16-20.

⁹⁸⁹ O.N., s.27; T.T.K.N., C.I., s.62; A.A.M.N., s.32.

⁹⁹⁰ O.N., s.216-219; T.T.K.N., C.II., s.462-468; A.A.M.N., s.237-240.

Millet ve orduyu Milli Mücadele'nin kazanılmasında en önemli faktör olarak gören Mustafa Kemal Paşa, ordu ve milleti bütünleştirmiş, Milli Mücadele sırasında uyguladığı Tekâlif-i Milliye Emirleri ile topyekün ordu millet bütünleşmesinin en başarılı uygulamasını ortaya koymuştur.⁹⁹¹

Nutuk'ta ifade ettiğine göre, Samsun'dan sonra Havza'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, milleti Milli Mücadele düşüncesi etrafında toplamak ve bütün yurttaki milli bir teşkilat kurmak⁹⁹² için bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Havza'daki faaliyetleri neticesinde ülkede bir takım gösteri ve mitingler yapıldıysa da O, bu tip faaliyetlerin gerçek amaca ulaşmada yetersiz olacağı düşüncesindedir. Bu hareketler milli bütünlüğü sağlamada bir araç olmalı ve bu durum millet iradesini temsil eden bir güce dönüştürülmelidir.⁹⁹³

Mustafa Kemal Paşa kendisinin konumu⁹⁹⁴ ve yapılacak olan mücadelenin zorluğundan dolayı, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında birlik ve beraberliğin sağlanması, bu mücadelenin şahsi olmaktan çıkarılması ve mutlaka millet desteğinin alınması gerektiğine inanmıştır. Tablo 6, 7 ve 8 incelendiğinde de görülebileceği gibi, Mücadelenin millet desteğiyle, onun adına veya onu temsil edecek bir heyet adına yapılmasını zorunlu görmüştür.⁹⁹⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta "Millî" nitelikli kavramlar içerisinde en sık kullandığı kavramların "Kuva-yi Milliye", "Teşkilat-ı Milliye", "Vahdet-i Milliye", "İrade-i Milliye", "Meclis-i Millî" vb. (T.6) olması, Millî Mücadele'nin ilk yıllarında, harekâtı ordudan çok Kuva-yi Milliye'ye dayandırmak ve Milli Mücadele'yi halka maalemtmeye çalıştığını göstermektedir.⁹⁹⁶

Nutuk'taki ifadelerine göre, mücadeleyi başarıya ulaştırmak için milletin iradesini, mukadderatına hakim kılmak esastır. Öyle ki içerik analizi ile ilgili sonuçlara bakıldığında (T.1), Mustafa Kemal Paşa'nın kullandığı dini terimlerde dahi, milli egemenlik kavramına vurgu yaptığı görülmektedir.

⁹⁹¹ Serpil Sürmeli, **Millî Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri**, Ankara, 1998, s.171-178.

⁹⁹² O.N., s.14; T.T.K.N., C.I., s.30; A.A.M.N., s.15.

⁹⁹³ O.N., s.21; T.T.K.N., C.I., s.48; A.A.M.N., s.24.

⁹⁹⁴ Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nin geri çağırılma isteklerine uymamakla ve Millî Mücadeleye devam etmekle asi durumuna düşmüştü. O.N., s.19; T.T.K.N., C.I., s.40; A.A.M.N., s.21.

⁹⁹⁵ O.N., s.19; T.T.K.N., C.I., s.40; A.A.M.N., s.21.

⁹⁹⁶ Ayrıca bkz.: Kemal Arıburnu, **Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Ankara, 1979, s.2; Bayram Sakallı, **Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, İstanbul, 1997, s.366.

Nutuk'ta sıkça vurgulandığı gibi tek kurtuluş dayanağı olarak milleti gören⁹⁹⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın en sık kullandığı kavramlardan birisi olan (T.6.7.8) milli irade, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında temel etken olarak görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa bu düşüncesini Nutuk'ta şöyle dile getirmiştir: “*Millet, ancak devletlerin izmihlal ve inkırazları hengâmelerinde tarihin kaydettiği, çok mühim ve hatarnak anları yaşıyordu. Böyle anlarda, talî ve mukadderatını bizzat kendi eline almakta gaflet gösteren milletlerin, akıbetleri meçhul ve felâket âlûttur*”.⁹⁹⁸

Nutuk'un metin ile belgeler kısmında Milli Mücadele'nin gelişimi açısından tutarlı bilgiler mevcuttur. Millet iradesini hakim kılmak için uğraşan Mustafa Kemal Paşa, bu amaçla milleti birlikte çalışmaya çağırır⁹⁹⁹ Amasya Genelgesiyle, Sivas'ta bir milli kongre toplamaya çalışmıştır.¹⁰⁰⁰ Böylelikle hem Anadolu'da tüm milli cemiyetleri birleştirmeyi hem de kongreler yoluyla millet iradesini egemen kılmayı amaçlamıştır.¹⁰⁰¹ Nutuk'ta ayrıntılı olarak işlenen ve belgelerle de desteklenen konulardan birisi de genelgeler ve kongreler süreci olmuştur. Kongreler ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılması için gayret gösterilmesinden sonra TBMM'nin açılması çalışmaları da Nutuk'ta yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'taki ifadelerinden milleti küçümsemenin felakete yol açacağı düşüncesine sahip olduğu ve yapılan işlerin millete karşın değil, milletle birlikte gerçekleştirilmesini savunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰²

Milli iradeyi en güçlü silah olarak kabul eden Mustafa Kemal Paşa, vatan ve milletin geleceği hakkında karar verebilmek için mutlaka milli iradeye dayanılması gereğine inanmıştır.¹⁰⁰³

Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi halka maalemetek amacına dönük çalışmaları, bir başka özelliğine de ışık tutmuştur. Nutuk'tan anlaşıldığı kadarıyla gizli, kapalı ve yasadışı bir örgüt biçiminde çalışmayı hoş karşılamamış ve yanlış bulmuştur. O'nun benimsediği mücadele biçimi açık ve milletle birlikte mücadele

⁹⁹⁷ O.N., s.223-224; T.T.K.N., C.I., s.480-482; A.A.M.N., s.247.

⁹⁹⁸ O.N., s.223; T.T.K.N., C.I., s.480; A.A.M.N., s.246.

⁹⁹⁹ Arıburnu, **a.g.e.**, s.3.

¹⁰⁰⁰ O.N., s.19; T.T.K.N., C.I., s.42; A.A.M.N., s.21.

¹⁰⁰¹ O.N., s.19; T.T.K.N., C.I., s.42; A.A.M.N., s.21.

¹⁰⁰² O.N., s.33; T.T.K.N., C.I., s.76; A.A.M.N., s.39.

¹⁰⁰³ O.N., s.43-44, 62-63; T.T.K.N., C.I., s.100,140; A.A.M.N., s.52-72.

etmek olmuştur.¹⁰⁰⁴ Böylelikle sorunları halka açık bir biçimde çözümleyebildiği gibi, alman kararların da gücünü artırıp, yapılan işleri yasal bir zemine oturttuğu söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden hemen sonra genelge yayınlayarak milli kongreleri toplaması ve daha bir yıl geçmeden 23 Nisan 1920'de Meclis'i açarak yeni bir devlet kurması, Milli Mücadele'nin yasallığını ortaya koyması açısından önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, ilk amaç vatanın kurtarılması ve tam bağımsızlığın sağlanması olmuştur. Bu ilk amacını gerçekleştirmek için birleştirici, bütünleştirici ve toplayıcı olmak, herkesten, her şeyden, her türlü imkân ve fırsattan yararlanmak istemiştir.¹⁰⁰⁵ Bu amaçla, temel ilkelerden taviz vermeden, değişik görüşteki insanları, çıkarları ve meslekleri, farklı kişileri vatanın kurtarılması amacıyla birleştirmiş, gerektiğinde uzlaşmış ve işbirliği yapmıştır.¹⁰⁰⁶ Ancak bu uzlaşma ve işbirliği hiçbir zaman millet aleyhine sonuçların ortaya çıkmasına yol açmamış, aksine mücadelenin kazanılmasına ve amaca ulaşılmasına katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda Milli Mücadele'yi başarıya ulaştırmak için üzerinde önemle durulan konulardan birisi de Nutuk'un içerik analizi sonuçlarında da görülebileceği gibi (T.25), ülkede birliğin sağlanması, herkesin dayanışma içinde olması ve manevi gücün yüksek tutulması olmuştur. Bu konu mücadelenin başarıya ulaştırılmasındaki en etkin yollardan birisi olarak kabul edilmiş; Mustafa Kemal Paşa'nın bu yöndeki görüş ve direktifleri Nutuk'un içeriğine de yansımıştır.

Milli Mücadele sırasında milli birliğin sağlanmasına oldukça önem veren Mustafa Kemal Paşa,¹⁰⁰⁷ Nutuk'ta "*Vahdet-i Millîye*" ve "*Tesanüd*" kavramları da dahil olmak üzere, benzer kavramları toplam 134 defa kullanmıştır (T.25). O'nun "*Vahdet-i Millîye*" ye ve "*Tesanüd*"e ne kadar önem verdiğini gösteren bu durumu Nutuk'un daha ilk satırlarında görmek mümkündür. Çünkü Nutuk'ta Samsun'a çıktıktan sonra ülkedeki durum tasvir edilirken, öncelikle tüm ülkenin ve milletin tam bir dağınıklık ve karışıklık içerisinde olduğu ve birlikten yoksun bir şekilde

¹⁰⁰⁴ O.N., s.19, 42-43; T.T.K.N., C.I., s.42, 98; A.A.M.N., s.22, 51.

¹⁰⁰⁵ Yaşar Özüçetin, "Atatürk'ün Kişiliği ve Özellikleri", **Atatürk Haftası Armağanı**, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı Yay., s.s. (143-162), b.y.y., 10 Kasım 2003, s.147.

¹⁰⁰⁶ a.g.m., s.149.

¹⁰⁰⁷ O.N., s.3-9; T.T.K.N., C.I., s.2-18; A.A.M.N., s.1-9.

bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu olumsuz durumdan kurtulmak için de yapılanlar sıralanmıştır.¹⁰⁰⁸

Bu kavramların belgelerde çok daha sık kullanılmış olması, 1927 öncesi yaşananlara ve önceliklere ışık tuttuğu gibi, 1927 yılı için böyle bir gereksinim olmadığını da göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, "*Vahdet*" kavramını en fazla "*millet*", "*tesanüd*", "*teşkilât-ı millîye*" kavramlarıyla birlikte kullanmıştır (T.25). Bu kavramların birlikte kullanılması ile Milli Mücadele döneminde kurtuluşun sağlanması için milletin sadece bütünleşmesi değil, teşkilatlanması ve dayanışma içerisinde olması gerektiği de ortaya konulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçer geçmez ilk iş olarak milli birlik ve beraberliği sağlamaya yöneldiği ve bunun için de 28 Mayıs 1919'da Havza'da bir genelge yayınlamış olduğu¹⁰⁰⁹ Nutuk'ta değinilen konulardan birisi olmuştur.¹⁰¹⁰ Mustafa Kemal Paşa, Havza Bildirisi olarak da anılan genelgesinde, milletin, mitingler ve mili tezahürat yolu ile birliğini ve işgale karşı tepki göstermesini sağlamaya çalışmıştır. Çünkü milletin haklı sesini duyurmak amacıyla yaptığı faaliyetlerin, gösterdiği birlik ve beraberliğin, İtilaf Devletlerini etkileyeceği ve milletin istekleri karşısında onlarında saygılı davranacağı düşüncesindedir.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na çağrılma nedeninin, Türk milletinin yekvücut olarak İzmir'in işgaline karşı gösterdiği tepkinin bir sonucu olduğunu söylemiştir.¹⁰¹¹ Türk milletinin bu davranışını devam ettirdiği takdirde, İtilaf Devletleri'nin, Türk milletinin haklarına saygı göstereceği düşüncesindedir.¹⁰¹² Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, millet iradesi sonucu oluşan milli bütünlüğü, İtilaf Devletleri üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmak istemiştir.¹⁰¹³ İlginçtir ki, bu dönemde İstanbul'daki padişah ve hükümet, tam tersi olarak, direnişin İtilaf Devletleri'ni daha da kızdıracığını öne sürerek teslimiyetçi bir siyaset izlemekteydi.

¹⁰⁰⁸ O.N., s.3-4; T.T.K.N., C.I., s.2-4; A.A.M.N., s.1-2.

¹⁰⁰⁹ O.N., s.14; T.T.K.N., C.I., s.30; A.A.M.N., s.16.

¹⁰¹⁰ Hakan Arslantürk, "*Nutuk'un Işığında Türk Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Oluşmasında Rol Oynayan Temel Kavramlar "Vahdet-i Millîye"*, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II**, s.s. (95-103), Ankara, 1997, s.97.

¹⁰¹¹ O.N., s.18; T.T.K.N., C.I., s.38; A.A.M.N., s.19.

¹⁰¹² O.N., s.18; T.T.K.N., C.I., s.38; A.A.M.N., s.19-20.

¹⁰¹³ O.N., s.18; T.T.K.N., C.I., s.38-40; A.A.M.N., s.20.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, millet varlığını göstermeli ve bir araya gelmeli idi. Çünkü her türlü olumsuzluğun üstesinden ancak, milletin birlik ve beraberliği sayesinde gelinebilirdi.¹⁰¹⁴ Nitekim bu konuyla ilgili düşüncelerini Cemal Paşa'ya gönderdiği ve Nutuk'ta bahsettiği şu telgrafta görmek mümkündür: “*Adapazarı havalisinde, hükümet ve teşkilât-ı millîye aleyhinde cereyan eden vak'a malûm-ı samileridir. Bu vak'a, vahdet-i millîyenin azmi ve hükümet-i seniyenin tedabir-i musibe ve kaifiyesi sayesinde bertaraf edilmiş ise de henüz oralarda tohm-ı fesat mevcut bulunmaktadır. Milletın vahdeti karşısında, tamamen mahv ü nabut olacağına şüphe yoktur*”.¹⁰¹⁵

Ülkede birlik ve beraberliğin sağlanması konusunda oldukça hassas davranan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da sözü geçen bazı kişilere, örneğin Mutki Aşiret Başkanı Şeyh Abdülbaki Efendi, Şırnaklı Abdurrahman Ağa, Dirşulu Ömer Ağa, Muşarlı Resul Ağa, Sadullah Efendi, Şeyh Mahmut Efendi, Şeyh Ziyaettin Efendi ve Cemil Çeto'ya mektuplar yazarak onlardan Milli Mücadele'ye destek olmalarını istemiştir.¹⁰¹⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranış o bölgeyi, bölgedeki dengeleri ve güçlü kişileri iyi tanıdığını gösterdiği gibi, ülkede birlik ve beraberliği sağlamak amacıyla yaptığı faaliyetleri göstermesi açısından da önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, milli birlik ve beraberliği sağlamak konusuna büyük özen gösterdiğini vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda milli bütünlüğü tehdit edici her türlü oluşuma da karşı çıkmıştır.¹⁰¹⁷ Ülkedeki azınlıklar için olumsuz sözler sarf etmekten kaçınan, hatta onlarla ilgili olumlu bir takım sözler dahi söyleyen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yaşayan herkesi bir arada tutmaya da ayrıca özen göstermiştir. Nutuk'ta olumlu veya olumsuz bağlamda herhangi bir yargıda bulunmaksızın belli bir yerden Kürdistan diye sözedenden Mustafa Kemal Paşa,¹⁰¹⁸ belgelerde ve 1927'de toplam 31 defa Kürt kelimesini kullanmıştır.

¹⁰¹⁴ Mehmet Çevik, “Nutuk'taki İfadeleriyle Atatürk ve Millî Birlik (Vahdet-i Millîye)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.II, Sa.: 1, s.s. (247-256), Elazığ, 2001, s.250.

¹⁰¹⁵ O.N., s.159; T.T.K.N., C.I., s.354; A.A.M.N., s.182.

¹⁰¹⁶ O.N., s.34-40; T.T.K.N., C.III., s.1272-1286; Belge: 47-53; Oran, **a.g.e.**, s.210.

¹⁰¹⁷ Örneğin bu konuyla ilgili olarak: 17 Haziran 1919'da Amasya'dan 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e yolladığı bir şifreli telgrafta İngilizlerin Kürtleri kışkırtmalarını değerlendirdikten sonra: “Bu sebeple ben Kürtleri ve hatta öz kardeş olarak tek milleti bir nokta etrafında birleştirmek ve bunu cihâna Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyetleri vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeyim” demiştir. Karabekir, **İstiklal Harbimiz...**, C.I., s.86.

¹⁰¹⁸ Konuyla ilgili olarak Nutuk'tan şunlar örnek verilebilir: “Efendiler, daha Temmuz bidayetinde, Erzurum'da bulunduğum zaman Celâdet ve Kâmran Âli isminde iki şahsın ecnebiler tarafından,

Kürtlerle ilgili, Nutuk'ta tek bir kelime dahi olumsuz herhangi bir yargıda bulunmayan Mustafa Kemal Paşa, “Kürt” kelimesinin yanında en sık Türk (6 defa) kelimesini kullanmış, Nutuk'un bir yerinde de “*Kürtlerle-Türkler birleşti*”¹⁰¹⁹ diyerek olumlu bir yargı da bulunmuştur. Buna karşın, Anadolu'da Türk ve Kürt birliğini zedeleyici, ülkeyi bölmeye yönelik eylemler söz konusu olduğunda ise olumsuz yargılar kullanmaktan çekinmemiştir. Örneğin “*Müstakil Kürdistan*”, “*Kürtlük gayesi*” veya “*cereyanı*”, “*Kürdistan İstiklâli*” gibi konularda toplam 12 defa olumsuz yargılarda bulunmuş, ancak yine de Türk ve Kürt'ü birbirinden ayrı görmemiştir.

Bu arada Nutuk'un içerik analizinde de görülebileceği gibi (T.28) Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sırasında olumlu bağlamda sözler de kullandığı saltanat (14 defa) ve hilafet (17 defa) makamlarından, dini duygulardan da birleştirici bir güç olarak yararlanmaya çalışmıştır.¹⁰²⁰

Mustafa Kemal Paşa'ya göre toplumda liderlere de ihtiyaç vardır¹⁰²¹ ve Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında millete önderlik etmek ve yol göstermek gerekmektedir. Hatta Nutuk'ta belirttiğine göre, topluma önderlik etmek en büyük insanlık görevi olarak kabul edilmelidir.¹⁰²² Çünkü Türk milleti yüzyıllardır sahip

---

külliyyetli para ile Dersaadet'ten Kürdistan'a gönderileceği, bunların...”. O.N., s.70; T.T.K.N., C.I., s.158; A.A.M.N., s.81; “hükümetin bilmuharebe Kongre'yi basmak suretiyle beynelislâm sefk-i dimaya tasaddi ettiğinden, Kürdistan'ı ayaklandırmak suretiyle vatani parçalatmak...”. O.N., s.82; T.T.K.N., C.I., s.186; A.A.M.N., s.95.

¹⁰¹⁹ O.N., s.13; T.T.K.N., C.I., s.28; A.A.M.N., s.15.

¹⁰²⁰ O.N., s.51-52, 34-40; T.T.K.N., C.III., s.1312; Bu dönemde başarıya ulaşmak için üzerinde önemle durulan millî birlik ve beraberliğin sağlanmasında, milletin meşruiyet kaynaklarına, hatta onlardan birisi olan din duygusuna da vurgu yapılmıştır. Gerek meclis bünyesinde yer alan ilmiye mensupları gerekse mahalli ulema halkın Millî Mücadeleye katılması ve kazanılması için vaaz ve irşad faaliyetleri yapmakla görevlendirilmişlerdir. Bkz.: Cezmi Eraslan, **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, İstanbul, 2003, s.159-161.

¹⁰²¹ Mustafa Kemal Paşa kendi özelliklerini bilen ve kendine güvenen bir kişilik yapısına da sahiptir. Kendisinin önder olabilecek bir kapasitede olduğuna inanan Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'unda bir önderin sahip olması gereken özellikleri sıralarken, bu özelliklerin gerçekte kendisinde bulunduğunun da farkındadır ve Nutuk'taki ifadeleriyle, isim vermeksizin, lider olarak adeta kendisini işaret etmektedir. (O.N., s.41; T.T.K.N., C.I., s.92-96; A.A.M.N., s.48-49) Hatta, Erzurum Kongresi öncesi olayları anlatırken, “Ben bu kongreye mutlaka başkan olmalıydım”. (O.N., s.41; T.T.K.N., C.I., s.92; A.A.M.N., s.48) sözü ile de kendisindeki lider olma isteğini ortaya koymuştur. Aslında bu durum Kılıç Ali'nin anlattıklarına göre, O'nda gençliğinden itibaren var olan bir özelliktir. Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, İstanbul, 1955, s.31.

¹⁰²² O.N., s.223; T.T.K.N., C.I., s.480; A.A.M.N., s.247.

olduğu yönetim şeklinden dolayı uyuşmuştur ve bu durumdan kısa sürede kurtulması da mümkün değildir.¹⁰²³

Moral değerlere inanan ve bu inançla her zaman halkın manevi gücünü yüksek tutup, ona ümit aşılayan bir lider özelliğine de sahip olan Mustafa Kemal Paşa'nın,¹⁰²⁴ Nutuk'ta sık kullandığı kavramlardan birisi de “*kuvve-i maneviye*”dir. Bu kavramı aynı anlama gelen diğer kelime ve kavramlarla birlikte toplam 28 kez kullanmıştır. Dolayısıyla O'nun için manevi gücü yüksek tutmak, Milli Mücadele'de başarıya ulaşmak için izlenmesi gereken bir yöntem olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele süresi boyunca ordunun ve milletin manevi gücünün bozulmaması için özel bir çaba göstermiştir. Örneğin, bu amaçla Trabzon Tümen Komutanı iken İstanbul'a geri çağrılan ve bundan dolayı saklanan Halit Bey'i gizlendiği yerden çıkartarak, İstanbul'a çağrılmanın ve bir emre uymamanın gizlenmeyi gerektirecek bir durum olmadığını millet ve ordu komutanlarına göstermiştir. Bu yolla manevi gücü yüksek tutmaya çalışmıştır.¹⁰²⁵ Ayrıca Meclis-i Mebusan'a milletvekili seçilenlerle, İstanbul'a gitmeden önce görüşmek istemesinin nedeni de onların manevi gücünü yüksek tutmaya yönelik çabaların bir parçasıdır.¹⁰²⁶

Buna göre, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'unda gerek “*Vahdet*” ve “*Tesanüd*” vb. kavramlara sık yer vermesi, gerekse “*kuvve-i maneviye*” kavramlarını sıkça kullanması, Milli Mücadele'yi yürütme biçimini göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa açısından milletin birliği, dayanışması ve milletin manevi gücünün üstün tutulması, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında en önemli iki etken olmuştur.

Millet ve devletle ilgili bir takım hedefleri ortaya koyan Mustafa Kemal Paşa, bu hedeflerin içinde bağımsızlık gibi kutsallaştırılan bir takım kavramlardan (T.22), taviz vermek ya da yabancılara hoş görünmek gibi politikalara kesinlikle yönelmemiştir. Nutuk'a bakıldığında bu tavizsizlik çok somut bir biçimde görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk ifade ettiği ve uygulamaya koyduğu

¹⁰²³ O.N., s.223; T.T.K.N., C.I., s.480; A.A.M.N., s.246.

¹⁰²⁴ Nutuk'ta bu yöndeki görüşleri şöyledir: “Bizim vazifemiz ve vaziyetimiz, onların teessür ve heyecanına iştirak ederek umumun kuvve-i maneviyesini kırmak değildir, bilakis onlara metanet ve sebat ve ümit verecek tarzda hareket etmektir”. O.N., s.292; T.T.K.N., C.II., s.626; A.A.M.N., s.319.

¹⁰²⁵ O.N., s.27; T.T.K.N., C.I., s.64; A.A.M.N., s.32.

¹⁰²⁶ O.N., s.223; T.T.K.N., C.I., s.480; A.A.M.N., s.246.

temel yöntem kararlılık sergilemek ve fedakârca çalışmaktır.¹⁰²⁷ Bunu şu sözlerle ortaya koymuştur: “*Nefaset ve merhamet niyaz etmekle millet işleri, devlet işleri görülemez; millet ve devlet şeref ve istiklâli temin edilemez*”.¹⁰²⁸

Mustafa Kemal Paşa, faaliyetlerini yürütürken, o dönemin en iyi iletişim aracı olarak telgraftan da yoğun bir şekilde yararlanmıştır. Hatta Milli Mücadele telgrafçıların savaşı olarak da adlandırılır. Telgrafçıların Milli Mücadele’nin kazanılmasında doğrudan etkileri olmuştur. Mustafa Kemal Paşa bunu unutamamış ve üzerinden yıllar geçmesine karşın, Nutuk’ta tüm telgrafçılara yaptıkları hizmetten dolayı teşekkür de etmiştir.¹⁰²⁹

Mustafa Kemal Paşa hayatı boyunca tüm mücadelelerinde, öncelikli olarak milletin desteğini almayı tercih etmiştir.¹⁰³⁰ Bu nedenle milli egemenliğe dayalı temsili bir hükümette kamuoyunun büyük bir rol oynadığına inanan¹⁰³¹ Mustafa Kemal Paşa, gerek Milli Mücadele, gerekse inkılabı gerçekleştirdiği dönemde kamuoyuna oldukça önem vermiş, kamuoyuna dayanmayı bir yöntem olarak kullanmıştır.¹⁰³² Mustafa Kemal Paşa, Nutuk’ta da, bu konuya verdiği önemi sıkça kullandığı bir terimle, ayrıca göstermiştir. Nutuk’ta, Mustafa Kemal Paşa’nın, belgelerde dahil olmak üzere, toplam 55 defa “*efkârı umumiye*” terimini kullandığı tespit edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, kamuoyunun başarıya ulaşmada “büyük bir güç” olduğunun bilincinde olmuştur. Bazı kesimlerin bu bilince aykırı olarak millet ve devlet aleyhine kamuoyu oluşturabilecekleri gerçeğini gören Mustafa Kemal Paşa,

¹⁰²⁷ O.N., s.221; T.T.K.N., C.I., s.474; A.A.M.N., s.243; Mustafa Kemal Paşa’nın, General Harbord ile yaptığı bir görüşmede ona söylediği şu sözlerde buna bir örnek oluşturur: “Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için kabil-i tasavvur olan teşebbüsât ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsât-ı fedakâranesine devam eyledikçe adem-i muvaffakiyet mevzuubahs olamaz”. O.N., s.103 ; T.T.K.N., C.I., s.230; A.A.M.N., s.118-119.

¹⁰²⁸ O.N., s.22; T.T.K.N., C.I., s.474; A.A.M.N., s.243.

¹⁰²⁹ Nutuk’ta şöyle der: “Efendiler, sırası gelmişken arz edeyim; umum telgrafçılarımızın, teşebbüsât ve harekâtı milliyemize ifâ eyledikleri fedakârane hizmetlerinin millî tarihimizde mühim mevkiî vardır. Kendilerine bugün alenen teşekkür etmeği bir vazife addederim”. O.N., s.115; T.T.K.N., C.I., s.260; A.A.M.N., s.134; Oran, **a.g.e.**, s.131.

¹⁰³⁰ Ahmet Taner Kışlalı, **Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi**, 5. baskı, Ankara, 1997, s.21.

¹⁰³¹ İnan, **M. Kemal Atatürk’ten...**, s.37.

¹⁰³² Cumhuriyetin ilanı öncesinde Çankaya’ya kabul edilen, A.B.D.’li gazeteci Isaac Marcossion ise onun başarısının sırlarını şöyle açıklamıştır: “Onun hayret verici başarısının gerisinde iki niteliğinin yattığını fark edersiniz. Biri demir bir iradenin emrinde yürüten şaşmaz bir gaye; öbürü kamuoyuna karşı derin saygısı”. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk...**, s.658.

bunun bir güçsüzlük kaynağı oluşturabileceğini de düşünmüştür.¹⁰³³ Bu nedenle kamuoyunun yanlış yönlendirilmesinden çekindiği gibi¹⁰³⁴ kamuoyunu yanlıtlara karşı da tepki gösterip, karşı önlem almıştır.¹⁰³⁵ Bu tepkileri ve önlemleri de Nutuk'ta açıkça ifade etmiştir. Kısacası Mustafa Kemal Paşa amaçlarına ulaşırken halka dayanmasının bir yansıması olarak kamuoyuna büyük önem vermiştir.¹⁰³⁶ Kamuoyunu sadece iç politikaya dönük olarak değil, dış politikada da bir dayanak olarak görmüştür. Mustafa Kemal Paşa bir millet kurtarıcısı ve devlet kurucusu olarak iç ve dış kamuoyunun dış politikaya etkisinden yararlanmayı temel yöntem olarak benimsemiştir.¹⁰³⁷ Örneğin; İzmir'in işgalinin mitinglerle protesto edilip¹⁰³⁸ yapılan bu eylemin yanlışlığını tüm dünyaya duyurulmasını istemiş ve bunun için Rahip Frew'a yazdığı mektupta İngiliz siyasi memurlarının insanlık ve medeniyet dışı davranışlarının belgeleriyle İngiliz milletinin gözleri önüne sergilemesinin, dünyaca da hoş karşılanmayacağını söyleyerek, onu kamuoyu baskısı tehdidiyle yola getirmeye çalışmıştır.¹⁰³⁹

Bu arada basının da kamuoyu oluşturmanın ve kamuoyunu bilgilendirmenin en önemli araçlarından birisi olduğunun¹⁰⁴⁰ bilincinde olan Mustafa Kemal Paşa, önce Sivas'ta İrade-i Milliye, sonra da Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazetelerinin çıkarılmasını sağlamıştır. Milli Mücadele'nin sözcüsü olan bu gazeteler aracılığıyla hem halka ulaşılmış hem de halk Milli Mücadele ekseninde biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Bunların dışında Milli Mücadele hakkında halkı bilgilendirmek ve onun sesini dünya kamuoyuna duyurabilmek ve tanıtılabilmek amacıyla da 6 Nisan 1920'de

¹⁰³³ Doğan, a.g.m., s.190.

¹⁰³⁴ O.N., s.186; T.T.K.N., C.I., s.404-406; A.A.M.N., s.208.

¹⁰³⁵ O.N., s.136; T.T.K.N., C.I., s.302-304; A.A.M.N., s.156.

¹⁰³⁶ Doğan, a.g.m., s.191.

¹⁰³⁷ a.g.m., s.191-196.

¹⁰³⁸ O.N., s.14; T.T.K.N., C.I., s.32; A.A.M.N., s.16.

¹⁰³⁹ Mektupta şunları söyler: "Memleketimizde bulunan İngiliz memur-i siyasesinin, şüphesiz İngiliz milletinin, temayülât ve menafîine mugayir olarak, vatan ve milletimiz aleyhinde gayri insani ve gayri medenî bir tarzda vukubulmakta olan teşebbüslerini, elimizde mevcut vesaik ile İngiliz milletinin nazarına arzedersek, netice dünyaca şayan-ı takdir görülmez zannedirim. Fakat bu hususta garabeti itibariyle şunu da arzetmek mecburiyetindeyim ki, zât-ı âlileri silk-i ruhaniye mensup iken siyaset manevralarında, alhusus mukateleye müncer olacak vaziyetlerde rolör olmak sevdasında bulunmamalıydınız. Zât-ı âlinizle vukubulan mülakatlarımda, sizi bu kabil bir recül-i siyasî olarak değil, insaniyete hadim, adalete muhab-betkâr bir zât-ı faziletkâr telâkki etmişim". O.N., s.185-186; T.T.K.N., C.I., s.404; A.A.M.N., s.207-208.

¹⁰⁴⁰ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 11. Basım, Ankara, 1999, s.150; Zekai Güner, **Millî Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu**, Ankara, 1999, s.6.

Anadolu Ajansı'nın kurulmasını sağlamıştır.¹⁰⁴¹ Hakimiyet-i Millîye gazetesi çıkarılmasının ve Anadolu Ajansı'nın kurulmasının TBMM'nin açılmasından önce gerçekleştirilmesi Mustafa Kemal Paşa'nın kamuoyuna verdiği önem açısından en çarpıcı örneklerdir.

Bu arada karşı propaganda ve halkın Milli Mücadele aleyhine şartlandırılmasına karşı da mücadele edilmiştir. Örneğin Adana'da, Kuva-yı Milliye aleyhinde çıkarılan “*Ferda*” adındaki yabancı gazetenin kamuoyunu yanıltmasını önlemek amacıyla Anadolu içlerine sokulmasına da engel olmaya çalışmıştır.¹⁰⁴²

Mustafa Kemal Paşa kamuoyuna dayanmayı bir ilke olarak benimserken ve bunu hayata geçirirken, toplum üzerinde gereksiz bir baskı oluşturmaya, sindirmeye ve yanlış bilgilendirmeye kesinlikle yönelmemiştir. Milli Mücadele yıllarında başarı için ayırım gözetmeksizin herkesin aynı çatı altında toplanmasına çalışılırken, Cumhuriyet döneminde de bu kez halk için, halk içinde yeniliklerin hayata geçirilmesi yolunda çaba sarfedilmiştir.

Kamuoyu Milli Mücadele'de olduğu kadar, Cumhuriyet dönemindeki inkıpların başarısı için de vazgeçilmez bir dayanak olmuştur. Bu nedenle “*ikna*”, inkıplar gerçekleştirirken kullanılan yöntemlerden birisi, hatta en önemlisi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa herhangi bir faaliyet öncesinde veya hemen sonrasında konuyla ilgili kişileri ve halkı bilgilendirmeye çok önem vermiştir.¹⁰⁴³ Örneğin; saltanat kaldırılmadan önce, 31 Ekim 1922 günlü Müdafaa-i Hukuk grubu toplantısında, saltanatın kaldırılmasının zorunluluğuna ait bir konuşma yaparak konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1922 günü yapılan meclis toplantısında da hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılabilmesine dair uzun bir konuşma yapmıştır.¹⁰⁴⁴ Saltanatın kaldırılmasından sonra da halk ile temasa geçmiş ve onları bu tarihi olayla ilgili aydınlatmıştır.¹⁰⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet döneminde başarı için anlatmayı, tanıtmayı ve ikna etmeyi temel yöntem olarak görürken, gerektiğinde sert tedbirler almaktan da çekinmemiştir. Nitekim Milli Mücadele sırasında

¹⁰⁴¹ Yücel Özkaya, **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919–1921)**, Ankara, 1989, s.45–46.

¹⁰⁴² O.N., s. 206-207; T.T.K.N., C.I., s.442; A.A.M.N., s.227.

¹⁰⁴³ Bülent Tanör, **Kuruluş Üzerine 10 Konferans**, İstanbul, 1996, s.26.

¹⁰⁴⁴ O.N., s.421; T.T.K.N., C.II., s.918; A.A.M.N., s.467.

¹⁰⁴⁵ O.N., s.428; T.T.K.N., C.II., s.936; A.A.M.N., s.476.

arkadaşlarıyla yaptığı sohbetler sırasında da belirttiği gibi, gerektiğinde sert önlemlere de başvurabileceğini daha o zamanlarda söylemiş,¹⁰⁴⁶ hedefine ulaşmada şartları zorlamaktan çekinmemiştir.

Bu konudaki düşüncesini Nutuk'ta da açıkça belirten¹⁰⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa, özellikle Milli Mücadele aleyhindeki hareketler karşısında¹⁰⁴⁸ ve isyanlar sırasında sert tedbirler almaktan kaçınmamıştır.¹⁰⁴⁹ İstiklal Mahkemeleri'nin (7 defa) kurulmasını, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun (1 defa) çıkarılmasını ve Takrir-i Sükûn Kanunu'nun (10 defa) kabulünü inkılabın ve başarıya ulaşmanın bir gereği olarak görmüş¹⁰⁵⁰ ve bunlardan Nutuk'ta olumlu bağlamda sözler sarf etmiştir. Yukarıdaki mahkemeler ve kanunlar Milli Mücadele'nin kazanılması ve Cumhuriyet rejiminin güçlenmesi yolunda alınan sert tedbirler olarak görülebilir. Ancak bu sert ve katı tedbirlerin Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ve Cumhuriyetin niteliğine bağlamak doğru değildir. Çünkü dünyada inkılap olarak tanımlanan hemen her türlü köklü toplumsal değişimde, inkılabın doğasında bulunan bir zorlayıcılık vardır. Bu Türk İnkılabı için de geçerlidir. Ancak zorlayıcılık Türk İnkılabı, doğal olarak da Mustafa Kemal Paşa için vazgeçilmez bir uygulama değil, gerektiğinde başvuru olan geçici bir çözüm olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, sert ve katı yöntemleri bir takım zorunluluklar sonucu kullanmış ve bu durumu Nutuk'ta da belirtmiştir.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁶ Adivar, **Türk'ün Ateşle...**, s.264.

¹⁰⁴⁷ Bu konudaki düşüncelerini Nutuk'ta şöyle ifade eder: “Birtakım efendiler de; Başkumandan, millete angariye yaptırıyor demişler, hâlbuki kanunun memlekette angariyeyi menettiğinden bahsetmişler. Bu doğrudur Efendiler; fakat ihtiyaç, tehlike, bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun ihtiyacı, millete angariye yaptırmayı istilzam ediyorsa, bunu yapıyoruz ve en doğru kanun budur. Milletin ve ordunun mağlup olmaması için kanun buna mânidir diye, lüzumlu gördüğüm tedbiri almakta tereddüt etmiyeceğim”. O.N., s.404-405; T.T.K.N., C.II., s.878; A.A.M.N., s.446.

¹⁰⁴⁸ O.N., s.153-154; T.T.K.N., C.I., s.340-344; A.A.M.N., s.175-176.

¹⁰⁴⁹ O.N., s.169-176; T.T.K.N., C.III., s.1604-1620.

¹⁰⁵⁰ Nutuk'ta şöyle der: “Efendiler, Meclis, 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyaneti Vataniye Kanunu'nu ve müteakip aylarda İstiklâl Mahkemi Kanunlarını da vazetmekle inkılabın icabat-ı tabiyesine tevessül eylemiş oldu”. O.N., s.279; T.T.K.N., C.II., s.592; A.A.M.N., s.302.

¹⁰⁵¹ Mustafa Kemal Paşa'nın bu konudaki düşünceleri şu şekildedir: “Takrir-i Sükûn Kanununu ve İstiklâl Mahkemelerini, vasıta-i istibdat olarak kullanacağımız fikrini ortaya atanlar ve bu fikri telkine çalışanlar oldu. Şüphe yok ki, zaman ve vakayı, bu şayan-ı nefret fikri telkine çalışanları, elbette hacil mevkie düşürmüştür. Biz, fevkalâde ittihaz olunan ve fakat kanunî olan tedbirleri, hiçbir vakit ve hiçbir suretle, kanunun fevkine çıkmak için, vasıta olarak kullanmadık; bilakis, memlekette sükûn ve asayiş tesisi için tatbik ettik; devletin -hayat ve istiklâlini, temin için kullandık. Biz, o tedbirleri, milletin medeni ve içtimaî inkişafında istifadeli kıldık. Efendiler, aldığımız fevkalâde tedbirlerin tatbikına lüzum kalmadığı görüldükçe, onların tatbikından sarf-ı nazar edilmekte, tereddüt gösterilmemiştir. Nitekim İstiklâl Mahkemeleri, zamanında tatil-i faaliyet eyledikleri gibi, Takrir-i Sükûn Kanunu da müddet-i mer'iyeti hitamında tekrar, Büyük Millet Meclisi'nin huzur-ı tetkikine arzolundu”. O.N., s.540-541; T.T.K.N., C.II., s.1190-1192; A.A.M.N., s.605.

Türk Milleti'nin bağımsızlığına kavuşmasını, milletin hem işgal edilen yurdunu kurtarması, hem de egemenliğini eline alması olarak değerlendiren Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta; bir taraftan da yeni bir devlet kurup, inkılabın en önemli temelini oluşturan millet egemenliğini sağlamaya çalıştığı Milli Mücadele boyunca, gerçek amacını hep gizli tuttuğunu açıklamıştır. Yurdun kurtarılması düşüncesinin herkesi tek bir çatı altında topladığı bir dönemde, ileriye dönük olan ve toplumun henüz hazır olmadığı bazı düşüncelerini bu birliği zedelememek için açıklamamıştır. Bu nedenle de düşüncelerini açıklamak ve bunları hayata geçirmek için istediği şartlar oluşmasını ve zamanın uygun olmasını beklemiştir. Konu üzerine araştırma yapanların pragmatiklik olarak nitelediği bu yönünü Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şu şekilde belirtmiştir: “...ben milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyet-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim”.¹⁰⁵²

Kafasında tasarladıklarını uygulamaya koymak için şartları, zaman ve mekân açısından çok iyi tahlil eden Mustafa Kemal Paşa, bu özelliğinden dolayı bir “strateji ve taktik ustası” veya bir “zamanlama dehası” görülmüştür.¹⁰⁵³ Mustafa Kemal Paşa'nın inkılaplarını böyle bir yöntemle gerçekleştirmesi, bazı engellemeleri ortadan kaldırdığı gibi, muhtemel toplumsal muhalefeti de en alt düzeye indirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın en önemli özelliklerinden birisi de yasallığa çok önem veren bir devlet adamı olmasıdır. Bu nedenle Anadolu'ya geçmesinin üzerinden daha bir yıl geçmeden yeni bir devletin kurulmasını sağlamış, bundan kısa bir süre sonra da anayasal düzene geçişe ön ayak olmuştur. Bu anlayışını Nutuk'un sayfalarında da görmek mümkündür. Nutuk gibi tarihi bir metinde sıkça kullandığı “meşru”, “meşrua”, “meşruiyet” (58 defa) ve “Kanun-ı Esasî” (8 defa) ile “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu” (32 defa) gibi kavramlarla bu konudaki hassasiyetini göstererek,

¹⁰⁵² O.N., s.11; T.T.K.N., C.I., s.22; A.A.M.N., s.11.

¹⁰⁵³ Mustafa Kemal Paşa, son derece sabırlıdır. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Atatürk**, 5. baskı, İstanbul, 1991, s.63) Şartlar olgunlaşmadıkça fikirlerini açıklamayan Mustafa Kemal Paşa (Falih Rıfkı Atay, **Babanız Atatürk, Bayrak, Atatürkçülük Nedir? Atatürk Ne İdi?**, İstanbul, 1990, s.11) zamanı gelmiş bir fırsatı kaçırmadığı gibi, zamansız olan hiçbir şeyi de zorlamamıştır. (Adnan Nur Baykal, **Yöneticiler İçin Yeni Bir Bakış Açısı Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları**, 13. Baskı, İstanbul, 1999, s.241) Kendisinin de Nutuk'ta belirttiği gibi her olayı zamanı geldikçe safha safha uygulamış, (O.N., s.10; T.T.K.N., C.I., s.20; A.A.M.N., s.10) birçok şeyi “vicdanında millî sır” olarak saklamıştır (O.N., s.11; T.T.K.N., C.I., s.22; A.A.M.N., s.11).

daima yasal sınırlar içinde hareket etmiştir.¹⁰⁵⁴ Tüm eylemlerini kişisellikten çıkarıp¹⁰⁵⁵ temsil yoluyla halka mal etmeye çabalayan, Mustafa Kemal Paşa, böylelikle bir taraftan faaliyetlerini yasal bir zemine oturturken, diğer yandan kendisi de yasal bir yaptırım gücü kazanmıştır.

Tüm bunların dışında, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta sıklıkla kullandığı “millet”, “ordu”, “millî nitelikli kullanımlar”, “teşkilât-ı millîye”, “Kuva-yi Millîye”, “Heyet-i Temsiliye”, “irade-i millîye”, “meclis” (Meclis-i Millî, TBMM) gibi kavramlar da Milli Mücadele'nin hangi organlar tarafından ve hangi güce dayanılarak kazanıldığını göstermektedir. Söz konusu kavram ve kurumların milli irade düşüncesinden kaynaklandığı düşünüldüğünde ise Milli Mücadele'nin de sadece tek bir güce, millete dayandığı anlaşılmaktadır. Nutuk'ta, Milli Mücadele'nin milli irade üzerinde yükseldiğine ve bu mücadele sonrasında kurulan rejimin de doğal olarak milli iradeye dayandığına dair çok sayıda ifade vardır. Bu da Türk milletinin kendi iradesine dayanan, kendi devletini kurmuş olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

¹⁰⁵⁴ Eraslan, a.g.e., s.194; Suat İlhan, **Evrimeşen Türk Devrimi**, Ankara, 1998, s.23.

¹⁰⁵⁵ O.N., s.19 ; T.T.K.N., C.I., s.40; A.A.M.N., s.21.

SONUÇ

Mustafa Kemal Paşa'nın, 15–20 Ekim 1927 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kongresinde, 36 saat 33 dakika süreyle yapmış olduğu konuşma, kısa bir süre sonra kitap haline getirilmiş ve “*Nutuk, Büyük Nutuk, Söylev*” adlarıyla tarihe geçmiştir.

Nutuk, söylendiği dönemden günümüze kadar başta akademisyenler olmak üzere, birçok kişinin dikkatini çekmiş, üzerinde çok sayıda araştırma yapılmış, özetlenmiş, sadeleştirilmiş, oyunlar yazılmış, tarihçiler tarafından Cumhuriyet tarihinde temel başvuru eseri olarak kullanılmış ve resmi tarihin temel dayanaklarından birisi olmuştur.

Bunların dışında kendisinden sadece bilimsel anlamda değil, siyasal ve toplumsal hedeflere ulaşmak için de bir araç, bir temel başvuru eseri olarak yararlanılmıştır. Bu amaçlara ulaşmak için de toplumun çok geniş kesimlerine Nutuk'un anlatılmasına ve öğretilmesine özen gösterilmiştir. Dolayısıyla Nutuk, salt bilimsel amaçlara ulaşmak için değil, aynı zamanda belli bir misyonun yerine getirilmesine dönük çabalar için de temel dayanak olarak görülmüştür. Aslında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin ve Atatürk İlkelerinin öğrenilmesi ve benimsenmesi, birçok yazar tarafından Türk devletinin geleceği açısından bir güvence aracı olarak görülmüş ve Nutuk da bu öğrenme ve benimsemenin -ya da benimsetmenin- en doğru kaynağı olarak topluma sunulmuştur. Bu bağlamda topluma Nutuk'un okunmasının çok önemli olduğunun mesajları sürekli verilmiş ve bunun sağlanması yolunda adımlar atılmıştır. Öyle ki ülkede herkesin evinde bir Nutuk bulunması ve okunmasının sağlanmasına yönelik politikalar üretilmiştir. Bu arada Türk tarihinin öğrenilmesine yardımcı olmasının yanı sıra, Türk devlet ve milletinin geleceği açısından da çok önemli olduğu sık sık dile getirilen Nutuk, Türkiye'de birçok olumsuzluklardan sıyrılmanın çaresi olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi Nutuk, akademik anlamda ele alınan bir eser olduğu kadar, siyasal açıdan da işlenen ve gündemde tutulan bir eser niteliğinde olmuştur. Türkiye'deki siyasî tartışmalarda kullanıldığı gibi, üzerine bazı polemikler de yapılmıştır. Dönem dönem hakkında yoğun tartışmaların yapıldığı Nutuk'u, okumak ve bilmek, anlamak ve anlatmak üzerine de görüşler ortaya konulmuş,

Nutuk'a yaklaşım Türkiye'de gerçek aydın ve milliyetçi ve gerçek Atatürkçü olmanın da bir ölçüsü olarak algılanmış, bu durum karşılıklı suçlamalara ve sorgulamalara dahi dönüşmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili ilk önemli eser olmasının da yarattığı büyük heyecanın etkisiyle Nutuk, 1927'de hakkında yazılanlarla bazı çevreler tarafından neredeyse bir tabu haline getirilmiştir. Söylendiği dönem hakkında yazılanlarla, kutsal bir kitap ve belgelere dayandığı için tartışılmaz bir rehber, herkesin ihtiyacını karşılayabilecek bilgi ve nasihatlerle dolu, her zaman geleceğe ışık tutacak bir eser olarak nitelendirilmiş, Nutuk'a bakış açısı ve ondan beklenenler, 1927'den günümüze kadar değişmemiş, tarihsel açıdan önemini ve güncelliğini hiç kaybetmemiştir. Bu durum, Nutuk'un niteliği ile doğrudan ilgili olduğu kadar, geçen zaman içerisinde Türkiye'de yaşanan sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeler ile Mustafa Kemal Paşa'nın Türk toplumunun zihninde bir değer yargısı olarak yerleşmesiyle de yakından ilgilidir.

Nutuk'un 1927'den günümüze değin Türkçe ve yabancı dillerdeki baskıları ele alındığında, bunların hemen hepsinde devletin baskı, yayın ve dağıtımda ön planda olduğu görülür. Bu durum Nutuk'a ilk günden itibaren resmi belge niteliği kazandırmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tarih yazımında vazgeçilmez kaynak olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu nedenle Nutuk'un özellikle, tarih bilimi ile eğitim ve öğretim alanı üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Nutuk, uzun süre tarih yazımı alanında, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi tarihi için adeta bir standart haline gelmiştir. Tarihçiler, Nutuk'u sık sık referans gösterirken, bu eserde ileri sürülenleri de tartışmamışlardır. Nutuk'un ilk, orta, lise ve yüksek öğretimde okutulan tarih ders kitapları üzerinde de çok büyük etkisi olmuş, bu suretle okullarda çocuklar ve gençler kuşaklar boyunca Cumhuriyet tarihinin belli dönemlerini Nutuk eksenli bir şekilde öğrenmişlerdir.

Söylendiği andan itibaren siyasal, sosyal ve akademik alanda ses getiren ve çeşitli kişi, grup ve kesimler için bir hareket noktası oluşturan ve temel başvuru kaynağı olarak ele alınan Nutuk, rasgele hazırlanmış bir metin değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın böylesi önemli bir söylevde bulunmasında ve ardından basımını gerçekleştirmesinde kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri vardır. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u hazırlarken kesinlikle tek bir amacı gerçekleştirmeye

yönelmemiştir. Bu nedenle “*Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u söylemekteki amacı ne idi?*” sorusuna cevap aranırken, çok yönlü ve geniş kapsamlı düşünmekte yarar vardır. Nutuk metninden hareketle, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u, inkılap tarihine malzeme bırakmak, milletine yol göstermek, yaşananların muhasebesini yapmak ve haklılığını vurgulamak gibi amaçlarla söylediğini ileri sürmek mümkünse de, 1927 yılına kadar ülkede yaşanan gelişmeler incelendiğinde asıl nedenin siyasî gerekçeler olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Nutuk'un söylenmesinde ve içeriğinin oluşmasında, yaşanan bu siyasî ve sosyal gelişmelerin ve diğer bazı olayların etkisinin olduğunu ileri sürmek hiç de abartılı bir iddia değildir.

Gerçekten de 1927 yılına kadar Türkiye'de siyasal, sosyal ve kültürel alanda etkisi günümüze kadar devam eden büyük bir değişim yaşanmıştır. Saltanat ve hilafet kaldırılmış; cumhuriyet ilan edilmiş; eğitim, hukuk, kılık ve kıyafet alanında çağdaşlaşma yolunda önemli ve köklü bir değişim gerçekleştirilmiştir. Bu arada bu hızlı ve tümünden değişime karşı oluşan muhalefet, Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri aracılığıyla etkisiz kılınmıştır. Ayrıca yapılan yeni seçimler sonucunda Meclis muhalefetten arındırılmış, CHF'nin tüzüğünde yapılan değişikliklerle de Mustafa Kemal Paşa ve CHF, ülkede tek güç haline gelmiştir. Dolayısıyla tüm bu gelişmelerle birlikte bir değerlendirme yapmak gerekirse, toplulukları etkileme ve inandırma sanatı olarak kabul edilen nutuk konusunda oldukça yetenekli olan Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'la kamuoyunu etkilemeye yönelik siyasî bir harekete girişmiştir.

Nutuk'un içerik analizine dayalı sonuçlarına bakıldığında, “*ben*” ifadesinin çok sık kullanılması, ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın olayları, polemikçi bir üslûpla anlatıp, kendi bakış açısına göre değerlendirmesi de yukarıdaki yargıyı desteklemektedir. Aslında Nutuk'un Milli Mücadele'nin diğer önder kadrosu ile bunlar dışındaki muhalefetin tamamen tasfiye edilmesinden sonra söylenmiş olması, Mustafa Kemal Paşa'nın siyaset sahnesine tam egemen olduğunun bir göstergesidir. Bu durum göz önüne alınarak O'nun böyle bir şeye ihtiyacı olmadığı da düşünülebilir. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın her yaptığı eylem öncesinde ve sonrasında sürekli olarak halka bilgi verip, yapılacaklara hazırladığı, olayların zamanlamasını çok iyi ayarladığı da unutulmaması gereken bir durumdur. Dolayısıyla Nutuk'un, özellikle 1925 yılından itibaren yaşanan siyasi gelişmeler

nedeniyle oldukça sıkıntılı geçen bir dönemden sonra söylenmiş olması, Mustafa Kemal Paşa'nın muhaliflerin tasfiye edilmelerinin nedenlerini kendince açıklamak isteğinin bir sonucudur. Mustafa Kemal Paşa bu yolla, yapılan eylemlerin halkın vicdanında daha kolay yer bulmasını sağlamak, yapılanları yasal kılmak ve ülkenin siyasi havasını yumuşatarak, toplumu yeni değişimlere hazırlamak istemiştir.

Bunların dışında içerik analizi sonuçlarına göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta en çok eleştirdiklerinin, en yakın çalışma arkadaşları ve kamuoyunda Milli Mücadele yanlısı veya Milli Mücadele'ye yardımcı olduğuna inanılan kişiler olduğu görülmektedir. Yine içerik analizinin sonuçlarından hareketle, O'nun kendisini, bir başka deyişle iktidarı ve uygulamalarını savunduğu, Nutuk'un söylenmesinin asıl nedeninin siyasi olduğu ve iç hesaplaşma amacıyla hazırlandığı ileri sürülebilir. Özetle, Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, Milli Mücadeleyi anlatmak ve inkılabı tanıtmak değildir. Amaç, Milli Mücadele yıllarındaki ilişkilere ışık tutmak, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki siyasi parçalanmayı gerekçeleriyle ortaya koymaktır.

Bu konuda son olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'u kendi kurduğu ve başkanlığını yaptığı siyasal bir partinin kongresinde söylemekle, Meclis'te disiplini sağlamaya ve böylelikle milletvekillerini partiye ve kendisine daha bağlı hale getirmeye çalıştığı da söylenebilir.

İçerik analizi ile ilgili veriler incelendiğinde, Nutuk'ta kullandığı üslûp konusunda son derece titiz davranan Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinde ve düşüncelerinde önemli bir yer kaplayan bir takım kelime ve kavramlara dönük çıkarımlarda bulunabilmek mümkün olmuştur. Ortaya çıkan sonuçlara göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta en çok *millet*, *devlet*, *vatan*, *Anadolu*, *memleket*, *istiklâl*, *ordu*, *vahdet*, *tesanüd*, *yekvücut*, *meşru*, *hukuk* gibi kavramları çok sık kullandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, “*ben*”, “*bence*”, “*biz*” gibi bir takım kelimeler de kullanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk'ta gizli ya da açık bir şekilde “*ben*” ifadesine sıkça yer vermesi olayların merkezine kendisini koyduğunu, sorumluluğu üzerine aldığını göstermektedir. O'nun “*bence*” kelimesini kullanması ise anlattığı olaylarla ilgili kişisel bir takım yargılarda bulunduğunu akla getirmektedir.

Ayrıca metinde sıkça kullandığı *milli*, *millet*, *birlik* ve *beraberlik* gibi ifadelerde Milli Mücadele'nin ve sonrasında gerçekleştirilen köklü değişikliklerin

dayandığı temeli göstermesi açısından önemlidir. Yine, diğer sık kullandığı kavramlardan Mustafa Kemal Paşa'nın millet ve milliyetçilik düşüncesi ile vatanın bölünmezliği ve toprak bütünlüğü, millet iradesinin her alanda egemen olması, dinin siyasete alet edilmemesi, bağımsızlık ve özgürlük gibi kavramlara önem verdiği anlaşılmaktadır.

Tüm bunların dışında Nutuk'ta yaklaşık 820 ayrı kişinin isminin yer alması ve bunlarla ilgili bir takım yargılarda bulunmuş olması, Mustafa Kemal Paşa'nın olumlu ya da olumsuz yönden bazı kişilerin tarihteki konumlarını belirlemeye çalıştığını göstermektedir. Bir anlamda Milli Mücadele ve sonrasında yaşanan zorlukların sorumlularının da ortaya çıkarılması amaçlanmıştır denebilir.

Nutuk 1919 – 1927 yılları arasındaki olayları kapsamı nedeniyle tarihe ait bilgileri de içermektedir. Çünkü Nutuk bir yönüyle de Milli Mücadele'nin öyküsüdür. Nutuk'ta Milli Mücadele sırasında yaşanan siyasal ve askeri gelişmeler kadar, kişisel ilişkiler ve yaşanan zorluklar da ele alınmıştır. Bu nedenle “*tarihte her kaynağın, farklı tarihsel kullanımlarının, değerlerinin ve dikkat edilmesi gereken sınırlarının*” olduğu düşüncesinden hareketle, tarihçiler tarafından sıkça temel başvuru kaynağı olarak kullanılan Nutuk'un nitelik olarak ne olduğunun tespitinin yapılması, tarih alanındaki çalışmalarda nasıl kullanılması gerektiğinin belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Oysa Nutuk'un ne olduğu ya da ne olmadığı konusunda bir fikir birliği yoktur. Çok farklı disiplinlerden gelen ve değişik dünya görüşlerine sahip olan bilim adamları, sanatçılar ve siyasetçiler kendilerince bir takım görüşlerden hareket ederek Nutuk üzerine değerlendirmeler yapmışlardır. Tarihe geçmiş bir metin olan Nutuk ile ilgili olarak bu denli farklı yaklaşımların bulunması şaşırtıcı değildir. Tarih başta olmak üzere sosyal bilimlerin hemen hepsinde duygusal ve siyasal yorumların yapılması sıkça rastlanılan bir durumdur. Bu Nutuk için de geçerlidir. Nutuk'un niteliği üzerine görüşler incelendiğinde, bu konuda fikirlerini ortaya koyanların dünya görüşlerinin, Kemalizm'e olan mesafelerinin ve Cumhuriyet'in temel değerlerine karşı duruşlarının çok etkili olduğu görülür. Kısacası Nutuk ile ilgili yorum ve değerlendirmelerde, Nutuk merkez alınarak yapılmış gibi görülmesine karşın, ideolojik bakış açısı çok etkili olmuştur. Ancak özellikleri, söylenme amacı, kapsamı, söylendiği dönemin şartları

ve içerik analizi sonuçları da dikkate alınarak niteliği ile ilgili bir tespit yapmak gerekirse Nutuk'a bir "*hatırat*" demek mümkündür.

Nutuk sadece Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yılında CHP'nin kongresinde söylediği sözler nedeniyle önemli değildir. Nutuk'un yıllar boyunca önemini korumasında, Mustafa Kemal Paşa'nın tespitleri ve bu tespitlere dayanan sözleri kadar, bu tarihsel esere başkalarının vermiş oldukları cevaplar da etkili olmuştur. Daha açık bir deyişle Nutuk üzerindeki olumlu ve olumsuz yargılar, eserin hemen her dönem incelenmesine ve dikkate alınmasına katkı sağlamıştır. Bundan hareketle Nutuk'u destekleyen ya da eleştirel açıdan yaklaşan çalışmalar da, başka akademik çalışmaların malzemesi olmuşlardır.

Sonuç olarak denilebilir ki Nutuk, toplumun değerleri ve siyasi dengeler dikkate alınarak hazırlanmış, popüler, siyasal ve tarihsel nitelik taşıyan ve kendi içinde tutarlı bir eser niteliğindedir. Ayrıca tek parti olan CHP'nin üyelerine ve topluma Cumhuriyet'in ideolojisinin ve geçmişin nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin en yetkili ağızdan aktarılmasıdır.

KAYNAKÇA

A.Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

B.C.A.	051.	V41	8.68.26 (29.2.1928)
B.C.A.	030.	10.83.	547,15 (24.7.1928/28.7.1928)
B.C.A.	051.	V41	8.69.17 (4.11.1928)
B.C.A.	051.	V32	4.29.16 (31.07.1928)
B.C.A.	230	149.	56.6 (18.9.1928)
B.C.A.	051.	V41	8.68.45 (31.07.1928)
B.C.A.	490	01	4.19.63 (13.12.1938)
B.C.A.	051	V16	3.17.22 (12.12.1929)
B.C.A.	030	10	146.43.14 (1928)
B.C.A.	490	01	3.15.24 (29.01.1937)
B.C.A.	490	01	12.66.9 (14 Mayıs 1934)
B.C.A.	490	01	3.12.73 (12.5.1936)
B.C.A.	490	01	3.15.33 (15.2.1937)
B.C.A.	490	01	23.117.4 (6.4.1937)
B.C.A.	490	01	3.15.34 (15.2.1937)
B.C.A.	490	01	24.120.1 (4.9.1933)
B.C.A.	490	01	4.17.22 (16.4.1938)
B.C.A.	490	01	3.15.24 (29.1.1937)
B.C.A.	030	10	83.550.28 (14 Kânunuevvel 1832)
ATAZB	K.46	G.2	B:2-1

B. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 1975, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı

Resmi Yay., Atatürk Serisi No: 4, Ankara, 1975.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1915-1919), C.II., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I-III, 5. Baskı, AKDITYK Atatürk Araştırma

Merkezi,Yay., b.y.y., 1997.

Atatürk'ün Tamim ve Telgraf Beyannameleri, IV, A.K.D.T.Y.K.A.A.M, b.y.y, 1991.

Baykal, Bekir Sıtkı, **Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler**, Ankara, 1969.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913–1938), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın Nu.16, Ankara, 2002.

Borak, Sadi, **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Der.: Sadi Borak, 4. baskı, İstanbul, 1998.

....., **Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri**, 2. Basım, İstanbul, 1997.

CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923–1924), Yay. Haz.: Yücel Demirel-Osman Zeki Konur, İstanbul, 2002.

Soysal, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.I., Ankara, 1983.

Şimşir, Bilâl N., **Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler**, Ankara, 1991.

Vilayet Hususi İdareleri Varidat ve Musanfat İstatistliği 1925–1928, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1931.

C.Ansiklopediler ve Sözlükler

Ana Britannica.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., C.I.II, 7. Baskı, Ankara, 1993.

Türk Hukuk Lügatı, Ankara, 1944.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, C.I., Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 2003.

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 13. Baskı, Ankara, 1996.

Sami, Şemsettin, **Kâmus-u Türk-î.**

D.KİTAPLAR

Hatıralar

Adivar, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul, 1962.

Altay, Fahrettin, **On Yıl Savaş ve Sonrası**, İstanbul, 1970.

Arıburnu, Kemal, **Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Ankara, 1979.

Arıkoğlu, Damar, **Hatıralarım**, İstanbul, 1961.

Atatürk, Kemal, **Nutuk 1919–1927**, Yay. Haz.: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, b.y.y., 2002.

....., **Gazi Mustafa Kyemal Nutuk- Kyep (Janı Turkiyanın Jolu) 1919-1927**, Jumuriyat El Partiyasını 1927-Jıldın 15-20 Oktybr'ında Bolup Ötkön Ekinci Kongryessinde Jasalgan Doklad, Kotogon Ekonomika İlimdyerşññ Kandidatı Kalmbyekova Baktıgöl, Türkiya Ryespublikasının Tışkı İştyer Ministirliğı Tarabınm Basıldı, Ankara, 2001.

....., **II, Discorso di Mustafa Kemal, Sulle Vicende della Turchra del 1919-1927**, Çeviri: E. Rossi, Roma, 1927.

....., **İzbrani reçi i izkazvaniya/Kemal Atatyurk**, Sost. Stefan Velikov; red. Nikolay Todorov, Sofiya: Narodna Prosveta, 1981.

....., **Nutuk 1919–1920**, C.I, Onbeşinci basılış, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1987.

....., **Nutuk 1919–1920**, C.I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1950.

....., **Nutuk**, C.I-II, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı: 8. Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser: 67–68, Ankara, 1973–1975.

....., **Söylev (Nutuk)**, C.I-II, Türk Dil Kurumu Yay: 220, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

....., **Nutuk-Söylev**, C.I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIII, Dizi- Sa. 2³, Ankara, 1981, 1986, 1989.

- ....., **Nutuk**, Birinci Ellibin, Ankara, 1927.
- ....., **Söylev**, Basıma Hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C.I-II, 15. Bası, İstanbul, 1985.
- Atay, Falih Rıfki, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, 1998.
- ....., **Babanız Atatürk, Bayrak, Atatürkçülük Nedir? Atatürk Ne İdi?**, İstanbul, 1990.
- ....., **Çankaya**, İstanbul, 1980.
- Bayar, Celal, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul, 1955.
- Belli, Şemsi, **Makbule Atadan Anlatıyor Ağabeyim Mustafa Kemal**, Ankara, 1959.
- Cebesoy, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 2000.
- ....., **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, 2. Baskı, İstanbul, 1981.
- ....., **Siyasi Hatıralar**, C.I-II., Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2002.
- ....., **Bilinmeyen Hatıralar**, Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2001.
- Dursunoğlu, Cevat, **Milli Mücadele'de Erzurum**, 2. Baskı, İstanbul, 1998.
- Gaulis, Berthe G., **Çankaya Akşamları**, I, b.y.y., 2001.
- Granda, Cemal, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, İstanbul, 1973.
- Grew, Joseph C., **Atatürk ve Yeni Türkiye**, Çev.: Gülşen Ulutekin-Kamil Yüceoral, İstanbul, 2002.
- Gündüz, Asım, **Hatıratlarım**, Haz.: İhsan Ilgar, İstanbul, 1973.
- Hüsrev Gerede'nin Anıları**, Haz.: Sami Önal, 3. Baskı, İstanbul, 2002.
- İnan, A. Afet, **M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, Ankara, 1983.
- ....., **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 4. baskı, Ankara, 1984.
- ....., **M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Ankara, 1969.
- İnönü, İsmet, **Hatıralar**, 2. Kitap, Ankara, 1987.
- Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I., 3. baskı, Ankara, 1988.
- Karabekir, Kâzım, **Bir Düello ve Bir Suikast**, 5. baskı, İstanbul, 2000.
- ....., **İstiklal Harbimiz**, C.I., Emre Yay., İstanbul, b.t.y.

- ....., **İstiklal Harbimizin Esasları**, İstanbul, 1995.
- ....., **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar**, C.1-12, İstanbul, 1997.
- ....., **Paşaların Kavgası, (İnkılap Hareketlerimiz)**, Yay. Haz.: Faruk Özerengin, 5. baskı, İstanbul, 2000.
- ....., **Paşaların Hesaplaşması**, 4. baskı, İstanbul, b.t.y.,
- Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, İstanbul, 1955.
- ....., **İstiklâl Mahkemesi Hatıraları**, İstanbul, 1955.
- Okyar, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, b.y.y., b.t.y.
- Orbay, Rauf, **Cehennem Değirmeni**, C.1-2, İstanbul, 1993.
- Özalp, Kâzım-Özalp, Teoman, **Atatürk'ten Anılar**, Ankara, 1992.
- Türk'ün Altın Kitabı Gazinin Hayatı**, İstanbul, 1973.
- Ülkümen, Hamdi, **Hümanist Atatürk**, İstanbul, 1994.
- Yakınlarından Hatıralar**, İstanbul, 1955.
- Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C.III, İstanbul, 1970.
- Yiğit, Nuyan, **Atatürk'le 30 Yıl İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü**, 2. basım, İstanbul, 2004.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Ada, Turhan, **Hayatı ve Kişiliği ile Adnan Adıvar**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türkçesi: Yavuz Alogan, İstanbul, 1995.
- Akarşlan, Mediha, **Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk**, 2. baskı, İstanbul, 1995.
- Akarsu, Bedia, **Atatürk Devrimi ve Temelleri**, İstanbul, b.t.y.
- Akcakayalıoğlu, Cihat, **Nutuk Nasıl İncelenmeli; Nasıl Tanıtılmalı ve Öğretilmelidir?**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.V., Sayı 13'ten Ayrı Basım, Kasım, 1988.

- Aksanyar, Necati, **Çağdaşlaşmaya Giden Yolda Celal Nuri ve Fikir Alanında Etkinliği**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993.
- Aksoy, Muammer, **Atatürk ve Tam Bağımsızlık**, Ankara 1990.
- Aksoy, Yaşar, **Kalpaklı Kalkınma**, Ankara, 1998.
- Akşin, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 3. Baskı, Ankara, 1998.
- ....., **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (1918–1919)**, C.I., 2. basım, İstanbul, 1992.
- ....., **Türkiye'nin Önünde Üç Model**, İstanbul, 1997.
- Akşin, Abdülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara, 1991.
- Albayrak, Sadık, **Devrimler ve Gerici Tepkiler**, İstanbul, 1989.
- Arar, İsmail, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, b.y.y., 1997.
- Armağan, Servet, **İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, Ankara, 1987.
- Armaoğlu, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914–1980**, İkinci Baskı, Ankara, 1984.
- Atatürk Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Yay. Haz.: Uluğ İğdemir, 3.baskı, Ankara, 1990.
- Avcı, Cemal, **III.Dönem T.B.M.M.'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927–1931)**, b.y.y., 2000.
- Aybars, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri (1920–1927)**, C.I-II, İzmir, 1988.
- ....., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I.**, 2. Baskı, İzmir, 1986.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, C.3, 7. basım, İstanbul, 1981.
- Ayışığı, Metin, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa**, Ankara, 1997.
- Aziz, Aysel, **Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim**, 2. basım, Ankara, 1994.
- Baydar, Mustafa, **Edebiyatçılarımız Ne diyorlar?**, İstanbul, 1960.
- Bayrak, Orhan, **Büyük Nutuk'ta Kim Kimdir?**, İstanbul, 2004.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Ankara, 1990.
- ....., **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara, 1973.
- Berelson, Bernard, **Content Analysis In Communication Research**, NewYork, 1952.
- Bıykoğlu, Tevfik, **Atatürk Anadolu'da (1919–1921) I**, 2. baskı, b.y.y., 1981.
- Bila, Hikmet, **CHP 1919–1999**, İstanbul, 1999.

- Bilgen, Deniz, **ABD’li Gözüyle Sivas Kongresi**, İstanbul, 2004.
- Bilgin, Nuri, **İçerik Analizi**, İzmir, 2000.
- Birinci, Ali, **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**, İstanbul, 1989.
- Bozdağ, İsmet, **Kemal Tahir’in Sohbetleri**, 3. basım, İstanbul, 2003.
- Bozkurt, Gülnihal, **Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839–1914)**, Ankara, 1989.
- ....., **İslam Hukukunda Zimmilerin Hukukî Statüleri**, Kudret Ayiter’e Armağan’dan Ayrı Basım, Ankara, 1988.
- Burçak, Rıfıkı Salim, **İnönü ve Demokrasi**, Ankara, 1950.
- Cumalı, Necati, **Niçin Aşk**, İstanbul, 1971.
- Cumhuriyet Halk Partisi Onbeşinci Yıl Kitabı.**
- Cüceloğlu, Doğan, **İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları**, 6. basım, İstanbul, 1996.
- Çakan, Işıl, **Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis**, İstanbul, 1999.
- Çankaya, Necati, **Atatürk’ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri**, İstanbul, 1985.
- Çaycı, Abdurrahman, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara, 2002.
- Çevik, Zeki, **Milli Mücadelede “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkasına” Geçiş (1918–1923)**, Ankara, 2002.
- Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi**, C.I., Ankara, 1994.
- Daver, Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara, 1993.
- Davison, Roderic H., **Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856–1876**, Çev.: Osman Akınhay, C.I., İstanbul, 1997.
- Demirel, Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, 2. baskı, İstanbul, 1995.
- Dönmez, Cengiz, **Milli Mücadeleye Karşı bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti**, Ankara, 1999.
- Dumont, Paul, **Atatürk’ün Yazdığı Tarih: Söylev**, b.y.y., 1997.
- Dursun, Tuncay, **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları**, Ankara, 2002.
- Duverger, Maurice, **Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş**, Türkçe’si: Ünsal Oskay, 4. basım, Ankara, 1990.

- Eraslan, Cezmi, **Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk**, İstanbul 2003.
- Erdeha, Kamil, **Yüz Ellilikler Yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi**, İstanbul, 1998.
- Ergil, Doğu, **Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, Ankara, 1981.
- Erman, Azmi Nihat, **İzmir Suikasti ve İstiklâl Mahkemeleri**, İstanbul, 1971.
- Eroğlu, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Ankara, 1990.
- Erol, Mine, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919–1920**, Giresun, 1972.
- Ersoylu, Halil, **Nutuk Üzerine İncelemeler**, Ankara, 1991.
- Eryılmaz Bilal, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, İstanbul, 1992.
- ....., **Osmanlı Devleti'nde Gayr-i Müslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul, 1990.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları**, C. I-III, İstanbul, 1992.
- Goloğlu, Mahmut, **Devrimler ve Tepkiler**, Ankara, 1972.
- Gökçe, Orhan, **İçerik Çözümlemesi Sosyal Bilimlerde Bir Araştırma Yöntemi**, 2. Baskı, Konya, 1995.
- Gönlübol, Mehmet, **Uluslararası Politika**, Ankara, 1993.
- Güner, Zekai, **Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu**, Ankara, 1999.
- Gronau, Dictrich, **Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin Doğuşu**, İstanbul, 1994.
- Hale, William, **Türkiye'de Ordu Siyaset 1789'dan Günümüze**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 1996.
- İlhan, Suat, **Evrimeleşen Türk Devrimi**, Ankara, 1998.
- İnan, A. Afet, **Devletçilik İlkesi Ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı**, 1933, Ankara, 1972.
- İnan, Arı, **Düşünceleriyle Atatürk**, Sad.: İsmet Parmaksızoğlu, 3. baskı, Ankara, 1999.
- İpekçi, Abdi **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor**, İstanbul, 1981.
- İstiklâl Mahkemeleri Adil Miydi? İzmir Suikastı ve Kazım Karabekir'in Savunması**, Yay. Haz.: Sümer Kılıç, İstanbul, 1994.
- Jaeschke, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, 2. baskı, Ankara, 1989.

- Kafesoğlu, İbrahim, **Tarih Metodolojisi Ders Notları**, İstanbul, 1972.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, **İnsan ve İnsanlar**, 8. baskı, İstanbul, 1988.
- Kalafat, Yaşar, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki iç ve Dış Olaylar**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992.
- Kandemir, Feridun, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, C.I., İstanbul, 1995.
- ....., **Karabekir'in Kitabı Niçin ve Nasıl Yakıldı?**, İstanbul, 1955.
- ....., **Kazım Karabekir'in Yakılan Hatıraları Meselenin İç Yüzü**, İstanbul, 1964.
- ....., **Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler**, İstanbul, 1964.
- ....., **Atatürk'e İzmir Suikastinden Ayır 11 Suikast**, İstanbul, 1955.
- Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I., 3. Baskı, Ankara, 1988.
- Kantarcıoğlu, Selçuk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**, 3. baskı, Ankara, 1998.
- Kapani, Münici, **Politika Bilimine Giriş**, 11. basım, Ankara, 1999.
- Karal, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, İstanbul, 1986.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, 2. baskı, İstanbul, 1999.
- ....., **Atatürk**, 5. baskı, İstanbul, 1991.
- Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1996.
- Kasalak, Kadir, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Ankara, 1993.
- Kayalı, Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset**, 2. baskı, İstanbul, 2000.
- Kemal, Behçet, **Şeyh Sait İsyanı**, İstanbul, 1955.
- Kemal, Mustafa, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Yay. Haz.: Uluğ İğdemir, 3. Baskı, Ankara, 1990.
- Kırgızoğlu, Fahrettin, **Kâzım Karabekir (Kendi Eserleri, Haltercümeleri ve Arşiv Belgelerine Göre)**, Kültür Bakanlığı Yay., b.y.y., b.t.y.
- Kışlalı, Ahmet Taner, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 2. baskı, Ankara, 1993.
- ....., **Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi**, 5. baskı, Ankara, 1997.

- Kinross, Lord, **Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, Türkçesi: Necdet Sander, 12. basım, İstanbul, 1994.
- Kocahanoğlu, Osman Selim, **Atatürk'e Kurulan Pusu İzmir Suikastının Perde Arkası**, İstanbul, 2003.
- Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938**, Ankara, 1983.
- ....., **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara, 1999.
- Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)**, C.I, İstanbul, 1996.
- Kongar, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, 11. basım, İstanbul, 1998.
- ....., **Atatürk Üzerine**, İstanbul, 1983.
- ....., **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, 3. basım, İstanbul, 1998.
- ....., **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, C.I-II, 10 basım, İstanbul, 1997.
- Krippendorff, Klaus, **Content Analysis, An Intoduction To Its Methodology**, Volume 5. The Sage Commtext Series, Sage Publications, 1980.
- Kurtuluş, Baki, **Tarihsel Olaylarla Söylev**, Ankara, b.y.y., b.t.y.
- Kütükoğlu, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usûl**, 5. Baskı, İstanbul. 1997.
- Kyvıg, David E. – Marty, Myron A., **Yanıbaşımızdaki Tarih**, İstanbul, 2000.
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 2.Baskı, Çev. Prof. Dr. Metin Kıratlı, Ankara, 1984.
- Lütem, İlhan, **Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş**, İkinci Kitap, Ankara, 2003.
- Mardin, Şerif, **Siyasal ve Sosyal Bilimler, Makaleler 2**, Der: Mümtaz'er Türkönetuncay Önder, 4. Baskı, İstanbul, 1977.
- Memiş, Ekrem – Köstüklü, Nuri, **Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası Tarihi**, 3. baskı, Konya, 2002.
- Memiş, Ekrem, **Tarih Metodolojisi**, Konya, 1989
- Mumcu, Uğur, **Kâzım Karabekir Anlatıyor**, İstanbul, 1990.
- Naci, Fethi, **Atatürk'ün Temel Görüşleri**, 6. baskı, İstanbul, 1984.
- Nutku, Özdemir, **Söylev (Belgesel Oyun)**, 2. Baskı, İstanbul, 1985.
- Nutuk'ta Anılan Komutanların Biyografileri**, Ankara, 1981.
- Oran, Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği**, 3. basım, Ankara, 1993.

- Önder, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, b.y.y., b.t.y.
- Önder, Mehmet, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, b.y.y., b.t.y.
- Önelçin, Adnan, **Nutuk'un (Söylev'in) İçinden**, İstanbul, 1981.
- Öz, Esat, **Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923–1945)**, Ankara, 1992.
- Özalp, Kazım – Özalp, Teoman, **Atatürk'ten Anılar**, Ankara, 1992.
- Özel, Sabahattin, **Milli Mücadelede Trabzon**, Ankara, 1991.
- Özerdim, Sami N., **Bilinmeyen Atatürk**, İstanbul, 1980.
- ....., **Nutuk (Söylev) Genel Dizin**, C.IV, Ankara, 1993.
- ....., **Nutuk'ta Özdeş, Benzer Kişi Adları**, Seha L. Meray'a Armağan Cilt II'den Ayrı Baskı, Ankara, 1982.
- ....., **Nutuk'un Yeni Basımlarıyla Ortaya Çıkan Sorunlar**, Prof. Dr. Yavuz'a Armağan A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:528'den Ayrı Baskı, Ankara, 1983.
- Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919–1921)**, Ankara, 1989.
- Öztürk, Kâzım, **Türk Parlamento Tarihi**, b.y.y., b.t.y.
- Parla, Taha, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Nutuk'u**, C-I, İstanbul, 1994.
- Sakallı, Bayram **Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, İstanbul 1997.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlkçağlardan- 1918'e**, 3. Baskı, Ankara, 1994.
- ....., **Türkiye'nin Dış Politikası**, Der.: Melek Fırat, 2. baskı, Ankara, 2000.
- Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I**, Ankara, 1993.
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, 5. Baskı, İstanbul, 1981.
- Sevük, İ. Habib, **Edebî Sanat**, İstanbul, 1930.
- Sezer, Ayten, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923–1938)**, Ankara, 1999.
- Sinanoğlu, Suat, **Türk Hümanizmi**, 2. baskı, Ankara, 1988.
- Sonyel, Salâhi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.I., Ankara, 1973.
- Sürmeli, Serpil, **Milli Mücadele'de Tekâlif-i Milli Emirleri**, Ankara, 1998.
- Süslü, Azmi–Balcıoğlu, Mustafa, **Atatürk'ün Silah Arkadaşları**, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, Ankara, 1999.
- Şimşir, Bilâl N., **Atatürk'ün Hastalığı**, Ankara, 1989.

- Tanör, Bülent, **Kurtuluş Üzerine 10 Konferans**, 2. baskı, İstanbul, 1995.
 ....., **Kuruluş Üzerine 10 Konferans**, İstanbul, 1996.
 ....., **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, 1992.
- Tansel, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.II., İstanbul, 1991.
- Tarih IV, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931–1941)**, 3. basım, İstanbul, 2001.
- Taş, Necati Fahri, **Nurettin Paşa ve Tarihi Gerçekler**, İstanbul 1997.
- Taşkıran, Cemalattin, **Milli Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa**, Ankara, 1999.
- Tavşancıl, Ezel–Aslan, A. Esra, **Sözel Yazılı Diğer Materyaller İçin, İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri**, İstanbul, 2001.
- Tevetoğlu, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, 2. baskı, Ankara, 1991.
- Togan, Velidî, **Tarihte Usûl**, 3. Baskı, İstanbul, 1981.
- Tokgöz, Erdinç, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–1999)**, 5. baskı, Ankara, 1999.
- Toros, Taha, **Türk Hatipleri**, İstanbul, 1950.
- Tunaya, Tarık Zafer, **İslamcılık Akımı**, b.y.y., 1991.
 ....., **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, 2. baskı, İstanbul, 1981.
 ....., **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859–1952)**, İstanbul, 1952.
 ....., **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C.II, 2. basım, İstanbul, 1986.
- Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)**, 3. baskı, İstanbul, 1999.
- Turan, Mustafa, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli- 1919–1923)**, Ankara, 1999.
- Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 3.Kitap (Birinci Bölüm), Ankara, 1995.
 ....., **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Ankara, 2004.
- Turhan, Seyfettin – Haştemoğlu, Güney, **Atatürk –Nutuk Olaylar Ansiklopedisi**, İstanbul, 1986.
- Türk Dış Politikası (1919–1980)**, C.I., Ed.: Baskın Oran, İstanbul, 2001.
- Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih**, 3. baskı, İstanbul, 1985.
- Uluğ, İsmail Hakkı, **Atatürk'ün Çizdiği Portreler**, İstanbul, 1968.

- Uras, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1987.
- Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 2. baskı, İstanbul, 1999.
- Üçok, Çoşkun, **Siyasi Tarih Dersleri**, 3. Baskı, İstanbul, 1955.
- Ürer, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, İstanbul, 2003.
- Üstel, M. Ziya, **Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler**, İstanbul, 1950.
- Villalta, Jorge Blanco, **Atatürk**, Translated From Spanish by William Gampbell, Ankara, 1982.
- Weber, Robert Philip, **Basic Content Analysis**, Sage Publications, 1985.
- Yeşil, Ahmet, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992.
- Yılmaz, Mustafa, **İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi**, Ankara, 2002.
- Zaif, Oktay, **(Atatürk'ün Kurduğu Bir Müessese Olarak) Türk Hava Kurumu: Dünü, Bugünü, Yarını**, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.
- Zürcher Erik Jan, **Cumhuriyetin İlk yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924–1925)**, İstanbul, 2003.
- ....., **Milli Mücadele'de İttihatçılık**, 2. basım, İstanbul, 1995.
- ....., **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. basım, İstanbul, 1998.
- ....., **Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908–1928)**, İstanbul, 2005.

Makaleler

- Acun, Niyazi, “Eğitim ve Atatürk'ün Büyük Nutuk'u”, **Zafer**, Ankara, 1.9.1937.
- Adıyeke, Nuri, “Islahat Fermanı Öncesine Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, **Osmanlı**, C.IV., Yeni Türkiye Yay., s.s. (255–261), Ankara, 1999.
- Ağaoğlu, Ahmet “Büyük Kongre”, **Cumhuriyet**, 23 Teşrinievvel 1927.
- ....., “Büyük Kongre İki Zihniyet”, **Milliyet**, 21 Teşrinievvel 1927.
- ....., “Halaskâr Düsturları”, **Milliyet**, 26 Teşrinievvel 1927.

- Ağca, Hüseyin, “Atatürk’ün Büyük Nutuk’unda Geçen Millî Kimlikle İlgili Kavram, Terim ve Söz Gruplarının Analizi”, **Yetmişbeşinci Yılında Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler**, Yay. Haz: Dursun Ayan-M.Alper Parlak, s.s. (106–110), Ankara, 2003.
- Akbıyık, Yaşar, “Cumhuriyet’e Giden Yolda İki Büyük Oluşumun (Erzurum ve Sivas Kongreleri) Değerlendirilişi Açısından Büyük Nutuk”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, s.s. (87–90), Ankara, 2003.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Türkiye Cumhuriyet Tarihinin Asli Menbaalarından: Nutuk”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, Yeni Seri, C.I.,Sa.:1, s.s.(1–25), İstanbul, Haziran-Ağustos 1929.
- ....., “Nutuk”, **Kitap Belleten**, 1 Kasım 1960.
- ....., “O”, **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Teşrinievvel 1927.
- Akçakayahoğlu, Cihat, “Nutuk Nasıl İncelenmeli; Nasıl Tanıtılmalı ve Öğretilmelidir?”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.V. sayı 13’ten ayrı basım, Kasım, 1988.
- ....., “Asker Gözü İle Büyük Söylev”, **Ulus**, 10 Kasım 1966–20 Kasım 1966.
- Akgün, Seçil Karal, “Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün’ün Sempozyum Açış Konuşması”, **70.Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz. : Gül E.Kundakçı, s.s.(1–2), Ankara, 1999.
- Akşin, Sina, “Atatürk’ün Dış Siyaset Modeli”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Yay. Haz.: İsmail Soysal, s.s. (275–279), Ankara, 1999.
- ....., “Mustafa Kemal Atatürk’ün İktidar Yolu”, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2. baskı, s.s. (51–80), İstanbul, 1986.
- Altuğ, Yılmaz, “Atatürk’ün Dış Politikası”, **Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri**, B.Ü. Yay., İstanbul, 1981.
- Arar, İsmail, “Büyük Nutuk’un Kapsamı, Niteliği Amacı”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s.(119–171), Ankara, 1980.

- Armaoğlu, Fahir, “*Atatürk’ün Dış Politika Prensipleri*”, **Atatürk’ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı**, s.s. (57–65), Ankara, 1982.
- ....., “*Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli’nin Değerlendirilmesi*”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Yay. Haz.: Berna Türkdoğan, s.s. (63–72), Ankara, 2000.
- Arslan, Süleyman, “*Atatürk’ün Devlet Adamlığı Vasfı*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, Sa.: 34–36, s.s. (931-952), Ankara, 1996.
- Arslantürk, Hakan, “*Nutuk’un Işığında Türk Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Oluşmasında Rol Oynayan Temel Kavramlar “Vahdet-i Milliye”*”, **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II**, s.s. 95–103, Ankara, 1997.
- Asım, Mehmet, “*Gazi’nin Eseri*”, **Vakit**, 16 Teşrinievvel 1927.
- ....., “*Gazi’nin Göz Yaşları*”, **Vakit**, 22 Teşrinevvel 1927.
- Aşkın, İnal Cem, “*Söylev’deki Kişiliğiyle Atatürk*”, **Okunuşunun 50. yılında Söylev Özel Sayısı**, Sa.: 314, s.s. (493–500), Kasım 1977.
- Avni Yavuz, “*Büyük Gazi’yi Dinledikten Sonra !..*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 7 Teşrinisani 1927.
- Aybars, Ergün, “*Nutuk*”, **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz: Gül E. Kundakçı, s.s. (7–10), Ankara, 1999.
- Bakiler, Yavuz Bülent, “*Atatürksüz Atatürkçüler*”, **Tercüman (Halka ve Olaylara)**, 16. 03. 2004.
- Baykal, Bekir Sıtkı “*İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve bu olayın Doğu Anadolu’daki tepkileri*”, **Atatürk Konferansları III**, 1969, s.s. (109–128), Ankara, 1970.
- Bayur, Hikmet, “*Kuvay-ı Milliye Devrinde Atatürk’ün Dış Siyasa İle İlgili Bazı Görüş ve Davranışları*”, **Belleten**, C.XX., Sa.: 77–80, s.s. (659-699), Ankara, 1956.
- Belge, Murat, “*Yeni Birlik Biçimleri İhtiyacı ve Azınlıklar*”, **Birikim**, S.71–72, s.s. (13–16), Mart-Nisan 1995.
- Bingöl, Vasfi, “*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*”, **Yeni Ufuklar**, İstanbul, Nisan 1968.

- Binyazar, Adnan “*Söylev Türü Ve Atatürk’ün “Söylev’i”*”, **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı**, Sa.: 314, ss. (356–362), Kasım 1977.
- Boğoşlu, Mahmut, “*Atatürk’ün Büyük Nutuk’u Okuma Usulü Üzerinde Bir İnceleme*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sa.: 28, s.s. (16–22), Haziran 1987.
- Cicioğlu, Hasan, “*Atatürk’ün Büyük Nutuk’ta Adları Geçen Muhalifleri, Muhalefet Gerekçeleri, Atatürk’ün Cevabı*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (111–155), Ankara, 2003.
- Cumalı, Necati, “*Atatürk Bir Kaynaktır*”, **Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi**, Sa.: 338, s.s. (260–263), Kasım 1979.
- ....., “*Nutuk*”, **Vatan**, 10 Kasım 1961.
- Çeçen, Anıl, “*Büyük Nutuk’ta Ulusal Sınırlar ve Uluslar arası Antlaşmalar*”, **Yetmiş Beşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildirileri**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak s.s. (60–73), Ankara, 2003.
- Çerim, Hüseyin – Kayacan, Kemal, “*Büyük Nutuk Anlamı-Değeri-Öğrettiği*”, **Atatürk Türkiye’si**, Sa.: 86, s.s. (22–26), Kasım 1982.
- Çevik, Mehmet, “*Nutuk’taki İfadeleriyle Atatürk ve Milli Birlik (Vahdet-i Milliye)*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.II., Sa.: 1, s.s. (247–256), Elazığ, 2001.
- Doğan, İzzettin, “*Atatürk’ün Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler Anlayışı*”, **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, 2. baskı, s.s. (113–205), İstanbul, 1986.
- Dündar, Ali “*Büyük Söylev ve Kemalizmin Temel Öğeleri*”, **Varlık**, Sa.: 890, Kasım 1981.
- Ecevit, Bülent, “*Bitmeyen Söylev*”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Cumhuriyet Özel Ek**, 15 Ekim 1977.
- Ercan, Yavuz, “*Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)*”, **Osmanlı**, C. IV., Yeni Türkiye Yay., s.s. (197–207), Ankara, 1999.

- Ersoylu, Halil, “*Atatürk’ün Nutuk Dilindeki Batı Kaynaklı Kelimeler*”, **Türklük Araştırmaları Dergisi** 8, Marmara Üni. Fen Edebiyat Fakültesi Mehmet Akalın Armağanı, s.s. (155–194), İstanbul, 1997.
- Ertop, Konur, “*Ata’nın Büyük Söylevi O’nun Öğreti ve Eylemini Ortaya Koyan En Önemli Belgedir*”, **Cumhuriyet Söylev Özek Ek**, 15 Ekim 1997.
- Feyzioğlu, Turhan, “*Atatürk’ün Dış Politikasının Özellik, İlke ve Amaçları*”, **Atatürk Türkiye’sinde Dış Politika Sempozyumu**, s.s. (1–13), İstanbul, 1984.
- Genç, Reşat, “*Özgüven Duygusunu Kaybetmişlik ve Himaye Arayışları Karşısında Büyük Nutuk’un Tesbitleri*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003**, Ankara, Bildiler, Yay. Haz.: Dursun Ayan- M. Alper Parlak, s.s. (30–35), Ankara, 2003.
- Giritli, İsmet, “*Okunuşunun 75.Yılında Büyük Nutuk*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (1-9), Ankara, 2003.
- ....., “*Okunuşunun 70 Yılı Kutladığımız Büyük Nutuk Nedir?*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, CXIII., Sa.: 38, s.s. (649–659), Temmuz, 1997.
- Gök, Nurşen, “*Kurtuluş Savaşı Dönemi Milli Mücadele’nin Dış Politika Prensipleri*”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Ankara, 1991.
- Gökçe, Birsen, “*Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih’inin Toplumsal, Hukukî ve Ekonomik Boyutu Adlı Seminerdeki Konuşması*”, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi’nde Yöntem Arayışları**, s.s. (61–67), Ankara, 2004.
- Gökşen, Enver Naci, “*Bir Nutuk Sadeleştirmesi ki...*”, **Türk Dili**, C.XXIX, Sa: 268, s.s. (376–379), 1974.
- Gönlübol, Mehmet – Kürkçüoğlu, Ömer, “*Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış*”, **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikaları**, Yay. Haz. Berna Türkdoğan, s.s. (3–27), Ankara, 2000.
- Gönlübol, Mehmet, “*Atatürk ve Dış Politika*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII., Sa.: 24, s.s. (439–442), Ankara, 1992.
- ....., “*Atatürk’ün Türk Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler*”, **Atatürk Yolu**, s.s.(235–277), Ankara, 1995.

- Göçgün, Önder, “*Hatip Atatürk ve Atatürk’ün Büyük Nutuk’taki Hitabet Sanatı*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (168–181), Ankara, 2003.
- Güneş, İhsan, “*1923 Seçimleri*”, **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u Ve Dönemi**, Der. ve Yay.Haz.: Gül E. Kundakçı, s.s. (113–131), Ankara, 1999.
- ....., “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkasına Geçiş”, **A.A.M.D.**, C.3., Sa: 8, Mart 1987.
- Gürün, Kamuran, “*Tarih ve Hatırat*”, **Bellekten**, C.LX, Sa.: 227–229, s.s. (227–231), Ankara, 1997.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, “*Bir Saygısızlık Örneği (Nutuk=Söylev)*”, **Yol**, İstanbul, 1966.
- Hakkı Tarık, “*MahmutPaşa’nın Telgrafi*”, **Vakit**, 24 Teşrinievvel 1927.
- İrmak, Sadi, “*Nutuk’un Türkiye’deki Etkileri*”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s. (180–188), Ankara, 1980.
- İlhan, Suat, “*Atatürk’ün Yetiştirdiği Ortam*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.II, Sa.: 5, 1986.
- İnan, Afet “*Büyük Nutuk’ta Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi*”, **Bellekten**, CXXX., Sa.: 120, s.s. (515).
- ....., “*Atatürk’ün Büyük Nutuk’unun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi ve Gençliğe Seslenişi*”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s. (33–38), Ankara, 1980.
- ....., “*Atatürk’ün (1915–1916–1918) Hatıra Defterinden; Okuduğu Kitaplar*”, **IX. Türk Tarih Kongresi 21-25 Eylül 1981**, C.III, s.s. (1518-1524), Ankara, 1989.
- ....., “*Atatürk’ün Gözyaşları*”, **Kemalizm ve Türkiye**, C.6, Sa.: 64, Yıl: 6, Temmuz 1981.
- ....., “*Atatürk’ün Karakter Hususiyetlerinden Birkaç Örnek ve Onun Son Günleri*,” **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, VIII. Cilt 3. sayıdan ayrı basım, Ankara, 1950.

- İzzet Ulvi, “*Büyük Gazi ve Eseri*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 27 Teşrinievvel 1927
- Kalembekova, Bahtıgül, “*Kırgızlar için Büyük Nutuk’un Anlamı*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (91-96), Ankara, 2003.
- Kansu, Ceyhun Atuf, “*Söylev’in En Güzel Yeri*”, **Ölümünün 26. Yıl Dönümünde Sümerbanklıların Yüce Atatürk’e Sonsuz Bağlılık, Minnet ve Şükran Duygularıyla**, s.s. (162–163), b.y.y., b.t.y.
- Karaduman, Fethi, “*Tarih Yapanın Tarihi Yazması: Söylev (Nutuk)*”, **Atatürkçü Düşünce**, Yıl: 7, Sa.: 74, s.s. (9–12), Haziran, 2000.
- Karal, Enver Ziya, “*Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal’ın Açış Konuşması*”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s. (1–7), Ankara, 1980.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, “*Hatıralar: Yorulmak Bilmez Atatürk*”, **Ulus**, 13 Temmuz 1961.
- ....., “*Büyük Nutuk’un Faideleri*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 16 Teşrinisani 1927.
- ....., “*Büyük Nutuk’un Faideleri II*”, **Milliyet**, 31 Teşrinievvel 1927.
- ....., “*Yaptı ve Yazdı*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 16 Teşrinievvel 1927.
- Kaynaradağ, Arslan, “*Atatürk’ün Büyük Söylevi ve Basımları*”, **Cumhuriyet Söylev Özel Ek**, 15 Ekim 1977.
- Kocagöz, Samim, “*Söylev ve Atatürk*”, **Varlık**, Sa.: 842, s.s. (6), Kasım 1977.
- Kocatürk, Utkan, “*Büyük Nutuk’un Basılışı Esnasında Atatürk Tarafından Yapılan İki Düzeltme*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.I, Sa.: 1/2, s.s. (609-613), 1984-1985.
- ....., “*İsmet İnönü ile Bir Konuşma*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.I, Sa. ½, s.s. (199–212), 1984,1985.
- Koçak, Cemil “*Nutuk ve Diğerleri*”, **70 Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz.; Gül E. Kundakçı, s.s. (135–160), Ankara, 1999.
- ....., “*Siyasal Tarih (1923–1950)*”, **Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye)**, Yay. Yön: Sina Akşin, C.4, s.s. (85–173), İstanbul, 1995.

- ....., “*Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/Milli Şef*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2., s.s. (119–137), İstanbul, 2001.
- Korkmaz, Zeynep, “*Atatürk ve Nutuk*”, **Türk Dili**, Sa.: 551, s.s. (390–398), Kasım 1997.
- ....., “*Atatürk’ün Büyük Nutuk’unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak**, A.K.D.T.Y.K Atatürk Araştırma Merkezi Yay., s.s. (156–163), Ankara, 2003.
- Köni, Hasan S. , “*Atatürk’ün Dış Politikayla İlgili Görüşleri ve Uygulamaları*”, **100. Yıl Atatürk Konferansları**, 2. baskı, Ankara, 1991.
- Kurat, Yuluğ Tekin, “*Büyük Nutkun Okunduğu Yılın Türkiye’si: 1927*”, **70. Yılında Ulusal ve Uluslar Arası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u Ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz.: Gül E. Kundakçı, s.s. (171–176), Ankara, 1999.
- Küçük, Cevdet, “*Osmanlı Devleti’nde “Millet Sistemi”*”, **Osmanlı**, C.IV., Yeni Türkiye Yay, s.s. (208–216), Ankara, 1999.
- ....., “*Osmanlılarda “Millet Sistemi” ve Tanzimat*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.4., s.s. (1007–1024).
- Landau, Jacop, “*Atatürk’ün Büyük Nutuk’unda Dış Politika*”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s (39–47), Ankara, 1980.
- Mahmut, “*Çürüksulu Paşa*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 24 Teşrinievvel 1927.
- Maxım, Mihai, “*Yeni Romen Belgelerine Göre Atatürk’ün Büyük Nutuk’u*”, **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz.: Gül E. Kundakçı, s.s. (179–189), Ankara, 1999.
- Mercanlıgil, Muharrem D., “*Büyük Nutkun Çeşitli Basımları I İlk Basımı*”, **Devrimci**, Yıl: 1 Sa: 5, s.s. (3-4), Ankara, Temmuz 1953.
- ....., “*Büyük Nutuk’un Çeşitli Basımları II*”, **Devrimci**, Yıl: 1, Sa: 6, s.s. (3) , Ankara, Ağustos 1953.

- Mesud, Zeki, “*Büyük Nutuk’un Büyük Manası*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Teşrinievvel 1927.
- Miller, A. F. “*Atatürk’ün Eserleri Sovyetler Birliğinde*”, **VII. Türk Tarih Kongresi 25–29 Eylül 1970**, C.II, s.s. (900–905), Ankara, 1973.
- Nadi, Yunus, “*Ankara Kongresi*”, **Cumhuriyet**, 16 Teşrinievvel 1927.
- Nicole, A. N. M. Van Os., “*Halide Edip’in Florance Billings’e Yazdığı İngilizce Mektuplar*”, **Tarih ve Toplum**, C.39, Sa.: 234, s.s. (4–12), 2003.
- Okay, M. Orhan, “*Hatırat*”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, C.XVI., s.s. (445–449) İstanbul, 1997.
- Onaran, Mustafa Şerif, “*Atatürk’ün Söylevci Kişiliği, Anlatım Gücü*”, **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı Türk Dili Aylık Dili ve Yazın Dergi**, Sa: 314, s.s. (501–509), b.y.y., Kasım 1977.
- Ortaylı, İlber, “*Osmanlı İmparatorluğu ‘nda Millet*”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, s.s. (996–1001).
- Ozankaya, Özer, “*Söylev’de Sergilenen “Kurtuluş” Stratejisi*”, **Atatürkçü Düşünce**, Yıl:4, Sa: 42, s.s. (9), Ekim 1997.
- Özdemir, Emin, “*Dil ve Anlatım Açısından Büyük Söylev*”, **Cumhuriyet Söylev Özel Ek**, 15 Ekim 1997.
- ....., “*Söylev’in Anlatı Örüntüsü*”, **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi**, Sa: 314, s.s. (380–390), Kasım 1977.
- Özden, Yekta Güngör, “*Büyük Söylev*”, **70. Yılında Ulusal Ve Uluslar Arası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi**, Der. ve Yay. Haz.: Gül. E. Kundakçı, s.s. (193–194), Ankara, 1999.
- Özerdim, Sami N., “*Atatürk’ün Yazıları Sözleri*”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XXVIII, No: 3-4, s.s.(127-141), Ankara, 1975.
- ....., “*Atatürk’ün Büyük Nutku*”, **Türk Dili Dergisi**, s.s. (93–94), Ankara, Kasım 1962.
- ....., “*Nutuk’un Ellinci Yılında*”, **Varlık**, Sa.: 842, s.s. (8), Kasım 1977.
- ....., “*Nutuk’un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri*”, **Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50 yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar**, s.s. (235–247), Ankara, 1980.

- ....., “Az Osmanlıca Çok Osmanlıca”, **Kemalist Ülkü**, Özel Sayı: 193, s.s. (25–27), Kasım 1984.
- Özgül, İlhan, “Büyük Nutuk’un Kemalist Öğreti ve Eğitim Sürecindeki Yeri ve İşlevi”, **Uluslararası Atatürk Konferansı**, 9–13 Kasım 1981, C.III., s.s. (1-9), İstanbul, 1981.
- Özgü, Melahat, “Atatürk’ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı”, **Atatürk Konferansları I**, s.s. (21–36), Ankara, 1964.
- Özkaya, Yücel, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler”, **A.A.M.D.**, C.VIII, Sa: 147, s.s. (139–186), Ankara, 1997.
- Öztelli, Cahit, “Söylev’in Sadeleştirilmesinde Tutulan Yol”, **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi**, Sa.: 314, s.s. (509–510), Kasım 1977.
- Özüçetin, Yaşar, “Atatürk’ün Kişiliği ve Özellikleri”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı yay., s.s. (143–162), b.y.y., 10 Kasım 2003.
- Rasim, Ahmet “Her İki Manasıyla Nutuk Tarihi”, **Cumhuriyet**, 22 Teşrinievvel 1927.
- Rustow, Dankwart A., “Devlet Kurucusu Olarak Atatürk”, **Yavuz Abadan’a Armağan**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., s.s. (573–634), Ankara, 1969.
- Sadık, Necmettin, “Tarih Yapanda Odur Yazanda”, **Akşam**, 17 Teşrinievvel 1927.
- Sarınay, Yusuf, “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, **Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler)**, Atatürk Araştırma Merkezi, s.s. (1–78), Ankara, 1999.
- Selek, Sabahattin, “Atatürk ve Nutku”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1966.
- ....., “Nutuk Nedir ve ne Değildir”, **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1966.
- Sezgin, Ömür – Şaylan, Gencay, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.8., s.s. (2043–2051).
- Siirt Mebusu Mahmut, “Dinledikten Sonra”, **Milliyet**, 22 Teşrinievvel 1927.
- ....., “Çürüksulu Paşa”, **Milliyet**, 24 Teşrinievvel 1927.
- ....., “Büyük Gazi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 21 Teşrinievvel 1927.
- Sinanoğlu, Suat, “Atatürk’ün Nutku’nun Tarih Eseri Olarak Değerlendirilmesi”, **VI. Türk Tarih Kongresi 20–26 X.1966**, s.s. (567–572), Ankara, 1967.

- Sonyel, Salahi R., “*İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk’ün Büyük Nutuk’u*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17-18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s.(74–86), Ankara, 2003.
- Sönmezoğlu, Faruk, “*Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi*”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der.: Faruk Sönmezoğlu, 2. basım, s.s. (55–70), İstanbul, 2001.
- Sümer, Mine (Erol), “*Wilson Prensipleri Cemiyeti’nin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson’a Gönderdiği Bir Muhtıra*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.III, Sa.: 4–5, Ankara, 1966.
- Şahin, İlhan, “*Göçebeler*”, **Osmanlı**, C.IV., Yeni Türkiye Yay., s.s. (132–141), Ankara, 1999.
- Şamşutdinov, A. M., “*Türkiye’de Mili Mücadele Sovyetler Birliğinde Öğreniliyor*”, **VI. Türk Tarih Kongresi 20–26 Ekim 1961**, s.s. (594–599), Ankara, 1967.
- Taneri, Aydın, “*Nutuk “Söylev” Farkı*”, **Töre**, Yıl: 14, Sa.: 163, s.s. (58–59), Aralık 1984.
- Tanör, Bülent, “*Nutuk Eleştirisi Üzerine Düşünceler*”, **70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk’ün Büyük Nutuk’u ve Dönemi**, Der.: Gül E. Kundakçı, s.s. (203–205), Ankara, 1999.
- Tanrıöver, H. Suphi, “*Gazi’nin Heykeli*”, **Dağ Yolu**, Ankara, 1928.
- Tekeli, İlhan – İlkin, Selim, “*Türkiye’de Bir Aydın Hareketi: Kadro*”, **Toplum ve Bilim**, s.s.(35–67), 24 Kış 1984.
- Tomenendal, Kertsin, “*Nutuk Almanca Çevirisi ve Avusturya’da Uyandırdığı Yankılar*”, **Yetmişbeşinci Yılında Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003, Ankara Bildiriler**, Yay. Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s (97–105), Ankara, 2003.
- Tulga, Refik, “*Asker Gözüyle Büyük Söylevin Önemi*”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl: 96, Sa.: 264, s.s. (1–7), Ankara, 1977.
- Tunaya, Tarık Zafer, “*Siyasal Belge Olarak Nutuk*”, **Cumhuriyet Söylev özel Ek**, 15 Ekim 1977.
- ....., “*Siyasal Belge Olarak Nutuk*”, **Kemalizm ve Türkiye**, Yıl: 5, Sa.: 57, s.s. (18–21,32), Haziran 1980.

- Tural, Sadık, “*Aydınlar Büyük Nutuk’u Anlayarak Yeniden Okusalar*”, **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (VII-XI), Ankara, 2003.
- Tural Sadık - Genç Reşat - Kâhyaoğlu Nuriye Söyleşisi, **Yetmişbeşinci Yılında Nutuk’u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni 17–18 Ekim 2003 Ankara Bildiriler**, Yay. Haz.: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, s.s. (182–203), Ankara, 2003.
- Tünay, Bekir, “Atatürk ve Liderlik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.I, Sa.:1/2, s.s. (555–571), 1984–1985.
- ....., “Atatürk’ün Üstün Kişiliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.I., Sa.: 2, s.s. (847–862), 1984–1985.
- Uyguner, Muzaffer, “*Söylev’in Zaman Dizini*”, **Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı**, Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergi, Sa.: 314, s.s. (516–538), Kasım 1977.
- Ünaydın, Ruşen Eşref, “*Mustafa Kemal’le Mülakat*”, **Türk Dili**, C.V, Sa.: 56, 1956
- Ünder, Hasan, “*Atatürk İngesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, C.2, s.s. (138–155), İstanbul, 2001.
- Ünlü, Şemsettin, “*Söylev’i Okurken*”, **Çağdaş Türk Dili**, C.I, Sa.: 2, s.s. (5355), Nisan 1988.
- Üstün, Kemal, “*Söylev (Nutuk) Nasıl Okunmalıdır?*”, **Cumhuriyet**, 31 12 1982.
- Vasıf, “*Nutuk’u Dinlerken*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 19 Teşrinievvel 1927.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, “*Büyük Söylev*”, **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1977.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “*Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış*”, **Türkler**, C.10, Yeni Türkiye Yay., s.s. (183–215), Ankara, 2002.
- ....., “*Osmanlı Toplumunu*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, s.s. (439–510), İstanbul, 1994.
- Yılmaz, Mustafa, “*Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası’nın Temel Nitelikleri*”, **2023**, Sa.: 30, s.s. (22–30), 15 Ekim 2003.
- ....., “*Atatürk Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar*”, **(Meslek Hayatının 25. Yılında) Prof.Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı**, C.II, s.s. (1261–1350), Ankara, 1998.

Zabsız, Fetih, “*Atatürk’ün Nutuk’u Hakkında Bazı Bilgiler*”, **Kemalizm ve Türkiye**,

Yıl: 6, C.6, Sa.: 64, s.s. (20–23), Temmuz 1981.

Zeki, Mesud, “*Büyük Nutuk’un Büyük Manası*”, **Hakimiyet-i Milliye**, 21

Teşrinievvel 1927.

F. SÜRELİ YAYINLAR

DERGİLER

Kemalist, Fikir ve Sanat Dergisi, Sa.: 1-8, Kasım-Haziran, 1946-1947

GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Millîye

Hürriyet

Milliyet

Tan

Tasfir-i Efkâr

Tercüman

Tercüman (Halka ve Olaylara)

The Times

The Daily Telegraph

The Manchester Guardian

Ulus

Vakit

Vatan

Tablo 1

Dini Nitelikli Kullanımlar			
Kavram, Terim ve Söz Grupları	N*	B*	T*
Ahsen ve karip olan emr-i Hûda'nın tecellisiyle	-	1	1
Allah	-	1	1
Allah birdir, büyüktür	-	1	1
Allah'a emanet olunuz	-	1	1
Allah'ın emrine ve Peygamberin hadisine	-	1	1
Allah'ın inayetiyle	-	1	1
Âmin	-	1	1
Azameti ilâhiyeye	-	1	1
Barigâh-ı İlâhiye ref' eylerim	-	1	1
Bihikmetillâhi teâlâ	-	1	1
Biinayetillahilkerim	-	1	1
Bimennihilkerim	-	2	2
Büyük bir iman	-	1	1
Cenab-ı Allah'ın inayet ve adaletine	-	1	1
Cenab-ı Hak	-	2	2
Cenab-ı Hak cümlemize muvaffakiyetler ihsan buyursun	-	1	1
Cenab-ı Hak'tan	-	3	3
Cenab-ı Hakk'a	-	1	1
Cenab-ı Hakk'a bin kere şükürler olsun	-	1	1
Cenab-ı Hakk'a binlerce hamd ü sena edelimki	-	1	1
Cenab-ı Hakk'ın	-	1	1
Cenab-ı Hakk'ın avn ü inayeti	-	1	1
Cenab-ı Hakk'ın avn ü inayeti ve Peygamber-i Zışamızın feyz ü şefaati ile	-	1	1
Cenab-ı kadir-i mutlakın	-	1	1
Cenab-ı Vahibülâmâl Hazretleri Habib-i Erkemi hürmetine	-	1	1
Cenab-ı Vahibülâmâl Hazretlerinden avn ü hidayet ve Peygamber-i Zışamızın ruh-ı pürfütuhundan feyz ü şfaat niyaziyle	-	1	1
Derya-yi rahmet-i izzetten	-	1	1
Dindaşlarımın	-	1	1
Dua-yi keremkâriyelerinin eksik edilmemesini rica ederim, sây bizden tevfiik Hûda-yı lemyezeldendir	-	1	1
Elhamdülillâh	-	4	4
Elhamdülillâhi teâlâ	-	1	1
Eltaf-ı ilâhiyeden tazarru ve niyaz eylerim	-	1	1
Emr-i Hûda'yı	-	1	1
Fahriâlem Efendimiz	-	2	2
Farz-ı ayn	-	1	1
Gayretullaha	-	1	1
İnşallah	-	7	7
İnşallahu teâlâ	-	1	1
Lehülhamd	-	2	2
Maazallah	-	4	4
Maazallahü teâlâ	-	1	1
Muhammed Mustafa sallallahüaleyhivesellem	-	1	1
Mukadderat	12	61	73
Mukaddes/ Mukaddesat	4	43	47
Niyât-ı haliseleri mucib-i ecr-i azîm olur	-	1	1
Peygamberimiz "Kema tekûnu yüvellâ aleyküm"	-	1	1
Ümmet-i Muhammed'in	-	1	1
Yedullahi fevka eydihim	-	1	1

* N: Mustafa Kemal Paşa'nın 1927'de Nutuk'u söylediği sırada kullandığı kelimeler, B: Belgelerde kullandığı kelimeler, T: Toplam.

Tablo 2

Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk Milleti İle İlgili Kullandığı Sıfatlar	
Nutuk Söylerken (1927)	Belgeler (1927 öncesi)
<p>—Türk'ün haysiyeti ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür.</p> <p>—millet-i necibemizin.</p> <p>—Akvam-ı şarkiye meyanında, Türk unsurunun başta ve en kavi olduğu malûmdur.</p> <p>—İzzet-i nefsi çok yüksek, asil bir milleti.</p> <p>—biz, Türk'ler, bütün tarihî hayatımızca hürriyet ve istiklâle timsâl olmuş bir milletiz!...</p>	<p>—Koca Türk milletinin.</p> <p>—Zavallı millet.</p> <p>—Asırlardan beri şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz; Türk milleti, hakikatte meftur olduğu hasailden muarra telâkki ediliyordu.</p> <p>—büyük ve necip milletimizin.</p> <p>—Bedbaht ve mazlum millet-i necibemizin.</p> <p>—Ruh-ı necib-i millet.</p> <p>—İrkımızın fıtraten mütehalli olduğu kabiliyet-i medeniyeye Milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsaadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu.</p> <p>—Türkler onbeş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelliğâh olmuş bir unsurdur.</p> <p>—Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk devleti ecdadımız olan Türk Milleti'nin teşkil eylediği bir devletti.</p> <p>—Civanmert, asalet ve şecaatle benam olan Türkler.</p>

Tablo 3

Türk Adı İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Söz Grupları	N	B	T
Ahali	2	-	2
Alem-i İslâm	-	1	1
Anadolu	1	2	3
Arap	1	-	1
Arslanlardan mürekkep koskoca Türk ordularını	1	-	1
Asalet	-	1	1
Asil	1	-	1
Aşiretine	1	-	1
Ata yurdu	2	-	2
Avrupa	1	-	1
Badelislâm	1	-	1
Başvekili	1	-	1
Bayrak	1	-	1
Büyük	1	1	2
Cengiz	-	1	1
Civanmert	-	1	1
Cumhuriyeti'ni, Cumhuriyeti'nde	5	-	5
Çanakkale	1	-	1
Devlet, devleti, devletleri, devletinin	4	5	9
Devlet-i muazzaması	-	1	1
Düvel-i İtilafiye murahhasları	1	-	1
En koyu Türk muhiti	-	1	1
Ermeni, Ermeniler, Ermenilik, Osmanlı Ermenileri	6	4	10
Esirleri	-	1	1
Fransa	2	-	2
Gayr-i Türk	1	-	1
Gençliğine, gençliği	2	-	2
Hakanı	-	1	1
Hakimiyet, hakimiyeti	3	2	5
Hakimiyet-i millîye	1	-	1
Hakk-ı hayat	-	1	1
Halife	-	1	1
Halkını	1	-	1
Hareket-i millîye	-	1	1
Hayat	-	1	1
Haysiyet-i izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyük	1	-	1
Haysiyetli ve şerefli bir millet	1	-	1
Hazinesi	1	-	1
Hilafet	2	2	4
Hukuk, hukuku	2	-	2
Hükümeti	1	-	1
Hükümet-i millîye	2	-	2
Hürriyet	2	-	2
Irak	1	-	1
İdare-i mahalliye	1	-	1
İdrak	-	1	1
İngiliz, İngilizler	3	1	4
İslâm	1	1	2
İslâm alemi	1	-	1
İslâm tarihi	-	1	1

İslâm Türkiye Devleti	-	1	1
İstidat	-	1	1
İstikbal	1	1	2
İstiklâl, istiklâlini	8	3	11
İstila	1	-	1
İtilaf Devletleri'ni, Düvel-i İtilafiye, Düvel-i Müttefika	2	2	4
İzzet-i nefsi çok yüksek	1	-	1
Jandarması	1	-	1
Kabiliyet	-	2	2
Kabiliyet-i medeniye	-	1	1
Kafkas ordularından	1	-	1
Kahraman	1	-	1
Kalbeislâm	1	-	1
Kaniyle	-	1	1
Koca, koskoca	1	1	2
Kumandanları, kumandanı	1	-	1
Kürt, Kürtler, Kürtlük, Kürtlerle	3	4	7
Maliye nazırı	2	-	2
Maliyesi	1	-	1
Mazlum	-	1	1
Meclis	-	1	1
Meclis-i Mebusan'ma	1	-	1
Medeni cihan	1	-	1
Milletçe, milleti, milletinin, milletine, milletini, millet, milletimiz, milletimizin, milletinin, milletine,	24	12	36
Millet-i azime	-	1	1
Millel-i İslâm	1	-	1
Muazzam	-	1	1
Mukadderat	-	1	1
Murahhasları	3	-	3
Müdafaa	-	1	1
Müslümanlar, Müslüman	1	1	2
Müstakbel çocukları	1	-	1
Müstakil	1	-	1
Necibe	-	1	1
Ordu, ordusu, ordusuna	6	1	7
Osmanlı Devleti	1	1	2
Osmanlı hanedan ve saltanatı	1	-	1
Parlamentosu	1	-	1
Pontus Rum Hükümeti	1	-	1
Reis-i cumhurunu	1	-	1
Rus	3	-	3
Saltanat	1	2	3
Selçuk	-	1	1
Sultan	-	1	1
Suriye	1	-	1
Şecaatle	-	1	1
Taarruz	1	-	1
Tarihi	-	1	1
TBMM	1	-	1
Tebasının	1	-	1
Topraklarını	1	-	1
Türkiye	3	1	4

Türkiye halkı	-	1	1
Türkiye'nin, Türkiye	2	-	2
Unsuru	1	-	1
Unsur-u aslinin	1	-	1
Ülkeleri	1	-	1
Ümem-i islâmiye	1	-	1
Vatan, vatani, vatanın	3	1	4
Vatan-i osmani	1	-	1
Vicdan-ı millî	-	1	1
Yunan, Yunanistan	2	1	3
Yüksek kudret	1	-	1
Zabit ve neferlerinin yüksek kahramanlıkları	1	-	1
Zabitan ve kumanda heyetinin	1	-	1
Zaza	1	1	2

Tablo 4

Vatan Kavramı İle İlgili Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Söz Grupları	N	B	T
Aksam-ı Vatan	3	2	5
Aksam-ı Vatanın Mukaddesatı	-	1	1
Anavatan	1	1	2
Bakıye-i Aksam-ı Vatan	-	1	1
Ecza-yı Vatan	2	-	2
Ecza-yı Asliye-i Vatan	-	1	1
Endişe-i Vatan	-	2	2
Evlad-ı Vatan	-	1	1
Halas-ı Umumi Vatan	-	1	1
İhlas-ı Vatan	-	1	1
İnkısam-ı Vatan	-	4	4
İstihlas-ı Vatan	-	3	3
İstiklâl-i Vatan	-	2	2
Menafi-i Âliye-i Vataniye	1	1	2
Menafi-i Millîye ve Vataniye	-	2	2
Menafi-i Vatan	1	2	3
Menfaat-i Vatan	1	-	1
Merbutiyet-i Vataniye	1	-	1
Mesai-i Vatan	-	1	1
Osmanlı vatanı	1	1	2
Saadet-i Vatan	-	1	1
Selâmet-i Vatan	-	3	3
Türk vatanı	3	1	4
Vatan-ı Asliye	1	-	1
Vatanın Tamamiyeti/Tamamisi	2	5	7
Vazife-i Millîye ve Vataniye	1	4	5
Vazife-i Vataniye	-	7	7
Vecibe-i Vataniye	-	1	1

Tablo 5

Vatan Kavramı İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları			
Kavram Terim ve Söz Grupları	N	B	T
Âmâl-i Millîye	-	2	2
Aziz	3	2	5
Devlet	1	4	5
Halas	1	9	10
Hareket-i Millîye	-	3	3
İstiklâl	2	2	4
İstiklâl-i Millî	-	2	2
Meclis-i Millî	-	3	3
Memleket	-	2	2
Millet	7	46	53
Milletin felâhı	1	1	2
Milletin halası	2	1	3
Milletin istiklâli	1	6	7
Milletin mukadderatı	-	2	2
Muazzez	-	1	1
Mukadderat	1	5	6
Mukaddes	-	2	2
Mukaddesat	-	2	2
Mübarek	-	2	2
Müdafaa	-	2	2
Saadet	-	3	3
Sadakat	-	2	2
Selamet	-	2	2
Selamet-i Millet	-	2	2
Teşkilât-ı Millîye	-	7	7

Tablo 6

Millî Nitelikli Kavram, Terim ve Söz Gruplarının Kullanım Sıklıkları			
Millî Nitelikli Kavram, Terim ve Söz Grupları	N	B	T
Akide-i Millîye	1	-	1
Âmal ve Hissiyat-ı Millîye	-	1	1
Âmal ve Cerayan-ı Millî	-	1	1
Âmal ve Harekât-ı Millîye	-	1	1
Âmal ve makasid-ı Millîye	-	1	1
Âmal ve Metalib-i Millîye	-	1	1
Âmal-ı meşrua-i Millîye	-	2	2
Âmal-i Gayr-i Millîye	-	1	1
Âmal-i Millîye	12	36	45
Anadolu Efkar-ı Millîyesi	1	-	1
Anadolu Harekât-ı Millîyesi	-	1	1
Arzû-yı Millî	3	9	12
Asabiyet-i Millîye	-	1	1
Azm-i Millîye	-	1	1
Cereyan-ı Millî	3	5	8
Cinayet-i Millîye	-	1	1
Dâvâ-yı Millî	2	-	2
Esasat-ı Millîye	-	3	3
Esbab-ı Millîye	-	1	1
Faaliyet-i Millîye	1	-	1
Felaket-i Millîye	-	1	1
Ferdi Millî	-	1	1
Fikr-i Millî	1	-	1
Gaye-i Millîye	3	2	5
Galeyan-ı Millî	-	1	1
Gaye-i Salâh ve Millî İstihsal	-	1	1
Gayr-i Millî Faaliyet	1	1	2
Hâkimiyet-i Millîye	3	11	14
Hâkimiyet ve Saltanat-ı Millîye Makamı	9	-	9
Hamiyet ve Muhabbet-i Millîyi	-	1	1
Harekât-ı Meşrua-i Millîye	-	4	4
Harekât-ı Millîye	11	38	49
Harekât-ı Millîye-i Meşrua	-	1	1
Harekât-ı Necibe-i Millîye	-	2	2
Hareket-i Millîye	-	2	2
Hassasiyet-i Millîye	-	1	1
Hayat-ı Millîye	-	1	1
Haysiyet-i Âliye-i Millîye	1	-	1
Haysiyet-i Millîye	-	2	2
Heyet-i Meşrua-i Millîye	-	1	1
Heyet-i Millîye	1	3	4
Hidemat-ı Vakt-i Millîye	-	1	1
Hiss-i Millî	-	1	1
Hizmet-i Millîye	-	1	1
Hudud-ı Millîye	5	4	9
Hukuk-ı Ekseriyet-i Millîye	-	1	1
Hukuk-ı Kanuniye-i Millîye	1	-	1
Hukuk-ı meşrua-i Millîye	-	1	1
Hukuk-ı Millîye	-	5	5

Hukuk-ı Millîye ve Tarihiye	1	-	1
Hukuk-ı Mülkiye ve Millîye	-	1	1
Hükümet-i Millîye	16	-	16
İdare-i Millîye	3	2	5
İradat-ı Millîye	-	1	1
İrade-i Millîye	6	18	24
İslâm Şurâ-yı Millîsi	-	-	-
İstihkak-ı Millî	-	1	1
İstihzarat-ı Millîye	-	1	1
İstiklâl-i Millî	1	15	16
İstiklâl-i Millî ve Vatanımız	-	1	1
İstiklâl-i Tamm-ı Millî	-	1	1
İtimad-ı Millî	-	4	4
İzzet-i Nefs-i Millî	1	1	2
Karar-ı Millî	1	1	2
Kıyam-ı Millî	-	2	2
Kudret-i Millîye	2	2	4
Kuvâ-yı Millîye	42	70	112
Kuvâ-yı Millîye-i Devlet	-	-	-
Kuvve-i Millîye	-	2	2
Makasıd-ı Âliye-i Millîye	-	1	1
Makasıd-ı Teşkilât-ı Millîye	-	1	1
Makasıd-ı Millîye	5	1	6
Maksad-ı Millî	3	2	5
Maksud-ı Millî	-	1	1
Maruzat-ı Millîye	-	1	1
Meclis-i Âli-i Millî	-	1	1
Meclis-i Millî	2	27	29
Menafi-i Esasiye-i Millîye	-	1	1
Menafi-i Hakikiye-i Millîye	-	1	1
Menafi-i Millîye	-	2	2
Menafi-i Millîye ve Vatanîye	-	2	2
Mesai-i Millîye	-	1	1
Mesail-i Millîye	-	1	1
Metalib-i Millîye	-	3	3
Metalib-i Umumiye-i Millîye	-	1	1
Mevcudiyet-i Millîye	1	7	8
Millî	10	8	18
Millî Azim ve Vahdet	-	1	1
Millî Bir Kabine	1	-	1
Millî Bir Mefkûre	-	1	1
Millî Birlik	-	2	2
Millî Cemiyet	1	5	6
Millî Cephe, Millî Cepheler	5	-	5
Millî Cereyan	-	1	1
Millî Faaliyet	1	-	1
Millî Gaye	1	2	3
Millî Hayat	2	-	2
Millî His ve Tesir Altında Tutmak	-	2	2
Millî Hizmet ve Vazife	1	-	1
Millî Hudutlar	1	-	1
Millî Hükümet	1	1	2
Millî Kongre	-	4	4
Millî Kumandan	2	4	6

Millî Kuvvet, Millî Kuvvetler	14	5	19
Millî Maksad	-	-	-
Millî Meclis/Meclisler	-	1	1
Millî Mesai	1	-	1
Millî Musibetlerin İntibahı	1	-	1
Millî Mücadele	7	-	7
Millî Müfrezeler	18	3	21
Millî Olmak veya Olmamak	-	-	-
Millî Ordu	1	-	1
Millî Prensipler	1	-	1
Millî Rehber	-	-	-
Millî Saltanat ve Hakimiyet	-	1	1
Millî Sır	1	-	1
Millî Siyaset	3	-	3
Millî Şuur	1	-	1
Millî Tertibat ve Teşkilât	1	-	1
Millî Teşebbüs ve Faaliyet	2	-	2
Millî Teşekküller	-	-	-
Millî Teşkilât	8	4	12
Millî Topraklar	-	1	1
Millî Vicdan	-	1	1
Misak-ı Millî	11	5	16
Muhazerat-ı Umumiye-i Millîye	-	1	1
Mukadderat-ı Millîye	-	1	1
Mukadderat-ı Millîye ve Vataniye	-	2	2
Mukaddes Âmal-i Millîye	-	1	1
Mukarrerat-ı Millîye	1	1	2
Mukavemet-i Millîye	-	1	1
Mukarrerat-ı Mülkiye ve Millîye	-	1	1
Murakebe-i Millîye	-	1	1
Muvaffakiyet-i Millîye	-	1	1
Mücadelât-ı Millîye	1	-	1
Mücahedat-ı Millîye	-	2	2
Müdafaa-i Millîye	1	4	5
Namus-ı Millî	-	1	1
Namus ve İstiklâl-i Millî	-	1	1
Revabıt-ı Müstereke-i Millîye	-	1	1
Ruh-ı Millî	-	1	1
Sadâ-yı Millî	-	1	1
Saltanat-ı Millîye	2	1	3
Sırr-ı Millî	-	2	2
Şikâyet-i Millîye	-	1	1
Şurâ-yı Millî	-	2	2
Şuur-ı Millî	-	1	1
Tarih-i Millîye	-	1	1
Tarihî ve Millî Haklar	1	-	1
Tedabir-i Askeriye ve Millîye	-	1	1
Tekâlif-i Millîye Emri	-	1	1
Tekâlif-i Millîye Komisyonu	1	2	3
Temayülât-ı Millî	-	1	1
Temin-i Makasid-ı Millîye	-	1	1
Tesanüd-i Millî	-	1	1
Teşebbüs ve Teşkilât-ı Millîye	-	1	1
Teşebbüsat-ı Millîye	5	3	8

Teşkilât ve Harekât-ı Millîye	-	3	3
Teşkilât ve Vahdet-i Millîye	1	-	1
Teşkilât-ı Askeriye ve Millîye	-	1	1
Teşkilât-ı Meşrua-i Millîye	-	1	1
Teşkilât-ı Millîye	21	66	87
Teşkilât-ı teşebbüsât-ı Millîye	-	1	1
Tezahürat-ı Millîye	1	7	8
Türk mevcudiyet-i millîyesi	1	-	1
Türkiye Millî Halk Hükümeti	-	1	1
Vahdet-i Meşrua-i Millîye	-	1	1
Vahdet ve Tesanüd-i Millî	-	1	1
Vahdet-i Coğrafiye ve Millîye	-	1	1
Vahdet-i Millîye	3	21	24
Vahdet ve Teşkilat-ı Millîye	-	1	1
Vahdet-i Umumiye-i Millîye	-	1	1
Vakar-ı Millî	-	1	1
Vazife-i Âmal ve İrade-i Millîye	-	1	1
Vazife-i Diniye ve Millîye	-	1	1
Vazife-i Hakikiye-i Millîye ve Vataniye	-	1	1
Vazife-i Millîye	-	4	4
Vazife-i Millîye ve Vataniye	1	1	2
Vazife-i Millîye ve Vicdaniye	-	1	1
Vezaif-i Millîye	-	2	2
Vicdan-ı Millî	-	8	8

Tablo 7

Millî Kavramı İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları (Nutuk)	
Kavram, Terim ve Söz Grupları (Nutuk)	Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram Terim ve Sözcükler
Akide-i Millîye	Merbutiyet-i vataniye
Âmal-i Millîye	Teşkilât-ı millîye, kuva-yi millîye, millet, cereyan-ı millîye, Hukuk-ı Kanuniye-i Millîye, Meclis-i Millî
Arzû-yı Millî	Memleket, halk
Büyük ve Millî Gaye	Kuva-yi millîye, millet
Cereyan-ı Millî	Kuva-yi millîye, âmal-i millîye, karar-ı millîye
Dâvâ-yı Millî	Ordu
Faaliyet-i Millîye	Ordu, askeri ve millî faaliyet
Fikr-i Millî	Teşkilât-ı millîye
Gaye-i Millîye	Bütün vatan, aksam-ı vatan, hudud-ı millî
Gayri Millî Faaliyet	Halk İştirakiyun Fırkası
Hâkimiyet-i Millîye	Milletin amali umumiyesi, müstakil yeni Türk Devleti, makam-ı hilafet**, cumhuriyet****, hürriyet-i vicdaniye
Harekât-ı Millîye	Heyet-i Temsiliye, teşkilat ve vahdet-i millî, Anadolu
Hareket-i Millîye	Misak-ı millî****
Hayat-ı Millîye	Misak-ı millîye****
Heyet-i Millîye	Anadolu ve Rumeli, teşkilat-ı millîye
Hudud-ı Millî/Millîye	Gaye-i millî, aksam-ı vatan, millet ve memleket, tamamîyet-i mülkiye, milletin istiklâlî
Hukuk-ı Kanuniye-i Millîye	Âmal-i millîye
Hükûmet-i Millîye	Ordu**, hükümet-i cumhuriyet, T.B.M.M., isyan, meclis**, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Anadolu
İrade-i Millîye	Vatan, millet**, Millî Mücadele, Heyet-i Temsiliye**, Meclis-i Millî, mukadderat-ı vatan, Millet Meclisi, vatanın mukadderatı
İzzet-i Nefs-i Millî	Haysiyet-i insaniye
Karar-ı Millî	Cereyan-ı millîye
Kudret-i Millîye	Vatan, millet, halâs, memleket**, meclis***,
Kuvâ-yı Millîye	Heyet-i Temsiliye****, memleket, cereyan-ı millîye, âmal-i millîye, millî kumandanlarımız, büyük ve millî gaye, millet, meclis, müdafaa-i millîye
Makasıd-ı Millîye	Teşebbüsât-ı Millîye, askerî, millî terbibat ve teşkilât
Maksad-ı Millî	Efkâr-ı umumiyeye
Meclis-i Millî	Âmal-i Millî
Mevcudiyet-i Millîye	Millet
Millî	Vatanî, asrî, millî hayat, millet, istiklâl
Millî Bir Kabine	Millet Meclisi, mukadderat-ı memleket ve millet
Millî Faaliyet	Faaliyet-i millîye, ordu
Millî Hayat	Millî Mücadele, cumhuriyet, millet, istiklâl, millî, asrî
Millî Hizmet ve Vazife	Millî Prensip
Millî Hükümet	Millet

Millî Kumandan	Kuva-yi Millîye**
Millî Kuvvet, Millî Kuvvetler	Ordu, millet
Millî Musibetlerin İntibahı	Aziz vatan
Millî Mücadele	Hanedan-ı hükümdarı, millî hayat, cumhuriyet, vatanın halâsı, irade-i millîye
Millî Müfrezeler	İsyan****, memleket, emel-i halas, millet, vahdet, tesanüd, inkılâp, ordu****
Millî Prensipler	Millî hizmet ve vazife
Millî Sır	Millet, vicdan
Millî Tertibat ve Teşkilât	Askerî, Makasid-ı Millî
Millî Teşebbüsât	Millet, millî
Millî Teşkilât	Askerî tertibat
Misak-ı Millî	Meclis-i Mebusan, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, memleketin tamamîyet-i, milletin istiklâli, millet, kuva-yi maddiye ve maneviyelerini, memleket, hareket-i millîye****
Mukadderat-ı Millîye	Hakimiyet milletindir, TBMM
Müdafaa-i Millîye	Meclis, Kuva-yı Millîye
Saltanat-ı Millîye	Hilafet, saltanat
Şuur-ı Millî	İsyân, ihtilal
Tarihî ve Millî Haklar	Ahali-i İslâmiye, âlemi medeniyet
Teşebbüsât-ı Millîye	Makasid-ı millîye, isyanlar, memleket,
Teşkilât ve Vahdet-i Millîye	Harekât-ı millîye,
Teşkilât-ı Millîye	Heyet-i Temsiliye****, intihab-ı meb'usan, memleket**, millet***, milletin mukaddes amalini cesaretle, amal-i fikr-i millî, ifade ve müdafaa vahdet, tesanüd, meclis**, ordu, Anadolu ve Rumeli, Heyet-i millîye,
Vahdet-i Millîye	Millet**, vatanın halası, istiklâl, müttehid ve mümteziç

* Bu işaret kelime ve kavramların kaç defa kullanıldığını belirtmek için kullanılmıştır.

Tablo 8

Millî Kavramı İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları (Belge)	
Kavram, Terim ve Söz Grupları (Belge)	Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram Terim ve Sözcükler
Âmal ve Hissiyat-ı Millîye	Anadolu
Âmal ve Cerayan-ı Millî	Millet
Âmal ve Harekât-ı Millîye	Millet
Âmal ve makasid-ı Millîye	Meclis
Âmal-ı meşrua-i Millîye	Padişah
Âmal-i Gayr-i Millîye	Mesail-i millîye
Âmal-i Millîye	Millet*****, hareket-ı millîye, teşkilat-ı millîye***, Heyet-i Temsiliye***, Meclis-i Mebusan***, vahdet-i millîye, hakimiyet-i millîye, irade-i millîye, vahdet, vazife-i vataniye, Meclis-i Millî, mukadderat-ı millet ve memleket, itimad-ı millîye, meşru***, cihan efkâr-ı umumiyesi**, muvaffakiyet-i millîye, Millet'in âmal-i meşruası, âmal-i millîyemizin meşruiyeti, kuva-yı millîye'nin hakimiyeti, zat-ı şahane, kuva-yı millîye**, vatan***, millet'in temin-i halâs ve selâmeti, , millet'in teşkilat-ı meşruasına, padişah, Kanun-ı Esasi**, hukuk-ı meşrua, mukadderat, kuva-yı millîye, idareyi millîye, mukadderat-ı millet, meşruiyet, Anadolu, hukuk-ı meşrua, millet meclisi, Cerayan-ı millî, meclis-i millî, istiklâl, ruh-ı millî, meşru bir hayat, hareket-i millîye, istiklâl-i millî, vatanperver eşhasın, teşebbüsât ve hareket-ı millîye, müttehid, ordumuzun kuvve-i maneviye ve maddiyesi, vahdet ve tesanüd-i millî
Anadolu Harekât-ı Millîyesi	Teşkilat-ı millîye, millet'in mukadderatı, millet
Arzû-yı Millî/ Millîye	Millî meclis, kudret-i millîye, millet***, mukadderat-ı millîye ve vataniye, vicdani millîye, Anadolu***, meclis, tesanüd, vahdet, mukaddesat, millî bir kongre
Asabiyet-i Millîye	Millet, muhafaza-i istiklâliyet
Azm-i millîye	Gaye-i salah ve millî istihsal, sine-i millet, ferdi millet, millet, Anadolu
Cereyan-ı Millî	vatan, heyet-i Temsiliye, millet meclisi, Kanuni Esasi**
Cinayet-i Millîye	teşkilat-ı millîye, devlet, ordu**, vahdet-i millîye, memleket
Esasat-ı Millîye	vezaifi millî, büyük, hukuk, millet, mübarek topraklar, Kuvve-i millîye**, meclis-i millî, meclis, millî gaye
Esbab-ı Millîye	millet**, Anadolu, padişah, Hareket-i millîye
Ferdi Millî	Millet-i necibe
Galeyan-i Millî	harekat-ı necibeyi millîye, Anadolu, mukaddesat, evlad-ı vatan, maksad-ı mukaddes, Harekât-ı Millîye
Gaye-i Salâh ve Millî İstihsal	Anadolu, sine-i millet, ferdi millet, millet, azm-i millîye
Gayri Millî	Anadolu, saf, mukaddes âmal-i millîye
Gayr-i Millî Faaliyet	Anadolu, mukaddes âmal-i millîye, saf
Hâkimiyet-i Millîye	Millet, meclis, Meclis-i Meb'usan**, vahdet-i millîye, irade-i millîye, âmal-i millîye, istiklâl-i vatan, ferdi millet, vatan, memleket, Kanun-ı Esasi**, meclis-i millî, meşrutiyet vazife-i mukaddese, büyük milletimiz, saltanat-ı millîye, Türkiye halkı, mukadderat, dava-yı mukaddese, nazar-ı millet
Harekât-ı Meşrua-i Millîye	irade-i millîye, millet*****, Heyet-i Temsiliye**, hukuk-ı kanuniye-i millîye, menafi-i âliye-yi vataniye, Kanunu Esasi
Harekât-ı Millîye	Âmal-i Millîye, millet*****, heyet-i millîye, memleket**, kuva-yı millîye, ahali-i islâmiye**, istihlâs-ı vatan, gayri meşru, namuskârane ve merdane, Anadolu**, padişah, esbab-ı millîye,

	müttehit ve muntazam, cihan efkar-ı umumiye, hareket-ı necibeyi millîye, mukaddesat, evlad-ı vatan, maksad-ı mukaddes, galeyamı millî, millî kuvvetler, şura-yı millî, hassasiyet-i millîye
Hareket-i Millîye	Misak-ı millî, âmâl-i millîye, vatan**, millet***
Hassasiyet-i Millîye	Harekât-ı Millîye
Hayat-ı Millîye	Tarihimiz
Haysiyet-i Millîye	Millet
Heyet-i Meşrua-i Millîye	Heyet-i Temsiliye
Heyet-i Millîye	Millet***
Hidemat-ı Vakıa-i Millîye	
Hiss-i Millî	Millet, vatan
Hudud-ı Millîye	Aksam-ı vatan, millî topraklar, istiklâli tam, memleketin tamamıyeti, milletin istiklâl-i tamm-ı
Hukuk-ı Ekseriyet-i Millîye	İstiklâl-i tamm-ı millî, millet
Hukuk-ı Meşrua-i Millîye	Millet, menafi-i âliye-i vataniye, Kanun-ı esasi
Hukuk-ı Millîye	TBMM hükümeti, kuva-yı memleket, müttehid, memleket, halkçık, millet, müdafaa-i meşrua, kudsiyet, kanunun masuniyeti
Hukuk-ı Mülkiye ve Millîye	Vahdet-i millîye
İdare-i Millîye	Kuvâ-yı Millîye, Âmal-i Millîye, Teşkilât-ı millîye, millet**, meşru, mukadderat-ı millet, mukadderat, Anadolu
İradat-ı Millîye	Meclis
İrade-i Millîye	Millet*****, meclis-i millî**, meclis, Anadolu**, meclis-i mebusan, hakimiyet-i millîye, Âmal-i Millîye, vahdet-i millîye, ordu, devlet ve millet, mukadderatında, tezahürat-ı millîye, teşkilat-ı millîye, kuva-yı millîye****, efrad-ı millet, meşruiyet ve kanuniyet, Kanun-ı Esasi, kudret-i millîye, vatan**, mukadderat, mukadderat, kudret, kuvvet, şura-yı millî, Türkiye'nin mukadderatı, yegâne meşru ve müstakil kuvve-i hâkime, T.B.M.M.**, zat-ı şahane, memleket, calis-i makam-ı saltanat ve hilafet olan zat-ı şahane, Harekât-ı Meşrua-i Millîye, Heyet-i Temsiliye
İstihkak-ı Millî	Millet
İstihzarat-ı Millîye	Efkâr-ı millet, endişe
İstikbal-i Millî	İstiklâl**, millet***, memleket, âlem-i İslâm, hakk-ı hakimiyet, devlet, anavatan
İstiklâl-i Millî	Millet**, hayat, mücahedat-ı millîye, mukadderat-ı millet, şura-yı millî, ordu, vatan, Heyet-i Temsiliye**, Anadolu, yek vücüt**, hilafet, saltanat, kuva-yı millîye, Meclis-i Mebusan, âmâl-i millîye, tamamıyet-i mülkiye, vatanperver eşhasın
İstiklâl-i Millî ve Vatanımız	Millet***, heyecan-ı mukaddese
İstiklâl-i Tamm-ı Millî	hukuk-u ekseriyet-i millî, millet
İtimad-ı Millî	Millet, heyet-i Temsiliye, Meclis-i Âli, mukadderat-ı millet ve memleket, âmâl-i millîye
İzzet-i Nefs-i Millî	Hukuk-ı hilafet ve saltanat
Kıyam-ı Millî	millet**, meclis**, sulh, milletin maddi ve manevi bütün kuvvetleri, kuva-yı millîye, müdafaa-yı millîye, sulh
Kudret-i Millîye	millet**, ordu, Meclis-i Millî Anadolu, meşruiyet ve kanuniyet, Kanuni Esasi
Kuvâ-yı Millîye	teşkilat ve makasad-ı millet, ordu, millet*****, cem etmiş, meclis*****, kıyam-ı millî, meclisi millî*****, hareket-ı millîye, mukadderat-ı millîye, Meclis-i Mebusan***, teşkilat-ı millîye*****, teşkilat, efkar-ı umumiye, Heyet-i Temsiliye***, vahdet**, mübarek vatan, makasid-ı aliye-i millîye, vahdet ve aheng, vatan**, menafi-i memleket, millî gaye,

	esasat-ı millîye**, vakar-ı millî, vezaifi millî, büyük, hukuk, mübarek topraklar, irade-i millîye****, efrad-ı millet, muvaffakiyet-i millîye, Millet'in âmal-i meşruası, âmal-i millîyemizin meşruiyeti, kuva-yı millîye'nin hakimiyeti, milletin temin-i halâs ve selameti, âmal-i millîye**,milletin teşkilat-ı meşruasına, padişah, teşkilat ve maksad-ı meşrua-i millet, mukadderat-ı millet, mukadderat-ı millet ve memleket, irade-i katiye-i millet, meşru**, idare-i millîye, mukadderat-ı millet**, murakabe-i millîye, vicdani millî, istiklâl-i millî, hilafet, saltanat, milletin mukadderatı, menaf-i millet ve memleket,sulh, kıyam-ı millî, milletin maddi ve manevi bütün kuvvetleri, müdafa-i millet, tevhid, vahdet-i millîye, muzaheret-i umumiye-i millîye, müdafaa-i istiklâl, nezih, vahdet ve tesanüd-i millî
Kuvve-i Millîye	Millet, devlet
Makasıd-ı Âliye-i Millîye	Millet***, kuva-yı millîye,
Makasıd-ı Teşkilât-ı Millîye	Millet
Maksad-ı Millî	Mukaddes, millet, irade, hakimiyet, istiklâl, ihtilal
Maksud-ı Millî	mevcudiyet-i millîye, teşkilat-ı millî, vatan**
Maruzat-ı Millîye	Mihrab-ı muallâ-yı, ümmet ve millet
Meclis-i Âli-i Millî	
Meclis-i Millî	Millet****, irade, Kuva-yı millîye**, teşkilât-ı Millîye***, temayülât-ı millî, meşrutiyet-i müdrik, reşit bir millet, vatan** memleket***, Heyet-i Temsiliye, kuvvet, mukadderat-ı millet ve memleket**, itimad-ı millîye, meşrutiyet, Kanun-i Esasi**, Hakimiyet-i millîye, vazife-i mukaddese, ordu**, devletin selameti, mukadderat-ı millet**, Anadolu, meşruiyet ve kanuniyet, kudret-i millîye, gayr-i meşru, meclis**, meclis-i millî, esasatı millîye, memleket ve millet, endişe-i vatan, hissiyat-ı millîyetperverane
Menafi-i Hakikiye-i Millîye	istiklâl, memleket, meclis-i millî
Menafi-i Millîye ve Vataniye	Heyet-i Temsiliye, millet
Mesai-i Millîye	Selâmet-i memleket, Âmal-i gayr-i millîye
Metalib-i Millîye	Şikayet-i millîye, sada-yı millet, memleket, millet**, padişah, metalib-i millîye, millet-i mutia
Metalib-i umumiye-i millîye	maksad-ı mukaddes, hükümet-i millet
Mevcudiyet-i Millîye	maksud-u millî, teşkilat-ı millîye, vatan**, istiklâl, millet, kıymet-i askeriye, haysiyet-i istiklâl-i devlet ve millet, millet hainleri, efkâr-ı millîye
Millî	Askerî, vatanî cemiyetler, vatanî işgalâtımdan, fedakâr, dinî, devlet, yeni bir hudut
Millî Azim	Menaf-i mülk ü millet, millet ve devlet menfaati
Millî Bir Mefkûre	Memleket, teşkilat, meclis
Millî Birlik	teşkilât-ı millîye, mukadderat-ı millet ve memleket, kuvvet, kudret, Kürtlük cereyanı
Millî Cemiyet	maksad-ı mukaddes**, heyet-i Temsiliye, milletin birlik ve azm ü irade, teşkilat, vicdani
Millî Cereyan	Vatan
Millî Gaye	vezaifi millî, büyük, hukuk, millet, mübarek topraklar, esasat-ı millîye, kuva-yı millîye, vakar-ı millî
Millî Hükümet	istiklâl, Millet Meclisi
Millî Kongre	Anadolu**, arzu-yı millî
Millî Kumandan	İstiklâl, millet
Millî Kuvvet, Millî Kuvvetler	İstiklal**, Harekât-ı Millîye, millîyet, müdafaa
Millî Maksad	
Millî Meclis/Meclisler	Kudret-i millîye, arzu-yı millî**

Millî Müfrezeler	Fedakâr zabıt arkadaşlarımızın
Millî saltanat ve hakimiyet	Millet, Meclis-i Âli
Millî Teşkilât	Meclis, sarsılmaz, yıkılmaz, kuvvetli temiz
Millî Topraklar	hudud-ı millîye, istiklâl-i tam
Millî vicdan	Millî cemiyetler
Misak-ı Millî	Menafi-i millet, hareket-i millîye
Mukadderat-ı Millîye	Kuva-yı millîye
Mukadderat-ı Millîye ve Vataniye	Arzu-yı millî**, millet, vicdani millî
Mukaddes Âmal-i millîye	Anadolu, saf, gayr-i millî
Mukarrerat-ı mülkiye ve millîye	Millet
Murakebe-i millîye	Kuva-yı millîye, vicdan-ı millî
Muvaffakiyet-i Millîye	Milletin âmal-i meşruası, âmal-i millîyemizin meşruiyeti, kuva-yı millîye'nin hakimiyeti
Muzaheret-i Umumiye-i millîye	Kuva-yı millîye, müdafaa-i istiklâl
Mücadehat-ı Millîye	Millet, istiklâl, istiklâl-i millî
Müdafaa-i Millîye	Kıyam-ı Millî, millet, meclis, sulh, milletin maddi ve manevi bütün kuvvetleri, kuva-yı millîye
Revabıt-ı müştereke-i millîye	Memleket, millet**, sada-yı millet
Ruh-ı millî	Âmal-i millî, Meclis-i Millî, istiklâl
Sadâ-yı Millî	Anadolu
Saltanat-ı Millîye	Türkiye halkı, mukadderat, dava-yı mukaddese, Hâkimiyet-i Millîye
Şikâyet-i millîye	Sada-yı millet, memleket, millet**, padişah, metalib-i millîye, millet-i mutia
Şurâ-yı Millî	Kuvvet, irade-i millîye
Temayülât-ı millî	Meclis-i Millî
Temin-i maksad-ı millîye	Millet, müstakil
Tesanüd-i millî	Vahdet
Teşebbüsât ve teşkilât-ı millîye	Millet
Teşebbüsât-ı Millîye	Temin-i istiklâl, cumhuriyet
Teşkilât ve Harekât-ı Millîye	Meşru
Teşkilât-ı Millîye	Heyet-i Temsiliye*****, meclis, vahdet, maksad-ı meşru, vahdet-i millîye***, âmal-i millîye****, Meclis-i Millî***, mevcudiyet-i millîye, maksud-ı millî, vatan**, Meclis-i Mebusan**, kuva-yı millîye****, efkâr-ı umumiye, ordu, maksad-ı millî, istiklâl-i vatan, millet*****, Namuskâr zabitanımız ve mert ordumuz, meşruiyet ve kudret, mukadderat-ı millet ve memleket**, meşru ve kanunî, meşru***, idare-i millîye, mukadderat-ı millet, Anadolu hareketi millîyesi, milletin mukadderatı, vatanın inkısam-ı, milletimizin âmal-i umumiyesi, vatan ve milletin mukadderatı, nezih**, Memleket ve millet, endişe-i vatan, hissiyat-ı millîyetperverane, memleket**, Anadolu, millî birlik, kuvvet, kudret, vahdet ve aheng, devlet, vahdet-i mülkiye, cinayet-i millîye
Teşkilât-ı teşebbüsât-ı millîye	Bolşeviklik, memleket
Tezahürât-ı Millîye	mesai-i meşruamızın, tamamiyeti mülkiyemizin muhafazası, miting, millet, vatan, irade-i millîye
Vahdet ve Tesanüd-i Millî	Kuva-yı millîye, âmal-i millîye
Vahdet ve teşkilat-ı millîye	Mukadderat
Vahdet-i coğrafiye ve millîye	Aksam-ı vatanın mukadderatı, memleket
Vahdet-i Millîye	Heyet-i Temsiliye***, teşkilat, teşkilat-ı millîye****, hakimiyet-i millîye, irade-i millîye, Âmal-i Millîye, saadet-i vatan, efkâr-ı umumiye, teşebbüsât ve hareket-ı meşrua-i millîye, millet***, vahdet-i maneviye, devletin vahdet-i umumiyesi,

	Anadolu, hukuk-ı mülkiye ve millîye, kuva-yı millîye, metanet ve tesanüt, Meclis-i Meb'usan, vatan ve milletin mukadderatı, vahdet-i millîye, meşru, hilafet, fedakâr
Vahdet-i umumiye-i millîye	Vatan, halas, saadet
Vakar-ı millî	Vezaif-i millî, millî gaye, esasat-ı millîye, kuva-yı millîye , büyük, hukuk, millet, mübarek topraklar
Vazife-i Âmal ve İrade-i millîye	Millet
Vazife-i Diniye ve Millîye	Vatan, millet
Vazife-i Hakikiye-i Millîye ve Vataniye	Millet
Vazife-i Millîye	vatanperverane, vataniye
Vezaif-i Millîye	Millet**, büyük ve millî gaye, esasat-ı millîye, kuva-yı millîye, vakar-ı millî, hukuk, mübarek topraklar, murakabe-i millîye
Vicdan-ı Millî	istiklâl-i millî, arzu-yı millîye****, millet****, mukadderat-ı millîye ve vataniye**, emel-i halâs, vatan, kuva-yı millîye

Tablo 9

Millet İle İlgili Kavram, Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Söz Grupları	N	B	T
Arzu-yi millet	-	1	1
Azm-i millet	-	1	1
Efkar-ı millet	-	1	1
Efkâr-ı umumiyey-i millet	1	4	5
Efrâd-ı millet	1	6	7
Enzar-ı millet	-	2	2
Ezhan-ı millet	-	1	1
Ferd-i millet	-	1	1
Hain-i millet	-	1	1
Hukuk-ı millet	-	1	1
Hukuk-ı millet ve memleket	-	2	2
Hükümet-i millet	-	1	1
İrade-i kat'ıye-i millet	-	2	2
İstikbâl-i millet	-	1	1
İstiklâl-i millet	-	5	5
Makasıd-ı millet	1	1	2
Matlab-ı millet	-	1	1
Menafi-i âliye-i millet	1	-	1
Menafi-i memleket ve millet	-	2	2
Menafi-i millet	-	1	1
Menafi-i millet ve memleket	-	1	1
Menafi-i mülk-i millet	-	2	2
Mihrab-ı mualla-yı ümmet ve millet	-	1	1
Millet-i mutia	-	1	1
Millet-i mazlume	-	1	1
Millet-i necibe	1	4	5
Millet-i Osmaniye	-	4	4
Muhaberat-ı hususiye-i millet	-	1	1
Mukadderat-ı millet	-	10	10
Mukaddrat-ı millet ve memleket	1	7	8
Müdafaa-i hukuk-ı millet	-	2	2
Mülk-ü millet	-	2	2
Nazar-ı millet	2	1	3
Nezd-i millet	1	-	1
Ruh-ı millet	-	1	1
Ruh-ı necib-i millet	-	1	1
Sada-yı millet	-	2	2
Selâmet-i millet	-	2	2
Selâmet-i millet ve vatan	-	1	1
Sine-i millet	-	12	12
Şura-yı millet	-	1	1
Teşkilat ve makasıd-ı meşrua-i millet	-	1	1
Teşkilat-ı maksad-ı meşrua-i millet	-	1	1
Türk millet-i azimesi	-	1	1
Umur-ı millet	-	1	1
Vükelâyı-millet	1	1	2

Tablo 10

Millet İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Söz Grupları	N	B	T
Adalet	-	1	1
Ahal-i islâmiye	-	1	1
Aksam-ı vatan	1	1	2
Alem-i İslâm	-	2	2
Âmal ve cerayan-ı millî	-	1	1
Âmâl ve Harekât-ı millîye	-	1	1
Amal-i meşrua	-	1	1
Âmal-i meşruası	-	1	1
Âmal-i millîye	1	3	4
Âmâl-i mukaddese-i şahaneye	-	1	1
Anadolu	1	17	18
Anadolu harekât-ı millîye	-	1	1
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu	1	-	1
Anasır-ı gayri müslime	-	1	1
Anasır-ı islâmiye	-	2	2
Anavatan	-	2	2
Arzu-yi millî	-	5	5
Asabiyet-i millîye	-	1	1
Asil	1	-	1
Askerî	2	-	2
Azim	-	1	1
Aziz vatan	1	-	1
Azm-i millîye	-	1	1
Azminde kati	-	1	1
Azm-ü irade	-	1	1
Bedbaht	-	1	1
Berber	-	2	2
Birleştirmek	-	1	1
Birlik ve azm ü irade	-	1	1
Büyük	-	4	4
Büyük ve millî gaye	1	1	2
Cesurane	-	1	1
Cihan efkar-ı umumiyesi	-	2	2
Civanmert	-	1	1
Cumhuriyet	10	1	11
Çare-i halas	2	3	5
Demokrasi	1	-	1
Demokratlığı	1	-	1
Devlet	8	26	34
Devletin vahdet-i umumiyesi	-	2	2
Din bayrağı	1	-	1
Efkâr	-	1	1
Efkâr-ı umumiye	4	1	5
Efkâr-ı umumiye-i cihan	-	1	1
Ekalliyetlerin hukuku	-	1	1
Emel-i halas	1	-	1
Emniyet-i tamme	-	1	1
Endişe	-	1	1
Endişe-i vatan	-	1	1

Esaret	-	1	1
Esasat-ı millîye	-	1	1
Esbab-ı millîye	-	1	1
Fakir	1	-	1
Faziletkâr	-	1	1
Felah	-	1	1
Feryad eden	-	1	1
Gaye-i salah	-	1	1
Gayr-i kanuni	-	1	1
Gayr-i meşru	-	1	1
Hakiki istiklâl ve hakimiyet	1	-	1
Hakimiyet	-	3	3
Hakimiyet-i millîye	-	4	4
Hakimiyet-i millîye ve istiklâl-i vatan	-	1	1
Hakimiyet-i tamme	-	1	1
Hakk-ı hakimiyet	-	1	1
Hakk-ı meşruunu müdafaa	-	1	1
Halas	4	8	12
Halâs-ı tâmm-ı	-	1	1
Halife	1	4	5
Halifeler Davası	-	1	1
Harekât-ı meşrua	-	1	1
Harekât-ı meşrua-i millîye	-	1	1
Harekât-ı millîye	-	3	3
Harekât-ı necibe	-	1	1
Hareket-i millîye	-	1	1
Hatve-i salâh	-	1	1
Hayat	-	1	1
Haysiyet	-	2	2
Haysiyet-i millîye	-	1	1
Heyecan-ı mukaddese	-	1	1
Heyet-i millîye	-	7	7
Heyet-i Temsiliye	4	6	10
Hırs-ı istiladan	-	1	1
Hırs-ı saltanat	-	1	1
Hırs-ı tahakküm	-	1	1
Hilafet	-	8	8
Hissi millî	-	1	1
Hissiyat-ı hakikiyesine	-	1	1
Hissiyat-ı millîyetperverane	-	1	1
Hudud-ı millîye	1	1	2
Hukuk	-	4	4
Hukuk ve istiklâl	-	1	1
Hukuk-ı ekseriyet-i millîye	-	1	1
Hukuk-ı meşrua	-	3	3
Hukuk-ı meşrua-i millîye	-	1	1
Hukuk-ı mukaddesat	-	1	1
Hukuk-ı mukaddese	-	2	2
Hukukunu muhafaza ve müdafaa	-	1	1
Hükümet	-	1	1
Hürriyet	1	-	1
İbzal-i israfat	-	1	1
İçtimaî inkişaf	1	-	1

İdare-i millîye	-	1	1
İdrak	-	1	1
İnkışaf ve itilası	1	-	1
İnsaniyet	-	1	1
İrade	-	5	5
İrade-i âliye	-	1	1
İrade-i millîye	1	9	10
İrtica	1	-	1
İstidat	-	1	1
İstihzarat-ı millîye	-	1	1
İstiklâl	13	40	53
İstiklâl mahkemeleri	1	-	1
İstiklâl ve hakimiyet	-	1	1
İstiklâl-i millî	-	4	4
İstiklâl-i devlet	-	1	1
İstiklâl-i millî ve vatani	-	1	1
İstiklâl-i tamme/tam	1	8	9
İstiklâl-i ve vatanımızın tamamıyeti	-	1	1
İşyan	2	2	4
İtimad-ı amme	-	1	1
İtimad-ı millî	-	4	4
İttifak	-	1	1
İttihat	-	1	1
İzzet-i nefsi çok yüksek	1	-	1
Kabiliyet	-	1	1
Kabiliyetsiz	-	1	1
Kahramanca	-	1	1
Kanun-ı Esasi	-	2	2
Kavi	-	1	1
Kuvve-i maneviye	2	-	2
Kıyam	1	-	1
Kıyam-ı millî	-	2	2
Koca	-	2	2
Kölelik	-	1	1
Kudret	-	2	2
Kudret ve iradesi	-	1	1
Kudret-i millîye	1	1	2
Kudret-i müştereke	-	1	1
Kuva-yı maddiye ve maneviye	1	-	1
Kuva-yı fikriye ve maddiye	-	1	1
Kuva-yı millîye	2	15	17
Kuvve-i maneviye	2	1	3
Kuvve-i millîye	-	1	1
Kuvve-i siyasiye	-	1	1
Kuvvet	-	8	8
Maddi ve manevi bütün kuvvetlerini	-	1	1
Maddi ve manevi kuvvet	1	1	2
Makarr-ı hilafet ve taht-ı saltanat	-	1	1
Makasıd-ı âliye-i millîye	-	1	1
Maksad-ı millî	-	1	1
Maksad-ı mukaddes	-	1	1
Makul	-	1	1
Makus talih	-	1	1

Maneviyat	-	1	1
Masum	-	1	1
Mazlum	-	2	2
Meclis	-	6	6
Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ali, Meclis-i Millî	4	25	29
Medenî	2	-	2
Medeniyet	-	1	1
Memleket	25	44	69
Memleket ve milletin menafî-i azamisi	1	-	1
Memleket ve milletin mukaddesatı	1	-	1
Memleketimin saadet ve istiklâlîne	-	1	1
Memleketin hukuku ve istiklâlî	-	1	1
Memleketin tamamîyet-i	1	1	2
Menafî-i âliye-i vataniye	1	1	2
Menafî-i memleket	-	1	1
Menafî-i meşrua-i millîye	-	1	1
Menafî-i millet	-	1	1
Merdane	-	1	1
Mesai-i vataniye	-	1	1
Meşrû	-	3	3
Meşrû harekât	-	1	1
Meşrûiyet	-	1	1
Meşrûiyet-i müdrîk	-	1	1
Metalib-i millîye	-	1	1
Mevcudiyet	-	4	4
Mevcudiyet-i millîye	1	2	3
Milletin hukuk-ı hakimiyeti	-	1	1
Millî	1	-	1
Millî bir kabine	1	-	1
Millî birlik	-	1	1
Millî cemiyet	-	1	1
Millî cemiyetler	-	2	2
Millî hayat	1	-	1
Millî hükümet	1	-	1
Millî istihsal	-	1	1
Millî kumandan	-	1	1
Millî kuvvet	2	-	2
Millî müfreze	1	-	1
Millî saltanat ve hakimiyetini	-	1	1
Millî sır	1	-	1
Millî teşkilât	2	-	2
Millî ve asrî	1	-	1
Millîyet	-	2	2
Misak-ı millî	1	1	2
Miting	1	-	1
Muhafaza	-	3	3
Muhafaza-i hukuk ve müdafaa-i istiklâl	-	1	1
Muhafaza-i istiklâliyet	-	1	1
Muhafaza-i vahdet	1	-	1
Muhterem	-	1	1
Mukadderat	3	21	24
Mukadderat-ı atîye	-	1	1
Mukadderat-ı memleket	-	1	1

Mukadderat-ı millîye ve vataniye	-	1	1
Mukaddes	-	9	9
Mukaddes âmâlini cesaretle ifade ve müdafaa	1	-	1
Mukarrerat-ı mülkiye ve millîye	-	1	1
Mutalebat-ı meşrua	-	1	1
Mübarek	-	1	1
Mübarek topraklar	-	1	1
Mücahadat-ı millîye	-	1	1
Müdafaa	1	3	4
Müdafaa-i hukuk	-	1	1
Müdafaa-i millîye	-	1	1
Müdrîk	-	1	1
Mülk	-	1	1
Mülkün tamamisi	-	1	1
Mülkün tamamîyet-i	1	1	2
Mürteci	1	-	1
Müsadekâr	-	1	1
Müsavat	-	1	1
Müstakil	-	6	6
Müttehid	-	4	4
Namus	-	2	2
Namus-ı millî	-	1	1
Namuskâr	-	1	1
Necat	-	2	2
Necip	-	1	1
Nesl-i Atî	-	1	1
Ordu	12	12	24
Padişah, Zat-ı Şahane	-	15	15
Padişah ve halife	1	-	1
Rahat	-	1	1
Refah	1	-	1
Reşit	-	1	1
Revabıt-ı müştereke-i millîye	-	1	1
Rezalet	-	1	1
Ruh-ı necibi	-	1	1
Saadet	2	1	3
Sadakât	-	1	1
Saltanat	1	6	7
Sebat	-	1	1
Sebatkârane	-	1	1
Selamet	1	3	4
Selamet-i vatan	-	1	1
Selamet-i vataniye	-	1	1
Serbet-i tam	-	1	1
Sultan	1	2	3
Sükûn	-	1	1
Şehamet	-	1	1
Şeref	1	1	2
Şikâyet-i millîye	-	1	1
Şura-yı millet	-	1	1
Şura-yı millî	-	2	2
TBMM	11	7	18
Taassup	1	-	1

Tamamiyet-i mülkiye	1	1	2
Temin-i menfaat	-	1	1
Tesanüd	5	-	5
Teşebbüsât ve teşkilat-ı millîye	-	1	1
Teşkilât	1	2	3
Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	2	2	4
Teşkilat-ı millîye	3	10	13
Tevsi-i sefahat	-	1	1
Tezahürat-ı millîye	-	1	1
Türkiye	-	1	1
Türkiye Devleti		1	1
Ufk-ı istikbal	-	1	1
Ümid-i halas	-	1	1
Ümid-i necat	-	1	1
Ümit	-	1	1
Vahdet	5	11	16
Vahdet-i Kâmile	-	1	1
Vahdet-i maneviye	-	1	1
Vahdet-i millîye	2	1	3
Vahdet-i umumiye	-	1	1
Vakar-ı millî	-	1	1
Vatan	10	73	83
Vatan halâsı	-	1	1
Vatanımızın temin-i selameti	-	1	1
Vatanın müdafaası	-	1	1
Vatanın tamamisi	-	2	2
Vatanın tamamiyeti	2	-	2
Vatani vazife	1	-	1
Vatanperver	-	1	1
Vatanperverlerimiz	-	1	1
Vazife	-	1	1
Vazife-i diniye ve millîye	-	1	1
Vazife-i hakikiye-i millîye ve vataniye	-	1	1
Vazife-i vataniye ve hakikiye	-	1	1
Vazifesi âmal ve irade-i millîye	-	1	1
Vezaif-i millîye	-	2	2
Vicdan-ı millî	-	1	1
Yegâne	-	1	1
Yek vücut	-	9	9
Yekpare	-	1	1
Yekzeban	-	1	1
Yorgun	1	-	1
Zalim	-	1	1
Zavallı	-	2	2
Zulmet ve müphemiyet	1	-	1

Tablo 11

Ordu ile Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Söz Grupları	N	B	T
Âmal-i millîye	-	2	2
Anadolu	1	-	1
Anasır-ı islâmiye	-	1	1
Arslardan mürekkep	1	-	1
Askeri ve millî faaliyet	1	-	1
Çare-i halas	1	-	1
Davâ-yı millî	1	-	1
Devlet ve milletin temini istiklâli	-	1	1
Devletin selameti	-	1	1
Faaliyet-i millîye	1	-	1
Fedakâr ve namuslu heyet-i zabitanımızın	-	1	1
Gayri kanuni	-	1	1
Halk	1	1	2
Heyet-i Temsiliye	-	1	1
Hükümet-i millîye	3	-	3
İrade-i millîye	-	1	1
İstiklâl	-	2	2
İstikâl-i millî	-	1	1
İstiklâl-i tam	-	1	1
İsyân	2	-	2
Koskoca	2	-	2
Kudret-i millîye	-	1	1
Kuva-yı millîye	-	1	1
Kuva-yı seyyare	4	-	4
Kuvve-i maneviye	1	-	1
Maddi ve manevî kuvvetini	1	1	2
Maksad-ı millî	-	2	2
Meclis	5	2	7
Meclis-i millî (Osm. Meb. Mec.)	-	3	3
Memleket	1	-	1
Mert	-	1	1
Milis	1	-	1
Millet	14	11	25
Millî kuvvet	1	-	1
Millî Mücadele	1	-	1
Milletin harekât-ı meşruası	-	1	1
Muhalifler	4	-	4
Muzaffer	1	-	1
Namuskâr zabitanımız	-	1	1
Namuskâr	-	1	1
Padişah ve halife	1	-	1
Siyaset	1	-	1
Şuurlu	1	-	1
TBMM	1	1	2
Teşkilat-ı millîye	1	4	5
Türk	6	1	7
Vahdet-i kâmile	-	1	1
Vatan	2	3	5

Tablo 12

Gazeteler							
Gazetenin adı	Nutuk'ta Amacı	Olumlu		Olumsuz		Toplam	
		N	B	N	B	Olumlu	Olumsuz
Toksöz	İnkılâba muhalif	-	-	2	-	-	2
Ferda	Millî Mücadeleye karşı yabancı bir gazete Mustafa Kemal Paşa bu gazete için zehirli paçavra diyor	-	-	6	-	-	6
Tevhid-i Efkâr	İnkılâba muhalif	-	-	3	-	-	3
Vatan	İnkılâba muhalif	-	-	10	-	-	10
Tanin	İnkılâba muhalif	-	-	9	-	-	9
Son Telgraf	İnkılâba muhalif	-	-	2	-	-	2
Reuter Ajansı	Millî Mücadele karşıtı	-	-	1	1	-	2
Yeni Dünya	Çerkez Ethem ve kardeşlerinin çıkardığı bir gazete	-	-	1	-	-	1
Pontus	Azınlıkların çıkardığı bir gazete	-	-	1	-	-	1
İsim vermeden muhalif basın ve gazeteciler	Millî Mücadele'ye karşı	-	-	2	1	-	3
İsim vermeden muhalif basın ve gazeteciler	İnkılâba muhalif	-	-	24	-	-	24

Tablo 14

Partiler, Gruplar ve Cemiyetler								
Cemiyetin adı	Mustafa Kemal Paşa'nın Cemiyetlerle İlgili Nutuk'ta Kullandığı Sıfatlar		Olumlu		Olumsuz		Toplam	
	Nutuk'u Söylerken	Belgeler	N	B	N	B	Olumlu	Olumsuz
Trakya Paşaeli Cemiyeti			-	1	-	-	1	-
Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîyle Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi			3	-	-	-	3	-
Muhafaza-i Hukuk			-	2	-	-	2	-
Redd-i İlhak			-	6	1	-	6	1
Tüm Millî Cemiyetler İçin			--	1	-	-	1	-
Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye			8	-	-	-	8	-
Mudafaa-i Vatan			-	2	-	-	2	-
Edirne Vilayet-i Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti			-	1	-	-	1	-
Kürt Teali Cemiyeti			-	-	1	-	-	1
Telâlî-i İslâm Cemiyeti			-	-	4	1	-	5
İtilâf ve Hürriyet	Bir takım hıyanetkâraneye teşebbüs	*pek hainane teşebbüste bulunuyorlar *harekât-ı hıyanetkâraneye teşebbüs	-	-	6	8	-	14
Cemiyet-i Hafîyye-i İslâmiyye			-	-	1	-	-	1
Mavri Mira			-	-	4	5	-	9
Yunan Konsolosluğu			-	-	-	1	-	1
Yunan Salib-i Ahmer			-	-	1	1	-	2
İstanbul Patrikhanesi			-	-	-	1	-	1
Resmî Muhacirin Komisyonu			-	-	1	1	-	2
Rum Mekteplerinin İzci Teşkilatları			-	-	1	1	-	2
Kiliseler			-	-	-	1	-	1
Pontus Cemiyeti			-	-	1	-	-	1
Kürt Kulübü			-	-	-	1	-	1
İngiliz Muhipler Cemiyeti	*hainane *cemiyeti kuranlara karşı olumsuz sözler söylemiştir		-	-	5	3	-	8
Kızıl Hançerliler			-	-	1	-	-	1
Askerî Nigahban Cemiyeti	*heyet-i fesadiye *menba-ı fesadın	Pek hainane teşebbüsatta bulunuyorlar	-	-	12	10	-	22
Ermeni Patrikhanesi			-	-	1	-	-	1
Rum ve Ermeni Patrikleri			-	-	1	-	-	1
Hıristiyan Azınlıklar			-	-	-	1	-	1
Etnik-i Eteryâ Cemiyeti			-	-	1	-	-	1
Merzifon'daki Amerikan			-	-	1	-	-	1

Kurumları			-	-	1	-	-	1
Ecnebi Salib-i Ahmerleri			-	-	1	-	-	1
İttihatçılar	Millet ve memleketi harbi umumiye sevk edenler kendi hayatları endişesine düşerek, memlekettten firar etmişler		-	-	2	-	-	2
Karakol Cemiyeti			-	-	6	2	-	8
Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Kurulu			-	-	1	-	-	1
Erzurum Merkez Kurulu			-	-	1	-	-	1
Sivas Merkez Kurulu			-	-	1	-	-	1
Felah-ı Vatan Grubu	*Fellah-ı Vatan	*kuva-yi millîye ye istinada ihtiyaç kalmadığını, tıflane ve gafilâne muamelât ve harekâtıyla ima eden	-	-	1	1	-	2
Ahmediye Cemiyeti			-	-	1	-	-	1
Yeşil Ordu			-	-	3	-	-	3
Zeynelabidin Partisi			-	-	1	-	-	1
Halk İştirakiyun Partisi			-	-	1	-	-	1
Tesanüt Grubu			-	-	3	-	-	3
İstiklâl Grubu			-	-	3	-	-	3
Müdafaa-i Hukuk Zümresi			-	-	3	-	-	3
Halk Zümresi			-	-	3	-	-	3
Islahat Grubu			-	-	3	-	-	3
Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti			-	-	2	-	-	2
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	*en hain dimağların mahsulüdür; bu fırka, memlekette suikastçıların, mürtecilerin, tahassungâhı, ümid-i istinadı oldu. *muzır teşekkül-i siyasîyi		-	-	13	-	-	13
Kuva-yi Seyyare			-	-	10	1	-	11
İkinci Grup	*muhalifler, hizip, muhasım		-	-	40	1	-	41

Tablo 15

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN NUTUKTA OLUMSUZ BAĞLAMDA ELE ALDIĞI KİŞİLER

Adı	Nutuk'ta Yaptıkları	Mustafa Kemal Paşa'nın Onlar İçin Kullandığı Sıfatlar				
		Nutuk'u Söylerken	Belgeler	N	B	T
Abdullah Azmi Efendi (Torun, 1869–1937)	Cumhuriyetin ilan edilmesi için verilen önerenin hemen kabul edilmesi yerine biraz daha tartışılmasından yana tavır almıştır.			1	-	1
Abdullah Bey	Çerkez Ethem tarafından Kütahya'da mevki komutan unvanıyla görevlendirilmiş olan Abdullah Bey, Kütahya mutasarrıfına kötü muamelede bulunmuştur.			4	-	4
II. Abdülhamit (1842–1918)	34. Osmanlı Padişahı. Baskıcı bir yönetim kurduğundan bahseder.	*Sultan Hamit ve istibdat-ı idare		2	-	2
Abdülkadir Kemali Bey (Öğütçü, 1889–1948)	Adana'da "Tok Söz" gazetesini çıkaran muhalif gazeteci.			1	-	1
Abdülmecid Efendi (1868–1944)	Son Osmanlı Halifesi. Halifelik makamını, saltanat makamı gibi görüp kendisini destekleyenlerle birlikte bu yolda uğraş vermiştir.			4	13	17
Abdürrahman Bey	Millî Mücadele sırasında isyan etmiş olan Millî aşiretinin beylerinden.			1	-	1
Abuk Ahmet Paşa (Ahmet Hamdi, 1859-1923)	Mustafa Kemal Paşa, Abuk Ahmet Paşa'nın Millî Mücadele konusunda tereddütlü olduğuna inanıyor.			-	2	2
Adil Bey (1865–1932)	İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Dâhiliye nazırı		*Gafil *cahil *hain *zavallı *bedhâhân *bedbâht *erbab-ı mefsedet *alçak *cani âciz *hainane ve mezbuhane harekette *yabancılara vicdanını satarak *vatan haini	8	19	27

Adnan Bey (Adivar, 1882–1955)	Halifeyi ziyaret ederek, ülkede hilafet konusunda kararsızlık oluşmasına ve karışıklık çıkmasına neden olanlardan birisi olmuştur. Muhalif grubun yanında yer almış ve onlarla birlikte hareket etmiştir.			4	-	4
Ahmet Fevzi Paşa	Ali Rıza Paşa hükümeti zamanında Ali Fuat Paşa'nın yerine gönderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele'ye yönelik değerlendirmelerini mantıksız bulmuştur.		*vazife-i mahsusa ile keştüğüzar ederken vaki mantıksız ifadatım	-	5	5
Ahmet İzzet Paşa (Furgaç, 1864–1937)	Tevfik Paşa Hükümeti'nin Dâhiliye Nazırı olarak Mustafa Kemal Paşa ile hükümeti arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Kendisiyle Bilecik'te yapılan görüşme sonrası Ankara'da alıkonulmuştur. İstanbul Hükümetlerinde görev almayacağı, sözünü verdikten sonra İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir. Ancak Ahmet İzzet Paşa sözünde durmamıştır. Ayrıca Mili Mücadele'nin aleyhinde bir takım faaliyetlerde bulunmuştur.			26	4	30
Ahmet Necati Binbaşı	Maltepe Endaht Mektebi'nde muvazzaf memur. Heyet-i Temsiliye ile ilgili tüzüğü iyice incelememiş, Arnavut Küçük Aslan Çetesi'ne halkı soydurtmuş ve Yahya Kaptan meselesinde sorumluluğu var.			1	4	5
Aleksandros Zimbragaki	İstanbul'da Yunan gizli zabıtasını kurmakla görevlendirilmiştir.			1	-	1
Ali Galip Bey	Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamak ve Sivas Kongresi'ni dağıtmakla görevlendirilmiş olduğundan, bu yönde faaliyetlerde bulunmuştur. Harput (Elazığ) valisi olan Ali Galip Bey bu amaçlarına ulaşmak için her yolu denemiş, hatta Millî bütünlüğü bozacak faaliyetlerde dahi bulunmuştur.		*şerîr *alçak *denî *vatan hainî *millet hainî *İngilizlerin aleti *habaseti *ahmakça	23	28	51

Ali İhsan Paşa (Sabis, 1882–1957)	Birinci ordu komutanlığı görevinde bulunmuş, ancak görevini layıkıyla yerine getiremediğinden Divan-ı Harbe verilmiş ve komutanlığı sona ermiştir. Ayrıca meclisteki muhalif grup ileri gelenleri ile de temas ve haberleşmelerde bulunmuştur.			6	-	6
Ali Kemal Bey (1867–1922)	İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi Damat Ferit Paşa Hükümetinde Dâhiliye Nazırlığı yapmıştır. Sait Molla'nın mektuplarında ismi geçmiştir.		*erbab-ı mefsetet *harekât-ı ihanetkâranesine	10	5	15
Ali Rıza Bey (1875 - ?)	Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Kastamonu valisi. Millî Mücadele'ye gereken desteği vermemiştir.			-	3	3
Ali Rıza Bey (Kuruoğlu, 1871 - ?)	Urfa mutasarrıfı, Damat Ferit Paşa Hükümeti'yle ilişkileri bozmanın yanlış olduğunu, bu durumun İtilaf Devletleri'ne saldırı anlamına geleceğini ve İtilaf Devletleri'nin ülkenin her yanını işgal edeceğini savunmuştur. Böylelikle Damat Ferit Paşa'nın işine yarayabilecek bir tavır sergilemiştir.			1	-	1
Ali Rıza Paşa (1859–1933)	Sivas Kongresinden sonra düşürülen Damat Ferit Paşa Hükümeti yerine hükümet kurmuştur. Kurduğu kabinede Millî Mücadele aleyhinde olanlar bulunduğu gibi, kabine icraatlarında da Millî Mücadele aleyhine olabilecek hareketlerde bulunmuştur.	*mütalea-i cahilaneyi		24	3	27
Ali Suat Bey	İzmit mutasarrıfı, kendisinden yapması istenen işlerin yapılmasında duraksama gösterip, yapılan eylemi sorgulayan telgraf çekmiştir. Verilen emirleri yerine getirmede titizlik göstermemiştir.			4	4	8
Alişan	Millî Mücadele sırasında Koçgiri isyanına katılanlardan.			1	-	1
Ali Ulvi Bey	Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından Burdur'a atanan, eski Kayseri mutasarrıfı, Millî Mücadele'ye karşıdır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'ya göre Ali Ulvi Bey bir yöneticinin sahip olması gereken niteliklerden yoksundur.		Evsaf-ı idariyeden büsbütün mahrum ve aceze guruhundan	-	2	2
Ali Yüzbaşı (1838–1922)	Hilafet Ordusu subaylarından.			1	-	1

Alişer	Millî Mücadele sırasında Koçgiri isyanına katılanlardan.			1	-	1
Atıf Bey, Yarbay (Mehmet, Ateşdağı, 1876–1947)	Eskişehir Bölgesi Kuva-yı Millîye komutanı olan Yarbay Atıf Bey tedbirsizce davranarak İngilizlere tutsak olmuştur.			1	-	1
Atinegora	Mavri Mira üyesi.			-	1	1
Ayinpa	Mavri Mira üyesi.			-	1	1
Anzavur (Ahmet) (? —1921)	Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından İzmit'e mutasarrıf olarak atanmıştır. Balıkesir ve Biga dolaylarında Millî Mücadele'nin aleyhine tehlikeli durumlar yaratmıştır. İsyan ederek Millî Mücadele kuvvetlerini Biga'da yenmiştir. Kendi adını verdiği Ahmediye Cemiyeti aracılığıyla Millî Mücadele'nin aleyhinde faaliyetlerde bulunmuştur.	*tevsih-i habasate devam etti *Bandırma havalinde hainane ve canîyane ef'ale başlamıştır.		13	2	15
Bahur	Millî Mücadele sırasında isyan etmiş olan Millî Aşireti başkanlarından.			1	-	1
Bekir Bey (Çerkez Bekir Sıtkı)	Manyaslı olup, subaylıktan kovulmuştur. Millî Mücadele sırasında Adapazarı ve çevresinde isyan çıkarmıştır.		*teşebbüs-ı mel'ulanede	5	7	12
Bekir Sami Bey (Kunduh, 1862–1932)	Mustafa Kemal Paşa, dış politika da görüşlerini beğenmemiş, Londra Konferansı sırasında yaptığı anlaşmalar kabul edilmemiştir.			28	1	29
Beslan	Çerkez Bekir Bey'le Adapazarı ve çevresinde isyan çıkmasına neden olmuştur.			3	1	4
Brunot Binbaşı	Sivas'ta Fransız Jandarma müfettişi, Sivas Kongresi'nin toplanmasını engellemeye çalışmıştır.			-	7	7
Cafer Tayyar Bey (Eğilmez, 1877–1958)	Kendisine verilen talimatlara riayet etmemiş, Yunanlılara esir düşmüştür. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi.			9	-	9

Cavit Bey	Ali Rıza Paşa Hükümeti zamanında Aydın Mutasarrıflığına atanmak istenilen eski Niğde mutasarrıfı.			-	3	3
Celâdet Bey	Bedirhanilerden olup; İngiliz Binbaşısı Mister Nowil ve Harput (Elazığ) valisi Ali Galip Bey'le işbirliği yapıp Kürtleri, Kürdistan kurulacağı vaadiyle kışkırtmış, milli bütünlüğe zarar vermiştir.		*din ve milliyetlerini satmış *hain *habaseti *ahmakça	3	7	10
Celal Bey	Çapanoğullarından, Millî Mücadele sırasında isyan çıkartanlardan.	*erbab-ı fesad * eşkıya		1	-	1
Celâlettin Arif Bey (1876–1930)	Osmanlı Mebusan Meclisinin dağıtılmasından sonra, meclisin yeniden Ankara'da toplanması çalışmalarında Mustafa Kemal Paşa ile arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi başkanı da olan Celâlettin Arif Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı dinlememiştir. Ayrıca sonraki dönemde, kendisinin Erzurum'da yaptığı bir takım faaliyetleri şüpheli görülmüştür.			28	4	32
Cemal Bey	Malatya'da Onikinci Süvari Alay Komutanı olan Cemal Bey, Ali Galip hadisesinin incelenmesinde tedbirsiz davranmış ve bu suretle görevini layıkıyla yerine getirememiştir.			7	-	7
Cemal Bey (1862 - ?)	Konya valisi, Damat Ferit Paşa Kabinesi için önemli bir dayanak noktası olmuştur. Millî Mücadele aleyhinde çalışmalar yapmış olan Cemal Bey, Bozkır isyanının çıkmasına da neden olmuştur.	*zelilane harekette bulunmuş	*ağyara istinaden irtikâp eylemiş harekâtı olduğu ihanetkârane harekât-ı *harekâtındaki habaset *zelilâne ve denaetkârane harekete müteşebbis olan şahsın * vatan haini	5	13	18
Cemal Paşa (Mersinli, 1873–1941)	Ali Rıza Paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırı Millî Mücadele'ye zorluklar çıkarmıştır.	*en hafif tabirle safdilliklerini *pek büyük ve aleni bir yalan irtikâp ediyordu		60	7	67

Cemil Paşazade Ekrem	Diyarbakirli Bedirhanilerden olup; İngiliz binbaşısı Mister Nowil ve Harput (Elazığ) valisi Ali Galip'le işbirliği yaparak Kürtleri kışkırtmış, millî bütünlüğe zarar vermiştir.	*hain	* vatan ve milletlerini satmış *hain, habaseti *ahmakça	2	7	9
Cevdet Bey (Ahmet Miralay)	Diyarbakir'de Onüçüncü Kolordu Komutan vekili, Ali Galip hadisesinde kendisinden bekleneni yapamamış, ayrıca Damat Ferit Paşa hükümetiyle ilişkilerin kesilmesine karar verildiğinde bir takım tenkitlerde bulunmuştur.			2	-	2
Çerkez İbrahim	Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında İzmit mutasarrıfı. Millî Mücadele sırasında Adapazarı'nda halkı Millî Mücadele'ye karşı kışkırtmıştır.			1	2	3
Çerkez Kara Mustafa Paşa	Millî Mücadele sırasında Yenihan'a bağlı Kaman köyünde isyan edenlerden.			1	-	1
Çerkez Reşit Bey (1877-1951)	Çerkez Ethem'in ağabeyi, Saruhan milletvekili. Çerkez Ethem isyanında rol oynamıştır.	*asi *beyinsizlik ve gurur-ı eblehane gösteren *hayasız *hadnaşinas *küstah *herhangi bir düşmana boğaz tokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar pest ve erzel tynette bulunan bu kardeşleri		41	2	43

Çerkez Tevfik Bey (Mehmet, 1879–1946)	Çerkez Ethem'in büyük ağabeyi, Çerkez Ethem isyanında rol oynamıştır.	*asi * beyinsizlik ve gurur-ı eblehane gösteren * hayasız *hadnaşinas *küstah *herhangi bir düşmanın boğaz tokluğuna casusluğunu, uşaklığını yapacak kadar pest ve erzel tıynette bulunan bu kardeşleri		52	1	53
Çopur Musa	Millî Mücadele sırasında Afyonkarahisar bölgesinde Çivril'i basmış, başarısız olunca kaçmış ve Yunanlılara sığınmıştır.			2	-	2
Çopur Yusuf	Millî Mücadele sırasında Erbaa yakınlarında isyan etmiştir.	* serseri		2		2
Çürüksulu Mahmut Paşa (1865–1930)	Mütareke döneminde İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu üyesi olarak Bosphore Gazetesi'ne Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine toprak tavizlerinde bulunulabileceği anlamını taşıyan demeç vermiştir.			2	2	4
Damat Ferit Paşa (1853–1923)	Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık yapmış ve Millî Mücadele'yi önlemeye çalışmıştır.	*Bedbaht	* vatan haini *erbab-ı mefsedet *hayın * irtikap ettiği caniyane desise *hırs-ı menfaatle ve amây-i cehlü gafletle * bedbaht * gafil * cahil * zavallı * hain *bedhâhân	22	57	79
Damat Mehmet Şerif Paşa (Çavdaroğlu, 1874–1958)	Ali Rıza Paşa Hükümeti zamanında Dahiliye Nazırlığı yapmıştır. Yaptığı çalışmalar Millî Mücadele aleyhine bir takım sonuçlar verdiği gibi, Millî Mücadele'nin halk tarafından olumsuz algılanmasına neden olmuştur.	* çoktan milleti tesmime başlamış bulunuyordu *Nazır Paşa'nın maksad-ı denaetini anlamış.		13	15	28
Delibaş	Millî Mücadele sırasında isyan etmiş, Çumra'yı basmış Konya'ya girmiştir.	*Şaki		2	-	2

Deli Hacı	Millî Mücadele sırasında Zile yakınlarında isyan edenlerden.	* serseri		2	-	2
Deli Hasan	Millî Mücadele sırasında isyan edenlerden.	*serseri		1	-	1
Demirci Mehmet Efe (Demirci Efe, 1885–1951)	Millî Mücadele sırasında bir ara Çerkez Ethem'den etkilenecek isyan etmiştir.			2	-	2
Dispasimas	Mavri Mira Cemiyeti üyesi.			1	-	1
Droteos	Mavri Mira Cemiyeti reisi. Patrik vekili.			-	1	1
Dürrîzade Esseyit Abdullah (1887–1923)	Millî Mücadele'yi yermiş, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için idam fetvası vermiş olan Şeyhülislâmdir.			1	-	1
Edip Bey	Çapanoğullarından Millî Mücadele sırasında Yozgat civarında Köhne bucak merkezini, daha sonra da Yozgat'ı işgal edenlerden.	*erbab-ı fesad *eşkıya		1	-	1
Emin Bey (Gevecioğlu, 1889–1934)	Canik (Samsun) milletvekili, meclisteki muhalif gruptan olup meclise, Mustafa Kemal Paşa'yı vatandaşlık haklarından yoksun bırakmak isteyen önergeyi verenlerden.			-	7	7
Esat Paşa (Işık, 1865–1943)	Mustafa Kemal Paşa'ya söylendiğine göre karar ve düşüncelerinde kararlılık ve isabet yoktur.			-	2	2
Feridun Fikri Bey (Düşünsel, 1892–1958)	Tunceli milletvekili. Muhalif milletvekillerinden olup. Kâzım Karabekir Paşa'nın ordudan istifasından sonra yaşananlar sırasında ve diğer başka konularda muhalif olmuştur.			3	-	3
Ferit Ali Paşa (1860–1937)	İstanbul'da Harbiye Nazırı iken padişahla birlikte Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a dönmeye ikna etmeye çalışır.				1	1
Faik Ali Bey (Ozansoy, 1875–1950)	Millî Mücadele karşıtı.			-	2	2

Frew Rahip (Dr. Robert)	İngiliz Muhipler Cemiyeti başkanı olup, Millî Mücadele aleyhinde çalışmalar yapmıştır.			6	2	8
Galip Bey, Mehmet (1865–1935)	Trabzon valisi Damat Ferit Paşa ile işbirliği yapıp, Millî Mücadele aleyhinde olmuştur.			5	2	7
Giritli Katehakis	Mavri Mira Cemiyeti üyesi.			-	1	1
Gümlincineli İsmail Bey	Millî Mücadele karşıtı çeteler kurmuş, kışkırtıcılık yapmıştır.			1	1	2
Hacı Musa Bey	Erzurum Kongresi'nce Heyeti Temsiliye üyesi olmasına karşın Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarına katılmamıştır.			3	-	3
Hadi Paşa (1861–1932)	Damat Ferit Paşa hükümetinde Ticaret ve Ziraat Nazırı. Abdülkerim Paşa aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile ilişki kurmak ve bu yolla Damat Ferit Paşa hükümetine uygulanan ambargoyu kaldırmak istemiştir.			1	-	1
Hakkı Efendi (Topçu Binbaşı)	Millî Mücadele karşıtı Askerî Nıgehban Cemiyeti üyesi.			1	1	2
Hakkı Behiç Bey (1886–1943)	Millî Mücadele için zararlı ve kontrolden çıkmış Yeşilordu Teşkilatı Genel sekreteri.			1	-	1
Halil	Millî Mücadele sırasında isyan etmiş olan Millî Aşireti reislerinden.			1	-	1
Halil (Rami) Bey	Bedirhanilerden olan Halil (Rami) Bey Malatya mutasarrıfıdır. İngiliz Binbaşısı Mister Nowil ve Harput (Elazığ) Valisi Ali Galip Bey'le işbirliği yapıp Kürtleri Kürdistan kurulacağı vaadiyle kışkırtmış, milî bütünlüğe zarar vermiştir.		* alçak *denî* vatan haini *millet hainî *İngilizlerin aleti * habaseti * ahmakça	4	17	21
Halit Bey	Çapanoğullarından Millî Mücadele sırasında Yozgat civarında Köhne bucak merkezini, sonradan da Yozgat'ı işgal edenlerden.	*Erbab-ı fesad * eşkıya		1	-	1

Halit Bey (Akmansü,1884–1953)	Hilafetin, Şeriye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat için verilen önergeye ilk karşı çıkanlardan, Kastamonu milletvekili.			1	-	1
Hamdi Efendi	Eskişehir'de Kadı, ayrıca Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Evkaf nazırlığı yapmış olup, Millî Mücadele aleyhinde çalışmalar yapmıştır.			1	-	1
Hamit Bey (1878–1928)	Canik Mutasarrıfı. Millî Mücadele'nin anlamını kavrayamadığından gereksiz problemler yaratmıştır.			4	-	4
Haralambos	Pontus çete başkanı.			2	-	2
Hasan Çavuş	Beslan'ın kardeşi, isyancı.			1	-	1
Hasan Lütfi	Millî Mücadele'yi engellemek için kurulmuş olan Hilafet Ordusu'nda tabur kâtibi.			1	-	1
Haydar Bey	Koçkiri aşiretinin beylerinden olup Millî Mücadele sırasında isyan etmiştir.			1	-	1
Hayrettin Efendi	Mili Mücadele'yi engellemek için kurulan Hilafet Ordusu'nun subaylarından üsteğmen.			1	-	1
Hayrettin Bey (? —1920)	Millî Mücadele'yi engellemek için kurulmuş olan hilafet ordusunun İstanbul'daki kurmay heyetinde kurmay yarbay.			1	-	1
Hayri	Yeni Dünya gazetesinden. Çerkez Reşit Bey tarafından Kuva-yı Seyyare ile Kuva-yı Millîye arasında çıkacak olası bir çatışmada Kuva-yı Millîye'yi yanıltma görevi verilmiş.			1	-	1
Hayri Bey (? —1920)	Millî Mücadele'yi engellemek için kurulmuş olan Hilafet Ordusu'nun subaylarından kurmay binbaşı.			2	-	2

Hidayet	Çerkez Reşit Bey tarafından Kuva-yı Seyyare ile Kuva-yı Millîye arasında çıkacak olası bir çatışmada Kuva-yı Millîye'yi yanılma görevi verilmiş.			2	-	2
Hikmet Bey (Çerkez)	İstanbul'dan aldığı direktifle Adapazarı çevresinde başına silahlı adamlar toplamış, Sait Molla ile işbirliği içerisinde Hristiyanlara karşı isyan tertibinde bulunmuştur.			7	-	7
Hoca Esat Efendi (İleri, 1882 - ?)	Meclisteki muhalif gruptan.			1	-	1
Hoca Sabri (Mustafa, 1869–1954)	Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Şeyhülislâmlık yapmıştır. Ayrıca padişahın isteğiyle Kuva-yı Millîye'yi ortadan kaldırmak amacıyla kurmaya çalıştıkları Teal-i İslâm Cemiyeti'nin örgütleri, millî örgütlere saldırmıştır.			-	1	1
Hulusi Bey	Milletvekili. Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlık yetkilerine muhalefet etmiştir.			1	-	1
Hüseyin Avni Bey (Ulaş, 1887–1948)	Erzurum milletvekili, meclisteki muhalif İkinci Grup'un öncülerinden olup, Mustafa Kemal Paşa'ya verilen başkomutanlık yetkilerine itiraz etmiş ve Celalettin Arif Bey'le birlikte Erzurum'da bazı şüpheli faaliyetlerde bulunmuştur.			3	4	7
Hüseyin Kâzım (Kadri. Takma adı, Şeyh Muhsin-î Fâni, 1870–1934)	Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen milletvekillerinin Ankara'ya uğramadan doğrudan İstanbul'a gelmeleri için telgraf çekmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın girişimlerini önlemeye çalışmıştır.			1	-	1
İbrahim Bey (İbrahim Hakkı Aktan, 1878–1938)	Kastamonu Valisi iken İstanbul Hükümeti tarafından İstanbul'a çağrıldığında, bu çağrıya uymaması gerekirken, anlaşılmaz nedenlerle İstanbul'a gitmiştir.			2	1	3
İbrahim Ethem Bey	Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından Menteşe Mutasarrıflığı'na atanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre eski Canik (Samsun) mutasarrıfı da olan İbrahim Ethem Bey yetersiz görülmektedir.			-	1	1

İbrahim Ethem Efendi	Millî Mücadele'yi engellemek için kurulmuş olan Hilafet Ordusunda görevli cerrah.			1	-	1
İbrahim Paşa	Nurettin Paşa'nın babası. Mustafa Kemal Paşa Nurettin Paşa'dan söz ederken tanıdığı için babası İbrahim Paşa'dan da söz etmiştir. Mustafa Kemal Paşa İbrahim Paşa'nın II. Abdülhamit'e hizmet etmesini eleştirmiş ve onu bir asker olarak beğenmemiştir.	*Merhum		10	-	10
İlyaszade Ahmet Kemal	Sivas'tan Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Osmanlı Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya telgraflar çekerek Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıkmıştır.		*küstah *mecani *hain	1	-	1
İlyas Bey	Malatya'da Onbeşinci Alay Komutanı. Damat Ferit Paşa Hükümeti'yle ilişkilerin kesilmesini tenkit etmiştir.			1	-	1
İngiliz İbrahim	İzmit'te Millî Mücadele aleyhine kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmuştur.			1	-	1
İsmail Bey	Millî Mücadele sırasında isyan etmiş olan Millî Aşireti başkanlarından.			1	-	1
İzzet Bey (1861-1920)	Erzurum Kongresince seçilen Heyet-i Temsiliye üyesi olmasına karşın Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarına katılmamıştır.			2	-	2
Kadri (? — 1925)	Şeyh Sait İsyanı'nda isyancıların Ergani valiliğini kabul eden kişi.			1	-	1
Kâmran (Âli) Bey	Bedirhanilerden olup, İngiliz Binbaşısı Mister Nowil ve Harput (Elazığ) valisi Ali Galip Beyle işbirliği yapıp Kürtleri Kürdistan kurulacağı vaadiyle kışkırtmış, millî bütünlüğe zarar vermiştir.	*Hain	*vatan ve milletlerini satmış *ahmakça *hain *habaseti	4	8	12
Kara Nazım	Millî Mücadele sırasında Erbaa yakınlarında isyan edenlerin elebaşlarından.	*Serseri		2	-	2
Kara Vastıf	Kendisine verilen görevi layıkıyla yapamamış. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi.		*Gafil	20	7	27
Katelopolos	Mavri Mira Cemiyeti üyesi.			-	1	1

Kâzım Karabekir (1882–1948)	İnkılaba muhalif. Terakkiperer Cumhuriyet Fırkası kurucularından.	*Müfettiş Paşa, memleketin üçte birine şamil koskoca bir orduyu keyfinin istediği anda beş satırlık bir kâğıtla başsız bırakmanın ne kadar hafif ve ordunun teali ve takviyesi nokta-î nazarından esas olan inzibatı ne derece muhil bir hareket.		44	-	44
Kemal Bey	Millî Mücadele aleyhinde çalışan Askeri Nigehban Cemiyeti'nin başında bulunanlardan.			1	1	2
Kemal Paşa (Saray)	Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde Jandarma komutanı. Mustafa Kemal Paşa, kendisini Millî Mücadele için zararlı görüyor.	*Hain		1	1	2
Keşfi Bey	Ali Rıza Paşa Hükümeti'nde Dâhiliye Nezareti Müsteşarı. Ancak Keşfi Bey Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Dahiliye Nazırı Âdil Bey'inde müsteşarlığını yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Keşfi Bey'i Millî Mücadele için zararlı görmüştür.			-	4	4
Kiraz Hamdi Paşa	Millî Mücadele aleyhinde çalışan Askeri Nigehban Cemiyeti'nin başında bulunanlardan.			1	3	4
Klematios	İlk Pontus Ocağı'nı kuran kişi.			1	-	1
Küçük Ağa	Mili Mücadele sırasında Zile taraflarında isyan edenlerden.	*Serseri		2	-	2
Küçük Hasan	Millî Mücadele sırasında isyan edenlerden.	*Serseri		1	-	1
Lütfi Fikri Bey	Tanin gazetesi yazarı. Hilafeti savunmuş, böylelikle inkılâba karşı çıkmıştır.			3	-	3

Mahmut Bey	Millî Mücadele sırasında isyan eden Millî Aşireti beylerinden.			1	-	1
Mehmet Ali Bey (Gerede, ? — 1939)	Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Dâhiliye Nazırı. İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi de olan Mehmet Ali Bey, Millî Mücadele'yi, Rumlara ve yabancılara, Hıristiyanlara karşı yapılmış bir hareket olarak göstermiş olanlardandır.			2	-	2
Mehmet Şükrü Bey (Koç, 1887–1938)	TBMM I. dönem Afyonkarahisar milletvekili, başkomutanlık yasasına muhalefet etmiştir.			-	8	8
Mehmet Hayri	Millî Mücadele'yi engellemek için kurulmuş olan Hilafet Ordusu'nda makineli tüfek subayı.			1	-	1
Mevlânzade Rıfat	Bağımsız bir Kürdistan kurulması amacıyla İngiliz binbaşısı Mister Nowil'le, Harput valisi (Elazığ) Ali Galip'le birlikte çalışmıştır. Millî bütünlüğe zarar vermiştir.			-	2	2
Muhittin Paşa (1896–1926)	Ankara Valisi Muhittin Paşa, Damat Ferit Paşa Hükümeti ve hükümetin Dahiliye Nazırı Adil Bey'le işbirliği yaparak Millî Mücadele'ye karşı hareket etmiştir.			3	5	8
Mustafa Efendi Hoca (1866–1931)	Ankara milletvekili. Saltanatın kaldırılması için oluşturulan komisyonların üyelerinden. Halifeliğin, padişahlıktan ayrılmayacağını iddia edenlerden.			1	-	1
Musa Beyzade-Abbas	Çerkez Ethem'in adamlarından Haymana bölgesinden adam toplamıştır.			2	-	2
Müfit Efendi, Hoca (Kurutluoğlu, 1879–1958)	Kırşehir Milletvekili Saltanatın kaldırılması için oluşturulan üç komisyonun başkanı. Halifeliğin, padişahlıktan ayrılmayacağını iddia edenlerden.			1	-	1
Nadir Paşa	Yunanlıların İzmir'i işgali karşısında kolorduyu savaşa sokmamış ve onur kırıcı bir şekilde düşmana teslim etmiştir.			1	-	1

Nail Efendi	Yahya Kaptan olayında adı geçen Binbaşı Necati Bey'in suç ortağı. Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi bu kişiyle birlikte Arnavut Küçükarslan Çetesi'ne halkı soydurtmuştur.			-	3	3
Naki	Millî Mücadele sırasında ortaya çıkan Koçkiri isyanında yer almıştır.			1	-	1
Nazım Bey (Resmor,1868–1921)	TBMM I. dönem Tokat milletvekili. Kendi çıkarlarını düşünen ve sağlam bir kişiliği olmayan, casus.	* Casus *paralı uşağı olduğu		11	-	11
Nedim Bey	Nevşehir Kaymakamı. Nevşehir'de kendi başkanlığında Millî Mücadele karşıtı Teali-i İslâm Cemiyeti'nin bir şubesini kurmuştur.			1	-	1
Nevres Bey	Millî Mücadele karşıtı Askeri Nigeşban Cemiyeti'nin başında bulunanlardandır.			1	1	2
Nizamettin Bey (Nazif,Tepedelenlioğlu1901–1970)	Çerkez Reşit Bey tarafından Kuva-yı Seyyare ile Kuva-yı Milliye arasında çıkacak olan olası bir çatışmada kendisine Kuva-yı Millîye'yi yanıltma görevi verilmiştir.			1	-	1
Noel (1886 - ?)	Anadolu'daki Kürt aşiretlerini kışkırtmaya çalışmış, millî bütünlüğe zarar vermiştir.		* muzır	2	12	14
Nurettin Bey	Ali Rıza Paşa Hükümeti zamanında Polis Müdürü. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele açısından kendisini zararlı görmüştür.			-	1	1
Nurettin Paşa (Mehmet, 1873–1932)	İyi bir komutan olmadığı gibi, seçimler sırasında çıkardığı seçim broşüründe kendisini abartılı bir şekilde övmüştür.	* Yunan ordusunun ilk taarruzî manzarası karşısında, bir takım vahi ve namakul mütalealar serdetmesi sebebiyle		70	1	71
Ömer Fevzi Bey	Casus.		*hain	2	1	3
Ömer Halis Bey (Bıyıktaş, 1883–1939)	Yirminci Kolordu Komutanı Kurmay Başkanı olan Ömer Halis Bey herkesi ümitsizliğe düşürecek telgraflar çekip maneviyatı bozucu davranışlar sergilemiştir.			1	-	1

Polimitis	Mavri Mira Cemiyeti üyesi.			-	1	1
Postacı Nazım	Millî Mücadele sırasında Yenihan'a bağlı Kaman köyünde isyan edenlerden.			1	-	1
Rauf Bey (Hüseyin, Rauf Orbay, 1881–1967)	İnkılâba muhalif. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucularından.	*İstanbul hissiyat-ı hakikiyesini tağyir ederek beyanat ve tezahüratta bulunmanın ne kadar küstahane olduğu meydandadır. *bu mantığın ne kadar çürük bir safsatadan ibaret olduğu meydandadır * beyanatında o kadar mugalâta ve safsata yapıyordu ki		157	-	157
Refik Bey	Millî Mücadele karşıtı kurulmuş olan Askeri Nigeşban Cemiyeti'nin başında bulunanlardan.			1	1	2
Refik Halid Bey (Karay, 1888–1965)	İstanbul'da telgraf genel müdürü. Millî Mücadele'nin aleyhinde faaliyetlerde bulunmuştur.	*en hafif tabirle safdilliklerini		-	3	3
Sabit Bey (Sağiroğlu, 1881–1960)	Erzincan milletvekili, muhalifler tarafından Dahiliye Vekâletine seçilmiştir.			3	-	3
Sadık Bey (Şehre Küstü, 1860- 1940)	Hürriyet ve İtilaf Fırkası başkanı.			-	2	2
Sadullah Bey	Erzurum Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye'ye seçilmiş olmasına karşın Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarına katılmamıştır.			2	-	2
Sait Molla	İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin kurucularından olan Sait Molla Millî Mücadele'ye karşı olup; bu sırada Anadolu'da isyanların çıkmasında da rol oynamıştır.		*Erbab-ı mefsedet	13	7	20

Salih Bey	Çapanoğullarından, Yozgat Köhne bucak merkezini ve Yozgat'ı işgal edenlerden.	*Erbab-ı fesad * eşkıya		1	-	1
Salih Efendi (Mehmet Yeşiloğlu, 1877-1945)	Erzurum milletvekili. Mustafa Kemal Paşa'ya başkomutanlık yasasıyla verilen yetkilerle ilgili olarak muhalefet yapmış.			-	3	3
Salih Paşa (Salih Hulusi Kezrak, 1864-1939)	Osmanlı sadrazamlarından.			14	1	15
Sarı Efe Edip (?-1926)	Çerkez Ethem'in adamlarındandır.			2	-	2
Selahattin Bey (Mehmet)	Onikinci Kolordu Komutanı Albay Selahattin Bey, bir takım kararsızca davranışları olmuş ve Mustafa Kemal Paşa'dan habersiz görevini bırakarak İstanbul'a gitmiştir.			2	-	2
Senaî Bey	Millî Mücadele'yi engellemek amacıyla kurulmuş olan Hilafet Ordusu'nda topçu yarbay.			1	-	1
Servet Bey (Süleyman Orkun, 1881-1943)	Erzurum Kongresi'nde Heyet-i Temsiliye üyesi seçilmesine karşın, Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarına katılmamıştır. Yapılan işlere haksız eleştiriler getirmiş, Damat Ferit Paşa Hükümeti'yle ilişkilerin kesilmesi üzerine gereksiz bir takım önerilerde bulunmuştur.			8	4	12
Seyit Abdülkadir Efendi (1851-1925)	Millî Mücadele sırasında gerçekleşen Koçkiri isyanının ortaya çıkmasına neden olanlardan.			1	-	1
Siyari	Mavri Mira üyesi.			-	1	1
Solly Flood	Eskişehir'deki İtilaf Devletleri Komutanı Solly Flood, Kuva-yı Millîyeye karşı kötü sözler sarf etmiştir.			2	-	2
Suphi Bey (1859 - ?)	İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi. Ali Rıza Paşa hükümeti zamanında İstanbul Hükümeti tarafından Konya'ya vali olarak atanmıştır. Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen emirleri yerine getirmekte titizlik göstermeyen Suphi Bey'i Mustafa Kemal Paşa yöneticilik vasıflarından mahrum bir kişi olarak değerlendirmiştir.		* Zayıf * âciz	1	2	3
Suphi Paşa	Millî Mücadele'yi engellemek için kurulmuş olan Hilafet Ordusu komutanlarından.			2	-	2

Süleyman Şefik Paşa (1884 - ?)	Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırı ve Millî Mücadele'yi engellemek için kurulmuş Hilafet Ordusu komutanı.		* gafil * zavallı * bedhâhân * bedbaht * cahil * hain	3	10	13
Şahinpaşazadeler	Şeyh Sait İsyanı sırasında bildiri dağıtmışlardır.			1	-	1
Şerafettin Bey	Millî Mücadele'yi engellemek amacıyla kurulmuş olan Hilafet Ordusu subaylarından.			1	-	1
Şeyh Eşref	Millî Mücadele sırasında Bayburt'un Hart köyünde isyan eden yalancı peygamber.			9	-	9
Şeyh Hacı Fevzi Efendi (1864–1924)	Erzurum Kongresi'nde Heyeti Temsiliye üyesi seçilmesine karşın, Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarına katılmamıştır.			2	-	2
Şeyh Eyüp	Şeyh Sait İsyanı'na katılanlardan.			1	-	1
Şeyh Recep Kamil	Sivas'tan Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Osmanlı Hükümeti'nin Bahriye nazırı Salih Paşaya telgraflar çekerek Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıkmıştır.	*Bu miskin ve adi şeyhin * düşman aleti *irtikâp eyleyeceği habasetlere	*küstah *mecani *küstahane *hain	6	1	7
Şükrü Bey	Çerkez Reşit Bey tarafından Kuva-yı Seyyare ile Kuva-yı Millîye arasında çıkacak olası bir çatışmada, kendisine Kuva-yı Milliyeyi yanıtma görevi verilmiştir.			1	-	1
Şükrü Efendi Hoca (İsmail, Çelikalay 1876–1950)	Hilafeti savunarak inkılâba karşı çıkmıştır.		*echel ve ahval ve hakayiki-i cihandan bu derece bihaber *Allahlık	13	-	13
Talustan Bey	Millî Mücadele sırasında Adapazarı'nın, Akyazı taraflarında örgütlenen isyancı.	*asi		1	-	1
Tevfik Paşa (Ahmet, Oktay, 1845–1936)	Osmanlı sadrazamlarından.			26	1	27
Tokomanidis	Samsun'daki Rum komitecilerinin başkanı.			1	-	1
Vehip Paşa (1877–1940)	Muhalif.			1	-	1
Vehbi Bey	Muhalif.			2	-	2
Venezelos (Elefterios, 1864–1936)	Millî Mücadele sırasında Yunanistan Başbakanı.			-	3	3

Yermanos	Amasya, Samsun ve dolayları Rum metropolidi.			1	-	1
Zaralızade Celâl	Sivas'tan, Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve Osmanlı Hükümeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya telgraflar çekerek Mustafa Kemal Paşa'ya karşı çıkmıştır.		* küstah *mecani *hain	2	1	3
Zaven Efendi	Millî Mücadele karşıtı olan Ermeni Patriği.			2	1	3
Zeki Bey (Kadırbeyoğlu, 1884–1952)	Damat Ferit Paşa hükümetiyle işbirliği yapıp Millî Mücadele aleyhinde olmuştur.			6	-	6
Zeynelabidin	Millî Mücadele aleyhinde olan Teali-i İslâm Cemiyeti'ni her yerde kurmaya çalışanlardan.			-	1	1
Ziya Hurşit (1890–1926)	Lazistan (Rize) milletvekili Saltanatın kaldırılmasına muhalefet etmiştir.			1	-	1
Ziya Paşa (Mehmet, 1860 - ?)	Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Ankara'ya atadığı vali, Mustafa Kemal Paşa, Ziya Paşa'nın yeterli yöneticilik vasıflarına sahip olmadığı kanısındadır.			-	2	2

Tablo 16

Nutuk'ta Olumsuz Bağlamda Ele Alınan Kişiler				
Sıra No	Adı	N	B	T
1	Rauf Bey (Orbay)	157	-	157
2	Damat Ferit Paşa	22	57	79
3	Nurettin Paşa	70	1	71
4	Refet Bey (Bele)	70	-	70
5	Çerkez Ethem	67	2	69
6	Cemal Paşa (Mersinli)	60	7	67
7	Vahdettin	48	17	65
8	Çerkez Tefik Bey	52	1	53
9	Ali Galip Bey	23	28	51
10	Kâzım Karabekir	44	-	44
11	Çerkez Reşit Bey	41	2	43
12	Celâlettin Arif Bey	28	4	32
13	Ahmet İzzet Paşa	26	4	30
14	Bekir Sami Bey	28	1	29
15	Damat Mehmet Şerif Paşa	13	15	28
16	Adil Bey	8	19	27
17	Ali Rıza Paşa	24	3	27
18	Kara Vasıf	20	7	27
19	Tevfik Paşa	26	1	27
20	Ali Fuat Paşa	23	-	23
21	Sait Molla	13	7	23
22	Halil (Rami) Bey	4	17	21
23	Cemal Bey (Konya Valisi)	5	13	18
24	Abdülmecit Efendi (Halife)	4	13	17
25	Salih Paşa	14	1	15
26	Ali Kemal Bey	10	5	15
27	Salâhattin Bey (Çolak)	4	11	15
28	Aznavur Ahmet	13	2	15
29	Nowil	2	12	14
30	Şükrü Hoca Efendi	13	-	13
31	Süleyman Şefik Paşa	3	10	13
32	Bekir Bey (Çerkez)	5	7	12
33	Kâmran (Ali) Bey	4	8	12
34	Servet Bey	8	4	12
35	Nazım Bey (Resmor)	11	-	11
36	Celâdet Bey	3	7	10
37	İbrahim Paşa (Nurettin Paşa'nın Babası)	10	-	10
38	Şeyh Eşref	9	-	9

39	Cemilpaşazade Ekrem	2	7	9
40	Cafer Tayyar Bey	9	-	9
41	Hoca Raif Efendi	8	1	9
42	Frew Rahip	6	2	8
43	Ali Suat Bey	4	4	8
44	Muhittin Paşa	3	5	8
45	Mehmet Şükrü Paşa	-	8	8
46	Cemal Bey	7	-	7
47	Brunot Binbaşı	-	7	7
48	Cemal Bey	7	-	7
49	Emin Bey	-	7	7
50	Galip Bey	5	2	7
51	Hikmet Bey (Çerkez)	7	-	7
52	Hüseyin Avni Bey (Ulaş)	3	4	7
53	Şeyh Recep Kamil	6	1	7
54	Ali İhsan Paşa	6	-	6
55	Zeki Bey (Kadiroğlu)	6	-	6
56	Ahmet Fevzi Paşa	-	5	5
57	Ahmet Necati (Binbaşı)	1	4	5
58	Abdullah Bey	4	-	4
59	Adnan Bey (Abdülhak Adnan Adivar)	4	-	4
60	Beslan	3	1	4
61	Çürüksulu Mahmut Paşa	2	2	4
62	Hamit Bey	4	-	4
63	Kiraz Hamdi Paşa	1	3	4
64	Keşfi Bey	-	4	4
65	Ali Rıza Bey	-	3	3
66	Cavit Bey	-	3	3
67	Çerkez İbrahim	1	2	3
68	Feridun Fikri Bey	3	-	3
69	Hacı Musa Bey	3	-	3
70	İbrahim Bey (İbrahim Hakkı Aktan)	2	1	3
71	Lütfi Fikri Bey	3	-	3
72	Ömer Fevzi Bey	2	1	3
73	Nail Efendi	-	3	3
74	Refik Halit Bey	-	3	3
75	Sabit Bey (Sağiroğlu)	3	-	3
76	Suphi Bey	1	2	3
77	Salih Efendi	-	3	3
78	Zaralızade Celal	2	1	3
79	Venizelos	-	3	3
80	Zaven Efendi	2	1	3
81	Abuk Ahmet Paşa	-	2	2
82	II. Abdülhamit	2	-	2
83	Ali Ulvi Bey	-	2	2

84	Cevdet Bey (Ahmet, Miralay)	2	-	2
85	Çopur Musa	2	-	2
86	Çopur Yusuf	2	-	2
87	Deli Hacı	2	-	2
88	Delibaş	2	-	2
89	Demirci Mehmet Efe	2	-	2
90	Esat Paşa	-	2	2
91	Faik Ali Bey	-	2	2
92	Hakkı Efendi	1	1	2
93	Hayri Bey	2	-	2
94	Hidayet	2	-	2
95	İzzet Bey	2	-	2
96	Kara Nazım	2	-	2
97	Kemal Bey	1	1	2
98	Kemal Paşa (Sarıay)	1	1	2
99	Küçük Ağa	2	-	2
100	Mehmet Ali Bey (Gerede)	2	-	2
101	Musa Beyzade Abbas	2	-	2
102	Mevlânâde Rıfat	-	2	2
103	Nevres Bey	1	1	2
104	Refik Bey	1	1	2
105	Sadullah Bey	2	-	2
106	Gümülcineli İsmail Bey	1	1	2
107	Salâhattin Bey (Mehmet)	2	-	2
108	Sarı Efe Edip	2	-	2
109	Suphi Paşa	2	-	2
110	Solly Flood	2	-	2
111	Şeyh Hacı Fevzi Efendi	2	-	2
112	Sadık Bey	-	2	2
113	Ziya Paşa (Mehmet)	-	2	2
114	Vehbi Bey	2	-	2
115	Haralambos	2	-	2
116	İsmet Paşa	1	1	2
117	İlyas Bey	1	-	1
118	İlyaszade Ahmet Kemal	1	-	1
119	İngiliz İbrahim	1	-	1
120	İsmail Bey	1	-	1
121	İbrahim Ethem Bey	-	1	1
122	Kadri	1	-	1
123	Küçük Hasan	1	-	1
124	Katelopolos	-	1	1

125	Mahmut Bey	1	-	1
126	Mehmet Hayri	1	-	1
127	Hoca Müfit Efendi	1	-	1
128	Hoca Muştala Efendi	1	-	1
129	Nadir Paşa	1	-	1
130	Naki	1	-	1
131	Ömer Halis Bey	1	-	1
132	Polimitis	-	1	1
133	Postacı Nazım	1	-	1
134	Nurettin Bey	-	1	1
135	Nedim Bey	1	-	1
136	Nizamettin Bey	1	-	1
137	Salih Bey	1	-	1
138	Senâi Bey	1	-	1
139	Seyit Abdülkadir Efendi	1	-	1
140	Şahinpaşazadeler	1	-	1
141	Şerafettin Bey	1	-	1
142	Şeyh Eyüp	1	-	1
143	Şükrü Bey	1	-	1
144	Talustan Bey	1	-	1
145	Tokomanidis	1	-	1
146	Vehip Paşa	1	-	1
147	Yermanos	1	-	1
148	Abdullah Azmi Efendi	1	-	1
149	Abdürrahman Bey	1	-	1
150	Abdülkadir Kemal Bey	1	-	1
151	Ali, Yüzbaşı	1	-	1
152	Ali Rıza Bey	1	-	1
153	Alişan	1	-	1
154	Alişer	1	-	1
155	Atıf Bey, Yarbay	1	-	1
156	Aleksandros	1	-	1
157	Atinegora	-	1	1
158	Ayinpa	-	1	1
159	Bahur	1	-	1
160	Celâl Bey	1	-	1
161	Çerkez Kara Muştala	1	-	1
162	Deli Hasan	1	-	1
163	Dispasimas	1	-	1
164	Droteos	-	1	1

165	Dürrizade Esseyit Abdullah	1	-	1
166	Edip Bey	1	-	1
167	Hoca Esat Efendi	1	-	1
168	Ferit Ali Paşa	-	1	1
169	Giritli Katehakis	-	1	1
170	Hadi Paşa	1	-	1
171	Hakkı Behiç Bey	1	-	1
172	Hulusi Bey	1	-	1
173	Halil	1	-	1
174	Halit Bey	1	-	1
175	Halit Bey	1	-	1
176	Hamdi Efendi	1	-	1
177	Hasan Lûtfi	1	-	1
178	Haydar Bey	1	-	1
179	Hayrettin Bey	1	-	1
180	Hayrettin	1	-	1
181	Hayri	1	-	1
182	Hasan Çavuş	1	-	1
183	Hüseyin Kâzım	1	-	1
184	Hoca Sabri	-	1	1
185	Ziya Hurşit	1	-	1
186	Zeynelabidin	-	1	1
187	Cevat Paşa	1	-	1
188	İbrahim Ethem Efendi	1	-	1
189	Rıza Nur	1	-	1
190	Süleyman Necati Bey	-	1	1
191	Siyari	-	1	1
192	Klematios	1	-	1

Tablo 17

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'unda "Merhum" Olarak İfade Ettiği Kişiler

Abdurrahman Şeref Bey	(1853–1925) TBMM II. dönem İstanbul üyesi tarih yazarı ve son Osmanlı vakanüvisi.
Cemal Bey (Paşa)	(1872–1922) İkinci Meşrutiyet döneminin önderlerinden birisidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Kanal Harekâtı'nı yönetmiştir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilince ülkeyi terk ederek Almanya'ya gitmiş, oradan da Afganistan ve Rusya'ya geçerek İngiliz ve Ruslara karşı mücadelelerde bulunmuş, Tiflis'te Ermeni komiteciler tarafından öldürülmüştür.
Abdülkerim Paşa	(1878–1923) Mustafa Kemal Paşa'nın eski dostu olan Abdülkerim Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde 2. Kolordu Komutanlığı'na atandı. Rus kuvvetlerini Malazgirt'te yendi. Savaş sonunda Kafkasya'da kurulan Gürcistan'ın temsilcisi oldu. Hurşit Paşa Harp Divanı'nda üyelik, sonra başkanlık yaptı.
Süreyya Paşa	(1845–1894) II. Abdülhamit'in başyazmanlarından olan Süreyya Paşa, Darü'l Maarif'de öğrenim gördü. 1886'da vezir rütbesine yükselip, Paşa sanını aldı. Tarihe meraklı olan paşanın, <i>Hayatı Osmaniye Bir Nazar</i> adlı eseri yayınlandı.
Enver Paşa	(1880–1922) II. Meşrutiyetin ilanını sağlamak için dağa çıkanlardan birisi olan Enver Paşa, Meşrutiyetin önderlerindedir. Trablusgarp Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. Harbiye Nazırlığı görevinde bulundu. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda yenilince önce Almanya'ya sonra Rusya ve Türkistan'a geçti. Burada Ruslara karşı savaştı.
Fuat Bey	(1883–1921) TBMM I. dönem Çorum milletvekili.
Süleyman Sırrı Bey	(1872–1925) TBMM II. dönem üyesi Nafia Vekili.
Hayati Bey	(1892–1926) Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a çıkanlardan Cumhurbaşkanlığı özel kalem müdürlüğü görevini yaptı.
Hüsnü Paşa	(?-1921) Hareket ordusu komutanlığı görevinde bulundu.
İbrahim Paşa	Nurettin Paşa'nın babasıdır.
İsmail Fazıl Paşa	(1856–1921) Ali Fuat Paşa (Cebesoy)'nın babasıdır.
Seyit Bey	(1873–1924) TBMM II. dönem milletvekili, Adliye Vekilliği yaptı.
Reşat Hikmet Bey	(1876–1920) Hariciye Nezareti'nde çalıştı. Son Osmanlı Mebusan Meclis Başkanlığı görevinde bulundu.
Yahya Kaptan	Teşkilat-ı Mahsusa da görev aldı. Millî Mücadele sırasında bir takım görevlerde bulundu. İstanbul'da Bekirağa Bölüğü'nü basarak, İngilizler tarafından tutuklanan bazı kişileri kurtardı.
Yusuf İzzet Paşa	(1876–1922) TBMM I. dönem Bolu Üyesi, Milli Mücadele'de Komutanlık görevinde bulundu.
Mahmut Bey	(1880–1920) 20. Kolordu komutan vekilliği ile Bolu ve çevresi komutanlığı görevlerinde bulundu.
Reşit Paşa	(1868–1924) Millî Mücadele'nin başlarında Sivas valisi olan Reşit Paşa, I. dönem TBMM Kozan üyesi oldu.

* T. 17 ve 18'de yer alan kişiler hakkındaki bilgiler hazırlanırken, Adnan Önelçin'in, **Nutuk'un (Söylev'in) İçinden** adlı eseri ile Sami N.Özerdim'in, **Nutuk (Söylev) Genel Dizin** adlı eserinden yararlanılmıştır.

Tablo 18

Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 Yılında Hayatta Olmamasına Karşın "Merhum" Olarak İfade Etmediği Kişiler

Abdullah Bey	Çerkez Ethem'in Kütahya'ya atadığı merkez komutanı.
Abuk Ahmet Paşa	(1857/1858–1923) Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan Damat Ferit Paşa hükümetlerinde Harbiye ve Nafia Nazırlığı yaptı. Meclis-i Vükelâ'ya memur edildi. Ali Rıza Paşa hükümetinde de Nafia Nazırlığı'nda bulundu.
Ali, Yüzbaşı	Kuva-yı İnzibatiye (Hilafet Ordusunda)'de görev aldı. Bolu ve Düzce ayaklanmalarının çıkarılmasında etkili oldu.
Ali Kemal	(1867–1922) İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyelerinden, Mütareke döneminde Damat Ferit Paşa hükümetlerinde İçişleri ve Millî Eğitim Bakanlığı yaptı. Gazeteci ve bakan olarak Millî Mücadelenin karşısında yer aldı. İstanbul'da yakalanıp Ankara'ya götürülürken İzmit'te halk tarafından linç edildi.
Aznavur (Ahmet)	(?-1921) Alaydan yetişme jandarma subayıydı. İstanbul hükümetinin emrinde Bolu, Düzce, Bandırma ve Gönen yörelerinde Millî Mücadele'ye karşı olumsuz davranışlarda bulundu, ayaklanmaları yönetti.
Damat Ferit Paşa	(1853–1923) İngiliz Muhipleri üyesi olan Damat Ferit Paşa, Millî Mücadeleye karşı olumsuz rol oynayan hükümetlerin kurucusu oldu. Sevr Andlaşması'nı imzalayan kurulda baş delege idi.
Dürrizade Esseyit Abdullah	(1867–1923) Damat Ferit Paşa'nın 4. kabinesinde iken Şeyhülislâmlık görevinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını asi gösteren ve şer'an ölüm cezasıyla cezalandırılmaları gerektiğini belirten fetvayı verdi.
Muhittin Paşa	(1896–1926) Damat Ferit Paşa hükümeti zamanında Ankara valiliğine atandı. Millî Mücadele karşısında olumsuz tavırlarda bulundu.
Hayrettin Bey	Erkânı Harp Kaymakamı. Kurmay yarbay. Kuva-yı İnzibatiye (Hilafet Ordusu) subaylarından. 1920'de idam edildi.
Hayri Efendi	Kuva-yı İnzibatiye (Hilafet Ordusu) subaylarından. Üsteğmen.
İbrahim Ethem Efendi	Kuva-yı İnzibatiye (Hilafet Ordusu)'de cerrah. 1920'de idam edildi.
İzzet Bey	(1861–1920) Osmanlı Meclisi, Erzurum Kongresi, Heyet-i Temsiliye, TBMM I. dönem Trabzon üyesi.
Kadri	Şeyh Sait İsyanı'nda yer aldı. 1925'te asıldı.
Sarı Efe Edip	(?-1926) Yüzbaşı. Millî Mücadele sırasında Kuva-yı Seyyare birliklerinde çalıştı. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı İzmir suikastini düzenleyenlerden birisi oldu.
Seyit Abdulkadir Efendi	(1851–1925) Kürt Teali Cemiyeti kurucusu. Şeyh Sait İsyanı'nda yer aldı.
Şeyh Hacı Fevzi	(1864–1924) Erzurum Kongresi'nde seçilen Heyet-i Temsiliye üyesi. TBMM I. dönem Erzincan üyesi.
Ziya Hurşit	(1890–1926) TBMM I. dönem Lazistan üyesi. İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen suikastin önderlerinden birisi.
Vahdettin	(1861–1926) 36. ve son Osmanlı Padişahı.

Tablo 19

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta Olumlu Bağlamda Ele Aldığı Kişiler

ADI	Nutuk'ta Yaptıkları	Mustafa Kemal Paşa'nın Onlarla İlgili Kullandığı Sıfatlar		N	B	T
		Nutuk' u Söylerken	Belgelerde			
Abdülkerim Paşa (? — 1923)	Mustafa Kemal Paşa'nın çok eski ve sevdiği bir arkadaşı olup, Damat Ferit Paşa Hükümeti ile Mustafa Kemal Paşa arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır.	*Merhum dostum, çok namuslu, hamiyetli ve temiz kalpli bir vatanperverdi. Çok samimi ve zamanında pek çok mucib-i şöhret olan yüksek bir belâgatle görüşür ve öyle yazardı. Temiz kalpli ve temiz ahlaklı. Muhterem ve nezih kalpli kardeşim		3	4	7
Abdürrahman Şeref Bey (1853–1925)	Cumhuriyet'in ilanı sırasında Cumhuriyet rejiminden yana tavır koymuştur.	*Merhum		1	-	1
Ahmet Bey (Erverdi)	Vilayat-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin üyelerinden. Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetin kendisine sahip çıkmasından dolayı memnuniyetini belirtmiş, daha sonra da cemiyetin başkan ve üyelerinin isimlerini vermiştir.			1	-	1
Ali Saip Bey (Ursavaş,1887–1936)	Güneyde, Fransız cephesinde Maraş, Antep ve Urfa'da önemli başarılar sağlayıp, işgal kuvvetlerinin çekilmesini sağlayanlardan.			1	-	1
Ali Bey (Çetinkaya, 1878–1949)	Yunanlılara karşı ilk defa ateşle karşılık verenlerden olup, Ayvalık bölgesinde muharebe cephesi kurmuş ve bu sayede Soma'da Akhisar'da, Salihli'de milî cepheler oluşmuştur.			3	-	3
Ali Hikmet Paşa (Ayerdem, 1877-1939)	Mustafa Kemal Paşa 2. Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa'dan milletvekilliği görevinden istifa edip, ordu komutanlığı görevini devam ettirmesini istediğinde, hiç tereddütsüz bu isteği yerine getirmiştir.	*Güzide kumandan		1	-	1

Avni Bey Paşa (1876–1930)	Konya isyanı sırasında az sayıdaki kuvvetlerle, Alâattin tepesinde, asilere karşı savunma yapanlardan. Ancak bu sırada esir düşmüştür.	*Kahraman		1	-	1
Celal Bey (Mahmut Bayar, 1883–1986)	İzmir mebusu. İzmir'in işgalinden sonra, Aydın dolaylarında Yunanlılara karşı halkı örgütleyip milî teşkilat kurmaya çalışanlardan.	*Gayret ve fedakârlığı		2	-	2
Cemil Bey (Uybadın, 1880–1957)	Batı Trakya'dan Meriç'i geçerek taarruz etmek isteyen Yunan kuvvetlerinin ilerlemesini durduranlardan.			1	-	1
Derviş Bey, Paşa (Ahmet, 1884–1932)	İkinci Konya İsyanı'nın ve Çerkez Ethem isyanlarının bastırılmasında rol oynamıştır.			2	-	2
Cevat Bey (Dursunoğlu, 1892–1970)	Vilayat-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti Erzurum şubesi üyesi, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Erzurum Kongresi'ne katılmasını kolaylaştırmak için Erzurum delegeliğinden istifa edenlerden.			2	-	2
Fahrettin Paşa (Altay, 1880–1974)	Mustafa Kemal Paşa, 5. Kolordu komutanı Fahrettin Paşa'dan milletvekilliği görevinden istifa edip, ordu komutanlığı görevini devam ettirmesini istediğinde, hiç tereddüt etmeden bu isteği yerine getirmiştir.	*Güzide kumandan		1	1	2
Fatih Sultan Mehmet (1432–1481)	Fatih farklı dini inanışlardaki insanlara hoşgörü göstermiştir.			-	1	1
Fevzi Paşa (Mustafa Çakmak, 1876–1950)	Mütareke döneminde İstanbul'da Harbiye Nazırı iken Mustafa Kemal Paşa'yla ortak hareket etmiş. Anadolu'ya geçtikten sonra birçok görevlerde bulunmuş. Anadolu'nun işgalden kurtarılması sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın hep yanında, onun en büyük yardımcılarından birisi olmuştur.			2	2	4
Hacı Hafız Efendi	Vilayat-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi üyelerinden. Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetin kendisine sahip çıkmasından dolayı memnuniyetini belirtmiş daha sonra da cemiyetin başkan ve üyelerinin isimlerini vermiştir.			1	-	1

Halit Bey (1883–1925)	Bayburt'ta ortaya çıkan Şeyh Eşref adındaki bir yalancı peygamberin Hart'taki isyanını bastırmıştır.			-	1	1
Hasan Bey (Saka, 1886–1960)	Lozan Barış görüşmelerine giden delegeler kurulunda yer almıştır.			-	1	1
Hayati Bey (1898–1926)	Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kararsız davranışlarına tepki gösterenlerden.	*Merhum		1	-	1
Haydar Bey (Vaner, 1873–1954)	İkinci Konya İsyanı'nda başarılı bir savunma yapmıştır. Ancak bu sırada esir düşmüştür.	*Kahraman		1	-	1
İbrahim Bey	İkinci Kuva-yı Seyyare adını taşıyan birliğin komutanı olarak Maden, Alaca, Karamağara, Mecitözü bölgelerindeki isyanları bastırmıştır.			2	-	2
İzzettin Bey, Paşa (Çalışlar, 1882–1951)	Çerkez Ethem kuvvetlerini yenerek kaçmak zorunda bırakmıştır. Ayrıca 5. kolordu komutanı iken Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden milletvekilliğinden istifa edip, ordu komutanlığı görevini devam ettirmesini istediğinde, hiç tereddütsüz bu isteği yerine getirmiştir.	*Metin karakteri ve vakıfane kumandası * Güzide kumandan		2	-	2
Kazım Bey (Yurdalan, ?-1963)	Vilâyat-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi üyesi. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in Erzurum kongresine katılmasını kolaylaştırmak için, Erzurum delegeliğinden istifa edenlerden.			2	-	2
Kılıç Ali Bey (Kılıç, 1899–1971)	Maraş, Antep ve Urfa'da işgal güçlerine karşı başarılı savaşlar yapanlardan.			1	-	1
Köprülü Hamdi Bey (1888–1920)	Fransız kontrolündeki Akbaş cephaneliğini basarak oradaki silahların tümünü, cephanenin de bir kısmını Anadolu'ya geçirmiştir. Aznavur Çetesi tarafından şehit edilmiştir.	*Kahraman şehit *Fedakârâne ve cesurane hareketle		2	2	4
Mister Browne, (Louis Edgar, 1891–1951)	Amerika'da Chicago'da çıkan "Daily News" gazetesi adına Sivas Kongresine katılan gazeteci.	*Muhatabını suhuletle anlayan çok zeki bir genç		1	-	1
Mahmut Bey (Nedim, 1880–1920)	Hendek-Düzce yolu üzerinde asiler tarafından pusuya düşürülerek şehit edilmiştir. Birlikleri esir alınmıştır.	*Şehit, merhum		1	-	1

Maksut Bey	Vilâyât-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi üyelerinden Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetin kendisine sahip çıkmasından dolayı memnuniyetini belirtmiş, daha sonra da cemiyetin başkanı ve üyelerinin isimlerini vermiştir.			1	-	1
Manastırlı Hamdi Efendi (Martonaltı, ?-1945)	İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesini Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren telgrafçı.	*Hamiyetli ve cesur		2	-	2
Mesut Bey (Çankaya, 1887-1950)	Vilâyât-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi üyelerinden Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetin kendisine sahip çıkmasından dolayı memnuniyetini belirtmiş, daha sonra da cemiyetin başkanı ve üyelerinin isimlerini vermiştir.			1	-	1
Osman Bey (Yarbay)	İlgın, Kadınhan, Çekil ve Yalvaç'taki isyanları bastırmıştır.			1	-	1
Osman Tufan Bey (O.Nuri, 1886-1944)	Güneyde Fransız Cephesi'nde Adana'nın doğu bölgesinde yararlılıkları olmuştur.	*Fedakâr, kahraman		2	-	2
Recep Zühtü Bey (Soyak, 1893-1966)	Ali Galip Olayı'nın aydınlanmasına katkıda bulunmuştur.			1	-	1
Reşit Paşa (Mehmet, 1868-1924)	Sivas Kongresi'ne gelen delegelerin ve Heyet-i Temsiliye'nin ihtiyaçlarının karşılanmasında fevkalâde çalışmıştır.	*Merhum		1	-	1
Rıfat Efendi (Börekçi, 1860-1941)	Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kararsız ve olumsuz davranışlarını protesto edenlerden.			1	-	1
Sami Bey (?-1920)	Hendek -Düzce yolu üzerinde asiler tarafından pusuya düşürülerek şehit edilmiştir. Birlikleri esir alınmıştır.	*Şehit		1	-	1
Seyit Bey (1873-1924)	Meclis'te Halifeliğin kaldırılması ve diğer konular hakkında görüşmeler yapılırken, İsmet Paşa gibi oda bilimsel ve inandırıcı bir konuşma yapmıştır.	*Merhum		1	-	1
Şeref Bey (Mehmet Aykut, 1874-1939)	Mustafa Kemal Paşa'nın, Osmanlı Mebusan Meclisi'ne başkan olmasını, Osmanlı Mebusan meclisinde savunmuştur.			1	-	1

Şükrü Naili Paşa (Gökberk, 1876–1936)	Yunan kuvvetlerinin Batı Trakya'dan Meriç'i geçerek ilerlemeye çalışmasına engel olanlardan. Ayrıca Şükrü Naili Paşa 3. Kolordu Komutanı iken, kendisinden milletvekilliği görevinden istifa edip, ordu komutanlığı görevini devam ettirmesi istendiğinde hiç tereddütsüz Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteğini yerine getirmiştir.	*Güzide kumandan		2	-	2
Yahya Galip Bey (Kargı, 1874–1942)	Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kararsız ve olumsuz davranışlarını protesto edenlerden.	*Fevkalade hizmet ve fedakârlık göstermiş		5	-	5
Yahya Kaptan	İzmit Bölgesindeki hain çeteleri izleyip, onları ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulan millî müfrezelerden en önemlisi ve güçlüsüne sahip olan kişi. İstanbul Hükümeti tarafından (Ali Rıza Paşa Hükümeti) öldürtülmüştür.	*Fedakâr *Vatanperver *Merhum *Şehid-i merhum		8	2	10

Tablo 20

Nutuk'ta Olumlu Bağlamda Ele Alınan Kişiler				
		N	B	T
1	Vahdettin	-	31	31
2	İsmet Paşa (İnönü)	19	8	27
3	Yahya Kaptan	8	2	10
4	Abdülkerim Paşa	3	4	7
5	Yahya Galip Bey	5	-	5
6	Fevzi Paşa (Mustafa)	2	2	4
7	Köprülü Hamdi Bey	2	2	4
8	Ali Bey (Çetinkaya)	3	-	3
9	Cevat Paşa (Çobanlı)	1	1	2
10	Celal Bey (Mahmut, Bayar)	2	-	2
11	Derviş Bey, Paşa	2	-	2
12	Dursunbeyzade, Cevat Bey	2		2
13	Fahrettin Paşa (Altay)	1	1	2
14	İbrahim Bey	2	-	2
15	İzzettin Bey Paşa	2	-	2
16	Kazım Bey, Yurdalan	2	-	2
17	Manastırlı Hamdi Efendi	2	-	2
18	Osman Tufan Bey	2	-	2
19	Şükrü Naili Bey	2	-	2
20	Abdurrahman Şeref Bey	1	-	1
21	Ahmet Bey (Erverdi)	1	-	1
22	Ali Hikmet Paşa	1	-	1
23	Saip Bey	1	•	1
24	Avni Bey, Paşa	1	-	1
25	Mister Browne	1	-	1
26	Cemil Bey (Uybadın)	1	-	1
27	Fatih Sultan Mehmet	-	1	1
28	Hacı Hafız Efendi	1	-	1
29	Haydar Bey (Vaner)	1	-	1
30	Hayati Bey	1	-	1
31	Halit Bey	-	1	1
32	Hasan Bey (Saka)	-	1	1
33	Kılıç Ali Bey	1	-	1
34	Maksut Bey	1	-	1
35	Mesut Bey (Çankaya)	1	-	1
36	Mahmut Bey (Nedim)	1	-	1
37	Osman Bey (Yarbay)	1	-	1
38	Recep Zühtü Bey	1	-	1
39	Reşit Paşa (Mehmet)	1	-	1
40	Rıfat Efendi (Börekçi)	1	-	1
41	Sami Bey	1	-	1
42	Seyit Bey	1	-	1
43	Şeref Bey (Mehmet, Aykut)	1	-	1
44	Çerkez Ethem	1	-	1
45	Hoca Raif Efendi	1	-	1
46	Selahattin Bey (Çolak)	1	-	1
47	Süleyman Necati Bey	1	-	1
48	Ali Fuat Paşa (Cebesoy)	-	1	1
49	Refet Bey (Bele)	-	1	1
50	Rıza Nur	-	1	1

Tablo 21

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta Hem Olumlu, Hem Olumsuz Bağlamda Ele Aldığı Kişiler									
Adı	Nutuk'ta Yaptıkları	Mustafa Kemal Paşa'nın Onlarla İlgili Kullandığı Sıfatlar		Olumlu		Olumsuz		T	
		Nutuk'u Söylerken	Belgeler	N	B	N	B	Olumlu	Olumsuz
Cevat Paşa (Çobanlı, 1871–1938)	İstanbul 'da Genel Kurmay başkanı iken Millî Mücadeleye yardımcı olmuş. Askeri Nigahban Cemiyeti'ni kovuşturmuş. Ancak 3. Ordu müfettişi iken Mustafa Kemal Paşa'nın, kendisinden milletvekilliği görevini bırakmasını istediğinde duraksama göstermiştir.			1	1	1	-	2	1
Çerkez Ethem (1885–1948)	Kuva-yi Seyyare Birliklerinin komutanı olan Çerkez Ethem, isyanların bastırılmasında birçok yararlılıklar göstermiştir. Ancak düzenli ordunun kurulması çalışmalarına muhalefet ederek sonunda isyan etmiştir.	*Muvaffakiyetli bazı hizmetler *Emirberlikten gelen ve esasen daha yüksek bir kabiliyet-i fikriyeye malik bulunmayan *Asi		1	-	67	2	1	69
İsmet Paşa (İnönü, 1884–1973)	Millî Mücadele sırasında bir çok görevler almış olan İsmet Paşa, bu mücadele sırasında hep Mustafa Kemal Paşa'nın yanında ve O'nun en büyük yardımcılarında birisi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile Rauf Bey (Orbay) arasında Lozan görüşmeleri sırasında yaşanan gerginlik anında İsmet Paşa'nın da Rauf Bey'e karşı pek keskin kelimeler kullandığını belirtir.	*Cephe komutanlığında gösterdiği liyakat ve fârt-ı gayret		19	8	1	1	27	2
Refet Bey (Bele, 1881–1963)	Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya çektiği telgrafta, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa'nın görev yerlerinde kalmalarını isterken ikisinden de olumlu bir şekilde söz etmiştir.	*Refet Paşa'nın bu hafif hareketi	*Namus ve hayatlarını ortaya koymuş iki kıymetli arkadaşımızın	-	1	70	-	1	70

Raif Efendi, Hoca (Dinç, 1874–1949)	Vilâyât-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu başkanı, Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetin kendisine sahip çıkmasından dolayı memnuniyetini belirtmiş, daha sonrada cemiyetin başkanı ve üyelerinin isimlerini vermiştir. Ancak, Raif Efendi, Erzurum Kongresi'nce seçilen Heyet-i Temsiliye üyesi olmasına karşın Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarına katılmamıştır. Sonraki dönemde ise Saltanat ve Hilafet'ten yana tavır koymuştur.			1	-	8	1	1	9
Rıza Nur Bey (1878–1942)	Lozan Barış görüşmelerine giden delegeler kurulunda yer almıştır. Ancak Rıza Nur Bey Türklerin Rumeli'den çıkarılması sırasında Arnavut asilerle birlikte, Türklere karşı faaliyetlerde bulunmuştur.			-	1	1	-	1	1
Salâhattin Bey, Çolak (Hüseyin, Köseoğlu, 1882- ?)	Sivas Kongresi'ne gelen delegelerin ağırlanmasında ve Heyet-i Temsiliye'nin ihtiyaçlarının karşılanmasında fevkalade çalışmıştır. Ancak Salâhattin Bey, Erzurum Kongresi bildirisinde yer alan ikinci ve dördüncü maddeleri sakıncalı bulduğunu belirttiği gibi ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın, başkomutan olarak meclisin yetkilerini geçici bir süre için üzerine almasına da itiraz etmiş ve Mustafa Kemal Paşa'yı vatandaşlık haklarından yoksun bırakmak amacıyla düzenlenen önergeyi verenlerden birisi olmuştur. Ayrıca İkinci Grup üyesidir.			1	-	4	11	1	15
Süleyman Necati Bey, (Güneri, 1892–1944)	Vilâyât-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi üyelerinden. Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetin kendine sahip çıkmasından dolayı memnuniyetini belirtmiş, daha sonrada cemiyetin başkan ve üyelerinin isimlerini vermiştir. Ancak, Süleyman Necati Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı vatandaşlık haklarından yoksun bırakmak amacıyla			1	-	-	1	1	1

	düzenlenen önergeyi verenlerden birisi olmuştur.								
Vahdettin (VI. Mehmet, 1861–1926)	36. ve son Osmanlı Padişahı	<p>* Mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği denî tedbirler araştırmakta</p> <p>*Bedbaht</p> <p>*Hain</p> <p>*Alçak bir padişahın denî fikirlerini</p> <p>*Devlet riyasetini telvis etmekte bulunan hain</p> <p>* Adi bir mahlûk</p> <p>*Alçak</p> <p>*Denaetini</p> <p>*Âciz, adi</p> <p>*His ve idrakten mahrum bir mahlûk</p>	<p>* Hain, biîdrak *Bişuur, adi *Kalp ve vicdanı ulviyet-i insaniyeden mücerret bir mahlûk * Muhterem büyük padişahımız efendimiz hazretlerinin</p> <p>* Hakan-ı celilüşşanımızın *Halife-i akdes ve padişah-ı celilüşşanımız Filhakika kalb-i pâk-i hümayunu *Zat-ı akdes-i hümayunun</p> <p>* Sevgili ve muhterem hakanımıza</p> <p>* Makam-ı muallâ-yı saltanat ve hilâfete merbutiyetimizi</p> <p>* Padişahımız efendimiz hazretlerinin</p> <p>*Padişah-ı zişanımıza ebedî hürmet ve sadakatimizi</p> <p>* Büyük padişahımız efendimiz.</p> <p>*Zat-ı şevketsimat-ı tacidar-ı azaminin *Padişahımız efendimiz hazretlerine</p> <p>*Zat-ı hazret-i padişahının *Zat-ı akdes-i cenab-ı hilafetpenahileriyle saltanat-ı seniyelerine bir ubudiyet-i müebbede ile merbut olan millet namına ve lâyezal olan sadakat-i ebediyemize istinaden</p> <p>* Saltanatı seniyelerinin *İrade-i merhametâde-i mülûkânelerine *Makam-ı muallâ-yı hilafet ve saltanata olan merbutiyet-i sadakatkâranemiz</p> <p>*Zat-ı şevketsimat-ı Hazreti padişahîden</p> <p>*Zat-ı akdes-i padişahiye genelge</p> <p>*Zat-ı akdes-i hilâfetpenahinin</p> <p>* Milletin eb-i müşfik ve ekremi bulunan padişahıma *Hilâfetpenah efendimizin*Hakipây-i şahanelerine</p> <p>*Südde-i seniye-i hilâfetpenahiye *Atabe-i felek-mertebe-i şehriyarilerine *Şevketlû,</p>	-	31	48	17	31	65

			kudretlû, mehabetlû, hilâfetpenah efendimiz						
Ali Fuat Paşa (Cebesoy, 1882-1968)	Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Cemal Paşaya çektiği telgrafta, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa'nın görev yerlerinde kalmalarını isterken ikisinden de olumlu bir şekilde söz etmiştir.		*Namus ve hayatlarını ortaya koymuş iki kıymetli arkadaşımızın	-	1	23	-	1	23

Tablo 22

İstiklâl Kelimesi İle İlgili Kullanılan Kavram Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Söz Grupları	N	B	T
Devlet ve milletin İstiklâli	2	-	2
Devletin istiklâli	-	4	4
İstiklâl-i devlet ve millet	-	4	4
İstiklâl-i Millî	-	11	11
İstiklâl-i siyasî	-	1	1
İstiklâl-i Tamme	4	12	16
Milletin istiklâli	2	5	7
Milletin istiklâl-i tamm-ı	1	1	2
Muhafaza-i İstiklâl	-	1	1
Muhill-i İstiklâl	-	2	2
Müdafaa-i İstiklâl	-	3	3
Müstakil	1	6	7
Müstakil bir millet	-	4	4
Şerait-i İstiklâl	-	1	1
Temin-i İstiklâl	-	1	1
Vahdet-i İstiklâl	-	1	1

Tablo 23

İstiklâl Kelimesi İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Söz Grupları	N.S.	N.B.	T
Cumhuriyet	2	1	2
Devlet	2	7	9
Efrad-ı millet	-	1	1
Hâkimiyet	1	3	4
Harsî	1	-	1
Haysiyet	2	2	4
İktisadi	1	-	1
Mali	1	-	1
Memleket/memleketin tamamisi	1	4	5
Memleketin tamamiyeti	1	-	1
Mevcudiyet-i millîye/mevcudiyet	1	3	4
Millet/ İstiklâl-i millet	8	30	38
Muhafaza	-	3	3
Mukadderat-ı millet	-	2	2
Müdafaa	-	1	1
Namus	-	3	3
Osmanlı Devleti	1	-	1
Ölüm	2	-	2
Şehamet	-	1	1
Şeref	2	-	2
Şûra-yı millet	-	1	1
Şûra-yı millî	-	1	1
Tamamiyet-i mülkiye	1	-	1
Türk	2	-	2
Türk Devleti	1	-	1
Türk milleti	1	-	1
Türk milletinin hürriyeti	1	-	1
Türkiye	-	1	1
Vatan/vatanın tamamisi	1	12	13
Vatanımızın tamamisi	2	-	2
Vatanın halası/halas	1	1	2
Hâkimiyet-i millîye	-	1	1
Milletin ve memleketin hukuku	-	2	2
Mücadehat-ı millîye	-	2	2
Vahdet	-	1	1
Masuniyet	-	1	1
Hürriyet/ Serbest-i tam	-	2	2
Milliyet	-	1	1
Hukuk	-	1	1
Hayat/hakk-ı hayat	-	3	3
Siyasî	-	1	1
Adlî	-	1	1
Askeri	-	1	1

Tablo 24

Yabancılar ve Azınlıklar	N		B		Toplam	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
Anadolu'da bir Ermenistan kurulması	-	-	-	3	-	3
Anadolu'da bir Yunanistan kurulması	-	-	-	2	-	2
Anasır-ı Hıristiyanıye Anasır-ı gayr-i müslime	-	3	3	4	3	7
Ecnebi/Ecanip	-	24	-	33	-	57
Ermeni	-	12	-	19	-	31
Fransa	-	6	-	5	-	11
İngiliz	-	3	-	36	-	39
İtalya	-	3	-	3	-	6
İtilâf Devletleri Düvel-i İtilafıye Düvel-i Mütelifife	-	12	-	42	-	54
Pontus Krallığı kurulması	-	-	-	2	-	2
Rum	-	17	-	24	-	41
Rusya	-	-	-	1	-	1
Yunan	-	13	-	14	-	27

Tablo 25

Birlik, Beraberlik ve Dayanışma İle İlgili Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Sözcükler	N	B	T
Gaye-i müştereke	-	1	1
İttifak	-	2	2
İttihad	3	3	6
İttihad-ı Tam			
Kudret-i müştereke	-	1	1
Milleti birleştirmek	-	2	2
Birleşme			
Millî Birlik	-	3	3
Müttefik	-	2	2
Müttehit	-	9	9
Tesanüd	6	5	11
Tevhid	-	1	1
Türkiye'nin tamamıyeti mülkiyesi			
Vatanımızın tamamıyeti			
Tamamıyet-i mülkiye	1	5	6
Mülkün tamamısi			
Memleketin tamamıyeti			
Vahdet			
Vahdet-i umumiye-i millıye			
Vahdet-i kâmile			
Maksad-ı vahdet-i millıye			
Vahdet -i mülkiye			
Vahdet -i umumiye			
Teşkilatı vahdet-i millıye	11	61	72
Muhafaza-i vahdet			
Vahdet-i meşrua-i millı			
Vahdet-i istiklâl			
Vahdet-i coğrafıye ve millıye			
Vahdet-i manevıye.			
Vahdet-i fikriye			
Yek cihad	-	1	1
Yek Dil	-	4	4
Yek pare	-	1	1
Yek Vücud	-	12	12

Tablo 26

Birlik, Beraberlik ve Dayanışma İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları			
Kavram, Terim ve Sözler	N	B	T
Devlet	-	2	2
Halas	-	2	2
İstiklâl/milletimizin istiklâli	1	3	4
Kuva-yi millîye	-	2	2
Memleket	2	2	4
Millet	2	15	17
Tesanüd/tesanüd-i millî	6	4	10
Teşkilat-ı millîye	1	4	5
Vatan, Vatan ve milletimizin saadet ve selameti	-	2	2

Tablo 27

Cumhuriyet İle Birlikte ve Sık Kullanılan Kavram, Terim ve Söz Grupları			
KAVRAM, TERİM VE SÖZ GRUPLARI	N	B	T
Asri hareket	1	-	1
Cumhuriyet kanunları	1	-	1
Demokrasi	3	-	3
Demokralığı	1	-	1
Efkâr-ı umumiye	2	-	2
Hâkimiyet-i Milliye	4	-	4
Halife	1	-	1
Hilafet	1	-	1
Hilafetin ilgası	4	-	4
Hükümeti milliye	1	-	1
İkinci TBMM	1	-	1
İnkılâp	1	-	1
İstiklâl	4	1	5
İstiklâl mücahedesi	1	-	1
Laik hükümet	1	-	1
Meclis	7	-	7
Meclis-i Âli	1	-	1
Medreseler ve tekkelerin kaldırılması	1	-	1
Meşrû	1	-	1
Millet	9	2	11
Milli hayat	1	-	1
Milli Mücadele	1	-	1
Mukaddes bir mefkûre	1	-	1
Nevzad	1	-	1
Ordu	1	-	1
Rahat	1	-	1
Riyaset-i cumhur	1	-	1
Saadet	2	-	2
Saltanat	2	-	2
Saltanat devri	1	-	1
Şapka iktidası	1	-	1
Şer'îye Vekâletinin lağvı	1	-	1
Teceddüd	1	-	1
Terakki	3	-	3
Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	1	-	1
Türkiye devleti	1	-	1
Ümid	1	-	1
Vatan	1	-	1
Vatanın tamamisi	1	-	1

Tablo 28

Saltanat ve Hilafet Kavramları İle İlgili Olumlu-Olumsuz Bağlamda Kullanım Sıklıkları						
	N		B		T	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
Saltanat	-	29	14	2	14	31
Hilafet	-	40	17	17	17	57

Tablo 29

Nutuk'ta İsimleri Geçen Milletvekilleri ve Meclise Üye Oldukları Dönemler	
Adı	Meclise Üye Oldukları Dönemler
Abdullah Azmi Efendi (Torun, 1869–1937)	I-II. dönemler Kütahya üyesi
Abdurrahman Şeref Bey (1853–1925)	II. dönem İstanbul üyesi
Abdülkadir Kemali Bey (Öğütçü, 1889–1948)	I. dönem Kastamonu üyesi
Abidin Bey (1890–1926)	II. dönem Saruhan üyesi
Adnan Bey (Abdülhak, Adivar, 1882–1955)	I-II, VII. dönemler İstanbul üyesi.
Ahmet Zeki (Soydemir, 1883–1954)	V-VIII. dönemler Erzurum, Çankırı üyesi
Ali Bey (Çetinkaya, 1878–1949)	I-IV., VII-VIII. Dönemler Afyon üyesi
Ali Fuat Paşa (Cebesoy, 1882–1968)	I-II., IV-X. dönemler üyesi
Ali Haydar Bey (Yuluğ, 1878–1937)	II-III. dönemler İstanbul üyesi
Ali Hikmet Paşa (Ayerdem, 1877–1939)	II., V. dönemler Bursa üyesi
Ali İhsan Paşa (Sabis, 1882–1957)	IX. dönem Afyon üyesi
Ali Saip Bey (Ursavaş, 1887–1936)	I-VI. dönemler Kozan, Urfa üyesi
Ali Sait Paşa (Akbatugan, 1872–1950)	V-VI. dönemler Kocaeli üyesi
Âşir Bey (Atlı, 1881–1957)	VII-VIII. dönemler Gaziantep, Kütahya üyesi
Avni Bey (1876–1930)	I-III. dönemler Saruhan, Cebelibereket üyesi.
Bekir Sami Bey (Kunduh, 1862–1932)	I-II. dönemler Amasya, Tokat üyesi
Cafer Tayyar Bey (Eğilmez, 1877–1958)	I-II. dönemler Edirne üyesi
Cami Bey (Bayburt, 1877–1958)	I. dönem Aydın üyesi
Celâl Bey (Mahmut, Bayar, 1883–1986)	I-XI. dönemler Saruhan, İzmir, İstanbul üyesi
Celâlettin Arif Bey (1876–1930)	I.dönem Erzurum üyesi
Cemal Paşa (Mersinli, 1873–1941)	I., VI. dönemler Isparta, İçel üyesi
Cemil Bey (Uybadın, 1880–1957)	II.-VIII. dönemler Tekirdağ üyesi
Cemil Cahit Bey (Toydemir, 1883–1956)	VIII. dönem İstanbul üyesi
Cevat Abbas Bey (Gürer, 1887–1943)	I.-V. dönemler Bolu üyesi
Cevat Bey (Dursunoğlu, 1892–1970)	VI., VII. dönemler Kars, VIII. dönem Erzurum üyesi
Cevat Paşa (Çobanlı, 1871–1938)	II. dönem Elaziz üyesi
Çerkez Reşit Bey (1877–1951)	I. dönem Saruhan üyesi
Çolak İbrahim Bey (Çolak, 1878–1944)	II.-V. dönemler Bilecik(Ertuğrul) üyesi
Diyanbekirli Kâzım Paşa (İnanç, 1880–1938)	IV-V. dönemler İzmir üyesi
Ekrem Bey (Rize, 1891- ?)	II. dönem Rize üyesi
Emin Bey (Gevecioğlu, 1889–1934)	I., IV. dönemler Samsun üyesi
Emir Paşa (Marşan, 1860–1940)	I. dönem Sivas üyesi
Eyüp Sabri Bey (Akgöl, 1876–1950)	I., V-VIII. dönemler Eskişehir, Çorum üyesi
Eyüp Sabri Efendi (Hayırlıoğlu, 1886–1960)	II. dönem Konya üyesi
Fahrettin Paşa (Altay, 1880–1974)	I-II., VII. dönemler Mersin, İzmir, Burdur üyesi
Faik Bey (Kaltakkıran, 1870–1948)	I-VI. dönemler Edirne üyesi
Faik Bey (Öztrak, 1882–1951)	I-VIII. dönemler Cebelibereket, Tekirdağ üyesi
Fehmi (Mustafa, Gerçeker, 1868–1951)	I-VIII. dönemler Bursa üyesi
Feridun Fikri Bey (Düşünsel, 1892–1958)	II., V-IX. dönemler Dersim, Bingöl üyesi.
Ferit Bey (Ahmet, Tek, 1877–1971)	I-II. dönemler İstanbul Kütahya üyesi
Ferit Bey (Recai, Törümküney, 1878–1941)	I-II. dönemler Çorum üyesi
Fethi Bey (Ali, Okyar, 1880–1943)	I-III., V-VII. dönemler İstanbul, Gümüşhane, Bolu üyesi
Fevzi Paşa (Mustafa, Çakmak, 1876–1950)	I-II., VII dönemler Kozan, İstanbul üyesi
Fikret Bey, Dr. (Onuralp, 1887–1946)	I-III. dönemler Kozan, Ertuğrul (Bilecik) üyesi
Fuat Bey (Ahmet, Bulca, 1881–1962)	II-V. dönemler Rize, Çoruh üyesi
Fuat Bey (1883–1921)	I. dönem üyesi
Galip Bahtiyar Bey (Göker, 1881–1945)	VI-VII. dönemler Edirne, İstanbul üyesi
Hacı Bedir Ağa (1872–1928)	I-III. dönemler Kars, Malatya üyesi
Hacı Şükrü Bey (Aydındağ, 1883–1935)	I. dönem Diyarbakır üyesi
Hacim Muhittin Bey (Çarıklı, 1881–1965)	I-VIII. dönemler Balıkesir ve Giresun üyesi

Hakkı Behiç Bey (Bayıç, 1886–1943)	I. dönem Denizli üyesi
Hakkı Hami Bey (Ulukan, 1889–1938)	I. dönem Sinop üyesi
Halet Bey (Sağiroğlu, 1880–1947)	II. ve VII. dönemler Erzurum, Malatya üyesi
Halide Edip Hanım (Adıvar, 1884–1964)	IX. dönemi İzmir üyesi
Halil Bey (Türkmen, 1883–1943)	II-VII. dönemler Zonguldak üyesi
Halil Hulki Efendi (Aydın, 1869–1940)	I-VI. dönemler Siirt üyesi
Halil İbrahim (Sipahi, 1862–1967)	I. dönem Eskişehir üyesi
Halit Bey (Akmansü, 1884–1953)	II. dönem Kastamonu üyesi
Halit Bey (1883–1925)	II. dönem Ardahan üyesi
Halit Hami (Mengi, 1884–1958)	II-VIII. dönemler Niğde üyesi
Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver, 1886–1966)	I-III., VII-X. dönemler Antalya, İstanbul, İçel üyesi
Hamit Bey (1878–1928)	I. dönem Trabzon üyesi
Hasan Bey (Saka, 1886–1960)	I-IX. dönemler Trabzon üyesi
Hasan Fehmi Bey (Ataç, 1879–1961)	I-VIII. dönemler Gümüşhane üyesi
Haydar Bey (Vaner, 1873–1954)	I. dönem Van üyesi
Hazım Bey (Ebubekir, Tepeyran, 1863–1947)	II., VI-VII. dönemler Niğde üyesi
Hoca Esat Efendi (İleri, 1882- ?)	I-II. dönemler Aydın, Menteşe (Muğla) üyesi
Hulûsi Bey	I. dönem üyesi
Husrev Bey (Gerede, 1888–1962)	I.II., V. dönemler Trabzon, Urfa , Sivas üyesi
Husrev Sami Bey (Kızıldoğan, 1884–1942)	I., V-VI. dönemler Eskişehir, Erzurum, Kars üyesi
Hüseyin Avni Bey (Ulaş, 1887–1948)	I. dönem Erzurum üyesi
Hüseyin Baki (Baki, 1885–1949)	II. dönem Burdur üyesi
İbrahim Tali Bey (Öngören, 1875–1952)	II-VII. dönemler Diyarbakır, İstanbul Elazığ üyesi
İhsan Bey (Eryavuz, 1887–1947)	I-III. dönemler Cebelibereket üyesi
İhsan Hâmit Bey (Tigrel, 1890–1985)	II., VIII., X. dönemler Ergani, Diyarbakır üyesi
İlyas Sami Bey (Muş, 1881- ?)	I-III., V. dönemler Muş, Bitlis ve Çoruh üyesi
İsmail Fazıl Paşa (1856–1921)	I. dönem Yozgat üyesi
İsmet Bey (Eker, 1877–1962)	I-VIII. dönemler Çorum üyesi
İsmet Paşa (Mustafa, İnönü, 1884–1973)	I. dönemden ölümüne kadar Edirne, Malatya, Ankara üyesi
İzzet Bey (1861–1920)	I. dönem Trabzon üyesi.
İzzetin Bey (Çalışlar, 1882–1951)	II., VI-VII. dönemler Aydın, Muğla, Balıkesir üyesi
Kara Vasıf Bey (1871–1931)	I. dönem Sivas üyesi
Kâzım Paşa (Özalp, 1882–1968)	I-IX. dönemler Karasi, Van üyesi
Kâzım Karabekir Paşa (1882–1948)	I-II., V. (Ara seçim, 31.12.1938)- VIII. dönemler Edirne, İstanbul üyesi
Kâzım Nabi Bey (Duru, 1876–1967)	V-VI. dönemler üyesi
Kâzım Paşa (İnanç, 1881–1938)	IV-V. dönemler İzmir üyesi
Kemal Bey (Doğan, 1879–1951)	VI-VII. dönemler Ağrı, Kırklareli üyesi
Kemalettin Sami Paşa (1884–1934)	II. dönem Sinop üyesi
Kılıç Ali Bey (Kılıç, 1899–1971)	I-V. dönemler Antep üyesi
Mahmut Esat Bey (Bozkurt, 1892–1943)	I-VII. dönemler İzmir üyesi
Mahzar Müfit Bey (Kansu, 1873–1948)	I-VII. dönemler Hakkâri, Denizli, Çoruh üyesi
Mehmet Efendi (Vasfi, Nuhoğlu (Nuhzade), 1875–1948)	II. dönem Bolu üyesi
Mehmet Şükrü Bey (Koç, 1887–1938)	I. dönem Afyonkarahisar üyesi
Mesut Bey (Çankaya, 1887–1950)	VII-VIII dönemler Antalya, Erzurum üyesi
Muhittin Paşa (Akyüz, 1870–1940)	IV-VI. dönemler Kars üyesi
Muhtar Bey (Ahmet, 1870–1934)	I-II., IV. dönemler İstanbul, Kastamonu üyesi
Muhtar Bey (Ahmet, Cilli, 1871–1958)	II. dönem Trabzon üyesi
Mustafa Abdülhalik Bey (Renda, 1881–1957)	II-VIII. dönemler Çankırı üyesi
Mustafa Efendi, Hoca (1866–1931)	I. dönem Ankara üyesi
Mustafa Necati (1892–1929)	I-III. dönemler Saruhan (Manisa), İzmir üyesi
Muzaffer Bey (Kılıç, 1897–1959)	V. dönem Giresun üyesi

Müfit Efendi, Hoca (Kurutluoğlu, 1879–1958)	I. dönem Kırşehir üyesi
Münir Bey (Akkaya, 1871–1947)	II.-VIII. dönemler İzmir, Giresun üyesi
Naci Bey (Eldeniz, 1875–1948)	III-VII. dönemler Cebelibereket, Seyhan üyesi
Nazım Bey (Resmor, 1868–1935)	I. dönem Tokat üyesi
Necati Bey (Süleyman, Güneri, 1892–1944)	I.ve V. dönemler Erzurum, Zonguldak üyesi
Necip Ali (Küçük, 1892–1941)	II-VI. dönemler Denizli üyesi
Nurettin Paşa (Mehmet, 1873–1932)	II. dönem Bursa üyesi
Osman Efendi (Özgen, 1890–1943)	I. dönem Rize üyesi
Ömer Lütfi Bey (Argeşo, 1897–1942)	I. dönem Afyonkarahisar üyesi
Ömer Mümtaz Bey (1859–1925)	I-II. dönemler Ankara üyesi
Ragıp Bey (Soysal, 1881–1947)	I. ve III. dönemler Kütahya üyesi.
Raif Efendi (Dinç, 1874–1949)	II., V-VIII. dönemler Erzurum, Zonguldak, Rize üyesi
Rasih Efendi, Hoca (Kaplan 1883–1952)	I-VIII. dönemler Antalya üyesi
Rasim Bey (Başara, 1882–1945)	I-V. dönemler Sivas üyesi
Ratıpzade Mustafa Efendi (1883–1921)	I. dönem Niğde üyesi
Rauf Bey (Hüseyin, Orbay, 1881–1967)	I-II., VI. dönemler üyesi
Recep Bey (Peker, 1889–1950)	I-VIII. dönemler Kütahya, İstanbul üyesi
Recep Zühtü Bey (Soyak, 1893–1966)	I-V. dönemler Sinop, Zonguldak üyesi
Refet Bey (Bele, 1881–1963)	I-II., V-VIII. dönemler İzmir, İstanbul üyesi
Refik Bey (Saydam, 1882–1942)	I., II-VI. dönemler Bayazıt, İstanbul üyesi
Reşit Paşa (Mehmet, 1868–1924)	I. dönem Kozan üyesi
Rıza Bey (Ali, 1871–1926)	II. dönem Kırşehir üyesi
Rıza Nur Bey (1878–1942)	I-II. dönemler Sinop üyesi
Rıfat Efendi (Börekcı, 1860–1941)	I. dönem Menteşe (Muğla) üyesi
Ruşen Eşref Bey (Ünaydın, 1892–1959)	II-IV. dönemler Afyonkarahisar üyesi
Rüştü Bey, Paşa (1872–1926)	II. dönem Erzurum üyesi
Sabit Bey (Sağiroğlu, 1881–1960)	II, VI-IX dönemler Erzincan, Elaziz üyesi.
Salih Efendi (Mehmet, Yeşiloğlu 1877–1945)	I. dönem Erzurum üyesi
Salâhattin Bey (Çolak, Hüseyin Köseoğlu, 1882- ?)	I. dönem Mersin üyesi
Salih Bey (Bozok, 1881–1941)	II-VI. dönemler Bozok (Yozgat), Bilecik üyesi
Seyit Bey (1873–1924)	II. dönem İzmir üyesi
Sırrı Bey (Bellioğlu, 1876–1958)	I-II. dönemler İzmit, Kocaeli üyesi
Süleyman (Boşank, 1872–1949)	I.dönem Canik üyesi
Süleyman Sırrı Bey (1872–1925)	II. dönem üyesi
Süleyman Sırrı Bey (İçöz, 1878–1963)	I-VIII. dönem Bozok (Yozgat) üyesi.
Süreyya Bey (İbrahim, Yiğit, 1880–1952)	I-VIII. dönemler Saruhan, Kocaeli üyesi.
Şakir Bey (Kesebir, 1889–1966)	II-V. dönemler Çatalça, Edirne, Tekirdağ üyesi.
Şeref Bey (Mehmet, Aykut, 1874–1939)	I., IV-VI. dönemler Edirne üyesi.
Şeyh Hacı Fevzi Efendi (1864–1924)	I. dönem Erzincan üyesi
Şeyh Saffet Efendi (Yetkin, 1866–1950)	II. dönem Urfa üyesi
Şükrü Efendi, Hoca (İsmail, Çelikalay, 1876–1950)	I. dönem Afyonkarahisar üyesi
Şükrü Kaya Bey (1883–1959)	II-V. dönemler Muğla üyesi
Şükrü Naili Paşa (Gökberk, 1876–1936)	II., V. dönemler Kırklareli, İstanbul üyesi
Tahsin (Uzer, 1879–1938)	I-V. dönemler üyesi
Talat Bey (Sönmez, 1875–1950)	II-III. dönemler Ardahan, Anlara üyesi
Vasıf Bey (Çınar, 1892–1935)	II-IV. dönemler Saruhan, İzmir üyesi
Vehbi Bey (Bolak, Mehmet, 1882–1948)	I. ve II. dönemler Karası (Balıkesir) üyesi
Vehbi Efendi (Mehmet, Çelik, 1862–1949)	I. dönem Konya üyesi
Yahya Galip Bey (Kargı, 1874–1942)	I-VI. dönemler Kırşehir, Ankara üyesi
Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu, 1879–1945)	I-VI. dönemler Menteşe (Muğla) üyesi
Yusuf (Başkaya, 1879–1945)	I-VII. dönemler Denizli üyesi
Yusuf İzzet Paşa (1876–1922)	I. dönem Bolu üyesi
Yusuf Kemal Bey (Tengirşek, 1878–1969)	I-VI., VIII. dönemler Kastamonu, Sinop üyesi
Zeki Bey (Ahmet, Soydemir, 1883–1954)	V-VIII. dönemler Erzurum, Çankırı üyesi.

Zeki Bey (Kadirbeyoğlu, 1884–1952)	II. dönem Gümüşhane üyesi
Ziya Hurşit (1890–1926)	I. dönem Rize üyesi
Zülfü Bey (Tigrel, 1876–1940)	I-II., IV-VI. dönemler Diyarbakir üyesi

Tablo 29, 30, 31 ve 32 Sami N. Özerdim'in, **Nutuk (Söylev) Genel Dizin** çalışması ile Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, b.y.y., b.t.y.; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C.III, b.y.y., b.t.y.; Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem, 1923-1927**, C.III, b.y.y., b.t.y.; Adnan Önelçin, **Nutuk'un (Söylev'in) İçinden** adlı çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 30

Nutuk'ta Kendilerinden Olumsuz Bağlamda Söz Edilen Milletvekilleri ve Meclise Üye Oldukları Dönemler	
Adı	Meclise Üye Oldukları Dönemler
Abdullah Azmi Efendi (Torun, 1869–1937)	I-II. dönemler Kütahya üyesi
Abdülkadir Kemali Bey (Öğütçü, 1889–1948)	I.dönem Kastamonu üyesi
Adnan Bey (Abdülhak, Adivar, 1882–1955)	I-II., VII. dönemler İstanbul üyesi
Ali İhsan Paşa (Sabis, 1882–1957)	IX. dönem Afyon üyesi
Bekir Sami Bey (Kunduh, 1862–1932)	I-II. dönemler, Amasya, Tokat üyesi
Cafer Tayyar Bey (Eğilmez, 1877–1958)	I-II. dönemler Edirne üyesi
Celâlettin Arif Bey (1876–1930)	I. dönem Erzurum üyesi
Cemal Paşa (Mersinli, 1873–1941)	I., VI. dönemler Isparta, İçel üyesi
Çerkez Reşit Bey (1877–1951)	I. dönem Saruhan üyesi
Feridun Fikri Bey (Düşünsel, 1892–1958)	II., V-IX. dönemler Dersim, Bingöl üyesi.
Hakkı Behiç Bey (Bayıç, 1886–1943)	I. dönem Denizli üyesi
Halit Bey (Akmansü, 1884–1953)	II. dönem Kastamonu üyesi
Hoca Esat Efendi (İleri, 1882- ?)	I.II. dönemler Aydın, Menteşe (Muğla) üyesi
Hulûsi Bey	I. dönem üyesi
Hüseyin Avni Bey (Ulaş, 1887–1948)	I. dönem Erzurum üyesi
İzzet Bey (1861–1920)	I. dönem Trabzon üyesi
Kara Vasıf Bey (1871–1931)	I. dönem Sivas üyesi
Kâzım Karabekir Paşa (1882–1948)	I-II., V. (Ara seçim, 31.12.1938)- VIII. dönemler Edirne, İstanbul üyesi
Mehmet Şükrü Bey (Koç, 1887–1938)	I. dönem Afyonkarahisar üyesi
Mustafa Efendi, Hoca (1866–1931)	I. dönem Ankara üyesi
Müfit Efendi, Hoca (Kurutluoğlu, 1879–1958)	I. dönem Kırşehir üyesi
Nazım Bey (Resmor, 1868–1935)	I. dönem Tokat üyesi
Nurettin Paşa (Mehmet, 1873–1932)	II. dönem Bursa üyesi
Rauf Bey (Hüseyin, Orbay, 1881–1967)	I-II., VI. dönemler üyesi
Sabit Bey (Sağiroğlu, 1881–1960)	II., VI-IX. dönemler Erzincan, Elaziz üyesi
Salih Efendi (Mehmet, Yeşiloğlu 1877–1945)	I. dönem Erzurum üyesi
Şeyh Hacı Fevzi Efendi (1864–1924)	I. dönem Erzincan üyesi
Şükrü Efendi, Hoca (İsmail, Çelikalay, 1876–1950)	I. dönem Afyonkarahisar üyesi
Ziya Hurşit (1890–1926)	I. dönem Rize üyesi

Tablo 31

Nutuk'ta Kendilerinden Olumlu Bağlamda Söz Edilen Milletvekilleri ve Meclise Üye Oldukları Dönemler	
Adı	Meclise Üye Oldukları Dönemler
Abdurrahman Şeref Bey (1853–1925)	II. dönem İstanbul üyesi
Ali Saip Bey (Ursavaş, 1887–1936)	I-VI. dönemler Kozan, Urfa üyesi
Ali Bey (Çetinkaya, 1878–1949)	I-IV., VII-VIII. dönemler Afyon üyesi
Ali Hikmet Paşa (Ayerdem, 1887–1939)	II, V. dönemler Bursa üyesi
Avni Bey (1876–1930)	I-III. dönemler Saruhan Cebelibereket üyesi
Celâl Bey (Mahmut, Bayar, 1883–1986)	I-XI. dönemler Saruhan, İzmir, İstanbul üyesi
Cemil Bey (Uybadın, 1880–1957)	II-VIII. dönemler Tekirdağ üyesi
Cevat Bey (Dursunoğlu, 1892–1970)	VI, VII. dönemler Kars, VIII. dönem Erzurum üyesi
Fahrettin Paşa (Altay, 1880–1974)	I-II., VII. dönemler, Mersin, İzmir, Burdur üyesi
Fevzi Paşa (Mustafa, Çakmak, 1876–1950)	I-II., VII. dönemler Kozan, İstanbul üyesi
Halit Bey (1883–1925)	II. dönem Ardahan üyesi
Hasan Bey (Saka, 1886–1960)	I-IX. dönemler Trabzon üyesi
Haydar Bey (Vaner, 1873–1954)	I. dönem Van üyesi
İzzetin Bey (Çalışlar, 1882–1951)	II., VI-VII. dönemler Aydın, Muğla, Balıkesir üyesi
Kılıç Ali Bey (Kılıç, 1899–1971)	I-V. dönemler Antep üyesi
Mesut Bey (Çankaya, 1887–1950)	VII-VIII. dönemler Antalya, Erzurum üyesi
Recep Zühtü Bey (Soyak, 1893–1966)	I-V. dönemler Sinop, Zonguldak üyesi
Reşit Paşa (Mehmet, 1868–1924)	I. dönem Kozan üyesi
Rıfat Efendi (Börekçi, 1860–1941)	I. dönem Menteşe (Muğla) üyesi
Seyit Bey (1873–1924)	II. dönem İzmir üyesi
Şeref Bey (Mehmet, Aykut, 1874–1939)	I., IV-VI. dönemler Edirne üyesi
Şükrü Naili Paşa (Gökberk, 1876–1936)	II., V. dönemler Kırklareli, İstanbul üyesi
Yahya Galip Bey (Kargı, 1874–1942)	I-VI. dönemler Kırşehir, Ankara üyesi

Tablo 32

Nutuk'ta Kendilerinden Hem Olumlu Hem Olumsuz Bağlamda Söz Edilen Milletvekilleri ve Meclise Üye Oldukları Dönemler	
Adı	Meclise Üye Oldukları Dönemler
İsmet Paşa (Mustafa, İnönü 1884–1973)	I. dönemden ölümüne kadar Edirne, Malatya, Ankara üyesi
Cevat Paşa (Çobanlı, 1871–1938)	II. dönem Elaziz üyesi
Refet Bey (Bele, 1881–1963)	I-II., V-VIII. dönemler İzmir, İstanbul üyesi
Raif Efendi (Dinç, 1874–1949)	II., V-VIII. dönemler Erzurum, Zonguldak, Rize üyesi
Rıza Nur Bey (1878–1942)	I-II. dönemler Sinop üyesi
Salâhattin Bey (Çolak, Hüseyin Köseoğlu, (1882-?))	I.dönem Mersin üyesi
Necati Bey (Süleyman, Güneri, 1892–1944)	I.ve V. dönemler Erzurum, Zonguldak üyesi
Ali Fuat Paşa (Cebesoy, 1882–1968)	I-II, IV-X dönemler üyesi

Tablo 33

Nutuk'ta İsimleri Geçen Yüzellilikler

- Âdil Bey: İstanbul Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Dâhiliye Nazırı.
- Ali Galip Bey (1871 - ?): İstanbul Hükümeti'nin Harput (Elazığ) valisi.
- Cemal Bey (1862 - ?): İstanbul Hükümeti'nin Konya valisi.
- Çerkez Ethem (1885–1948): Millî Mücadele döneminde Kuva-yı Seyyare Komutanı.
- Çerkez Reşit Bey (1877–1951): Çerkez Ethem'in ağabeyi. I. Dönem Saruhan milletvekili.
- Çerkez Tevfik Bey (Mehmet, 1879–1946): Çerkez Ethem'in büyük ağabeyi.
- Gümülcineli İsmail Bey: Bursa valisi.
- Hadi Paşa (1861–1932): Sevr Antlaşması'nı imzalayanlardan.
- Halil (Rami) Bey: Bedirhanilerden, Malatya mutasarrıfı.
- Kiraz Hamdi Paşa: Askerî Nigehban Cemiyeti'nden.
- Mehmet Ali Bey (Gerde, ? — 1939): Damat Ferit Paşa Hükümetinde Dâhiliye Nazırı.
- Mevlânzade Rıfat: Serbesti gazetesi sahibi.
- Mustafa Sabri Efendi (1869–1954) Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Şeyhülislâm.
- Nadir Paşa (Ali): Yunan işgalinde İzmir 17. Tümen komutanı.
- Ömer Fevzi Bey: Gazeteci. Trabzon'dan Erzurum Kongresine delege seçildi.
- Refi Cevat (Ulunay, 1890–1968): Milli Mücadele'ye karşı olan "Alemdar" gazetesi başyazarı.
- Refik Bey: Askerî Nigehban Cemiyeti'nden.
- Refik Bey (Mehmet): Sarayda Hazine-i Hassa müdürü.
- Refik Halit Bey (Karay): Milli Mücadele sırasında İstanbul Hükümeti'nin Posta Telgraf müdürü.
- Sadık Bey (Şehreküstü, 1860–1940): Hürriyet ve İtilaf Fırkası başkanı.
- Sait Molla: İngiliz Muhipler Cemiyeti kurucularından.
- Salim Paşa (1869- ?): Edirne valisi.
- Süleyman Şefik Paşa (1884- ?): Hilafet Ordusu başkomutanı.
- Yaver Paşa (? — 1931): Mütareke'nin gizli maddelerini imzalayanlardan.
- Zeynelâbidin: Teali-i İslâm Cemiyeti'nden.

Bu tablo Sami N. Özerdim'in, **Nutuk (Söylev) Genel Dizin** çalışması ile Kamil Erdeha, **Yüzellilikler** kitabından yararlanılarak hazırlanmıştır.